

Маріупольський
університет

Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ВАДИМА
ГЕТЬМАНА
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ВАСИЛЯ СТУСА
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ЗАХІДНОЇ МАКЕДОНІЇ (ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА)
ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ ІМ. Д.А ЦЕНОВА (РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ)
СІЛЕЗЬКІЙ УНІВЕРСИТЕТ (РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
УНІВЕРСИТЕТ ВІТОВТА ВЕЛИКОГО (ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА)
КАГУЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Б.П. ХАЗДЕУ (РЕСПУБЛІКА
МОЛДОВА)
МОЛДАВСЬКА ЕКОНОМІЧНА АКАДЕМІЯ (РЕСПУБЛІКА МОЛДОВА)
МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ»
ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «MARIUPOL. REBORN»

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

7-8 грудня 2023 р., м. Київ

(українською, англійською мовами)

КИЇВ 2023

Редакційна колегія:

- Голова:** **ТРОФИМЕНКО Микола**, ректор Маріупольського державного університету, кандидат політичних наук, професор.
- Заступник голови:** **БУЛАТОВА Олена**, перший проректор Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор.
- Члени редколегії:** **МАРЕНА Тетяна**, проректор з науково-педагогічної діяльності МДУ, кандидат економічних наук, доцент;
ТАРАСЕНКО Денис, директор навчально-наукового інституту управління МДУ, доктор економічних наук, професор;
ЗАДОРЖНА-КНЯГНИЦЬКА Леніна, декан психолого-педагогічного факультету МДУ, доктор педагогічних наук, професор;
КАЛІНІНА Світлана, в.о. декана економіко-правового факультету МДУ, доктор економічних наук, професор;
ПИРЛІК Наталія, в.о. декана факультету іноземних мов МДУ, кандидат філологічних наук, доцент;
КОНСТАНТИНОВА Юлія, в.о. декана історичного факультету МДУ, кандидат історичних наук, доцент;
МЕЛЬНИЧУК Ірина, в.о. декана факультету філології та масових комунікацій МДУ, кандидат філологічних наук, доцент;
БАЛАБАНИЦЬ Анжеліка, завідувачка кафедри маркетингу та туризму МДУ, доктор економічних наук, професор;
ОМЕЛЬЧЕНКО Володимир, професор кафедри менеджменту та фінансів МДУ, доктор економічних наук, професор;
ФУНТІКОВА Ольга, професор кафедри дошкільної освіти МДУ, доктор педагогічних наук, професор.

П 78 Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка : Маріуп. держ. ун-т. – Київ: МДУ, 2023. – 455 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулася 7-8 грудня 2023 року в Маріупольському державному університеті. У матеріалах конференції висвітлені проблеми і перспективи повоєнного розвитку України, роль університетів у забезпеченні поствоєнного розвитку України, питання поствоєнного світу в контексті спадщини минулого і історичних перспектив, проблеми формування новітніх механізмів міжнародного співробітництва, напрями трансформації системи менеджменту та фінансово-облікової сфери в умовах повоєнного відновлення та модернізації економіки України, проблеми трудових ресурсів і організаційно-економічного забезпечення поствоєнного розвитку України, екологічні та соціальні аспекти поствоєнного відновлення територій, вектори розвитку туризму та маркетингу у поствоєнний час, розвиток та практична реалізація правової доктрини в умовах поствоєнної розбудови України, стратегії розвитку іншомовної освіти для потреб поствоєнної розбудови і місце сучасних інформаційних і комунікаційних технологій в поствоєнному відновленні України.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами і перспективами поствоєнної розбудови України.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

ПАРТНЕРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Маріупольський
університет

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
З 1906 РОКУ

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА
ПАЛАТА УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

HELLENIC
REPUBLIC
UNIVERSITY
OF MACEDONIA

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

VYTAUTAS MAGNUS
UNIVERSITY
MCMXXII

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Конференція реалізована в рамках проєкту «Open Practices, Transparency and Integrity for Modern Academia» (OPTIMA, «Відкриті практики, прозорість та доброчесність для сучасної вищої школи») програма Erasmus+ KA2 (проєкти співпраці) та з метою пошуку ефективних шляхів та спільних рішень щодо повоєнного відродження нашої держави і прискорення її стійкого економічного зростання на основі створення платформи з ефективною співпраці між науково-освітньою спільнотою, бізнесом та громадськістю.

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ

Голова	ТРОФИМЕНКО Микола , ректор Маріупольського державного університету, кандидат політичних наук, професор;
Співголова	ВИШНЯКОВ Олександр , голова громадської організації «Mariupol. Reborn»; КУЛКОВ Петро , ректор Київського національного університету будівництва і архітектури, доктор економічних наук, професор; ГРІВА Елені , проректор з міжнародних відносин, зв'язків із громадськістю та навчання упродовж життя Університету Західної Македонії, професор прикладного мовознавства (Грецька Республіка);
Заступники голови	БУЛАТОВА Олена , перший проректор Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор; КАЛАШНІКОВА Світлана , радник при дирекції Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, член Національної команди експертів з реформування вищої освіти, м. Київ, Україна доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України; КОЛОТ Анатолій , проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор; НИЖНИК Віктор , проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету, доктор економічних наук, професор;
Члени програмного комітету:	БІРЮК Людмила , завідувач кафедри педагогіки та психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка доктор педагогічних наук, професор; БОЯНОВ ЗАХАРІЄВ Андрій , декан фінансового факультету Господарської Академії ім. Д.А Ценова, доктор по економіці, професор (м. Свіщов, Республіка Болгарія); ГНАТЮК Сергій , декан факультету комп'ютерних наук та технологій Національного авіаційного університету, президент Наукової асоціації кібербезпеки України, доктор технічних наук, професор; ГОРІНА Ганна , завідувачка кафедри туризму та країнознавства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, доктор економічних наук, професор;

ГРІДІНА Ірина, професор кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету, доктор історичних наук, професор;

ДАБАШИНСКИЄНЕ Інета, професор кафедри литовської мови, керівник дослідницького центру з мультикультурної комунікації та мультилінгвізму Університету Вітовта Великого (м. Каунас, Литовська Республіка);

ДУГІНЕЦЬ Ганна, завідувач кафедри світової економіки Державного торговельно-економічного університету, доктор економічних наук, професор;

ЄВДОКИМЕНКО Марина, професор кафедри інфокомунікаційної інженерії радіоелектроніки імені В.В. Поповського Харківського національного університету, доктор технічних наук, професор;

ЗАДОРОЖНА-КНЯГНИЦЬКА Леніна, декан психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету, доктор педагогічних наук, професор;

ЗАДУНАЙСЬКИЙ Вадим, професор кафедри світової історії нового і новітнього часу гуманітарного факультету Українського католицького університету, доктор історичних наук, професор;

КЛЕЙТОН Джон Даглас, почесний професор кафедри сучасних мов і літератур Оттавського університету (Канада);

МАХАЧАШВІЛІ Русудан, завідувачка кафедри романської філології та порівняльно-топологічного мовознавства Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, доцент;

ПЕТРОВА Ірина, завідувач кафедри маркетингу та поведінкової економіки Університету економіки і торгівлі КРОК, доктор економічних наук, професор;

ПОРТАРЕСКУ Сергій, директор Центру бізнес-навчання та консалтингу «МАСІР» Молдавської економічної академії, доктор філософії, доцент (м. Кишинів, Республіка Молдова);

РЕЗНІКОВА Наталія, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор;

РОМАНЦОВ Володимир, завідувач кафедри історії та археології Маріупольського державного університету, доктор історичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України;

РОМАТ Євгеній, голова громадської професійної організації, творчої спілки – Спілки рекламистів України, головний редактор журналу «Маркетинг і реклама», професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор наук з державного управління, професор, академік Академії економічних наук України;

ТЕМІРОВА Надія, професор кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки факультету історії та міжнародних відносин

Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор історичних наук, професор;

ТОЛПЕЖНИКОВ Роман, декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор;

ТРИФОНОВА Ганна, в.о. завідувача кафедри романо-германської філології Маріупольського державного університету, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент;

ФУНТИКОВА Ольга, професор кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету, доктор педагогічних наук, професор;

ЩЕРБАК Леонід, провідний науковий співробітник Інституту загальної енергетики НАН України, лауреат державної премії в галузі науки і техніки, доктор технічних наук, професор.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова	БУЛАТОВА Олена , перший проректор Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор;
Співголови	ЧИЖИКОВ Геннадій , президент Торгово-промислової палати України, почесний консул Франції, доктор економічних наук, професор; КОРНЕА Серджіо , ректор Кагульського державного університету імені Б.П. Хаздеу, доктор політичних наук, професор (Республіка Молдова);
Заступники голови	ЛУЦЕНКО Григорій , проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, доктор педагогічних наук, професор; МАРЕНА Тетяна , проректор з науково-педагогічної роботи Маріупольського державного університету, кандидат економічних наук, доцент; ТАРАСЕНКО Денис , директор Навчально-наукового інституту управління Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор;
Члени оргкомітету:	БАЛАБАНИЦЬ Анжеліка , завідувачка кафедри маркетингу та туризму Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор; БЕЗЧЕТНИКОВА Світлана , професор кафедри соціальних комунікацій, Маріупольського державного університету, доктор філологічних наук, професор; ВОСКОВОЙНИК Василь , президент Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування; ГЛОВІЮК Ірина , Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ ГРИЦЕНКО Сергій , професор кафедри логістики Національного авіаційного університету, доктор економічних наук, професор; ДОРОГА Ірина , доцент кафедри менеджменту та підприємництва Молдавської економічної академії, доктор філософії, доцент (м. Кишинів, Республіка Молдова); КАЛІНІНА Світлана , завідувачка кафедри економіки праці Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор; КЕСОЯН Нарек , декан факультету маркетингу та організації бізнесу Армянського державного економічного університету (м. Єреван, Республіка Армения), кандидат економічних наук, доцент; КНЯЗЄВА Тетяна , завідувачка кафедри маркетингу Національного авіаційного університету, доктор економічних наук, професор;

КОНСТАНТИНОВА Юлія, в.о. декана історичного факультету Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук;

КРУТІЙ Катерина, професор кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор;

ЛИСАК Вікторія, професор кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету, доктор історичних наук, професор;

МЕЛЬНИЧУК Ірина, в.о. декана факультету філології та масових комунікацій Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент;

ОКЛАНДЕР Михайло, завідувач кафедри маркетингу Національного університету «Одеська політехніка», доктор економічних наук, професор;

ОМЕЛЬЧЕНКО Володимир, професор кафедри менеджменту та фінансів Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор;

ОДАРЧЕНКО Роман, завідувач кафедри телекомунікаційних та радіоелектронних систем Національного авіаційного університету, доктор технічних наук, професор;

ПАВЛЕНКО Ірина, завідувачка кафедри слов'янської філології Запорізького національного університету, доктор філологічних наук, професор;

ПИРЛІК Наталія, в.о. декана факультету іноземних мов Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент;

САБАДАШ Юлія, завідувачка кафедри культурології Маріупольського державного університету, доктор з культурології, професор;

ШНИРКОВ Олександр, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна), доктор економічних наук, професор;

ШАФАЛЮК Олександр, декан факультету маркетингу Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор.

ЗМІСТ

I. МАТЕРІАЛИ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ»

Трофименко Микола

УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ 25

Калашнікова Світлана

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ:

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ VS МОЖЛИВОСТІ 27

Задунайський Вадим

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ –

ЗАПОРУКА ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНИ 29

Воскобойник Василь

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

УКРАЇНИ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД 31

Лісогор Лариса

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО

ПОТЕНЦІАЛУ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 33

Петрова Ірина

СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В СУЧАСНИХ УМОВАХ 35

II. ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА МАРКЕТИНГУ У ПОСТВОЄННИЙ ЧАС

Vienažindienė Milita, Stoyka Andriy, Horiunova Kateryna

TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE POST-WAR REVIVAL

ON THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 38

Аракелова Інна

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

РЕНОВАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ У СТРАТЕГІЇ

ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ 40

Балабаниць Анжеліка

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТУРИЗМУ ПІСЛЯ ВІЙНИ

43

Болгов Владислав, Схаб Крістіна

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ НАЙБІЛЬШИХ МІСТ УКРАЇНИ У

ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ 46

Вонберг Тетяна, Зубова Юлія

БРЕНД РОБОТОДАВЦЯ: ФОРМУВАННЯ ТА

РОЗВИТОК В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ 48

Іваненко Лариса МАРКЕТИНГ І БРЕНДІНГ ТЕРИТОРІЙ У ПОСТВОЄННИЙ ЧАС: ФАКТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ	50
Камінська Людмила, Стельмашенко Олена МАРКЕТИНГ У ПІСЛЯ ВОЄННИЙ ПЕРІОД	54
Карпунь Ольга, Нагорняк Діана УПРАВЛІННЯ ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАЧАННЯ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІКИ ЗАМКНУТОГО ЦИКЛУ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	56
Князєва Тетяна, Пересунько Михайло ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В ПОСТКРИЗОВУ ЕПОХУ	58
Лісютін Антон ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	61
Миськів Єлизавета, Збиранник Оксана ПАТРІОТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ В УМОВАХ ВІЙНИ	63
Омельченко Володимир, Омельченко Ганна НАПРЯМКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ	65
Покоłodна Марія, Віннікова Карина НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА ЇЇ ВИКОРСИТАНЯ ДЛЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПЕРСЕКТИВНОМУ ПЕРІОДІ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ	67
Рібейро Рамос Олена АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ ТУРИЗМУ ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ	70
Родіна Оксана ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ПОВОЄННИЙ ЧАС	72
Романуха Олександр, Коломоєць Аріна ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ	74
Токарева Валентина ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ	75
Чуприна Олена БРЕНДІНГ ТЕРИТОРІЙ В ПЕРІОД ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	78

ІІІ. ЕКОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

Абалмасова Валентина ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	81
Добровольська Світлана ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПРИРОДНІ ЕКОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ГЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА	83

Долгова Надія НАСЛІДКИ ВІД БОЙОВИХ ДІЙ НА ДОВКІЛЛЯ ТА ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «МЕОТИДА»	84
Зеленська Вікторія АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ БІОДРЕНАЖНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	87
Зубченко Олександр ВИКЛИКИ МИРОБУДІВНИЦТВУ НА ЗВІЛЬНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ	88
Іванова Вікторія, Полковников Данііл ПРОБЛЕМИ ТА ОХОРОНА АКВАТОРІЇ, ВОДНИХ РЕСУРСІВ ТА БАСЕЙНУ АЗОВСЬКОГО МОРЯ, ПРИЧИНИ ПОНІВЕЧЕННЯ БІОРЕСУРСНОЇ СКЛАДОВОЇ	90
Козак Денис ПЕРЕВАГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗБІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ФОРМУВАННІ ДОСТУПНОГО ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА	92
Мокрий Володимир, Петрушка Ігор, Пастернак Олена ЕКОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЛІСІВ ЗНИЩЕНИХ ПІДРИВОМ КАХОВСЬКОЇ ГЕС	93
Мітюшкіна Христина ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	95
Пастернак Олена, Мокрий Володимир ПРОСТОРОВІ ДАНІ ДЛЯ ВІДБУДОВИ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПОВІТРЯ ПОСТВОЄННОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД	97
Петрук Роман, Файчук Володимир, Сунь Сяодун ЛАБОРАТОРНА УСТАНОВКА ОТРИМАННЯ ІНФІЛЬТРАТУ СМІТТЄЗВАЛИЩ	99
Петрик Ірина, Ломага Костянтин ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОДЮЧІСТЬ ҐРУНТІВ	100
Петрушка Ігор, Голдрич Артур ВПЛИВ ВІДХОДІВ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА СТАН ҐРУНТУ	103
Пефтієва Олена ЗАСОБИ МАНІПУЛЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ДОКУМЕНТА ПРО ВОДУ	105
Рябоконт Іван СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ГАРАНТІЇ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	106
Самойлюк Олеся, Гриценко Сергій ЕКОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ ВІЙНИ	108

IV. ПОСТВОЄННИЙ СВІТ: СПАДЩИНА МИНУЛОГО ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Arabadzhy Svitlana

FOREIGN TRADE THROUGH THE PORT
CITY OF MARIUPOL BASED ON

THE REPORTS OF BRITISH CONSULS 1858-1864 110

Волониць Віра, Шипік Наталя

ПОВОЄННИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З ЕПІДЕМІЄЮ
ТУБЕРКУЛЬЗУ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1948-1955 рр.)

112

Zabavin Viacheslav, Bulyk Maksym

POST-WAR ARCHAEOLOGY OF
THE NORTH AZOV REGION: PROBLEM STATEMENT

114

Коробка Вадим, Коробка Юлія

НОВІТНІ ВИКЛИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАВДАННЯМ
ПЕРЕДАТУВАННЯ ЛІТОЧИСЛЕННЯ МАРІУПОЛЯ

116

Мацевко Ірина

МОДЕРНІСТСЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ
ПІД ЗАГРОЗОЮ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПЕРЕВИКОРИСТАННЯ

118

Новікова Світлана

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

120

Романуха Олександр, Власова Софія

ДИНАМІКА МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

122

Романцов Володимир, Романцова Наталя

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ
ПАМ'ЯТІ У МІЖНАРОДНИХ ПРАВОХ МАРІУПОЛЯ

124

Темірова Надія

ГРИМАСИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У
ПАМ'ЯТНИКОВОМУ ПРОСТОРІ ДОНЕЦЬКА

126

V. РОЗВИТОК ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

Барановський Олександр

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЗА ВТРАЧЕНЕ
ЖИТЛО В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

128

Вишковська Валентина, Пікалюк Світлана, Попов Анатолій

ПРО ДЕЯКІ ПІСЛЯВОЄННІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

130

Войтюк Тарас

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

132

Волік В'ячеслав ПОДАЛЬШІ КРОКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	135
Голіна Володимир ВПРОВАДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЯК НАПРЯМУ ЗАПОБІГАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ В УКРАЇНІ	137
Гусаров Костянтин ПОДВІЙНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА ТА ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	139
Калініна Аліна SMART ІНФРАСТРУКТУРА АВТОШЛЯХІВ В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ ПРОТИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ	141
Камардіна Юлія ЕЛЕКТРОНА ДЕМОКРАТІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	143
Камінська Наталія АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД : ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ	147
Князькова Любов ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ВІТЧИЗНЯНУ ПРАКТИКУ	149
Ковейно Юлія ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	152
Король Валерія СТАН ДОТРИМАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В МИТНИХ ОРГАНАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	155
Негребецький Владислав РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ УКРАЇНИ	157
Пожидаєва Марія ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ РОСІЙСЬКИХ АКТИВІВ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ	159
Сарибаєва Ганна ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	164
Свірський Борис ЗАБОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	166

Тихомирова Галина АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ	169
Черних Євген, Шамара Роман ДОКУМЕНТУВАННЯ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	172
Чинчін Кристина, Григор'єва Вікторія ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ У ДОГОВОРАХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	175
Шебаніц Діана ПРОБЛЕМА РЕЄСТРАЦІЇ СМЕРТІ НА ТИМЧАСОВО НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	177

VI. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Безсонова Ольга МЕТАСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ВІДЕОЗАПИСІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	180
Блашкова Олена ПРІОРИТЕТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПОСТВОЄННА РОЗБУДОВА	182
Болгов Владислав, Ковалівська Катерина РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ	184
Бундак Олена, Бундак Сергій ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЗВО	186
Городнюк Наталія, Тариба Дарія ВІДОБРАЖЕННЯ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ У СУЧАСНОМУ РОЗВИТКУ ОСВІТИ	189
Городнюк Наталія, Кравченко Олена ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	190
Демідова Юлія ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ	191
Деснова Ірина, Задорожна-Княгницька Леніна, Крутій Катерина РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОНЛАЙН-КОНСУЛЬТУВАННЯ В ПОСТВОЄННОМУ ПЕРІОДІ	193

Коляда Ігор, Медвідь Софія РОЛЬ СІЛЕЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КАТОВЩЕ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ПОСТВОЄННОЇ УКРАЇНИ	198
Макаренко Світлана РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ, КАФЕДРИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ РЕГІОНУ	201
Мальцев Олександр СТРУКТУРА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ	204
Мараховська Наталя ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПРОЄКТ BELONG	205
Марена Тетяна, Мітько Василь ТРАНСФОРМАЦІЯ БЕЗПЕКОВОЇ РОЛІ ОСВІТИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ	207
Мірошніченко В'ячеслав ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	209
Ніколаєв Ігор ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ	211
Нікольченко Юзеф СПІВДРУЖНІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК ВЗАЄМОДІЇ У ДУХОВНОМУ ПОСТУПІ НАЦІЇ	213
Стойка Андрій, Никифоренко Наталя ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ДЛЯ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	214
Ткаченко Алла, Рябязцев Віталій РОЛЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	218
Трифорова Ганна СПІВПРАЦЯ МДУ З ІТАЛІЙСЬКИМИ ПАРТНЕРАМИ НА ШЛЯХУ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ	220
Фунтікова Ольга ЯКІСТЬ ДОШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИЧНИХ ВИМІРАХ	223
Чайка Інна, Козоріз Тетяна УНІВЕРСИТЕТИ У ПОВОЄННОМУ РОЗВИТКУ ГРОМАДИ	224
Шусть Василь ПЛАНЕТАРНЕ МИСЛЕННЯ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ШЛЯХІВ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ СВІТУ	226

Юрчишена Людмила ГІБРИДНІ ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ	228
--	-----

VII. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ПОТРЕБ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

Bodyk Ostop THE EVOLUTION OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN THE 21ST CENTURY: PEDAGOGICAL SHIFTS, TECHNOLOGICAL INTEGRATION, AND GLOBAL READINESS	231
Дутка Тетяна МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	233
Кіор Юлія, Лабецька Юлія ВИКОРСТАННЯ СОЦМЕРЕЖ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ ЩОДО МОВНОГО ПИТАННЯ В СЕРЕДОВИЩІ НАДАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ	234
Ravlenko Olena INCORPORATING CULTURAL ASPECTS IN EFL TEACHING	236
Педченко Олена ТЕАТРАЛЬНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПРОЄКТ, ЯК ФОРМА ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ	239
Поклад Таїсія ВПРОВАДЖЕННЯ КУРСІВ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ ЗАДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	241
Романуха Олександр, Сінєгіна Єлизавета ЛІТЕРАТУРА, ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОВОЄННОМУ СВІТІ	242
Стьопін Максим ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТІ МЕССІНИ ТА SUMMER YOUTH ACCELERATION PROGRAM	244
Шкуринська Тетяна ПРОЄКТ «МОВНИЙ ГОРИЗОНТ» ЯК ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ	245

VIII. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

Shanaiev Ihor, Shapoval Dmytro MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ARCHITECTURE OF POST-WAR RECONSTRUCTION	248
--	-----

Белла Марина ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ГРОМАД	250
Горб Євген ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	252
Дем'янюк Олександр, Конон Надія, Васюра Руслана ПЕРЕДУМОВИ ДО СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПОСТВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОЦЕСІ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ДЛЯ ЮНАЦТВА	253
Дрейс Юрій АНАЛІЗ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УМОВАХ ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	255
Ковбан Анастасія, Махсма Марія СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ	257
Кострюліна Поліна РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНОМУ УПРАВЛІНСЬКОМУ ДОКУМЕНТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ У 2023 РОЦІ	260
Кудлай Вячеслав ЕЛЕКТРОННІ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	261
Левченко Яна, Кудлай В'ячеслав УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ АРХІВНИХ УСТАНОВ	262
Мартинюк Ганна ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНО- ПОШУКОВИХ БПЛА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД	263
Марченко Надія, Щербак Леонід МОНІТОРИНГ ТА ДІАГНОСТИКА СКЛАДНИХ ТЕХНІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ	265
Мнацаканян Марія РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЧАС ПОШУКУ БЕЗВІСТІ ЗНИКЛИХ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	268
Монченко Олена, Сиднівець Олександра СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ТАЄМНИХ КАНАЛІВ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В КОМП'ЮТЕРИЗОВАНИХ ВИМІРЮВАЛЬНИХ СИСТЕМАХ	270
Петрова Ірина ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНА У ПІДГОТОВЦІ СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПОСТВОЄННІЙ УКРАЇНІ	272

Пінчук Алла, Гнатюк Сергій, Сімахова Анастасія, Одарченко Роман ПЕРСПЕКТИВИ РОЗГОРТАННЯ МЕРЕЖІ 5G ПІД ЧАС ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ	274
Савік Кирило БІБЛІОТЕКИ В ЕПОХУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	276
Стахова Анжеліка, Шелуха Олексій ІНТЕГРАЦІЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ	278
Федотова Оксана СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ПРАКТИКУ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ	280
Холод Дмитро, Петрова Ірина ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	282
 ІХ. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ФІНАНСОВО- ОБЛІКОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	
Бражко Олена СЬОГОДЕННІ ВИКЛИКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	284
Васильченко Сергій, Шарафан Владислав, Коростіль Ольга ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЧИ МОЖЛИВЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ПІДЧАС ВІЙНИ?	287
Верительник Світлана СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	289
Гуржій Владислав ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ З ДОЛУЧЕННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	291
Касич Алла МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	293
Коверза Вікторія ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	295
Ковтуненко Ксенія, Бочевар Ірина ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	298
Кулешов Олександр ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ПОСТВОЄННІЙ УКРАЇНІ	300

Кучко Олексій СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ	303
Лозова Оксана, Божинський Євген ОПТИМІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА	304
Малай Аліна, Ткаченко Олена СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ В ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ	307
Митрошенко Віталій ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	309
Myśliwiec Malgorzata, Suzdaliева Olena RESTORATION OF THE CULTURAL SPHERE OF UKRAINE: REGIONAL CHALLENGES	311
Олійник Кирило ЦИФРОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО БІЗНЕСУ	312
Рубан Дмитро ФІНАНСОВИЙ РЕСУРС МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ У ВОЄННІЙ ТА ПОВОЄННІЙ ПЕРІОДИ	314
Skipalska Olena COMPONENTS OF COMMUNICATIVE AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF AIR TRAFFIC CONTROLLERS	316
Тараненко Ірина, Науменко Володимир, Шевченко Валентина, Яременко Світлана ВИБІР СТРАТЕГІЧНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ	318
Таранич Андрій, Мордванюк Анна ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	321
Тарасенко Денис, Паклін Володимир СТРАТЕГУВАННЯ У ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТАХ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	324
Ткаченко Олена КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННІЙ ПЕРІОД	326
Тюхтенко Наталія АДАПТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	328
Шандар Анна МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ	330
Шевченко Любов, Шендригоренко Марина ОСОБЛИВОСТІ БУДІВЕЛЬНОГО ОБЛІКУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ	332

Шендригоренко Марина, Шевченко Любов ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯМ	335
Чечель Анна СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСНИЦТВО ЯК ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТУРБУЛЕННОСТІ В УКРАЇНІ	338
Юдічева Ольга ВІДСУТНІСТЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ –УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	339

Х. ТРУДОРЕСУРСНЕ Й ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Беззубченко Ольга ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ПОСТАВОК	342
Воскобойник Дмитро ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	344
Галів Галина, Михайлишин Лілія ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	346
Дугінець Ганна ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	349
Жиляков Сергій МОДЕЛЬ ВІДНОВЛЕННЯ ПОВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ	351
Збрицька Тетяна ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ	353
Збрицька Тетяна, Клименко Анастасія СУЧАСНИЙ СТАН МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	357
Зубарєва Гунель КАДРОВА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	360
Іващенко Оксана СОЦІАЛЬНІ ВЕКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ	362
Калінін Владислав ІМІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	364

Калініна Світлана ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ВАЖІЛЬ ІННОВАТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	366
Кримова Марія ПОВЕДІНКОВІ МОДЕЛІ В СФЕРІ ПОБУДОВИ ПОЛІТИК ПРАЦІ ПІДПРИЄМСТВА	369
Ланська Світлана ІНКЛЮЗИВНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ ЯК ПРІОРИТЕТ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ	372
Лопушняк Галина, Поплавська Оксана СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	375
Маршавін Олег ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ	378
Махсма Марія, Крук Назар НАВЧАННЯ І РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ	381
Махсма Марія, Шевчик Христина СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ	382
Михайлишин Лілія, Грушко Оксана, Трофанюк Роман ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНУ МІГРАЦІЮ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	384
Надежденко Аліна ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ПОВОЄННІЙ ПЕРІОД	386
Пересічний Олександр СТІЙКІСТЬ ЛАНЦЮГІВ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	389
Петрик Ірина РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	391
Подунай Валерія СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ	393
Познанська Інна УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРАЦІ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	395
Поплавська Оксана, Ходацький Дмитро ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ВІЙНА: ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ	397
Резнікова Наталія ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ І ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ	399
Савчук Людмила ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ	401

Сліжевський Андрій ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ, ПОЛІТИКА ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДОДОМУ	404
Смалійчук Ганна ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ: КОНТЕКСТ ЗВОРотної МІГРАЦІЇ	406
Сорока Олександра ВОЛОНТЕРСТВО У КОНТЕКСТІ МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТУ РИНКУ ПРАЦІ	408
Тахтарова Клавдія, Чернова Антоніна РОЗБУДОВА СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ПОСТВОЄННОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	410
Чувардинський Владислав ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ	413
Щетініна Людмила ПОСТВОЄННІ ОРІЄНТИРИ ТА СУЧАСНІ НОВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ЗАЙНЯТІСТЮ	415
 XI. ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	
Балабанова Наталя НАПРЯМИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ	417
Булатова Олена, Вишняков Олександр МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА СИСТЕМА: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ	419
Грідіна Ірина, Осіпова Злата ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ГУМОРОМ: ЯК СМІХОВА КУЛЬТУРА ПЕРЕМАГАЄ РОСІЙСЬКІ НАРАТИВИ	421
Єрохіна Діна АКТИВІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	425
Захарова Ольга ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН	427
Kubas Sebastian INCONSISTENT PROCESS OF DEMOCRATIZATION IN UKRAINE	429
Kubin Tomasz THE PROBLEM OF UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION. A VIEW FROM POLAND	431
Мацука Вікторія, Горбашевська Марина РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД	432
Михайлишин Лілія, Костючок Роман ВПЛИВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ НА ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В КРАЇНАХ ЄС	434

Панченко Володимир МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	436
Сальнікова Наталя ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – АКТИВНИЙ УЧАСНИК ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	438
Сарбаш Сергій ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ КОНФЛІКТІВ	439
Szynol Monika SECURITISING AID – AN IMPULSE TO ENHANCE SELECTED CEE COUNTRIES’ SUPPORT FOR UKRAINE?	441
Тодоров Ігор ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЧНА ДИНАМІКА: ВИКЛИКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КРИЗИ	443
Трофименко Анастасія АСОЦІАЦІЇ ПРОГРОМАДСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПОСИЛЕННЯ ТРЕТЬОЇ МІСІЇ	445

**I. МАТЕРІАЛИ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ»**

УДК 378

Трофименко Микола,
ректор Маріупольського державного університету,
кандидат політичних наук, професор,
Маріупольський державний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3169-1177>
m.trofymenko@mu.edu.ua

УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

Із початком повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України національна система освіти зазнає суттєвих зрушень, що формують нові виклики і загрози для національної системи вищої освіти, що актуалізує перегляд стратегій розвитку університетів в умовах тимчасового переміщення.

За інформацією Міністерства освіти і науки України (МОН України (Saveschools in ua, 2023)) в країні у наслідок бомбардувань та обстрілів зазнали руйнувань 3798 закладів освіти, 365 з них зруйновано повністю. при цьому, руйнування та знищення освітніх закладів постійно продовжується. Найбільше внаслідок російської збройної агресії постраждали заклади освіти Донецької області, також значних руйнацій зазнала освітня сфера в у Харківській, Луганській, Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях.

На початок 2023-2024 навчального року прямі збитки освітньої галузі в Україні становили понад 9,7 млрд. дол. (KSE,2023). Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень закладів освіти - у Харківській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій та Київській областях. Крім людських втрат та знищення матеріально-технічної бази, додатковими чинниками негативного впливу військової агресії, що є загрозовими для розвитку вітчизняної системи освіти, зокрема, вищої, стали:

- погіршення психологічного стану як освітян, так і учнівської та студентської молоді;
- зменшення кількості іноземних студентів до вітчизняних університетів;
- скорочення державних видатків на вищу освіту через зростання воєнних витрат та зменшення бюджетних місць у закладах вищої освіти;
- зниження доходів населення;
- значне посилення «освітньої міграції».

В Україні вже відбулось дві хвилі переміщення університетів, і якщо у 2014 році такі переміщення відбувались відносно спокійно, то у 2022 році колективи студентів, викладачів та співробітників вимушені були евакуююватись під обстрілами, через фільтраційні заходи окупантів. Масштаби другої хвилі переміщення українських університетів виявились значно більшими, як за кількістю закладів вищої освіти, так і за кількістю учасників освітнього процесу (Трофименко, 2022). Загальний контингент здобувачів, що навчався у зазначених переміщених ЗВО другої хвилі, становив понад 54 тисячі студентів, штат науково-педагогічних працівників нараховував близько 7 тисяч (Ніколаєв, Рій & Шемелинець, 2022). Важливою особливістю першої хвилі переміщення українських вишів стало те, що основна їх частина переїхала на місця розташування своїх філій (близько 80 %) (Громадське радіо, 2015).

Жоден із зазначених закладів вищої освіти не перемістився до Києва. Під час другої хвилі практично всі заклади обрали нові місця дислокації на базі інших університетів.

Маріупольський державний університет (МДУ) був тимчасово релокований до Києва на базу КНУБА. У числі першочергових кроків в університеті було забезпечено перегляд структури, наявних освітніх програм, проведено аудит наявних ресурсів що дозволило оновити стратегію розвитку університету з урахуванням нових умов роботи. Комплексний аудит наявних ресурсів функціонування МДУ в умовах переміщення охоплював декілька важливих блоків. Аудит кадрів і контингенту здобувачів вищої освіти, НПП та співробітників передбачав їх онлайн-реєстрацію, проведення оцінки стану структури університету на поточний час і визначення майбутньої структури на 2022–2023 н.р. на підставі результатів онлайн-реєстрації, прогнозування контингенту перехідних курсів, кількість ставок навчального навантаження тощо.

Важливим завданням управлінського аудиту, окрім безпосередньо аудиту наявної управлінської команди, став аналіз стану рахунків, доступу і стану ЄДЕБО, проведення аудиту інструментів управління (якістю освітніх послуг, безпекою, лояльністю, матеріально-технічною базою, факторами фінансової стабільності, репутацією університету тощо). В умовах тимчасового переміщення особливої актуальності набуває комунікація, саме тому важливим блоком загальноуніверситетського аудиту став комунікаційний аудит (зовнішній і внутрішній), завданням якого стала оцінка наявних каналів внутрішньої і зовнішньої комунікації. Аудит партнерства дозволив визначити наявні та потенційні для університету ресурси впливу. Фактично повну руйнацію навчальних корпусів, гуртожитку, навчальних та наукових лабораторій, центрів, бібліотеки зафіксував аудит матеріально-технічної бази університету.

Незважаючи на всі ризики, нові умови діяльності додають й нових можливостей для розвитку МДУ – університету, який єдиний, що містить у своїй назві ім'я міста Маріуполя – символу українського опору і протистояння у центрі української столиці. Нові умови, у яких став працювати МДУ після тимчасового переміщення, спонукали колектив, не порушуючи базові доміанти свого розвитку, разом із тим переосмислити свою місію, візію та доповнити цінності, які сповідує спільнота університету. Загалом була визначена необхідність стабілізувати всі напрями діяльності університету, а після успішної її реалізації – обов'язковий перехід до проривної стратегії розвитку (Трофименко М., 2022). Принципово новим напрямом роботи МДУ визначено посилення прогромадської функції, оскільки саме це дозволяє впливати на зміни у відповідних громадах шляхом стратегічного вибору механізмів та моделей взаємодії, що максимально погоджуються із потребами маріупольської громади. Питання соціальної відповідальності є актуальним для української вищої освіти. Забезпечення автономії та сприяння соціальній відповідальності закладів вищої освіти є важливими для підвищення ефективності управління в системі вищої освіти України (Калашнікова, С., & Власова, І., 2022)

Масштаби переміщення українських дітей та учнівської молоді є надзвичайними, а їх вплив може стати вкрай негативним для забезпечення безпекового та збалансованого розвитку країни в майбутньому. Як один із драйверів розвитку освіта виступає найбільш дієвим інструментом миру та стабільності, забезпечуючи послідовну віддачу з точки зору доходу. Важливими напрямками відновлення освітньої галузі в Україні слід виділити: забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей в умовах навчання шляхом посиленої співпраці між державними органами, міжнародними та місцевими інституціями; гарантування

доступності освіти шляхом забезпечення системи відповідною інфраструктурою та обладнанням.

Список літератури

Булатова, А. & Грибіненко, О. (2020). Вплив системи освіти та охорони здоров'я на рівень соціальної безпеки країн у контексті глобальних цілей сталого розвитку. *Журнал європейської економіки*. 19(1). 27-47.

Громадське радіо. (2015). *Переміщені університети Донбасу: час готуватися до повернення*. Отримано з <https://hromadskeradio.org/ru/programs/hromadska-hvylya/peremishcheni-universytety-donbasu-chas-gotuvatysya-do-povernennya>

Калашнікова, С. & Власова, І. (2022). Розширення фінансової автономії університетів як інструмент підвищення їх соціальної відповідальності. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 13, 55-69. Отримано з <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-55-69>

Николаєв, Є., Рій, Г. & Шемелинець, І. (2022). *У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети*. Отримано з <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety/>

Трофименко, М. (2022). Університети України в умовах повномасштабного російського вторгнення: загрози, виклики та нові перспективи. *Міжнародний науковий журнал університетів та лідерства*, (14), 5-19. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-5-19>

KSE (2023) Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, за підсумками червня 2023 року перевищила \$150 млрд <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-za-pidsumkami-chervnya-2023-roku-perevishhila-150-mlrd/>

Saveschools in ua. (2022). *7 мільйонів дітей війни в Україні*. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/>

УДК 338

**Калашнікова Світлана,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут вищої освіти,
Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна,
радник при дирекції Інституту,
s.kalashnikova@ihed.org.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3836-1915>**

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ: ЗОБОВ'ЯЗАННЯ VS МОЖЛИВОСТІ

Соціальна відповідальність, академічна свобода та інституційна автономія університету є фундаментальними цінностями Європейського простору вищої освіти. Відповідальність як відповідне зобов'язання, актуалізувало питання посилення соціального виміру вищої освіти, що враховує всі складові різноманітності суспільства на засадах рівності та інклюзії (ЕНЕА, 2020).

У розвитку суспільства роль університетів суттєво посилилась, підкреслено в Комюніке «Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area», оскільки саме вони спроможні посилити соціальну згуртованість та зміцнити демократичні суспільства (ЕНЕА, 2010: 2). Розвиток Європейського простору вищої освіти доводить, що

саме соціальний вимір має стати основою стратегій вищої освіти на системному та інституційному рівні (ЕНЕА, 2020). Основними ознаками сучасних «університетів без стін» мають стати (European University Association, 2021: 5-7): відкритість; трансформаційність і транснаціональність; стійкість; різноманітність; залучення/ задіяння; активний розвиток; автономність і підзвітність. Університетська відкритість передбачає збереження ними своїх основних цінностей, і одночасно забезпечуватиме спрямування їх місій з навчання та викладання, досліджень, інновацій і культури на служіння суспільству. Це вимагатиме балансу між фінансуванням стратегічних пріоритетів досліджень, збереженням свободи окремих дослідників і визнанням відповідальності університетів за забезпечення суспільства широкою базою знань через дослідження» (European University Association, 2021: 6).

Соціальна відповідальність закладів вищої освіти охоплює дві сфери: з одного боку, університетська соціальна відповідальність має відповідний організаційний вимір, що проявляється через: місію, організаційну культуру, управлінські практики тощо; з іншого – вона стосується наявного характеру партнерських відносин між університетською спільнотою і громадою, що охоплює різноманітні форми партнерств із різними групами стейкхолдерів (громадянами, органами влади, бізнесом тощо) (Оржель О., 2017: 9). Саме тому, соціальна відповідальність визначається як суспільне благо, формування якого є відповідальністю усіх заінтересованих сторін, особливо урядів (Калашнікова, 2010:6), споживання цього блага сприятиме задоволенню широкого спектру суспільних потреб, включаючи потреби вразливих, незахищених та недостатньо представлених груп, при одночасному збагаченні університетами своїх навчальних, дослідницьких та інших функцій (ЕНЕА, 2020).

Такий підхід до реалізації взаємодії університетів та різних груп стейкхолдерів відображає сучасна концепція *university – community engagement*, що охоплює нові концептуальні уявлення про те, як університети можуть каталізувати відповідні зміни в різних місцевих умовах шляхом стратегічного вибору механізмів та моделей взаємодії, які узгоджуються з місцевими інституціями, практиками та потребами (Petersen I., Kruss G., 2021; Foundation Civic University Commission, 2019). Відповідно, сучасні університети шляхом посилення своєї прогромадської функції мають можливість вплинути на місцеві громади, тому соціальна відповідальність університету – це ще й можливість.

Питання соціальної відповідальності вкрай актуальне для української вищої освіти. Проведений аналіз стратегічних документів, що стосуються людського розвитку, у тому числі розвитку вищої освіти (Калашнікова, С., Власова, І., 2022) переконливо доводить, що забезпечення автономії та сприяння соціальній відповідальності закладів вищої освіти є важливими для підвищення ефективності управління в системі вищої освіти України. У діючій Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (Кабінет Міністрів України, 2022), визначено, що ефективність управління в системі вищої освіти, що є соціально відповідальною (Стратегічна ціль 1), забезпечується операційними цілями, які пов'язані із: соціальною відповідальністю закладів вищої освіти з метою розв'язання соціальних та екологічних проблем; їх автономією, що пов'язана із забезпеченням рівних прав та широкої інституційної автономії, зокрема фінансової). Запропоновані концептуальні рамки, підходи та можливі сценарії до розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України (Калашнікова, С., Власова, І., 2022) сприятимуть підвищенню їх соціальної відповідальності, лідерського потенціалу в суспільному житті в цілому.

Список літератури

EHEA. (2010). Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010. http://eha.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf C.2

EHEA. (2020). Rome Ministerial Communiqué. Annex II «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA». https://eha.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf

European University Association. (2021). Universities without walls. A vision for 2030. <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20%20a%20vision%20for%202030.pdf>

Foundation Civic University Commission (2019). Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

Petersen I., & Kruss, G (2021). Universities as change agents in resource-poor local settings: An empirically grounded typology of engagement models. *Technological Forecasting and Social Change*. 2021. Volume 167. 120693. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120693>.

Кабінет Міністрів України. (2022, 23 лютого). *Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки*, (286-р.). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->

Калашнікова, С. А. (2010). *Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства: монографія*. К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка.

Калашнікова, С., & Власова, І. (2022). Розширення фінансової автономії університетів як інструмент підвищення їх соціальної відповідальності. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 13, 55-69. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-55-69>

Оржель, О. (2017). *Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник*. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Sots_vidpovidalnist_v_Univ_liderstve_O.Orzel_2017-40p.pdf

УДК 94(477) «2014/2023»

Задунайський Вадим,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії
Український католицький університет,
law@ucu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3971-3895>

ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ СПРИЯТИМЕ РОСТУ ПРЕСТИЖУ ІСТОРІЇ І ЗМІЦНИТЬ УКРАЇНУ

Сила суспільства і міць держави залежать від багатьох обставин, серед яких не останню роль відіграє розвинена національна ідентичність громадян. І тут ключове місце посідає змістовність і рівень поширення колективної пам'яті у відповідному середовищі.

Сучасна російсько-українська війна засвідчила важливість національно-патріотичного виховання молодого покоління українців. Відповіддю як на ворожу інформаційну навалу, так і на деякі сучасні тенденції космополітизму має бути плекання моральної сили суспільства. І одним з джерел, звідки ми черпаємо відповідні сили і насагу, залишається наша історія. При цьому, йдеться не про поширення застарілих наративів та продукування вигадок і міфів, а про

якісне пізнання усіх аспектів нашого минулого, що має супроводжуватись адекватним розуміння місця і ролі вітчизняної історії у глобальному вимірі історичного буття.

Такі підходи в першу чергу стосуються історії сучасної російсько-української війни, яка є визначальною подією для України й світу на початку XXI ст. Саме тому, ми – українські історики маємо дбати про те, щоб історія цієї війни була не тільки правдиво висвітлена в наукових публікаціях. Украй важливо забезпечити дохідливе та яскраве розкриття причин, сутності та наслідків російської агресії проти України в підручниках. Наслідком цього має стати усвідомлення як звичайними громадянами, так і воїнами Збройних Сил України (далі ЗСУ) важливості захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Поряд із українським виміром такої місії, актуальним є й усвідомлення її глобальної вагомості.

Підкреслю, що комплексне вивчення історії сучасної російсько-української війни варто проводити досить послідовно і різнопланово. Серед ключових періодів варто виокремити наступні: 1) Наростання протистояння між Україною та Росією, що поступово набувало ознак гібридної війни (кінець 1991 р. – початок 2014 р.); 2) Активна фаза гібридної війни Російської Федерації проти України (початок 2014 р. – 23 лютого 2023 р.); 3) Широкомасштабне вторгнення російських військ 24 лютого 2023 р. і українська відсіч.

Зрозуміло, що особливо важливим є привернення уваги до останнього періоду, який співвідноситься з широкомасштабним російським вторгненням. І тут маємо закономірні труднощі, бо: військові дії не завершилися, а тому зарано робити узагальнення; вимоги збройної боротьби не дозволяють залучити усі джерела; ставлення українського суспільства до російської агресії є дуже емоційним, що позначатиметься й на науковому аналізі тощо. Попри зазначене, ми мусимо здійснювати дослідження російсько-української війни, що дозволить середовищу фахівців сформувати дидактичні матеріали для якісного вивчення молодим поколінням українців цієї війни.

Окремо зверну увагу на слушні підходи сучасних науковців, які вивчають військові особливості російського широкомасштабного вторгнення та його відсіч Силами оборони України (далі СОУ). При цьому, має місце своєрідний розподіл на два вектори: I представляють фахові військові історики, котрі перебувають у лавах ЗСУ; II – ті, які залишаються цивільними особами. Такий поділ має не тільки формальне, але й змістовне наповнення, бо у структурі ЗСУ створено «Центр дослідження воєнної історії Збройних Сил України» (далі ЦДВІ ЗСУ) [2]. Тут зібрано учених-істориків, які перебувають у лавах СОУ, які вже понад рік здійснюють фіксацію і попередній аналіз бойових дій російсько-української війни (окремі статті та щомісячні огляди бойових дій) [2; 3]. Наголошу, що відповідні публікації містять максимальну інформацію, яку дозволено оприлюднювати в умовах війни.

Другий вектор формують звичайні дослідники (О. Лисенко, В. Макаров, В. Резнік, А. Харук та інші), які вивчають загальні аспекти російської агресії та її відсічі ЗСУ. Окремо відзначаю намагання автора статті порівняти застосування прийомів воєнного мистецтва (військових хитрощів/стратегем) українськими формуваннями та російськими агресорами в боях на Харківщині, Сумщині та Миколаївщині [4; 7].

Важливим стало й проведення низки конференцій і круглих столів, присвячених вивченню української відсічі ворожій агресії. Серед них виокремлю два міжнародні науково-інформаційні круглі столи/конференції, присвячені аналізу ролі козацького фактору в сучасній російсько-українській війні (проведено на базі Українського католицького університету за співпраці з ЦДВІ ЗСУ та Експертною групою з дослідження та застосування козацького фактору в сучасній російсько-українській війні) [1; 6]. Подібна тематика стала предметом аналізу фахівців і на інших наукових заходах, а також у публічному просторі України [5].

Отже, вивчення сучасної російсько-української війни забезпечить зростання престижу історії в суспільстві й сприятиме посиленню українського патріотизму. І це зміцнить Україну!

Список літератури

Букет Є. «Козацькі фактори» в сучасному війську України: мотивація, товариськість, ідентичність. *АрміяInform*. 2023 14 травня. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/14/kozaczki-factory-v-suchasnomu-vijsku-ukrayiny-motyvacziya-tovaryskist-identychnist/> (дата звернення: 9.11.2023).

Вілюра В. Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України відзначив свою першу річницю. *АрміяInform*. 2023 5 липня. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/07/05/czentr-doslidzhen-voennoyi-istoriyi-zbrojnyh-syl-ukrayiny-vidznachyv-svoyu-pershu-richnyczyu/> (дата звернення: 9.11.2023).

Воєнно-історичний опис російсько-української війни (січень 2023 р.). Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних сил України, 2023. 168 с.

Задунайський В. Військові хитрощі українських та російських військ в перших боях 2022 р. на Миколаївщині та Сумщині. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2023. Вип. 39. С. 65-77.

Круглий стіл: Роль козацького фактора під час повномасштабної російської агресії проти України. *Медіацентр Україна – Укрінформ*. 5 липня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3731356-rol-kozackogo-faktora-pid-cas-povnomasstabnoi-rosijskoi-agresii-proti-ukraini.html> (дата звернення: 9.11.2023).

Підсумки міжнародного науково-інформаційного круглого столу/конференції «Козацький фактор під час повномасштабної російської агресії проти України: військовий, політичний та міжнародний виміри». Український католицький університет. 29 червня 2023 р. URL: <https://humaniora.ucu.edu.ua/news/pidsumky-mizhnarodnogo-naukovo-informatsijnogo-kruglogo-stolu-konferentsiyi-kozatskyj-faktor-pid-chas-povnomasstabnoyi-rosijskoyi-agresiyi-proty-ukrayiny-vijskovyj-politychnyj-ta-mizhnarodnyj-vymiry/> (дата звернення: 9.11.2023).

Zadunaiskyi V. Stratagems of the Ukrainian and Russian troops in the battles for Kharkiv (February 24 - May 14, 2022). *Skhid*, 2023. 5(1). S. 9-15.

УДК 314.7 (477)

**Воскобойник Василь,
Президент Всеукраїнської асоціації компаній
з міжнародного працевлаштування (м. Київ),
vvv@ampua.org,
<https://orcid.org/0009-0002-7703-9360>**

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Широкомасштабна війна рф проти України та тривалі воєнні дії мають наслідками загибель і травмування великої кількості людей в різних регіонах країни, масові руйнування цивільних об'єктів, знищення або порушення функціонування багатьох об'єктів критичної інфраструктури тощо. Одним з найбільш значущих наслідків для економіки країни є масштабна міграція: за офіційними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), від початку війни за кордон виїхали понад 6,2 млн українців, із них понад 5,8 млн опинилися у Європі [Портал оперативних даних біженців УВКБ ООН]. Оскільки серед усіх українських біженців за кордоном майже половина – це жінки 18-59 років (близько 44%) та неповнолітні (35%), в Україні значною мірою змінилась статеві-вікова структура населення.

Відповідно до даних звіту Фонду народонаселення ООН, в Україні станом на 2023 рік проживає 36,7 мільйона осіб, серед них:

- 64,6% людей віком від 15 до 64 років;
- 20,2% людей віком понад 65 років;
- 15,2% громадян віком до 14 років [United Nations Population Fund].

Найвні зміни впливають на соціально-економічну сферу, обороноздатність країни, її позиціонування у світі та призводять до наслідків, що впливатимуть на українські реалії в середньо- та довгостроковій перспективі. Спричинена російською агресією закордонна міграція українців вимагає експертної та наукової рефлексії, без цього неможливе розроблення дієвих стратегій та державної політики в різних сферах [Вплив міграції, 2023, с. 6].

На сьогоднішній день серед основних видів міграції населення, які спостерігаються в Україні, доцільно виокремити наступні:

- міграція за кордон (біженців з України зафіксовано: в Європі – 5828 тис. ос., за межами Європи – 369,2 тис. ос. [Портал оперативних даних біженців УВКБ ООН]);
- внутрішні переміщення всередині країни (за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), внутрішньо переміщеними особами в Україні є 5,1 млн осіб) [Міжнародна організація з міграції в Україні];
- незаконне вивезення українських громадян до рф (за даними УВКБ ООН, до рф було переміщено 2,9 млн. громадян України [Портал оперативних даних біженців УВКБ ООН]).
- імміграція до України (згідно з розрахунками демографів Україну очікує подальше скорочення загальної чисельності населення, зростання у його структурі частки етнічних українців та зменшення частки росіян, збільшення кількості кримських татар, а також збільшення частки мігрантів з Північного та Південного Кавказу, країн Азії, Африки [Вплив міграції, 2023, с. 5]. Станом на 30 березня 2022 р., в Україні на обліку перебувало 304 752 іммігрантів; 170 144 – іноземців та осіб без громадянства (тимчасові) [Державна міграційна служба України]).

Таким чином, у поствоєнний період Україна стикатиметься з численними викликами та завданнями, пов'язаними з відновленням економіки, розвитком суспільства та забезпеченням стабільності життя. В цьому контексті державна міграційна політика має важливе значення, оскільки саме міграційні процеси можуть впливати на різні аспекти життя, зокрема на соціальний, економічний та культурний розвиток країни.

Пріоритетними напрямками державної міграційної політики України в поствоєнний період мають бути наступні:

- реінтеграція переміщених осіб: формування програм та заходів щодо успішної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та повернення вимушених переселенців;
- трудова міграція: розробка політики щодо трудової міграції, включаючи сприяння роботодавцям та мігрантам у виборі легальних шляхів працевлаштування;
- протидія незаконній міграції: розвиток ефективних механізмів попередження та боротьби з незаконною міграцією, зокрема зміцнення прикордонного контролю та поглиблення співпраці з іншими країнами;
- інтеграція іноземців: розвиток програм та заходів, спрямованих на виважене залучення іноземців до українського суспільства, включаючи мовну адаптацію й освіту;
- захист прав мігрантів: забезпечення адекватного захисту прав та гідності мігрантів, включаючи права на роботу, освіту, медичну допомогу, справедливий суд;
- соціальна адаптація: розробка та впровадження програм і заходів для соціальної адаптації мігрантів та їх сімей, зокрема забезпечення доступу до житла, освіти та медичних послуг;

зменшення відтоку інтелектуальних ресурсів: впровадження заходів щодо збереження висококваліфікованих і талановитих працівників;

міжнародна співпраця: розвиток співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями щодо обміну досвідом, розробки спільних програм і підходів до міграційної політики;

посилення мобільності: сприяння мобільності працівників, науковців та студентів, що сприятиме обміну знаннями та досвідом і сприяє розвитку країни;

студентська міграція: забезпечення гідних умов для іноземних студентів, які навчаються в Україні, з метою збільшення привабливості країни для міжнародної освіти.

Беззаперечно, цей перелік не є вичерпним, напрями мають бути узгоджені зі значною кількістю внутрішніх та зовнішніх чинників. Однак вже сьогодні важливо сформулювати стратегічне бачення, розпочати впровадження та реалізацію окремих пріоритетів державної міграційної політики України.

Список літератури

United Nations Population Fund: World Population Dashboard Ukraine. URL: <https://www.unfpa.org/data/world-population/UA> (дата звернення: 21.09.2023).

Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / [В. Потапенко, А. Головка, О. Валевський та ін.] ; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 33 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01> (дата звернення: 21.09.2023).

Державна міграційна служба України. Статистичні дані за 3 місяці 2023 року. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2023_3.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

Міжнародна організація з міграції в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/dani-ta-resursy> (дата звернення: 21.09.2023).

Портал оперативних даних біженців УВКБ ООН: ситуація з біженцями в Україні. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/Ukraine> (дата звернення: 21.09.2023).

УДК 331.101:338.24

Лісогор Лариса,
доктор економічних наук, професор
головний науковий співробітник,
Національний інститут стратегічних досліджень
laralisogor@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5624-597X>

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах повномасштабної агресії РФ проти України пріоритетного значення набувають проблеми забезпечення умов для ефективного використання та розвитку трудового потенціалу країни. Це пов'язано, передусім, із необхідністю забезпечення трудових ресурсів потенціалу для розвитку економіки країни не тільки під час війни, але й у період післявоєнного відновлення. Погіршення економічної ситуації в країні в результаті руйнації виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури, розриву логістичних ланцюгів, стрімкого падіння обсягів виробництва призвело до значного скорочення можливостей зайнятості населення. Водночас посилення загроз особистій безпеці населення України з початком війни призвело до стрімкого збільшення міграції українців за кордон. За даними Управління Верховного комісара ООН у

справах біженців, станом на 7 листопада 2023 р. за кордоном перебувало майже 6,2 млн. українських біженців за кордоном, тоді як у межах країни було зафіксовано майже 3,7 млн. внутрішньо переміщених осіб [1].

Для забезпечення успішності відновлення економіки, досягнення сталого розвитку країни у перспективі необхідно створення умов для ефективного використання та розвитку трудового потенціалу. Водночас значні міграційні втрати суттєво ускладнюють вирішення поставлених завдань, оскільки за кордон виїхала значна частка економічно активного населення. Зокрема, В. Ботелго та В. Хагеле, автори дослідження, проведеного Європейським центральним банком, відзначають, що майже 33% від загальної чисельності громадян України, які тимчасово перебувають за кордоном, становила молодь у віці до 18 років. Згідно результатам дослідження, у гендерній структурі біженців превалюють жінки (майже 66%) [2]. Це свідчить про посилення загроз втрати демографічного потенціалу, необхідного для повноцінного відтворення трудового потенціалу у перспективі. Ці загрози можуть посилитися в результаті зростання рівня адаптованості біженців до життя за кордоном, підвищення мотивації батьків до продовження освіти дітей у країні тимчасового перебування, для підвищення шансів їх працевлаштування у перспективі. Однак значний міграційний відтік жінок репродуктивного віку та дітей може негативним чином вплинути на відтворення населення та поповнення чисельності економічно активного населення, необхідного для забезпечення сталого розвитку країни у перспективі.

Не менш серйозною проблемою забезпечення збереження та розвитку трудового потенціалу є погіршення стану здоров'я населення. Передусім, це пов'язано з підвищенням рівня інвалідизації населення внаслідок військових дій, погіршення якості медичних послуг, руйнації закладів медичної інфраструктури. Загалом, підвищення рівня захворюваності населення, на тлі зниження рівня народжуваності та очікуваної тривалості життя, може призвести до посилення загроз соціальній безпеці країни (у демографічній сфері).

Суттєвим ризиком для забезпечення стійкості української економіки у післявоєнний період, розвитку трудового потенціалу країни стає значний відтік освіченого населення. За даними дослідження «Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути?», проведеного Центром економічних стратегій, майже 70% опитаних українців, що перебувають за кордоном, мають вищу або незакінчену вищу освіту, 20% – середню спеціальну освіту, 9,5% – загальну середню освіту [3]. Це загострює ризики відтоку кваліфікованої робочої сили за межі країни, що у перспективі обмежуватиме можливості розвитку трудового потенціалу.

Водночас не менш серйозним викликом для забезпечення результативності процесу післявоєнного відновлення України є ризик втрати демографічного потенціалу поповнення економічно активного населення (дітей та молоді) в країну. За даними дослідження, значна частка респондентів доволі позитивно відноситься до перспектив продовження навчання дітей, навіть після закінчення війни. Зокрема, майже 39% опитаних респондентів у Чехії, 32% – у Польщі та Німеччині позитивно відповіли на поставлене питання [3]. Разом з тим, доволі високою залишається частка респондентів-батьків, яка не декларує бажання щодо продовження навчання дітей у країнах перебування (майже 56% в Італії). Це свідчить про необхідність приділення більшої уваги (з боку держави) до проблем збереження комунікаційних контактів українців, які тимчасово перебувають за кордоном, з Україною.

Одним з найбільш суттєвих викликів розвитку трудового потенціалу країни є проблеми адаптації українців, що перебувають за кордоном, до ринку праці ЄС. Зокрема, спостерігається збільшення частки українських біженців, які знайшли роботу у країнах ЄС. За даними опитування, проведеного Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, станом на жовтень 2022 року майже 32% українців, що виїхали до країн Європи, знайшли роботу у країні перебування

(зокрема, 47% українців працюють у Чехії, 41% у Польщі, 15% у Німеччині) [3]. Значною мірою це обумовлено можливістю отримання українцями, які виїхали за кордон, статусу тимчасового захисту, який одразу дає змогу працювати. Разом з тим, достатньо вагомим чинником впливу на працевлаштування є доволі високий рівень освіченості українців, активність у пошуку роботи (бажання вивчати мову країни перебування, участі у програмах перекваліфікації). Згідно результатам опитування, майже 35% респондентів зазначили готовність проходження додаткових короткострокових курсів з отриманої раніше спеціальності або фахове навчання для здобуття іншої спеціальності [3]. Разом з тим, значна частка українців, які перебувають за кордоном, працюють не за спеціальністю. Зокрема, 20% українців, які працюють у Польщі, попередньо мали доволі високий рівень кваліфікації, хоча лише 3% працевлаштовано на посадах, які потребують високої кваліфікації. Відповідно, це може призвести до поступової декваліфікації робочої сили з високим рівнем освіти.

Однак забезпечення гарантій особистої безпеки, покращення економічної ситуації в Україні може стимулювати українців, які тимчасово перебувають за кордоном, до повернення. Це може означати, що навички, отримані під час роботи за кордоном, можуть бути використані при відновленні економіки України. Відповідно, це може сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили у перспективі, більш ефективному використанню та розвитку трудового потенціалу у період післявоєнного відновлення України.

Список літератури

Refugees from Ukraine recorded globally. Operational Data Portal URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Botelho, V, Hägele, H. (2023) Integrating Ukrainian refugees into the euro area labour market. European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/blog/date/2023/html/ecb.blog.230301~3bb24371c8.en.html>

«Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути?». Центр економічної стратегії, 2023. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>.

УДК 330:316.334.55

**Петрова Ірина,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу та поведінкової економіки,
Університет економіки та права КРОК (м. Київ),
petrovakrok@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4206-5403>**

СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Збереження і розвиток людського потенціалу є провідним орієнтиром динамічних змін економіки України. Водночас цей найцінніший фактор економічного та соціального зростання є обмеженим, причому в майбутньому його дефіцит збільшуватиметься [Будуємо нову Україну, с. 210]. Тривалий час в Україні спостерігалось загальне скорочення чисельності населення, інтенсивне старіння населення, погіршення стану здоров'я усіх його вікових груп, зниження кількісних та структурно-якісних характеристик зайнятості, значне молодіжне безробіття, неврегульованість попиту, пропозиції і ціноутворення на ринку праці, потужний відтік мігрантів. Внаслідок цих тенденцій утворилась депопуляційна в демографічному і

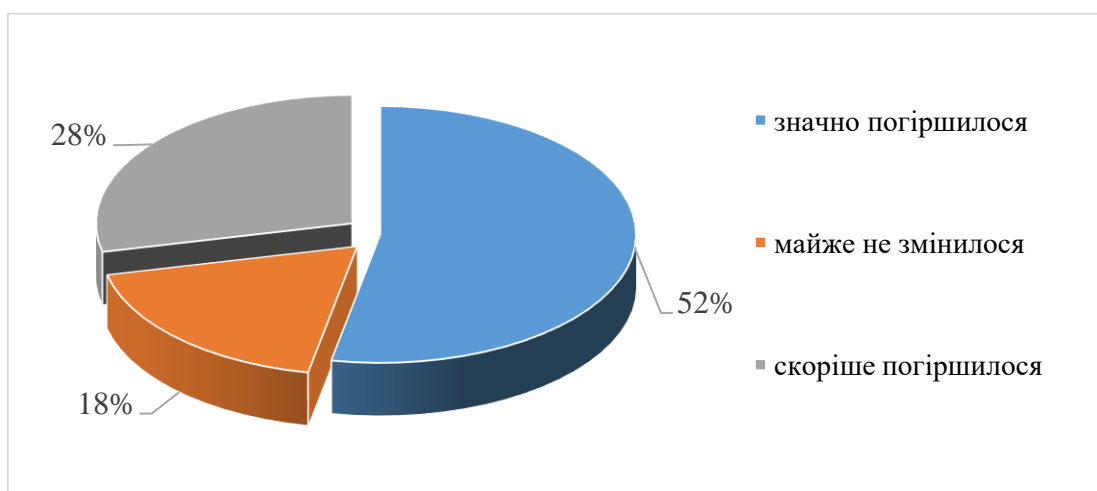
неефективна в економічному сенсі структура людського потенціалу [Будуємо нову Україну, с. 210].

Усі зазначені тенденції посилюються через російсько-українську війну.

Реальною загрозою є неприродне звуження відтворення людського потенціалу, головною причиною якого стала війна. Це означає, що обсяг людського потенціалу, який вступає у суспільне виробництво у поточному періоді буде істотно меншим порівняно з аналогічним показником попереднього періоду. Особливістю функціонування людського потенціалу у військовий і повоєнний час буде одночасне зниження його кількісних та якісних характеристик. Крім факторів загибелі людей та надвисокої міграції, частина якої перетвориться на безповоротну, різкого падіння економіки, значний вплив на звужене відтворення людського потенціалу матимуть зростання безробіття, деградація структури і змісту зайнятості, зниження соціального захисту населення, інфляція, падіння реальних доходів [Petrova and other, 2022, с. 210].

Вже в перші місяці війни, за результатами опитування соціологічної групи "Рейтинг", половина (53%) українців, які мали роботу до війни, втратили її. Водночас, 22% працюють у звичному режимі, 21% – віддалено або частково, і лише 2 відсотки – знайшли собі нову роботу [Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг»].

За цей же період відбулося різке погіршення економічного становища населення (рис.1).

Рис. 1. Економічне становище економічно активного населення України у перші місяці війни [Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг»]

Відбувся значний стрибок еміграції населення (згідно даних ООН, станом на 5 квітня 11,4 млн осіб змушені були залишити свої домівки, із них 7,1 млн – внутрішні переселенці, з яких 4 млн – особи похилого віку, 1,7 млн – діти, 1,4 млн – економічно активне населення). Згідно з висновками Українського інституту майбутнього, якщо не повернути цих людей назад, кількість працездатного населення в Україні скоротиться до 10-11 млн осіб. Такої кількості людей буде недостатньо для підтримки сталого економічного зростання, навіть за наявності достатніх фінансових ресурсів на відбудову та розвиток.

За останній рік народжуваність в Україні знизилася на 27% (у довоєнні роки цей показник становив 6-7%). На противагу зросла смертність, обумовлена фізичним знищенням людей, хворобами та збідненням. Це є ознаками демографічної кризи.

Зважаючи на загострення проблем функціонування людського потенціалу в Україні, необхідно розробити стратегію його збереження та подальшого розвитку.

У практичній площині збереження людського потенціалу в умовах війни, є забезпеченням фізичної, економічної та соціальної безпеки людей, їх виживання, збереження їх фізичного та психологічного здоров'я.

Погоджуємось з тим, що стратегії демографічного відродження не зводиться суто до демографічної політики. Це і житлова політика, і політика ринку праці, і політика розселення, і політика компенсації втраченого майна. Це і система підтримки людей старшого віку, і створення дружньої інфраструктури для сімей із дітьми [Драматична смертність і еміграція найрозумніших].

Стратегія збереження людського потенціалу спрямована на уникнення основних загроз його функціонування та розвитку. Серед останніх визначимо такі:

- фізичні загрози життю і здоров'ю (фізичному і психічному) населення України;
- економічні загрози: втрати робочого місця, безробіття, скорочення доходів і збіднення;
- соціальні загрози: зниження доступу до якісних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, побуту, соціально-культурної сфери; втрата соціальних зв'язків, зменшення соціального капіталу.

Оцінювання та врахування зазначених загроз потребує застосування стратегічних заходів щодо збереження та подальшого розвитку людського потенціалу [Petrova and other, 2022]. Першорядну роль серед цих заходів мають відіграти економічне відновлення та інвестування у створення робочих місць, підвищення рівня життя населення, гармонізація взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг, обмеження рівня безробіття, розвиток інфраструктури ринку праці, підтримка мотивації до праці, регулювання міграції населення.

Список літератури

Будуємо нову Україну. Збірник конференції. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015, с. 210-218. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149243492.pdf>

Petrova I.L., Sandugey V.V., Mamedova SH. Preservation and development of human potential of Ukraine in modern conditions. - Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 2 (45) (за ред. проф. Филіук Г.М.). К.: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2022, Грудень. С. 46-57.

Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ratinggroup.ua/

Драматична смертність і еміграція найрозумніших: демографічні ризики для України через війну [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rfi.fr/uk

II. ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА МАРКЕТИНГУ У ПОСТВОЄННИЙ ЧАС

УДК: 338.48

Vienažindienė Milita
Doctor of Social Science, Assoc. Prof.,
Head of Department of Business and Rural Development Management
Faculty of Bioeconomy Development
Vytautas Magnus University Agriculture Academy
milita.vienazindiene@vdu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-9894-6811>

Stoyka Andriy
Doctor of Science in Public Administration
Professor of the Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University
a.stoika@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5777-8153>

Horiunova Kateryna
Senior lecturer of the Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University
k.horiunova@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2236-4919>

TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE POST-WAR REVIVAL ON THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Before the coronavirus pandemic and the full-scale invasion, the tourism industry accounted for 2.3% of Ukraine's GDP and provided about 375 thousand work places. However, the real contribution of tourism to the life quality and well-being of Ukrainians was greater, because its multiplicative effect stimulates spending in related industries: transport, trade, public catering, etc. Also, these figures do not reflect the tourism contribution to the mental and physical health of Ukrainians.

The scale of the military operations impact on Ukrainian tourism is still difficult to fully assess, because a full-scale war continues. However, it is already known that in 2023 there were 36% fewer tourist enterprises compared to 2021. Russian occupation, military operations and constant shelling of various regions lead to the destruction of infrastructure: hotels, recreation centers, airports, railway connections. As well as museums, historical monuments, and nature – what people travel for. It is even more difficult to assess the long-term impact of the war on the country's tourism potential, because as long as Ukraine is associated with destruction and grief in the world, it will be a challenge to convince the international community of its safety and reliability for tourism and investment.

No matter what, tourism in Ukraine continues to work, adapting to new realities. Regional budgets receive a tourist fee, which is paid by residents of hotels and other temporary accommodation establishments. The State Agency for Tourism Development of Ukraine records that the amount of such a tax for the first six months of 2023 was higher than in the same half of 2021. Currently, there is no reliable data on how many people and who exactly is traveling [1].

Wartime has created new public demands, to which tourism responds flexibly, acquiring new public functions. Representatives of the tourism industry support the military, temporarily displaced

persons and all war victims: both financially and with their services. Thanks to professional skills — knowledge of the area, people, culture, understanding of optimal logistics of movement — as well as a network of acquaintances in Ukraine and around the world, many guides and travel managers were able to immediately join the support of the rear. Tourist information centers often became logistics hubs for information and humanitarian support (for example, in Zaporizhzhia, Kropyvnytskyi, Ternopil), and rooms where tourists recently lived — temporary homes for people evacuated from the war, and their pets.

Tourism has significant potential in the post-war reconstruction of Ukraine. Its development can have a positive impact on related industries and attract foreign investment. Tourism does not resume by itself after the end of any armed aggression. Thus, after the war in Bosnia and Herzegovina (1992-1995), despite significant international assistance, there was neither an economic miracle nor a frenzied influx of travellers. Among the countries in the Western Balkans region, Bosnia and Herzegovina receives only 4.6% of its revenue from international tourism. Among the reasons, experts cite the lack of a common development strategy, the lack of a Coordination Center for reconstruction, duplication of efforts by various organizations, corruption and "redecorating" of the country [2].

In Colombia, the government and international organizations also saw tourism as a key potential in maintaining the Peace concluded in 2016 with representatives of the FARC rebel movement (from Spanish Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo), and in the development of the regions most affected by the long civil war. However, the development of tourism in communities with a long bloody history of conflict remains difficult. And foreign tourists still associate the country with danger. Therefore, the examples of these two countries show that the development of tourism requires an effective development strategy and systematic support, significant efforts of the state and business.

Previous experience warns against precise decisions, such as the construction of stadiums for Euro 2012, which are expensive to maintain and underutilized after the championship. Restoration of the infrastructure of cities and villages, construction of roads, convenient public transport should be designed primarily for local residents, and not just for tourists. It is important to create prerequisites for the tourism of the future. Eventually, the actual issue is proper understanding and memorialization of the consequences of war crimes of the Russian Federation, which can also have communicative value for tourists.

There is a growing understanding in the world that the goal of tourism development is primarily to improve the local population life quality. Climate change and the loss of biodiversity oblige tourism industry leaders to invest in the well-being of the environment and society, rather than exploit them.

In this context, industry experts warn against questionable initiatives in Ukraine, which are often presented as tourist restoration projects. For example, the construction of mega-ski resorts in the Carpathians contradicts the principles of Sustainable Tourism Development and does not meet the needs of the future in the face of climate change. Such projects threaten the ecosystem due to deforestation and artificial snowmaking of slopes. In addition, they carry significant risks of abuse, in particular the monopolization of profits and managerial power. The contribution of such resorts to the development of local communities is often exaggerated: qualified employees are usually attracted from outside, and only a small fraction of income goes to the local budget.

The main force of recovery in tourism is small and medium-sized businesses, because they are flexible: in unstable circumstances, they can quickly adjust their activities and make the most of their own resources. The contribution of small and medium-sized businesses to the restoration, in particular the tourism industry, will depend on international and state support. Such support should be part of a

clear public policy that is guided by the principles of sustainable development: applies modern traditions of urban planning, adapts infrastructure to climate change, takes into account the interests of local communities and makes travel accessible to all [3].

Traveling within the country during the war is important, because it is an aspect of normal life. This has a two-way effect: personal emotional and/or physical recovery, support for the local economy, motivation of local residents to rebuild their settlements and unite in order to quickly cope with the consequences of the war. It is equally important to participate in public discussions and project monitoring, because this is what determines the transparency of investments and what the result will be. Entrepreneurs can develop existing or create new tourist opportunities for their community, attract investment, and use free or subsidized training opportunities.

There is a growing interest in Ukrainian Cultural Heritage in the world, so we should not miss this opportunity to find, preserve, rethink and properly present it not only to foreign audiences, but also to Ukrainians.

References

Державне агентство розвитку туризму України. Динаміка податкових надходжень від регіонів за три квартали 2023 року. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nahodzhen-vid-regioniv-za-tri-kvartali-2023-roku> [Accessed 16 November 2023]

Tourism in Bosnia and Herzegovina: In-depth Analysis. Center of Excellence for Evaluation and Policy Research March, 2022. URL: https://www.efsa.unsa.ba/ef/sites/default/files/peer_sebs_tourism_report_clean_2022.04.05.pdf [Accessed 19 November 2023]

Tourism Recovery and tourism for recovery. URL: <https://ukrainer.net/turyzm-vidnovlennia/> [Accessed 29 November 2023]

УДК 338.246.88

Аракелова Інна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та туризму,
Маріупольський державний університет
iarakelova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9582-793X>

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ РЕНОВАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ У СТРАТЕГІЇ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У даний час Україна стоїть перед низкою складних завдань, пов'язаних з майбутнім поствоєнним відновленням національної економіки, деокупованих територій та соціальної інфраструктури. При цьому однією з ключових проблем виступає необхідність забезпечення сталого та збалансованого розвитку промислово-орієнтованих територій, які на сьогодні частково або повністю окуповані російською федерацією та зазнали значних руйнувань.

Проблема відновлення та розвитку промислових регіонів є актуальною для багатьох країн, які стикаються з викликами деіндустріалізації та змінами внаслідок впливу геополітичних подій. Для України в даному контексті, ефективним є запозичення досвіду найближчих Європейських країн. Особливої актуальності в аспекті поствоєнного відновлення промислових регіонів набуває дослідження досвіду впровадження стратегії реновації промислових регіонів Польщі, зокрема регіону Сілезія, до якого відносяться Нижньосілезьке, Опольське, Сілезьке та частина Любуського воєводства. Польща, яка успішно здійснила

трансформацію своїх промислових регіонів в драйвери економічного зростання та сталого розвитку, може слугувати важливим джерелом вивчення та практичного використання цього досвіду для України [1]. Основна проблема запозичення даного досвіду полягає в практичному впровадженні і адаптації його до українських умов та специфіки промислових регіонів з метою формування стійкого та конкурентоздатного середовища, ефективного економічного відновлення та підвищення якості життя населення.

Польський досвід реновації промислових регіонів можна успішно використовувати в кількох регіонах України, де існує проблема структурної залежності від вугільної або важкої промисловості, і де є потреба в модернізації та диверсифікації економіки. Крім того, первинно застосування такого досвіду повинно стосуватися тих областей, які найбільше постраждали внаслідок військових дій. До них можна віднести Донецьку, Луганську, частково Запорізьку, Харківську та Дніпропетровську області [2].

Зокрема, впровадження польського досвіду реновації перш за все стосується Донецької та Луганської областей, як регіонів з найбільшою концентрацією важкої промисловості, вугільної та хімічної галузей економіки України, які зазнали дуже значних руйнувань виробничої бази та інфраструктури внаслідок війни. Польський досвід реінтеграції промислових областей та розвитку інновацій в цих областях може бути цінним, зокрема для створення нових ринків і розвитку високотехнологічних галузей на засадах використання та вдосконалення існуючої промислової інфраструктури.

В другу чергу досвід реновації варто впровадити в Запорізькій та Дніпропетровській областях, у яких сконцентрована важка промисловість, зокрема металургія, що відіграє важливу роль в інноваційному перетворенні. Запозичення досвіду трансформації промислових підприємств може допомогти впровадити ефективніше управління, модернізувати виробництво та залучити інвестиції до нових галузей.

Крім того, варто згадати Харківську та Кіровоградську області – дані регіони також мають суттєвий потенціал для розвитку нових галузей, таких як сільське господарство, зелені технології та харчова промисловість. Саме тому досвід Нижньосілезького та Опольського воєводств Польщі щодо розвитку сільських територій та інноваційної інфраструктури може бути корисним для створення стійких регіональних економік [3].

Водночас необхідно зазначити, що для практичного впровадження програм реновації зазначених регіонів необхідно розробити індивідуальні стратегії для кожного з них, враховуючи його потенціал, потреби та особливості. При цьому важливо активно співпрацювати з місцевими громадами та приватним сектором з метою залучення додаткових інвестицій в інновації та освіту, що дозволить зміцнити конкурентоспроможність регіонів та сформує можливості їх розвитку в напрямку сталого економічного зростання. Крім того, запозичення польського досвіду також демонструє важливість відмови від сировинної залежності та концентрацію на інноваціях та новітніх технологіях, які можуть створити конкурентоспроможні галузі та нові можливості для регіонального зростання й розвитку.

Для реалізації стратегії післявоєнного відновлення України та реновації промислових регіонів необхідно врахувати наступні позиції, на основі яких здійснюватиметься трансформація регіональних економічних систем:

1. Галузева диверсифікація, котра передбачає необхідність розвитку нових галузей, які не тільки зменшать залежність від важкої промисловості, але й забезпечать масштабне створення робочих місць в сучасних індустріях, таких як високотехнологічні галузі, інновації та сфера послуг.

2. Збільшення інвестицій в інновації та освіту, що покликане всебічно сприяти розвитку наукових досліджень та впровадженню технологічних інновацій на засадах використання кваліфікованої робочої сили та стимулювання інноваційного розвитку.

3. Інфраструктурні проекти – рекомендується застосувати досвід розвитку транспортної, логістичної та енергетичної інфраструктури Сілезького воєводства, котрий орієнтований на підтримку розвитку високотехнологічних галузей на засадах забезпечення доступу підприємств до нових ринків.

4. Стале використання природних ресурсів – необхідно звертати особливу увагу на сталу експлуатацію природних ресурсів, яка дозволить трансформувати частину існуючих підприємств у інноваційні кластери, що функціонують у сфері зелених технологій. В даному аспекті особливого значення набувають заходи щодо відновлення довкілля, особливо, зважаючи на значне забруднення небезпечними предметами територій внаслідок військових дій.

5. Модернізація промислових об'єктів на засадах впровадження технологічних та екологічних стандартів Європейського Союзу для підвищення продуктивності та зменшення впливу на довкілля. Оскільки реалізація такої модернізації передбачає необхідність застосування інноваційних технологій, то це не лише призведе до вдосконалення виробничої бази, але й дозволить частині нових інноваційних підприємств самостійно розробляти та реалізовувати технологічні принципи, засновані на нових вимогах.

Загалом зазначені пропозиції сукупно можуть допомогти у формуванні стратегії повоєнного відновлення України на засадах модернізації та диверсифікації промислових регіонів, сприяючи сталому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності країни.

Досвід реновації територій має велике значення для України, особливо у зв'язку з тими викликами, які стоять перед країною. Зокрема, маса знищених внаслідок війни промислових об'єктів та виробничої бази, особливо Луганської та Донецької областей, уже створили значні економічні та соціальні проблеми. Майбутня реновація допоможе переорієнтувати та модернізувати економіку цих регіонів для того, щоб відновити втрачену інфраструктуру, створити нові робочі місця та підтримати належний рівень їх економічного розвитку. Врахування польського досвіду реновації у сфері вуглевидобування дозволить уникнути повторення помилок і забезпечити стійке та інклюзивне відновлення, що враховує потреби громад та приватного сектору [4]. Акцентуючи увагу на екологічному аспекті реновації, Україна може використовувати сучасні стандарти та зелені технології для сталого використання природних ресурсів та відновлення довкілля. У цій ситуації досвід реновації стає необхідним для створення плану післявоєнного відновлення та соціальному розвитку України.

Таким чином, приходимо до висновку, що запозичення польського досвіду реновації промислових регіонів Сілезії насправді може стати важливим компонентом стратегії післявоєнного відновлення України. Польська модель показала, що комплексний підхід, який включає диверсифікацію економіки, інвестиції в інновації, освіту та інфраструктуру цілком може допомогти українським індустріальним регіонам трансформувати свою економіку та забезпечити умови для досягнення цілей сталого розвитку. При цьому важливо враховувати специфіку та потреби України, але загалом польський досвід може надати цінні практичні рекомендації щодо успішного відновлення та модернізації українських промислових регіонів. Сілезія [3] реалізувала цей процес, що може стати яскравим прикладом для України в контексті майбутніх реформ та відновлення промислових областей після завершення війни. Проте, як свідчить практика, застосування успішного досвіду реновації дає змогу здійснити

процес відновлення у відносно стислі терміни та досягти мети щодо відновлення економічної потужності країни.

Список літератури

Baron, M. Regionalna polityka miejska województwa Śląskiego. Projekt. Katowice: Zarząd Województwa Śląskiego, 2001. 116 p.

Чалюк Ю. О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. №37.

Hetmańska, S. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego regionu śląskiego na tle województw Polski-analiza statystyczna. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Ekonometria*. 2005. №15 (1096 Zastosowania metod ilościowych). P. 250–260.

Pohrishchuk B., Kolomiiets T., Chaliuk Y., Yaremko I., Hromadska N. Modeling the Application of Anti-Crisis Management Business Introduction for the Engineering Sector of the Economy. 2023. *International Journal of Safety & Security Engineering*. Vol. 13(2). Pp. 187–194.

УДК 338.48

**Балабаниць Анжеліка,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет
a.balabanits@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8009-119X>**

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТУРИЗМУ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Війна в Україні стала величезною трагедією в житті українського народу. Вона катастрофічно вплинула на світову економіку та міжнародний туристичний ринок. Найбільшими викликами для туристичної сфери України під час військового стану стали:

1. Складна безпекова ситуація, Військові дії на території України призвели до посилення нестабільності та загрози безпеці. Це значно вплинуло на рішення туристів щодо відвідування країни, особливо її прикордонних та конфліктних регіонів.

2. Закриття повітряного простору. Війна та пов'язані з нею санкції безпосередньо вплинули на авіаційну галузь, яка повільно відновлювалася після пандемії. Цілком зрозуміло, що всі міжнародні логістичні маршрути, що проходять територією України, зараз не функціонують. Втім, від цієї війни постраждав не тільки український авіаринок. За даними Всесвітньої туристичної організації, кількість авіарейсів через війну в Україні впала найбільше у таких країнах: Молдова (-69%); Словенія (-42%); Латвія (-38%); Фінляндія (-36%); Чехія(-35%) [1].

3. Порушення логістики. За даними досліджень, які Kyivstar Business Hub проводив у 2022 та 2023 роках, серед першорядних чинників втрати бізнесу після початку війни 43% українських компанії сфери обслуговування вказали саме порушення логістичних ланцюгів [2].

4. Виїзд значної кількості громадян закордон у якості біженців, За даними Агентства ООН у справах біженців, станом на 21 листопада 2023 р. близько 6,3 млн українців, які виїхали з країни на початку повномасштабної війни, досі лишаються за кордоном. Із них понад 5,9 млн зараз перебувають у Європі. Кількість внутрішніх переміщених осіб (ВПО) в самій Україні оцінюють у 4,9 млн людей [3].

5. Відсутність в'їзного туризму. До повномасштабного вторгнення в Україну приїжджали у середньому 14 млн. іноземців на рік, лідерами за кількістю туристів були: Київ – 2,5 млн. гостей, друга сходинка Львів – 1,8 млн. туристів та Одеса – 1 млн. відвідувачів. У першому півріччі 2023 року український кордон перетнуло 1,3 мільйона відвідувачів. Однак враховуючи чинні в Україні загрози – це також доволі непоганий показник [4].

6. Зниження ділової активності туристичних підприємств. В умовах війни значно зросли ризики і для українських туристичних підприємств, багато з них уже зазнали прямих матеріальних втрат, інші недоотримують значну частину прибутку. У 2022 році сума туристичного збору знизилась на 24%, до 178,9 млн грн, порівняно із попереднім роком. Лідером по сумі туристичного збору тоді знову стала Львівщина – 41,4 млн грн, продемонструвавши приріст у 79% в порівнянні з 2021 роком. Столиця поповнила свій бюджет на 31,5 млн грн, що, порівняно з 2021 роком, менше більш ніж удвічі.

У першому півріччі 2023 року до бюджету громад надійшло понад 85 млн грн туристичного збору. Найбільше турзбору надійшло до бюджету Львівської області – 20,3 млн грн, Києва – 14,1 млн грн і Закарпатської області – 9,5 млн грн. [5].

Виклики та перешкоди, з якими зіштовхнулась українська індустрія туризму в умовах війни, вимагають від галузі творчого та гнучкого підходу, адаптації до нових реалій та співпраці з урядовими органами для залучення нових інвестицій та просування позитивного іміджу країни на зовнішньому ринку.

Для приваблення туристів в країну за сучасних умов доцільними є наступні інноваційні підходи та стратегії:

1. Спеціалізований контент, орієнтований на безпеку гостей. Важливо створити та активно просувати контент, який надає корисну інформацію про ризики і безпеку в Україні під час війни; використовувати цифрові медіа- та онлайн-платформи для акцентування уваги на безпеці для туристів; сприяти розвитку та впровадженню мобільних додатків для безпеки, які надають інформацію про безпечні регіони та місця.

2. «Туристичні коридори» та безпечні зони на основі застосування технологій геолокації та моніторингу для стеження за безпечністю територій.

3. Спеціальні туристичні пакети, що орієнтовані на тих, хто все одно хоче відвідати Україну. Ці пакети включають додаткові послуги для безпеки, такі як супровід або особистий консультант.

4. Туристичні інновації в онлайн-сфері: розвиток віртуальних турів та онлайн-платформ для віддаленого ознайомлення з країною; використання віддалених технологій для проведення віртуальних подій та фестивалів.

5. Партнерство. Важливим для туристичних підприємств є залучення підтримки та співпраця з міжнародними організаціями для забезпечення безпеки та рекламування туристичних можливостей країни; участь у міжнародних туристичних виставках та заходах для підвищення свідомості про країну.

Військова агресія суттєво впливає на туристичну привабливість України і на її економіку в цілому. Але надзвичайна підтримка нашої країни світовою спільнотою та міжнародними організаціями відкривають значні можливості для розвитку туристичної галузі України у поствоєнний період. Першочерговими заходами для розвитку туристичної сфери, на нашу думку, є повернення іміджу безпечної країни для комфортного перебування туристів, створення економічних умов стимулювання розвитку туризму, впровадження інноваційних маркетингових проєктів для туристичної діяльності.

Звісно ж, в деяких регіонах знадобиться тривалий час на розмінування територій, тому вони ще довго будуть небезпечними. Але в перспективі післявоєнна Україна дійсно може привернути велику увагу туристів. Для цього слід розвивати нові для нас напрямки туризму:

1. Волонтерський туризм, зміст якого сьогодні полягає в особистій допомозі особам, постраждалим від війни. Відзначимо деякі зусилля, які відбуваються в цьому контексті:

- допомога на передовій: деякі волонтери вирушають на передову лінію для надання допомоги військовим та медичним службам (постачання ліків, медичного обладнання та інших необхідних ресурсів);

- доставка гуманітарної допомоги: туристи організують та беруть участь у проєктах доставки гуманітарної допомоги (продовольчі набори, одяг, медичні засоби та інші необхідні ресурси) постраждалим місцевим громадам;

- волонтерські проєкти із розселення: туристи беруть участь у розселенні переселених громадян, які потребують допомоги у відновленні свого життя (роботу з дітьми, підтримка у знаходженні житла та інші аспекти соціальної реабілітації);

- психологічна підтримка: туристи-психологи пропонують свої послуги для надання психологічної підтримки тим, хто пережив війну (особисті консультації, групові сесії або інші форми психологічної допомоги).

1. Солідарний туризм. Це такий формат, коли в результаті поїздок відбувається усвідомлена підтримка місцевих громад і локального бізнесу. Під час воєнних конфліктів солідарний туризм може набувати особливого характеру, зорієнтованого на допомогу постраждалим та підтримку гуманітарних ініціатив. Ось кілька можливих аспектів солідарного туризму під час війни в Україні:

- сприяння внутрішньому туризму в безпечних регіонах України, що може допомогти відновленню місцевої економіки та створенню робочих місць;

- участь у проєктах відновлення інфраструктури, таких як ремонт доріг, шкіл, медичних установ тощо, що є необхідним для повернення до нормального життя;

- сприяння соціальному відновленню, наприклад, участь у проєктах соціального відновлення, таких як психологічна підтримка для постраждалих, робота з дітьми, які пережили травму війни, та інші програми для зміцнення соціальної стійкості;

- сприяння гуманітарним ініціативам: підтримка та розповсюдження інформації про гуманітарні ініціативи, такі як збір коштів для потребуючих, або участь у громадських акціях підтримки.

Таким чином, можна зробити висновок, що туризм після війни в Україні може стикатися з рядом викликів, але водночас існують можливості для відновлення та розвитку.

Важливо відзначити, що відновлення туризму в післявоєнний період є багатоаспектним завданням, яке вимагає співпраці різних зацікавлених сторін, включаючи уряд, громадські організації та бізнес-сектор.

Список літератури

Impact of the russian offensive in ukraine on international tourism. URL: <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism>.

Дослідження стану українських індустрій під час війни: наявні проблеми, стратегічні фокуси, завдання. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/doslidzhennya-stanu-ukrayinskyh-industrij-pid-chas-vijny-nayavni-problemy-strategichni-fokusy-zavdannya>

Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Як працює готельний та туристичний бізнес в Україні в умовах війни. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/2824/stiikist-ta-innovacii-yak-pracujuje-gotelinii-ta-turisticiinii-biznes-v-ukraini-v-umovax-viini#google_vignette

ДАРТ: офіційний сайт. Туристична статистика України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-suma-turistichnogo-zboru-v-ukrayini-skorotilasyna-24>

УДК 338.48

Болгов Владислав,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Державний торговельно-економічний університет м. Київ
v.bolhov@knu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0631-302X>

Схаб Крістіна,
здобувачка освіти за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини», перший освітній рівень,
Державний торговельно-економічний університет м. Київ
k.skhab_fmtp_16_22_b_d@knu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0000-9719-3440>

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ НАЙБІЛЬШИХ МІСТ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Кожна країна в боротьбі за конкурентоспроможність прагне зайняти найкраще місце на міжнародній арені. Цьому процесу сприяє оцінка бренду країни, який в свою чергу визначається туристичною привабливістю, експортним потенціалом, економічною привабливістю, інвестиційним кліматом, системами управління, культурно-історичною спадщиною та людським капіталом країни. Процес брендингу країни є уособленням її національного виробництва, перспективності наукових технологій, рівня життя суспільства, економічного та туристичного розвитку. [1].

Серед чинників, що утворюють бренд країни, вагому роль відіграє іміджі міст, чим вище конкуренція між територіями, тим впливовіший бренд у світовій спільноті. Актуальним для України сьогодні є вдосконалення національного брендингу, шляхом відновлення іміджу її міст. Цей підхід здатний стати заходом консолідації української нації, відтворити новий позитивний бренд країни як для зовнішнього, так і для внутрішнього використання.

Українські міста зараз перейшли від етапу «конкуренція» до етапу «співпраця та згуртованість», адже війна внесла свої корективи.

Конкурентоспроможною вітчизняною галуззю, на світовому ринку, є сільське господарство, а саме вирощування та продаж зерна. Однак, окуповані території, ризики посівної, проблеми з логістикою, цілеспрямовані обстріли сільськогосподарської техніки, дефіцит робочих, крадіжка зернових, нерозірвані снаряди та заміновані поля – все це не лише сповільнило роботу агробізнесу з початком війни, а й вплинуло на іміджеву структуру таких міст як Харків, Полтава, Вінниця, Дніпро, які позиціонують себе лідерами за обсягами виробництва зернових культур серед великих постраждалих міст України. Зокрема, втрата обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах 2022 р., порівняно з

попереднім роком, становить 35–40 %, відповідно експорт теж скоротився, що негативно вплинуло на економіку України та її місце на міжнародному рівні [Діаграма 1].

Для розвитку потенціалу цих міст, потрібні величезні інвестиції, яких держава не має можливості надати за сучасних умов. Та є певний перелік можливих перспективних напрямів відновлення: [2]

- початок масових робіт з розмінування угідь, удобрювання полів
- реформування державної політики щодо допомоги аграрному сектору
- розробка та впровадження програми підтримки для малих та середніх фермерських господарств, що сприятиме модернізації та стійкості галузі

- підтримка виробництва органічних продуктів та попиту на них, що підтримуватиме екологічно чисте та стійке сільське господарство, підвищуватиме якість продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів

- розвиток системи страхування врожаю, що може захищати фермерів від фінансових втрат внаслідок природних катастроф, шкідників або інших ризикових подій,

- забезпечення високого рівня освіти для фермерів та працівників сільськогосподарського сектора, що стане підґрунтям у підготовці кваліфікованих кадрів у менеджменті та науковій діяльності.

Сутність іміджування регіону полягає в тому, що він повинен забезпечувати ідентифікацію території усередині країни та за її межами, тому Україна славиться своїми морськими портами, які в свою чергу сприяють експортному потенціалу країни.

Завдяки великим міжнародним морським портам, Одесу можна назвати стабілізатором ефективних міжнародних економічних, торговельних зв'язків та місцем великих зерносховищ. Але воєнні дії спричинили багато проблем і змусили шукати альтернативу у відновленні та модернізації. Одним із таких альтернативних шляхів є розвиток марикультурного бізнесу, адже попит на морепродукти зростає. У зв'язку з повномасштабною війною в Україні морські акваторії знаходяться в зоні мінної небезпеки, для старту розвитку марикультури в Україні варто підготувати перелік частин акваторій внутрішніх морських вод Одеської області, які мають потенціал для розвитку морської аквакультури. [5]

Харків – це місто великого бізнесу. За даними Державної служби статистики, на середину літа 2023 р., в Харківській області було зареєстровано 118 270 фізичних осіб-підприємців, тоді як 1 січня 2022 року їх було 116 670. Тому підвищення рівня навчання спеціалістів, підтримка міських підприємців та впровадження нових маркетингових стратегій в бізнесі – мають лідирувати в формуванні післявоєнного іміджу Харкова. [1]

Україна може розбудувати свій бренд з погляду туристичної привабливості і намагається це робити. Пошкоджена інфраструктура, сервіс, руйнування сполучень, скорочення послуг - є серйозною перешкодою в досягненні цієї мети. Тому післявоєнна відбудова має бути спрямована на реставрацію пам'яток культури в кожному місті України, що сприятиме відновленню іміджу, за рахунок модернізації культурної спадщини.

Західний регіон України славиться своєю україномовністю, що і слугує найпершою особливістю в формуванні іміджу. В свою чергу війна в Україні вплинула на усвідомлення мовних пріоритетів і багато українці почали відвідувати Захід та навчатись української мови.

Гордість за свою країну, бажання жити і працювати в своєму регіоні, відчуття перспективності свого міста та пріоритетності своєї вулиці можуть стати показниками впевненості нації у завтрашньому дні й підставою для поваги цієї нації та формування якісного брендингу на міжнародній арені.

Список літератури

Бізнес-центри та коворкінги у Харківській області. *Businesscenters.com.ua*. URL: <https://www.businesscenters.com.ua/office/ukraine/fake-province/kharkivska-oblast> (дата звернення: 23.11.2023)

Бренди країн світу. Імідж українських регіонів у контексті розбудови бренду «Україна». Освіта регіону. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/62> (дата звернення: 23.11.2023)

Державна митна служба України URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 23.11.2023)

Федуняк І.О., Гурська І.С. Розвиток зерновиробництва, як основа забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізму. *«Ефективна економіка» - наукове фахове видання з питань економіки*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/80.pdf (дата звернення: 24.11.2023)

Про можливості розвитку марикультурного бізнесу у лиманах. *Державне агентство розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм*. URL: https://darg.gov.ua/_pro_mozhливosti_rozvitku_0_0_0_12596_1.html (дата звернення: 23.11.2023)

УДК 331.108.2:331.104

Вонберг Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет ім.В.Гетьмана

t.vonberg@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5370-5467>

Зубова Юлія,
здобувачка освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент»,
другий освітній рівень,
Київський національний економічний університет ім.В.Гетьмана

zuv2000@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-5456-7313>

БРЕНД РОБОТОДАВЦЯ: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

В умовах зростаючої конкуренції на ринку праці актуальність проблематики формування позитивного бренду роботодавця набуває особливої значущості, адже від залучення та утримання висококваліфікованих працівників залежить, очевидно, конкурентоспроможність підприємств в цілому. Успішне формування бренду роботодавця вимагає систематичного та усвідомленого підходу, спрямованого на створення та утримання позитивного образу компанії, перш за все, як привабливого місця для працевлаштування.

На нашу думку, бренд – це абстрактна концепція, яка включає в себе унікальну ідентичність, ціннісні аспекти, сприйняття та емоційне співвідношення між споживачем та продуктом, послугою або компанією. Ця концепція втілюється у символах, словах, дизайні та загальному способі сприйняття, що відділяє товар або компанію від інших на ринку, сприяючи створенню позитивних асоціацій та довіри серед споживачів. Бренд є ключовим фактором у формуванні відомостей, упізнаваності та конкурентоспроможності на ринку.

Разом із тим концепція формування бренду роботодавця – це стратегічний підхід та планове обґрунтування процесу створення та утвердження позитивного іміджу компанії як привабливого місця для працевлаштування. Ця концепція охоплює ключові аспекти, від яких залежить сприйняття компанії співробітниками та потенційними працівниками. Формування бренду роботодавця є складним та багатоплановим процесом, який вимагає врахування різних аспектів організації та впливу на працівників.

Загальновідомо, що успішне формування бренду роботодавця дозволяє забезпечити компанії конкурентні переваги, залучити та утримати талановитих співробітників, що є важливим чинником й для її успіху та стійкості на ринку. Для досягнення конкурентних переваг на ринку важливим є формування привабливого бренду роботодавця, який здатний привернути увагу та зберегти фахівців і спеціалістів як всередині компанії, так і поза її межами [1, с. 45]. Формування бренду роботодавця базується на відомостях про культуру та цінності компанії, на ефективних комунікаційних стратегіях.

Однією з основних складових концепції бренду роботодавця є корпоративна культура, яка набуває особливого сенсу в умовах відбудови країни. Створення атмосфери, що підтримує творчість, інновації та взаємодію, є стратегічно важливим завданням для будь – якої компанії. Очевидно, робоче середовище повинно бути сприятливим для виникнення нових ідей, а керівництво – відкритим до сприйняття та реалізації конструктивних пропозицій працівників, що є вкрай важливим для ефективної діяльності компаній та відновлення країни в цілому.

Ще однією ключовою складовою концепції бренду роботодавця є соціальна відповідальність компанії. Цілком очевидно, що соціальні виклики, зокрема, такі як безробіття чи соціальна напруга, супроводжують наше сьогодення. Стає зрозумілим, що роботодавець повинен підтримувати не лише своє комерційне благополуччя, але й вносити вагомий внесок у розвиток громади та держави в цілому, що може бути реалізовано через активну участь у благодійних програмах та підтримку освітніх чи культурних ініціатив.

Додатковою важливою аспектною складовою концепції бренду роботодавця є розвиток та підтримка персоналу, особливо в період поствоєнної відбудови. А забезпечення можливостей для навчання та розвитку в компанії не лише сприяє залученню кваліфікованих фахівців, але й сприяє збереженню та розвитку власного таланту в межах компанії.

Сучасний роботодавець також повинен дотримуватися принципів використання новітніх технологій та інновацій. Це охоплює не лише основну діяльність компанії, але й процеси управління персоналом, рекрутингу та спілкування з працівниками.

Оптимізація витрат та впровадження передових технологій є невід’ємною частиною стратегії формування бренду роботодавця. Це сприяє покращенню результатів роботи підприємства, забезпечуючи йому стійке місце на ринку. Такий комплексний підхід до формування бренду роботодавця дозволяє підприємству не лише привертати талановитих фахівців, але й забезпечити їх утримання та активну участь у досягненні стратегічних цілей.

Отже, процес формування бренду роботодавця – це систематичний та стратегічний підхід до створення та просування позитивного образу компанії як привабливого місця для працевлаштування. Цей процес включає в себе розробку та реалізацію стратегій, спрямованих на залучення та утримання кваліфікованих і талановитих співробітників. Створення позитивного бренду роботодавця є ключовим чинником для досягнення стратегічних та фінансових цілей компанії. Ця мета акумулює в собі ряд аспектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності останньої та максимізацію її результативності. Формування позитивного іміджу роботодавця на ринку товарів та послуг

відіграє важливу роль у залученні талановитих кадрів, що стимулює підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, а також сприяє збільшенню прибутку, а оптимізація витрат та впровадження передових технологій є одним із аспектів поліпшення результатів роботи підприємства [2, с. 23].

Формування концепції бренду роботодавця у країні, що переживає період відбудови, має велике значення не лише на рівні окремих компаній, але й як стратегічний внесок у загальний економічний і соціальний розвиток. Підвищення конкурентоспроможності національного ринку праці може слугувати каталізатором для відновлення та процвітання країни в цілому.

Список літератури

Цимбалюк С. Аналіз факторів формування позитивного бренду роботодавця серед внутрішньої цільової аудиторії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 1(190). С. 41-46.

Цимбалюк С.О. Формування бренду роботодавця на ринку праці. *Економіка праці та проблеми зайнятості*. 2016. № 1. С. 21-25.

УДК 658.8

Іваненко Лариса,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та бізнес-аналітики
Донецький національний університет ім. Василя Стуса
l.ivanenko@donnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4482-0903>

МАРКЕТИНГ І БРЕНДІНГ ТЕРИТОРІЙ У ПОСТВОЄННИЙ ЧАС: ФАКТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ

Післявоєнний час завжди є періодом не лише відновлення, а й великих перетворень, що потребують комплексних стратегій для стимулювання економічного зростання та соціального розвитку країни. Але коли йдеться про території, що знаходяться у зоні бойових дій, на лінії зіткнення у прифронтових областях, то вони стають особливим викликом для органів виконавчої влади та інститутів громадського суспільства. Відновлення цих територій не лише є проблемою уряду, а й потенційною силою для модернізації економіки українських регіонів. Тому вже зараз слід замислюватися та окреслювати інструменти, котрі необхідно залучати для активізації відродження занедбаних та покинутих місць. У контексті розгляду таких інструментів саме маркетинг та брендинг стають надзвичайно важливими домінантами для відновлення та перетворення України у повоєнний час. Завдяки маркетинговому підходу до процесу відновлення регіонів можливо розв'язання ключових завдань створення позитивного іміджу, залучення інвестицій, відновлення та розвитку місцевої ідентичності.

Науково-практичні дослідження щодо проблем територіального маркетингу, а також ролі брендингу у формуванні державної регіональної політики територій знайшли відображення у працях зарубіжних та вітчизняних науковців: Ф. Котлера, Д. Гайдера, І. Рейна [6], О.В. Фінагіної, О.А. Зінченко [5], С. Калініченка, К. Сподар, А. Грібініка, В. Холодок, В. Лагодієнка [3], І.Г. Курочкіної [4] та ін.

За даними досліджень, проведених в рамках Проєкту ПРОМІС, основними маркетинговими заходами, що сприяють ефективному розвитку територій є наступні [2, с. 7]:

- залучення інвестицій і створення нових підприємств;
- збереження та розширення діючих підприємств, збільшення кількості робочих місць;
- покращення іміджу на місцевому, національному та міжнародному рівнях, започаткування взаємовигідного партнерства;
- залучення нових жителів і поліпшення добробуту громади загалом;
- збільшення кількості туристів;
- популяризація політичних рішень і програм серед громади, отримання прихильності населення.

Згідно результатів опитування громадської думки, проведеного Міжнародним республіканським інститутом у вересні 2023 року, українці в переважній своїй більшості (68% респондентів) впевнені у перемозі нашої країни і в тому, що післявоєнна Україна повернеться до міжнародно визнаних кордонів 1991 року [0, с. 11].

Дослідження також показало, що найбільша кількість українців виступає за те, щоб пріоритети відбудови країни визначалися громадянами шляхом опитувань та місцевими органами влади. Така підтримка зросла у порівнянні із попереднім опитуванням International Republican Institute, проведеним у лютому 2023 року (рис. 1).

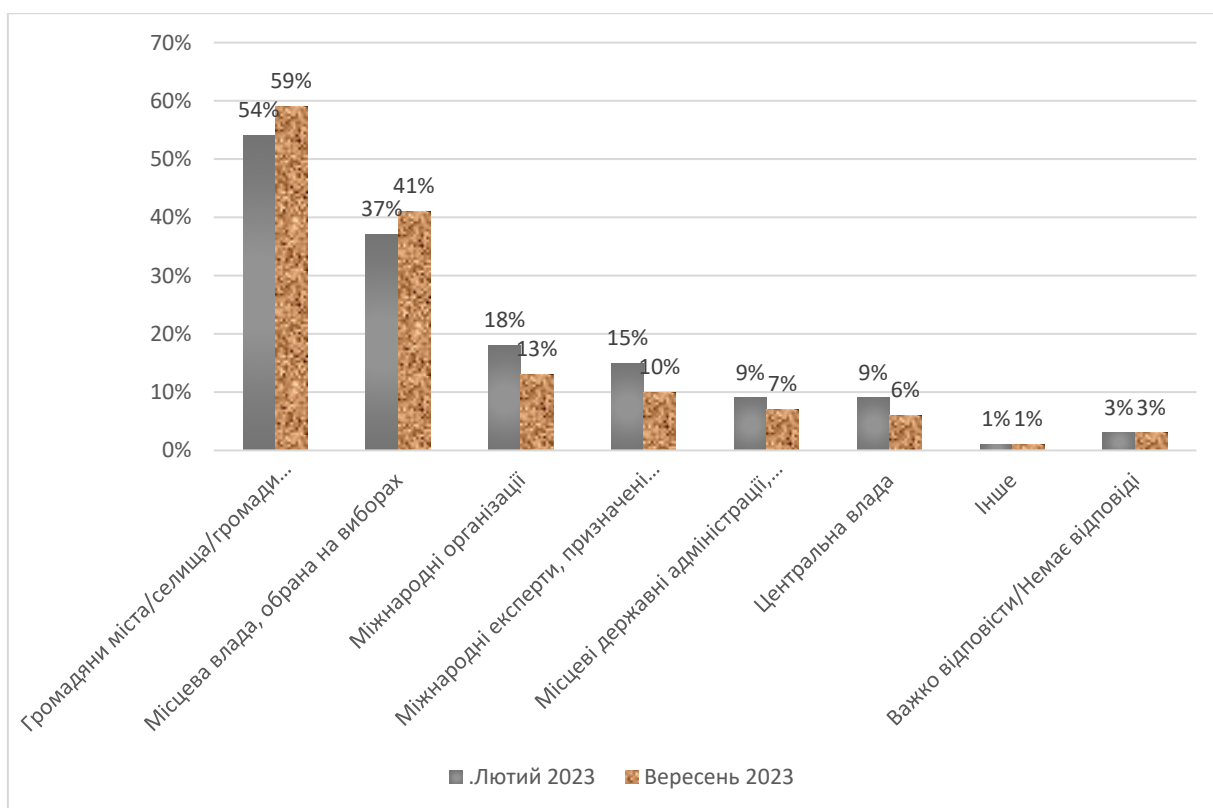

Рис. 1 Діаграма результатів всеукраїнського опитування щодо визначення пріоритетів відбудови територій [0, с. 50]

Ефективне впровадження територіального маркетингу передбачає врахування чотирьох умов-факторів, що впливають на формування регіональних комплексів країни: природничі, економічні, соціально-демографічні та історично-етнічні (рис. 2).

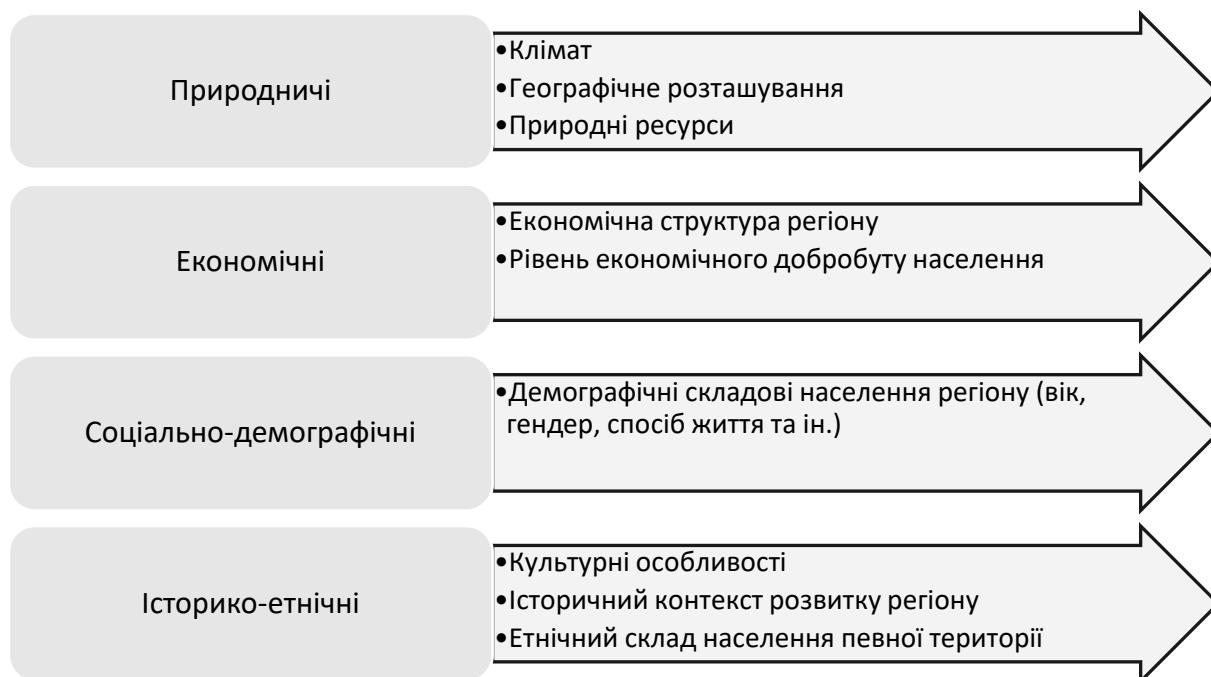

Рис. 2 Деталізація факторів, що впливають на формування регіональних комплексів

Для відновлення територій України у поствоєнний час та прискорення економічного розвитку країни в цілому рекомендується запровадження наступних домінантів маркетингу:

1. Маркетингові стратегії для залучення інвестицій.

У післявоєнний період економічна реабілітація стане ключовим завданням для багатьох територій. Саме маркетинг виступає як інструмент для залучення інвестицій, представлення можливостей розвитку та підтримки підприємництва. Важливо створювати та реалізовувати ефективні комунікаційні кампанії на рівні держави та окремих регіонів, які будуть демонструвати потенціал територій та їх переваги для бізнесу.

2. Брендинг для формування іміджу.

Бренд території характеризує не лише економічний потенціал певного регіону, а й соціокультурні аспекти його розвитку. Важливо створювати бренд, котрий буде відображати унікальність та традиції території. Це може включати розвиток туристичних маршрутів, підтримку мистецтва та культури, а також збереження природних заповідників.

3. Управління репутацією.

Сучасний маркетинг територій також включає управління репутацією певного регіону. Сприятливий імідж та репутація території є головним чинником для залучення туристів, підвищення якості життя мешканців та стимулювання розвитку бізнесу. Ефективна комунікація та реагування на виклики допомагають утримувати позитивний імідж.

4. Застосування маркетингових стратегій у мінливому середовищі.

Повоєнний період часто супроводжується нестабільністю та змінами. Тому стратегії маркетингу та брендингу повинні бути гнучкими та адаптивними. Здатність швидко реагувати на зміни у світовій економіці та політиці є ключовою для успішного впровадження стратегій розвитку території.

5. Використання інформаційних технологій у маркетингу територій.

Розвиток сучасних технологій відкриває нові можливості для маркетингу та брендингу територій. Використання цифрових медіа, соціальних мереж, віртуальної реальності та штучного інтелекту допоможе значно підвищити ефективність впровадження маркетингових стратегій та забезпечити конкурентні переваги певних територій у цифровому просторі.

Усі ці аспекти ефективно взаємодіють у створенні повноцінної стратегії маркетингу та брендингу територій, спрямованих на розвиток економіки, підтримку культурної спадщини та підвищення якості життя населення.

Отже, за допомогою впровадження маркетингових інструментів держава буде здатна створити більш сприятливі умови відновлення та розвитку перспективних галузей економіки, підвищення ефективності використання потенціалу регіонів і залучення інвестицій. Для розвитку територій країни у поствоєнний період необхідно залучати інвестиції та створювати нові робочі місця, покращувати імідж територій та добробут громадян, розвивати туристичну галузь та формувати лояльність населення до уряду країни та його політичних рішень. До головних факторів, що впливають на формування регіональних комплексів належать природничі, економічні, соціально-демографічні та історико-етичні. Головними маркетинговими домінантами відновлення та розвитку територій України у поствоєнний період є: стратегії залучення інвестицій, брендинг для формування іміджу, управління репутацією регіону, застосування маркетингу у мінливому середовищі та використання інформаційних технологій.

Список літератури

Всеукраїнське опитування. Вересень 2023. Center for Insights in Survey research . A project of the International Republican Institute. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/final-ukr-23-ns.pdf (дата звернення: 10.11.2023р.)

Кейс-стаді: Брендинг і маркетинг територій. У чому секрет найбільш успішних місць України? URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Case_Study_PLEDDG_Regional_BrandingMarketing_2019.pdf (дата звернення: 10.11.2023р.)

Калініченко, С., Сподар, К., Грібіник, А., Холодок, В., & Лагодієнко, В. (2022). Особливості формування брендингу територій. *MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS*, (3), С. 87–91. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-12> (дата звернення: 10.11.2023р.)

Курочкіна І.Г. Особливості розвитку маркетингу територій в умовах цифрової економіки. *Бізнес Інформ*, 2018, № 8. С. 258 – 263. URL: <https://cutt.ly/qwT6Hmcw> (дата звернення: 10.11.2023р.)

Фінагіна О.В., Зінченко О.А. Регіональний менеджмент: теорія формування іміджу територій. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного

розвитку». Серія «Економіка». Т. XVI, вип. 296. Ч. II. Маріуполь, ДонДУУ, 2015. С. 94-106. URL: <https://cutt.ly/9wT5zT7R> (дата звернення: 10.11.2023р.)

Kotler P., Haider D., Rein I. Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. New York: The Free Press, 1993. 400 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Marketing_Places.html?hl=ru&id=luTtAAAAMAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 10.11.2023р.)

УДК 658.8

**Камінська Людмила,
здобувачка освіти за спеціальність 075 «Маркетинг»,
перший освітній рівень,
Національний авіаційний університет
7505313@stud.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0005-9726-0953>
Стельмашенко Олена,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри маркетингу,
Національний авіаційний університет
olena.stelmashenko@npp.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6409-3363>**

МАРКЕТИНГ У ПІСЛЯ ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Публікація актуалізує питання економічної відбудови України після закінчення війни. Робота містить поради щодо розвитку маркетингу у поствоєнний період. Підсумовуючи, можна сказати, що закінчення війни буде новим початком розтмкуну маркетингу в країні.

Існує безліч поглядів і думок щодо визначення маркетингу. Багато хто вважає, що маркетинг - це модний аналог слова «продажі» або діяльність з просування і рекламування товарів і послуг. Продажі однозначно є частиною маркетингового процесу, але маркетинг несе куди ширше значення. Просування та рекламування це — складові маркетингу, якими він не обмежується. Інші ж вважають, що маркетинг — це значно глибше та всеосяжне поняття, ніж просто просування, реклама та продажі.

У найширшому розумінні маркетинг — це узагальнююче поняття, яке, серед іншого, визначає місце підприємства на ринку по відношенню до конкурентів, його конкурентні переваги, а також вибір підприємством перспективних сегментів ринку, які воно планує обслуговувати[4].

Таким чином, маркетинг в післявоєнний час України включає в себе різні аспекти та виклики, які виникнуть після закінчення війни в Україні. Після війни багато підприємств потребують відновлення та реконструкції. Маркетинг може допомогти компаніям повернути клієнтів і покупців шляхом просування нових продуктів і послуг.

Отже, ефективний маркетинг може допомогти отримати більше допомоги та ресурсів для підтримки постраждалих від війни. Україна має свої унікальні культурні особливості, які можуть бути використані для створення ефективних маркетингових завдань.

У воєнний та після воєнний час компаніям для розвитку маркетингу дуже важливо дотримуватись таких правил:

1. Не пропадати. Тримати зв'язок з клієнтами; 2. Не боятися починати. Пілотувати і міряти; 3. Запускатися раніше за інших; 4. Нагадати клієнтам про всі послуги та можливості; 5. Якомога швидше відновити аналітику; 6. Бути толерантними, вдячними і чесними; 7. Шукати можливості; 8. Не боятися бути не ідеальними; 9. Мати сильну та рішучу команду. [1].

В епоху макроризиків та обмеження попиту, коли зменшуються обсяги ринку, на перший план виходить максимізація конверсії на кожному етапі воронки продажів. Ринок все ж обмежений, а конверсію можливо підвищувати нескінченно. Тому, люди в маркетингу та продажах – все ж основний актив та джерело успіху. І на цьому ресурсі не варто економити навіть в скрутні часи.

Тобто, відсутність системної програми лояльності – це негативна характеристика для більшості підприємств, і тут найголовніше слово «системність», тобто прописана, з чіткими правилами та умовами. Ну і звичайно у післявоєнний час необхідно задуматись над зменшенням ризиків, щодо залежності від конкретної території, а це можливо зробити за допомогою інтернет-комерції та виходу на міжнародні ринки.

Виходячи з вище сказаного, можна зазначити, що основною причиною провалу та неуспішності маркетингових дій керівники та персонал вважають війну, але ж переглядаючи результати досліджень, ми чітко бачимо, що війна – це лише виправдання невдач, які настали внаслідок відсутності або маркетингової стратегії в компаніях, або її неефективності[2].

Таким чином, “кризова маркетингова стратегія” спрямована насамперед на стабілізацію компанії зараз. Маркетологи можуть відмовитись від довготривалих проєктів на перспективу, від брендівих PR-кампаній з великими охопленнями, перенаправити бюджет на більш стабільні та прибуткові продукти. Компанії зосереджуються на найприбутковіших, конверсійних джерелах трафіку та продуктах. Отже, Для кращого розуміння аудиторії в період кризи маркетологам потрібно проводити тести, але при цьому відмовитися від радикальних змін та гіпотез. Краще продумати додаткові тригери для аудиторії, оскільки під час рецесії клієнти не легко розлучатимуться з грошима [3].

Таким чином, маркетинг у післявоєнний час в Україні динамічний і вимагає постійного адаптування до змін у суспільстві, технологіях та економіці. Важливо бути гнучким і втратити потреби та очікування споживачів, а також реагувати на зміни в бізнес- та політичному середовищі.

Список літератури

У буремні часи: топ-10 принципів маркетингу у воєнний час від мережі Територія min URL: <https://termincin.com/u-buremni-chasy-top-10-pryntsypiv-marketynhu-u-voiennyi-chas-vid-merezhi-terytorii-min/>

Маркетинг у воєнний та післявоєнний час URL: <https://iib.com.ua/en/novosti-mib/item/5884-marketing-u-voenniy-ta-pislyavoenniy-chas.html>

Маркетинг під час кризи: різати чи ні URL: <https://laba.ua/blog/3072-marketing-v-krizis-rezat-ili-net>

Лекція 1. Що таке маркетинг? URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/marketing/marketing>

Карпунь Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри логістики
Національний авіаційний університет
olha.karpun@npp.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2058-9070>

Нагорняк Діана,
здобувачка освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент»,
ОПП «Логістика», другий освітній рівень,
Національний авіаційний університет
5813600@stud.nau.edu.ua

УПРАВЛІННЯ ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАЧАННЯ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІКИ ЗАМКНУТОГО ЦИКЛУ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Концепція управління ланцюгами постачання є сучасним науковим напрямком, який здійснює організацію взаємозв'язків між підприємствами, а також спряє забезпеченню клієнтоорієнтованості сучасного бізнесу. Управління ланцюгами постачання представляє собою систематичну і стратегічну координацію традиційних бізнес-функцій всередині певної компанії і в ланцюгу постачання задля поліпшення довгострокових показників діяльності як кожної окремої компанії, так і ланцюга постачання в цілому.

На сьогоднішній день однією з важливих передумов вступу України до європейського співтовариства є не лише стан вітчизняної економіки та рівень життя українців, але й відповідність європейським стандартам, зокрема щодо захисту довкілля та екологічної культури. Це також стосується встановлення нових вимог, щодо відповідальності виробників за якість виробленої продукції впродовж всього її життєвого циклу, а також перероблення відходів виробництва і життєдіяльності людей, зменшення забрудненості природи та зовнішнього середовища.

Особливо дане питання набуває актуальності в рамках перспектив післявоєнної розбудови України. Адже її результати також матимуть шалений вплив на екологічну ситуацію та наявність природних ресурсів, а отже вимагатимуть новітніх підходів до управління матеріальними ресурсами на користь економіки замкнутого циклу.

Згідно визначення, поданого в [2], економіка замкнутого циклу – це модель економічного розвитку, яка є альтернативною лінійній економіці, і яка передбачає відновлення, повторне використання, раціональне споживання ресурсів і дозволяє створити додаткову цінність, за допомогою нових послуг та інтелектуальних рішень. Економіка замкнутого циклу спрямована, насамперед, на збереження енергії, економічно чисте виробництво та споживання.

Як відомо, у лінійній економіці ресурси спочатку видобуваються, обробляються, споживаються, а потім викидаються як відходи. Даний підхід часто призводить до погіршення стану навколишнього середовища, а також до виснаження природних ресурсів. Економіка замкнутого циклу при цьому пропонує альтернативний підхід, спрямований на те, щоб сприяти сталим практикам, які відновлюють і повторно використовують матеріали.

Основними перевагами економіки замкнутого циклу, згідно проведених досліджень, виявлено наступні [2, 3]:

1. Зменшення виснаження ресурсів.

2. Мінімізація відходів і забруднення.
3. Економічна стійкість і створення робочих місць.
4. Інновації та технологічні досягнення.
5. Пом'якшення зміни клімату.

Зазначені переваги ще раз доводять доцільність та необхідність застосування економіки замкнутого циклу в процесі післявоєнної розбудови України. Адже стратегії економіки замкнутого циклу спрямовані на зменшення видобутку обмежених ресурсів за рахунок максимального використання існуючих матеріалів. При цьому, завдяки подовженню життєвого циклу продуктів, повторному використанню компонентів і переробці матеріалів суттєво зменшується тиск на запаси ресурсів. Це, в свою чергу, сприятиме збереженню природних ресурсів, зменшенню шкоди навколишньому середовищу та мінімізації екологічного впливу.

За результатами проведеного дослідження можемо стверджувати, що економіка замкнутого циклу стимулює інновації, вимагаючи розробки нових технологій і бізнес-моделей. Компанії при цьому зацікавлені створювати продукти, які є більш міцними, легше піддаються ремонту та адаптації до мінливих вимог споживачів. Це, в свою чергу, стимулює інновації в таких сферах, як матеріалознавство, проєктування та цифрові технології, які можуть забезпечити ефективне відстеження ресурсів.

Проведені дослідження виявили, що основою економіки замкнутого циклу може стати розширене управління ланцюгами постачання, яке включає реверсивну або обернену логістику. Цей напрямок стосується управління оберненими потоками матеріальних ресурсів в ланцюгах постачання (Back Supply Chain Management – BSCM).

Реверсивна логістика може бути визначена як наукова та прикладна сфера організації та управління різними видами обернених логістичних потоків у господарських системах для мінімізації сукупних витрат, повного чи часткового відновлення вартості або правильного вилучення, відкликання, рециклінгу чи утилізації [1].

Ядром реверсивної логістики при цьому становлять такі процеси, як повернення (returning), вилучення та відкликання (disposal and recall), модернізація (remanufacturing), ремонт та обслуговування (repair and service), рециклінг (recycling) та утилізація (salvaging).

Таким чином, економіка замкнутого циклу являє собою фундаментальну зміну в тому, як людство підходить до використання ресурсів і охорони навколишнього середовища. Такий підхід базується на визнанні обмеженості ресурсів і взаємозв'язку екологічних систем. Використовуючи потенціал ресурсів в регенеративний та сталий спосіб, економіка замкнутого циклу має своєю метою задоволення потреб людини, одночасно зберігаючи екосистеми, підвищуючи стійкість і сприяючи більш стійкому майбутньому.

Список літератури

Григорак М.Ю., Чичкан-Хліповка Ю.М. Теоретичні засади реверсивної логістики. Електронний науковий архів Науковотехнічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/5fb8979d-2088-41c5-8661-6d70e2d0d954/content>.

Електронна енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org>.

Ruda M., Yaremchuk T., Bortnikova M. Circular economy in Ukraine: adaptation of European experience. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021 (1). с. 212–222. URL: <https://science.lpnu.ua/smeu/all-volumes-and-issues/volume-3-number-1-2021/circular-economy-ukraine-adaptation-european>.

Князева Тетяна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу,
Національний авіаційний університет
tetiana.kniazieva@npp.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7223-7013>
Пересунько Михайло,
здобувач вищої освіти за спеціальністю 075 "Маркетинг",
третьій освітній рівень,
Національний авіаційний університет
8287165@stud.nau.edu.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В ПОСТКРИЗОВУ ЕПОХУ

Маркетологи стикаються з новими викликами та можливостями в цю епоху цифрових технологій. Цифровий маркетинг – це використання маркетологами електронних засобів масової інформації для просування продуктів або послуг на ринок. Основною метою цифрового маркетингу є залучення клієнтів і надання їм можливості взаємодіяти з брендом через цифрові медіа. Ця робота присвячена важливості цифрового маркетингу як для маркетологів, так і для споживачів.

Цифровий маркетинг – це один з видів маркетингу, який широко використовується для просування продуктів або послуг і для охоплення споживачів за допомогою цифрових каналів. Цифровий маркетинг виходить за межі інтернет-маркетингу, включаючи канали, які не потребують використання Інтернету. Сюди входять мобільні телефони (як SMS, так і MMS), маркетинг у соціальних мережах, медійна реклама, маркетинг у пошукових системах та багато інших форм цифрових медіа.

Маркетологи все більше наближають бренди до повсякденного життя споживачів. Зміна ролі споживачів як співвиробників вартості стає все більш важливою. Можна зауважити, що технології відіграють життєво важливу роль у покращенні якості послуг, які надають бізнес-одиниці. Електронний маркетинг (ЕМ) – це передача товарів або послуг від продавця до покупця за допомогою одного або кількох електронних методів, або засобів масової інформації. Електронний маркетинг почався з використанням телеграфу в дев'ятнадцятому столітті. З винаходом і масовим визнанням телефону, радіо, телебачення, а потім і кабельного телебачення електронні ЗМІ стали домінуючою маркетинговою силою. Наприклад, McDonald's використовує онлайн-канал для посилення повідомлень бренду та зв'язків. Вони створили онлайн-спільноти для дітей, такі як веб-сайт Harry Meal з навчальними та розважальними іграми, щоб клієнти завжди були поруч. Можна стверджувати, що кількість розсилок компанії позитивно пов'язана з прибутковістю компанії з часом.

Маркетинг у соціальних мережах передбачає «заохочення спілкування з клієнтами на власному веб-сайті компанії або через її присутність у соціальних мережах». Маркетинг у соціальних мережах є одним із важливих методів цифрового маркетингу, оскільки компанії можуть використовувати форму соціальних мереж для розповсюдження своїх повідомлень цільовій аудиторії, не платячи видавцям чи розповсюджувачам, що характерно для традиційного маркетингу. Цифровий маркетинг, електронний маркетинг, електронний маркетинг та інтернет-маркетинг – це подібні терміни, які, просто кажучи, стосуються «онлайн-маркетингу через веб-сайти, онлайн-оголошення, електронні листи, інтерактивні

кіоски, інтерактивне телебачення чи мобільні телефони». Задоволеність клієнта інформацією (CIS) для цифрового маркетингу можна концептуалізувати як суму афективних реакцій різної інтенсивності, що слідує за споживанням і стимулюються основними аспектами діяльності з продажу, інформаційних систем (веб-сайтів), цифрових продуктів або послуги, підтримка клієнтів, післяпродажне обслуговування та корпоративна культура.

Основними перевагами маркетингу в соціальних мережах є зниження витрат і розширення охоплення. Вартість платформи соціальних медіа зазвичай нижча, ніж інші маркетингові платформи, такі як особисті продажі або продажі за допомогою посередників або дистриб'юторів. Крім того, маркетинг у соціальних мережах дозволяє компаніям охоплювати клієнтів, які можуть бути недоступними через часові та територіальні обмеження існуючих каналів розподілу. Загалом, головною перевагою соціальних медіа є те, що вони можуть дозволити компаніям збільшити охоплення та зменшити витрати.

Традиційний маркетинг є найбільш впізнаваною формою маркетингу. Традиційний маркетинг – це нецифровий спосіб, який використовується для просування продукту чи послуг суб'єкта господарювання. З іншого боку, цифровий маркетинг – це маркетинг продуктів або послуг за допомогою цифрових каналів для охоплення споживачів.

Рекламні носії, які можуть бути використані як частина цифрової маркетингової стратегії бізнесу, можуть включати рекламні зусилля, зроблені через Інтернет, соціальні медіа, мобільні телефони, електронні рекламні щити, а також через цифрові телевізійні та радіоканали. Цифровий маркетинг є підгалуззю традиційного маркетингу та використовує сучасні цифрові канали для розміщення продуктів, наприклад, музику для завантаження, насамперед для спілкування із зацікавленими сторонами, напр. клієнтів та інвесторів про бренд, продукти та розвиток бізнесу.

Переваги цифрового маркетингу для клієнтів. Завдяки стрімкому розвитку технологій цифровий маркетинг змінив купівельну поведінку клієнтів. Це принесло споживачам ряд переваг, як зазначено нижче:

1. Знати особливості продуктів або послуг. Технології цифрового маркетингу дозволяють споживачам залишатися в курсі інформації про компанію. У наш час багато споживачів можуть отримати доступ до Інтернету в будь-якому місці в будь-який час, і компанії постійно оновлюють інформацію про свої продукти чи послуги.

2. Більше залучення. Завдяки цифровому маркетингу споживачі можуть брати участь у різних видах діяльності компанії. Споживачі можуть відвідати веб-сайт компанії, прочитати інформацію про продукти чи послуги, зробити покупки в Інтернеті та залишити відгук.

3. Чітка інформація про продукти чи послуги. Завдяки цифровому маркетингу споживачі отримують чітку інформацію про продукти чи послуги. Існує невелика ймовірність неправильного тлумачення інформації, отриманої від продавця в роздрібному магазині. Однак Інтернет надає повну інформацію про продукт, на яку клієнти можуть покластися та прийняти рішення про покупку.

4. Легке порівняння з іншими. Оскільки багато компаній намагаються просувати свої продукти чи послуги за допомогою цифрового маркетингу, це стає найбільшою перевагою для клієнта в тому, що клієнти можуть порівнювати продукти чи послуги від різних постачальників у спосіб, зручний для витрат і часу. Покупцям не потрібно відвідувати кілька різних торгових точок, щоб дізнатися про продукти чи послуги.

5. Покупки 24/7. Оскільки Інтернет доступний цілий день, немає обмежень за часом, коли клієнт хоче купити продукт онлайн.

6. Ділитися вмістом продуктів або послуг. Цифровий маркетинг дає глядачам можливість поділитися вмістом продукту чи послуг з іншими. За допомогою цифрових носіїв можна легко передавати та отримувати інформацію про характеристики товару чи послуг іншим.

7. Очевидна ціна. Компанія показує ціни на продукти чи послуги через канал цифрового маркетингу, що робить ціни дуже зрозумілими та прозорими для клієнтів. Компанія може регулярно змінювати ціни або надавати спеціальні пропозиції на свої продукти чи послуги, і клієнти завжди отримують переваги, отримуючи інформацію миттєво, просто подивившись на будь-який засіб цифрового маркетингу.

8. Дозволяє миттєву покупку. За допомогою традиційного маркетингу клієнти спочатку дивляться рекламу, а потім знаходять відповідний фізичний магазин для придбання продуктів або послуг. Однак за допомогою цифрового маркетингу клієнти можуть миттєво купувати продукти чи послуги.

Цифровий канал у маркетингу став невід'ємною частиною стратегії багатьох компаній. Сьогодні навіть для власника малого бізнесу є дуже дешевий і ефективний спосіб продати свою продукцію або послуги. Цифровий маркетинг не має кордонів. Компанія може використовувати будь-які пристрої, такі як смартфони, планшети, ноутбуки, телевізори, ігрові консолі, цифрові рекламні щити та медіа, такі як соціальні мережі, SEO (пошукова оптимізація), відео, контент, електронна пошта та багато іншого для просування самої компанії та його продукти та послуги. Цифровий маркетинг може бути більш успішним, якщо він розглядає потреби користувачів як головний пріоритет.

Кембриджський словник визначає кризу як «час великих розбіжностей, плутанини або страждань». Воно проявляється по-різному залежно від ситуації, причин і контексту. Це може бути економічна, політична криза, криза безпеки чи охорони здоров'я. Яку б форму він не приймав, він викликає дестабілізацію організації. Одним із основних способів підтримувати бізнес у цей критичний час є маркетинг. Він активізує грошові потоки між різними соціально-економічними суб'єктами та підтримує міцний зв'язок між підприємствами та споживачами. Будучи тригерним фактор комерційної діяльності, він також сильно сприяє зростанню національної економіки.

Під час кризи компаніям стає необхідно адаптувати свої маркетингові стратегії та звернутися до нових важелів конверсії та залучення, таких як впливовий маркетинг, або підкреслити цей важіль, якщо він уже існує в маркетинговій системі компанії. Користувачі Інтернету прикуті до своїх екранів у пошуках інформації або на роботу, вони стають більш схильними шукати адекватну інформацію через свої комп'ютери та мобільні телефони. Стратегії цифрового маркетингу можуть змінюватися під час кризи залежно від організаційної мети компанії, план дій якого має починатися з розуміння еволюції поведінки споживача під час кризи, а також оцінки відповідності різних стратегій цифрового маркетингу. У той час, коли фізична присутність у компаніях більше не потрібна, цифровий маркетинг залишається найефективнішим і доцільним у період кризи, оскільки він дозволяє індивідуальне націлювання на клієнтів і чудову персоналізацію контакту. Це також дозволяє компанії отримувати кращий прибуток від інвестицій, оскільки це дешевше, ніж звичайний маркетинг у багатьох аспектах.

Список літератури

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Перспективи розвитку ринку хмарних обчислень в Україні: переваги та ризики. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1191> (дата звернення 11.11.2023)

Ткаченко А. Digital-marketing для бізнесу. Wezom. 2022. URL: <https://wezom.com.ua/ua/blog/digitalmarketing-6-preimuschestv-dlja-biznesa> (дата звернення 11.11.2023)

Який тип цифрового маркетингу найкращий? 8 переваг цифрового маркетингу для компаній. IC Studio. 2022. URL: <https://icstudio.online/post/yakij-tip-cifrovogo-marketingu-najkrashchij-8-perevag-cifrovogo-marketingu-dlya-kompanij> (дата звернення 11.11.2023)

УДК 338.3

Лісютін Антон,
кандидат наук з державного управління,
директор Товариства з обмеженою відповідальністю «Тріко Трейд»
antonlisutin@gmail.com

ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Систематичне руйнування та знищення ключових великих промислових, інфраструктурних та логістичних об'єктів цивільного та воєнного значення є стратегічною метою військової агресії, яку здійснює російська федерація проти України. Ця тактика виявляється в постійних масованих ракетних та авіаційних ударах по зазначених об'єктах, а також намаганнях захопити промислові міста на сході країни. Основна мета цієї тактики окупантів полягає в швидкому підриві економічного потенціалу України та позбавленні її здатності ефективно і тривало протистояти агресії. Додатково ця стратегія націлена на створення гуманітарної катастрофи, оскільки знищення підприємств, що прямо пов'язані з забезпеченням життєвих потреб цивільного населення в містах та країні загалом, призводить до надзвичайних гуманітарних наслідків.

Від стану легкої промисловості, рівня її руйнування і збереження її у галузевому напрямку залежить темп і якість процесу повоєнного відновлення економіки України, відновлення зайнятості та доходів населення. Важливо відзначити, що аналіз відновлення легкої промисловості після війни повинен враховувати не лише повернення виробництва до попередніх воєнних параметрів. Цей процес повинен стати «вікном можливостей» для створення сучасної та розвиненої легкої промисловості з точки зору продуктового, структурного, технологічного та організаційного плану.

Ефективну розбудову легкої промисловості можливо забезпечити комплементарним поєднанням в економічній політиці структурних і фундаментальних факторів розвитку. Структурні фактори забезпечили випереджаючий розвиток легкого сектору і галузі виробництва загалом з вищою продуктивністю («драйверів росту») і стали предметом «вертикальних» («жорстких») засобів промислової політики. Фундаментальні фактори спрямували на створення сприятливого бізнес-клімату, обмеження монополізму і підтримку конкуренції, малого і середнього бізнесу, фінансування освіти, професійної підготовки та перепідготовки кадрів, наукових досліджень і розробок, інфраструктури усіх типів, що відповідаю інституційним або «горизонтальним» («м'яким») засобам промислової політики.

Ураховуючи важливу роль легкої промисловості у стимулюванні попиту на інновації, акцент на виробничій сфері також виявляє вирішальне значення у відновленні економіки постраждалих територіальних громад, які є центрами тяжіння легкої промисловості. Зокрема, важливо підтримувати виробництва продукції з високою доданою вартістю та формувати технологічні ланцюги у цьому секторі економіки. Створення територій пріоритетного

розвитку, таких як індустриальні парки та виробничі кластери (текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів), є актуальним. Використання концепції партнерства між органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, як організаційно-економічної рамкової основи для побудови інвестиційної моделі, також визнається важливим. Основні передумови для таких майбутніх об'єднань включають вирішення юридичних питань, пов'язаних із вибором форми власності, пошуком інвесторів, забезпеченням доступу до інфраструктури (залізничної колії, енергопостачання, водопостачання, газопостачання) та логістичної складової.

Навіть за наявності допомоги від Європейського Союзу та партнерів України, наша держава стикається з рядом труднощів, які заважають відновленню легкої промисловості в належному обсязі. Наприклад, великим недоліком у механізмі управління відновленням є відсутність інституції, яка координувала б дії міжнародних донорів та уряду країни. Фактично уряд відокремлений від процесів розподілу міжнародної допомоги. Це призводить до проблем у оперативному розподілі фінансування між невідкладними потребами та довгостроковою стійкістю, а також не сприяє швидкому формуванню сильних державних інститутів, здатних ефективно та самостійно керувати міжнародною допомогою в частині відновлення саме легкої промисловості. Фінанси країн-донорів витрачаються, передусім, на воєнні потреби країни, забезпечення сільськогосподарською продукцією тощо.

Для відновлення легкої промисловості після війни можливо вдатись до наступних заходів:

- стимулювання конкуренції, інвестицій та запуск механізмів приватизації, а також скасування державних монополій;
- відновлення та переорієнтація військових підприємств на текстильну, легку, харчову промисловість, виробництво автомобілів і побутової техніки;
- податкові заходи, такі як податкові стимули та можливість спільного фінансування з державою, разом із різноманітними субсидіями, що будуть використовуватися в рамках програми для будівництва промислових об'єктів.
- створення робочих місць та стабільного ринку для досягнення за рахунок переорієнтації найбільших текстильних виробництв на виробництво мирного часу.

Повномасштабна війна проти України відкрила ряд суттєвих недоліків у реформуванні національного господарства протягом останніх десятиліть. Ці недоліки призвели до технологічної відсталості, економічної слабкості та вразливості у воєнному аспекті. Стратегія післявоєнного відновлення країни повинна враховувати попередні помилки у розвитку. Особливу увагу слід звертати на формування нової, високопродуктивної і високотехнологічної «розумної» економіки.

Список літератури

Kindzerskyi, Yu. (2022). Postwar recovery of Ukraine's industry: challenges and features of policy. *Economic analysis*, 32 (2), 101- 117. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101> (дата звернення: 07.11.2023)

Іванов С. В. Економічне відновлення та розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019, №1 (686), С. 75-89.

Проект плану відновлення України.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economicrecovery-and-development.pdf> (дата звернення 11.11.2023)

Саліхова О. Б., Курченко О. О. Ендогенізація розвитку промисловості через

технологіорієнтовані стартапи: досвід США, уроки для України. Економіка України. 2020. № 11. С. 60–86. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.060> (дата звернення: 03.11.2023)

УДК 172.15:339.138]:355.018

Миськів Єлизавета,
здобувачка освіти за спеціальністю 075 «Маркетинг», перший освітній рівень,
Кременчуцький національний університет імені Михайла
Остроградського
miskivliza2005@gmail.com
Збиранник Оксана,
старший викладач кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму,
Кременчуцький національний університет імені Михайла
Остроградського
zbyrannykoksana@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2039-895X>

ПАТРІОТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна вплинула на всі сфери життя. Зокрема, змін зазнали й потреби споживачів, їхня реакція на події. Для того, щоб взаємодіяти зі споживачами компанії мають адаптувати маркетингові стратегії під сучасні умови, тренди, що змінюються.

Бренди дуже оперативно реагують на новини. Якщо до війни вони активно відмежовувались від політики та держави, то тепер зробили це частиною своїх комунікаційних стратегій. З 24 лютого всі бренди не розуміли, як поводитися. Проте вже з кінця березня 2022 року було очевидно, що комунікації повертаються: спочатку обережно відновили рекламу в соцмережах бренди одягу, а потім підтягнулися інші галузі та канали. Більшість компаній почали використовувати патріотичний маркетинг у своїх рекламних роликах та продукції.

Патріотичний маркетинг – це стратегія маркетингу, спрямована на підвищення патріотичного настрою та відчуття прив'язаності споживачів до своєї країни чи регіону через рекламу, продукти або послуги. Тобто, використання національних символів, культурних елементів, історії країни тощо для підсилення сприйняття бренду як чогось, що пов'язано з національними цінностями та ідентичністю.

Компанія Volt коли вирішила повернутися до комунікації про звичні речі, то не стали використовувати новітні патріотичні символи, а зосередилися на економічному контексті. Вони запустили кампанію «Разом вирулимо», метою якої було ще більше об'єднати українців та підтримати тих, хто в цей період залишився без роботи і намагався підзаробити в сервісах доставки та райдхейлінгу [1].

Найвідомішим трендом стала марка від «Укрпошти» – «русский военный корабль». Компанія спочатку випустила її у тиражі 1 мільйон та не планувала її додрукувати. Однак попри таку обмежену кількість, попит на цю марку лише збільшувався. Марку продавали на аукціонах за надзвичайно великі гроші, а вторговані кошти передавали на ЗСУ [2]. До того, ж наступного дня після випуску марки українські військові справді підбили та спровадили на дно російський крейсер. Це мотивувало «Укрпошту» створити вже нову серію марок «Русській корабль всьо...» що також мало великий попит.

Чи завжди доречно використовувати тему війни та патріотизму в рекламі їжі, одягу чи послуг, і де межа, яку не варто перетинати? Іноді такі товари й послуги виглядають як відверта

спекуляція, і багато споживачів не розуміють, який сенс, наприклад, у ковбасі з назвою «Смерть ворогам» чи нижній білизні з написом «Слава ЗСУ»? Деякі бренди при цьому наголошують, що передають частину прибутку на армію чи благодійність, у такий спосіб виправдовуючи використання воєнної тематики. І для багатьох споживачів це дійсно вирішальний фактор для купівлі товару чи послуги. Але з часом люди перестали вірити виробникам пояснюючи, що позначення «Прибуток на підтримку ЗСУ» тепер повсюди, як наклейка «без ГМО» – тільки заради підвищення продажу, а не реальної допомоги.

З метою покращення патріотичних рекламних кампаній у серпні 2022 року маркетингова компанія Kantar та Google зробили спільне дослідження, яке показало: майже чверть опитаних (23%) зазначила, що їх дратує використання національної символіки, неврахування військових реалій або недоречність реклами, спекуляція чи піар на темі війни. Респонденти наводять назви піци «Байрактар» чи «Слава Україні». При цьому більша частина (57%) позитивно ставляться до воєнних образів, таких як пес Патрон, «російський корабель» чи «Байрактар». Майже три чверті (72%) вважають, що використання патріотичної теми доречне під час війни. 71% зазначили, що позитивно ставляться до гумору в рекламі брендів, особливо мемів на воєнну та невоєнну тему [3].

Бренди та маркетинг абсолютно неважливі перед обличчям масштабів війни. Але коли закінчуються війни, дії певних компаній запам'ятовуються на наступні мирні десятиліття.

Основні аспекти, які допоможуть уникнути спекуляції та створити позитивний вплив:

- патріотичний маркетинг повинен відображати реальні цінності та позиції підприємства. Якщо патріотизм не вбудований в стратегію підприємства, спроби використовувати його у маркетингу виглядатимуть штучно;

- робіть акцент на соціальній відповідальності, підкреслюючи ваші дії та ініціативи, спрямовані на підтримку громади та країни;

- відкрита комунікація – повідомляйте про свої дії та ініціативи відкрито та чесно. Споживачі повинні бачити, як саме ви втілюєте патріотичні цінності в життя;

- залучайте громадськість у власні ініціативи та проекти, дозволяючи їм відчувати власну роль у ваших патріотичних зусиллях;

- оберіть спосіб підтримки Збройних сил України, який органічно пов'язаний з вашим бізнесу, і надавайте цю підтримку максимально прозоро;

- уникайте військової тематики у своїх продуктах, оскільки вона є неповагою до військових та їхньої величезної роботи.

Отже, патріотичний маркетинг може стати ефективним інструментом для підприємств, якщо він використовується аутентично та відповідально, а не як проста спекуляція. Важливо пам'ятати, що патріотичний маркетинг не повинен тільки виглядати патріотично, але й відображати реальні зусилля та відданість підприємства в розвиток та підтримку країни.

Список літератури

Компанія Bolt. URL: <https://bolt.eu/uk-ua/blog/bolt-ukraine-way-to-victory-campaign/> (дата звернення 23.11.2023)

Укрпошта. URL: <https://www.ukrposhta.ua/ua/news/57889-legendarna-poshtova-marka-russkij-vonnij-korabl-idi-znovu-v-prodazhu-ukrposhta-prezentu-limitovanu-blagodijnu-ramku-z-markoju> (дата звернення 23.11.2023)

Сприйняття рекламного креативу під час війни. URL: <https://services.google.com/fh/files/events/webinar.pdf> (дата звернення 23.11.2023).

**Омельченко Володимир,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет**

v.omelchenko@mdu.in.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1437-747X>

**Омельченко Ганна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет**

g.omelchenko@mdu.in.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7705-8409>

НАПРЯМКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Широкомасштабна агресія Росії, яка продовжується, втрати та структурні зміни в економіці нашої держави під час війни вже сьогодні потребують вирішення важливого стратегічного питання – яким шляхом необхідно забезпечити ефективність поствоєнного відновлення та системної модернізації економіки України. Одним з таких новітніх підходів, які успішно застосувались під час виходу з соціально-економічних криз, у тому числі і повоєнного характеру (був. Республіки Югославії, Німеччина, Японія, Ліван та ін.), експерти вважають логістизацію процесів суспільного відтворення. Міжнародній досвід модернізації національних економік також засвідчує, що зниження на 1% витрат на логістику (управління потоками ресурсів) має такий же вплив на ефективність, як і 10% зростання обсягів збуту продукції.

Для України, яка, незважаючи на війну, все ще має потужний транзитний потенціал, розташована на перехресті пан'європейських транспортних коридорів і світогосподарських зв'язків, саме логістизація національної економіки може стати найважливішим чинником ефективності створення і реалізації стратегії відновлення і подальшого розвитку соціально-економічної системи України.

Війна докорінно впливає на становище України у світовій торгівлі та транспортній мережі. При цьому українська транспортно-логістична система в цілому зазнала величезної шкоди (експерти оцінюють збитки, завдані транспортній інфраструктурі, у понад 47 мільярдів доларів США). Залізничне сполучення працює на всій підконтрольній українському уряду території і може бути швидко відновленим після деокупації. Не зважаючи на те, що деякі аеропорти зазнали сильних руйнувань, авіаційне сполучення з головними повітряними воротами країни (аеропортами «Бориспіль» у Києві, «Одеса» та «Львів») може бути відновлене одразу після створення безпечних умов. Порти, особливо ті, які розташовані на узбережжі Азовського моря (Бердянський та Маріупольський), зазнали більших руйнувань порівняно з іншими об'єктами транспортної інфраструктури.

Однак війна з Росією виявила основні проблеми транспортної системи України: розвиток залізничного вантажного транспорту лише в південному напрямку до морських портів, низьку пропускну спроможність прикордонних автомобільних та залізничних переходів, великі втрати часу при переході з української широкої та європейську вузьку колію. Водночас вона показала, що українська транспортна мережа є досить розвинутою, стійкою та гнучкою, що

дало змогу досить швидко переорієнтувати відповідні потоки при пошкодженні окремих транспортних вузлів та об'єктів.

На нашу думку реконструкція транспортної інфраструктури повинна здійснюватися в двох напрямках з урахуванням нових геополітичних реалій, які будуть передбачати обмеження зв'язків з Росією і розвиток взаємозв'язків зі східними країнами-членами ЄС, а також ЄС загалом. Крім відбудови пошкоджених під час ворожих дій споруд, доріг, мостів, портів та аеропортів, ми маємо зосередитись на інституційних механізмах, які забезпечать максимально ефективно функціонування інфраструктури та надання послуг.

Відновлення транспортної інфраструктури повинно мати на меті її модернізацію, підвищення енергоефективності, скорочення викидів та посилення безпеки. Проекти відновлення в різних сферах мають також обов'язково органічно вписуватись в процес оновлення транспортно-логістичної системи країни. При цьому:

–Включення України до транспортної мережі ЄС вимагатиме, зокрема, забезпечення відповідності залізничних колій, локомотивів, вагонів, автомобілів, освіти водіїв та машиністів відповідним європейським стандартам на території України, а не лише в міжнародному сполученні. Всі процеси на транспорті (розподіл вагонів «Укрзалізниці», автобусних маршрутів, концесійні конкурси та ін.) мають відбуватись прозоро для того, щоб уникнути корупції та посилити довіру до українських інституцій.

–Уряд повинен завершити реформу «Укрзалізниці» та розділити її на окремі компанії, які оперують вокзалами, коліями, ремонтними потужностями та перевозять пасажирів і вантажі. Також потрібно дозволити використання приватної тяги на залізниці, що сприятиме розвитку конкуренції на ринку вантажних та пасажирських перевезень.

–Необхідно широко використовувати формат державно-приватного партнерства, продовжити розпочаті проекти ДПП в будівництві доріг та концесійні проекти в портах, поширити цей досвід для розбудови річкової та повітряної інфраструктури.

–Транспортно-логістична інфраструктура має розвиватись як «самодостатня» галузь економіки, а не як інструмент вирішення локальних економічних проблем.

–Владі необхідно уникати створення нових державних перевізників (наприклад, в авіаційних перевезеннях) та посилювати конкуренцію через поліпшення ділового клімату та спрощення регулювання.

–Керівництву галузі при формуванні тарифної політики слід уникнути крос-субсидування пасажирських перевезень за рахунок вантажних перевезень та монополізації окремих ринків перевезень державними компаніями.

Список літератури

Інфраструктурні проекти. Міністерство відновлення України. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Infrastrukturni-proekti.html> (дата звернення: 23.08.2023)

Ключові інфраструктурні проекти в Україні під час війни. Українська правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/7/691202/> (дата звернення: 23.08.2023)

Створена міжнародна інвестиційна платформа для відновлення України. ASDE. URL: <https://asde.com.ua/news> (дата звернення: 23.08.2023)

Покоłodна Марія,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова
mari.pokolodna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1170-0881>
Віннікова Карина,
здобувачка освіти за спеціальністю 242 "Туризм і рекреація",
другий освітній рівень,
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова
karyna.vinnikova@kname.edu.ua

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПЕРСЕКТИВНОМУ ПЕРІОДІ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

Виникнення поняття «культурна спадщина» пов'язане з власне визначенням культури яке зокрема подається в законі України «Про культуру» і визначається як - сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти. З цього визначення стає зрозумілим що в такому суспільному явищі як культура завжди присутні два її прояви матеріальний та духовний, який нерозривно пов'язані між собою, і в однаковому ступені потребують дослідження та охорони, адже як і всі прояви людського життя мають здібність втрачатися, руйнуватися, забуватися.

Визначення культурної спадщини міститься в статті 1 Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972). У цій Конвенції під "культурною спадщиною" розуміються:

–пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

–ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

–визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології.

Пояснення словосполучення «Культурна спадщина» знаходимо в Законі «Про охорону культурної спадщини» в якому вона позначається як вся сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

Термін "Нематеріальна культурна спадщина" ввійшов в обіг пізніше і визначений в Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини, прийнятої 17 жовтня 2003 року у м. Парижі. Ця Конвенція ратифікована в Україні і затверджена Законом України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 6 березня 2008 року N 132-VI.

Відповідно Конвенції термін "нематеріальна культурна спадщина" означає - звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини.

Термін «нематеріальна культурна спадщина» поданий в Законі України «Про Культуру» певним чином відрізняється від того що зазначений в Конвенції - нематеріальна культурна спадщина - звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самобутності та наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини, проте в цілому дублює зміст попереднього визначення.

Термін «Нематеріальна культурна спадщина», як її визначено в Конвенції проявляється у галузях представлених на рис. 1.

Як зазначається в Конвенції нематеріальна культурна спадщина потребує охорони, а вона в свою чергу серед численних засобів її здійснення передбачає підвищення обізнаності та плекання поваги по відношенню до об'єктів НКС. Вирішувати поставлене завдання можливо шляхом розвитку туризму та певних видів тематичних екскурсій. Звісно що на теперішній час про значний розвиток туризму в нашій державі не йде мова, проте орієнтуючись на перспективні можливості поствоєнної розбудови, цілком раціонально передбачати підвищення інтересу до нашої країни серед потенційних споживачів як іноземних так і внутрішніх. Саме тому важливим є розробка та підготовка актуальних в першу чергу спеціалізованих туристичних продуктів, які б в допомагали забезпечувати туристичний імідж нашої країни ні як поствоєнної держава, а навпаки як держави яка має значний культурний потенціал, національну самобутність, автентичність, збережені традиції. Власно досягти таких цілей можливо при використанні елементів нематеріальної культурної спадщини, на основі яких можливо розробляти програми багатьох спеціалізованих видів туризму.

Рис. 1 - Категорії об'єктів нематеріальної культурної спадщини

На наш погляд найбільш доцільним є розвиток наступних: культурно-пізнавальний, сільський, промисловий, гастрономічний, етнографічний, подієвий (фестивальний),

релігійний, мистецький. Ці види туризму сприяють не лише збереженню та популяризації нематеріальної культурної спадщини, але й сприяють розвитку місцевого економічного потенціалу та міжкультурному взаєморозумінню.

Потенціал об'єктів нематеріальної культурної спадщини в Україні доволі значний і постійно поповнюється новими елементами. На час підготовки даного дослідження національний перелік містить 80 елементів. Серед цих елементів міжнародний статус і включення в перелік нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО мають лише 5. Варто також відзначити що кількість об'єктів починаючи з першого внесення у 2018 році значно зросла саме у період військової агресії, зокрема за 2022 та 2023 роки до переліку було включено 54 елемента в тому числі і один, який входить до Спадщини ЮНЕСКО, а саме «Культура приготування українського борщу». В цілому серед елементів практично однакові частки становлять елементи нематеріальної культурної спадщини, які належать до галузей «звичаї, обряди, святкування» та «Традиційні ремесла» 27 та 28 елементів відповідно. Серед регіонів лідером є Івано-Франківщина – 16 елементів, Львівська, Одеська та Вінницька області, найменша кількість у Кіровоградська та Миколаївська. Близьким до мінімальних значень являється і показник елементів на рівні 6 та 7 – це області АР Крим, Житомирська, Луганська Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська та м. Київ (від 5 до 7 елементів при тому що в кожену область були додані по 4 об'єкти які мають розповсюдження та прояви у всіх областях України).

Підсумовуючи все вище викладене зазначимо, що фактично кожний регіон нашої держави має потенціал для розвитку туризму в тому числі його численних спеціалізованих видів, які є найбільш затребуваними на ринку надання туристичних послуг і має можливості задовільнити найвибагливіших споживачів, відкриваючи їм нашу державу з позицій країни з багатим історико-культурним потенціалом та широкими можливостями для отримання всіх видів додаткових туристських послуг та якісного обслуговування на найвищому рівні.

Список літератури

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972) [Електронний ресурс] – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://www.unesco.org/whc/world_he.htm

Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003) [Електронний ресурс] Закон України – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf>

Наказ Міністерства культури України від 12 лютого 2018 року N 105 «Про затвердження Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» [Електронний ресурс] – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS29550>

Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/>

«Про культуру» Закон України [Електронний ресурс] Закон України – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/t102778?an=276&ed=2017_10_13

«Про охорону культурної спадщини» [Електронний ресурс] Закон України – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

Рібейро Рамос Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет
olena.ribeiro-ramos@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6061-6873>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ ТУРИЗМУ ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ

Глобальне загострення ситуації у сфері туризму склалося під дією штучного фактору - пандемії COVID-19, при цьому Україна не була виключенням із процесів глобалізованого світу. Згодом додалися фактори геополітичного та геоекономічного впливу, дія яких поглибилася з початком та під впливом повномасштабного воєнного вторгнення, економіко-соціальний вплив якого має локалізований характер. За таких умов, туристичний бізнес розпочав вдаватися до пошуку шляхів адаптування, акумулювання, реалізації ідей та зухвалих цілей у поточному періоді, втілюючи та випробуючи різні інноваційні технології, щоб у мирному житті туризм міг стати більш популярним, цікавим, унікальним і, головне, безпечним [1, с. 170].

Віртуальні технології дали потужний поштовх туристичній революції, особливо розвитку віртуального туризму, який поєднує мережеві технології, 3D-візуалізацію, AR/VR, географічні інформаційні технології та традиційний туризм [2, с. 339].

Інтеграція цифрових нововведень підвищує якість туристичних послуг та допоможе сформувати кращу туристичну індустрію. Розвиток технології Big Data, Block Chain, Intelligent Robots у сфері туризму допомагає прискорити розвиток Artificial Intelligence. Технології віртуалізації будуть продовжувати глибше інтегруватися з туристичним ринком, надавати інтелектуальні, зручні та якісні туристичні послуги, а також поширювати інноваційні форми ведення бізнесу. На основі даних про користувача системи AI можуть запропонувати персоналізовані пропозиції щодо маршруту, готелів, ресторанів та інших послуг. Також системи штучного інтелекту можуть аналізувати відгуки користувачів, щоб зрозуміти їх вподобання та вимоги до послуг, та враховувати це при підборі пропозицій для інших користувачів [3], інноваційні рішення повинні враховувати неординарні виклики та умови, що постали перед країною. Для України сформована унікальна можливість здійснити «цифровий стрибок» [4], дозволивши розкрити туристичний потенціал поствоєнного часу наступним чином:

- підвищити доступність до інформації завдяки розвитку Smart-інфраструктури (мультифункціональні кіоски, розумні вуличні зупинки та ін.), масової інтеграції технології 5G до сфери туристичних послуг, завдяки чому мобільні пристрої будуть надавати туристам безпрецедентний швидкісний доступ до інформації про місця, подорожі, готелі, ресторани, туристичні атракції, місця громадського користування (фонтани з питною водою тощо);

- удосконалити комп'ютерні платформи бронювання та планування подорожей для покращення логістики найскладнішого маршруту, підвищення зручності та зменшення часу обслуговування, зниження витрат на паперову документацію, уникнення шахрайства з квитками, обману з орендою та оплатою місць перебування, туристичного продукту;

- розширити можливості віртуальних екскурсій та цифровізації, зокрема, залучення мультимедійної голограми, віртуальної та доповненої реальності дозволять туристам вдаватися до досліджування нових експозицій, місць, дестинації випереджаючи реальне відвідування, що може сприяти кращій організації, розробці, створенню портрету туристичних маршрутів у цифровому форматі;

- розвиток інтерактивних геосервісів, використання квадрокоптерів, щоб зробити зручнішими користування геосервісами, алгоритмізацію пошуку задля допомоги туристам знайти цікаві місця та активності, які відповідають їхнім потребам і бажанням, а осучаснені мобільні застосунки дадуть можливість зручно орієнтуватися у незнайомій локації; також це дозволить створити портрет, паспортизацію матеріальної та нематеріальної культурної спадщини;

- впровадження Smart – туризму, нових організаційних екосистем і мереж, екологічної паспортизації зон туризму.

Важливим є момент отримання зворотної інформації від споживачів туристичного продукту у якості опитування із залученням сучасних інформаційних технологій. Вирішення питання інтенсифікації інформаційно - інноваційної діяльності у сфері туризму вимагає системної державної підтримки та регулювання (регіональні туристичні проекти, програми тощо); удосконалення територіального маркетингу; формування сприятливих економічних умов для залучення фінансування (донорські грантові програми, допомога міжнародних туристичних партнерів) й розвитку суміжних галузей економіки.

У зв'язку з цим, система туризму повинна бути інноваційною, включаючи систему туристичних транспортних засобів, систему туристичних інформаційних послуг, систему регулювання туристичної індустрії та захисту прав туристів, а також систему безпеки туристів. Використання штучного інтелекту, пошук маршрутів онлайн, персоналізовані послуги дозволять задовольнити різноманітні та спеціальні потреби туристів. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що ініціативи з цифровізації туристичних ресурсів, такі як хмарні платформи та web-сайти інформаційних служб, допоможуть подолати часові та просторові обмеження у використанні туристичних ресурсів. Поширення інтернет-технологій та мобільних застосунків сприятиме впровадженню інтерактивних способів обміну туристичними послугами. Туристичні підприємства також зможуть використовувати інноваційні технології для цільового маркетингу та створення туристичних брендів, подолання практики відкладеного попиту.

Список літератури

Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 168–180.

Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.

Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/> (дата звернення: 23.09.2023)

Dovgal O., Dovgal G., Ishchenko M. Prospects for digitalization of the economy of Ukraine: opportunities and threats. *Bulletin of KhNU named after V.N. Karazin*, 2021, 13, pp. 78-88. URL: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2021-13-08> (дата звернення: 23.09.2023).

Родіна Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Rodinaoksana78@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9516-0936>

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Туризм є одним із перспективних напрямів соціально-економічного розвитку країни, регіонів та міст. Він істотно впливає на економічний розвиток держави, створює нові робочі місця, це джерело поповнення бюджету та припливу валютних надходжень, симбіоз прибутковості та екологічної рівноваги. Зважаючи на стратегічне значення ринку туристичних послуг, Україною задекларовано його одним з пріоритетних напрямів розвитку національної економіки [1].

Україна має передумови для залучення до розвинених у туристичній галузі країн світу: вигідне геополітичне положення, Україна перехрестям транспортних потоків з Півночі на Південь та із Заходу на Схід. Маючи сприятливі кліматичні умови, здебільшого рівнинний ландшафт, природні багатства, розширену транспортну мережу, культурно – історичні пам'ятки та багато іншого, наша держава має вагомі причини залучення до світової туристичної сфери.

Туристичні підприємства України володіють високим рівнем ресурсів для виходу на зовнішні ринки. Курортно-туристичні зони в Україні складають 15% території. Але в той же час туристична інфраструктура не зовсім досконала. Близько 70% історичних та культурних ресурсів знаходяться у аварійному стані, через війну багато що втрачено і необхідна реставрація та реконструкція.

2022 рік став перевіркою на міцність для українського туристичного сектору з 1991 року. Повномасштабне вторгнення росії в Україну заподіяло шкоди багатьом секторам економіки, проте туристичний сектор постраждав найбільше. Втрати галузі досягають мільярдів гривень. Точні цифри збитків навести складно, але все свідчить про найважчу кризу з часів незалежності України [2].

Аналіз стану туристичної сфери в Україні виявив основні проблеми на шляху реалізації наявного туристичного потенціалу країни повною мірою:

1. недостатній рівень фінансування туристичної галузі. Проаналізувавши видаткову частину державних бюджетів України, можна зробити висновок, що державне фінансування та підтримка туристичної сфери нестабільні або взагалі відсутні [3]. Це пояснюється інституційними змінами у системі органів державного регулювання сфери туризму, загостренням фінансово-економічної кризи, складними політичними подіями, анексією Криму, окупацією та війною.
2. стан туристичної інфраструктури України не відповідає міжнародним стандартам, а з війною ситуація ще погіршилася;
3. слабкий зв'язок суміжних та підтримуючих галузей із туристичною;
4. невизначеність зовнішньоекономічних стратегій більшості національних туристичних підприємств;
5. недосконалість туристичної політики уряду та нормативно-правової бази розвитку туризму;
6. неефективне використання наявного потенціалу туристичних ресурсів, наслідком чого є втрата можливостей розвитку цієї галузі на відміну від багатьох країн.

Попри всі проблеми, пов'язані з війною, можна сказати, що немає скоординованої висококваліфікованої системи дій із виведення туристичного продукту нашої країни на світовий ринок, яка свідчила б суттєві результати.

Забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності туристичних підприємств України у воєнний та післявоєнний час включає наступні кроки [4]:

– збільшення частки туристів можна можна досягти, врахувавши досвід країн, які пережили війну. Багато туристів цікавляться місцями, що стали пам'ятними маршрутами та повоєнними символічними місцями. Освітній туризм може бути актуальним для того, щоб побувати і побачити всі жахи, які мали місце в Маріуполі, Бучі, Ірпені, Харкові та інших містах і селах після війни.

Одним із прикладів успішного повоєнного відновлення сфери туризму для України може бути Хорватія. Громадянська війна в 1990-х роках зупинила розвиток туризму. Після війни запустили велику піар-кампанію країни та її раніше невідомих туристичних ооблиностей. Майже 10 мільйонів туристів на рік приносять значний дохід і формують близько 15% ВВП Хорватії.

Крім Хорватії, цікавим буде досвід Кіпру, що є одним із найзатребуваніших туристичних напрямків після етнічних конфліктів між грецькою та турецькою громадами. Розвиток рекламного туризму на Кіпрі був схожим до Хорватії: визначення головних переваг туризму – масована реклама у світі [5].

Відомим прикладом відновлення сфери туризму є Ізраїль, який не загубив свого туристичного статусу незважаючи на постійні воєнні дії з Палестиною. Можна констатувати, що туризм в Ізраїлі ідеально адаптувався до військового конфлікту, що триває вже довгий час.

Україні буде цікавим післявоєнний розвиток туризму в Грузії. Департамент з туризму та курортів Грузії зробив висновок щодо наслідків війни з росією у 2008 році - після воєнного конфлікту країна набула популярності серед іноземних туристів. Перед війною лише 2–3% населення світу знали про Грузію і тільки після війни іноземці відкрили її для себе як цікаве туристичне місце [6].

– відвідування певних місць в Україні, таких як Чорнобаївка, Зміїний острів тощо, що можуть бути унікальними символами слави. У майбутньому ці локації мають шанс стати визначними об'єктами для військово-історичного туризму. Міста України, які були задіяні у військових операціях, потрібно популяризувати як осередки військового туризму. Також слід звернути увагу на популяризацію мілитарі-туризму або військово-історичного, туристів можна приваблювати яскравими емоціями та адреналіном [7];

– формування фондів для відновлення України та реалізація конкретних програм і стратегій відновлення. Для відновлення місця України на післявоєнному міжнародному ринку туристичних послуг туристичні підприємства повинні робити акцент на рекламі з креативом та продажу своїх продуктів і послуг. Доцільним вважається створення системи раціональних взаємозв'язків для розв'язання певних завдань. Обдумана їх інтеграція забезпечить синергетичні зв'язки та посилить дії один одного.

Вивчення міжнародного досвіду управління у туристичній індустрії, аналіз ролі недержавного сектора, питань сталого розвитку та механізмів стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності у сфері туризму є актуальною і перспективною задачею сьогодення.

Список літератури

Лотиш О.Я. Стратегічні підходи до розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: “Економіка і менеджмент”. 2017. № 25. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua>

Сіра Е.О., Голубець І.М., Безрученков Ю.В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. Інфраструктура ринку. 2022. №68. С.155-158.

Гурбик Ю.Ю. Сучасні проблеми державного фінансування туристичної сфери України СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ Випуск 1 (12) 2018. С. 67 -71.

Моца А.А., Шевчук С.М. Серета Н. М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 41.

Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>

Бойко В.О., Далевська Н.М. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу/ В.О. Бойко, Н.М. Далевська// Управління змінами та інновації. –2022. –С. 5–10.

Горб К.Д, Крутякова Ю.П. Нові перспективи військового туризму в Україні / К.Д. Горб, Ю.П. Крутякова // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. – 2020. – С.87.

УДК (338.483.13:640.4(477))'06(045)

Романуха Олександр,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнесу,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Romanukha@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000E0003E4695E3985>

Коломоєць Аріна,
здобувачка освіти за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа»,
перший освітній рівень,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
kolomoecarina7@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Індустрія гостинності є важливою складовою економічного розвитку багатьох країн. На даний час вона займає частку 10% світового ВВП та надає значну кількість робочих місць, активно взаємодіє з іншими галузями виробництва, сприяє інтеграції багатьох галузей виробництва. Україна зважаючи на її туристичний, оздоровчий ресурс має високі перспективи розвитку індустрії гостинності. Проте військовий конфлікт 2014 року, пандемія COVID-19 та економічні кризи стали важкими випробуваннями, що спричинили трансформацію ринку гостинності України.

Ключовим фактором до змін туризму та готельно-ресторанної сфери стала активна міграційна динаміка. У сучасних реаліях міграційні потоки України спрямовані у напрямку країн Європейського Союзу. Факторами, що вплинули на це стали: введення безвізу, інтеграційна політика України в західному напрямку, загострення бойових дій на Сході та Півдні України.

Дані фактори позначилися на тенденціях розвитку готельно-ресторанної індустрії. Найактивнішими регіонами, що збільшували кількість даних закладів стали Одеська, Івано-Франківська, Львівська області та м.Київ. Одеська область активно розвивалась завдяки загальносвітовій тенденції збільшення уваги та попиту до відпочинку на узбережжі. Торкаючись західних регіонів, тенденціями їх розвитку були: міграційний потік, рекреаційні ресурси, туристичний потенціал. Місто Київ в силу своєї історичної місії та адміністративної ролі є

найбільшим культурним та діловим центром, що формувало значний попит на послуги готельної, ресторанної та туристичної сфери.

Важливою складовою розвитку індустрії гостинності є активізація діяльності готельних мереж в Україні. Представленість міжнародних готельних мереж незначна, та обумовлена ризиками інвестування через бойові дії в Україні. Вони були представлені у великих містах, які стали лідерами та агентами змін, визначаючи тенденції розвитку галузі. Національні готельні мережі розвивалися більш динамічно користуючись відсутністю конкурентів на ринку, результатом чого є вихід українських готельних мереж за кордон.

Розвиток готельних мереж сприяв покращенню сервісних операцій та якості обслуговування. Даний аспект набув розвитку у всьому світі як один з головних елементів конкуренції на сучасному ринку. Цьому сприяє впровадження інформаційних технологій, що покращувало обслуговування гостей, доступність до інформації, оперативність отримання послуг, покращення безпеки.

Отже, можна зазначити, розвиток індустрії гостинності України йде в рамках загальносвітових тенденцій: збільшення цікавості до закладів готельної та ресторанної індустрії на узбережжі, впровадженні інформаційних технологій. В той же час необхідно відзначити що певні тенденції розвитку сфери гостинності зазнають внутрішніх змін та особливостей, а саме адаптації під внутрішній стан країни яка знаходиться у стані війни.

Список літератури

Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Романуха О.М., А.В. Слащева, Ю.О. Халілова-Чуваєва Інтеграції готельно-ресторанної галузі України до європейського простору. *Вісник хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. №1. С. 127-131.

Романуха О.М., Халілова-Чуваєва Ю.А., Хаврова К.С., Коваленко О.С. Динаміка розвитку індустрії гостинності в Україна на прикладі готельно-ресторанної галузі. *Економіка та держава*. 2021. №2. С 42-46

Сайт eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/>

УДК 338.1

Токарева Валентина,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри маркетингу та туризму,
Маріупольський державний університет
v.tokareva@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4304-2617>

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Однією з важливіших умов розвитку територій країни є формування їх іміджу. Це обумовлено тим, що територіальний імідж є вагомим ресурсом розвитку економіки, виступаючи в якості одного з інструментів залучення інвестицій, стимулювання ділової активності та інтересу бізнес-спільноти до реалізації ефективних інноваційних проєктів в різних сферах.

Слід зазначити, що вже на сучасному етапі необхідно працювати над формуванням планів відновлення економіки, задуматися над розбудовою оновленого іміджу повоєнних територій нашої країни, привертаючи увагу до їх унікальності та самобутності в контексті національних цілей та завдань.

Відомо, що територіальна індивідуальність, окрім об'єктивно заданих особливостей (природно-кліматичних і сировинних, історичних і культурних, специфіки економіки, рівня інфраструктурного розвитку тощо), включає також технології і підходи до функціонування, рівень довіри партнерів, наявність і якість експертної інформації та ін. Сукупність означених факторів здатна впливати на імідж, репутацію і позначатися на конкурентоспроможності територій країни. Тому, для їх закріплення у свідомості цільових груп недостатньо лише інформування, що актуалізує встановлення відносин з різноманітними контактними аудиторіями, виходячи з їх інтересів.

Констатуємо, що під іміджем території розуміється «сукупність емоційних і раціональних представлень, які витікають із зіставлення усіх ознак країни, власного досвіду і чуток, що впливають на створення певного образу» [1].

Тому, звертаючи увагу на повоєнний розвиток національної економіки та територіальних громад, доцільно відзначити потенціал територіального маркетингу в цих процесах. На цьому акцентуються і автори ряду досліджень, зазначаючи, що його інструменти здатні «сформувати та покращити імідж території, її престижу, ділової і соціальної конкурентоспроможності» [2, с.70]; підкреслюючи «можливість залучення громад до участі в реалізації різноманітних різнорівневих програм (міжнародних, державних, регіональних)» [3, с.77], створюючи умови для стимулювання інвестиційної активності та долучення додаткових зовнішніх замовлень і ресурсів для подальших трансформацій.

Аналіз світових практик доводить, що використання маркетингового інструментарію та підходів переважно пов'язано з вирішенням складних економічних і соціальних проблем, виступаючи ефективним методом підтримки місцевого економічного розвитку та залучення інвестицій, сприяючи процесам повоєнної відбудови територій країни.

А серед основних задач повоєнного відновлення, розв'язання яких уможливорюється або стимулюється завдяки використанню інструментів територіального маркетингу, слід виокремити такі:

- здійснення структурної перебудови економіки в зв'язку з переходом на нові технології й екологічно чисті виробництва;
- необхідність довгострокового планування міської забудови та поліпшення зовнішнього вигляду центральної частини міст;
- інтеграція економіки регіонів та міст;
- посилення конкуренції між містами з точки зору їх привабливості для розміщення нових підприємств та мешканців;
- підвищення ефективності роботи місцевих органів управління;
- залучення мешканців до вирішення конкретних питань розвитку місцевих громад [2, с.73; 4].

Акцентуємо увагу на тому, що змістовно імідж будь-якого регіону чи міста формується сукупністю впливів та переконань людей, викликаючи в них відповідні емоції та відчуття через певні територіальні особливості та унікальність. Такі уявлення про територію можуть виникнути внаслідок безпосереднього особистого досвіду (в результаті проживання на цій території або відвідування) чи опосередковано (наприклад, з матеріалів засобів масової інформації тощо), що підвищує значущість маркетингових комунікацій в цих процесах.

Імідж території можна умовно представити через об'єктивну і суб'єктивну складову. Звертаючи увагу на першу з них зазначимо, що вона формується під впливом конкурентних переваг, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності території, та конкурентних недоліків, що значно гальмують процеси інтеграції в ринковий простір. Такі особливості

обумовлюються специфікою територіальної галузевої спеціалізації, наявністю або відсутністю рекреаційного потенціалу, територіальною віддаленістю, інтелектуальним та інноваційним потенціалом і його відповідністю цілям повоєнного відновлення регіону, рівнем інфраструктурного розвитку та інвестиційної активності тощо.

Зазначимо, що процес формування територіального іміджу в умовах повоєнного розвитку країни характеризується етапністю та представлений такою послідовністю дій:

1. Аналіз початкового стану або вивчення наявного іміджу.
2. Визначення цілей формування іміджу території в умовах повоєнного розвитку (визначення її ідентичності, комплексу специфічних показників, які створюватимуть основу образу: унікальність, сильні сторони та ін.).
3. Сегментація адресатів іміджу задля формування дієвого комплексу засобів і інструментів створення позитивного образу території в процесі повоєнного розвитку.
4. Позиціонування іміджу – формування у потенційних груп адресатів територіального образу, який має свою специфіку та ідентичність, підвищуючи конкурентоспроможність регіону.
5. Вибір маркетингових інструментів формування іміджу та просування образу (першочергово засобів комунікацій), які дозволять підкреслити унікальність цієї території.
6. Контроль, порівняння стану фактичного і планованого - вимір іміджу [5, с.54].

Слід звернути увагу, що вихідні параметри процесу формування іміджу повинні спиратись на місію та концептуальний базис розвитку території в умовах повоєнного відновлення та відповідати наступним умовам:

- актуальність та достовірність;
- концентрація зусиль на формуванні одного образу;
- привертання уваги та відповідність цінностям як мешканців, так і інвесторів;
- впізнання та унікальність, унеможливаючи помилкову ідентифікацію з іншими регіонами країни або світу.

Задля оцінки результативності реалізації вищевказаних етапів представляється доцільним проведення маркетингових досліджень з використанням експертного методу, що дозволить виявити невраховані іміджеві фактори та встановити можливі перешкоди, які негативно впливають на сприйняття іміджу території.

Спираючись на отримані результати, здійснюється розробка комунікативної стратегії, яка передбачає коригування попередніх уявлень цільових груп, та формується необхідний імідж, який враховує позитивні особливості сприйняття повоєнного образу території, усуваючи негативні стереотипи.

Таким чином, вже на сучасному етапі необхідно задуматися над розбудовою оновленого іміджу повоєнних територій нашої країни, привертаючи увагу до їх унікальності та самобутності. Значна роль у таких процесах належить інструментам територіального маркетингу, які дозволяють сформувати відповідний імідж території, виступаючи одним із засобів залучення інвестицій, спрямованих на подальше відновлення, повоєнний територіальний розвиток і підвищення конкурентоспроможності.

Список літератури

- UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/ru> (дата звернення 07.09.2023).
- Романова, Л., Бережинський, Д. Маркетинг як інструмент розвитку іміджу територіальних громад. Київський економічний науковий журнал. 2023. №(1). С. 69-75. <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-1-9>
- Буднікевич І.М., Гавриш І.І. Концепція територіального маркетингу як основа формування та підвищення привабливості. Регіональна економіка. 2016. № 3. С. 76–85.

Повоєнне відродження України: Візія відділення економіки НАНУ. Київ, 2022. URL: https://www.ndc-ipr.org/media/posts/presentations/Візія_BE_НАНУ.pdf.

Kotler Philip, Pfoertsch Waldemar. B2B Brand Management. Springer; Softcover reprint of hardcover; 1st ed. 2006, 376 p.

УДК 338.1: 338.2

Чуприна Олена,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри маркетингу та туризму,
Маріупольський державний університет
o.chupryna@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9252-8114>

БРЕНДИНГ ТЕРИТОРІЙ В ПЕРІОД ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Аналіз світових практик повоєнної відбудови дозволяє констатувати, що незважаючи на різноманітність та відмінності існуючих національних моделей відновлення територій, їх поєднує те, що вони стали поштовхом для подальшого відродження, економічних трансформацій та структурних реформ (наприклад, трансформація економіки Німеччини та Японії).

Слід констатувати, що у наукових дискурсах присвячених післявоєнному відновленню України часто проводяться паралелі та порівняння з процесами відновлення Європи після Другої світової війни. Але погоджуючись з думкою науковців [1, с.30; 2, с.158] акцентуємо увагу на змінах геополітичної ситуації, соціально-економічних умов, характеру війни тощо, що потребує від нашої країни якісно нових економічних рішень, які відповідають сьогоденню.

Сучасні соціально-економічні процеси, які мають глобальний характер, посилюючи конкуренцію між країнами та територіями на світовому ринку, зміцнюючи диспропорції у їх розвитку, створюють передумови для формування та укріплення іміджу, підвищуючи значущість та перспективність використання інструменту територіального брендингу для власного позиціонування та просування з метою підвищення інвестиційної привабливості території; створення та забезпечення соціальних умов; її економічного розвитку; підвищення конкурентоздатності; зростання популярності та престижу; туристичної привабливості; збільшення зайнятості населення тощо.

В свою чергу бренд території (міста, країни), виступаючи нематеріальним активом, завдяки набору атрибутів, формує її маркетинговий потенціал та додаткову цінність в очах споживачів, інформуючи їх про переваги та позиціонує відносно регіонів-конкурентів.

Зазначимо, що відрізняючись вихідними параметрами, внутрішнім соціально-економічним, політичним становищем та зовнішніми впливами, країни світу мають певний досвід повоєнної відбудови, в тому числі і в сфері формування бренду своїх територій, який демонструє як позитивні результати так і помилки, створюючи умови для використання внутрішнього інвестиційного потенціалу.

В ряді наукових досліджень [1, с.31; 2, с. 159] цілком слушно звертається увага на елементи стратегії післявоєнного відновлення Японії, які представляють науково-практичний інтерес в контексті повоєнних трансформацій. Ця країна спромоглась за достатньо короткий історичний період сформувати високорозвинену економіку, зосередившись на наукових розробках, і підтримувати її на такому рівні, створивши імідж інноваційної країни.

В свою чергу, в країнах Балканського півострова (Боснія і Герцеговина, Сербія та Хорватія) все ще тривають етапи повоєнного відновлення після військових дій, які мали місце в 90-х роках ХХ століття.

Проте, через недостатню увагу реформам не всім з них вдалося запровадити інноваційні процеси в економіці, сформувати сприятливий інвестиційний клімат (особливо в контексті інституційних реформ та розвитку людського капіталу) та створити потужний бренд країни [3, с.34].

В цьому контексті заслуговує на увагу досвід Хорватії, яка, зазнавши суттєвих руйнувань під час війни, не лише досягла успіхів у повоєнному відновленні, активно долучаючи до трансформаційних процесів в економіці території, які менш постраждали під час військових дій та використовуючи спеціальні режими для постраждалих територій. а й вступила до ЄС. При цьому в процесах відбудови територій активно приймала участь місцева громада (при потужній державній підтримці), а основні акценти робились на основних «точках зростання» розвитку територій (наприклад, для хорватського міста Дубровник були обрані розвиток дрібного бізнесу та туризму). А ефективний туристичний брендинг та масштабна піар-кампанія країни та її раніше невідомих туристичних особливостей і маршрутів дозволила цій державі досягти конкурентних переваг на світовому ринку туристичних послуг, покращивши власний імідж.

Просування бренду країни, її краєвидів та цікавих маршрутів притаманно і стратегії відновлення Кіпру.

Світові практики доводять, що розробці потужного бренду передують формування образу території, виявлення асоціацій, пошук базових цінностей та унікальних особливостей (історичних, культурологічних, рекреаційно-ландшафтних тощо). Практичний інтерес в цьому процесі представляє визначення елементів брендингу (для держав - герб і прапор, для окремих територій - герби і загальноприйняті символи міст, логотипи, рекламні слогани, міфи, легенди тощо). Крім того, доцільно звернути увагу на необхідність просування бренду шляхом його інформаційної присутності в різноманітних джерелах [4, с.27].

Розглядаючи досвід вітчизняного територіального брендингу слід погодитись з авторами дослідження [5, с. 31], що більшість регіонів України стали брендами не в процесі цілеспрямованих зусиль запровадження такої концепції, а в результаті історичного та культурного розвитку (Львів, Одеса, Полтава). Проте, ряд міст презентували нові ідеї бренду, визначивши свою нішу. Серед них: Київ (як першооснова у знайомстві з країною), Вінниця (місто, яке мотивує, надихає та веде до успіху) тощо.

Але для успішної повоєнної відбудови територій та відновлення національної економіки в цілому необхідно переосмислення шляхів розвитку. Отже, вже сьогодні треба замислитись над формуванням та оновленням бренду поствоєнних територій країни. Це пояснюється тим, що здійснення дієвої маркетингової кампанії на зовнішніх ринках, яка спрямована на вдосконалення бренду та переключення сприйняття нашої країни з території військових дій на таку, що, наприклад, безпечна для туризму та акцентуючись на нових історичних пам'ятках, розвиваючи туризм, присвячений військовим подіям (маршрути пам'яті та з відвідуванням символічних місць), національній ідентичності, культурним, історичним «родзинкам», економічним особливостям територій країни, посилюючи інтерес до нового, є одним з шаблів успішного відновлення у повоєнний період.

Однак, аналізуючи досвід інших країн слід пам'ятати, що будь-яка певна модель розвитку, в тому числі і формування бренду в умовах повоєнного відновлення, не може бути просто запозичена або взята за основу.

Безумовно, формування та ефективне управління брендом територій дозволить країні залучити необхідні для повоєнного розвитку ресурси, в тому числі інвестиції, для вирішення соціально-економічних задач, підвищити рівень довіри як з боку населення так і світових організацій. Але при оцінці можливостей імплементації елементів світового досвіду територіального брендингу в умовах повоєнної трансформації економіки України доцільно враховувати особливості існуючої ситуації, загрози і виклики, що дозволить позиціонувати конкурентні переваги країни та забезпечити просування унікальних брендів відновлених вітчизняних територій за кордоном.

Список літератури

Піляєв І. Ціннісний фундамент повоєнної реконструкції економіки Японії. *Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.)* / ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. К., 2023. С. 30-31

Кузьмук О. Територіальний брендинг як інструмент місцевого розвитку. Вісник Львівського університету, Серія філос.-політологія. Студії. 2018. С. 156–161.

Ципліцька О. Досвід повоєнного відновлення промисловості країн Західних Балкан: передумови, програми та їх результати. *Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.)* / ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. К., 2023. С. 33-34

Карачина Н.П., Вакар Т.В., Мороз І.О. Концепт територіального брендингу в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій. Економіка та держава. 2019. № 4. С. 25-32.

Брендинг і маркетинг територій. У чому секрет найбільш успішних міст в Україні? Федерація канадських муніципалітетів / Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2019. 58 с.

III. ЕКОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

УДК 338

Абалмасова Валентина,
аспірантка кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет
v.abalmasova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0009-0007-7849-058X>

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Руйнування, спричинені війною та збройними конфліктами, мають значні наслідки для навколишнього середовища, створюючи проблеми для природокористування під час післявоєнної реконструкції. Розуміння та впровадження ефективних методів управління навколишнім середовищем відіграватиме ключову роль у забезпеченні стійкого та сталого майбутнього для України. Ця тема є актуальною, бо Україна стикається з викликами екологічного менеджменту в контексті відновлення після війни. Поствоєнний період надає можливість переглянути підходи до природокористування, збереження природного середовища та відновлення екосистем.

Екологічний менеджмент в поствоєнний період включає в себе розробку стратегій екологічного відновлення, визначення ризиків та впровадження заходів для збереження природного середовища та підвищення екологічної стійкості. Крім того, оскільки екологічна стійкість та сталий розвиток стають все більш нагальними питаннями, дослідження цього питання може зробити важливий вклад у розуміння та розробку стратегій екологічного менеджменту, а також в обґрунтування необхідності збереження природних ресурсів та втілення принципів сталого розвитку соціально-економічних систем. Таким чином, дослідження даної теми забезпечує можливість глибокого аналізу сучасних проблем та потенціалу для розвитку екологічного менеджменту в поствоєнний період в Україні.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну та окупація територій завдають значної шкоди як людським життям, так і довкіллю країни. Післявоєнна реконструкція потребує управління навколишнім середовищем, оскільки не вирішення екологічних проблем може ще більше посилити екологічну кризу, перешкодити соціально-економічному відновленню та підвищити вразливість постраждалого населення.

Екологічні виклики в післявоєнній Україні:

1. Забруднення та зараження території. Збройні конфлікти завжди спричиняють сильне забруднення та зараження водойм, ґрунту та повітря внаслідок військових дій, руйнування промислової інфраструктури та викидів небезпечних матеріалів. Оцінка та відновлення цих територій є екологічним викликом.

2. Втрата біорізноманіття та шкода довкіллю. Війна призводить до знищення середовища проживання, що у свою чергу призводить до значної втрати біорізноманіття в Україні. Відновлення пошкоджених екосистем має важливе значення для забезпечення довгострокової екологічної рівноваги та сталого розвитку регіонів.

3. Питання управління водними ресурсами. Війна порушила системи управління водними ресурсами, що призвело до дефіциту води, погіршення якості води та погіршення

санітарних умов. Забезпечення постачання постраждалих громад чистою та безпечною водою має вирішальне значення для їхнього здоров'я та добробуту.

Хоча війна ще триває, вже зараз виникла потреба планувати відновлення країни. Очевидно, що різні регіони мають різні потреби у реконструкції. Проте на національному рівні основні принципи повоєнного життя мають бути спільними для всіх. Відбудова скрадатиметься з багатьох кроків і має максимально охоплювати планування на коротко-, середньо- та довгострокову перспективи.

Стратегії управління навколишнім середовищем у післявоєнній відбудові:

1. Сталий розвиток інфраструктури. Застосування практик сталої інфраструктури, таких як впровадження зелених технологій і мінімізація утворення відходів, має вирішальне значення для пом'якшення впливу реконструкції на навколишнє середовище. Треба пам'ятати, що збереження деяких руїн та їх адаптивне повторне використання є більш доречними для посилення багатозаровості міста, ніж смілива реконструкція. Крім того, інтеграція оцінки впливу на довкілля в планування інфраструктури може сприяти довгостроковій стійкості.

2. Посилення екологічного врядування. Україна має зміцнити своє екологічне врядування, щоб забезпечити ефективну реалізацію політики, її виконання та моніторинг. Це включає в себе посилення співпраці між урядовими установами, громадянським суспільством і міжнародними партнерами для розробки та реалізації комплексних стратегій управління навколишнім середовищем.

3. Екологічне відновлення та збереження. Зусилля мають бути спрямовані на відновлення та захист пошкоджених екосистем і біорізноманіття. Реалізація проєктів лісовідновлення, сприяння сталому сільському господарству та створення охоронюваних територій є життєво важливими стратегіями для відновлення екологічної рівноваги та збереження цінних природних ресурсів.

4. Інформування та участь громадськості. Залучення громадськості до зусиль післявоєнної відбудови виховує почуття власності та відповідальності за управління навколишнім середовищем. Поширюючи інформацію, сприяючи екологічній освіті та залучаючи місцеві громади до процесів прийняття рішень, Україна може підвищити рівень обізнаності та участі громадськості в природоохоронній діяльності.

Міжнародна співпраця та фінансова допомога є критично важливими для післявоєнного природокористування в Україні. Співпраця з міжнародними організаціями та країнами-донорами може сприяти передачі досвіду, технологій і фінансових ресурсів, тим самим прискорюючи відновлення країни та сприяючи довгостроковій екологічній стійкості.

Охорона довкілля відіграє незамінну роль у післявоєнній відбудові України. Вирішення екологічних проблем, які є результатом війни, має вирішальне значення для досягнення сталого розвитку, охорони здоров'я населення та забезпечення стійкості постраждалих громад. Враховуючи екологічні міркування в процесах прийняття рішень і впроваджуючи стійкі методи, Україна може прокласти шлях до більш екологічного та стійкого майбутнього.

Добровольська Світлана,
старший викладач кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
dobrovolska.sv10@gmail.com

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПРИРОДНІ ЕКОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ГЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Геологічне середовище (ГС) – це верхня частина земної кори, що є багатокomпонентною системою, яка охоплює гірські породи, ґрунти, води, гази й живі організми, в межах якої під впливом людської діяльності змінюються природні геологічні та виникають нові інженерно-геологічні процеси і явища. Під екологічними функціями геологічного середовища (ЕФГС) розуміють всю різноманітність функцій, які визначають і відображають роль і значення ГС (включаючи підземні води, нафту, гази, геофізичні поля, геологічні процеси тощо) у життєзабезпеченні біоти і, головне, людської спільноти. Пріоритетне виділення в екосистемі людської популяції зумовлене її активним впливом на середовище життя, причому на глибини, які значно перевищують вплив решти біоти.

Організація та проведення довготермінових і систематичних спостережень за сучасними природними та антропогенними екзогенними й ендегенними геодинамічними процесами з метою виявлення змін і небезпечних тенденцій, що відбуваються в земній корі та можуть створювати потенційну (чи реальну) загрозу щодо виникнення кризових (або надзвичайних) ситуацій на певних територіях, призводити до забруднення надр, завдавати значних збитків економіці держави та загрожувати здоров'ю населення, належить до компетенції моніторингу ГС. [1] Розглядаючи наслідки впливу воєнних дій на території України на геологічне середовище, можна виділити основні три напрямки.

1. Безпосереднє масове потрапляння в навколишнє середовище токсичних хімічних речовин, які є продуктами використання військової техніки і компонентами боєприпасів, вибухівки, ракет та ракетного палива. Кожен обстріл, кожен вибух – відбувається зараження ґрунтів, водойм, повітря рештками спалення паливних матеріалів-детонаторів, забруднення хімічними сполуками, зокрема важкими металами. Збіднений уран та його оксиди, сполуки ртуті, сполуки свинцю, стронцій, алюміній, леткі продукти горіння органіки та багато інших речовин, склад яких важко передбачити, – усе це довгі роки буде труїти біогеоценози, зробить непридатними для посівів значні території, отруїть чимало водойм.

2. Знищення навколишнього середовища через фізичний вплив: пожежі, вибухи, пошкодження ґрунту тощо. Також лісосмуги зараз стали єдиним джерелом дров або матеріалом для будівництва землянок. Є дослідження української природоохоронної групи, що знищені лісосмуги вже можуть влітку 2023 року призвести до збільшення спеки на території Запорізької області, до збільшення сухості повітря, пилу та зниження комфорту жителів. [3] Відбуваються масштабні пожежі з викидами небезпечних продуктів горіння, особливо під час горіння нафтопродуктів та обладнання електромереж.

3. Руйнування довкілля через техногенні катастрофи, спричинені обстрілами промислових підприємств (масові викиди аміаку, хлору, азотної кислоти та ін.).

Виведення з експлуатації шахт, резервуарів для зберігання небезпечних речовинна промислових підприємствах, очисних споруд промислових підприємств призводить до масових викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, поверхневі та підземні води, у ґрунт.

Масовані обстріли позицій військових механічно руйнують екосистеми, залишаючи випалені ущільнені воронки, як будуть потребувати сотні років на відновлення родючості та біорізноманіття. Також відбувається забруднення ґрунтів, поверхневих та підземних вод органічними речовинами в місцях розкладання тіл людей та тварин.

Геологічне середовище людина використовує у трьох напрямках: як джерело мінеральної сировини, необхідної для економіки; як місце нагромадження відходів виробництва; як основу для будівництва різноманітних споруд. Тому найбільш негативно впливає на геологічне середовище добувна промисловість. Нераціональне використання геологічного середовища призводить до руйнування не лише цього середовища, а й пов'язаних з ним інших компонентів біосфери: ґрунтового й рослинного покриву, поверхневих й підземних вод тощо. Під час війни негативні наслідки набагато катастрофічніші. Підсумовуючи, слід говорити про необхідність комплексної оцінки стану навколишнього середовища після закінчення війни та розробки згального плану відновлення природного стану пошкоджених територій, розробити цілу низку спеціальних проєктів.

Саме тому для України важливо розвивати та вдосконалювати систему моніторингу навколишнього середовища ще до закінчення війни. Критично важливими є мережа моніторингу геологічного середовища. На національному рівні Україна повинна активно займатися збором доказів завданої шкоди російськими військами, збирати та зберігати дані моніторингу стану довкілля, стану здоров'я населення, проводити аналізи впливу на довкілля та оцінювати завдану шкоду.

Список літератури

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20.03.2023 № 2973- URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T232973?an=1> (дата звернення: 25.11.2023)

Ангурець О., Хазан П., Колесникова К., Куш М., Чернохова М., Гавранек М. Україна. Шкода довкіллю. Екологічні наслідки війни. Електронне науково-популярне видання. 20.03.2023р. URL: <https://cleanair.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/cleanair.org.ua-war-damages-ua-version-04-low-res.pdf> (дата звернення: 25.11.2023)

Янковський О. «Випалена земля». Як війна впливає на екологію півдня України? Радіо.Свобода.24.12.22 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viyna-pivden-ekolohiya-spalena-zemlya/32191731.html> (дата звернення: 25.11.2023)

УДК 355.1:504(477)

Долгова Надія,
директор національного природного парку «Меотида»
meotida_npp@ukr.net

НАСЛІДКИ ВІД БОЙОВИХ ДІЙ НА ДОВКІЛЛЯ ТА ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «МЕОТИДА»

Лагідні води Азовського моря, цілюще повітря, мальовничі пейзажі, які надихали стародавніх греків і римлян, гунів і хозар. А ще незліченні пам'ятки культури та археології, скіфські кургани та половецькі баби. Це дивовижний куточок природи, збережений посеред індустріального Донбасу – Національний природний парк

“Меотида”. Саме так стародавні греки називали Азовське море, що в перекладі означає “годувальниця”. Парк оберігає унікальні природні комплекси узбережжя Азовського моря, Криву та Білосарайську коси. Тут зростають рідкісні рослини, серед яких кермек, катран приморський, сон лучний та інші.

Парк “Меотида” був створений відповідно до Наказу Президента України № 1099/2009 від 25 грудня 2009 року та отримав статус національного природного парку. Загальна площа парку становить 21243,92 гектара земель державної власності: а саме: 3580, 9467 гектара земель, що надаються (у тому числі із вилученням у землекористувачів) національному природному парку в постійне користування, 3285,699 гектара земель, що включаються до складу парку без вилучення, а також 14377, 2766 гектара прилеглих ділянок Азовського моря. Парк підпорядкований Міністерству екології та природних ресурсів України. Територія парку розташована у межах Нікольського, Мангушського і Новоазовського районів Донецької області.

У парку мешкають 114 рідкісних видів тварин, але найбільша гордість – це птахи. Лише тут єдине місце у Європі, де гніздиться кучерявий пелікан. На кількох гектарах черепашкового пляжу, який майже з чотирьох боків омивається Азовським морем, в'ють гнізда десятки тисяч рябодзьобого, річкового та малого крячків, сріблястого мартина та мартина каспійського. А загалом в “Меотиді” можна побачити понад 250 видів пернатих. Серед них і рідкісний птах чоботар, який став символом національного природного парку, а також чимало відомих хижаків – орлани, сапсани, кібчики та інші.

Так сталося, що національний природний парк “Меотида” відчув на собі вплив бойових дій ще у 2014–2015 роках. З 2014 році половина території парку, де охоронялися степові ділянки і піщані азовські коси, була окупована. Серед них і унікальна Крива коса, де до того гніздилися рідкісні види птахів: кучеряві пелікани, крячки, там же існувала найбільша західна колонія мартина каспійського, занесеного до Червоної книги України. На превеликий жаль сьогодні вся територія парку “Меотида” знаходиться під окупацією. Після захоплення територій бойовики зробили показові військові навчання, території використовувалися у військових та господарчих цілях, в результаті чого рідкісних птахів різко поменшало. Деякі види, імовірно, зникли повністю, а деяке птаство вже розлетілося врізнобіч, шукаючи для життя безлюдні острівці прибережної суші. Також окупанти перетворили заповідну територію акваторії Азовського моря на центр незаконного рибного промислу. Багато років служба охорони парку боролась з бракон'єрами, які всілякими методами намагались виловлювати червоно книжні та заборонені для вилову видів риб. Сьогодні відомо, про кричущі вилови осетрових, саме на території парку, яке не контролюється жодними службами окупантів. Бо для загарбників цінність природних комплексів та об'єктів не має жодної цінності.

Ще однією з суттєвих проблем є заміновані території. На теперішній час, жоден спеціаліст не може порахувати кількість замінованої території парку. На жаль, саме це, буде основною проблемою після де окупації територій установи. Серед екосистем, що зазнають негативного впливу воєнних дій, найбільше з усіх страждає екосистема ґрунту. Бо саме розриви від снарядів, призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Визнання ґрунту природною екосистемою дозволяє розглядати пошкодження полів як природоохоронну проблему. Велика кількість дрібних організмів, що створюють і підтримують ґрунт, а також його біологічний покрив – трави, мохи, лишайники й гриби – є найбільш вразливими через фактичну відсутність мобільності. Інакше кажучи, усі живі організми в товщі ґрунту або

ті, які захищають від ерозії його поверхню, не здатні покинути ділянку, на якій відбувається вибух боєприпасу чи проходження військової техніки, або захистити себе від негативних впливів. Такими впливами передусім є фізичне пошкодження ґрунтів, короткострокова руйнівна дія вибухової хвилі та довготривала дія хімічного забруднення.

Зараз навіть неможливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації. Причин тут декілька: одна з таких, це брак достовірної інформації, бо навіть збирати ці дані сьогодні, небезпечно для фахівців та співробітників парку, оскільки тривають активні бойові дії та ведеться уважне спостереження окупантів за місцевим населенням.

Повномасштабне вторгнення росії до України завдало та продовжує завдавати величезної шкоди природі. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – тваринний і рослинний світ, воду, повітря, ґрунт. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер.

Список літератури

Авдошин І.В., Величко М.В., Кирилюк О.С. До питання міжнародно-правової відповідальності росії внаслідок військового та іншого ворожого впливу на природне середовище України. Стратегія сталого розвитку у контексті екологічної безпеки. Екологія. Людина. Суспільство : матеріали ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції. 2016. С. 143–144. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/44730/1/EHS19_2016_S3_p143-144.pdf (дата звернення: 30.03.2022).

Більшість заповідних територій в АТО пошкоджено війною. МБО «Екологія-Право-Людина». 2018. <http://epi.org.ua/environment/bilshist-zapovidnyh-terytorij-v-ato-roshkodzheno-vijnoyu> (дата звернення: 29.03.2022).

Василюк О. Якою має бути доля пошкоджених вибухами українських територій? — Українська природоохоронна група [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uncg.org.ua/iakoju-maie-buty-doliaposhkodzhenykh-vybukhamy-ukrainskykh-terytorij/>

Екологічний моніторинг в зоні АТО. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний портал. 2022. <https://mepr.gov.ua/timeline/Ekologichniy-monitoring-v-zoni-ATO.html> (дата звернення: 11.03.2022).

Князева Т. М. Вплив наслідків ушкодження ґрунтів внаслідок бойових дій на здоров'я людини та нейтралізація цих наслідків: Постановка проблеми (на прикладі національного природного парку “Меотида”)

Кравченко О., Василюк О., Войціховська А., Норенко К. Дослідження впливу військових дій на довкілля на Сході України. Філософія. 2015. № 2(134). С. 118–123.

Лісова Н. Вплив військових дій в Україні на екологічний стан території. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2017. № 2. С. 165–173. <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/27.pdf> (дата звернення: 15.03.2022).

На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А.Б. Блага, І.В. Загороднюк, Т.Р. Короткий та ін. ; за заг. редакцією А.П. Бущенко. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2017. <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Na-mezhivyzhyvannya.pdf> (дата звернення: 28.03.2022)

Зеленська Вікторія,
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
uran1303@gmail.com

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ БІОДРЕНАЖНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Наша увага прикута до використання різноманітних дренажних систем у зв'язку з надходженням багатьох водних об'єктів у державну власність під час війни. Велика собівартість обслуговування та дефіцит коштів спонукає використовувати мало затратні але ефективні підходи. Таким на наш погляд вбачається використання на гідроспорудах технологій за принципом біодренажних систем. Взагалі вони бувають різноманітними, розгалуженими або компактними, які використовують з метою очистки від забруднень з використанням болотних та вологолюбивих рослин [1].

Перебуваючи в країнах Європи під час війни, ми побачили специфічну дренажну систему очищення води, створену самою природою. Так у місті Будва, що у Чорногорії, ми спостерігали інженерно-технічну споруду - канал, призначений для збирання та виведення гірських та липневих стоків у море. Тривалий термін функціонування, іноді брак коштів в обслуговуванні призвели до утворення специфічної дренажної системи. Ми вбачаємо, що її доцільно розглядати як певну модель, штучно створюючи яку можна вирішувати завдання регулювання водного балансу.

Завдяки створенню сприятливих умов для накопиченню ґрунту, поширення рослин та водної біоти на прибережній ділянці каналу, формується активний мул, який затримує органічні речовини, в тому числі сполуки азоту та фосфору. Видовий склад активного мулу представлений бактеріями, найпростішими, мікроскопічними грибами (актиноміцетами), амебами, інфузоріями, косоворотками, черв'яками та ін. [2].

Що стосується вищих водних рослин, які входять до складу досліджуваної моделі біодренажної системи, насамперед можна назвати резуху морську та рогоз вузьколистий, які складають майже 90% даного водного ценозу, а також гречиху земноводну та рдест гребінчастий. Присутність щільної зарості даних рослин в гідроспоруді дозволяє розглядати її як комплексну систему для очищення та озеленення.

Велика концентрація біомаси на цих ділянках та специфічні умови функціонування рослин та мікроорганізмів дозволяють швидко окислювати та депонувати біогенні речовини, не дозволяючи їм потрапляти до морської акваторії.

Таким чином, гідроспоруда при такому фітопідході функціонує як самофункціонуюча та самовдосконалююча. Її можна використовувати як зразок для розробки екзогенної технології очищення стічних вод.

Список літератури

Дренажна система. Електронна бібліотека. [online]. Доступно: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

Активний мул. Електронна бібліотека. [online]. Доступно: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

Зубченко Олександр,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет
o.zubchenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6748-3981>

ВИКЛИКИ МИРОБУДІВНИЦТВУ НА ЗВІЛЬНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Станом на кінець осені 2023 року під контролем російських окупантів залишається лівобережжя Херсонщини та майже 75% території Запорізької області. Ми впевнені в обов'язковому звільненні наших земель, проте ніхто нині не назве точні терміни деокупації. Тим не менш завдання науковців та влади мати ретельно підготовлену стратегію миробудівництва, основою якої має стати аналіз соціальних процесів, що відбувалися у період окупації, та їхніх наслідків.

Слід чітко розуміти, що у соціологічному вимірі Мелітополь, Бердянськ та Енергодар до і після окупації (навіть незалежно від ступеня руйнування у ході боїв за визволення) – це абсолютно різні міста. Наші співвітчизники, які виїхали на вільну Україну, подібно до щюцівського «солдата, що повертається з війни», сподіваються побачити рідні місця такими самими, як до 24.02.2022. Але їх зустріне зовсім інший світ – зі знайомими вулицями та будинками, але абсолютно чужими людьми та малозрозумілими соціальними практиками. Останнім часом на Півдні України активно триває штучна зміна етнонаціональної структури населення шляхом мобілізованого переміщення значної кількості вихідців із Середньої Азії, Далекого Сходу та Північного Кавказу. Більшість переселенців разом із місцевими колаборантами втечуть разом із окупаційними військами, проте певна кількість напівпримусово завезених осіб, зокрема жінок та дітей, лишиться. Визначення їхнього правового статусу та подальшої долі буде першим серйозним викликом для військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Другим, але не меншим викликом стане відновлення справедливості. У юридичному аспекті йдеться насамперед про покарання осіб, які співпрацювали із ворогом, активно сприяли становленню, легітимізації та укріпленню окупаційного режиму, придушенню національного опору. На жаль, можливості чинного законодавства та вітчизняної правової системи є достатньо обмеженими, а процеси розслідувань та призначення покарань розтягнуться на багато десятиліть. До того ж у березні 2022 р. «антиколаборантські» зміни до кримінального законодавства приймалися із розрахунку, що війна триватиме недовго. Проте минає вже двадцять перший місяць окупації Півдня України і тут вже майже не залишилось людей, які б у тій чи іншій формі не вступали би в економічні взаємини із окупантами. У цьому контексті ми говоримо не про пенсіонерів, що отримували російську гуманітарку та соціальні виплати від держави-агресора, а насамперед про бізнес, що перереєструвався за російськими законами та тисячі звичайних запоріжців та херсонців, які працювали на підприємствах, в установах та організаціях т.зв. «бюджетної сфери». Їхня поведінка доволі неоднозначна – з одного боку, має місце порушення українського законодавства та діяльність, що спрямована на зміцнення режиму та укріплення фінансово-економічної бази окупантів, з іншого – жодної іншої стратегії виживання (окрім виїзду, або виходу, якщо скористатися термінологією А. Хіршмана) не було.

У соціологічному аспекті справедливість варто розглядати в першу чергу як поновлення довоєнного процесу соціальної стратифікації, повернення до традиційних каналів соціальної мобільності та усунення з престижних соціальних позицій випадкових людей, що потрапили туди винятково через відданість ворогу. Втеча колаборантів разом із російськими військами істотно полегшить це завдання, проте варто розуміти, що у районах компактного проживання етнічних росіян та нащадків переселенців із центральних областей росії XVIII-XIX ст. виїхати може до 20-30% населення, що нині лишається на цих землях. Через це відчуватиметься гострий дефіцит працівників, зокрема, у соціальній та управлінській сферах, що робить вкрай актуальним формування державного кадрового резерву для деокупованих територій. Разом з тим слід розуміти, що за час, який минув із лютого 2022 р., певна частина населення призвичаїлася та адаптувалася до нових порядків, отримуючи за рахунок подачок окупантів, пограбунку чужого майна та неформальних економічних практик непогані доходи, набагато вищі, аніж до війни.

Виходячи із цього, перед нами постає третій виклик – запобігання насильству та підтримання громадянського миру на деокупованих територіях. Адже війна, як і будь-який соціальний конфлікт, має довготривалі наслідки та призводить до формування нових соціальних розколів, зокрема, між тими, хто виїхав на вільну Україну та лишився в окупації. І чим тривалішою буде окупація, тим більшим ставатиме цей антагонізм. Його сутність якнайкраще передає пост одного із авторів телеграм-каналу «СУКИ Мелітополя»: ««Орки методично уничтожают город Запорожье, запорожцев, живущих в Запорожье, мелитопольцев, получивших убежище в Запорожье, бердянцев, энергодаровцев. Уничтожают... хладнокровно, буднично. Базовым городом, где они... спят, едят, ходят на рынки, гуляют в ресторанах, живут в покинутых наших квартирах и домах... пользуются бассейнами/банными - является Мелитополь. Вы, местные... за денежку предоставляете им все эти услуги. Вы все вместе помогаете им убивать НАС! Горе вам... когда мы вернемся». Простих рішень тут бути не може, адже чинні правові норми не передбачають покарання для звичайних комунальників, що будували росіянам укріплення, аби вбити більше українських солдат, лікарів, які ставили на ноги ворожих солдат та офіцерів, аби ти відправлялися далі воювати, жінок, які співмешкали з окупантами, отримуючи від них крадені шуби, авто та прикраси. Виходом із ситуації має стати кардинальна зміна на законодавчому рівні підходів до розуміння колабораціонізму, визнання його не суто індивідуальним, але й груповим злочином, що обумовлений соціальними обставинами. Наслідком цього має стати, по-перше, утворення позасудових органів для вивчення умов та чинників співпраці населення із ворогом за часів окупації (аналог «комісій із встановлення правди», які працювали у післявоєнних Камбоджі та Уганді), а, по-друге, визначення позасудового механізму покарання колаборантів, що включатиме позбавлення їх активного та пасивного виборчого права, і, можливо, ряду майнових прав, зокрема, відчуження землі та нерухомості.

Таким чином, вже сьогодні і управлінській, і науковій спільноті потрібно чітко усвідомити, що післявоєнне відновлення Півдня України не зводиться виключно до відбудови інфраструктури та соціальної допомоги, а має вирішувати насамперед питання забезпечення суспільного миру, справедливого покарання зрадників, підтримки жертв репресій та їхніх родин (на жаль, у південних степах ми побачимо не один десяток нових російських катівень та кладовищ), а також об'єктивного погляду на події та процеси за часів перебування під ворожим прапором.

Іванова Вікторія,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
ivanova.vikusia13@gmail.com
<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-6434-238X>
Полковников Данііл,
магістр з екології
polkoden@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ТА ОХОРОНА АКВАТОРІЇ, ВОДНИХ РЕСУРСІВ ТА БАСЕЙНУ АЗОВСЬКОГО МОРЯ, ПРИЧИНИ ПОНІВЕЧЕННЯ БІОРЕСУРСНОЇ СКЛАДОВОЇ

Охорона водних ресурсів (вод) - комплекс організаційних, правових, економічних, технологічних, соціальних і наукових заходів, спрямованих на усунення та попередження засмічення, забруднення та виснаження вод у водних об'єктах з ціллю задоволення потреб галузей економіки та населення у воді нормативної якості. Охорона вод є одним з найважливіших аспектів збереження природи. Головною умовою захисту води є її розумне використання.

У Чорного і Азовського морів є ряд основних проблемами екологічного стану: високий ступінь забрудненості морської води; загроза непоправної втрати біологічних ресурсів та біологічного різноманіття моря і здоров'ю населення; зменшення асортименту риби та морепродуктів; погіршення якості рекреацій морських ресурсів; руйнування морського узбережжя та посилення несприятливих геологічних процесів, деградація прибережних територій; відсутність інтегрованої системи природокористування на узбережжі; загроза зникнення видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; скорочення відтворення цінних промислових видів риби.

На сьогоднішній день деякі галузі досягли певних успіхів у розробці та впровадженні безвідходних технологій, але до їх повного впровадження слід розглянути важливі напрямки екологізації виробництва: удосконалення технологічних процесів та розробка нового обладнання з меншим скиданням сумішей і відходів у водне середовище; дезактивація токсичних відходів; знищення відходів; використання пасивних методів захисту води.

Шляхи вирішення екологічних проблем та основні методи очищення Азовського моря. Механічний метод. Очищені стічні води знезаражують перед скиданням у водойми, що відбувається на всіх етапах, або надлишок біомаси надходить на очисні споруди. Очищені стоки скидають у водний контур промислових підприємств, для сільськогосподарських потреб або у водойму. Відпрацьований осад може знищуватись. Механічна очистка служить для відділення від стічних вод нерозчинних мінеральних і органічних сумішей. Як правило, це комплексний метод очищення використовується для підготовки стічних вод до біологічної та фізико-хімічної очистки. Механічне очищення зменшує вміст зважених речовин на 90% і вміст органічних речовин на 20%. Хімічні методи. Залишки забруднюючих речовин у стічних водах, що проходять через очисні споруди, дуже небезпечні для людей та природи, а процеси самоочищення в системах водопостачання, з яких цих води скидаються, не справляються з усіма поллютантами, варто розглянути інший спосіб очищення. Нейтралізація використовується для очищення лужних і кислих промислових стічних вод багатьох галузей

промисловості. Нейтралізація стічних вод спрямована на запобігання корозії матеріалів в дренажних мережах і очисних спорудах, деградації біохімічних процесів у біологічних окислювачах і сховищах. Біохімічні методи. Біологічне очищення є широко поширеним методом очищення побутових і промислових стічних вод і заснований на біологічному окисленні органічних сполук у стічних водах. Біологічне окислення викликають різноманітні бактерії, найпростіші, а також ряд більш організованих організмів - водоростей, грибів тощо, викликається мікроорганізмами, пов'язаними в єдиний комплекс складних відносин. Саме тому біохімічний метод використовується при очищенні стічних вод від багатьох розчинених органічних і деяких неорганічних речовин. Процес очищення заснований на здатності мікроорганізмів і деяких рослин використовувати ці речовини для живлення в процесі життєдіяльності - для мікроорганізмів органічні речовини є джерелом вуглецю.

Комплекс заходів, які можна застосувати для врегулювання екологічного стану: при зміні пріоритетів у розвитку регіону - мінімізації промислового виробництва (закриття або переселення шкідливих підприємств); суттєве збільшення штрафних санкцій за скидання неочищених стічних вод промислових підприємств; озеленення прибережних районів, уникнення посівів, які потребують хімічних добрив та пестицидів; значне розширення заповідних територій і водойм для захисту генофонду та екологічного фону; відновлення шляхів міграції та нересту; посилення законодавства щодо управління та охорони прибережних територій; постійний моніторинг стану прибережної зони та морського середовища; введення плати за використання води для поливу; припинення скиду неочищених стічних вод у моря, лимани та річки, розділення побутових та промислових стічних вод, забезпечення замкнутих циклів водообміну, очищення дощових стічних вод перед скиданням у море; розробка різних типів неосушених технологічних систем і контурів циркуляції води на основі очисних споруд; розробка систем перетворення відходів виробництва у вторинні матеріальні ресурси; формування регіонально-промислових комплексів із замкнутою структурою потоків сировини та відходів у межах комплексу.

Список літератури

Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля» (період: 2018 - січень 2019) - Київ, 2019. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baselineresearch_report_publishing-dec-2019.pdf.

Використання та охорона водних ресурсів: навчальний посібник: [для вищих навчальних закладів] / С. І. Кукурудза, О. Р. Перхач. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. - 304 с;

Основи гідрохімії: Підручник / Хільчевський В. К., Осадчий В. І., Курило С. М. - К.: Ніка-Центр, 2012. - 312 с;

Основні засади управління якістю водних ресурсів та їхня охорона / За ред. В. К. Хільчевського. - К.: ВПЦ «Київський університет». - 2015. - 154 с;

Охорона вод // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. - К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. - Т. 4 : Н - П. - 720 с.

Раціональне використання і охорона водних ресурсів / Левківський С. С., Падун М. М. - К.: Либідь, 2006. - 280 с;

Хільчевський В. К. Гідроекологічні проблеми ревіталізації річок на території міських агломерацій - міжнародний та український досвід // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. - 2017. - Т. 2. - С. 6-13.

Козак Денис,
викладач кафедри архітектури та урбанізму,
Приватний заклад «Інститут «Харківська школа архітектури»»
d.kozak@khsa.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0004-7467-1517>

ПЕРЕВАГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗБІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ФОРМУВАННІ ДОСТУПНОГО ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Дослідницьким фокусом автора є аналіз сучасних технологій збірного будівництва, які використовуються для проектування житла. Використані методи порівняння, систематизації та упорядкування даних з джерел та проєктів, на основі яких автор формує необхідність використання технології збірних конструкцій у проектуванні та будівництві багатоквартирного житла в Україні.

Обґрунтувати актуальність використання збірного будівництва для побудови нового колективного житла в Україні. Дослідити наявні сучасні приклади житлових будинків з використанням збірних конструкцій в Європі, порівняти їх з найбільш розповсюдженими технологіями будівництва та сформулювати особливості та переваги для проектування та будівництва доступного житла.

Дослідження побудоване в наступній структурі:

- сучасні та історичні приклади житла, збудованого по технології збірних конструкцій;
- особливості використання технології та діапазон виробництва;
- вплив на технології на житловий простір, комфорт життя;
- логістика та процес виробництва;
- питання реконструкції наявного панельного житла;
- переробка матеріалів та повторне використання;
- висновки.

Дослідницька робота починається з аналізу понять доступного житла та збірного будівництва і чому ці речі пов'язані. Короткий екскурс описує широко розповсюджену практику будівництва житла в радянські часи та поточну практику в Європі як відповідь на житлову кризу. Мета цього розділу - показати відмінність у технології збірних конструкцій, які використовувались в минулому сторіччі та базувались на однотипності та обмеженості рішень з сучасними технологіями, де є можливість розробки унікальних елементів, які є багат шаровими компонентами і вирішують комплекс задач у поєднанні з великою довговічністю.

Дослідження описує різноманітність використання технології збірного будівництва. Від крупнозбірних конструктивних рішень зовнішніх та внутрішніх стін, сходових клітин, літніх приміщень до інженерних систем, вентиляційних шахт, деталей фасаду та благоустрою. Проаналізовані можливості поєднання збірних несучих елементів (плит перекриття, стін) з системами водопостачання, опалення, електромереж, що впливає на експлуатаційні можливості будинків, оптимізації висоти поверху.

Описані та через аналіз прикладів сформульовані просторові характеристики та особливості планування квартир, холів житлових будинків, літніх приміщень. Гнучкість планування, можливість перепланування та зміни функцій без зміни капітальних конструкцій.

Дослідження включає процес логістики та опис виробництва елементів технології, а також можливість поєднання перероблених матеріалів у виготовленні нових будівельних елементів або відновлення конструктивних та фасадних елементів наявних панельних будинків.

Робота пропонує узагальнене, структуроване розуміння особливостей та переваг технології збірного будівництва для використання у проектуванні багатоквартирного житла. Наведені якості можуть слугувати підґрунтям у поширенні використання даної технології в Україні.

Список літератури

Residential Buildings: A Typology / [Günter Pfeifer, Per Brauneck]. - Birkhäuser; 1st edition, 2015. 432 p.

More Than Housing: Cooperative Planning - A Case Study in Zurich / [Margrit Hugentobler, Andreas Hofer, Pia Simmendinger]. - Birkhäuser; 2015. 184 p.

Housing for All. / [Paul Andreas, Karen Jung and Peter Cachola Schmal]. - DOM Publishers, 2019, 440 p.

Constructing Architecture: Materials, Processes, Structures: a Handbook / [Andrea Deplazes]. - Birkhäuser; 2009. 556 p.

Усім потрібне житло. Справедливе, соціальне, доступне / [У. Клеєфіш-Йобст, П. Кеддерманн, К. Юнг.]. - Київ: КЕНЕКШЕНС, 2020. 240 p.

Prefabricated Housing / [Philipp Meuser]. - DOM Publishers, 2020, 432 p.

УДК 630*231.2

**Мокрий Володимир,
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри екологічної безпеки
та природоохоронної діяльності,
Національний університет «Львівська політехніка»**

Volodymyr.I.Mokriy@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5814-5160>

**Петрушка Ігор,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри екологічної безпеки
та природоохоронної діяльності,
Національний університет «Львівська політехніка»**

Ihor.M.Petrushka@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3344-4196>

**Пастернак Олена,
кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет**

o.pasternak@mdu.in.ua

<https://orcid.org/0009-0001-4894-4671>

ЕКОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЛІСІВ ЗНИЩЕНИХ ПІДРИВОМ КАХОВСЬКОЇ ГЕС

Підрив Каховської ГЕС російськими окупантами має безпрецедентні наслідки не тільки безпосередньо для півдня України, але і для всього Чорноморського регіону. За інформацією з відкритих джерел у Херсонській та Миколаївській областях постраждало 4 лісгосподарських підприємства, що належать до сфери управління Держлісагентства (частина площі яких

деокуповано). Площа підтоплених лісів понад 64 428 га, що становить 30,8 % від загальної площі цих лісогосподарських підприємств та філій.

З великою ймовірністю можна зазначити, що у державних лісогосподарських підприємствах, що координуються Херсонським обласним управлінням лісового та мисливського господарства, знищені 17 лісових розсадників загальною площею 72,5 га, на яких вирощено за даними матеріалів інвентаризації станом на 01.01.2022 року 4367 тис. шт. стандартного садивного матеріалу. За матеріалами інвентаризації та атестації лісових культур за 2021 рік станом на 31.12.2021 у державних лісогосподарських підприємствах, що координуються Херсонським обласним управлінням лісового та мисливського господарства, обліковувалось 2,6 тис. га незімкнутих лісових культур. З великою ймовірністю можна зазначити, що 1-3-х річні лісові культури на площі 0,6 тис. га загинули. Інформацію про завдані збитки водним, лісовим, земельним ресурсам, втратам біорізноманіття внаслідок підриву Каховської ГЕС доповнюється та уточнюється по мірі надходження інформації.

На основі проведеного аналізу стану території катастрофи, фахівцями прогнозовано короткострокові та довгострокові наслідки впливу на прибережні ліси колишнього Каховського водосховища. Короткострокові наслідки (до півроку): загивання коренів і загибель деревостанів внаслідок браку кисню; погіршення санітарного стану деревостанів внаслідок масового враження хворобами та шкідниками; деградація якості ґрунту та зниження його родючості, а також поширення ерозійних процесів; втрата біорізноманіття в лісах і прилеглих ландшафтах. Довгострокові наслідки (понад рік): посилення опустелювання; зміни гідрологічного режиму та всихання насаджень у зв'язку із зниженням рівня ґрунтових вод; загроза екосистемним послугам, які надають ліси (збереження води, захист ґрунтів від водної та вітрової ерозії, очищення повітря, продукування кисню та поглинання вуглецю); можливе підвищення пожежної небезпеки у хвойних насадженнях.

Після звільнення від окупантів для поствоєнного відновлення лісів, знищених підривом Каховської ГЕС, доцільним буде проведення комплексу еколого-технологічних заходів: 1. Розмінування території; 2. Обстеження санітарного стану насаджень; 3. Здійснення лісівничих заходів з метою покращення санітарного стану насаджень; 4. Проведення меліоративних заходів на порушених водною ерозією землях; 5. Відновлення загиблих лісових насаджень.

Лісовідновлення пропонується провести наступними деревними породами: вільха чорна - в місцях можливого підтоплення; тополя Торопогрицького, осика - в місцях перезволоження; дуб звичайний, сосна звичайна та кримська, ясен - на інших ділянках. Супутніми породами пропонується використати березу дніпровську, в'яз дрібнолистий, шовковицю. Чагарникові породи - смородину, черемху, аморфу, клен татарський, шипшину. Існує ризик, що в разі зволікання з лісовідновленням, на територіях, які постраждали від затоплення, може відбутися самозаліснення інвазійними деревними породами та чагарниками.

Для відтворення загиблих лісів необхідно понад 300 мільйонів сіянців (при схемі розміщення 2,5x0,5 м). При схемі змішування 3 ряди Головної породи-1 ряд Супутньої або Чагарників необхідно наступна кількість садивного матеріалу: хвойних порід (сосна кримська, сосна звичайна, ялина звичайна) на площу 16500 га - 99 мільйонів сіянців; листяних порід (дуб, граб, ясен) на площу 6600 га - 39,6 млн. сіянців; листяних порід (липа, тополя, вільха, осика) на площу 9900 га - 59,4 млн. сіянців; супутніх порід (клен, береза, в'яз, шовковиця) - 33 млн. сіянців; чагарників (черемха, смородина, клен татарський, шипшина) - 33 млн. сіянців.

Для створення лісових культур на площі 33000 гектарів механізованим способом в умовах степу, протягом року відповідно до технології необхідна така техніка: для підготовки ґрунту необхідно 119 тракторів з дисковими боронами для проведення двократного

дискування ґрунту; для посадки лісових культур – 330 тракторів з посадковими машинами. Для виконання вищенаведених робіт потрібно 1336374 літрів пального.

Для вирощування такої кількості садивного матеріалу необхідно засіяти лісових розсадників площею 400 гектарів. ДП «Ліси України» у 2023 р. запланувало розпочати будівництво лісового селекційно-насіневого центру для вирощування садивного матеріалу із закритою кореневою системою у філії "Миколаївське лісове господарство" (орієнтовною потужністю 1,2 млн. сіянців). Реалізація цього проекту дасть можливість забезпечити потреби у садивному матеріалі для відновлення лісів південного регіону, в тому числі постраждалих від руйнування Каховської ГЕС. Враховуючи відсутність даних наслідків руйнування Каховської ГЕС на гідрологічний режим південних областей, що зазнали руйнівного впливу, науково-дослідні установи Держлісагентства планують провести дослідження комплексної оцінки стану лісових екосистем, на основі наземного спостереження та з використанням дистанційного моніторингу.

Список літератури

Оперативна інформація за наслідками підриву Каховської ГЕС станом на 06:00 13.06.2023. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/news/119> (дата звернення: 09.11.2023)

УДК 502.17-047.44

Мітюшкіна Христина,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
k.mityushkyna@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4258-4433>

ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Забезпечення екологічної безпеки в умовах повоєнного відновлення стане невід'ємною складовою розвитку регіонів та країни в цілому. Традиційно посилення екологічної безпеки потребувало зосередження зусиль у напрямках раціонального споживання природних ресурсів, необхідних для існування суспільства (посилення технологічної складової, розробку інноваційних технологій глибокого освоєння, переробки та утилізації мінеральних, енергетичних, водних, сільськогосподарських та інших ресурсів) та раціонального використання природних умов у господарській діяльності. Але, у випадку, коли Україна перебуває в стані війни, а навколишнє середовище потерпає від її наслідків, забезпечення екологічної безпеки потребує додаткових зусиль та відповідних заходів. В цьому контексті, слід зазначити, що Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України збирає дані про екологічні загрози, спричинені військовими діями та розробляє план для їхньої подальшої ліквідації. За даними Міністерства загальні збитки довкіллю внаслідок російської агресії сьогодні складають понад 2 трлн. гривень або 55,6 млрд. євро [1]. Ключовим інструментом оцінки має стати проєкт Міжнародної довкіллевої декларації – документ, з оцінки збитків довкіллю внаслідок війн.

Дослідження звітів провідних міжнародних організацій з питань сталого розвитку дозволяє виявити основні критерії оцінки екологічної безпеки та її ключові індикатори. Так, програма розвитку ООН характеризує екологічну стійкість використовуючи 12 показників, які охоплюють екологічну стійкість і екологічні загрози. Вісім показників екологічної стійкості

включають споживання енергії з викопного палива, споживання відновлюваної енергії, викиди вуглекислого газу (виражені двома способами), площа лісів (виражену двома способами), споживання прісної води і виснаження природних ресурсів у відсотках від валового національного доходу. Чотирма показниками екологічних загроз є показники смертності, пов'язані з забрудненням повітря в будинках і в навколишньому середовищі, а також з небезпечними послугами в області водопостачання, санітарії та гігієни; деградована земля. Реалізації Глобальних цілей сталого розвитку ООН також підпорядковані показники оцінки стану навколишнього середовища, які вимірює Європейський Союз (таблиця 1) [2,3].

Таблиця 1

Окремі показники оцінки стану навколишнього середовища в країнах ЄС

Показник	Характеристика показника та його відношення до цілей сталого розвитку (SDG)
<i>Викиди в атмосферу парникових газів</i>	Обсяги викидів парникових газів в атмосферу внаслідок економічної діяльності резидентів: підприємств, сімей, уряду (парниковими газами є вуглекислий газ (CO ₂), метан (CH ₄), закис азоту (N ₂ O) і фторовані гази). SDG 13. - <i>вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками</i> SDG 9.4 - <i>до 2030 року модернізувати інфраструктуру і модернізувати галузі, щоб зробити їх стійкими, з більш високою ефективністю використання ресурсів і більш широким впровадженням чистих і екологічно безпечних технологій і промислових процесів</i>
<i>Відходи (обсяги утворення, переробки, використання)</i>	Обсяги утворення та інформація про поводження з відходами (19 видів діяльності згідно з класифікацією NACE та побутова діяльність). SDG 12.5 - <i>до 2030 року істотно скоротити утворення відходів шляхом запобігання, скорочення, переробки та повторного використання</i>
<i>Екологічний податок</i>	Обсяг надходжень від екологічних податків, відображає загальні податкові надходження за категоріями екологічних податків: енергетичні податки, транспортні податки та сума податків на забруднення та ресурси. SDG 12.A - <i>підтримувати країни в зміцненні їх науково-технічного потенціалу для переходу до більш стійких структур споживання та виробництва</i>
<i>Витрати на охорону навколишнього природного середовища (EPEA)</i>	Суми витрат на охорону навколишнього середовища (EPEA), операції, пов'язані із запобіганням, зменшенням та усуненням забруднення та будь-якого іншого погіршення стану навколишнього середовища. Основним агрегатним показником є національні витрати на охорону навколишнього середовища, тобто ресурси, що виділяються резидентами на захист природного середовища. SDG 7.b - <i>до 2030 року розширити інфраструктуру і модернізувати технології для надання сучасних та стійких енергетичних послуг для всіх</i>
<i>Екологічні субсидії та трансферти (ESST)</i>	Суми субсидій та інших форм заходів державної підтримки (таких як податкові знижки, звільнення від сплати податків, податкові кредити, відстрочення сплати податків), які допомагають захистити довкілля.

Джерело: розроблено автором на основі 2,3

Практика і світовий досвід показують, що забезпечення економічної безпеки країни та її сталий розвиток тісно пов'язані з екологічною безпекою. Отже, в умовах повоєнної відбудови країни, критично важливо дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур. Й, відповідно, система показників оцінки екологічної безпеки має включати всі види діяльності та дії, головною метою яких є

запобігання, зменшення та усунення забруднення та будь-якого іншого погіршення стану навколишнього середовища.

Структура витрат на охорону та відновлення навколишнього середовища України має вимірювати зусилля, докладені суспільством для запобігання, зменшення та усунення забруднення та будь-якого іншого погіршення стану навколишнього середовища. Це дозволить поступово відновити постраждалі екосистеми країни. Облік та вимірювання екологічних параметрів, в свою чергу, прямо та опосередковано реалізують пріоритети політики країни щодо захисту навколишнього середовища, управління ресурсами та зеленого зростання.

Список літератури

Екозагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, 2023 *Форум “United for Justice. United for Nature”* [online]. Доступно: <<https://ecozagroza.gov.ua/feed/2522>> [дата звернення 5 листопада 2023].

Eurostat, 2023. *Environment*. [online]. Available at: <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>> [Accessed 6 November 2023].

United Nations, 2022. Sustainable development Goals. [online]. Available at: <<https://sustainabledevelopment.un.org/sdg13>> [Accessed 11 October 2022].

УДК 614.71

Пастернак Олена,
кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
o.pasternak@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0009-0001-4894-4671>
Мокрий Володимир,
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри екологічної безпеки
та природоохоронної діяльності,
Національний університет «Львівська політехніка»
Volodymyr.I.Mokriy@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5814-5160>

ПРОСТОРОВІ ДАНІ ДЛЯ ВІДБУДОВИ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПОВІТРЯ ПОСТВОЄННОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

Військові дії чинять значний негативний вплив на атмосферне повітря, що призводить до короткострокових і довгострокових екологічних наслідків. Ступінь цих наслідків залежить від масштабу, тривалості та характеру військової діяльності. Вибухи та пожежі утворюють дим і аерозолі, спричинюючи масові викиди забруднюючих речовин в повітря. Військова діяльність потребує значної кількості різних видів палива, спалювання яких забруднює повітря твердими частками, вуглекислим газом, нітроген оксидами, сульфур діоксидом, іншими забруднюючими речовинами та парниковими газами, що спричинює зміни клімату. Використання хімічної зброї призводить до викиду токсичних речовин в атмосферу, що руйнує озоновий шар.

Відновлення моніторингу атмосферного повітря у поствоєнний період має принципове значення для забезпечення сталого розвитку постраждалих від конфліктів громад. Моніторинг

якості повітря надає важливі дані для оцінки шкоди довкіллю, захисту здоров'я населення та планування сталої реконструкції в процесі міського планування, враховуючи екологічні фактори, пом'якшення потенційних ризиків для довкілля під час відновлення інфраструктури, планування землекористування.

У поствоєнний період необхідно провести комплексну оцінку шкоди довкіллю, включаючи визначення територій з потенційним забрудненням та іншими небезпеками. Необхідна співпраця громади з екологічними експертами, місцевою владою, міжнародними організаціями та природоохоронними агентствами для оцінки масштабів збитків та визначення пріоритетів для відновлення. Відновлення інфраструктури моніторингу, створення мережі станцій моніторингу якості повітря в стратегічних пунктах, а також інвестування в сучасне обладнання та технології моніторингу, підвищить точність даних і можливості звітування в реальному часі.

Успішній реалізації питання сприяє розвиток людського потенціалу та впровадження навчальних програм для місцевого персоналу з експлуатації та обслуговування обладнання моніторингу якості повітря. Підготовка фахівців для аналізу та інтерпретації даних, інформаційні кампанії для інформування громади про важливість моніторингу якості повітря та його вплив на здоров'я та сталий розвиток, дозволить громадам розуміти інформацію про якість повітря та ефективно реагувати на неї. Заохочення членів громади брати активну участь у моніторингу повітря через громадські ініціативи, звітування про спостереження та внесок у збір даних підвищить соціальну відповідальність громади.

Передові технології дистанційного зондування землі (ДЗЗ) та геоінформаційні системи (ГІС) є інноваційним інструментом моніторингу атмосферних умов. У контексті моніторингу навколишнього середовища, ДЗЗ/ГІС-технології забезпечують оперативність і достовірність спостережень часової динаміки якості повітря. Супутникові зображення високої роздільної здатності, в режимі реального часу забезпечують ідентифікацію локалізованих джерел забруднення повітря, сприяючи цілеспрямованим стратегіям втручання та оптимізації ресурсів. Безперервний моніторинг дає змогу відстежувати коливання якості повітря, допомагає розрізняти тенденції, передбачати екологічні виклики та своєчасно вживати управлінські коригувальні заходи.

Опубліковано обмежену кількість досліджень [1,2] про розробку стандартних процедур, які могли б застосовуватися міськими планувальниками для ефективно оцінки міських умов щодо якості повітря за допомогою ГІС. Визнання важливості належного міського проектування для покращення повітряного потоку та розсіювання забруднень, а також для зменшення впливу забруднення повітря на людину набуває значимість. Визначення міських зон управління якістю повітря потребує формування теоретичної основи для управління потенціалом міської аерації, впливом забруднення повітря на людину та розробки методів реалізації. За результатами аналізу визначаються території, які можуть бути пов'язані зі зниженим вентиляційним потенціалом, і зони, які потребують ретельного моніторингу через потенційний вплив забруднення повітря на людину. У поєднанні з дослідженням місцевого клімату, вітру та топографічних умов і характеристик забруднення повітря, розмежування типологій стає попереднім кроком у процесі міського планування, спрямованого на покращення якості повітря. Підхід може бути додатково застосований до міських територій, які потребують детальних досліджень і сприяти розробці ефективних принципів планування.

У поствоєнний період відновлення громад потребує комплексного розуміння умов довкілля, з особливою увагою до якості атмосферного повітря, з метою сприяння сталому розвитку. Незважаючи на свій потенціал, моніторинг якості повітря на основі супутникових даних та ГІС-технологій стикається з такими проблемами, як точність геопросторових даних, обмеження інфраструктури та потреба у кваліфікованому персоналі. Інтегрована політика щодо моніторингу

якості повітря повинна складатися з компонентів: підвищення обізнаності та вдосконалення управління; вимірювання, прогнозування та інформування; дії за секторами; оцінки впливу. Майбутні напрямки відбудови системи оперативного моніторингу якості повітря включають реалізацію пропонованих заходів, шляхом покращеної інтеграції даних і розвитку освітніх профільних програм для майбутніх фахівців місцевих громад.

Список літератури

A frame work for Air Quality Management Zones - Useful GIS-based tool for urban planning: Case studies in Antwerp and Gdansk. J.Badach, D.Voordeckers, L.Nyka, M.VanAcker. *Building and Environment*. 174. 2020. 106743.

Performance evaluation on multi-scenario urban ventilation corridors based on least cost path. Y.Fang, K.Gu, Z.Qian, Z.Sun, Y.Wang, A.Wang. *Journal of Urban Management*. 10. 2021. 3-15.

УДК 504.4.054

**Петрук Роман,
доктор технічних наук, професор, професор кафедри екології, хімії
та технологій захисту довкілля**

Вінницький національний технічного університет
prroma07@gmail.com
<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-5128-4053>

**Файчук Володимир,
аспірант кафедри екології, хімії та технологій захисту довкілля**
Вінницький національний технічного університет
fajjchuk@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-0031-881X>

**Сунь Сяодун,
аспірант кафедри екології, хімії та технологій захисту довкілля**
Вінницький національний технічного університет
243660941@qq.com

ЛАБОРАТОРНА УСТАНОВКА ОТРИМАННЯ ІНФІЛЬТРАТУ СМІТТЄЗВАЛИЩ

Щорічно в Україні викидаються мільйони тонн побутових відходів (ТПВ) на сміттєзвалища. Навіть прийняття закону «Про відходи» у 2014-18 роках не змінило ситуацію. Нагромадження ТПВ на сміттєзвалищах і полігонах супроводжується утворенням інфільтрату, який проникає в ґрунті та підземні води, впливаючи на життя і здоров'я людей та біоти прилеглих територій. В складі інфільтрату містяться сотні різноманітних хімічних сполук, частина з яких є вкрай токсичними для живих організмів. Однією з важливих проблем є виявлення закономірностей утворення цих хімічних сполук в залежності від вмісту ТПВ. Така задача є вкрай актуальною.

Однією із особливостей утворення інфільтрату на сміттєзвалищах є тривалий час накопичення ТПВ (десятки років) з утворенням специфічних температурних, гідро і теплоізоляційних умов, бактеріологічного та мікробіологічного складу та ін. Такі умови можна відтворити в лабораторних умовах. Для лабораторних експериментів було розроблено лабораторну установку утворення інфільтрату, яка дозволяє в пришвидшених умовах утворювати інфільтрат, відбирати проби та аналізувати хімічний склад. Лабораторна установка дозволяє змінювати склад відходів та виявляти особливості зміни інфільтрату.

Лабораторна установка складається з декількох баків (кількість залежить від цілей експерименту) ємністю 200 л, які утеплені мінеральною ватою, для зменшення температурних коливань та втрат тепла. До баків підключено автоматичну систему пароуворення-поливу, для імітації дощу. Кожен з баків обладнаний системою автоматичної фіксації температури для контролю зростання температури в результаті біохімічних реакцій. Баки обладнані системою відбору проб інфільтрату з перспективою їх аналізу на різні фізико-хімічні параметри. В залежності від хімічного складу завантажених ТПВ можна аналізувати особливості впливу різних складових відходів на інфільтрат та вплив на довкілля. Особливістю лабораторної установки є пришвидшення природних процесів які відбуваються на сміттєзвалищі та можливість моделювання різних вихідних умов експерименту.

Список літератури

Кориневская В.Ю., Шанина Т.П. Отходы городских систем как потенциальный ресурс и источник загрязнения окружающей природной среды / Вестник Одесского государственного экологического университета. 2011. № 11. С. 20–28.

Степаненко Е.Е. Исследование химического состава фильтрационных вод полигона твердых бытовых отходов / Известия Самарского научного центра Российской Академии наук. 2009. №1(3), т. 11. С. 525–527.

Шевченко О.А., Деркачов Е.А. Еколого-гігієнічна оцінка ступеню небезпеки території муніципальних звалищ та заходи щодо їх оздоровлення [Текст] / Проблемы сбора, переработки и утилизации отходов: сб. науч. статей к IV Междунар. науч.-практ. конф. (28-29 марта 2002г.) Одесса: ОЦНТЭИ, 2002. С. 224–227.

Управління та поводження з відходами. Частина 3. Полігони твердих побутових відходів: навчальний посібник / Петрук В.Г., Васильківський І.В., Іщенко В.А., Петрук Р.В. Вінниця: ВНТУ, 2013. 139 с.

УДК 355.1:504(477)

Петрик Ірина,
доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук,
старший викладач кафедри раціонального
природокористування та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
i.petryk@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8429-5859>
Ломага Костянтин,
здобувач ОС «Магістр»
ОП «Екологія та охорона навколишнього середовища»,
Маріупольський державний університет,
kostiantyn.lomaha@mdu.in.ua

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОДЮЧІСТЬ ҐРУНТІВ

Війна з РФ завдає руйнівних наслідків не лише для економіки України, а й призводить до погіршення соціальної та екологічної сфер. Не дивлячись на те, що війна досі триває, питання щодо відбудови та відновлення України після її закінчення набувають актуальності вже зараз. Саме це обумовлює необхідність постійного моніторингу, збору, систематизації та обробки інформації, яка дозволяє встановити заподіяні збитки та розробляти дієві механізми щодо подальшого відновлення нашої країни.

Так, до початку повномасштабного вторгнення, мало хто замислювався, що Україна є однією із головних житниць не лише Європи, а й світу завдяки найродючішим та високоврожайним чорноземам. За даними державної служби статистики [1] саме злакові культури посідали друге місце в структурі експорту України після сталі і четверте в світовому рейтингу. Проте, через війну, родючість та якість земель в нашій державі значно погіршилась, а нанесений збиток, за офіційними підрахунками, станом на вересень 2023 року, склав понад 900 млрд. грн. Беручи до уваги важливість виявлення впливу війни на родючість ґрунтів, вважаємо необхідним дослідити основні типи забруднень та надати їм характеристику (табл. 1).

Таблиця 1

Види забруднення ґрунту та їх характеристика

Вид забруднення	Характеристика
Механічне забруднення	В результаті механічного забруднення змінюється структура ґрунтового покриву, адже родючий шар є найціннішим в земельних ресурсах і формується протягом декількох тисячоліть. При руйнуванні родючого шару або його змішуванні з іншими в результаті відповідних механічних дій (наприклад, через риття окопів, траншей, рух військової техніки, вплив вибухів) земля втрачає свої властивості, гірше утримує вологу та стає менш придатною для вирощування врожаю. Також механічне забруднення призводить до ущільнення ґрунту, він стає більш посушливим та схильним до вітрової або водної ерозії
Фізичне забруднення	В результаті фізичного забруднення відбувається зміна фізичних властивостей землі. Наприклад, рух військової техніки спричиняє вібрації, шумове забруднення, а вибухи й пожежі, крім прямих руйнувань – порушують температурний режим, що впливає на зменшення ґрунтового біорізноманіття, яке напряду впливає на родючість та здоров'я ґрунту
Хімічне забруднення	Виникає в результаті витоків палива та продуктів горіння, які осідають на ґрунт і потім потрапляють у ґрунтові води, наземні, в рослини, а отже і до людини

*сформовано автором з використанням [2]

Отже, через механічне, фізичне та хімічне забруднення відбувається зміна фізичних, хімічних та фізико-хімічних властивостей ґрунту, що призводить до втрати їх родючості. Нажаль, землі, забруднені внаслідок механічного, фізичного та хімічного забруднення, не можуть використовуватись для вирощування різних видів сільськогосподарських культур, адже це є небезпечним для життя та здоров'я людини та може мати смертельні наслідки.

Завдяки проєкту, яке ініціювало Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [3], можна оцінити збитки завдані ґрунту України війною з РФ (табл. 2).

Таблиця 2

Збитки завданні ґрунту України війною (станом на вересень 2023 року)

Засмічення земель	
Шкода, млрд. грн	995, 4
Площа засмічених земель, м ²	17980307
Забруднення ґрунтів	
Шкода, млрд. грн	14,4
Площа забруднених ґрунтів, м ²	615767

*сформовано автором з використанням [2]

Варто зазначити, що сума завданих збитків не є остаточною і весь час оновлюється. Остаточна сума буде встановлена лише після закінчення війни.

Слід також акцентувати увагу на процесі рекультивації забруднених земель з метою їх повернення у сільськогосподарське виробництво. За прогнозними даними ООН [4], наша держава є однією із найбільш замінованих країн світу на розмінування території якої знадобиться за оптимістичним прогнозом 7 років (за умови використання найсучаснішого обладнання). На нашу думку, цей процес є вкрай важливим, адже дозволить українським аграріям вирощувати продукцію сільського господарства та сприятиме відновленню експорту продовольства та забезпечить глобальну продовольчу безпеку.

Таким чином, війна в Україні суттєво порушила стан ґрунтів та спричинила деградацію довкілля, що призвело до катастрофічних наслідків, що наразі ставить під сумнів подальше використання земель та проблему щодо їх відновлення. Беручи до уваги всю складність та небезпеку, що склалася в нашій державі, вважаємо, що дослідження обраної теми є своєчасним та доцільним і сприятиме пошуку найефективніших шляхів щодо відновлення ґрунтів та відбудови нашої країни.

Список літератури

Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2023).

Вплив війни росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу / О. Голубцов, Л. Сорокіна, А. Сплодитель, С. Чумаченко – Київ: ГО “Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2023. 32 с.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepg.gov.ua/> (дата звернення: 09.11.2023).

Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/> (дата звернення: 13.11.2023).

Петрушка Ігор,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри
екологічної безпеки та природоохоронної діяльності,
Національний університет «Львівська політехніка»
Ihor.M.Petrushka@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3344-4196>
Голдрич Артур,
аспірант кафедри
екологічної безпеки та природоохоронної діяльності,
Національний університет «Львівська політехніка»
artyr.i.goldrych@lpnu.ua

ВПЛИВ ВІДХОДІВ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА СТАН ҐРУНТУ

Військово-промисловий комплекс, що означає співпрацю між військовими та збройовою промисловістю для виробництва зброї та військових технологій, може мати значний вплив на навколишнє середовище, зокрема на якість ґрунту, особливо під час війни. Діяльність, пов'язана з війною, наприклад виробництво, випробування та розгортання військового обладнання, може призвести до різних форм забруднення навколишнього середовища, включаючи деградацію ґрунту та забруднення. Деякі конкретні способи, якими відходи військово-промислового комплексу можуть впливати на стан ґрунту під час війни, включають:

Хімічне зараження: військова діяльність часто передбачає використання різних хімічних речовин, у тому числі вибухових речовин, палива та інших небезпечних матеріалів. Випадкові розливи, витоки або неправильна утилізація цих хімікатів можуть призвести до забруднення ґрунту, вплинувши на його родючість і склад.

Боєприпаси та боєприпаси, що не вибухнули: боєприпаси, що не вибухнули, і покинуті боєприпаси можуть залишатися в зонах конфлікту навіть після припинення бойових дій. Вони можуть становити значний ризик для якості ґрунту та здоров'я людини, оскільки можуть містити токсичні речовини, які з часом можуть вимиватися в ґрунт.

Пошкодження інфраструктури: війна часто призводить до значних пошкоджень інфраструктури, включаючи руйнування промислових об'єктів, транспортних мереж і місць зберігання. Це може призвести до викиду небезпечних матеріалів і забруднюючих речовин у навколишнє середовище, впливаючи на якість ґрунту та становлячи ризики для здоров'я людини та екосистем.

Вирубка лісів і деградація землі: військові дії, особливо в умовах тривалих конфліктів, можуть призвести до вирубки лісів, розчищення землі та знищення природних середовищ існування. Ця діяльність може сприяти ерозії ґрунту, втраті біорізноманіття та загальній деградації ґрунту, що впливає на довгострокову стійкість ґрунту.

Сукупний вплив цих факторів може призвести до довгострокової шкоди якості та родючості ґрунту, що може мати значні наслідки для місцевих екосистем, сільського господарства та здоров'я людей. Зусилля, спрямовані на пом'якшення впливу військово-

промислового комплексу на навколишнє середовище, часто передбачають впровадження належних практик поводження з відходами, очищення та рекультивацію забруднених ділянок, а також впровадження стійких та екологічно чистих технологій у військових операціях. Крім того, міжнародні угоди та конвенції, такі як Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі, спрямовані на регулювання та скорочення виробництва та використання небезпечних хімічних речовин, у тому числі тих, що використовуються у військовій діяльності, щоб мінімізувати їхній вплив на навколишнє середовище та здоров'я людини.

Під час триваючого конфлікту в Україні виникли різні екологічні проблеми, включно з деградацією ґрунту, які виникли внаслідок війни. Хоча конкретні приклади може бути складно надати без доступу до найновіших даних, конфлікт у Східній Україні, безсумнівно, сприяв декільком формам деградації ґрунту. Деякі з ключових прикладів включають:

Протипіхотні міни та вибухові речовини: використання протипіхотних мін та вибухових речовин у зонах конфлікту призводить до забруднення ґрунту, що робить великі ділянки землі непридатними для сільськогосподарських цілей. Вибухи не тільки руйнують верхній шар ґрунту, але й можуть призвести до утворення кратерів, порушуючи природний ландшафт і склад ґрунту.

Ерозія та ущільнення ґрунту: безперервний рух важкої військової техніки та транспортних засобів по ґрунту може призвести до ущільнення ґрунту, зниження його родючості та здатності утримувати воду. Крім того, вирубка лісів у військових цілях і переміщення людей часто призводять до ерозії, що ще більше погіршує якість ґрунту.

Хімічне зараження: використання різних хімічних речовин, у тому числі важких металів та інших забруднювачів під час війни, може забруднити ґрунт, зробивши його неродючим і непридатним для вирощування. Розливи хімічних речовин і руйнування промислової інфраструктури можуть призвести до тривалого забруднення ґрунту, створюючи загрозу для здоров'я людини та навколишнього середовища.

Порушення сільськогосподарської діяльності: Порушення звичайних сільськогосподарських практик, включаючи землеробство та розведення худоби, через переміщення, пов'язане з конфліктом, і руйнування інфраструктури, безпосередньо впливає на здоров'я та якість ґрунту. Занедбані поля можуть швидко зарости інвазивними видами, що ще більше погіршить ґрунт.

Переміщення та нецільове використання землі: переміщення місцевого населення через конфлікт призвело до залишення сільськогосподарських угідь і порушило традиційні практики управління землею, що часто призводить до неконтрольованого землекористування та погіршення якості ґрунту.

Зусилля, спрямовані на вирішення цих проблем, як правило, вимагають комплексного підходу, що включає операції з розмінування, програми відновлення земель та стійкі методи сільського господарства. Міжнародні організації разом з місцевими органами влади та неурядовими організаціями часто беруть участь в ініціативах з відновлення постраждалих територій і реабілітації ґрунту для сталого землекористування.

Пєфтїєва Олена,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної філології,
Маріупольський державний університет
o.peftieva@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7345-8563>

ЗАСОБИ МАНПУЛЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ДОКУМЕНТА ПРО ВОДУ

Для повоєнної України проблема збереження води озер, ставків, річок і моря є актуальною та розгалуженою. Протягом десятиліть стан водного середовища України та планети погіршувався внаслідок незаконної рибальської діяльності, антропогенних викидів вуглекислого газу та зміни клімату, забруднення від пластику, деградації узбережжя та берегової лінії та ерозія. Все це серйозно вплинуло на стан океанів, морів, річок та ставків. У відповідь на екологічну кризу, держави прийняли багато міжнародних екологічних договорів, жорстких і м'яких правових заходів, намагаючись обмежити катастрофічні наслідки діяльності людини. Погіршення якості навколишнього природного середовища та нераціональне використання природних ресурсів викликано низкою різноманітних екологічних проблем, серед яких порушення норм екологічного законодавства, хижацьке прагнення до надприбутків, замовчування або не згадування порушень у документах. Використовуючи дискурсивний аналіз тексту, можна розглядати тексти, жанр яких визначається як офіційний документ, зокрема звіти, від екологічних установ.

Наведемо приклади типових форм маніпуляції

- «опущення» має низку синонімів, таких як замовчування, пропуск та не згадування інформації. Мається на увазі опущення агенсу, тобто діяча, а у нашому випадку забруднювачів води;

- топікалізація, коли перший фрагмент інформації з'являється у реченні як смислова домінанта, і, таким чином, топікалізується, іншими словами стає найважливішим, ніж останні члени речення. Щоб акцентувати аспект, який видається важливим для автора, його ставлять в позицію домінанти, впливаючи на підсвідомість читача, а отже на спосіб інтерпретації, закладений автором.

Сучасна парадигма лінгвістичних досліджень включає еколінгвістику, яка бере до уваги не лише соціальний контекст, у який включена мова, але й екологічний план, включаючи біорізноманіття та фізичне середовище. Відповідно до Стіга Ельяссона (Eliasson, Stig. 2015), який досліджував зародження еколінгвістики, засновником цього напрямку був Ейнар Гауген (Einar Haugen). У 1971 році було опубліковано його статтю, де автор припускає, що «мовну екологію можна визначити як дослідження взаємодій між будь-якою мовою та її середовищем». На думку Аррана Стіббе (Stibbe, Arran. 2014), професора екологічної лінгвістики в Університеті Глостершира, «еколінгвістика ставить під сумнів наративи, які ведуть до екологічного руйнування та соціальної несправедливості, дослідник пропонує знайти нові, які відповідають викликам сьогодення».

Список літератури

Eliasson, Stig (2015). The birth of language ecology: interdisciplinary influences in Einar Haugen's "The ecology of language". *Language Sciences*. Volume 50, pages 78-92. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0388000115000352>

Huckin N. Thomas Critical Discourse Analysis / Tom Miller. Functional Approaches to Written Text : Classroom Applications. United States Information Agency, Washington D.C., 1997. 78-92. <https://bpb-ap-se2.wpmucdn.com/thinkspace.csu.edu.au/dist/c/3891/files/2020/10/Huckin-1997.pdf>

Stibbe, Arran (2014). An Ecolinguistic Approach to Critical Discourse Studies. Critical Discourse Studies, 11(1), 117-128.

<https://eprints.glos.ac.uk/1059/1/An%20Ecolinguistic%20Approach%20to%20Critical%20Discourse%20Studies.pdf>

УДК 330.342.146+502.1]"713"

Рябоконт Іван,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ivan.ryabokon@kneu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2005-6576>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ГАРАНТІЇ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Військова агресія Росії проти України призвела до серйозних негативних наслідків, зокрема: значних людських втрат, ушкодження екологічних систем, руйнування металургійних і хімічних підприємств, гідротехнічних споруд, забруднення водойм та ґрунту, пошкодження інфраструктури України тощо. Частина населення була вимушена покинути власні домівки. Внаслідок руйнувань значна кількість підприємств зупинили роботу. Цей процес також призвів до зростання рівня безробіття.

Залежно від фактичного падіння рівня споживання громадян та різних сценаріїв реагування (жорстка економія, монетизація дефіциту тощо), рівень бідності може стрімко зрости. Це призведе до радикальних змін щодо програм соціальної допомоги населення.

Актуальність теми забезпечення соціально-економічних та екологічних прав людини полягає в тому, що це є необхідною умовою гідного життя. Порушення зазначених прав може мати серйозні наслідки, включаючи загрозу життю і вивід населення за межу бідності.

На сучасний момент, через наслідки військової агресії, все частіше виникають складнощі у забезпеченні соціально-економічних прав людини, а саме:

1. Фундаментальних прав - право на життя та право на недоторканість особи.
2. Право на належний рівень життя (житло, одяг достатнє харчування тощо).
3. Право на соціальне забезпечення (пенсії, виплати на випадок безробіття, хвороби, інвалідності та інші соціальні виплати і пільги);
4. Право на працю, якість трудового життя (гідні умови праці, справедливу оплату праці, безпеку на роботі, відпочинок тощо).
5. Право на освіту та охорону здоров'я, включаючи доступ до якісної медичної допомоги та ліків.
6. Право на правову допомогу тощо.

Протягом періоду поствоєнного відновлення очікується, що тимчасові заходи, такі як загальні субсидії на енергоносії, будуть скасовані, тарифи та вартість інших базових потреб зростуть, і це буде відображено у новому прожитковому мінімумі. Повне врахування вартості базових потреб значно вплине на витрати, оскільки очікується, що понад 70% населення матимуть доходи нижчі за фактичний прожитковий мінімум.

Для вирішення вказаних проблем необхідно забезпечити належну нормативно-правову базу та імплементацію міжнародних договорів. Заходи забезпечення гарантій дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини в умовах поствоєнного відновлення можуть здійснюватися в наступних напрямках:

1. Впровадження ефективної системи моніторингу та оцінки впливу мілітарного впливу на довкілля з метою виявлення найбільш проблемних зон.

2. Розробка та прийняття спеціальних законів та нормативно-правових актів, які забезпечать реалізацію прав людини на соціальне забезпечення, економічні гарантії.

3. Розробка та запровадження спеціальної програми з відновлення природних екосистем та біорізноманіття на територіях, що зазнали мілітарного впливу.

4. Встановлення чітких норм та правил для підприємств та організацій щодо поводження з наслідками воєнних дій, відходами та іншими видами забруднення навколишнього середовища.

5. Зміцнення системи екологічної освіти і поводження з небезпечними речовинами та підвищення рівня свідомості населення щодо екологічних проблем і заходів реагування на них.

6. Заходи із сприяння поверненню незаконно переміщених (викрадених) з окупованих територій громадян України.

7. Забезпечення відповідного фінансування та моніторингу цільового використання коштів для реалізації вищевказаних заходів шляхом створення спеціального інституціонального механізму.

Під час періоду відновлення необхідно розробити програми, які стимулюватимуть зайнятість та сприятимуть поствоєнному відновленню. Щоб посилити гнучкість системи відновлення, необхідно застосовувати цифрові технології, зокрема, штучний інтелект, хмарні та онлайн-рішення.

Витрати на відновлення робочих місць можуть включати, зокрема, компенсацію роботодавцям за зайнятість вразливих соціальних груп, надання допомоги для переїзду, надання допомоги з метою стимулювання самозайнятості тощо.

Основні засади відновлення та відбудови полягають у ретельній оцінці технічних результатів та поетапному вкладенні інвестицій за попередньо визначеним пріоритетом.

Мета подальших досліджень полягає в формуванні цілісної системи забезпечення гарантій дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини в умовах поствоєнного відновлення, структуризації і удосконаленні її компонентів.

Список літератури

Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки. Міжнародна організація праці.
URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf (дата звернення: 27.10.2023)

Звіт “Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України”. Міністерство фінансів України: URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-oczinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_-ukr-1.pdf (дата звернення: 27.10.2023)

Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2021–2022 роках. Міністерство соціальної політики України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

Самойлюк Олеся,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
освітньо-професійна програма «Авіаційна логістика»,
Національний авіаційний університет
olesiasamol2004@gmail.com
Гриценко Сергій,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри логістики,
Національний авіаційний університет
serhii.hrytsenko@npp.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3322-3986>

ЕКОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Після закінчення війни екологічне відновлення стає важливим завданням для відновлення природного середовища та забезпечення сталого розвитку. Військові конфлікти можуть призвести до руйнування природи та загрози здоров'ю людини. Тому ми розглянемо ключові аспекти екологічного відновлення після війни та його важливість для суспільства та навколишнього середовища.

З початку вторгнення російських військ на територію України, ми спостерігаємо негативний вплив на довкілля країни. Це включає вибухи на складах паливних матеріалів, пошкодження сховищ нафтопродуктів, що має серйозні наслідки для природи. Також відбуваються авіаудари по підприємствах, де використовуються небезпечні хімічні речовини, що може призвести до викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище. Більш того, інфраструктура для очищення стічних вод піддається руйнуванню, що призводить до виливів стоків у водойми. Також страждає ґрунтовий покрив, а лісові пожежі, особливо на територіях природно-заповідного фонду, завдають значної шкоди природному середовищу. За даними ресурсу "ЕкоЗагроза", загальний збиток для довкілля України склав 441 мільярд гривень. Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України, Руслан Стрілець, підкреслює, що дії російської федерації ставлять під загрозу існування 2,5 мільйонів гектарів природоохоронної мережі. Це включає 160 об'єктів Смарагдової мережі, які є важливими для збереження видів і оселищ, що охороняються на європейському рівні. До цього додається 17 об'єктів Рамсарської конвенції, які становлять 627,3 тисячі гектарів водно-болотних угідь і мають міжнародне значення. Усі ці аспекти свідчать про серйозну загрозу для природного середовища України внаслідок військового конфлікту на її території [1].

Наведемо принципи повоєнного екологічного відновлення природи:

1. Зміна парадигми мислення. Важливо впроваджувати освіту та інформування населення про екологічні питання та зміну менталітету щодо ставлення до природи. Наприклад, кампанії з підвищення свідомості про важливість збереження природи та біорізноманіття можуть стимулювати позитивні зміни в споживчій поведінці та громадянському активізмі. Зміна менталітету та підвищення свідомості населення є ключовим аспектом, оскільки вона формує ставлення до природи та сприяє впровадженню сталої споживчої поведінки та громадянського активізму.

2. «Зелене» відновлення. Використання екологічно чистих технологій та матеріалів у будівництві та відновленні інфраструктури, таких як сонячні панелі, вітряні генератори, використання відновлюваних ресурсів та стимулювання "зелених" інвестицій. Використання

екологічно чистих технологій та матеріалів зменшує негативний вплив на природу, сприяє сталому відновленню та розвитку зелених секторів економіки.

3. Інновації. Інновації дозволяють розробляти нові методи та рішення для відновлення природи та ефективно вирішувати екологічні проблеми.

Розробка нових методів відновлення природи, таких як біотехнології для відновлення зруйнованих екосистем, використання дронів для відслідковування стану природних об'єктів та посіву дерев, розвиток систем для очищення забруднених вод і повітря.

4. Науково обґрунтоване відновлення екосистем. Використання результатів наукових досліджень для вибору оптимальних методів та підходів до відновлення конкретних екосистем. Наприклад, науково обґрунтована вибірка видів для відновлення лісів або відновлення природних процесів, які забезпечують екологічну стійкість.

5. Відкриті екологічні дані. Вільний доступ до екологічних даних сприяє прозорості та громадському контролю, що є важливим для вивчення та моніторингу стану природи. Розміщення геоданих, результатів моніторингу екологічних показників, інформації про забруднення та стан природних об'єктів у відкритому доступі.

6. Інтеграція у світові «зелені» програми. Участь у міжнародних ініціативах та програмах, таких як «Європейський зелений курс» Європейського Союзу або Сталість розвитку ООН, які спрямовані на стале відновлення та збереження природи на глобальному рівні. Участь у таких програмах дозволяє забезпечити доступ до ресурсів та досвіду для відновлення природи, перехід до кліматично нейтральної Європи до 2050 року [2], [3].

7. Екологічна оптимізація – підтримання або відновлення екологічної рівноваги глобальної, регіональної та національної екологічної мережі [4, с. 101].

Отже, екологічне відновлення після війни є критично важливим завданням для збереження природного середовища та забезпечення сталого розвитку. Військові конфлікти можуть призвести до серйозного руйнування природи та створити загрозу здоров'ю людини. Злочини проти природи страшенні тим, що мають сумні наслідки на майбутнє. Особливо коли мова йде про хімічне забруднення ґрунтів та вод, руйнування екосистем і зменшення біорізноманіття. В Україні фіксують усі ці види екоциду. Для вирішення цього завдання і забезпечення сталого відновлення природи важливо дотримуватися принципів, які наведено вище.

Список літератури

Демчина, Андрій Екологічні наслідки воєнної агресії для України та її сусідів [Електронний ресурс] / Андрій Демчина // Detectives Бюро журналістських розслідувань: [сайт]. 2022. URL: <https://detectives.org.ua/publications/ekolog-chn-nasl-dki-vo-nno-agres-dlia-ukra-ni-ta-sus-d-v/> (дата звернення: 04.11.2023)

SaveDnipro: Принципи повоєнного відновлення природи України URL: <https://www.savednipro.org/povoyenne-vidnovlennya/> (дата звернення: 04.11.2023)

OECD: Environmental impacts of the war in Ukraine and prospects for a green reconstruction URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine-and-prospects-for-a-green-reconstruction-9e86d691/#section-d1e357> (дата звернення: 04.11.2023)

Екологістика: навч. посібник / С.І. Гриценко, Л.В. Савченко. К.: НАУ, 2021. 260 с.

IV. ПОСТВОЄННИЙ СВІТ: СПАДЩИНА МИНУЛОГО ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 94:339.165.4(477.7)(450)“19”

Arabadzhy Svitlana,
Ph.D. in History, Postdoctoral Research Fellow of the
Department of Archeology, Conservation and History,
University of Oslo,
Associate Professor of the Department of History and Archeology,
Mariupol State University
svitlana.arabadzhy@iakh.uio.no, s.arabadzhy@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4214-450X>

FOREIGN TRADE THROUGH THE PORT CITY OF MARIUPOL BASED ON THE REPORTS OF BRITISH CONSULS 1858-1864

The city of Mariupol played an important role in the development of foreign trade between the Azov region and European countries in the 19th century. Strategically important products and goods in high demand in European markets were exported through the city's seaport. The United Kingdom, along with other countries such as Austria, the Kingdom of Sardinia (later the Kingdom of Italy) and others, considered Mariupol to be an important port city.

Information on the inclusion of Mariupol in the network of British consular offices is available in “Accounts and Papers. 1857-1858”, the source states that there was a consular representative in the rank of clerk who had a salary of £150 for 1858-1859 [1, c. 19]. In the same year, the first report on the development of trade in Mariupol during 1858 was published by Robert William Cumberbatch, who served as British Consul in Berdyansk. According to the report, the port of Mariupol was a third-class port, it was used only to export goods, and so imported goods were not delivered to the city. The consul described the port as inconvenient, due to the inability of ships to come directly to the shore to load vessels. Ships would anchor three miles offshore and wait to be loaded. To get the goods on board, they were first placed into small lighters, and conveyed to larger lighters or small vessels, and finally placed on board the vessels. Until 1858, small lighters were not used for loading goods, as small vessels would enter the mouth of the Kalmius River, load up and then deliver the goods directly to the ships. In 1858, this was no longer possible because the river mouth was gradually becoming blocked up. This system of loading ships significantly increased the cost of shipping and the value of goods [2, c. 43].

Robert William Cumberbatch provided statistics on the number of ships that arrived at the port of Mariupol in 1858 and compared these data with the two previous years (see Table 1). In 1862, Mariupol and the surrounding area experienced a drought, with many crops dying, which negatively affected the quantity and quality of the grain harvest. This led to a decline in export trade through the Mariupol port. As a result, in 1863 grain prices rose significantly, as British Consul R. W. Cumberbatch emphasised: “...the prices were too high to leave any prospect of a profit upon shipments” [4, c. 271]. Despite a significant decline in the total number of vessels from 179 in 1862 to 106 in 1863, the number of British ships remained unchanged (see Table 1).

The total number of ships flying the British flag gradually increased from 1858 to 1864, which, according to Acting Consul William George Wagstaff, was to continue, “...as commercial houses trading with Great Britain find it often more remunerative to transact business at Marianopol than at either Taganrog or Berdiansk” [5, c. 19]. The positive outlook was also influenced by the expectation

of a change in the status of the Mariupol custom-house from the third class that allowed importing goods that are exempt from duty to a second class custom-house as the Minister of Finance had indicated. According to the consul, such changes would undoubtedly have a positive impact on the development of trade in Mariupol and the role of the port among other ports of the Azov Sea.

The largest number of vessels that arrived in Mariupol sailed under the flags of Sardinia, Austria, Great Britain, Greece, and in much smaller numbers from the Ionian Islands, Naples, Norway, France, Belgium, Prussia, etc. The main export commodities in the late 50s were wheat, linseed, barley. Much less oats, tallow and red caviar were exported compared to the above mentioned goods. In 1861 and 1864, the list of exported goods increased significantly. As in previous years, wheat and linseed were the top exports, followed by oats, rapeseed and barley. Tallow, caviar, wool, butter and hides were also transported through the port of Mariupol [5, c. 20]. The expansion of the list of goods was taking place against the backdrop of an increase in sales and the number of ships arriving at the port.

Table 1. Total number of vessels arrived at Mariupol port from 1856-1864 [2, p. 43; 3, p. 345; 4, p. 271; 5, p. 19-20].

Year	Total number of vessels	British vessels	Tonnage	Exports in £
1856	193	no information	60,050	555,471
1857	97	no information	30,006	226,444
1858	127	10	41,696	354,529
1859	175	11	51,137	427,286
1860	170	11	54,036	612,113
1861	215	14	66,157	752,241
1862	179	12	52,611	511,336
1863	106	12	30,095	321,328
1864	187	14	51,556	535,594

Therefore, the reports of the British consuls show that the empire was interested in expanding foreign trade through the port of Mariupol. Despite the inconveniences faced by vessels when loading goods, foreign trade continued to develop, and the prospects of opening a second-class custom-house with permission to import goods to Mariupol gave hope for an increase in both export and import trade through the port of Mariupol.

References

Accounts and papers: 1857-1858. Volume XXXVI. 162-V. Colonial, Consular, and other Foreign Services, H.M. Stationery Office. 1858.

Abstract of Reports of the Trade, &c., of Various Countries and Places for the Year 1858: Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Consuls. №8, London: Harrison and Sons, 1861.

Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls between January 1st and June 30th, 1862. London: Harrison and Sons. 1862.

Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls between July 1st, 1862, and June 30th, 1863. London: Harrison and Sons. 1863.

Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, 1864. London: Harrison and Sons. 1865.

The conference paper was written within the project “Becoming Greek South of Ukraine, 1774-2021: The History of Ukraine through its Greek Minority Between Local and Transnational Contexts (UAGREEKS)”, project number 1233124, has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union.

УДК 94(477.6) «1948/1955»

Волониць Віра,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології,
Маріупольський державний університет
v.volonits@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2908-0019>

Шипік Наталя,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології,
Маріупольський державний університет
n.shipik@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9595-9326>

ПОВОЄННИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З ЕПІДЕМІЄЮ ТУБЕРКУЛЬЗУ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1948-1955 рр.)

Друга світова війна була гуманітарною катастрофою, внаслідок якої Україна зазнала численних людських втрат, нищення соціальної інфраструктури, у тому числі мережі медичних закладів. Значної руйнації завдано й протитуберкульозній службі, що призвело до погіршення епідемічної ситуації з сухот. Актуальною проблемою є необхідність розгляду реакції медичної системи на епідемічні виклики, які постали перед суспільством після завершення війни. Звернення до цієї теми набуло неабиякої значущості за умов широкомасштабної війни, яку розв'язала РФ проти нашої держави, і яка вже призвела до значного ступеню руйнування об'єктів медичної та соціальної інфраструктури. Необхідно вивчити тогочасний досвід, у тому числі для того аби уникнути помилок, допущених советською владою при подоланні епідемій.

Повоєнний епідемічний стан був обумовлений цілим комплексом соціальних проблем, зокрема руйнацією комунального сектору, важкими житлово-побутовими умовами, скупченістю, недоїданням тощо. Тому зрозуміло, що в умовах бідності, економічних криз і недостатності харчування сприйнятливість людей до туберкульозу збільшується. Ситуація ускладнювалася і тим, що тисячі робітників, скерованих на відбудову промислових підприємств області жили в умовах тисняви і антисанітарії, часто в перенаселених гуртожитках барачного типу. Крім того, за особливими рішеннями радянського уряду для роботи на підприємствах ряду міністерств передавалась певна кількість спецконтингенту, які розміщувались у окремих табірних пунктах, а ув'язнені є групою високого ризику інфікування на туберкульоз. Масове переміщення репатріантів, військовополонених, в'язнів, реєвакуюваних категорій населення, демобілізованих військовослужбовців, робітників за оргнабором спричиняло велике скупчення людей на транспортних вузлах що сприяло швидкому розповсюдженню інфекційних хвороб.

Високу захворюваність на туберкульоз у СРСР почали офіційно реєструвати лише з 1947 р. За сучасними критеріями, це була епідемія туберкульозу. У 1948 р. смертність від всіх форм

туберкульозу в містах і міських поселеннях Сталінської області становила 2994 особи. На виявлення і боротьбу з сухотами була спрямована робота мережі медичних закладів області, яка у 1955 р. охоплювала 25 тубдиспансерів, 28 диспансерних відділень, 24 тубкабінета та 5 тубстанціонерів при загальних лікарнях. Втім, навіть через 10 років після закінчення війни, переважна частина протитуберкульозних закладів розташовувалася у погано пристосованих приміщеннях, які не відповідали елементарним санітарно-гігієнічним вимогам до медичних закладів означеного типу. Ще однією проблемою, що була актуальною впродовж всього зазначеного періоду була нестача вузькоспеціалізованих лікарських кадрів. Через відсутність спеціалістів в сільській місцевості, легенево-хірургічні ліжка, обслуговували лікарі інших спеціальностей.

До кінця війни Советський Союз переважно покладався на імпорт основних медикаментів. Однак по закінченню війни імпорт ліків різко скоротився. Замість того щоб перерозподілити ресурси та відновити власну фармацевтику, держава у 1947 р. допустила фактичне падіння рівня виробництва ліків порівняно з 1945-1946 роками. Дефіцитними виявилися навіть найпростіші препарати. Виробництво стрептоміцину в СРСР було започатковане у 1947 р., але препарат був у дефіциті — на хворого виділялася лише обмежена його кількість. Лише з 1953 р. в Україні розпочалося масове антибактеріальне лікування туберкульозу. У 1948 р. було розроблено розгорнуту програму заходів щодо зниження захворюваності на туберкульоз, з 1949 р. введено обов'язкову протитуберкульозну вакцинацію новонароджених, а також масову вакцинацію дітей. Увесь комплекс профілактичних та лікувальних заходів дозволив досягти поступового зниження смертності від сухот. Так, у 1949 р. смертність від туберкульозу дорівнювала 2599 осіб в містах і міських поселеннях області, що становило 87% від попереднього року, поступившись першою позицією хворобам серця. Ця динаміка зберігалася і на початку 50-х рр. З метою раннього виявлення хворих медичні заклади здійснювали масові профілактичні огляди населення. Виявлені унаслідок масових оглядів хворі бралися на облік у протитуберкульозних закладах. Число хворих на туберкульоз із вперше зафіксованим діагнозом у першій половині 50-х років знизилося на 31% у міських поселеннях та 28% в селах. Так, у 1950 р. було виявлено в міських поселеннях 8740 нових хворих, в сільських – 1777, 1951 р. – 7600 і 1628, 1952 р. – 6264 і 1147 осіб відповідно. Протягом 1952–1955 рр. число нових хворих на туберкульоз в міських поселеннях залишалось майже на одному рівні, а в сільській місцевості навіть дещо зросло (до 1273 осіб).

Таким чином, у перше повоєнне десятиліття в Сталінській області відбувся сплеск соціально-небезпечних інфекційних захворювань, насамперед туберкульозу. Для майже зруйнованої медичної системи це стало соціально-епідемічним викликом, що виник через руйнацію соціальної інфраструктури, відновлення якої затягувалося як наслідок обраної сталінським режимом моделі відбудови. Незважаючи на наявність комплексних заходів щодо боротьби з туберкульозом, застосування нових антибактеріальних препаратів епідситуація в цілому покращилася, проте залишалася напруженою. Гострою проблемою залишалася нестача лікарів фтизіатрів, лікувально-діагностичної апаратури тощо.

Список літератури

Фильцер Д. Советские рабочие и поздний сталинизм. Рабочий класс и восстановление сталинской системы после окончания Второй мировой войны. М., 2011. 359 с.

Фещенко Ю. І., Мельник В.М. Історія вчення про туберкульоз. Київ, 2016. 144с.

Volonyts, V., & Shypik, N. (2023). The state of the medical care system of the Donetsk region in the first post-war decade according (to the materials of the statistical office). *Skhid*, 5(1), 72–80. URL: <http://skhid.kubg.edu.ua/article/view/286389> (дата звернення: 06.11.2022).

УДК 902.2014(043)

**Zabavin Viacheslav,
PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and Archeology,
Mariupol State University,
Researcher at the Institute of Archaeology,
Slovak Academy of Sciences**

v.zabavin@mdu.in.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7546-8319>

**Bulyk Maksym,
PhD in Political Science, Associate Professor,
Head of the Department of Political Science and International Relations,
Mariupol State University**

m.bulyk@mdu.in.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4702-9674>

POST-WAR ARCHAEOLOGY OF THE NORTH AZOV REGION: PROBLEM STATEMENT

Today, the national cultural heritage of Ukraine, including its integral part, the archaeological heritage, is suffering from the enormous challenges posed by the Russian-Ukrainian war that has been going on since 2014. From the very beginning of the war, the archaeological sites of eastern Ukraine were the first to experience the destructive power of Russian aggression.

The North Azov terrains within the Donetsk region in the east of the country are considered to be one of the most archaeologically rich regions of Ukraine. As of the beginning of 2021, according to the regional electronic database of archaeological sites, more than 9800 archaeological heritage objects were registered with the state in Donetsk region. Among the archaeological sites, mounds occupy a prominent place (over 90% of the total number of registered archaeological sites). This figure should also include the estimated large number of undiscovered sites [4, p. 16].

It is the burial mounds, concentrated mainly on watershed ridges and plateaus, that are primarily affected by hostilities. Given the dominant topographical location on the ground and the shape of the mound itself as an artificial high rise, ancient mounds were often used to set up defence posts or lines. This was the case in Ukraine during the Second World War. The same is happening during the current Russian-Ukrainian war. Therefore, the mounds are perhaps the most affected by the fighting among other archaeological objects. However, the war has not spared other types of archaeological sites, as there are numerous cases of destruction or damage to archaeological settlements, burial grounds, stone sculptures, etc. [1, p. 32].

Steppe mounds are archaeological objects that have almost always drawn attention to themselves because of their attractiveness, including among robbers. They were always in plain sight and have always been an indispensable attribute of the historical and cultural landscape of the North Azov region. Over the centuries, mounds have suffered the most from anthropogenic impact among archaeological sites. The issue of looting at burial mounds and ancient settlements, which has become

a nationwide disaster, has been discussed many times. Sad statistics show an exponential increase in the scale of this disaster, which primarily affects the mounds of the steppe zone.

Recently, new factors of destruction of archaeological heritage objects and new threats have emerged, which have been multiplied during the hostilities. Regarding the actions of treasure hunters during the war, states that in times of war, not only the problems of military resistance but also the problems of preserving the cultural heritage of Ukraine are of strategic importance. These problems are directly related to the issue of national identity, the destruction of which is one of the enemy's objectives. Archaeological heritage is an important and integral part of Ukraine's cultural heritage. As a result of hostilities, archaeological sites suffer irreparable damage [2].

Today, we can sadly state that not only archaeological sites are being destroyed as a result of Russian military aggression. Museums, including archaeological collections of the North Azov region, are being destroyed and stolen. For example, the Museum of History and Archaeology of Mariupol State University no longer exists physically: the exhibition space was destroyed, and the remains of the collection and funds were looted by Russian invaders or looters. The archaeological collection kept in the city museum also suffered a disappointing fate, unfortunately, as a result of the destruction and devastation of the Mariupol Museum of Local Lore. All three buildings of the institution were destroyed during the enemy bombing, many exhibits were simply burned or stolen, and the fate of 60,000 exhibits is currently unknown.

In the context of Russian aggression, the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War has developed a "Draft Plan for the Recovery of Ukraine". The materials of the working group formulated the main problems to be solved within the framework of the Recovery Plan in the direction of "Preservation of Cultural Heritage". For the archaeological heritage of Ukraine, among the key challenges due to the enemy's gross violation of the basic principles and generally recognised norms of international law, it is necessary to emphasise: a real threat to the preservation of the national cultural heritage and its cultural values; illegal, violent and unjust actions of the Russian occupiers against the cultural heritage of Ukraine and its cultural values [3].

At all archaeological sites damaged during the war, rescue research, large-scale and complex in its algorithm, will subsequently have to be carried out. Therefore, taking into account the existing and possible factors that currently affect the state of preservation of archaeological heritage, it is imperative to develop a protocol of action at the legislative, methodological and practical levels to address the challenges of preserving the cultural and historical (archaeological) heritage of Ukraine. These tasks should be implemented within the framework of a national programme, with the involvement of both national archaeological staff and foreign partners.

In any case, future rescue archaeological research after the war should be preceded by large-scale demining of all Ukrainian territories and field surveys to inventory archaeological sites and monitor the condition of objects damaged during the fighting.

References

Lytvynenko R. O. Povoienna arkhelohiia Donechchyny: zavdannia i perspektyvy riaduvalnykh doslidzhen. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii "Kraieznavchyi rukh na Donechchyni"*. Kramatorsk, 2023. P. 31–36. (in Ukrainian).

Open appeal of the NGO "Union of Archaeologists of Ukraine" regarding the actions of treasure hunters during the war. URL: <http://vgosau.kiev.ua/novyny/zvernennya/1261zvernennia-vijna-skarboshukachi> (accessed 24.10.2023). (in Ukrainian).

Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "Culture and Information Policy". URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/culture-and-information-policy.pdf> (accessed 24.10.2023). (in Ukrainian).

Zabavin V., Bulyk M., Nebrat C. To the archaeological map of the Northern Azov sea region (based on materials of MSU expedition in 2021). *Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Studies*. 2023. Vol. 33–34. P. 16–30.

This work was supported by the Institute of Archaeology, SAS and Recovery plan Slovakia, call code 09/03-03-V01.

УДК 94(477) "1746"

Коробка Вадим,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет
v.korobka@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2030-498X>

Коробка Юлія,
кандидат історичних наук, доцент,
доцентка кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет
j.korobka@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4518-4264>

НОВІТНІ ВИКЛИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАВДАННЯМ ПЕРЕДАТУВАННЯ ЛІТОЧИСЛЕННЯ МАРІУПОЛЯ

Від 1746 р., дати утворення селища Кальміуська паланка (Кальміус), можна вести відлік безперервного господарського освоєння теренів, де виріс Маріуполь [3]. Цей історичний факт з ясністю відкрився для місцевих краєзнавців завдяки публікації в інтернеті чисельних оцифрованих історичних джерел, у тому числі картографічних матеріалів тощо. Відбулось повернення призабутого нарративу про козацьку історію нашого краю.

У такий спосіб на порядку денному з новою силою постало питання передатування літочислення Маріуполя шляхом урахуванням в його біографії паланочного часу. Така процедура не буде суперечити таким важливим принципам літочислення міст, як безперервність існування поселення та знаходження весь цей час на одному й тому ж місці.

До повномасштабного рашистського вторгнення в Україну головні посадові особи маріупольського самоврядування не приділяли належної уваги питанням вивчення витоків Маріуполя, спираючись при цьому на далеко не бездоганні міркування офіційних краєзнавців, які відстоювали «трафарет 1778 року», що доволіно, без дискусії визначили датою заснування міста ще у 1977 р. Протягом багатьох років музейне керівництво випромінювало неприховані, м'яко кажучи, національний нігілізм та нехтування українським чинником історичної спадщини Надазов'я. Зокрема, офіційні краєзнавці вперто не звертали увагу на джерела, які відображали історичну спадщину українського козацтва на теренах Надазов'я, його роль у господарському освоєнні краю та розвитку продуктивних сил. Загалом, неповага до українського державотворення виявлялась у дослідницькій «творчості» та музейній роботі цих спеціалістів у галузі місцевої історії як системна тенденція [1].

Утім, на тлі ескалації російсько-української війни, ситуація докорінним чином змінилась. На початку 2023 р. міський голова Маріуполя Вадим Бойченко виявив прагнення відновити історичну справедливість стосовно часу заснування нашого міста, яке має козацьке

коріння. Обґрунтувати новий погляд було запропоновано Науково-дослідному інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (далі – НДІУ) [4].

Укладений НДІУ «Експертний висновок щодо встановлення українського коріння Маріуполя, його історичних витоків, періоду заснування міста» містить численні приклади недостатньої обізнаності в предметі розгляду, а також ознаки фальсифікації. Неправдоподібним є визначення 1500 року датою заснування нашого міста. Висновок про козацьке коріння Маріуполя не спирається на достовірні історичні джерела. Результати експертизи було оголошено 4 жовтня 2023 р. на помпезному заході в Українському кризовому медіа-центрі (Київ) за участі маріупольського міського голови [5].

«Експертний висновок» – справжня «ведмежа послуга» для Маріуполя та маріупольців, яка в підсумку завдає шкоди, а не принесе користь. Вона відгукується в отруєній рашистською окупацією маріупольської історикознавчої атмосфери, що створюється рядом осіб – носіїв дипломів про вищу історичну освіту, які перейшли у своїх думках, переконаннях та діях на бік загарбників. Вони виявляють свою згоду з історичною політикою загарбників, помічені в низці метушливих заходів окупантів із запровадження «перевчання» вчителів історії за «стандартами» РФ [1].

Зазначимо, що в окупованому Маріуполі є й краєзнавці, що стали на шлях колабораціонізму з окупантами. Вони матимуть чимало слушних аргументів для спростування висновків експертної групи. Можемо бути впевненими, що з'являться контрехпертні висновки, море коментарів у публіках, глузувань та дошкульних кепкувань з неспроможності української історичної науки [2].

У зв'язку із вищевикладеним, нагальною потребою є належне фахове обговорення проблеми, задля встановлення обґрунтованої дати виникнення селища, яке поклато початок Маріуполю, та надання переконливих відомостей для забезпечення відкликання НДІУ свого «експертного висновку».

Список літератури

Коробка В. Чому дуже потрібна зараз довоєнна історія Маріуполя. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3525352/comu-duze-potribna-zaraz-dovoenna-istoria-mariupola?fbclid=IwAR3A84bqPCjRjYl63VSsRcSu9gOLGtyiKSbDIpRYgCVV90Uv26u0uzHjbQ> (дата звернення: 14.11.2023)

Коробка В., Коробка Ю. Про козацьке коріння Маріуполя. Частина 2. Нові спроби привернути увагу до дати заснування Маріуполя та дії команди Бойченка на цьому напрямку. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3654781/pro-kozacke-korinna-mariupola-castina-2-novi-sprobi-privernuti-uvagu-do-dati-zasnivanja-mariupola-ta-dii-komandi-bojcenka-na-comu-parpamku> (дата звернення: 14.11.2023)

Коробка В., Коробка Ю. Про козацьке коріння Маріуполя. Частина 3. Яким було селище Кальміуська паланка. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3655464/pro-kozacke-korinna-mariupola-castina-3-akim-bulo-selise-kalmiuska-palanka?fbclid=IwAR22d6H3fmq7Mg8re0U3MwklrKzL4ZniGcbVKcb0lkQt-DAbPoa2IcwcOGQ> (дата звернення: 14.11.2023)

Маріуполь – місто козацької слави? URL: <https://t.me/mariupolrada/12511> (дата звернення: 14.11.2023)

Романенко А. Міська влада Маріуполя розпочала діалог про дату заснування міста. Які питання ставила громада. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3670750/miska-vlada-mariupola-rozpocala-dialog-pro-datu-zasnivanja-mista-aki-pitanna-stavila-gromada-foto> (дата звернення: 14.11.2023)

Мацевко Ірина,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри архітектури і урбанізму
Харківська школа архітектури
i.matsevko@khsa.edu.ua

МОДЕРНІСТСЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ПІД ЗАГРОЗОЮ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПЕРЕВИКОРИСТАННЯ

В своєму інтерв'ю для ArcHerNet німецька археологиня Д-р Маргарет Есс сказала «Війна може зруйнувати культурну спадщину двічі – під час конфлікту і під час розчищення». Дослідниця мала на увазі, що під час розчищення завалів спадщина страждає не менше, а подекуди й більше, ніж під час бомбардувань. Але цю фразу можна вжити і до ширшого контексту, який виходить далеко за межі археології і фізичної роботи зі спадщиною. Війна не тільки руйнує матеріальну спадщину, війна також впливає і міняє розуміння і визначення чим є спадщина, війна загострює почуття до спадщини і піднімає градус емоцій. Спадщина, яка до війни вважалася просто «некрасивою» і тому не спадщиною, спадщина, яка ігнорувалася, або замовчувалася, була «незручною», конкуруючою спадщиною має всі шанси на те, щоб бути знищеною. Така спадщина після війни може стати як інструментом розпалювання довоєнної напруги і конфліктів в локальних спільнотах, так і засобом для налагодження діалогу і примирення.

Модерністська спадщина України є надзвичайно багатою і одночасно надзвичайно складною. Вона поєднує найкращі приклади функціоналістської та конструктивістської архітектури, які мають спільну ідейну основу, але різні ідеологічні контексти і державну приналежність до Польської держави і до Радянського Союзу. Це багатство привертає неймовірну увагу істориків та істориків архітектури з різних країн світу, але поляризує українське суспільство.

Чи не найбільшим викликом є радянська модерністська спадщина України, яка ще до війни поділила українське суспільство на тих, хто бажає все знищити і стерти з лиця землі, і на тих, хто вважає, що кожен без виключення об'єкт має бути законсервований і не підлягати жодним змінам. В такій ситуації радянські модерністські будівлі не мають шансів бути включеними в сучасне міське життя з новими інтерпретаціями та новими цінностями: вони можуть бути або знесені, або законсервовані. За такого обставин радикально протилежних підходів до осмислення недавнього минулого модерністська спадщина є радше тригером напруги та конфліктів в суспільстві, яке має різну пам'ять про радянське минуле.

Війна зняла цю поляризацію. В публічному дискурсі все більше домінує переконання про те, що все радянське треба забрати з міського ландшафту України. Вже зараз і після війни, суспільству і експертному середовищу (історикам архітектури, архітекторам, практикам спадщини) все важче буде ставити критичні питання до спадщини модернізму: Що і чому ми маємо вважати модерністською спадщиною України? Чи лише мистецька складова має бути аргументом для збереження модерністської спадщини? Чи є радянське минуле нашою спадщиною? Як «примирити» радянське та українське в модерністській спадщині України? Як поєднати радянське і українське, щоб модерністська спадщина України стала глобальною, (або інтернаціональною як її називали архітектори-модерністи)?

Щоб відповісти на ці складні питання потрібно вийти за рамки консервативної теорії спадщини як матеріального об'єкту, який репрезентує минуле, і застосовувати інтердисциплінарні підходи в дослідженні спадщини задля її збереження, чутливого перевикористання і вписування в контекст сучасного динамічного міста.

Ключову роль в переосмисленні концепту спадщини відіграють критичні студії спадщини, які підважують традиційні підходи роботи зі спадщиною і розглядають спадщину як «процес колективного та індивідуального пригадування того, що допомагає створити й підтримувати певну ідентичність, а також спосіб, у який особи і групи надають сенсу історичному та теперішньому досвіду». Важливим є також переосмислення підходів до тектоніки як «науки або мистецтва конструкцій», яка розглядає конструкцію як частину будівлі, що формує міський контекст і є її творцем. Серед суміжних дисциплін, які розширюють розуміння спадщини і надають інструменти для роботи з минулим є студії пам'яті, які розглядають міське середовище, як ландшафт колективної пам'яті, який практики спадщини можуть підсилити або ж руйнувати.

Ці підходи у дослідженні і роботі зі спадщиною підсилюють розуміння важливості нематеріальних цінностей об'єкту чи місця спадщини, які власне і формують матеріальну цінність – саму будівлю чи простір. Розробляючи методологію дослідження та практик спадщини варто поєднати розуміння місця, його переосмислення і його редизайну, під яким розуміється збереження і вписування об'єкту в сучасний контекст міста, що надає йому нові суспільні цінності і шанси на нове життя в постійно змінному міському середовищі. За таким підходом ключовими стають характеристики будівель, які аналізуються і досліджуються в соціальних, політичних і культурних контекстах часу, в яких вони були збудовані, а також в яких вони існують зараз.

Залучаючи інтердисциплінарні підходи в роботі зі спадщиною, українське експертне середовище зможе відповісти на виклики війни, зберігаючи модерністські будівлі і надаючи їм нових змістів і якостей в післявоєнних міських реаліях. Це впише Україну в найсучасніші міжнародні обговорення про актуальні підходи і практики модерністської спадщини, долучить українських експертів до актуальних міжнародних дискусій, які піднімають питання загрози знищення або тотальної перебудови модерністських об'єктів в різних країнах світу через низьке суспільне усвідомлення цінності модерністської архітектури.

Список літератури

Чепайтене Р. Спадщина у (пост)суспільствах: дисонанс, конфлікт чи пошук згоди? // *Схід-Захід: історико-культурний збірник*. Вип. 16–17. Нео-анти-колоніалізм vs нео-імперіалізм: релевантність постколоніального дискурсу на пострадянському просторі / за ред. Г. Грінченко, Т. Дзядевич; Східний інститут українознавства ім. Ковальських та ін. – Харків: «НТМТ», 2013. С. 43-63

Munjeri D. Tangible and Intangible Heritage: from difference to convergence in *International Museum* (2004), Volume 56, 2004, pp. 12-20

Gentry K., Smith L. Critical Heritage Studies and the Legacies of the Late-Twentieth Century Heritage Canon in *International Journal of Heritage Studies*, Volume 25, 2019, pp. 1-21

War can Destroy Cultural Heritage Twice – in Conflict and in Clean-up: Interview with Dr Margaret Van Ess (DAI) in ArcHerNet, 20.03.2018 URL: <https://www.archernet.org/en/2018/03/20/war-can-destroy-cultural-heritage-twice-in-conflict-and-in-clean-up-interview-with-dr-margarete-van-ess-dai-2/> (дата звернення: 29.10.2023)

Новікова Світлана,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології,
Маріупольський державний університет
s.novikova@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6851-5487>

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Російсько-українська війна яскраво висвітлила цілу низку викликів і проблем, що потребують нагального вирішення не лише Україною як державою, а й українським суспільством в цілому. Однією з найбільш гострих є проблема збереження української ідентичності та протидія агресивній інформаційній війні РФ проти України як у внутрішньому, так і у світовому інформаційному просторі, де Україна все ще залишається у статусі або «terra incognita», або розглядається через призму російської пропаганди та тієї історії, яка була написана імперією для забезпечення влади над підкореними народами. Особливо небезпечним є те, що попри всі офіційні заяви урядів країн ЄС і США щодо підтримки державного суверенітету та цілісності України, окремі західні політики та достатньо впливові медійні особи неодноразово дозволяли собі висловлювання щодо можливості територіальних поступок з боку України на користь агресора. Це вчергове засвідчило ефективність російської інформаційної війни проти України, яка й досі через своє колоніальне минуле, сприймається певною частиною світового політикуму та суспільства як законна для зазіхань РФ територія, позбавлена суб'єктності.

Окреслена ситуація вкотре засвідчила важливість історичних дисциплін, особливо історії України та її викладання у закладах всіх рівнів освіти. Вона також показала, що історична наука в Україні, потребують не лише підтримки, а й розробки відповідних чітких дій для цього з боку держави та профільних державних органів. У концепції Нової української школи з посиланням на «Закон про освіту» задекларовано, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України. Але проблема полягає в тому, що серед закріплених «Законом про освіту» компетентностей неможливо знайти ту, яка допоможе виховати громадянина саме України.

Аналіз нині діючих в Україні програм з історії для закладів загальної середньої освіти показав, що обсяг годин, які відведено на вивчення історії України (52 години на рік), особливо у старшій школі, є недостатнім для формування стійких і глибоких знань та формування навичок до пошуку і аналітичного опрацювання інформації. Не менш гострою залишається проблема з якістю та змістом шкільних підручників з історії України. У них, наприклад, дуже побіжно представлена історія окремих регіонів України, яка була і залишається предметом незлічених маніпуляцій, створення історичних міфів та фейків російською пропагандистською машиною. Теми з історичного краєзнавства, інтегровані в загальний курс, могло б стати важливим і дієвим чинником у вихованні тих самих громадян України та у патріотичному вихованні, оскільки любов до своєї країни починається з любові до того місця, де ти народився, зі знання його історії та культури. Але історико-краєзнавча тематика виведена на рівень позашкільної освіти у формі факультативних занять, які не є всеохоплюючими.

Не менш вразливим виявилось й вивчення історії України у вишах. За роки незалежності воно так і не набуло стабільного характеру, неодноразово здійснювалися спроби взагалі

ліквідувати викладання цієї дисципліни в університетах. У 2015 р., вже в умовах розпочатої РФ агресії проти України, вони були майже реалізовані. Це виявилось у суттєвому скороченні обсягів викладання дисципліни, особливо на неісторичних спеціальностях, або навіть у повній відмові від неї на користь інших дисциплін, виходячи з власних інтересів вишів. Це стало безпрецедентним руйнівним фактором у викладанні дисципліни, вкрай важливої для збереження та розвитку патріотизму та духовності. Як справедливо зазначила провідний науковий співробітник відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАН України Тетяна Осташко, українському суспільству необхідне чітке усвідомлення, що історія України – це наша інтелектуальна та ідеологічна зброя. Перемога у війні прийде не лише з фізичним знищенням ворога, а й із викоріненням низки міфологем, нав'язаних ворожими антиукраїнськими силами.

Таким чином, Україна, як держава, так і українське суспільство в цілому, повинні докласти всіх зусиль для того, щоб у якомога коротший час остаточно подолати постколоніальний синдром. Державна політика в галузі освіти та інформації має стати більш системною та ефективною. Від її адекватності та ефективності, здатності швидко реагувати на всі виклики часу, залежить не лише наше теперішнє, підтримка України на міжнародній арені, фінансова та військова підтримка для протидії російській агресії, а й в цілому майбутнє нашої держави. Провідну роль у цьому повинні відіграти всеохоплююча та якісна історична просвіта, громадянська освіта та медіаосвіта. Саме ці напрями, не менше, ніж посилення обороноздатності, відповідають за безпеку будь-якої країни і повинні стати пріоритетними у державній політиці в галузі освіти та інформації.

Список літератури

Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с.

Петренко – Цеунова, Ольга. Чому історія – на часі? Пояснюють науковці. *Український тиждень*. 19 липня. 2022. URL: <https://tyzhden.ua/chomu-istoriia-na-chasi-poiasnuiut-naukovtsi/> (дата звернення: 30.10.2023).

Романюк, Оксана. Геноцидна риторика: переосмислення та покарання. Інститут масової інформації. 21 листопада 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/genotsydna-rytoryka-pereosmyslennya-ta-rokarannya-i57079> (дата звернення: 22.11.2023).

Фіалко, Марина. Пропаганда зразка XVI століття. Як і чому Москва завжди мріяла стати "третьім Римом". Радіо NV. 5 січня 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/radio/place-in-history/propahanda-xvi-stolittja-jak-moskva-z-davnikh-chasiv-mrije-stati-tretim-rimom-i-chomu-tse-povjazano-z-ideolohijeju-russkoho-mira-2516240.html> (дата звернення: 23.09.2023).

Романуха Олександр,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнесу,
Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
romanukha@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000E0003E4695E3985>

Власова Софія,
здобувачка освіти гр. ЕК-23,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
vlasovasona89@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-4441-5840>

ДИНАМІКА МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Значною своєю частиною, історія людства написана війнами. Вони мали різні причини та характери, наслідки, однак можна сказати з упевненістю – вони докорінно змінювали світ. Враховуючи вплив конфліктів на історичний процес нами було проаналізовано динаміку військових конфліктів у світі за останні 100 років. Для аналізу бралися найбільші військові конфлікти, що характеризувалися за участю сторін, причиною конфлікту, тривалістю, місцем розгортання.

За останні 60 років майже 200 разів спалахували локальні війни і збройні конфлікти. З 1945 року по 1990 рік було зареєстровано – 150 війн (в середньому 3 на рік), а за останні 20 років ХХ століття відбулося близько 70 війн і серйозних збройних конфліктів, тобто у середньому 3 на рік. При цьому інтенсивність воєнних конфліктів з 2000 по 2020 рр. становила 21 війну, тобто у середньому приблизно 1 війна на рік. Отже загальна динаміка військових конфліктів у світі зменшувалась. Цьому сприяло вироблення колективної системи безпеки та зміщення міжнародних відносин у бік не двостороннього вирішення конфлікту, а міжнародного урегулювання. Поряд з цим звертає на себе увагу зростання кількості конфліктів напередодні глобальних політичних змін, як приклад – розпад СРСР, Югославії.

Основними учасниками військових конфліктів були: США; СРСР (Російська Федерація); країни НАТО (Великобританія; Франція тощо). Інші держави світу були учасниками конфліктів у складі військово-політичних блоків.

Лідером за кількістю конфліктів в результаті дослідження були визначені США та Радянський Союз (Російська Федерація). Прямих конфліктів у держав не було, проте вони приймали активну участь на територіях третіх країн. Сполученні Штати Америки частіше проголошували початок війн. Ця боротьба охоплювала Західну Азію, Центральну Америку та Східну Європу. Це було пов'язано з територіальними суперечками або з революціями. Більш наглядно можемо подивитися на рис. 1.

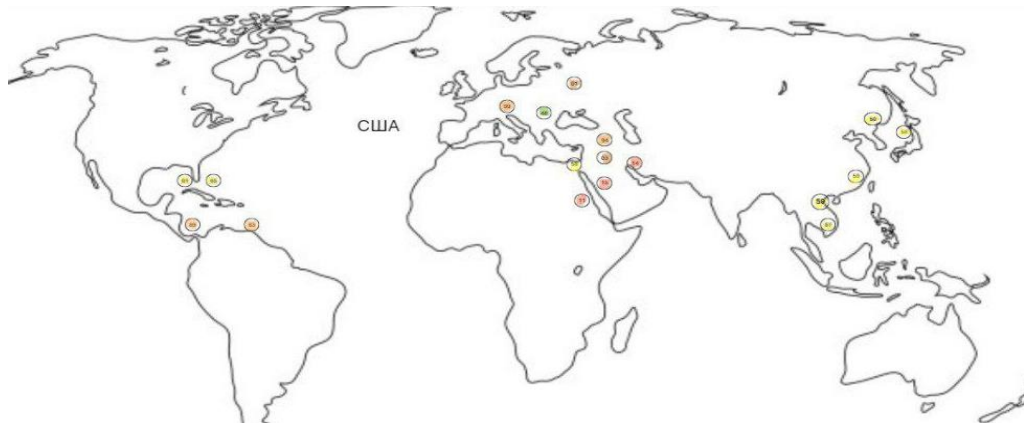

Рис. 1 Військова активність США у світі

Не менш військових конфліктів було у СРСР (Російській Федерації). Вони охоплювали Східну Азію, Західну Європу, Північну і Східну Африку. Це було пов'язано з територіальними суперечками, та підтримкою дружніх політичних систем. Більш наглядно можемо подивитися на рис. 2. Зіставляючи рис. 1 та 2 чітко видно накладання географії конфліктів двох військово-політичних центрів світу один на одного.

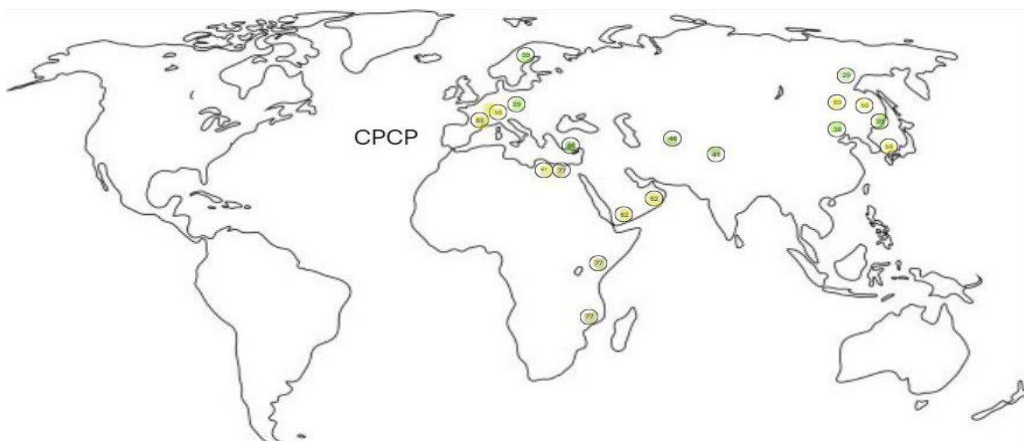

Рис. 2 Військова активність СРСР (РФ) у світі

Зіставляючи військову активність інших країн світу, у більшості випадків, ми відзначаємо подібну тенденцію. Це дає нам підстави стверджувати про біполярність ХХ ст., як основну причини військових конфліктів у світі. При цьому дані конфлікти проходили в межах геополітичних концепцій Г. Кісенджера «Берегових зон», З. Бжезінського «Шахова дошка», О. Дугіна «Євразійство», Семенова-Тян-Шанського «45 паралелі» та ін. Дані концепції пояснюють географію зіткнень, учасників та причини. Початок ХХІ ст. намітив тенденцію до збільшення кількості конфліктів за рік, схиливши маятник до ескалації. Східна Європа, Кавказ, Близький Схід перетворилися на зону протистояння не лише політичного плану, але й цивілізаційного. При цьому значної трансформації набувають методи ведення війни, причини та перебіг конфліктів.

Список літератури

Бондаренко О.Г. Динаміка міжнародних конфліктів та роль стратегічних комунікацій у їх врегулюванні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/4.pdf (дата звернення: 20.10.2023 р.)

Щорічник СІПРІ 2023. Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/10/03/2023_SIPRI_SUMMARY.pdf (дата звернення: 20.10.2023 р.)

УДК 908(477.62-2Мар)

Романцов Володимир,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та археології,
Маріупольський державний університет
v.romantsov@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9019-4149>

Романцова Наталя,
докторка історичних наук, доцентка,
професорка кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет
n.romantsova@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5032-1097>

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У МЕШКАНЦІВ ПОСТВОЄННОГО МАРІУПОЛЯ

Перспективи поствоєнної розбудови України та Маріуполя, зокрема, пов'язані не лише з відновленням матеріальної інфраструктури, зруйнованої окупантами, але також з необхідністю серйозної трансформації свідомості мешканців деокупованого міста, яке півтора роки переживає трагедію російської окупації.

Повномасштабна російська агресія проти України загалом та окупація Маріуполя, зокрема, пов'язані з питанням щодо формування історичної свідомості мешканців Маріуполя до початку російсько-української війни. Значною мірою вона залишалася під радянськими та російськими впливами, хоча іноді це було замасковано зовнішньою індеферентністю людей, їх політичною нейтральністю. В. В'ятрович звертає увагу на те, що після відновлення незалежності України «перед українцями постало багато важких проблем». Все більше у свідомості багатьох з них виявляв себе «(не)подоланий тоталітаризм» [2].

У пострадянській владі домінували посткомуністичні еліти, через це повільно відбувалися процеси декомунізації. З часом зростало усвідомлення в Україні необхідності їх активізації. Це з'ясувалося під впливом Помаранчевої революції та Революції гідності.

Зазначені питання розглядалися науковцями Маріуполя на академічному рівні, але вони знаходилися поза зоною інтересів пересічних маріупольців, які не чекали війни і виявилися психологічно не готові до російської повномасштабної агресії, оскільки поза їх увагою залишалася агресивна політика путінської Росії. Етнічна приазовська гречанка, мешканка Маріуполя А. Хаджинова зазначає: «До того, що з нами сталося, підготуватися було неможливо, та нас до цього ніхто й не готував» [6, с. 19].

З початком повномасштабної рашистської агресії дії окупантів у Маріуполі були спрямовані на нищення всього українського у свідомості мешканців міста, їм нав'язували імперське твердження про те, що Маріуполь – російське місто. Про це відверто говорив ініціатор агресії проти України міжнародний злочинець президент-диктатор Путін [5]. Окупанти, виконуючи накази свого лідера, «старанно працювали». Ще у період блокади

Маріуполя рашисти почали нищити освітню, історико-культурну сфери життя міста, свідомо бомбардуючи та обстрілюючи його.

У жовтні 2022 р. очільниця управління культури Донецької ОДА Вікторія Точена повідомила, що «в Маріуполі внаслідок обстрілів РФ та дій незаконної окупаційної влади зруйновані та пошкоджені щонайменше 15 об'єктів культурної спадщини. Точні цифри встановити зараз неможливо» [4]. Серед найбільш значних втрат – руйнування Маріупольського краєзнавчого музею, де були здебільшого знищені, а також розкрадені окупантами та мародерами експонати, бібліотечні фонди. Маріупольські бібліотеки втратили 380 тис. книг [1]. Ці воєнні злочини становлять суттєві ознаки геноциду.

Період окупації Маріуполя цілком заслуговує на те, щоб ми згадали образний вислів М. Драгоманова «пропачий час». Так класик української історичної публіцистики XIX ст. охарактеризував добу панування «Московського царства» в Україні після 1654 р. [3].

Брехлива ворожа пропаганда намагається пояснити повномасштабну російську військову агресію, спираючись на псевдонакові історичні міфи. 28 листопада 2023 р. російський президент – воєнний злочинець Путін, виступаючи на так-званому Всесвітньому російському народному соборі вкотре повторив імперську шовіністичну ідею про те, що «російська нація ... включає росіян, українців та білорусів» [7]. Саме це лукаве твердження обґрунтовує рашистську війну проти України.

Надзвичайно актуальним є завдання подолання цього історичного міфу, трансформації історичної пам'яті мешканців поствоєнного Маріуполя на засадах наукового дослідження історії України. Вирішення цієї проблеми має важливе значення у контексті становлення громадянської свідомості маріупольців, формування їх патріотичної позиції. Це є головне завдання здійснення трансформації їх історичної пам'яті, хоча здійснити його буде нелегко.

Список літератури

Богуцька С. Зруйнована бібліотека Маріуполя збирає новий книжковий фонд у Дніпрі. 25. 06. 2023 р. URL: <https://milukraine.net/2023/06/zrujnovana-mariupolska-biblioteka-zbyraye-novuj-knyzhkovuj-fond-u-dnipri-i-z-nyum-planuye-povernutysya-do-vyzvolenogo-vid-rosijskyh-okupantiv-mariupolya/>

В'ятрович В. (Не)подоланий тоталітаризм. Український урок. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 березня. Вип. 10. 21-28 березня 2016 р. URL: https://zn.ua/ukr/HISTORY/ne-podolaniy-totalitarizm-ukrayinskiy-urok_.html

Драгоманов М. П. Пропащий час: Українці під Московським царством, 1654–1876. *Український історичний журнал*. 1991. № 9. С. 131-143.

Железняк Г., Папіна О., Мірер П. Стирають пам'ять про історію: скільки об'єктів культурної спадщини зруйновані у Маріуполі. Опубліковано 23. 10. 2022 р. URL: <https://suspilne.media/298364-stiraut-pamat-pro-istoriu-skilki-obektiv-kulturnoi-spadsini-zrujnovani-u-mariupoli/>

Путін назвав Маріуполь «давнім російським містом». 04 листопада 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-mariupol-davnje-misto/32115969.html>

Хаджинова А. Маріуполь. *Бура Д., Подобна Є. Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення*. Харків: Фоліо, 2022. С. 17 – 24.

Russian Offensive Campaign Assessment, November 28, 2023. URL: file:///D:/путінська%20війна%202023/ISW/Nov%2028%20Russian%20Offensive%20Campaign%20Assessment%20PDF.docx_.pdf

Темірова Надія,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії України та
спеціальних галузей історичної науки,
ДонНУ імені Василя Стуса
temirova600@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1918-2054>

ГРИМАСИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У ПАМ'ЯТНИКОВОМУ ПРОСТОРІ ДОНЕЦЬКА

Понад дев'ять років триває відкрита агресія Російської Федерації проти незалежної держави Україна. Своє майбутнє доводиться захищати не лише у військовій площині, але й у світоглядній сфері, адже йдеться про цивілізаційне зіткнення, в якому демократичні принципи опинилися під загрозою авторитаризму. Важливу місію у формуванні колективних наративів щодо минулого виконують пам'ятники. Місто Донецьк із нещодавнім мільйонним населенням з 2014 року окуповано російськими військами та їхніми поплічниками. З того моменту його простір зазнав помітних змін, які позначились і на монументально-меморіальному сегменті.

Станом на 2014 р. понад 90% наявних пам'ятників у Донецьку було встановлено у радянську добу. Тематично вони присвячувались «Великій Вітчизняній війні», «Жовтневій революції та громадянській війні», радянським діячам тощо. Радянське минуле наче застигло на вулицях досить динамічного в інших вимірах обласного центру.

З окупацією Донецька російськими військами та їхніми поплічниками розпочалося коригування меморіального простору. У травні 2015 р. з фасаду будівлі філологічного факультету Донецького національного університету було знято барельєф Героя України Василя Стуса. Натомість на фасаді корпусу історичного факультету розмістили меморіальну дошку В. Петровському, який підтримував окупацію Донецька. На території вже наявного меморіального комплексу «Твоїм визволителям, Донбас» було виокремлено «Алею «героїв», де встановлено погруддя Захарченку, Малієву, Толстих (Гіві) та іншим російським спільникам, що вже «відвоювалися». Другий ватажок терористичного утворення «ДНР» Пушилін на відкритті погруддя своєму попереднику пафосно виголосив: «На эту Аллею смогут приходиться наши потомки и чтить память настоящих героев Донбасса, которые отдали свою жизнь за свободу и независимость». У сквері В. Маяковського у Київському районі міста встановлено меморіал А. Павлову (Мотороллі)

Доволі цинічно виглядає створений протягом 2015–2017 рр. меморіальний комплекс «Алея ангелів», що складається з меморіальної плити з викарбуваними іменами 66 загиблих дітей і скульптурної композиції, яка зображує хлопчика й дівчинку, наляканих війною. Це при тому, що з початку повномасштабної агресії у 2022 р. росіяни вбили понад 500 українських дітей, а найбільше їх загинули на Донеччині та Луганщині.

У 2019 р. у Донецьку було встановлено другий пам'ятник російському співаку Й. Кобзону. Перший з'явився 2003 р. поблизу молодіжного палацу «Юність». Показово, що двадцять років тому ідея об'єкту виникла в середовищі московського земляцтва на Донеччині, задум втілив у життя московський скульптор О. Рукавишніков, відлита скульптура була у Смоленську. Тобто вже тоді це був повністю російський проєкт. «Другий Кобзон» зведений

біля погруддя Захарченку. Відкриття його відбувалося у супроводі палких промов поплічників.

Серед останніх «шедеврів» окупаційної влади – розміщений у середмісті Донецька «меморіал» «Защитникам Донбасса», який уособлює діда та онука – солдата Червоної армії та бійця «Донбасского ополчения». Ще один красномовний щодо сутності окупаційного режиму об'єкт присвячено Судоплатову, вбивці керівника ОУН Євгена Коновальця, причетного до знищення й інших лідерів українського національно-визвольного руху. Відкриття погруддя відбулося 8 вересня 2022 р., на день звільнення Донбасу від нацистських загарбників. У промовах його позиціонували як «борця з фашизмом і бандерівцями». Пам'ятник встановлено на площі «Правосуддя» поблизу будівель «Генеральної прокуратури і Верховного суду ДНР».

Отже, в умовах російської окупації пам'ятниковий простір Донецька зазнав коригувань через заперечення українського визвольного руху та увічнення діячів т. зв. «ДНР». Меморіалізація осіб, причетних до розв'язування війни, пограбування, нищення мирного населення, не просто схвалює, а героїзує насилля. Оновлена «героїка» продовжує радянську риторичну колективну пам'яті, що має на меті вписати у свідомість нинішніх жителів Донецька проросійсько-антиукраїнські маркери задля легітимації російської окупаційної влади. По звільненню Донецька, як і інших тимчасово окупованих РФ регіонів України, на порядок денний поряд із політичними, економічними, соціальними постане проблема деокупації символічного простору. Необхідно буде в решті-решт відмовитись від радянської пам'ятникової спадщини, чого не було зроблено у Донецьку протягом понад тридцяти років Незалежності України. Адже монументи на вулицях міста не є безневинним антуражем, вони несуть у собі певний зміст, визначаючи світоглядні орієнтації тих, хто щоденно їх спостерігає, нехай і пасивно. Як доречно зауважив Пол Конертон, сприйняття сьогодення суттєво залежить від обізнаності у минулому, а уявні історичні образи здатні легітимізувати сучасний лад, передаючи його маркери прийдешнім поколінням.

Подолання цієї проблеми потребує зусиль української влади та громадянського суспільства вже зараз. Зокрема, необхідно переглянути державні та регіональні реєстри культурного надбання із врахуванням інтересів Української держави. Стосовно Донецька (як і інших тимчасово окупованих населених пунктів) доречно вже зараз накреслити перелік потенційних монументальних об'єктів, які б вписували місто у загальноукраїнський простір. Такі кроки сприятимуть внутрішній інтегрованості українського суспільства, підвищенню національної гідності, що у підсумку посилюватиме рівень національної безпеки.

Список літератури

В Донецке открыли второй памятник Кобзону. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2019/12/9/7234335/> (дата звернення: 09.12.2019).

Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / Пер. з англ. С. Шліпченко. Київ: Ніка-Центр, 2004. 184 с.

На Аллее Героев в Донецке открыли памятник легендарному комбату Гиви. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2020/08/26/na-allee-geroev-v-donecke-otkryli-pamyatnik-legendarnomu-kombatu-givi> (дата звернення: 12.09.2022).

Окупанти у Донецьку встановили бюст радянському терористу. На окупованих територіях росіяни встановили другий пам'ятник терористу Судоплатову. 1 листопада 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/11/1/161980/> (дата звернення: 10.11.2023).

Памятник Иосифу Кобзону (Донецк). URL: <https://donetsk.wiki/places/pamyatnik-iosifu-kobzonu-243/> (дата звернення: 30.09.2022).

V. РОЗВИТОК ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

УДК 347.513:341.384

Барановський Олександр,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права
Маріупольський державний університет
o.baranovskiy@mdu.in.ua
ORCID.ORG/0000-0002-6853-3896

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЗА ВТРАЧЕНЕ ЖИТЛО В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Дана тема є дуже актуальною як сьогодні так і в подальшому в умовах поствоєнного відновлення країни та відновлення нормальної життєдіяльності осіб які постраждали від збройної агресії рф. На сьогоднішній день, це питання є дуже болючим для багатьох осіб які втратили своє житло та були вимушено переміщені з окупованих територій України, так само це питання і залишиться актуальним в умовах поствоєнного відновлення країни. Наслідками агресії рф є значна кількість постраждалих цивільних осіб які були вимушені покинути місця свого постійного проживання або стали внутрішньо переміщеними особами в Україні, або отримали тимчасовий захист в інших країнах. За останніми даними, шкода завдана житловим будинкам цивільних осіб складає майже 50 млрд доларів США.

Актуальною потребою на сьогодні є законодавче визначення поняття «постраждалих у наслідок збройної агресії російської федерації проти України» і це завдання повинно бути вирішено Верховною Радою України у найкоротші терміни, що в умовах поствоєнного відновлення дозволить постраждалим громадянам України в найкоротші терміни відновити свої права та отримати компенсації.

Наступною актуальною проблемою на сьогодні є відшкодування збитків завданих житловим будинкам цивільних осіб в результаті збройної агресії рф, оскільки за останньою офіційною інформацією близько 2,4 мільйони українців втратили своє житло і на сьогоднішній день не мають засобів відновлення своїх прав та отримання компенсації за втрачене житло.

Отже основною метою цих тез є порівняння та визначення можливих шляхів вирішення даної проблеми постраждалого від збройної агресії рф населення України, як в умовах сьогодення так і в умовах поствоєнного відновлення.

Сьогодні існує лише два шляхи підтвердження пошкодження або втрати житлових будинків це судовий та адміністративний. Судовий шлях відшкодування збитків завданих збройною агресією рф також можна поділити на два шляхи – «Кримінально правовий» та «Цивільно правовий». Кримінально правовий шлях не є дуже популярним, оскільки для його реалізації спочатку повинна бути виконана титанічна робота представників правоохоронних органів зі встановлення конкретних осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Але як свідчить судова практика, існують і такі судові рішення, як, наприклад, у справі № 588/1072/22 вироком суду двох військовослужбовців збройних сил рф, які під час воєнних дій пострілом з танкової гармати пошкодили стаціонарний корпус будівлі Тростянецької міської лікарні, де на той час перебували пацієнти та персонал, було засуджено кожного за ч. 2 ст. 28 та ч. 1 ст. 438 ККУ до 11 років позбавлення волі. Суд також задовольнив і цивільний позов в рамках цього кримінального провадження та стягнув із держави рф майнову шкоду.

Цивільно правовий шлях відшкодування збитків завданих збройною агресією рф є більш популярним однак одночасно з цим не є найпростішим оскільки даний шлях передбачає самостійний збір доказів втрати або пошкодження житлового будинку. Для даного шляху відшкодування збитків застосовується Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії рф, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затверджений постановою КМУ від 19.04.2022 № 473: проводяться визначені цим порядком види обстеження та складається акт обстеження, до якого обов'язково додаються результати фотофіксації об'єкта, що свідчать про характер та обсяг руйнувань.

Також важливим аспектом розгляду такого типу справ є визначення розміру заподіяної шкоди. Під час визначення реальних збитків, завданих житловим будинком, руйнування або їх пошкодження у зв'язку із збройною агресією рф, застосовується відповідна методика, затверджена наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223 і зареєстрована у Мін'юсті 22.12.2022 за № 1522/38858. Ця методика є обов'язковою для використання під час незалежної оцінки збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, та проведення судової експертизи пов'язаної з визначенням обсягом таких збитків. Під час визначення збитків необхідно отримати визначений законодавством документ, який підтверджує, що втрата, руйнування або знищення відбулося внаслідок збройної агресії рф. Визначення завданої шкоди та збитків внаслідок збройної агресії рф, що проводиться відповідно до цієї методики, застосовується як у межах «Кримінально правового» та і в межах «Цивільно правового» шляхів.

Також існує і адміністративний шлях отримання компенсації на відновлення пошкодженого майна за допомогою державної програми «Відновлення», щоб стати учасником цієї програми достатньо подати заявку у застосунку «Дія» або в центрі надання адміністративних послуг чи управліннях соціального захисту населення. Однак є обмеження встановлене державою, розмір виплати не може перевищувати 200 тис грн.. Також є і важлива умова, програма розрахована на незначні пошкодження житлового будинку, а саме на ремонт даху, заміну вікон та дверей. Іншу частину витрат на відновлення пошкодженого майна буде відшкодовуватись через механізм репарацій. Ця програма не поширюється на тимчасово окуповані території оскільки українська влада не має можливості зафіксувати розмір пошкоджень на цих територіях.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити такі висновки, що універсального механізму відшкодування заподіяної шкоди внаслідок збройної агресії рф, на сьогоднішній день не існує. Проте вже зараз існують певні шляхи відшкодування збитків. Для ефективного захисту прав постраждалих в результаті збройної агресії рф, потрібен системний підхід і чіткі та зрозумілі для кожного потерпілого поетапні дії, які приведуть до реального відшкодування заподіяної шкоди.

Реалізацію прав потерпілих осіб на відшкодування заподіяної шкоди можна здійснювати шляхом подання цивільного позову в рамках кримінального провадження, що значно спростить доказування як самого факту заподіяння шкоди, так і розміру завданих збитків.

Також, постраждалі особи можуть захистити свої права та отримати компенсацію і в рамках цивільного судочинства, але в даному випадку постраждалій особі необхідно буде самостійно вчиняти всі процесуальні дії, спрямовані на збирання, отримання та закріплення доказів, які сприятимуть доведенню в судових інстанціях заявлених ним позовних вимог.

Щодо, адміністративного шляху отримання відшкодування збитків то він є найлегшим, але передбачає певні умови та обмеження щодо обсягу відшкодування збитків.

Нажаль, всі перераховані варіанти отримання компенсації за втрачене або пошкоджене майно можливі лише за умови знаходження такого майна на території України, але на сьогоднішній день існує велика кількість людей які втратили своє житло та були вимушені покинути місця свого постійного проживання і на теперішній час не мають законодавчо врегульованого механізму відновлення своїх прав та отримання компенсації. Це повинно зумовити подальше удосконалення механізму отримання компенсації за пошкоджене або втрачене майно постраждалих громадян України в результаті збройної агресії.

Список літератури

Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326, Дата оновлення 03.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 03.08.2023 р. №1706-VII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

Рішення Тростянецького районного суду Сумської області по кримінальній справі 588/1072/22, від 09.05.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714705>

УДК 341.1/8:341.24(477)

Вишковська Валентина,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права
Дубенська філія Університету Україна»
vushkovska@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0000-9618-3961>

Пікалюк Світлана,
старший викладач, завідувачка кафедри права та фінансів,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
pikalyuksvetlana2017@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7035-9527>

Попов Анатолій,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та фінансів
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
popov_anatolii@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1285-9296>

ПРО ДЕЯКІ ПІСЛЯВОЄННІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Серед чисельних проблем післявоєнної України, що вимагають вирішення, в правовій площині, на наш погляд, потрібно поставити на перше місце міжнародні. Перш за все, йдеться про встановлення нового світового устрою. Ми вже вказували, що існуюча система

міжнародної безпеки не витримує критики [2]. Зокрема, пропонували здійснити реформування Організації Об'єднаних Націй у зв'язку з малоефективною діяльністю її головного органу – Ради Безпеки, де росія гальмує всі миротворчі зусилля [2].

З врахуванням досвіду реакції деяких країн на дії російського агресора ми могли б запропонувати і інші новели. Наприклад, механізм одностайних автоматичних економічних санкцій до будь-якого порушника миру, подібний до воєнного механізму НАТО.

У встановленні нового політичного і економічного порядку підтримання міжнародної безпеки особливу роль має зіграти Україна. В цьому питанні учасники чисельних в останній час заходів і дискусій практично не розходяться. Так, учасниця конференції «Новий світовий порядок» К. Шинкарук вважає, що після війни треба буде провести роботу над помилками і визнати, що повернення до довоєнних геополітичних реалій не буде і архітектура європейської й євроатлантичної безпеки має пережити значні зміни. І Україна може зробити значний внесок у більш безпечний післявоєнний порядок [6].

Щоправда, як це зробити конкретно, К. Шинкарук, не вказує. Єдине, вона справедливо вважає, що без безпеки в Східній Європі неможлива й євроатлантична безпека [6].

Ми вважаємо, конструктивну відповідь на вищезгадане питання можна дати за умови системного підходу. Він має включати як власно зусилля нашої держави щодо введення нових правил гри на світовій арені, так і пропорційні кроки наших друзів і партнерів. Друзі – це ті країни, які нам допомагають. А партнери – країни, з якими домовляємося про вирішення тих чи інших питань, як мінімум на рівних для нас умовах.

Прикладом належних партнерських відносин України з іншими країнами могло б стати давно назріле врегулювання проблеми відтоку робочої сили з України (донора) в країни-реципієнти. Цей потік мав місце ще до початку російсько-української війни. А далі ще тільки збільшувався. Як повідомляла Економічна правда в номері від 16 жовтня 2023 року, за розрахунками ООН, з країни виїхали 6,2 млн. українців [1].

Питання їх повернення досить складне і, в свою чергу, пов'язане з вирішенням інших проблем. Не є таємницею, що освіта, яку отримує велика кількість українських громадян в Україні абсолютно не гарантує їм працевлаштування згідно з дипломами.

За позитивний приклад тут може служити досвід Південної Кореї. В середині й наприкінці 1950-х, на перших етапах відновлення майже вщент зруйнованої війною цієї азійської країни, влада припустилася низки помилок, зокрема, неефективно використовувала кошти фінансової допомоги, яка надходила від США. Проте поступово підхід до управління й контролю змінився. Країна зробила ставку на майбутнє, інвестуючи у розвиток освіти й науки. І технологічний прорив, завдяки якому ми зараз цінуємо корейський досвід, став одним із наслідків такої політики [5].

Постачаючи робочу силу за кордон, Україна також має право на певну компенсацію.

Слушним, на наш погляд, зауваженням є висловлювання Віце-президента Парламентської Асамблеї ради Європи Корін Йонкер щодо трудової міграції: «Абсолютно необхідним моментом дотримання порядку у цьому питанні є інвестування в країни, звідки приїздять мігранти» [3, с. 32].

В Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року передбачено: «...провести роботу з актуалізації договірної бази двосторонніх міжнародних договорів України з питань трудової міграції та активізувати співробітництво з іноземними державами, до яких спрямовані потоки трудової міграції з України...» [4].

Але до сьогоднішнього дня воно не виконано. І нині повинно бути доповнено списком країн, які надали притулок нашим громадянам під час російської агресії.

Можливо, вільний рух працівників держав-членів ЄС є найбільш відомою прийнятною формою врегулювання міграції робочої сили. Однак вступ України до ЄС в ситуації, що склалась, також вимагає врахування інтересів нашої країни. У процесі переговорів про вступ мають бути визначені умови, на яких Україна може приєднатися до Європейського Союзу.

Список літератури

Винокуров Ярослав. Україні не вистачає 4,5 млн працівників. Як подолати дефіцит робочої сили? *Економічна правда*. 2023. 16 жовт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/16/705494/> (дата звернення: 09.10.2023).

Вишковська В. І., Попов А. А. Про можливі напрямки реформування Ради Безпеки ООН і самої Організації. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер. : Право. 2022. Вип. 23–24.

Масовий перетин кордону – тест на цивілізацію : 8-ма Європейська міністерська конференція Ради Європи з питань міграції. *Зовнішні справи*. 2008. № 10. С. 30–35.

Про затвердження плану заходів на 2018–2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабміну України № 482-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80?lang=en> (дата звернення: 22.10.2023).

Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html> (дата звернення: 07.11.2023).

Як після війни відбудувати Україну – і весь світ? Цій темі присвятили конференцію в Гарварді. URL: https://lb.ua/blog/rebuilding_ukraine/545741_yak_pislya_viyni_vidbuduvati_ukrainu_i.html (дата звернення: 15.11.2023).

УДК 341.3

Войтюк Тарас,
доктор філософії,
старший викладач кафедри права
Дубенська філія університету «Україна»
vtr.vvl@gmail.com

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Поствоєнна Україна, що цілком зрозуміло, буде переживати надзвичайно складні та важливі перетворення, які вплинуть не лише на саму країну, але й на все міжнародне співтовариство. Після тривалого конфлікту Україна почне процес відновлення та розвитку, і цей процес включатиме в себе широкий спектр правових та гуманітарних аспектів.

Перш за все, однією з ключових складових поствоєнної України буде встановлення принципів правової держави. Уряд та громадяни України працюватимуть над створенням незалежних та ефективних інститутів, задля забезпечення справедливості та захисту прав громадян. Це, між іншим, дуже важливо для підвищення довіри внутрішнього населення та міжнародних партнерів до України після закінчення бойових дій. Другою ключовою темою, на нашу думку, буде боротьба з корупцією.

Крім того, сучасна Україна також буде вести активний діалог з міжнародним співтовариством. Стосунки з міжнародними партнерами включатимуть співпрацю в різних сферах, включаючи від політики, закінчуючи торгівлею та безпекою. Міжнародна

підтримка має відіграти важливу роль у вирішенні численних проблем, з якими стикнеться Україна, і сприятиме її інтеграції в світовий контекст.

Отже, розглянемо, деякі, на нашу думку, перспективи правового та гуманітарного майбутнього розвитку України.

По-перше, однією з найважливіших сфер реформ має стати перебудова судової системи. Уряду та громадським організаціям слід буде активно працювати над змінами, що спрямовані на покращення якості судочинства та забезпечення незалежності судів. Це є дуже важливим для забезпечення правопорядку та захисту прав громадян України. По-друге, антикорупційні заходи мають стати важливою частиною правової реформи в Україні. По-третє, на нашу думку, для позитивних змін у суспільстві важливим є підвищення правової свідомості громадян. Це має включати в себе освіту громадян щодо їхніх прав і обов'язків, а також надання доступу до правової допомоги. Громадяни повинні бути інформовані та обізнані, щоб якісно використовувати свої права та брати участь у правових процесах.

У цілому, правова та гуманітарна реформи в Україні будуть складним та важливим процесом, який вплине на всі аспекти суспільства та її відносини з міжнародним співтовариством. Ці реформи мають бути спрямовані на покращення правосуддя, боротьбу з корупцією та підвищення правової свідомості громадян. Їх виконання є важливим етапом у відновленні та розвитку України після війни.

Україна, перебуваючи в поствоєнному періоді, має активно впроваджувати стратегію міжнародної інтеграції. Міжнародні договори мають бути спрямовані на регулювання відносин з іншими країнами та міжнародними організаціями, що є важливим кроком у встановленні стабільних та довірливих відносин на міжнародній арені.

Наприклад, Україна має ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду, щоб відкрити можливість створення міжнародних судових справ щодо порушень прав людини та військових злочинів. Цей крок важливий не лише для України, але й для міжнародного правопорядку, оскільки це надасть можливість визнати та стягнути відповідальність за серйозні порушення на міжнародному рівні [0].

Ці дії України будуть свідчити про готовність країни дотримуватися міжнародних стандартів та норм, а також про рішучість встановлювати правопорядок та захищати права свого населення навіть у складних умовах післявоєнного відновлення.

Війна в Україні призвала до великої гуманітарної кризи та соціальних викликів. Більше мільйона людей, що проживали в зоні бойових дій, були вимушені покинути свої домівки та переселитися в інші регіони країни. Це масове вимушене переселення створило складну ситуацію для цих переміщених осіб та суспільства в цілому.

Одним із найважливіших завдань в поствоєнному періоді є повернення та інтеграція цих осіб. Це включає в себе численні аспекти, починаючи від проблеми забезпечення житлом - багато з людей втратили свої домівки і потребують підтримки у відновленні житлових умов, до питань трудової зайнятості та доступу до освіти [0].

Питання трудової зайнятості також важливе для інтеграції осіб у нові реалії. Багато людей втратили свої робочі місця або мали перерви в кар'єрному зростанні через війну. Тому уряд України спільно з міжнародними партнерами має активно працювати над створенням можливостей для працевлаштування та професійного розвитку цих людей.

Освіта є ще одним важливим аспектом інтеграції. Особи, що переселилися, потребують доступу до якісної освіти для забезпечення свого майбутнього. Уряд України повинен розвивати програми та проекти для забезпечення освітніх можливостей для всіх

бажаючих. Крім того, багато переміщених осіб потребують психологічної та соціальної допомоги під час адаптації до нових умов життя [0].

Загалом, інтеграція переміщених осіб є надзвичайно важливим завданням для України після завершення війни. Це вимагає спільних зусиль уряду, громадськості та міжнародних партнерів для забезпечення життєздатності та добробуту цих людей і створення стабільного та мирного суспільного стану.

Також серйозною загрозою для стабільності та громадської безпеки в Україні в поствоєнний період будуть дезінформація та поширення фейків. Ця проблема має серйозні наслідки, оскільки впливає на громадську думку та може спричинити конфлікти, розбіжності та навіть загрозувати національній безпеці. Ефективна боротьба з дезінформацією включає в себе декілька ключових аспектів.

По-перше, важливо розвивати медіаосвіту та медійну грамотність серед громадян. Люди повинні бути здатні розрізнати надійні джерела інформації від фейків та маніпуляцій. Це допомагає створити свідому громадськість, яка може критично оцінювати інформацію, яку вона споживає.

По-друге, важливим для боротьби з дезінформацією є підвищення якості журналістської діяльності. Професійні журналісти мають відповідальність за поширення достовірної інформації та фактів.

По-третє, важлива для забезпечення доступу до різноманітної та об'єктивної інформації підтримка незалежних медіа.

Україна, після завершення війни, вимушена буде активно взаємодіяти з міжнародними організаціями та державами з метою отримання гуманітарної допомоги та підтримки в різних сферах. Гуманітарна допомога є важливим інструментом для забезпечення життєвих потреб та підтримки уразливих груп населення [0].

Після завершення конфлікту, Україна має максимально наблизити свої стандарти та регуляторну базу до європейських норм і цінностей.

Поствоєнна Україна відзначиться інтенсивними змінами та реформами, що впливають як на внутрішню політику країни, так і на її стосунки з міжнародним співтовариством. Правовий і гуманітарний дискурси в Україні стануть інструментом для вирішення численних викликів та завдань, які постануть перед країною після тривалого конфлікту [0].

Захист прав людини є однією з ключових складових поствоєнної реалізації України. Загалом, поствоєнна Україна переживе істотні зміни, що вимагають спільних зусиль та співпраці всіх рівнів суспільства та міжнародних партнерів для досягнення стабільності, правопорядку та покращення якості життя громадян.

Ми розглянули ключові аспекти, які визначають сучасну реальність України в поствоєнний період: інтенсивні зміни в правовій системі, спрямовані на забезпечення справедливості та прав людини, реформу судової системи, боротьбу з корупцією та дезінформацією, інтеграцію з міжнародним співтовариством, інклюзивну інтеграцію переміщених осіб, а також вирішення міжнародних конфліктів, включаючи судові справи перед Міжнародним Судом ООН.

Хочемо підкреслити важливість спільних зусиль уряду, громадськості та міжнародних партнерів для забезпечення життєздатності та добробуту громадян України та створення стабільної та мирної суспільної ситуації. Поствоєнна Україна має вести активний діалог зі світом і здійснювати спрямовані на покращення реформи та інтеграцію

з міжнародними партнерами, демонструючи свою відданість відновленню, стабільності та демократії.

Список літератури

Економічна правда. Відбудова України після війни: хто, як і за чиї гроші. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/19/687200/> (дата звернення: 19.10.2023).

Європейська правда. Фінансова підтримка України під час та після війни: якою може бути стратегія ЄС. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/05/11/7161414/> (дата звернення: 19.10.2023).

Свобода Р. Малюська пояснив, чому Україна не може ратифікувати Римський статут під час війни. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-maluska-ukrainay-gumskyy-statut/31880061.html> (дата звернення: 19.10.2023).

Фінансово-економічні наслідки війни. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html (дата звернення: 19.10.2023).

Що загрожує поствоєнній Україні. Новини України та Світу. Головні і останні новини - NV. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/koli-zakinchitsya-viyna-v-ukrajini-yak-virishiti-demografichnu-krizu-novini-ukrajini-50346614.html> (дата звернення: 19.10.2023).

УДК 342.92:342.952

Волік Вячеслав,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Маріупольський державний
університет
v.volik@mdu.in.ua
ORCID 0000-0002-1344-9486

ПОДАЛЬШІ КРОКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Без сумнівів, рівень розвитку економіки країни можна оцінити за показником роботи транспортного комплексу, базис якого складає у сукупності інфраструктура залізничного, автомобільного, водного, авіаційного і трубопровідного транспорту. Наразі, в умовах воєнного стану, питання правової підтримки та розвитку транспортної системи, як стратегічно важливою сфери, набули особливого значення. Відтак, суттєве зменшення рівня обсягів вантажних перевезень у міжнародному сполученні та об'єктивна необхідність покриття витрат транспортними підприємствами призводять до зростання грошової вартості перевезень не лише у нашій країні, а й у світі загалом. Таким чином, дослідження у сфері міжнародних перевезень не втрачають своєї актуальності.

Окреслене питання досліджувалося багатьма науковцями, серед яких варто згадати Т. В. Блуднову, О. І. Платонова, В. В. Чорного, К. С. Мініча, О. І. Петренка та інш.

Результати роботи підприємств та міжнародного транспортного сполучення значно погіршилися останніми роками. Першопричиною цього стало поширення інфекції COVID-19 та встановлення карантинних обмежень. Наразі воєнний стан та активні бойові дії на території України є причиною руйнування значної частини інфраструктури, що

унеможливиє роботу транспортних підприємств. Вважаємо доречним наголосити, що будь-який вид транспорту має свої певні особливості та характеристики, однак єдиною ознакою для всіх є їхня приналежність до стратегічно важливих об'єктів, від роботи яких безпосередньо залежить як економічна ситуація в країні, так і збереження єдності і суверенітету її території [1, с. 39]. До того ж, варто наголосити і на тому, що одним з головних завдань європейських інтеграційних процесів в Україні є гармонізація та пристосування національного законодавства у транспортній сфері до європейського законодавства, а також синхронізація української сфери вантажних перевезень з Європейським зеленим курсом. Ми розділяємо думку деяких науковців про те, що зазначені завдання неодмінно поєднуюватимуться з подальшою післявоєнною відбудовою України, а їх вирішення неможливе без належної систематизації нагальних та об'єктивно існуючих проблем.

Так, залізничний транспорт технічно та технологічно недовершений. Проблема його використання полягає у низці чинників, зокрема низької якості транспортних послуг, невиваженої тарифної політики, одночасним використанням залізничної мережі як для перевезень вантажів, так і пасажирів. Автомобільні перевезення також стикаються з рядом проблем, зокрема щодо низького технічного рівня автомобільних доріг, відсутністю достатнього розвитку автомагістралей, неналежний контроль над дотриманням користувачами автомобільних доріг норм та правил у перевезенні великогабаритних і великовагових вантажів. Водний транспорт теж зіштовхується з певними проблемами, зокрема щодо врегулювання контролю контейнерів відповідно до встановлених міжнародних норм [2].

Отже, окреслені проблеми знаходяться як у технічній площині, так і у правовій. Збройна агресія сусіда та активні бойові дії ще більш ускладнили міжнародні перевезення територією України, що безпосередньо вплинуло на обсяги та масштаби перевезень вантажів. Зауважимо, що саме від роботи транспортних підприємств залежить вчасне забезпечення нагальних проблем Збройних сил України, а також постачання гуманітарної допомоги з європейських країн. Саме тому наразі важливо консолідувати сили разом з європейськими партнерами та розбудувати нові логістичні ланцюги, при цьому усунувши надлишкові бюрократичні процедури шляхом внесення відповідних нагальних змін до чинного законодавства, зберігаючи європейський вектор розвитку нашої держави.

Список літератури

Лучникова Т. Міжнародні вантажні перевезення територією України в умовах війни. Товари і ринки №3. 2022. С. 37-46.

Стасюк О. М., Чмирьова Л. Ю., Федяй Н. О. Ринки вантажних та пасажирських перевезень в Україні: проблеми та тенденції. Ефективна економіка. 2020. №9 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8199>

Голіна Володимир,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені В. В. Сташиса НАПрН України
golina1935@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9166-3472

ВПРОВАДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЯК НАПРЯМУ ЗАПОБІГАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ¹

Резолюцією ООН від 31 серпня 2020 року «Підвищення безпеки дорожнього руху у всьому світі» друге Десятиліття дій із забезпечення безпеки дорожнього руху (2021–2030 роки) оголошено періодом досягнення амбітної цілі – скорочення смертності і травматизму від ДТП на 50%. Досягнення цієї мети можливе, за оцінкою експертів ООН, за дотримання таких умов: реалізація національних концепцій підвищення рівня безпеки дорожнього руху; комплексного підходу під час розробки заходів вирішення проблем безпеки дорожнього руху; поступове запровадження безпілотного транспорту; удосконалення управління і контролю у сфері дорожнього руху.

Нагальною метою запобігання ДТП в Україні, проголошеною Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року і Державною програмою з тією ж назвою на період до 2023 року, є, зокрема, зниження на 30 % показника смертності від ДТП [5; 2]. Відповідно до Державної програми оптимальним способом розв'язання високого рівня смертності від ДТП в Україні (загинуло від ДТП: у 2019 – 3 454, у 2020 р. – 3 541, у 2021 р. – 3 238, у 2022 р. – 2 791 осіб) визначаються, в основному, удосконалення державного управління у сфері безпеки дорожнього руху, обліку ДТП, розвиток дорожньої інфраструктури та деякі інші напрями, здійснення яких, між іншим, зменшить кількість ДТП з тяжкими наслідками, кількість загиблих та травмованих від них, підвищують рівень дотримання Правил дорожнього руху (ПДР) і правової свідомості та відповідальності учасників дорожнього руху та ін.

Теоретико-прикладним завданням дослідження дорожньо-транспортних подій є отримання нових знань про їх закономірності з тим, щоби, по-перше, перейти до аналізу закономірностей їх причин та умов, так і, по-друге, виявити найбільш «уразливу» ланку причинно-наслідкового ланцюгу, тобто криміногенний чинник, на який у подальшому слід спрямувати запобіжні заходи. Кримінологічний аналіз автотранспортної злочинності за декілька останніх років доводить до висновку, що найбільш «уразливою» для запобіжного впливу ланкою є «людський фактор» (водій, пішоходи, пасажери та ін.), що обумовлює створення, на наш погляд, культурологічної концепції запобігання правопорушенням на дорогах.

Культурологічна концепція запобігання необережній злочинності у кримінології виникла порівняно нещодавно. Це зумовлено, зокрема, з подальшим поглибленим дослідженням ролі людського фактору (соціально-демографічних, психофізичних

---

¹ *Примітка.* Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (реєстр. номер 0120U105615).

особливостей особистості основних учасників дорожнього руху, рівня їх правосвідомості, культури, ступеня ризикованості їх дій у конкретних дорожніх ситуаціях, мотивів порушення правил дорожнього руху, оцінки й сприйняття інформації про ситуацію, що виникла, та багатьох інших запитань) у вчиненні автотранспортних правопорушень [4, с. 116].

Нами вже наголошувалося, що стійкість кількісно-якісних показників у зазначених нами транспортних правопорушень – показник, як правило, навмисного недотримання ПДР, яке напряму залежить лише від правосвідомості учасників дорожнього руху і не потребує від них (водіїв і пішоходів) особливих знань, освіти, навичок, стажу керування транспортним засобом чи спритності при переміщенні дорогою (вулицею). При цьому є достатніми елементарна культура руху, усвідомлення можливого настання ДТП із тяжкими наслідками, просте почуття обережності [3, с. 13]. Звідси виникає ідея нормативно-правового впливу на протиправну поведінку учасників дорожнього руху. На наше переконання, саме за допомогою жорстких нормативно-правових імперативів закладається важлива складова основи культуролого-правового напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням – впливу сили страху перед покаранням на правосвідомість і поведінку учасників дорожнього руху.

У свій час, і дещо під іншим кутом зору, Ч. Беккарія писав: «... треба для запобігання злочинам зробити так, щоб люди боялися порушувати закони, оскільки страх перед законом є благодатним...» [1] Суворі, а інакше не може й бути, адміністративні стягнення і кримінально-правові покарання – це ті на сьогоднішній день актуальні й переконливі інструменти, за допомогою яких, враховуючи наш національний менталітет, тільки й можна підняти і навіть певним способом стандартизувати культуру правосвідомості учасників дорожнього руху. І не просто треба усвідомлювати загрозу неминучої відповідальності за порушені правила безпеки дорожнього руху (для цього необхідно в країні створити передумови їх фіксації), а під страхом невідворотності суворого стягнення чи покарання привчати себе до неухильного дотримання цих правил, тобто до порядку, культури водіння тощо.

Культурологічний напрям стратегії забезпечення доріг і вулиць не зводиться лише до посилення санкцій за деструктивність дій чи бездіяльність суб'єктів, які зобов'язані опікуватися такою ціллю. Цей напрям інтегрує спеціально для нього обрані, найбільш ефективні і перевірені світовою і вітчизняною практикою обмеження можливостей вчинення транспортних правопорушень, заходи і засоби соціального, правового, технічного, культурологічного, організаційно-управлінського, кримінологічного та технічного характеру. Саме вони, поєднані загальною метою, утворюють культурологічний напрям, або концепцію, безпеки дорожнього руху.

Список літератури

Беккарія Ч. О преступлениях и наказаниях / сост. и предисл. В.С. Овчинский. Москва: НОРМА-М, 2008. С. 150. 184 с.

Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2020 р. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 252.

Голіна В. В. Актуальні питання забезпечення безпеки дорожнього руху: правові та кримінологічні аспекти. *Питання боротьби зі злочинністю*. зб. наук. пр. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 9-17.

Голіна В.В., Шрамко С.С. Концептуальні основи культурологічного напрямку підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2021. Вип. 42. С. 113–121.

Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 214.

УДК 347.9

**Гусаров Костянтин,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
k.v.gusarov@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0001-8774-259X**

ПОДВІЙНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА ТА ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Післявоєнна розбудова України потребуватиме вдосконалення процесуальних механізмів захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. З огляду на вказану обставину потребує вдосконалення цивільної процесуальної правосуб'єктності тих чи інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Дана робота стосуватиметься питанням правового статусу та можливого конфлікту інтересів окремого суб'єкта цивільного процесуального права – експерта з питань права. Аналіз його правосуб'єктності у науковій літературі, присвяченій суб'єктам цивільного процесуального права, раніше не досліджувався [1] з причини відсутності протягом тривалого часу такого суб'єкта у цивільному процесуальному законодавстві. Особливість його правового статусу полягає в тому, що він не є адвокатом у процесі, але без його оцінки надати правову оцінку з боку суду певним обставинам справи може бути проблематично. Висновок експерта в галузі права може подаватись учасниками справи при допуску такого експерта судом з двох питань: 1) застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. Лише з цих питань.

Експертом в галузі права може бути особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Повторюю, що експерт в галузі права не є адвокатом, але від його знань та кваліфікації у вказаних питаннях залежить, за великим рахунком, належна оцінка судом норм іноземного права, наприклад. Думаю, можна сказати, що він надає правову допомогу суду, не порушуючи незалежність останнього. Подібного роду правову допомогу виключно науково-консультативного характеру надає Верховному Судові Науково-консультативна рада при цьому суді.

І виникає питання про можливе поєднання в одній особі декількох процесуальних та науково-дорадчих статусів. Є доктор філософії чи доктор права, який здійснює адвокатську діяльність та є визнаним фахівцем у галузі практики суду ЄС, та є членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді. Ратифікація Гаагської конвенції про судові рішення 2019 р. Україною відбулась, та норми Конвенції почали діяти в Україні з 1 вересня цього року. Такому доктору права може бути надіслана ухвала суду про залучення його до цивільної справи в якості експерта в галузі права. Пізніше йому надходить запит по цій справі як до члена Науково-консультативної ради при Верховному Судові про підготовку науково-консультативного висновку. Можливо, він ще приймав участь як адвокат сторони по цій справі.

Що робити адвокату, експерту в галузі права та члену Науково-консультативної ради в одній особі? Чи у нього конфлікт інтересів та певна заінтересованість? Вважаю, є. Але чи зобов'язаний він заявляти самовідвід, чи буде його участь у справі в якості іншого суб'єкта перепорою для участі в іншому процесуальному статусі? Вважаю, ні.

Як експерт з питань права він справі відмовитися від участі у судовому процесі, лише якщо він не володіє відповідними знаннями. Знаннями він володіє. Він і доктор наук, і наукові публікації має за профілем необхідних знань, і рівень цитування по публікаціям з певної галузі права достатньо високий. І відвід у цивільному процесі можна заявити тільки судді, секретарю судового засідання, експерту, спеціалісту, перекладачу. Експерта з питань права серед цього переліку немає. Мова іде про іншого суб'єкта – експерта з питань проведення, наприклад, почеркознавчої експертизи.

Чи можна таку особу не допустити до участі у справі в якості представника-адвоката? Ні. Представником, відповідно до ст. 61 ЦПК України, не може бути суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок, або помічник судді, який розглядає справу, або медіатор при проведенні медіації щодо спору. Експерта з питань права серед вказаного переліку немає.

Такій особі не можна заявити відвід як члену Науково-консультативної ради, оскільки інституту відводу членам цієї ради національним законодавством не передбачено. Так, відповідно до Положення про науково-консультативну раду при Верховному Суді (п.3.4) член Науково-консультативної ради не може надавати висновок у справі, в якій він бере (брав) участь. Але в якості кого – Положення не визначає, як і не визначає можливі санкції для члена ради при порушенні ним цього пункту.

З точки зору юридичної деонтології особа, про яку мова йде вище, не може в одному процесі перебувати у трьох «статусах», навіть у двох. Проте законодавчих перепон для цього, нажаль, немає. Про зловживання процесуальними правами тут можна і слід говорити, але санкції в цих випадках не передбачені. В цілому, як на мене, у найближчий час остаточно перемогти таке негативне явище, як зловживання процесуальними правами, не можливо. Мені це нагадує мутуючий вірус хвороби Covid-19. Начебто і вакцину від цієї хвороби людство створило, а вірус пристосовується до неї та знаходить способи надалі шкодити людству.

Список літератури

Комаров В.В., Радченко П.І. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти. Київ: НМК з ВО. Мінвузи УРСР. 1991. – 103 с.

Калініна Аліна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
alina.kalinina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8015-0807>

SMART ІНФРАСТРУКТУРА АВТОШЛЯХІВ В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ²

Серед завдань розвинених держав світу забезпечення дорожнього руху є одним із топових, оскільки безпека його учасників є запорукою нормальної внутрішньодержавної та міждержавної транспортної комунікації, що безпосередньо впливає на економіку країни. Важливість питання безпеки дорожнього руху підкреслюється і його перебуванням у фокусі міжнародної уваги, внаслідок чого створено низку міжнародних організацій, що опікуються цією проблемою (наприклад, Організація об'єднаних націй, Всесвітня організація охорони здоров'я, різні громадські організації та ін.).

Головним меседжем стратегічних міжнародних та європейських планових і програмних документів є суттєве скорочення дорожньо-транспортної смертності. На цьому факті наголошується й у концептуальних документах у сфері дорожнього руху в національному законодавстві України. Наприклад, у преамбулі до Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р (далі – Стратегія) [1], акцентується увага на амбітній програмній меті Організації Об'єднаних Націй, щодо концентрації дій та досягнень в галузі безпеки дорожнього руху в рамках наступного десятиліття до 2030 року та скорочення смертності на дорогах на 50 відсотків [1].

Необхідно зазначити, що реалізація Стратегії передбачає виконання низки євроінтеграційно спрямованих напрямів у різних сферах, однією із яких є забезпечення безпеки на дорогах шляхом розвитку дорожньої інфраструктури. Цей напрям містить такі європейсько зорієнтовані кроки реалізації:

а) гармонізація стандартів проектування та будівництва доріг відповідно до стандартів ЄС та кращої практики інших держав [1];

б) проведення аналізу та здійснення контролю за якістю впровадження важливих складових безпечної дорожньої інфраструктури згідно з вимогами та/або кращою практикою ЄС, зокрема перегляд стандартів щодо забезпечення безпеки перехресть; влаштування дорожніх знаків, розмітки, сучасних елементів пасивної безпеки; забезпечення безпеки узбіч та влаштування паркувальних місць; будівництва розв'язок кільцевого типу з малим та середнім розміром центрального острівця; заборони рекламних конструкцій вздовж автомобільних доріг [1];

---

² Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105615).

в) створення мережі зон відпочинку водіїв на дорогах загального користування з урахуванням вимог Європейської угоди щодо роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення, створення необхідної дорожньої інфраструктури перед пунктами пропуску на державному кордоні в місцях скупчення вантажних транспортних засобів для забезпечення створення належних умов для міжнародних автомобільних перевізників під час перетину державного кордону, забезпечення загального доступу до цієї інформації в електронному вигляді [1].

Широкий спектр напрямів реалізації Стратегії, спрямованих на впровадження європейського досвіду у сфері безпеки дорожнього руху, є практичним відбиттям високих європейських стандартів.

Розбудова дорожньої інфраструктури в євроінтеграційному контексті передбачає й забезпечення дорожнього руху за допомогою smart-технологій, базовим елементом забезпечення чого є використання відеокамер для автоматизованої фіксації порушень правил дорожнього руху.

Необхідно зазначити, що поки в Україні впроваджуються лише деякі елементи smart безпеки дорожнього руху (наприклад, окрім встановлення системи автоматичної фіксації правопорушень, запроваджуються деякі елементи smart доріг в межах проєктів Smart City), за кордоном діджиталізація цієї сфери досягла певних успіхів. Так, у Великій Британії, Італії, Австрії, ФРН, Нідерландах та інших європейських державах рівень використання smart-технологій з метою забезпечення дорожнього руху значно вищий, а дорожньо-транспортна смертність і травматизм – значно нижчі, ніж в нашій країні. Певним чином це пов'язано і з розвитком smart міст, оскільки дорожня інфраструктура – важлива складова таких проєктів.

Наведемо кілька перспективних можливостей smart автошляхів, що впливають, серед іншого, й на підвищення рівня безпеки дорожнього руху:

1) адаптивний круїз-контроль (ACC). Круїз-контроль – це керування прискоренням інтелектуального автомобіля. Адаптивний круїз-контроль контролюватиме швидкість автомобіля у певних умовах. Отже, це зменшить ймовірність перевищення швидкості в районах, схильних до аварій;

2) динамічні дорожні знаки повинні адаптуватись до змін ситуації на дорогах. Наприклад, обмеження швидкості, зміна маршруту та попереджувальні знаки можуть відрізнитися;

3) вуличні ліхтарі. Smart ліхтарі можуть виявляти автомобіль навколо і, виходячи з цього, спалахувати, що є важливим для економії електроенергії. Освітлення автошляхів, як правило, здійснюється від заходу сонця до світанку. У такий спосіб енергія споживається безперервно, незалежно від наявності автомобіля на дорозі;

4) системи безпеки. Камери та датчики на різних чутливих ділянках дозволяють відстежувати ситуації на smart дорогах. Більше того, у такий спосіб забезпечується відеофіксація будь-якої неправильної (і зокрема, неправомірної) поведінки водія, ідентифікуючи реєстраційний номер транспортного засобу;

5) зв'язок між транспортними засобами. Аварій можна було б уникнути, якби автомобілі наперед передавали свої наміри. Крім того, водії можуть краще розуміти один одного, якщо їх транспортні засоби «вміють спілкуватися»;

6) інформація для пасажирів. Громадський транспорт може бути більш ефективним, якщо транспортні засоби можуть швидко перевіряти пасажирів. Пасажири можуть заздалегідь зареєструватися на самому стенді. Таким чином, зарезервованій транспорт може бути більш ефективним, безпечним та економним час;

7) управління автопарком. Управління всім автопарком – одне з ключових завдань удосконалення громадського транспорту. Віддалене відстеження, управління та контроль всього автопарку може стати зразком для Smart City;

8) допомога у подорожі. Подорож може бути стомлюючою через затори, складні маршрути або неправильний напрямок. Допомога в подорожі розумною дорогою може принести користь пасажиром, якщо вони отримують більш чіткі інструкції по маршруту через НМІ [2].

Отже, у трикутнику «особа-механізм-дорога» одним із шляхів підвищення рівня безпеки дорожнього руху є діджиталізація елементу «дорога». У цифрову епоху сучасності можна сміливо говорити не лише про відеофіксацію дорожнього руху, а й про цілісну безпекову систему автошляхів, що є елементом іншої великої системи – Smart City. Запровадження такого smart елементу дозволить державам (і Україні, зокрема) приблизитися до досягнення надмети – нульової смертності на дорогах. Наразі в Україні триває супротив збройній агресії РФ. Однак наша перспективна держава ніколи не зупиниться на шляху до розвитку. Тому однією із перспектив післявоєнного розвитку України однозначно є забезпечення її автошляхів високотехнологічними засобами.

Список літератури

Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2020 р. № 1360-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-p#Text> (дата звернення: 04.12.2023).

Smart Road Infrastructure That Improvises Urban Commute. URL : <https://www.iotworlds.com/smart-road-infrastructure-that-improvises-urban-commute/> (дата звернення : 04.12.2023).

УДК 321.7:004(477)

Камардіна Юлія,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
j.boyko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2295-5559>

ЕЛЕКТРОНА ДЕМОКРАТІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Демократичний політичний режим давно сприймається більшістю сучасних країн як традиційний. Проте, сформована ще у стародавньому світі, демократія на сьогоднішній день піддається суттєвому трансформуванню під впливом інформаційних та телекомунікаційних технологій. Іншими словами, це означає зміну сучасної демократичної парадигми на більш відкриту, яка сприятиме утвердженню плюралізму, нових цінностей, потреб, методів та процедур.

Проблематика, пов'язана з особливостями функціонування електронної демократії в умовах глобальної інформатизації та побудови інформаційного суспільства є досить новою для юридичної науки.

Лише у 90-ті роки ХХ століття внаслідок швидкого розповсюдження сучасних інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності активізувалася дискусія щодо запровадження електронної демократії.

У світі зберігає актуальність завдання вдосконалення вже існуючих способів участі громадян в управлінні справами держави, а також пошук та закріплення принципово нових форм народовладдя. У зв'язку з цим актуальним завданням є вдосконалення державної політики у сфері розвитку інститутів безпосередньої демократії. Одним із способів досягнення цієї мети є впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем у механізми реалізації інститутів безпосередньої демократії. Вже зараз їхнє використання призвело до появи безлічі наукових концепцій та термінів, таких як «електронна демократія», «електронний уряд», «електронна держава» [2;4;6]. Разом з тим у цій галузі існує велика кількість невирішених теоретичних та практичних правових проблем, що вимагають додаткового наукового осмислення. Поняття «електронна демократія» є складним, багатогранним та суперечливим, оскільки під цим феноменом подекуди розуміються речі, які настільки онтологічно відмінні, що об'єднання їх в одне ціле здається досить складним науковим завданням. Отже, у процесі тривалих наукових дискусій серед науковців не було визначено єдності щодо терміну «електронна демократія».

Сучасні автори досліджують поняття та сутність електронної демократії [3], її теоретико-практичні аспекти [2], проблеми становлення та реалізації [1]:

- електронна демократія як правове явище аналізується комплексно у взаємозв'язку з іншими правовими явищами і щодо внутрішніх взаємозв'язків: як елемент системи та як самостійна система;

- електронна демократія як елемент електронної держави (наприклад, електронну демократію досліджують нарівні з електронною державою, електронним урядом);

- електронна демократія як складна система, яка включає в себе як електронне голосування та досліджується крізь призму конституційності та елемента системи правової основи та критерії конституційності електронного голосування.

У зарубіжних країнах під електронною демократією чи «eDemocracy» розуміється підтримка та зміцнення цивільних прав та обов'язків у суспільстві знань та інформації. Основними цілями електронної демократії є не створення нових прав та обов'язків, а розширення інформаційної політики та формування активної громадянської позиції. Також цілями електронної демократії є підвищення відкритості у діяльності органів публічної влади, підтримка культурних автономій, транскордонного та міжмовного обміну [5, с.32]. Зміст електронної демократії включає насамперед різні форми участі громадян в управлінні справами держави за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і передбачає залучення громадян вже на ранніх стадіях управлінського процесу.

Проводячи аналіз факторів впливу на розвиток електронної демократії у сучасному світі, можна виокремити такі форми електронної демократії:

1. Електронне голосування (e-vote).

2. Створення офіційних сайтів політичних партій, державних діячів та їх удосконалення у частині прийому та розгляду звернень в електронному вигляді, надання звітів щодо прийнятих на виконання зазначених звернень до заходів.

3. Проекти щодо з'ясування громадської думки в мережі Інтернет за основними законами та політичними подіями країни.

4. Право законодавчої ініціативи, право на референдум.

5. Створення електронних органів законодавчої, судової влади з реєстрацією думок онлайн (муніципальний електронний проект «Сіті-хол» (City Hall) у США, проект «Європейська громадянська ініціатива»).

6. Створення електронних партій (Австралія, Швеція, Нова Зеландія), які орієнтовані на повноцінне представництво у мережі Інтернет, у тому числі у вигляді проведення голосування серед рядових членів партії, щодо формування політики партії, вироблення позиції в рамках голосування щодо тих чи інших питань у рамках законотворчого процесу.

7. Використання мережі Інтернет як майданчика для ведення інформаційно-роз'яснювальної діяльності з урахуванням узагальнення досвіду звернення виборців за запитами щодо надання інформації про вибори у країні.

8. Створення інформаційної та комунікаційної бази для формування «електронних» політичних та громадських лідерів.

9. Повідомлення за допомогою мережі Інтернет про найважливіші політичні події.

10. Електронний уряд (Канада, Південна Корея та ін.).

Таким чином, сутність поняття «електронна демократія» несе два смислових навантаження: «демократія» та «електронні способи її реалізації»; поняття «електронна демократія є складним та багатоаспектним явищем». Виходячи з положень Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2009)1, «електронна демократія є однією з кількох стратегій підтримки демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів, а також поширення демократичних цінностей». Однак, це визначення, хоч і видається на перший погляд досить точним, проте не відображає суттєвих правових характеристик, якими її наділяє Рада Європи у своїх рекомендаціях, таких як прозорість, підзвітність органів влади, доступність, якість та свобода інформації, розширення участі населення в демократичних процесах, поєднання державного регулювання та саморегулювання, демократичне та цифрове громадянство та ін. У світлі необхідності уніфікації та стандартизації понять у сфері електронної демократії це питання також потребує ґрунтовного дослідження .

Електронна демократія у загальному вигляді розуміється як здійснення влади народом в електронній формі або ще простіше – як традиційна демократія, втілена в електронній формі. Вона перебуває у взаємозв'язку з традиційними демократичними процесами та доповнює їх.

Н.В. Грицяк та С.Г. Соловійов [2], виявили особливість структури електронної демократії, яка може розглядатися як у широкому, і у вузькому значенні даного терміну. Е- демократія у вузькому розумінні передбачає застосування ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян. У цьому разі змінюється лише технологічний бік подання заяв, звернень, запитів органам влади від імені громадян. Тобто, використовуючи своє законне право на отримання певної довідки, громадянин може звернутися до інстанції письмово, а може, наприклад, користуючись електронною поштою. Е-демократія у широкому розумінні передбачає залучення громади за допомогою сучасних інформаційних технологій до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань.

Єдиного підходу до визначення поняття «електронна демократія» в Україні ще не склалося. Стаття 1 Конституції проголошує Україну демократичною державою. В теорії права під демократією розуміють політичний режим чи форму політичної організації суспільства, яка заснована на визнанні народу як джерела влади, на його праві брати участь у вирішенні державних справ та наділенні громадян широким колом прав і свобод. Як відомо, у перекладі з давньогрецької «демократія» — це «влада народу» (demokratia: demos - народ і kratos - влада). Найважливіші питання життя вирішуються у вигляді виборів і референдумів (безпосередня демократія). Другий варіант - делегування - наділення владою певних осіб, які від імені народу здійснюють поточне управління державі. Дані методи підкріплюються реалізацією основних цивільно-політичних прав та свобод: свобода слова та ЗМІ, доступ до інформації, свобода зборів, об'єднання, право на звернення до органів публічної влади.

В цілому, при побудові системи електронної демократії виявляється ряд серйозних недоліків, які широко обговорюють експерти і громадськість у всьому світі: обов'язкова вимога до високого рівня доступності інтернет-технологій у країні (що перешкоджає побудові ЕД у менш розвинених країнах); проблеми, пов'язані із захистом інформації, оброблюваної під час реалізації процедур ЕД (що загрожує порушенням базових принципів справедливого підрахунку голосів тощо); складність оцінки ефективності результатів побудови системи електронної демократії на державному рівні; спірний характер визначення меж правового регулювання функціонування мережі Інтернет, як способу непрямого контролю держави за процесами електронної демократії.

Підсумовуючи, можна сказати, що майбутніми перспективами електронної демократії в Україні є: подальший якісний розвиток існуючих демократичних і політичних систем; підвищення ефективності зворотного зв'язку між громадянами та владою; підвищення політичної свідомості та рівня політичної культури українського громадянського суспільства; покращення методів управління на всіх державних рівнях у плані швидкості, якості та ефективності; виведення України на такий же міжнародний рівень, як інші розвинені країни світу щодо цифровізації в усіх сферах суспільного життя.

Загалом електронна демократія є цікавою формою суспільних відносин як з теоретичної так і з практичної точки зору. Сьогодні необхідно проводити поглиблені дослідження, розробляти нові моделі, розвивати електронні інструменти та розробляти план щодо подальшого впровадження та розвитку в Україні електронної демократії.

Список літератури

Баранов О. Правові проблеми «електронної демократії». *Інформація і право*. 2017. № 1(20). URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/5_4.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

Грицяк Н.В. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії: навч.-метод. рек. / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов. Київ: НАДУ, 2013. 44 с.

Куфтирєв П.В. Поняття та система принципів електронної демократії. URL: <http://uidd.com.ua/2019/06/03/ponyattya-ta-systema-pryntsyviv-elektronnoyi-demokratiyi/> (дата звернення: 15.10.2023).

Малишенко Л. О. Співвідношення електронної демократії та електронного уряду та визначення функцій даних інститутів. *Науковий вісник (Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців)*. Науки: економіка, політологія, історія. 2008. № 20. С. 103–113.

Meier, A. *eDemocracy & eGovernment. Stages of a Democratic Knowledge Society*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. 2012. 236 p.

Осадчук К.О. Електронна демократія як підстава та напрям трансформації взаємовідносин між сучасною державою та суспільством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №3. С. 28-31. URL: http://lsej.org.ua/3_2015/8.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

Камінська Наталія,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний авіаційний університет
na-pro@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

На початку XXI ст. було прийнято ряд міжнародно правових актів, що закріпили стандарти виборчого права, а також модернізували інституційну основу його реалізації і захисту. Зокрема, йдеться про Кодекс належної практики у виборчих справах 2002 р., «Чинні зобов'язання щодо проведення демократичних виборів у державах-членах ОБСЄ» 2003 р., Кодекс належної практики щодо політичних партій 2009 р., Кодекс кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішень 2009 р., Доповідь про міжнародно визнаний статус спостерігачів на виборах 2009 р., Сараєвську декларацію про виборчий доступ людей з обмеженими можливостями і людей, які належать до меншин 2012 р., Декларацію глобальних принципів непартійного спостереження за виборами громадськими організаціями 2012 р.; Рекомендацію КРМВРС 2017 р. СМ/Rec (2017)5 щодо стандартів для електронного голосування і т. д. Тобто, очевидна вагома роль Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу у становленні інституційних механізмів у даній сфері.

У рамках цих організацій передбачено функціонування Ради з демократичних виборів, Венеційської Комісії, Моніторингового комітету, ЄСПЛ та інших органів (Рада Європи), Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ ОБСЄ) тощо. На них покладено забезпечення поваги прав і основних свобод людини, зміцнення і захист демократичних інститутів, направлення місій зі спостереження за виборами до держав-учасниць для оцінки виконання ними зобов'язань у сфері виборів, надання виборчої допомоги європейським країнам, сприяння вирішенню виборчих спорів у регіоні і т.і. Європейська Комісія 2021 р. представила пропозицію щодо прозорості і таргетингу політичної реклами в рамках заходів, спрямованих на захист чесності виборів та відкритої демократичної дискусії. Згідно з оцінкою проблем, пов'язаних з політичною рекламою і новими техніками, що використовуються для таргетування реклами на основі персональних даних користувачів, переглянуті правила ЄС щодо фінансування європейських політичних партій і фондів. Йдеться про оновлення процедур загальноєвропейських виборів і муніципальних виборів для громадян ЄС, які проживають у державі-члені, що відрізняється від держави їхнього громадянства («мобільні громадяни ЄС»). Вони спрямовані на забезпечення майбутніх виборів до Європарламенту 2024 р. за найвищими демократичними стандартами.

З огляду на запровадження дії правового режиму воєнного стану, з-поміж іншого, передбачено певні обмеження конституційних прав і свобод громадян відповідно до Конституції України. Це стосується і заборони проведення усіх типів виборів, що встановлено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 19). На підставі Виборчого кодексу України в разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності указом Президента України (ст. 20). Тому було припинено розпочаті виборчі процеси

з 24 лютого 2022 р. Проте сподіваємось на якнайшвидшу Перемогу, післявоєнне відновлення, у тому числі відновлення повноцінного функціонування інститутів прямого народовладдя, насамперед виборів, виборчого права.

Війна матиме величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки для проведення виборів, тому варто готуватися до майбутніх викликів вже сьогодні. Безумовно, післявоєнні вибори кардинально відмінні від виборів у мирний час, що потребує ретельної підготовки, включаючи розробку ймовірних сценаріїв з найбільшими ризиками, пошуку способів їх попередження чи подолання. Необхідна, насамперед, консолідація зусиль, створення робочих груп з багаторівневим і різностороннім представництвом, вивчення досвіду інших країн, які проходили аналогічний шлях, обмін досвідом у підготовці й проведенні майбутніх демократичних виборів у складних повоєнних умовах. У даному контексті цікавим є досвід післявоєнних виборів Боснії та Герцеговини, Республіки Хорватія, Афганістану й ін., розширення горизонтів задля узагальнення позитивних і негативних тенденцій на цьому шляху.

Україна, застосовуючи концепцію “войовничої демократії” – “демократії, здатної захистити себе”, покликана вдатись до превентивних засобів запобігання руйнування конституційного ладу, національної безпеки, конституційної демократії, тому було заборонено ряд політичних партій. Це поширена практика у багатьох європейських державах щодо таких суб’єктів виборчого процесу, як і контроль за їх фінансуванням тощо. Поряд з цим, звернемо увагу на питання протидії дезінформації та посилення ролі соціальних мереж у виборчому процесі, довіри до виборчих інституцій, використання поштового й електронного голосування, забезпечення реалізації і захисту виборчих прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та осіб, які потребують тимчасового захисту, доступності реалізації і захисту виборчих прав у закордонних округах і т.д.

Тут важливим є удосконалення організаційно-правових й інституційних національних механізмів і процедур реалізації і захисту цих прав. Тобто, потребують внесення змін і доповнень нормативно-правові акти України, що становлять правову основу функціонування Центральної виборчої комісії, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, спостережних і моніторингових місій на виборах тощо. Також важливі судові гарантії захисту виборчих прав національного, наднаціонального і міжнародного рівнів. Тут цікавим є узагальнення практики ЄСПЛ («Aziz v. Cyprus», «Селігененко й інші проти України», «Thlimmenos v. Greece» й ін.), сприяння наданню правничої та іншої допомоги задля здійснення реального захисту виборчих прав.

Зазвичай виборчий процес є своєрідним індикатором демократичної і правової держави, успішних реформ, імплементації міжнародних і європейських правових стандартів. А післявоєнні вибори будуть соціально чутливими, індикатором соціальної справедливості, рівності й недискримінації, електоральної культури і свідомості. А ще попереду підготовка до виборів у Європейський Парламент після гармонізації національного виборчого права і законодавства з європейським виборчим правом і, безумовно, членства у ЄС. Тому важливим є консолідація зусиль науковців, законодавців, органів адміністрування виборів, правозахисних інституцій, національних і міжнародних експертів, громадянського суспільства на цьому шляху.

Список літератури

Афанасьєва М.В. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.). Од.: НУ «ОЮА», 2023. С. 71-77.

Діденко О.М. Конституційно-правові гарантії права обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні: дис. .. докт. філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 222 с.

Зволінська Я., Тарасенко О. Європейський суд з прав людини визнав порушення Україною виборчих прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз рішення. URL: <https://r2p.org.ua/yesplrishennya/> (дата звернення: 3.11.2023)

Камінська Н.В. Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні* : матер. Міжнар. науково-практ. конфер. (15 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С.32-34.

Кармаза О.О. Засади забезпечення народного волевиявлення в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України та після його припинення. *Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії*: матеріали міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 22 вересня 2022 р.) Ужг., 2022. С. 75-80.

Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

Офіційний сайт Центральної виборчої комісії. URL: <https://cvk.gov.ua/>

Хорватія ділиться досвідом організації повоєнних виборів. URL: <https://cvk.gov.ua/novini/192290.html>

Шаптала Н., Камінська Н. (2022) Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі *Філософські та методологічні проблеми права*. №1. С.57-69. <https://doi.org/10.33270/01222302.57>

Kaminska, N. Development of European electoral and referendum law. *ScienceRise: Juridical Science*, 2022, № 3(21). С. 4–9. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265570>

УДК 349. 3 (477)

Князькова Любов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри права
Мариупольський державний університет
l.kniazkova@mdu.in.ua
ORCID:000000016681980X

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ВІТЧИЗНЯНУ ПРАКТИКУ

Сучасний стан імплементації досвіду соціального захисту Європейських країн у вітчизняну практику є актуальним та важливим з огляду на те, що система соціального захисту в Україні має недоліки. Деякі нормативні акти у галузі соціального забезпечення приймаються без врахування фінансових можливостей держави, що ускладнює механізм реалізації соціальних прав громадян. Невиконання нормативних актів, які встановлюють пенсії та соціальні виплати не виконуються, що спричиняє чисельні звернення громадян до органів державної влади. Так протягом 2022 року до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини надійшло 9 190 звернень, якими повідомлено про 9 767 порушень прав громадян на соціальний захист, за якими відкрито 31 провадження Уповноваженого [4]. Тому для України важливо якомога швидше наблизити систему соціального захисту населення до тих моделей, які традиційні для європейських держав. У рамках цієї політики важливо продовжити подальшу адаптацію соціального законодавства України до законодавства ЄС та

наблизити практику застосування соціального законодавства країн ЄС до вітчизняної практики.

Стаття 48 України визначає право кожної людини та громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Слід зазначити, що в останні роки в Україні значно загострилися проблема щодо дотримання права на достатній життєвий рівень. Події, які здійснюються в Україні, не могли не відобразитись на фінансовому становищі більшості українців. Значно зменшився обсяг соціальної допомоги громадян, що, з одного боку, виправдано наявною ситуацією в державі, але це порушує конституційні права людини. У частині набору продовольчих товарів спостерігається невідповідність медичним нормам споживання продуктів харчування. Тобто ситуація щодо права на достатній життєвий рівень залишається досить проблематичною і має тенденцію до погіршення через військову агресію з боку Росії [1, с.168]. Є порушення пенсійних прав громадян. На січень 2023 року в Україні зареєстровано 10,7 мільйонів пенсіонерів [2]. Отже соціальний захист цієї категорії заслуговує на особливу увагу. Але судова практика свідчить про численні порушення соціальних прав цієї категорії.

Однак, справедливо відмітити, що державою зроблені значні кроки у реформуванні соціального законодавства. Наприклад, Законом України від 24.03.2022 № 2153-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»» внесені зміни у зв'язку з наданням Законом «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» добровольцям Сил територіальної оборони Збройних Сил України статусу ветеранів війни, а також визначенням статусу категорію осіб – сім'ї загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України [6]. Прийнято зміни до 24 спеціальних законодавчих актів, які регулюють питання забезпечення соціальних прав і гарантій вказаних категорій осіб, зокрема, щодо: переважного права на залишення на роботі (зміни до Кодексу законів про працю України); забезпечення безоплатної психологічної допомоги військовослужбовцям (зміни до Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», тощо. Реалізація змін, внесених до низки відповідних законодавчих актів, обумовила розширення соціальних прав ветеранів війни, їх сімей, та членів родин загиблих (померлих) ветеранів. Але із суттєвими складнощами в реалізації свого права на соціальний захист стикаються мешканці населених пунктів, які знаходяться в зоні проведення бойових дій.

Крім того, актуальним питанням сьогодення є також запозичення європейського досвіду щодо надання соціальних послуг. Сталість розвитку ринку надання соціальних послуг України може бути досягнуто при забезпеченні балансу ефективної економічної та соціальної сфер. Проте такі перетворення можливі за умови використання європейського досвіду системи соціального захисту, зміни свідомості громадян, системи цінностей, норм, традицій, самого ставлення громадян до системи соціальної підтримки. Природньо цей процес не може відбутися без урахування сучасних тенденцій розвитку суспільства, визначення механізму надання соціальних послуг з урахуванням наукових знань та наявного досвіду його реалізації в європейських країнах [3, с.87-88].

Залишаються невирішеними питання перерахунків пенсій працівникам правоохоронних органів у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення не дивлячись на те, що Конституційний Суд України зазначив, що «норми-принципи частини п'ятої статті 17 Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, є пріоритетними та мають безумовний характер; тобто заходи,

спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені» [7].

Однією невирішених проблем на сьогодні є виконання судових рішень, у тому числі з соціальних питань. Держава Україна в особі своїх органів боргує українцям 5 млрд грн за невиконаними судовими рішеннями, виконання яких гарантовано державою [5]. Це передусім рішення по соціальних спорах, зокрема щодо виплати пенсій.

Невиконання остаточних судових рішень щодо соціальних прав стало системною проблемою. Ця проблема вже досягла грандіозного масштабу і постійно зростає. Вона все очевидніше усвідомлюється прогресивною частиною суспільства як реальна загроза справедливому судочинству і реалізації права на соціальний захист.

Крім того, Україна багато років поспіль перебуває під увагою Комітету Міністрів Ради Європи, який слідкує за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Це свідчить про те, що в нашій державі є ще багато проблем, пов'язаних із виконанням як рішень національних судів, так і рішень Європейського суду з прав людини. Ефективне виконання судових рішень здатне значно підвищити рівень довіри громадян як до влади в цілому, так і до судової зокрема.

Так Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018 зазначив: «зміни законодавства у соціальній сфері, складна фінансово економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина» [8].

Таким чином, формування одноманітної практики застосування законодавства у сфері соціальних стандартів по всій території України, забезпечення єдиного та справедливого підходу до соціального захисту громадян сприятимуть прискоренню приєднання України до Європейської спільноти.

Список літератури

Князькова Л.М. Захист соціальних прав громадян України на шляху до Європейської інтеграції. Південноукраїнський правничий часопис. №4. 2022. С.163 – 167.

Коробкін С. У 2022 році кількість пенсіонерів зменшилась, а розмір пенсії збільшились. URL: <https://social.com.ua/pensiya/u-2022-roczy-kilkist-pensioneriv-zmenshylyasya-a-pensiyyi-zrosly/> (дата звернення 28.09.2023).

Коваль К.П. Механізми надання соціальних послуг на основі Європейських стандартів: дис. ...: док. філософії: Національний університет «Чернігівська політехніка» МОН України, Чернігів, 2021. 236 с.

Лубінець Д. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році URL: <https://ombudsman.gov.ua/report2022/sotsialnaderzhava#:~:text=%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D> (дата звернення 28.09.2023).

Оксана Епель. Чи є відсутність у державі коштів на виплату пенсій поважною причиною для невиконання судового рішення. URL: <https://sud.a/ru/news/publication/197341chiyevidsutnistuderzhavikoshtivna viplatupensiyopovazhno uprichinoyudlanevikonannyasudovogorishennya> (дата звернення: 28.09.2023).

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»» внесені зміни

у зв'язку з наданням Законом «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Закон України від 24.03.2022 № 2153-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. №1. Ст.2.

Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16> (дата звернення: 28.09.2023).

Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>. (дата звернення: 28.09.2023).

УДК 342.95.037:351.823.1

Ковейно Юлія,
аспірантка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецький державний університет внутрішніх справ
y.koveyno@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0575-4691>

ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ведення лісового господарства, у тому числі використання лісів, лісових ресурсів та земель лісогосподарського призначення супроводжується низкою правопорушень, кількість яких в останні роки збільшилась за рахунок ситуації яка склалася в Україні у зв'язку з воєнною агресією російської федерації. Найбільш поширеним видом відповідальності за порушення лісового законодавства є адміністративна, яка застосовується до переважної більшості правопорушень, передбаченим Лісовим кодексом України (ЛКУ).

На практиці поділ адміністративної відповідальності на види можна прослідкувати за щорічними звітами Державної екологічної інспекції України та голови Державного агентства лісових ресурсів України, зокрема таких звітів за 2021 та 2022 роки [7; 8; 6].

В науковій літературі на це питання звертали увагу такі вчені, як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Г.С. Буга, Н.Г. Габлей, Т.О. Коломоєць, В.В. Костицький, Ю.О. Лєгеца, О.Ю. Макаренко, Н.В. Марфіна, Л.В. Мендик, Ю.С. Шемшученко та інші. Вказані вчені опосередковано звертали увагу на види адміністративної відповідальності поряд з дослідженням різних аспектів цієї відповідальності. Разом з тим питання видів такої відповідальності щодо порушення лісового законодавства в науковій літературі не були предметом окремого розгляду.

На законодавчому рівні види адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства не виокремлені, але аналіз статей Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) певною мірою дозволяє зробити такий поділ та вказує на наявність кількох видів.

Наведене свідчить про актуальність заявленої теми дослідження, метою якого є конкретизація видів адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства. Для досягнення мети за основу можна взяти, що адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства це правова відповідальність, що полягає у потерпанні винною особою негативних втрат організаційного, майнового або особистого характеру як адміністративних стягнень, в установленому законом порядку, що проявляється у державному примусі з боку державних компетентних органів за порушення встановленого законодавством порядку використання, охорони, захисту лісів, лісових ресурсів та земель лісогосподарського призначення.

Така відповідальність може бути поділена за кількома критеріями. Одним із таких критеріїв може бути об'єкт посягання. Відповідно до ст. 9 КУпАП об'єктом посягання адміністративного правопорушення є громадський порядок, власність, права і свободи громадян та встановлений порядок управління [3]. Об'єктом посягання адміністративних правопорушень в лісових відносинах є порядок використання, охорони, захисту лісів, лісових ресурсів та земель лісгосподарського призначення. За цим критерієм адміністративну відповідальність за порушення лісового законодавства можна поділити на два види, у першому з яких об'єктом є право власності на ліси, лісові ресурси та землі лісгосподарського призначення, у другому - встановлений порядок управління в лісових відносинах. До першого виду доцільно віднести адміністративну відповідальність за знищення або пошкодження лісу, лісових ресурсів та земель лісгосподарського призначення, погіршення їх стану (ст. 65 КУпАП; ст. 65¹ КУпАП; ст. 66 КУпАП; ст. 69 КУпАП; ст. 72-73 КУпАП; ст. 76-77 КУпАП). До другого виду доцільно віднести відповідальність за невиконання та порушення правил, приписів та порядку ведення лісового господарства, у тому числі використання лісів, лісових ресурсів та земель лісгосподарського призначення (ст. 49 КУпАП; ст. 63 КУпАП; ст. 64 КУпАП; ст. 67-68 КУпАП; ст. 70-71 КУпАП; ст. 74-75 КУпАП).

Наступним критерієм поділу адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства на види є суб'єкт такої відповідальності. Одним із суб'єктів адміністративної відповідальності відповідно до ст. 12 КУпАП є фізичні особи, які досягли шістнадцятирічного віку. Ще одним суб'єктом такої відповідальності відповідно до ст. 14 КУпАП є посадові особи, у разі порушення ними установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків. Так суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства можуть бути фізичні особи та посадові особи, як спеціальні суб'єкти адміністративної відповідальності (ст. 12; ст. 14 КУпАП) [3].

Адміністративну відповідальність за порушення лісового законодавства за суб'єктом правопорушення можна поділити на наступні види: 1) адміністративна відповідальність громадян та посадових осіб (ст. 49 КУпАП; ст. 63-67; ст. 65¹ КУпАП; ст. 69-70 КУпАП; ст. 72-77 КУпАП) та 2) адміністративна відповідальність посадових осіб (ст. 68 КУпАП; ст. 71 КУпАП). Крім того можна вести мову про такий вид відповідальності де суб'єктом може бути лише громадянин, що безпосередньо не передбачено КУпАП за лісові правопорушення, проте може бути виокремлено в подальшому, зокрема щодо: самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70 КУпАП).

До дискусійних питань видів адміністративної відповідальності в науковій літературі відноситься виокремлення такої відповідальності юридичних осіб. Зокрема, на думку Н. Г. Габлей; У. М. Парпан; Н. В. Лесько, відповідальність юридичних осіб може застосовуватися на підставі окремих статей КУпАП поряд с фізичними та посадовими особами [2, с. 71-72; 5, с. 404-405]. Проте така позиція здається спірною, оскільки ця відповідальність юридичних осіб не передбачена КУпАП. Водночас, з урахуванням наведеного раніш визначення адміністративної відповідальності, можна припустити, що адміністративна відповідальність юридичних осіб за порушення лісового законодавства передбачена у формі припинення права використання лісів та припинення права постійного користування лісами. Це слідує з аналізу статті 17 та 18 ЛКУ і статей 78 та 22 ЛКУ [4]. Так, із аналізу ст. 17 та 18 ЛКУ можна зробити висновок, що суб'єктами постійного та тимчасового лісокористування є підприємства, установи, організації будь якої форми власності та іноземні юридичні особи. Такі юридичні особи відповідно до ст. 78 ЛКУ несуть відповідальність у формі припинення

права лісокористування [1] за: порушення правил і норм, умов спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів; використання лісових ресурсів способами, які негативно впливають на стан і відтворення лісів, призводять до погіршення навколишнього природного середовища; порушення встановлених строків справляння збору за використання лісових ресурсів; використання лісової ділянки не за цільовим призначенням; невідшкодування в установленому порядку збитків, заподіяних лісовому господарству внаслідок порушень лісового законодавства, та невиконання вимог щодо усунення виявлених недоліків. Крім того, відповідно до п. 3 ст. 78 ЛКУ відповідальність юридичних осіб може бути у формі припинення діяльності лісокористувачів, яким було надано право використання лісових ресурсів. Також відповідальність постійних лісокористувачів, якими є відповідно до ст. 17 ЛКУ спеціалізовані державні та комунальні лісогосподарські підприємства, інші державні та комунальні підприємства, установи та організації, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи, передбачено ст. 22 ЛКУ, а саме за використання лісових ресурсів способами, які завдають шкоду навколишньому природному середовищу, не забезпечують збереження оздоровчих, захисних та інших корисних властивостей лісів, негативно впливають на їх стан і відтворення; використання лісової ділянки не за цільовим призначенням [4].

Таким чином, адміністративну відповідальність за порушення лісового законодавства можна поділити за такими критеріями, як об'єкт посягання та суб'єкт відповідальності. За об'єктом посягання видами такої відповідальності пропонується вважати: а) відповідальність за знищення або пошкодження лісу, лісових ресурсів та земель лісогосподарського призначення, погіршення їх стану; б) відповідальність за невиконання та порушення правил, приписів та порядку ведення лісового господарства, у тому числі використання лісів, лісових ресурсів та земель лісогосподарського призначення. За суб'єктом складом видами цієї відповідальності пропонується вважати адміністративну відповідальність: а) громадян та посадових осіб; б) посадових осіб; в) громадян; г) юридичних осіб.

Такий поділ на види дозволить більш повно враховувати зазначені критерії при застосуванні адміністративної відповідальності, зокрема, при встановленні факту порушення лісового законодавства, притягненні до адміністративної відповідальності, обранні форми такої відповідальності за порушення лісового законодавства, застосуванні адміністративних стягнень та інше. Подальші дослідження цієї теми необхідно присвятити конкретизації кожного з видів адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства.

Список літератури

Бобкова А.Г., Ковейно Ю.В. Форми відповідальності за порушення лісового законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2022. С. 194-198. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/45> (дата звернення 05.11.2023).

Габлей Н.Г. Окремі аспекти притягнення до адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства. *Право та державне управління*. 2022, №3. С. 69-74 (дата звернення 05.11.2023).

Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 05.11.2023).

Лісовий Кодекс України: Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення 05.11.2023).

Парпан У.М., Лесько Н.В. Особливості адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021, №4. С. 403-405 (дата звернення 05.11.2023).

Публічний звіт голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2022 рік. URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/public/zvit/publicnii-zvit-za-2022.pdf> (дата звернення 04.11.2023).

Результати здійснення державного нагляду (контролю) за 2021 року. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/2083> (дата звернення 04.11.2023).

Результати здійснення державного нагляду (контролю) за 12 місяців 2022 року. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/2491> (дата звернення 04.11.2023).

УДК 35.083

**Король Валерія,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ
val.kor2025@gmail.com**

СТАН ДОТРИМАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В МИТНИХ ОРГАНАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Незважаючи на значний прогрес у соціально-економічному та правовому розвитку країн, корупція у митних органах продовжує бути у всьому світі незалежно від рівня їхнього розвитку суттєвою проблемою. Останні резонансні випадки в багатьох розвинутих країнах світу підкріплюють факт про те, що жодна країна не застрахована від цієї проблеми і немає доступних швидких результативних рішень для її вирішення. Сама природа роботи митниці робить її вразливою для багатьох форми корупції – від сплати неправомірної вигоди за сприяння до великомасштабного шахрайства та інших серйозних кримінальних та менш небезпечних правопорушень. Відомо, що митники, навіть на нижчому рівні своєї діяльності, користуються широкими дискреційними повноваженнями і щодня спілкуватися з перевізниками, які мають сильний стимул впливати на їхні рішення. Крім того, дуже часто митники працюють у ситуаціях, коли абсолютний контроль за їх діяльністю є практично неможливим, що створює сприятливе середовище для корупції. Тут слід враховувати також невисоку оплату праці та важкі її умови, низький рівень документування порушень тощо, тому митниця продовжує сприйматися як одна з найбільш корумпованих сфер владної діяльності. Як неодноразово відмічали у своїх дослідженнях фахівці, є небагато державних інституцій, у яких є класичні передумови для корупції є такими зручними, як у митних органах. Потужна суміш адміністративної монополії в поєднанні з широким адміністративним розсудом за відсутності належної системи контролю та підзвітності може легко призвести до корупції. На жаль, майже кожна функція, яку виконує митна служба, вразлива до корупції, включаючи оцінку, походження, визначення митної вартості та класифікації товару; здійснення митного контролю; звільнення від оподаткування та відшкодування; транзитні операції; видача різних ліцензій і погоджень тощо.

Наразі не бракує приписів, норм чи стандартів щодо протидії корупції в митних органах. У законодавстві України було запроваджено стандартизацію та спрощення митних процедур, кодекси етики та поведінки, а також заходи, спрямовані на стимулювання заробітної плати. Хоча такі ініціативи є важливими, результати її є невтішними в контексті сучасної ситуації війни в Україні. При цьому, як свідчить статистика, з початком повномасштабного вторгнення в Україну, збільшенням вимушеної міграції, імпорту товарів кількість кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності за їх вчинення в митних органах збільшується.

Як свідчить статистика, протидія корупції та зловживанням у будь-яких сферах життєдіяльності держави відповідно є пріоритетними напрямками діяльності правоохоронних органів, одним із таких є державне бюро розслідувань, до повноважень якого законом віднесено запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі тих, які вчиняються правоохоронними органами, зокрема, працівниками Державної митної служби. Так, у 2021 році ДБР вживало заходів, спрямованих на ефективну протидію кримінальним правопорушенням щодо незаконного переміщення товарів через державний кордон України, здійснювало розслідування у 636 кримінальних провадженнях у сфері митного контролю. Повідомлено про підозру 124 особам, до суду направлено обвинувальні акти у 106 кримінальних провадженнях, встановлено збитків понад 175 млн грн, серед обвинувачених: 71 особа – працівники Державної митної служби України. Наприклад, лише протягом червня-липня цього року слідчі ДБР повідомили про підозру за ч. 1 ст. 364 КК України 3 службовим особам митного поста «Столичний» Київської митниці, які випустили у вільний обіг паливно-мастильні матеріали (дизельне паливо) без сплати акцизного податку. З метою надання протиправної діяльності вигляду законної зовнішньоекономічної операції дизельне паливо оформлювалось під виглядом оливи, неналежним чином призначались та проводились експертні дослідження, на підставі яких умисно визначався неправильний код УКТЗЕД не застосовувались необхідні форми митного контролю тощо. Загальна сума завданих збитків становить понад 12 млн грн. У період з червня по серпень – слідчі направили до суду 12 обвинувальних актів щодо 12 головних державних інспекторів Слобожанської митниці Державної митної служби України за ч. 2 ст. 367 КК України за обвинуваченням у службовій недбалості під час митного оформлення, що спричинило сплату імпортером до державного бюджету зменшених митних платежів (школа склала приблизно 47 млн грн) [1].

У 2022 році серед 293 направлених до суду обвинувальних актів за фактами корупційних правопорушень до відповідальності притягнуто 362 особи, з них 27 – митники. Наприклад до суду направлено обвинувальні акти щодо: начальника митного посту «Рені» Одеської митниці; виконувача обов'язків начальника митного поста «Одеса-автомобільний» Одеської митниці та інших. За результатами досудового розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері до суду направлено обвинувальні акти у 35 кримінальних провадженнях стосовно 60 осіб (працівники Державної митної служби України – 11) [2].

Протягом січня-вересня 2023 року правоохоронними органами виявлено 70 кримінальних корупційних правопорушень, вчинених посадовими особами територіальних органів Держмитслужби, за якими повідомлено про підозру 85 посадовим особам. Визнано судом винними у вчиненні кримінального правопорушення 4-ох посадових осіб митних органів. Отримано 16 подань спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції щодо проведення службового розслідування, проведено 13 службових розслідувань та 1 перевірка [3].

Ця негативна тенденція свідчить, у тому числі, про те, що рівень правового забезпечення обмежень при проходженні служби в митних органах, протидії корупційним та іншим правопорушенням та якість його реалізації в умовах воєнного стану знаходяться на неналежному рівні. Важливо створити надійну законодавчу базу та такі заходи, як спрощення та прозорість митних процедур, їх автоматизація, але вони повинні бути доповнені іншими комплексними підходами, спрямованими на вирішення основних причин корупції, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнний період відбудови нашої держави. Щоб якісно відбудувати Україну, потрібно буде враховувати багато складових: безпеку,

інноваційність та енергоефективність будівель, що переважно буде пов'язано зі збільшенням імпорту товарів та технологій, проходження ними митних процедур та формальностей.

Усе, що зараз відбувається – це шанс створити нову, безпечну, успішну Україну і можливість раз і назавжди вирішити багато застарілих проблем. Шлях відбудови України буде унікальним, який повинен враховувати важливість багатьох складових цього процесу, у тому числі, протидії корупції.

Список літератури

Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2021 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/reports/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2021-rik> (дата звернення: 06.11.2023).

Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2022 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/reports/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2022-rik> (дата звернення: 06.11.2023).

Інформація та результати роботи підрозділів з питань запобігання та протидії корупції Держмитслужби у січні-вересні 2023 року. URL: <https://customs.gov.ua/zapobigannia-proiavam-koruptsiyi> (дата звернення: 06.11.2023).

УДК 343.985

Негребецький Владислав,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
vladislavnegrebetsky@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ УКРАЇНИ

Розслідування і документування численних фактів причетності держави-агресора до терористичної діяльності та порушення норм міжнародного права є пріоритетним завданням правоохоронних органів України та всієї міжнародної спільноти. Станом на 15 листопада 2023 року Офісом Генеральної прокуратури зареєстровано понад 113 000 випадків воєнних злочинів та широкомасштабної агресії російської федерації проти України [3].

Задokumentовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів, мародерства та насильства. Зібрані докази згодом дозволять не лише довести, що ці злочини було вчинено, а й пов'язати їх із конкретними особами (злочинцями), висунути їм обґрунтовані обвинувачення та притягнути до відповідальності.

За таких обставин постає необхідність криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, що вчиняються військовими РФ, для того щоб задіяти всі доступні національні та міжнародні правові механізми для притягнення до кримінальної відповідальності усіх винних в цій війні, доведення невідворотності покарання усіх воєнних злочинців, а також відшкодування шкоди, відновлення верховенства права та справедливості [5]. Сучасними завданнями цифрової криміналістики є пошук і аналіз цифрових слідів, аналіз даних, збирання доказової інформації у цифровому середовищі. Під цифровими доказами необхідно розуміти фактичні дані, які представлені у вигляді бінарного

(двійкового) коду та містять інформацію, що має значення для об'єктивного вирішення справи [1]. В Україні створено цифрові платформи, призначені для збирання доказів воєнних злочинів в Україні, зокрема:

Застосунок eyeWitness to Atrocities від Міжнародної асоціації юристів (IBA);

Платформа WarCrimes (warcrimes.gov.ua) на базі Офісу Генерального прокурора України;

War Crime Bot – для документування доказів порушень міжнародного гуманітарного права, прав людини і злочинів;

TRIBUNAL UA - чатбот для фіксації фото-і відеодоказів вбивств, насильства, пограбувань цивільних або військових окупантами;

SaveEcoBot - чатбот для повідомлень про злочини проти навколишнього середовища, що здійснюються на території України;

Портал «Доказ» (dokaz.gov.ua);

Портал «Культурні злочини» (culturecrimes.mkir.gov.ua) для збору доказів руйнування російською армією історичних та культурних пам'яток.

Так, на єдиній загальнодержавній платформі <https://warcrimes.gov.ua/> здійснюється збирання та документування доказів про воєнні злочини держави - агресора. Таким чином, на базі Офісу Генерального прокурора України фактично було створено сучасну платформу для документування воєнних злочинів на Україні з можливістю надання документів, фото та відео.

Вважаємо, що найбільш технічно оснащеним для потреб збору доказів воєнних злочинів є додаток від Міжнародної асоціації юристів «eyeWitness to Atrocities». Додаток розроблено за ініціативи Міжнародної асоціації юристів (IBA) в 2011 році. Користувачі програми завантажують свої кадри на захищений сервер для верифікації та безпечного зберігання. Фотографії та відео, зроблені за допомогою програми «eyeWitness to Atrocities», можна легко перевірити на предмет використання в якості доказів. Крім того, eyeWitness попіклуватиметься, щоб надані користувачем фото або відео були надані компетентним органам [2].

Офіс Верховного комісара ООН із прав людини та Центр з прав людини Каліфорнійського університету в Берклі у 2020 р. представили «практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права», який містить стандарти й методологічні підходи до «збору, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може бути представлена як доказ у кримінальних процесах» [4].

Нажаль, норми Кримінального процесуального кодексу України не передбачають окремої категорії цифрових доказів. У КПК відсутнє визначення терміна «цифрові докази», не наведено докладного порядку їх вилучення, огляду, фіксування та зберігання. Тому у слідчих і суддів часто виникають труднощі у збиранні, оцінюванні цифрових доказів через відсутність у законодавстві України їх визначення, порядку фіксування й оцінки. Це може спричинити помилки в роботі із цифровою інформацією й наслідком буде невизнання її доказом у суді.

Вважаємо, що законодавство України не встигає за стрімким розвитком інформаційних технологій, а прогалини правового регулювання часто доводиться заповнювати судовою практикою. Зокрема, невирішеними залишаються проблеми законодавчого закріплення поняття «цифровий доказ», процесуального регламентування їх вилучення, фіксування та зберігання. Використання новітніх інформаційних технологій і цифрових доказів для документування випадків воєнних злочинів держави-агресора проти України є необхідною умовою післявоєнного відновлення та розвитку економіки України.

Список літератури

Галина Авдєєва, Ельжбета Живуцька-Козловська. Проблеми використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/564/633>

Гладкий Д. В. Особливості використання програми «eyeWitness to Atrocities» в Україні для фіксації воєнних злочинів рф // Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 2. Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С.29-31.

Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф станом на 15.11.23. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

Протокол Берклі. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).

Шевчук В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8791/18392-1>. (дата звернення: 15.11.2023).

УДК 327.82:339.54+347.73

Пожидаєва Марія,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
Маріупольський державний університет
m.pozhydaieva@mu.edu.ua
ORCID 0000-0003-2355-1131

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ РОСІЙСЬКИХ АКТИВІВ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ

Відновлення та відбудови з поетапним підходом Україна потребує вже сьогодні, у реаліях правового режиму воєнного стану. Це є надзвичайно важливим для задоволення нагальних потреб громадян, зокрема відновлення енергетичної, житлової, критичної та соціальної інфраструктури України, відновлення базових послуг найбільш вразливим верствам населення, знешкодження вибухонебезпечних предметів, розвиток приватного сектору. За даними звіту, в основу якого покладена швидка оцінка розміру шкоди, завданої Україні внаслідок незаконного, невинуватеного, неспровокованого повномасштабного російського вторгнення, а також потреб на відновлення нашої держави (RDNA2), що було проведено представниками Світового банку, Кабінету Міністрів України, Європейської комісії, Організації Об'єднаних Націй та за підтримки інших партнерів, ще станом на 24 лютого 2023 року сума таких збитків становила 411 млрд доларів США [8, с. 11, с. 13]. Щодня дана цифра, на жаль, неухильно зростає. З огляду на це, для ефективної поствоєнної розбудови України, насамперед, важливо якомога швидше її почати – мобілізувати ресурси та відновлювати економіку вже зараз [10, с. 28]. Тому ключовим аспектом вирішення зазначеного вище питання є своєчасне фінансування відбудови України через поєднання різних джерел, зокрема фінансова допомога від усіх міжнародних партнерів, зокрема і міжнародних фінансових організацій, бюджетні кошти, спеціальні цільові фонди, інвестиції бізнесу та інші фінансові інструменти приватного капіталу, а також заморожені російські активи.

Державами-союзниками введено ряд санкцій проти рф та посібників російської агресії. Як заявила Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн у першій декаді листопада 2023 року, Європейський Союз готує 12-ий пакет санкцій проти росії [11]. Крім того, завдяки запровадженому режиму санкцій країни Європи та світу на території своїх юрисдикцій заморозили російські активи, зокрема кошти центрального банку рф та інші суверенні російські активи, активи підсанкційних російських юридичних та фізичних осіб, на загальну суму від 300 до 500 мільярдів доларів США [2, с. 64; 3; 5].

Разом з тим, у жовтні 2023 року міністри G7 та учасники саміту США – ЄС у відповідних офіційних заявах підтвердили свої зобов'язання тримати російські активи замороженими до того часу, поки рф не компенсує Україні збитки в результаті війни [13; 17]. Також на початку жовтня 2023 року відбувся Варшавський Безпековий Форум (WSF 2023), на якому обговорювалися питання конфіскації активів, належних рф. Участь у цьому заході брала заступниця Міністра юстиції України Ірина Мудра, яка справедливо зазначила, що «...росія зобов'язана виплатити кошти за завдані нею збитки, що є не тільки етичним чи моральним імперативом, а й, перш за все, юридичним зобов'язанням у відповідності до принципу відповідальності держав за міжнародним публічним правом» [1]. Отже, основним джерелом покриття витрат на відбудову та реконструкцію України повинні стати заморожені російські активи.

На сьогодні у світі не існує сучасного універсального прикладу розробленого правового механізму передачі заморожених активів держави-агресора на користь постраждалої держави для відшкодування останній збитків до припинення на її території воєнних дій. Разом з тим, ще наприкінці червня 2022 року у Канаді набули чинності внесені до Закону «Про спеціальні економічні заходи» від 04.06.1992 поправки, які надають можливості уряду Канади вживати економічні заходи проти певних осіб, включаючи іноземні держави, у ситуаціях, коли до цього закликають міжнародна організація або об'єднання держав, членом яких є Канада, сталося грубе порушення міжнародного миру і безпеки, в іншій державі сталися грубі й систематичні порушення прав людини, або сталися масштабні корупційні дії за участі національної або іноземної держави (див. п. 3.1 ст. 3 цього Закону Канади). Згідно зі ст. 4, 5 Закону за рішенням суду передбачена можливість конфіскації заморожених активів. Після відповідних консультацій уряд може передати кошти, які виручено від продажу конфіскованих активів, на відбудову іноземної держави, на яку негативно вплинуло грубе порушення міжнародного миру і безпеки, а також на відновлення міжнародного миру і безпеки та компенсацію жертвам грубого порушення міжнародного миру і безпеки, грубого й систематичного порушення прав людини або масштабних корупційних дій [18]. Але цей канадський прецедент щодо конфіскації заморожених російських активів досі не застосовано на практиці.

Правові пропозиції подібного змісту про конфіскацію заморожених російських активів та використання їх для допомоги Україні також відображено у законопроектах таких держав, як США, Естонія, Велика Британія. Зокрема, станом на 08 листопада 2023 року проєкт закону США (H.R. 4175) «Про відновлення економічного процвітання та можливостей для українців» (Rebuilding Economic Prosperity and Opportunity for Ukrainians Act, скорочено – REPO for Ukrainians Act) підтримано Комітетом у закордонних справах Палати представників Конгресу США для подальшого розгляду його у Конгресі [16]. 07 листопада 2023 року в Естонії Конституційною комісією Рійгікогу (парламенту Естонії) схвалено підготовлений урядом законопроект щодо внесення поправки до Закону «Про міжнародні санкції», що передбачає внутрішньодержавні правила використання заморожених активів підсанкційних осіб, щоб відшкодувати збитки, яких російська війна завдала Україні [12]. У Великій Британії у Палаті

громад парламенту на розгляді перебуває проект закону «Про конфіскацію російських державних активів і підтримку Україні» (Seizure of Russian State Assets and Support for Ukraine Bill), що зобов'язує Державного секретаря подавати до парламенту пропозиції щодо конфіскації російських державних активів для надання підтримки Україні, а також пов'язаних із зазначеним вище цілей [19].

Разом з тим, слід зазначити, що 25 травня 2022 року Європейською Комісією подано на розгляд проект Директиви Європейського Парламенту та Ради про повернення активів та конфіскацію [15]. Згідно з положеннями проекту держави-члени Європейського Союзу на законодавчому та інституційному рівні зобов'язані забезпечити ефективне управління замороженими та конфіскованими активами та впровадження таких механізмів, як планування перед арештом (pre-seizure planning) і соціального використання (social re-use). Європейський соціально-економічний комітет (EESC) зацентрував на необхідності більшої деталізації врегулювання питання соціального використання конфіскованих активів, чіткого визначення процедури компенсації або відшкодування збитків, завданих в результаті вчинення злочину, а також конкретизації інструментів співпраці з третіми країнами та сприянні розвитку такої співпраці для активізації механізмів повернення активів та виплати компенсацій жертвам злочинів у третіх країнах [4].

На підтвердження непохитної позиції ЄС щодо того, що РФ повинна припинити свою агресію та нести юридичні наслідки всіх своїх міжнародно-протиправних дій, включаючи компенсацію за завдану Україні шкоду, Європарламент у прийнятій від 09 листопада 2023 року резолюції закликає ЄС та його держави-члени знайти правові шляхи конфіскації заморожених російських активів та їх використання для відновлення України і компенсації жертвам російської агресії, а також вітає оголошення бельгійського уряду про оподаткування доходів, отриманих від знерухомлених російських фінансових активів, якими володіє міжнародний депозитарій Euroclear (див. п. 19 резолюції) [14]. Бельгія створила спеціальний фонд для підтримки України в розмірі 1,7 млрд євро, який наповнюється за рахунок оподаткування надприбутків від заморожених у Бельгії російських активів [3; 9].

Водночас, варто зауважити, що під час проведення Варшавського Безпекового Форуму (WSF 2023) Україна запропонувала концепцію міжнародного комплексного компенсаційного механізму, який передбачає три компоненти: 1) міжнародний Реєстр збитків, який обліковуватиме всі завдані збитки та докази їх настання; 2) міжнародну комісію з розгляду заяв для присудження сум до виплати; 3) міжнародний компенсаційний фонд, який акумулюватиме кошти для виплати репарацій [1]. На сьогодні перший компонент вводиться у дію – Верховна Рада України прийняла Закон України «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України», який розроблено з метою виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, прийнятою Резолюцією CM/Res(2023)3 Комітету Міністрів Ради Європи 12 травня 2023 року на 1466-му засіданні заступників Міністрів [6].

Також, слід вказати, що з метою підвищення законодавчого, інституційного та операційного рівня ефективності виявлення, розшуку, арешту та конфіскації активів, а також запровадженні дієвих механізмів щодо повернення активів в Україну, виплати компенсації, відшкодування збитків або шкоди, завданих Україні внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, відшкодування збитків або шкоди, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ проти України, Кабінетом Міністрів України була схвалена Стратегія повернення

активів на 2023-2025 роки та затверджено операційний план заходів з реалізації цієї Стратегії [7].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити узагальнюючий висновок, що міжнародними партнерами запропоновані такі моделі правового врегулювання використання російських активів, заморожених за кордоном, для відбудови України, як їх конфіскація і передача Україні (Канада, США, Велика Британія, Естонія), передача через спеціально створений на національному рівні фонд податків, нарахованих на надприбутки від заморожених російських фінансових активів (Бельгія). Отже, механізм реалізації передачі заморожених російських активів потребує своєчасного доопрацювання та політичної волі усіх держав – союзників для впровадження даного механізму з дотриманням законодавства ЄС та міжнародного права. З огляду на це можна запропонувати запровадження політико-правового механізму використання заморожених російських активів на основі міжнародної угоди, положеннями якої будуть передбачені стандартні правила щодо відстеження та ідентифікації, заморожування, конфіскації, управління знерухомленими як російськими активами (суверенні активи рф, активи підсанкційних російських юридичних та фізичних осіб), так і активами прибічників і посібників агресивної російської війни, а також процедуру безпосередньої передачі цих активів, у тому числі доходів від них, податків від надприбутків з таких активів, Україні для її відновлення.

Список літератури

Ірина Мудра виступила з промовою на Варшавському Безпековому Форумі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/iryna-mudra-vystupyla-z-promovoju-na-varshavskomu-bezpekovomu-forumi>

Камінська Н.В., Пожидаєва М.А. Правова природа санкцій та їх ефективність у протидії російському вторгненню. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 2. С. 59-75. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nzizvru_2022_2_9

Конфіскація російських активів на користь України: у яких країнах є прогрес. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/31/infografika/finansy/konfiskacziya-rosijskix-aktyviv-koryst-ukrayiny-yakux-krayinax-ye-prohres>

Конфіскація та повернення активів: законодавчі ініціативи. Агентство з розшуку та менеджменту активів. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/konfiskatsiya-ta-povernennya-aktiviv-zakonodavchi-initsiativi-es>

Країни G7 заморозили 280 мільярдів доларів російських активів, їх не розморозять до відновлення України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/13/705440/>

Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України: проект Закону України № 0225 від 04.09.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1980609>

Про схвалення Стратегії повернення активів на 2023-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України № 670-р від 01.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2023-%D1%80#Text>

Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Лютий 2022 – лютий 2023. Березень 2023, Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй. 164 с. URL:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf>

Чотири способи, як російські гроші можуть послужити відшкодуванню шкоди, завданої війною. Інститут законодавчих ідей. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/chotyry_sposoby_yak_rosijski_groshi_mozhut_posluzhyty_vi_dshkoduvannyu_shkody_zavdanoyi_vijnoyu/

Шаповал Н., Федосеєнко М., Грибановський О., Терещенко О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. Дослідження підготовлене за сприяння проєкту "Ефективне управління державними фінансами в Україні III", що реалізується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за фінансування Уряду Німеччини. Policy Paper. 28 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>

Address by the President von der Leyen to Members of Verkhovna Rada. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_5561

Estonian parlt committee supports use of frozen Russian assets for Ukraine. URL: https://www.baltictimes.com/estonian_parlt_committee_supports_use_of_frozen_russian_assets_for_ukraine/

G7 Finance Ministers and Central Bank Governors' Statement. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/12/g7-finance-ministers-and-central-bank-governors-statement/>

Joint Motion for a Resolution on the effectiveness of the EU sanctions on Russia (2023/2905(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2023-0453_EN.html

On asset recovery and confiscation: proposal for a Directive of European Parliament and of the Council. European Commission. COM(2022) 245 final 2022/0167 (COD). Brussels, 25.05.2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0245&qid=1653986198511>

Rebuilding Economic Prosperity and Opportunity (REPO) for Ukrainians Act. H.R. 4175. URL: https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/06-14-23_repo_act.pdf

U.S. – EU Summit Joint Statement. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_5198

Special Economic Measures Act (S.C. 1992, c. 17) URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/S-14.5/page-1.html#docCont>

Seizure of Russian State Assets and Support for Ukraine Bill. URL: <https://bills.parliament.uk/bills/3415#timeline>

Сарибасва Ганна,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»
annush@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4492-956X>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна митна служба України з моменту свого створення ще у форматі Державного митного комітету України у 1991 році пройшла тернистий шлях реформ та реорганізацій, результатом яких було зміна назви, статусу, повноважень, форм та методів діяльності тощо. Державний митний комітет, Державна митна служба, Міністерство доходів і зборів, Державна фіскальна служба, знову Державна митна служба – навряд чи можна знайти інший центральний орган виконавчої влади, якому протягом такого тривалого часу не могли знайти «місця під сонцем». Хоча з давніх давен відома визначальна роль митниці у державному механізмі, адже держава для будь-якого іноземця починається з митниці. Чому саме з найвищим митним органом в Україні все не було зрозуміло з початку? Чи можна стверджувати, що на сьогодні всі проблеми вирішено, і статус цього відомства набув стану сталості?

Адміністративна реформа, яка перманентно супроводжує нашу державу вже не одне десятиліття, очевидно спрямована на пошук досконалої та бездоганної моделі співіснування всіх елементів державно-правового механізму. І чільне місце у цій реформі віддано митній системі. Експериментальні формати існування митного відомства в рамках Міністерства доходів і зборів та Державної фіскальної служби, об'єднання митної та податкової системи в одну, жонглювання їхніми повноваженнями, зробили свою справу – на сьогодні більш менш стабільне становище центрального органу виконавчої влади, який реалізує митну політику, вже вважається значним досягненням. На сьогодні Державна митна служба (далі – Держмитслужба) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів [5].

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» встановлює, що центральний орган виконавчої влади утворюється як служба у разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам [6]. Вважаємо доцільним проаналізувати повноваження Держмитслужби на предмет відповідності критеріям, встановленим процитованим Законом.

Отже, в положенні про Держмитслужбу міститься шістьдесят вісім різних повноважень, причому перелік не є вичерпним. З-поміж цих варіантів однозначно «сервісних» повноважень можна нарахувати п'ять, в той час, коли контрольних повноважень за мінімальними підрахунками дев'ятнадцять. Це при тому, що враховувалися очевидні повноваження, у формулюванні яких присутнє слово «контроль». Можна додати ще кілька завуальованих контрольних повноважень. Навряд чи таке співвідношення, навіть не претендуючи на високу точність, дає підстави стверджувати, що Держмитслужба є сервісним органом, який передусім покликаний надавати адміністративні послуги. Серед послуг, які надаються цим центральним органом виконавчої влади зазначено: надання дозволів на провадження митної брокерської діяльності; надання статусу гаранта; надання авторизації авторизованого економічного

оператора; надання сертифіката підтвердження доставки; надання дозволу на відкриття та експлуатацію магазину безмитної торгівлі [7].

Для центрального органу виконавчої влади, який позиціонується як служба та діяльність якого переважно спрямована на надання адміністративних послуг, цей перелік очевидно закорткий, особливо у співвідношенні до повноважень контрольно-наглядового характеру.

Вже згадуваний Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» на цей випадок теж має відповідні положення. Так, у разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства, центральний орган виконавчої влади утворюється як інспекція [6]. Тобто за логікою, центральний орган виконавчої влади, що реалізує митну політику, повинен мати статус інспекції, адже серед повноважень переважають ті, які пов'язані зі здійсненням контрольно-наглядової діяльності.

Якщо поглянути на повноваження певної інспекції, для приладу Державної інспекції архітектури та містобудування України, яка також є центральним органом виконавчої влади, то серед окреслених у положенні двадцяти повноважень (перелік теж не є вичерпним) вісім належать до контрольно-наглядових [2]. Зважаючи на наявність ще регуляторних, організаційних та інших повноважень, можна констатувати, що контрольно-наглядові дійсно переважають.

Справедливості заради варто відзначити, що інші центральні органи виконавчої влади в Україні, створені як служби, теж переважно орієнтовані на контрольно-наглядову діяльність. Так, Державна служба якості освіти України взагалі не надає адміністративних послуг відповідно до відомостей з Реєстру адміністративних послуг, розміщеному на офіційному веб-сайті Міністерства економіки України [7], а також відсутності відповідної інформації на сайті самої служби [1].

Державна авіаційна служба відповідно до відомостей зі згаданого Реєстру надає лише послуги, пов'язані з ліцензуванням господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів повітряним транспортом, а також оформленням та обміном посвідчення члена екіпажу. Натомість положення про цю службу включає чимало контрольно-наглядових повноважень [4].

Наведене свідчить, що типологія центральних органів виконавчої влади відповідно до основної спрямованості їхньої діяльності існує лише формально. Віднесення того чи іншого органу до служби, інспекції, а можливо й інших видів не означає, що його основна діяльність буде відповідати такому статусу. Виникає питання: з якою метою ця типологія (принаймні щодо служб та інспекцій) взагалі запроваджена, зважаючи на відсутність її практичної значущості? Концепція функціонування України як сервісної держави - держави для громадян і бізнесу, забезпечення належної реалізації прав фізичних та юридичних осіб у сфері надання публічних, у тому числі адміністративних, послуг [3] - на наш погляд, повинна реалізовуватися не лише формально, на кшталт видання контрольних органів за сервісні. У даному випадку підхід «як ви човен назвете, так він і попливе» не працює. Потрібні системні організаційні, правові, технічні, інноваційні заходи, спрямовані на докорінну перебудову взаємовідносин «державна – приватний сектор». І такі заходи мають впроваджуватися на практиці, а не залишатися на папері у вигляді концепцій, планів заходів, проєктів тощо.

Ця проблема постане особливо гостро у часи післявоєнної відбудови та розбудови оновленої Української держави з чітко окресленими демократичними цінностями та пріоритетами, з реальним орієнтиром на забезпечення прав та законних інтересів фізичних та

юридичних осіб у відносинах з публічною адміністрацією та реальною, а не паперовою сервісною складовою, яка стане основою оновленої суверенної, територіально-цілісної, правової держави.

Список літератури

Державна служба якості освіти України. Діяльність. *Офіційний веб-сайт*. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/>

Питання Державної інспекції архітектури та містобудування: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 960. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2021-%D0%BF#Text>

Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг: Указ Президента України від 04.09.2019 № 647/2019. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6472019-29441>

Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 № 520. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/520-2014-%D0%BF#Text>

Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n209>

Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#n217>

Реєстр адміністративних послуг. *Міністерство економіки України*. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd379529-216f-4dda-812b-6fc467b03cd3&title=RestrAdministrativnihPoslug>

УДК 342.7 (477)

Свірський Борис,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права,
Маріупольський державний університет
b.svirskiy@mdu.in.ua

ЗАБОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне військове вторгнення на територію України. Як наслідок цієї агресії були припинені дипломатичні відносини із країною – агресором, та оголошено про введення воєнного стану в Україні. Цей крок суттєво обмежив право на свободу вираження поглядів та діяльності політичних партій і громадських організацій в Україні.

Антидержавна та колабораціоністська діяльність заборонених в Україні політичних партій комуністичного та націонал - соціалістичного (нацистського) поглядів в умовах війни стає особливо небезпечною для збереження конституційного ладу та територіальної цілісності України.

Тому сама заборона та можливі інші превентивні заходи, це реакція країни на порушення її територіальної цілісності та спробу знищити незалежність, потрібна щоб дати політико -

правову оцінку діяльності будь-яким інституціям в тому числі політичним партіям та спрямувати меседж, що їх діяльність яка спрямовання на повалення державного ладу України не повинна мати місце в українській політиці.

На думку автора, предмет дослідження треба визначати як дієвий інституційний механізм захисту національних інтересів України на період дії воєнного стану і на деякий час після його закінчення. Це насамперед стосується можливості реалізації в повному обсязі таких конституційних прав і свобод, як гарантія права на свободу думки і слова; на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [1].

Разом з тим, Конституція та відповідно до її приписів, закони України визначають межі та застереження щодо утворення (існування) і діяльності політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються (ст.37).

Надалі ці конституційні положення знайшли своє відображення у Законі «Про політичні партії в Україні» де окреслений перелік заборон щодо утворення і діяльності політичних партій з урахуванням подій, що мали місце після 24 лютого 2022 року [3].

Розвиток подій, що мав місце після повномасштабного вторгнення, спонукав державу зробити сегментарні необхідні шляхи щодо захисту національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку. Так 18.03.2022 року Рада національної безпеки та оборони України (РНБО) ухвалила рішення «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій», яке було затверджене указом Президента України та призупинила на період дії воєнного стану будь - яку діяльність в Україні перелічених політичних партій [6].

Таке рішення РНБО корелюється із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» де визначено, що під час воєнного стану можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Разом з тим, запобіжним чинником будь-якого свавілля з боку державних установ або посадових осіб відносно спроби безпідставно призупинити діяльність об'єднання громадян є приписи ч. 1 ст. 21 цього закону яка визначила: «Заборона діяльності політичної партії здійснюється тільки в судовому порядку за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань» [4].

Необхідно зауважити, що у разі заборони судом політичної партії, яка сформувала у Верховній Раді депутатську фракцію, така депутатська фракція після набрання судовим рішенням про заборону політичної партії законної сили, оголошується головою Верховної Ради України розпущеною [5].

Судові рішення (мотиваційна частина) які прийняти судами України щодо призупинення діяльності окремих політичних партій в Україні на період воєнного стану спираються на чинне законодавство та відповідають за своєю логікою та змістом міжнародним стандартам, а також імплементовані у національне законодавство, тобто стали її складовою частиною [2].

Україна на початку 90-х років ХХ ст. вже мала юридичний прецедент щодо призупинення діяльності політичних партій. Це насамперед стосується юридичного процесу щодо заборони існування комуністичної партії України, коли 30 серпня 1991 року президія Верховної Ради України ухвалила указ про заборону діяльності комуністичної партії України [7].

Таким чином, аналізуючи зазначені обставини, що виникли у зв'язку із військовою агресією РФ проти України, держава вимушена була застосувати необхідні правові та інші санкційні механізми як одну із форм захисту територіальної цілісності та незалежності, в тому числі, оновила перелік правових підстав для заборони політичних партій, діяльність та програмні цілі яких були спрямовані на ліквідацію незалежності України; зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; порушення суверенітету і територіальної цілісності України; підрив безпеки держави тощо.

Також можливо зробити висновок, що конституційні та законодавчі вимоги щодо призупинення (заборони) діяльності політичних партій на теренах України співзвучні з міжнародними стандартами у тому, що такі радикальні втручання у конституційні норми, які регулюють основоположні права і свободи людини і громадянина можливо застосовувати лише у виняткових випадках, тоді як в інших ситуаціях можуть і повинні бути застосовані менш суворі санкції.

Список літератури

Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЕКПЛ) від 04.11.1950 р. (конвенція набула чинності для України 11 вересня 1997 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.10.2023).

Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10. 02. 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» : Указ Президента України від 19.03.2022 р. № 153/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153/2022#Text> (дата звернення: 30.10.2023).

Про заборону діяльності Компартії України : Указ президії Верховної Ради України від 30.08.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 44. Ст. 595 (втратив чинність відповідно до рішення Конституційного суду України від 27.12. 2001 р, як такий що не відповідає Конституції України).

Тихомирова Галина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
g.tykhomyrova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9424-1232?lang=en>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Інтеграційні процеси до європейської правової спільноти неможливі без повноцінної адаптації національного законодавства до європейських правозахисних стандартів. Останні безумовно акумульовані і в рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а тому аспекти застосування цих рішень в Україні є дуже принциповими.

Розпочати потрібно з того, що проблема застосування практики ЄСПЛ постає з більш широкою проблемою: співвідношення міжнародного права і національно-правових норм, і зокрема, місця рішень міжнародних судів в правовій системі України. В Україні співвідношення міжнародних договорів і Основного Закону базується на концепції ратифікації. Остання є складним за своєю суттю і довготривалим процесом. Основна проблема полягає у відсутності встановлених часових меж для ратифікації міжнародних договорів. Це значно затягує процедуру, а тому науковцями неодноразово висловлювались пропозиції щодо внесення змін до законодавства, якими буде чітко закріплений часовий період ратифікації [1, с. 4].

Конституційно закріплено, що міжнародні договори, на які надано згоду Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства [2]. Враховуючи особливості співвідношення міжнародно-правових договорів з Конституцією України, з національними законами, видається більш коректною конструкція входження міжнародних договорів до вітчизняної правової системи, а не набуття ними статусу складової частини національного законодавства. До того ж, це значно спростило б процедуру застосування міжнародно-правових норм. Такий підхід є доволі поширеним. Наприклад, міжнародні договори визнаються складовою національної системи права в Австрії [6, с. 14]. Відповідно, аргументується необхідність здійснити зміни до положень Конституції нашої держави на предмет входження міжнародних договорів до національної правової системи.

Не зважаючи на сьогоденне підвищення ролі міжнародного судочинства, Конституцією України не встановлено місця рішень міжнародних судових органів в рамках вітчизняної правової системи. Практично, це породжує певні проблеми застосування вітчизняними судами відповідних рішень. З цього приводу слід додати, що рішення цього суду не є обов'язковими для України, адже остання поки що не є членом Європейського Союзу. Одночасно із цим, використання подібних рішень має безумовно позитивний ефект, є корисною практикою. З врахуванням цього, на нашу думку, потрібне конституційне встановлення місця рішень міжнародних судів у національній правовій системі. Це сприятиме уникненню помилкових посилань на судову практику та внесе чіткість в процес правозастосування.

У вітчизняній правовій системі склалися умови, коли формальний пріоритет щодо законів має Європейська Конвенція з прав людини, але найвищий пріоритет все-таки належить Конституції України. Тобто, за наявності конфлікту між національними законами та рішеннями Європейського суду, верховенство має належати останньому. В умовах конфлікту між Основним Законом та рішеннями ЄСПЛ, пріоритет знаходиться у конституційних норм.

Аналіз співвідношення міжнародних норм в цілому і європейських зокрема, із національним правом, має суттєве значення для вдосконалення механізму забезпечення прав людини. В українських правових реаліях подібному вдосконаленню сприяє ефективне застосування практики ЄСПЛ. Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» приписує українським судам використовувати практику ЄСПЛ, але не тлумачить, що входить у це поняття [3]. Питання у тому, чи зобов'язані вітчизняні суди використовувати практику суду лише щодо України або усю практику ЄСПЛ. До того ж відсутня зрозумілість стосовно того, чи входять до поняття «практика ЄСПЛ» тільки рішення по справах (прецедентна практика) або логічним є також віднесення до його змісту адміністративних та процесуальних рішень ЄСПЛ. Законодавцем також не конкретизовано віднесення до категорії «практика ЄСПЛ» рішень Палати суду щодо обов'язкових для держави тимчасових заходів, котрі передбачено Регламентом суду [4].

Враховуючи здійснений аналіз законодавчих положень та виявлені недоліки, вважається аргументованим ініціювати зміни до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Зокрема, пропонується викласти в оновленій редакції п. 1 ст. 1 Закону, яка буде містити розширювальне тлумачення дефініції «практика суду», а саме за рахунок включення до змісту дефініції таких складових як, діяльність ЄСПЛ, рішення суду як кінцевий результат такої діяльності і сукупний правозахисний досвід. До того ж, пропонується в оновленій редакції змінити трактування категорії «рішення ЄСПЛ, обов'язкові для застосування» на предмет долучення до відповідного переліку рішення ЄСПЛ щодо прийнятності справ та рішення ЄСПЛ у справах проти інших держав, якими встановлено порушення гарантованих Конвенцією прав та свобод людини. На нашу думку, відповідні зміни позитивно сприяли б виконанню Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

Наступні законодавчі приписи, а саме передбачені ст. 18 Закону, встановлюють порядок посилання на Конвенцію та практику суду. Ці положення породжують складності для практичного застосування українськими суддями стандартів ЄСПЛ.

На наше переконання, з врахуванням наявних практичних проблем використання автентичного тексту рішень ЄСПЛ, доцільним буде здійснити зміни у вітчизняному законодавстві в контексті встановлення процедури офіційного перекладу не тільки рішень суду проти нашої держави, а й рішень Європейського суду, ухвалених проти інших держав. Адже останні беззаперечно містять розроблені правозахисні стандарти, які так потрібні в національному правовому полі.

Щодо процедури використання практики Європейського суду, окрім мовних проблем виявляються і прогалини, пов'язані із процесами тлумачення правових категорій. Правотлумачна діяльність вітчизняних органів влади, які застосовують практику ЄСПЛ, буде результативною виключно у випадку глибокого осмислення автономно трактованих конвенційних норм.

Враховуючи передові тенденції розвиненої правової спільноти, особливого значення набуває правова експертиза проєктів законодавчих актів в світлі їх відповідності міжнародним зобов'язанням держави. Окрім впровадження юридичної відповідальності за неподання нормативного акту на правову експертизу суб'єктом правотворчості та за неврахування висновків такої експертизи, вважається за доцільне нормативно встановити періодичність проведення правової експертизи нормативних актів. Така періодичність повинна базуватись на принципах об'єктивності та розумності з врахуванням наявних ресурсів у суб'єкта проведення експертизи. Тобто, спеціальна правова експертиза проєктів нормативних актів повинна проводитись з тією періодикою, яка враховує, по-перше, їх кількість і, по-друге, завантаженість Органу представництва. Невиконання зазначених умов може призвести до негативних наслідків: перетворення якості в кількість, або декларативний характер законодавчого припису і відсутність перевірки як такої.

На підставі дослідження положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», можна дійти висновків, що ними врегульовано саме особливості застосування практики ЄСПЛ. Умовно кажучи, виокремлюється чотири напрямки таких особливостей, де перший пов'язаний із встановленням місця міжнародно-правових норм у правовій системі України. Другий напрямок стосується законодавчих пропозицій щодо вдосконалення застосування рішень ЄСПЛ. Третій, серед розглянутих напрямків, містить розбір недоліків Закону щодо порядку посилання на Конвенцію та практику суду. Зокрема, мова йде про проблеми автентичного тексту та автономного тлумачення положень ЄСПЛ. І останній напрямок пов'язаний з пропозиціями підвищення ефективності правової експертизи нормативних актів на відповідність Конвенції та практиці суду. Отже, для того, щоб зазначені приписи були не просто декларативними, необхідна розробка реального механізму впровадження. Це, передусім, передбачає внесення змін до Конституції України та відповідного національного законодавства.

Список літератури

Буткевич О. В. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2017. С. 3–28.

Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, *Відомості Верховної Ради*. 1996. С. 9.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № **3477-IV**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 08.11.2023).

Регламент Суду : офіц. текст від 04.11.1998 р. № 980_067. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text

(дата звернення: 08.11.2023).

Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2017. 230 с.

Савенко М. Д. Міжнародне право в національній правовій системі за основним законом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 11–17.

Степанова С. В. Проблеми застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 52–62.

Черних Євген,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
y.chernykh@mdu.in.ua
ORCID 0000-0003-3381-795X
Шамара Роман,
аспірант,
Маріупольський державний університет
r.shamara@r2p.org.ua

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Актуальність вказаної теми визначається реальним викликом, з яким стикається Україна в контексті великого руху мігрантів в умовах воєнного часу. Як бачиться, цей виклик залишиться актуальним і у період поствоєнного відновлення країни. За оцінками УВКБ ООН станом на 2021 рік, без врахування деяких груп населення, кількість осіб без громадянства та осіб з «невизначеним громадянством» в Україні була не меншою ніж 35 000 [1]. Очевидно, що після вторгнення РФ в Україну 2022 року показник таких осіб значно збільшився. Зростання кількості осіб, які не можуть підтвердити свою особу та громадянство внаслідок знищення або втрати документів через проведення воєнних дій, стало відчутною соціальною та правовою проблемою внаслідок їх незахищеності. За відсутності легалізації такі особи часто стикаються з обмеженням базових прав, зокрема, щодо можливостей офіційного працевлаштування, отримання освіти, медичних послуг тощо. Важливою частиною вирішення цієї проблеми є розробка ефективних способів документування осіб без громадянства, які сьогодні здійснюються в судовому та адміністративному порядку.

Отже, метою цих тез є порівняння судового і адміністративного порядків документування осіб без громадянства, та обґрунтування доцільності розвитку адміністративних процедур.

До проблематики документального оформлення осіб без громадянства звертаються окремі вітчизняні автори, серед яких можна назвати О. В. Горжія, О. П. Васильченко, Є. С. Герасименко, Т. І. Мендеграл та інших вчених. Проте, вона залишається недостатньо розробленою в доктринальній площині та потребує подальшого нормативного врегулювання.

Тож, як було сказано, для документування вищезгаданих осіб сьогодні існують два порядки – судовий та адміністративний. Судовий шлях за своєю сутністю більш прямолінійний щодо отримання громадянства і відповідно паспортизації. Характеризуючи цей спосіб документування варто вказати, що основні зусилля особи тут полягають в зборі доказової бази та доведенні факту постійного проживання на території України, який має для цієї категорії справ принципове юридичне значення: для громадян колишнього СРСР на момент проголошення незалежності України – 24.08.1991 року (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про громадянство України»); для осіб, які проживали на території України та не були громадянином іншої держави на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України», тобто станом на 13.11.1991 року (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про громадянство України») [3].

Як свідчить судова практика, суди підтверджують належність до громадянства України на підставі фактичних обставин, що доводять постійне проживання на території України, наприклад, відомостей про працевлаштування (рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області по цивільній справі №185/7175/23 від 26.05.2023 р.) [4]; або встановлення факту проживання на території України станом на 13.11.1991 р. (рішення Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області по цивільній справі №191/2201/23 від 23.05.2023 р.) [5]. Проте, є і такі справи, в яких суд відмовляється встановлювати факт проживання на території України навіть не дивлячись на те, що цей факт в судовому засіданні підтверджували рідні сестри заявника, які є громадянами України [6].

Слід зазначити, що зазвичай зібрати доказову базу, щоб встановити особу та факт постійного проживання на території України в судовому порядку недокументованим особам самотійно, навіть скориставшись послугами адвоката в мирний час, вкрай не просто. У воєнний час виконати це завдання стало ще складніше. До того ж, на таких осіб покладається обов'язок сплати судового збору, який для них часто є непосильним тягарем. Окрім того, витрати на вирішення таких питань значно зростають у зв'язку із необхідністю звертатися за допомогою до адвоката, оскільки не кожна така особа зможе самотійно представити свої інтереси в суді. Тож, судовий шлях документування для вказаних осіб є складним та витратним.

Тому, на нашу думку, у випадках неможливості встановити факт проживання на території України за відсутності доказової бази чи інших обставин, недокументованим особам слід використовувати альтернативний, тобто адміністративний порядок вирішення питання своєї легалізації шляхом звернення до органів міграційної служби. Адміністративний порядок документування осіб без громадянства передбачає декілька етапів – визнання особою без громадянства; документування посвідкою на проживання в Україні; та, нарешті, набуття громадянства України. Зазначимо, що адміністративний порядок також не вільний від «підводних каменів», але він удосконалюється. Помітним кроком в регулюванні питання отримання паспортного документу недокументованими особами стало запровадження у травні 2021 року урядом України Порядку, що визначає процедуру визнання особою без громадянства [2]. Позитивними особливостями визнання особою без громадянства є те, що така процедура є безкоштовною для заявника; особа при поданні відповідної заяви не повинна мати громадянства (підданства) будь якої країни світу; особі достатньо надати всі наявні документи (копії документів) до міграційної служби; обов'язок збирання відомостей про заявника більшою мірою покладається на міграційну службу, але не скасовує обов'язку заявника співпрацювати з міграційною службою; для проведення процедури встановлення особи заявнику достатньо забезпечити явку трьох свідків до підрозділу міграційної служби. Разом з тим, відзначимо і ті особливості адміністративної процедури, які становлять незручність для заявників та заслуговують на зауваження: по-перше, така процедура передбачає великий строк розгляду заяви – пів року з моменту подання заяви з можливістю продовження строку до одного року; по-друге, вказана процедура не гарантує отримання постійної посвідки на проживання і, відповідно, можливості отримання українського громадянства, але відкриває можливість в отриманні паспортного документу. Це частково пояснює, чому лише деякі особи без громадянства в Україні пройшли через цю процедуру. До вторгнення рф 24.02.2022 р. тимчасову посвідку на проживання в Україні як результат процедури визнання отримали лише 55 осіб при тому, що перебували на розгляді біля однієї тисячі заявок [7].

У порівнянні можна сказати, що судовий порядок за своєю сутністю є більш складним. Але разом з тим, забезпечує більш прямий шлях для оформлення громадянства та паспорта громадянина України. Особливістю цього напрямку є наявність достатніх, достовірних та належних доказів по справі, на підставі яких можливо встановити факт проживання особи на території України станом на 24.08.1991 року або станом на 13.11.1991 року. Цей порядок потребує від недокументованої особи здійснення значних фінансових витрат на судовий збір і часто на послуги адвоката, до того ж має достатньо розмитий термін документування, враховуючи судовий розгляд справи, а також можливе апеляційне або касаційне оскарження судового рішення.

Таким чином, адміністративний порядок документування особи без громадянства відносно судового порядку є менш затратним, звільняє особу від безпосереднього збору доказів щодо підтвердження своїх біографічних даних (достатньо надати всі наявні документи та написати детальну автобіографію), проте передбачає тривалий термін отримання паспортного документу. На нашу думку, під час воєнного стану та поствоєнного періоду складаються такі умови, які в багатьох випадках роблять адміністративний порядок документування осіб без громадянства більш зручним. Це зумовлює подальше удосконалення адміністративної процедури одержання паспортного документу недокументованими особами, зокрема, в частині скорочення терміну розгляду заяви про визнання особою без громадянства, закріплення обов'язку міграційної служби в розшуку недокументованих осіб та подальшого їх документування та інше, з метою забезпечення прав і свобод такої категорії осіб.

Список літератури

European Network on Statelessness (2022) «Statelessness and the Ukraine crisis response» (Европейская сеть по проблемам безгражданства (2022) «Безгражданство и меры по разрешению кризиса в Украине»). URL: <https://www.statelessness.eu/statelessness-ukraine-crisis>

Деякі питання визнання особою без громадянства: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 р. № 317. Дата оновлення: 28.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-2021-%D0%BF#Text>

Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області по цивільній справі №185/7175/23 від 26.05.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111855417>

Рішення Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області по цивільній справі №191/2201/23 від 23.05.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113138909>

Рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області по цивільній справі №183/3086/23 від 14.03.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113747563>

Right to Protection (2022) «Who are stateless persons who fled Ukraine after the Russian invasion on 24 of February, 2022» (Право на захист (2022) «Лица без гражданства, покинувшие Украину после вторжения российских войск 24 февраля 2022 года: кто они») URL: <https://r2p.org.ua/page/stateless-persons-fled-ukraine-after-2022>

Чінчін Крістіна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОП Право
Маріупольський державний університет
k.chinchin@mdu.in.ua,
Григор'єва Вікторія,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права,
Маріупольський державний університет,
v.hryhorieva@mdu.in.ua,
<https://orcid.org/orcid=0000-0002-4997-803X>

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ У ДОГОВОРАХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність даної теми полягає в тому, що після повномасштабного вторгнення російської федерації Указом Президента України було введено воєнний стан на всій території нашої держави. Це призвело до змін в організації діяльності всіх сфер суспільного життя держави, в тому числі відбулися зміни і у представників ведення бізнесу. Ситуація в нашій країні в деяких випадках унеможлиблює виконання договірних зобов'язань, що може вплинути на якість виконання господарського договору та застосування відповідальності та наслідків можливого розірвання договору.

Законодавством України передбачена можливість уникнути відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань за наявності обставин непереборної сили, так званих форс-мажорних обставин. Наприклад, якщо під час перевезення вантажу ракетними обстрілами був пошкоджений транспорт. Яким чином в нашій державі регулюється питання форс-мажорних обставин буде розглянуто нижче.

Значний внесок у розробку питань, пов'язаних із особливістю застосування форс-мажору суб'єктами господарювання в умовах воєнного стану, зробили такі вітчизняні вчені, як О. О. Мельник, О. Ю. Макаренко, Н. А. Макаренко, М. Стефанчук та інші. Проте воєнний стан триває, тому розгляд даного питання потребує додаткового дослідження.

Метою даної праці є визначення суті форс-мажорних обставин та їх дослідження в умовах сучасних реалій воєнного стану та у повоєнні часи.

Відповідно до ст. 218 Господарського кодексу суб'єкт господарювання не несе господарсько-правову відповідальність за порушення господарського зобов'язання внаслідок дії обставин непереборної сили [1]. В діловій практиці такі обставини прийнято називати форс-мажорними обставинами.

Законодавче визначення форс-мажорних обставин міститься в ст. 14-1 Закону України «Про Торгово-промислові палати в Україні», відповідно до якої такими обставинами визнаються надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору, обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту та інше [5]. Тобто це такі обставини, які є нестандартними за звичайних умов і завжди настають несподівано для суб'єктів господарювання, внаслідок чого останні не можуть уникнути настання цих обставин або їх наслідків.

З початком повномасштабної війни на території України Торгова-промислова палата опублікувала лист № 1.2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 року, в якому засвідчила військову агресію рф проти України як форс-мажорні обставини [2]. Але це не означає, що всі суб'єкти

господарювання на період дії воєнного стану звільняються від відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Суб'єкти господарювання в кожному окремому випадку повинні довести своєму контрагентові, що невиконання зобов'язання відбулося саме внаслідок дії воєнного стану [3, с.35].

До повномасштабного вторгнення існувала відповідна процедура засвідчення форс-мажору, яка регулювалася Законом України «Про Торгово-промислові палати в Україні», відповідно до якої для засвідчення настання непереборних обставин ТПП видавала відповідний сертифікат за заявою суб'єкта господарювання. На період дії воєнного стану дана процедура була спрощена, адже не потрібно доводити наявність воєнного стану, а потрібно довести саме причинно-наслідковий зв'язок між воєнним станом та неможливістю виконання договірних зобов'язань, тобто посилення на лист ТПП буде недостатньо [4, с.101]. До прикладу, Господарський суд Хмельницької області в рішенні від 13.05.2022 у справі № 924/183/22 не взяв до уваги доводів відповідача про існування форс-мажорних обставин, засвідчених листом ТПП № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022, адже даний доказ жодним чином не підтверджує ту обставину, що саме внаслідок військової агресії відповідач не мав можливості виконати свої зобов'язання за договором [7].

Варто звернути увагу на те, що форс-мажорні обставини є підставою для звільнення від відповідальності за порушення договірних зобов'язань та перенесення строків виконання порушеного зобов'язання, але не є підставою для звільнення від виконання зобов'язання. Тобто, при настанні таких обставин суб'єкт господарювання може претендувати на звільнення від штрафів або пені, але він повинен в подальшому все ж виконати свій обов'язок.

Слід зазначити, що для полегшення доведення форс-мажору сторонам бажано вписати відповідний розділ про форс-мажорні обставини у свій договір, де можуть бути зазначені орієнтовний перелік таких обставин, строк та способи попередження про настання таких обставин, дії сторін при настанні таких обставин та інше. Так, Господарський суд Дніпропетровської області в рішенні від 29.07.2022 у справі №904/1250/22 стягнув штрафні санкції за порушення виконання зобов'язання в тому числі через порушення строку повідомлення про форс-мажорні обставини військової агресії [6].

Як зазначає М. Стефанчук у своїй праці, важливе значення має також момент укладення договору, адже однією із характерних ознак форс-мажорних обставин є саме їх непередбачуваність. Тобто, якщо сторони уклали договір і знали про ведення бойових дій на території держави, які можуть суттєво вплинути на виконання зобов'язань, стверджується, що сторони взяли на себе ризик належного виконання договору і посилатися в подальшому на воєнний стан як форс-мажор не можна [8, с.170].

Таким чином, ведення бойових дій на території нашої держави може характеризуватися як непереборні обставини, які звільняють суб'єкта господарювання від відповідальності за невиконання зобов'язання, але не звільняють від виконання самого зобов'язання. Посилатися на воєнний стан як на форс-мажор можуть суб'єкти господарювання, які уклали договір до початку повномасштабного вторгнення, коли сторони не могли уявити настання періоду війни. Воєнний стан в Україні дійсно визначений на законодавчому рівні форс-мажорною обставиною, але в кожному конкретному випадку суб'єкту господарювання потрібно самостійно доводити, що саме через воєнний стан відбулося невиконання договірних зобов'язань.

Список літератури

Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 14.10.2023 р.).

Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення 14.10.2023 р.)

Макаренко О. Ю., Макаренко Н. А. Форс-мажорні обставини: виконання договірних зобов'язань у період збройної агресії Російської Федерації на території України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 32-39.

Мельник О. О. Виконання умов договору внаслідок дії обставин форс-мажору під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. Серія ПРАВО, 2022. Вип. 74, ч. 1. С. 98-102.

Про торгово-промислові палати в Україні: *Закон України* від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.10.2023 р.).

Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 29.07.2022 у справі №904/1250/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105502892utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01 (дата звернення 15.10.2023 р.)

Рішення Господарського суду Хмельницької області від 13.05.2022 у справі № 924/183/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104300669?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01 (дата звернення 15.10.2023 р.)

Стефанчук М. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 166-172.

УДК 351.755.2(477-074)

Шебаніц Діана,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет,
d.shebanic@mdu.in.ua,
ORCID ID 0000-0002-8897-9721

ПРОБЛЕМА РЕЄСТРАЦІЇ СМЕРТІ НА ТИМЧАСОВО НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Починаючи з 2014 року, коли російська федерація вперше проявила збройну агресію та окупувала деякі райони України, не згасає актуальність дослідження проблем встановлення фактів, що мають юридичне значення, зокрема встановлення факту смерті на окупованій території. В умовах сьогодення зазначена проблематика набула ще більших масштабів, адже, на жаль, збільшилась кількість окупованих українських територій, а разом із цим і кількість внутрішньо переміщених осіб, у яких виникають численні проблеми з державною реєстрацією актів цивільного стану, зокрема факту смерті, що відбулася на тимчасово непідконтрольних територіях.

Зазначена тематика досліджувалася багатьма національними науковцями, зокрема такими як Волкова І. М., Мившук В. М., Нестерович В. Ф., Желепа О. В., Нагайник Т. В., Михайличенко Б. В. та інш.

Відтак, задля гарантування прав жителям тимчасово окупованих територій, національний законодавець розробив та прийняв низку спеціальних норм, зокрема мова йде про Закон України щодо забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території, Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції», законодавство України у

сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб тощо. Не дивлячись на багатоманітність нормативно правових актів, що регулюють окреслену нами проблематику дослідження, нормативне закріплення правових заходів подекуди не відповідає принципу правової визначеності, що в свою чергу створює труднощі та порушення в процесі їх подальшого застосування. Відтак, внутрішньо переміщені особи та мешканці тимчасово окупованих територій в процесі судового захисту прав, спадкування, реєстрації актів цивільного стану, підтвердження фактів, що мають юридичне значення стикаються з проблемою визнання документів, виданих нелегітимними в Україні органами влади окупованої території [2, с. 24-25]. Зазначимо, що в цьому дослідженні під легітимацією ми розуміємо визнання або підтвердження законності якогось права, повноваження, органу або документа.

Отож, відповідно до положень чинного національного цивільного законодавства, заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території може бути подана родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території. Зазначена категорія справ розглядається невідкладно з моменту надходження вищезгаданої заяви до суду. У рішенні щодо встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території мають бути зазначені дата, місце та причина смерті особи. Рішення у зазначеній категорії справ підлягає негайному виконанню, може бути оскаржене в загальному порядку, хоча оскарження такого не зупиняє його виконання. Копія судового рішення видається учасникам справи та надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення [5].

Відтак, ми розділяємо думку юристів-практиків та науковців стосовно умовного поділу рішень про встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території на два види, а саме:

– рішення, де медичні довідки про смерть або свідоцтво про смерть видані невизнаними органами влади тимчасово окупованих територій, визнаються належними та допустимими доказами. Вважаємо доречним наголосити на тому, що як правило, судді у прийнятті таких рішень посилаються на консультативний висновок Міжнародного суду Організації об'єднаних націй, а саме згадують зобов'язання України щодо дотримання принципів верховенства права, спираються на «Намібійський виняток», яким визначено, що невизнання управління окупованою територією не повинно призводити до позбавлення народу будь-яких переваг, які виникають з міжнародної співпраці. Зокрема, в той час, як офіційні дії окупаційної влади від імені та в інтересах народу окупованої території є незаконними та недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів, які можуть бути проігноровані лише на шкоду мешканцям окупованих територій [4], а також звертаються до практики Європейського суду з прав людини. До того ж, варто зауважити, що заявник часто виступає у суді в якості свідка;

– рішення, де при розгляді справи заявник не може надати документи видані органами влади окупованої території, або може, проте суд визнає такі недійсними, а отже неналежними та недопустимими доказами та приймає рішення про відмову у задоволенні заявлених вимог [3, с. 10].

У зазначеній ситуації ми бачимо двоїстий підхід суддів до вирішення одного і того саме питання. Заявник в обох випадках знаходиться у рівних ситуаціях щодо своїх процесуальних прав та наданих доказів, які подає на розгляд суду, але стикається з неоднаковим

застосуванням національного законодавства судами, що в свою чергу суттєво обмежує та порушує права особи та громадянина [1, с. 322].

Ще одна проблема, яка виникає при реєстрації факту смерті на тимчасово непідконтрольній території пов'язана із обмеженим колом осіб, які мають право на подання заяви щодо встановлення такого факту. Згідно з чинним національним законодавством такими особами можуть бути родичі померлого або їх представники. Натомість водночас законодавець не врегулював питання: хто може бути належним заявником у випадку відсутності родичів та їх законних представників?

Отож, підсумовуючи вище викладене, можна відзначити, що проблема реєстрації смерті на тимчасово окупованих територіях за майже 10 років свого існування не втратила своєї актуальності. Нагальні питання, що потребують вирішення – спрощення процедури встановлення факту смерті та застосування однакового підходу суддів при вирішенні даної категорії справ. Зазначеного можна досягти шляхом впровадження певних змін до чинного національного законодавства.

Список літератури

Волкова І. М. Проблеми судового розгляду справ про встановлення фактів народження та смерті осіб на тимчасово окупованій території України. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2019. С. 321-324.

Ляшко О. О. Реалізація та захист прав жителів тимчасово окупованих територій: проблема легітимації документів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 30 (69) №3. 2019. С. 24-28.

Перешкоди в реалізації прав і свобод осіб на окупованій території Кримського півострова та тимчасово непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (реєстрація фактів народження і смерті) : аналіт. звіт громад. орг. «Центр правових та політичних досліджень «СІМ» та Укр. Гельсін. спілки з прав людини. Львів, 2017. 39 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Zvilt.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).

Правові наслідки для держав, що визвані тривалою присутністю Південної Африки в Намібії. Резолюція 276 (1970) Совета Безопасности // *Precedent.ua* : сайт / Центр стратег. справ Укр. Гельсін. спілки з прав людини. URL: <https://precedent.in.ua/2016/05/06/pravovye-posledstvyya-dlya-gosudarstv/> (дата звернення: 07.11.2023).

Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 07.11.2023).

VI. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

УДК 159.9.07:159.922.73:316.362

Безсонова Ольга,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти,
Маріупольський державний університет,
o.bezsonova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0897-3029>

МЕТАСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ВІДЕОЗАПИСІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Оптимізація взаємодії дорослого, що доглядає за малюком раннього віку, є важливою складовою частиною психолого-педагогічного супроводу родини. Сучасні дослідження доводять, що якісна взаємодія немовляти з дорослим впливає на розвиток головного мозку, активізує моторний та пізнавальний розвиток, формує спілкування як діяльність, формує базове уявлення про світ як безпечний або небезпечний, уявлення про себе як про автономного або залежного. Важливою складовою психолого-педагогічної підтримки сім'ї є оптимізація психолого-педагогічного супроводу родини, які піклуються про дитину з самого раннього віку.

Методологічно важливо мати можливість покладатися на інструменти, які можуть виявити ті специфічні показники поведінки батьків та індикатори сформованості навичок у дітей. Для оцінки взаємодії за методикою «*The Parent-Child Early Relation Assessment*» (R. Clark) використовують 65 шкал, із яких: 29 - описують характеристики дорослого (тон голосу, емоції, настрої, ставлення до дитини, емоційна та поведінкова залученість, батьківський стиль), 28 - характеристики дитини (емоції та настрої, адаптація, рівень активності, комунікація) та в діаді (емоційні складові частини взаємодії, взаємність, 8 - характеристики спільної взаємодії.

Автори методики *PICCOLO (Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes)* зосереджують увагу на поведінці дорослого, що підтримує пізнавальну та ігрову активність дитини. Аналіз дій матері проводиться за параметрами: позитивне налаштування, чуйність, заохочення, навчання.

Аналіз розвитку дітей можна проводити за допомогою методів структурованого спостереження та аналізу відеозаписів. Аналіз відеозаписів, на відміну від інших методів дослідження, дозволяє більш об'єктивно та глибоко вивчати процеси взаємодії між дітьми та дорослими завдяки можливості багаторазового перегляду та можливості участі експерта чи експертної думки. Для вивчення взаємодії дорослих і немовлят люди використовують відеозаписи щоденних справ: прийом їжі, купання, переодягання дітей, а також ситуації подолання труднощів. Для вивчення взаємодії дорослих і дітей використовуються відеозаписи вільних або структурованих ігрових ситуацій.

Використання відеозапису як наукового інструменту дослідження розвитку дитини було описане багатьма науковцями та дослідниками в різних галузях. Організація експерименту із застосуванням відеозапису може відбуватися відповідно до моделі, запропонованої R. Clark: дорослому пропонується протягом 5-7 хвилин пограти зі своєю дитиною у спеціально

облаштованій ігровій кімнаті так, як вони зазвичай це роблять. Відеозапис здійснюється за допомогою фіксовано встановленої відеокамери із записом звуку.

Методики *Video Interaction Guidance (VIG)* та *Video-feedback Intervention to Promote Positive Parenting (VIPP)* – це втручання, під час якого учасникам пропонують обміркувати, проаналізувати відеозаписи взаємодії з вашою дитиною. Обговорення коротких відеозаписів взаємодії із фокусуванням на ефективних поведінкових моделях дозволили батькам, що мають труднощі в забезпеченні базових потреб дитини та мають досвід позбавлення батьківських прав, продемонстрували достовірно вищі показники батьківської чутливості за індексом CARE.

Автори методики *PICCOLO (Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes)* зосереджують увагу на поведінці дорослого, що підтримує пізнавальну та ігрову активність дитини. Для дослідження використовується відеозапис вільної гри матері з дитиною протягом 10 хвилин, з якою грали з іграшками на килимі розміром 2 м × 2 м, (гумові кубики, дві книжечки, лялька, брязкальце, електронна гра).

Метасистемний підхід до аналізу розвитку дитини раннього віку ми розглядаємо як систему цілісну систему взаємозалежностей та зв'язків, які утворюються та трансформуються на різних рівнях розвитку системи. Метасистемний аналіз допомагає дізнатися вплив цих малих соціальних одиниць на поведінку та розвиток індивідів, а також розкрити внутрішні процеси та динаміку взаємодії в цих групах. У логіці метасистемного підходу будь-яку систему розглядають як таку, що взаємодіє з певною, зовнішньою щодо неї системою. Саме в цій взаємодії вона набуває своєї якісної визначеності та специфічності й тільки з її урахуванням може бути адекватно зрозумілою та дослідженою.

Відповідно до визначеного підходу створили діагностичну метасистему щодо визначення стану розвитку дітей раннього віку від 3 до 18 місяців. Педагогічне діагностування здійснюється відповідно до таких напрямків розвитку дітей як: пізнавальний, фізичний, мовленнєвий, художньо-естетичний та особистісний. Відповідно всі показники розвитку визначаються для кожного місяця розвитку дитини, оскільки у переддошкільному віці відбувається стрімкий розвиток дитини, тож і відстеження його розвитку має відбуватись динамічно. Показники розвитку дитини відслідковуються у діяльностях, які властиві переддошкільному дитинству. Так за напрямком фізичного розвитку відслідковуємо зміни за такими напрямками як гігієна та рух; у пізнавальному розвитку – взаємодія з предметами, сенсорика та дослідження навколишнього світу; у мовленнєвому розвитку – власне мовлення та комунікація; у художньо-естетичному розвитку – образотворення, музично-танцювальна діяльність та театралізація; у особистісному розвитку – соціальна поведінка та гра.

Всі показники визначаються на підставі аналізу відео взаємодії дорослих з дитиною. Таким чином ми можемо відслідкувати та проаналізувати також вплив дорослих на розвиток дитини переддошкільного віку.

Проведена оцінка дозволила нам підтвердити, що підтримка сімей, які намагаються створити оптимальне середовище для розвитку дітей раннього віку, була значно покращена завдяки використанню відеозаписів взаємодії між батьками та дітьми.

Список літератури

Кларк Р. Рання оцінка відносин між батьками та дитиною: дослідження факторної валідності. Освітні та психологічні вимірювання, № 59 (5). 1999. 821-846. <https://doi.org/10.1177/00131649921970161> (дата звернення: 19.10.2023).

Роггман Л.А., Кук Г.А., Іннотенті М.С., Норман В.Дж., Крістіансен К. Взаємодія батьків з дітьми: контрольний список спостережень, пов'язаних з результатами (PICCOLO) у різних

етнічних групах. *Infant Mental Health Journal*. 2013. 34 (4). 290–306. <https://doi.org/10.1002/imhj.21389> (дата звернення: 19.10.2023).

Fukkink R. Video feedback in the widescreen: A meta-analysis of family programs. *Clinical Psychology Review*. 2008. № 28(6). P. 904-916. (дата звернення: 19.10.2023).

УДК 378.091.12:

Блашкова Олена,
кандидат педагогічних наук,
Маріупольський державний університет
<https://orcid.org/0000-0001-7511-043X>
o.blashkova@mu.edu.ua

ПРІОРИТЕТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПОСТВОЄННА РОЗБУДОВА

Сучасний стан розвитку та становлення вищої освіти України перебуває в умовах надзвичайно напруженої соціально-політичної та економічної ситуації транзитивного характеру. Адже освіта має вагомий соціально-гуманітарний чинник, який сприяє подальшому, демократичному розвитку країни в період розколу ціннісних орієнтирів населення та визначення нових життєвих пріоритетів для подолання зовнішніх загроз.

Війна, в якій опинилася Україна, популяризує агресію, різного роду насильницькі методи вирішення життєвих ситуацій. Війна, дискредитує норми поведінки та життєдіяльності українського суспільства, руйнує ціннісні орієнтири та знищує культуру і традиції українців. Звісно, певною мірою негативний вплив війни також визначатиме норми поведінки наших громадян, які пройшли формування та становлення у цей період.

Саме тому, сучасна якісна підготовка майбутніх психологів та їхня майбутня ефективна професійна діяльність, є одним із пріоритетів закладів вищої освіти України. Освітні послуги яких, мають враховувати соціокультурні виклики сучасності, трансформувати необхідні змістовні та технологічні аспекти цілісного освітнього процесу згідно завдань забезпечення гуманітарного, соціального, психологічного складника національної безпеки нашої держави. Адже, важливим є те, щоб з українцями, які пережили всі негативи війни працювали саме українські психологи.

Як зазначає Р. Скірко, процес формування професійної майстерності майбутніх психологів визначається вимогами гуманізації усіх сторін суспільного життя, а це підвищує потребу держави та наших громадян у відповідних кваліфікованих послугах, що ставить перед закладами освіти, які готують фахівців з психології, складні завдання щодо якісної підготовки майбутніх спеціалістів. Соціальні та економічні проблеми трансформації, що відбуваються в суспільстві зумовлюють виникнення широкого кола особистісних та міжособистісних ситуацій, розв'язання яких потребує кваліфікованої допомоги фахівців у галузі практичної психології (Сірко, 2009).

Серед закладів України, у яких готують майбутніх практичних психологів, саме Маріупольський державний університет (МДУ) займає чільне місце. Адже, сам університет, його викладачі та здобувачі освіти зазнали стали тимчасово релокованими. В МДУ-університеті функціонує потужний психолого-педагогічний факультет де надаються освітні послуги підготовки фахівців практичної психології.

Орієнтуючись на сучасну концепцію компетентнісного підходу, здобувачі психолого-педагогічного факультету мають можливість оволодіти відповідними компетентностями для реалізації професійної діяльності. Адже, як зазначають Л. Подшивайлова та М. Подшивайлов професія психолога належить до категорії професій, покликаних надавати допомогу іншим людям,

а тому домінуючим у ній є соціальний інтерес, інтерес до окремої людини, до людей, до взаємодії та науковий інтерес (Подшивайлов, Подшивайлова, 2011).

У процесі самого спілкування психолог здатен визначити будь які зміни в поведінці людини, так і безпосередній вплив психолога на цю поведінку, тобто здійснює соціальну фасилітацію (англ. Facilate - полегшувати), тобто підтримку та допомогу клієнту підкреслюють Т. Дуткевич та О. Савицька (Дуткевич, Савицька, 2007).

Здійснивши ґрунтовний аналіз освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки практичних психологів першого (бакалаврського) рівня, Маріупольського державного університету, варто зазначити, що програму розроблено згідно вимог Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту». Метою ОПП є підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні задачі та практичні завдання в процесі навчання й професійної діяльності в галузі психології, проведення наукових, прикладних та проєктних досліджень; здійснення інновацій в умовах соціальних трансформацій /невизначеності; здійснення професійної діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей та норм професійної етики психолога. Унікальність даної ОП полягає в тому, що практична орієнтація підготовки здобувачів освіти враховує тенденції реформування багатьох соціальних сфер/інституцій, а також загальних трансформаційних процесів у суспільстві (Освітньо-професійна програма, 2021).

Важливим компонентом ОП підготовки практичних психологів є перелік програмних компетентностей серед яких виокремлені наступні: *Інтегральна компетентність*, як можливість до розв'язання складних, спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері психології. Здатність застосування отриманих знань про новітні технології та інновації у професії, здатність до комунікації, до критичного мислення та генерування нових ідей, формується завдяки *загальним компетентностям*.

Досить широко представлені саме *фахові компетентності* які налічують 15 позицій, від якості набуття яких залежить фаховість майбутніх практичних психологів. Фахові компетентності чітко та об'ємно презентують професійну здатність.

Освоєння фахових компетентностей сприятиме здатності: оперувати категоріально-понятійним апаратом психології, до ретроспективного аналізу наукового досвіду, до самостійності та критичного мислення, до розуміння, використання валідного психодіагностичного інструментарію, до планування та проведення психологічного дослідження, дотримуючись норм професійної етики, до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку, до психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах інклюзії та надання психологічної допомоги особистості, що опинилася в складних життєвих обставинах і в ситуації невизначеності тощо.

Варто врахувати факт повноцінності надання освітніх послуг, якісної професійної підготовки здобувачів в умовах війни, внутрішнього переміщення університету, його колективу та здобувачів. Випускники спеціальності 053 Практична психологія, психолого-педагогічного факультету МДУ є конкурентноспроможними та висококваліфікованими фахівцями надання психологічних послуг населенню. Адже у закладах вищої освіти України здійснюється якісна та ефективна професійна підготовка практичних психологів, що є одним із пріоритетів сучасності та поствоєного періоду держави, ефективність діяльності практичного психолога залежить від тих компетентностей, які надавалися закладом освіти.

Список літератури

Лозова О. М. (2014) Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів : монографія. 15-39

Дуткевич Т. В., Савицька О. В. (2007). Практична психологія: Вступ у спеціальність. Навчальний посібник 256.

Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки 053 Психологія (2021). Маріупольський державний університет, 35.

Подшивайлова Л. І. (2011). Вступ до спеціальності: психологія. Модуль 2: 220.

Сущенко Т. І. (2009). Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах *зб. наук. пр.* Запоріжжя 5 (58). 279-284.

УДК 332.14:004

Болгов Владислав,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ,
v.bolhov@knote.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0631-302X>

Ковалівська Катерина,
студентка 2-го курсу міжнародних економічних відносин,
Державний торговельно-економічний університет м. Київ,
k.kovalivska_fmtp_16_22_b_d@knote.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0003-8103-1326>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Останні події демонструють, що роль ІТ-сектору в економіці України, а особливо її експорті є безсумнівною і стрім. Темп розвитку української ІТ-сфери сповільнився, проте не зупинився. Саме тому, ця галузь має достатньо передумов відіграти ключову роль у повоєнному відновленні економіки України. У перший місяць повномасштабної війни ІТ-сфера адаптувалась до нових реалій за рахунок гнучості та можливості працювати з будь-якої точки світу. До кінця травня 2022, за дослідження ІТ Research, 85% українських ІТ-компаній відновили свою бізнес - активність. У 2022 році ІТ стала єдиною сферою експорту, яка продовжила зростати попри повномасштабну війну. Це забезпечується завдяки тому, що характерною ознакою ІТ-галузі є незалежність від природних ресурсів [6]

ІТ-компанії першими відреагували на зміни спричинені блекаутом 2022 р.. Саме ІТ-спеціалісти, шляхом сплати податків, поповнюють державний бюджет на рівні, наближеному до довоєнного періоду. За аналітичними результатами 2023 року, 11 ІТ-бізнесменів увійшли до першої тридцятки списку найбагатших українців., а їх сумарний статок становить 4,1 млрд. дол.. [5]

Внаслідок поранень, одна з проблем, із якою стикнулось Україна сьогодні, це висока потреба у протезуванні. Робота над проектами біонічних протезів відображає високий рівень соціальної відповідальності та інноваційних підходів в українському ІТ. Розробка біонічних протезів не лише вирішує конкретну проблему людей з обмеженими можливостями, але й відкриває нові перспективи на міжнародному ринку. Українські ІТ-компанії, зосереджуючись на створенні технологічно складних та функціональних протезів, можуть стати гідними конкурентами в цьому сегменті, привертаючи увагу як національних, так і міжнародних

інвесторів. Вірогідно даний напрямок може не лише розвиватися в Україні під час та після війни, а також стати гідним конкурентом на світовому ринку. [4]

Такий підхід не лише сприяє соціальному прогресу, але й допомагає ІТ-галузі в утвердженні себе як інноваційного гравця на світовому ринку, забезпечуючи сталий розвиток та підвищення престижу українського ІТ-сектору.

Значний потенціал для розвитку українського ІТ виявляється в Health Tech секторі, особливо в розробках у галузі охорони здоров'я. Цей напрямок не лише має високий попит, але й визнається державою як важливий елемент післявоєнної реабілітації нації. Розробка інноваційних медичних технологій може суттєво покращити якість надання медичних послуг та підтримати пацієнтів у процесі відновлення.

Представники вітчизняного ІТ-сектору роблять особливий акцент на розробці платформ для підтримки ментального здоров'я. Цей напрямок стає все більш актуальним у сучасному світі, де питання психічного здоров'я набувають все більшого значення. Зокрема, Ukrainian Startup Fund вже активно фінансує проекти, пов'язані з цифровою терапією, що свідчить про широкий інтерес та підтримку в цьому напрямку. [3]

Вказані вище напрямки діяльності українських ІТ-компаній не лише сприятимуть розвитку цієї галузі, а й забезпечать позитивний вплив на здоров'я та благополуччя громадян, створюючи нові можливості для покращення життя в умовах відновлення після воєнного конфлікту. [1]

Одна з вузьких проблем ІТ-сектору полягає у площині залучення нових клієнтів. Задля зниження ризиків клієнти неохоче інвестують в український ІТ-ринок. Особливо це відчувають сервісні компанії, яких в Україні близько 70% від загальної кількості. Неврегульований механізм виїзду чоловіків за кордон також не сприяє вирішенню проблеми.

Головна задача розробляти механізм врегулювання підтримки ІТ-спеціалістів з боку держави аби мотивувати залишатися людей проживати та працювати в Україні після закінчення війни. ІТ-галузь має потенціал для стимулювання післявоєнного відновлення економіки завдяки наявності кваліфікованих спеціалістів та досвід гнучкості та адаптивності. За умови підтримки держави, ІТ-сектор безперечно стане ключовою рушійною силою, спрямованою на відновлення країни та економіки. [1]

Зокрема, державна підтримка може включати в себе податкові пільги для ІТ-компаній, створення інноваційних освітніх програм для розвитку ІТ-галузі, а також стимулювання інвестицій у дослідження та розробки у сфері технологій. [2]

Забезпечення стабільного та сприятливого середовища для ІТ-сектору буде сприяти не лише утриманню національних талантів, але і привабленню іноземних інвестицій, що дозволить ІТ-галузі відігравати ключову роль у післявоєнному відновленні економіки України.

Список літератури

Болгов В.Є. Соціологічні аспекти економіки в умовах війни, виклики та можливості для України. *Вісник науки та освіти*, 2022, №3(3), С. 258-268.

Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroku-dla-Ukrainy.pdf> (дата звернення 22.11.2023)

Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf> (дата звернення 23.11.2023)

Роль інформаційних технологій та цифрових інструментів в умовах викликів війни та післявоєнного відновлення економіки України. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/394/368> (дата звернення 22.11.2023)

Топ 30 най-багатших українців 2023. NV. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/top-30-naybagatishih-ukrajinciv-hto-zbidniv-a-hto-primnozhiv-statki-na-drugiy-rik-viyni-reyting-nv-50367383.html> (дата звернення 25.11.2023)

IT reseacher, найбільш релевантні дані для стійкості та зростання вашої компанії. IT cluster. URL: <https://itcluster.lviv.ua/projects/it-research/> (дата звернення 23.11.2023)

УДК 004.77.37.018(477)

Бундак Олена,
кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора з науково-методичної роботи
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»
Луцький інститут розвитку людини
olenabundak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4398-560X>
Бундак Сергій,
студент 4 курсу спеціальності 029 «Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа»,
Луцький інститут розвитку людини

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЗВО

Сучасний світ неможливо уявити без доступу до інформації, яка стала необхідною складовою життя. Інформаційна революція та зростання доступності інтернету відкрили безмежні можливості для набуття знань та навчання. У цьому контексті інформаційне забезпечення здобувачів освіти у закладах вищої освіти (ЗВО) набуває вельми важливого значення.

Сучасні ЗВО активно інтегрують електронні ресурси та онлайн-бібліотеки в навчальний процес. Інтернет дає можливість студентам доступатися до безлічі наукових статей, книг, журналів та інших ресурсів, які раніше були обмежені фізичним присутністю в бібліотеці. Зручний пошук та доступ до цифрових матеріалів дозволяють студентам швидко і ефективно здобувати актуальну інформацію для своїх студентських робіт та досліджень.

ЗВО використовують електронні навчальні платформи для організації та проведення навчання. Це може бути система управління навчанням (LMS), яка дозволяє викладачам завантажувати матеріали для занять, створювати завдання та тести, спілкуватися зі студентами та відстежувати їхній прогрес. Спрощена доступність матеріалів і можливість віддаленого навчання важливі, особливо в умовах пандемії COVID-19 та війни з Російською федерацією. Зокрема, в Луцькому інституті розвитку людини університету «Україна», функціонує платформа дистанційного навчання MOODLE, яка є активним комунікатором між здобувачами освіти усіх рівнів навчання та професорсько-викладацьким складом.

Платформа МУДЛ (Масові відкриті дистанційні курси) є однією з передових ініціатив у сфері освіти, яка надає можливість студентам навчатися на власний розсуд та виконувати завдання в зручний для них час. Велика частина курсів пропонує інтерактивні вправи,

відеолекції та завдання для самоперевірки. Це розвиває навички самостійного навчання, а також надає можливість студентам гнучко керувати своїм навчанням. За допомогою цієї платформи можна підвищувати фахову компетентність як здобувачам освіти, так і викладачам, шляхом навчання на різноманітних курсах та отримати офіційний сертифікат, що свідчить про успішне завершення навчання. До переваг платформи відносимо: безкоштовний та відкритий код; багатофункціональність та гнучкість платформи; легке налаштування та використання; велика спільнота користувачів та підтримка тощо.

Проте в процесі комунікації використання платформи в навчальному процесі слід відмітити і ряд недоліків, зокрема: відсутність прямого спілкування учасників навчального процесу; можливості безпосередньо спілкування з викладачами та здобувачами освіти може призвести до відчуття відокремленості здобувачів освіти та викладачів; потреба у швидкісному Інтернеті та потужному комп'ютері; можливість технічних проблем та збоїв, що можуть знизити ефективність навчання; потреба у підготовці викладачів та студентів до роботи з платформою тощо.

ЗВО надають інформаційну підтримку студентам шляхом створення інформаційних порталів, готових відповідати на запитання студентів, інформувати їх про важливі події та оновлення університету. Це допомагає студентам бути в курсі всіх питань, пов'язаних з навчанням та життям у ЗВО.

За допомогою інтернету студенти можуть брати участь в електронних конференціях та вебінарах, які надають їм можливість дізнаватися про найновіші тенденції та дослідження у відповідній галузі. Здобувачі освіти отримали унікальну можливість - слухати лекції і презентації, що містять останні досягнення науки та технологій, спостерігати за інноваційними практиками і методиками навчання.

Це дозволяє і викладачам, і здобувачам освіти, і майбутнім науковцям (аспірантам, докторантам) бути в руслі актуальних подій та підтримувати свої знання на високому рівні. Вагомим чинником даного напрямку є зручність та доступність. Студенти можуть брати участь в цих заходах, не виходячи з дому, через використання комп'ютера або смартфона (чи іншого засобу комунікації), що особливо важливо для студентів з особливими потребами, та тих здобувачів, які в силу військових дій на території нашої держави або змушені були покинути місце свого проживання або знаходяться в доволі складних життєвих умовах.

Однією з основних переваг електронних конференцій і вебінарів є їх здатність зібрати науковців, професіоналів-практиків своєї справи, експертів та учасників з усього світу одночасно для обговорення окресленої тематики. Це надає можливість отримувати нові знання, ділитися досвідом, обговорювати актуальні питання та навчатися у найкращих фахівців у галузі (отримувати консультації). Здобувачі освіти можуть взяти участь в подіях, які раніше були обмежені географічною локацією.

Окрім того, ЗВО надають студентам доступ до онлайн-лекцій і практичних, лабораторних та семінарських занять, забезпечуючи неперервність навчального процесу, навіть коли фізичні зустрічі неможливі в силу об'єктивних причин. Окрім того, використання інформаційних технологій дає можливість як викладачам, так і студентам працювати у змішаному режимі: проводячи заняття в аудиторії, викладач паралельно підключає відео конференцію, що робить можливим якісне проведення заняття і для тих, хто в аудиторії, і для тих, хто не зміг приїхати очно.

Окрім того, доступність до технічних засобів відкрила можливості для дистанційного навчання, яке сприяє розвитку інформаційної грамотності та використанню сучасних технологій серед здобувачів освіти. Студенти навчаються працювати з електронними

ресурсами, спілкуватися у віртуальних середовищах, використовувати цифрові інструменти для вивчення матеріалу та виконання завдань, що має непересічне значення в сучасному світі, де технології швидко розвиваються та впроваджуються в різні сфери життя. Така форма освіти відкриває можливості для розвитку самоосвіти та навчання протягом усього життя. Індивідуальний темп навчання дозволяє студентам вивчати ті теми, які їх цікавлять, і розширювати свої знання поза рамками офіційних навчальних програм. Вони можуть обирати курси та матеріали, що відповідають їхнім інтересам та кар'єрним цілям, і розвиватися в обраній сфері знань. Та найбільш, на нашу думку позитивом дистанційної освіти та використання ІТ є те, що воно є більш екологічно стійким варіантом, оскільки не вимагає значного використання паперу та інших матеріалів. Відповідно, зменшення використання паперу сприяє збереженню лісів та зниженню викидів вуглецю. Воно може зменшити потребу у фізичних приміщеннях для навчання, що зменшує споживання енергії та інших ресурсів.

Проте слід зазначити, що для успішного використання електронних конференцій та вебінарів, здобувачі освіти повинні розвивати навички самостійного навчання та ефективної взаємодії в цифровому середовищі. Забезпечення доступу до високоякісних електронних ресурсів і навчання з використанням інтерактивних методів стають ключовими завданнями для сучасних ЗВО, які бажають надавати своїм студентам найкращу освіту.

З огляду на збільшену активність у мережі, ЗВО також забезпечують захист особистих даних студентів і викладачів, а також навчальних ресурсів від кібератак. Заходи з кібербезпеки стають все важливішими, оскільки недостатній захист може призвести до витоку конфіденційної інформації і порушити нормальне функціонування освітнього процесу.

У сучасному світі інформаційне забезпечення у ЗВО стає необхідністю для успішного навчання і наукового дослідження. Високоякісний доступ до інформації, електронні ресурси, та можливості віртуальної спільноти допомагають студентам розвивати свої знання, розширювати свої можливості для навчання і створювати сприятливі умови для освіти та наукового дослідження. Інформаційне забезпечення не тільки полегшує доступ до знань, але також сприяє розвитку критичного мислення, підвищує ефективність освітнього процесу та забезпечує студентам можливість активного взаємодіяти зі світом інформації.

Однак, разом із всіма перевагами інформаційного забезпечення, виникають і виклики. Студентам потрібно бути критичними до джерел інформації, оскільки Інтернет також містить багато недостовірних даних, тому слід перевіряти інформацію, звертаючись до інших джерел: офіційних статистичних даних, чинного законодавства, регламентуючих документів, першоджерел тощо. Крім того, переваги доступу до інформації повинні супроводжуватися навчанням студентів з використанням інформаційних ресурсів та захистом особистих даних в цифровому середовищі, про що ми говорили раніше.

Інформаційне забезпечення в ЗВО вимагає постійного оновлення та вдосконалення для відповіді на потреби сучасних студентів і викладачів. З цією метою ЗВО встановлюють спеціалізовані команди для підтримки інформаційних технологій та розробки нових інноваційних навчальних ресурсів. Проте, на нашу думку, саме такий аспект, нині доступний лише у великих державних ЗВО, так як потребує залучення додаткових фінансів, які не завжди є у приватних закладах освіти.

Городнюк Наталія,
доцент кафедри англійської філології,
доктор філологічних наук, доцент
Маріупольський державний університет
gorodnyuk_natalia@ukr.net
Тариба Дарія,
здобувач вищої освіти,
Маріупольський державний університет
d.kosnitskaya@gmail.com

ВІДОБРАЖЕННЯ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ У СУЧАСНОМУ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Освіта в Україні переживає зараз не найкращий час. Вона постійно отримує нові виклики. До них можна віднести психологічний стан всіх учасників педагогічного процесу. Через постійну загрозу обстрілів та руйнації рівень якості освіти помітно знизився, як у закладах загальної освіти, так і у вищих навчальних закладах. Учні, студенти, вчителі та викладачі втрачають мотивацію до навчання, що слугує причиною зниження інтелектуальних здібностей здобувачів освіти. На даний момент заклади вищої освіти та післядипломні заклади відіграють ключову роль у збереженні та розвитку освіти. Вони не лише намагаються підтримувати рівень освіти, а й шукають нові можливості для удосконалення та розвитку вмінь та навичок, які можна буде використати в подальшому.

Наукові співробітники створюють та проводять постійні тренінги, навчальні курси зі збереження ментального здоров'я, які можна застосовувати зі студентами. Ще одним невід'ємним та прогресивним напрямком розвитку освіти стало дистанційне навчання. Його почали впроваджувати ще 10 років тому, але саме зараз ми можемо говорити про його якісне застосування. За останніх декілька років було створено та проведено безліч курсів з організації дистанційного навчання та розроблено велику кількість інтерактивних технологій для онлайн-занять. Можна сказати, що воєнний період не застав зненацька освітній процес, а навпаки мотивував до стрімкішого розвитку і пошуку нових ідей для втілення у освітньому середовищі.

Так, є фактори які негативно впливають на розвиток освіти. Це руйнування закладів освіти, інфраструктури, міграція освітян та ми вже побачили, що велика кількість людей повертається, інфраструктура відбудовується. Звичайно, помітним мінусом для освітньої субвенції буде розділення бюджету. В першу чергу він піде на нагальні потреби. Але можна відновити все, просто на дещо потрібно більше часу.

Список літератури

Головне завдання найближчого часу: перемагати і відбудовувати. Науково-популярна газета "Світ". URL:

<https://svit.kpi.ua/2022/08/08/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83-%D0%BF%D0%B5/>

(дата звернення 10.11.2023)

Освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи розвитку. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-98.2023.01> (дата звернення: 10.11.2023)

Городнюк Наталія,
доцент кафедри англійської філології,
доктор філологічних наук, доцент,
Маріупольський державний університет,
gorodnyuk_natalia@ukr.net
Кравченко Олена,
здобувач вищої освіти,
Маріупольський державний університет
olena.kravchenko@mdu.in.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Україна переживає довгий період повномасштабної війни. Доки триває війна закладається фундамент під нову післявоєнну Україну. В кожній галузі і сфері формуються плани, щоб максимально скористатися можливостями для реформування, в тому числі і в сфері вищої освіти. Освіта завжди була чинником розвитку і поступу, вона давала можливість розвивати культуру й економіку, розкривати людський потенціал.

Місія сучасного українського університету, який є осередком змін та вирішення низки проблем політичного, технологічного, екологічного, соціокультурного спрямування, полягає в сприянні сталому розвитку і вдосконаленню суспільства. В сфері освіти були запровадженні деякі реформи: здійснена автономія закладів вищої освіти, через яку зближено українську систему вищої освіти з європейською; впроваджено трирівневу структуру (бакалавр, магістр, доктор філософії); створено систему забезпечення якості вищої освіти, але нині трансформації призупинилися. Потрібні подальші реформи в освіті.

На сьогодні на розвиток освіти впливають ряд негативних чинників. Перш за все це стосується вимушеного переміщення значної кількості населення України та руйнування й пошкодження закладів освіти внаслідок воєнних дій. Українські здобувачі освіти, які потрапили за кордон через воєнні дії мали змогу оцінити інфраструктуру західних університетів. І зараз сучасна демографічна ситуація в країні демонструє відтік інтелектуального, фізично розвиненого молодого населення в інші країни світу, що свідчить про наявність в Україні поряд із рядом соціально-економічних проблем також і глибокої демографічної кризи.

Саме тому важливою сьогодні є розробка стратегії реєміграції як противага явищу наукової еміграції, яка набула інтенсивності за час російсько-української війни. Для цього необхідно посилювати координацію наукових програм в інтеграції з освітніми закладами за кордоном, знаходити важелі заохочення для повернення на Батьківщину, формувати в студентів почуття причетності до тих подій, що відбуваються в Україні і світі, акцентувати виховну, дослідницьку увагу на проблемі збереження національних традицій, соціальних, морально-етичних цінностей. Очевидним є те, що політичні плани загарбника передбачають не лише захоплення території та виробничих ресурсів.

Мета російської військової експансії полягає у знищенні української державності, відновленні практики радянського тоталітаризму, руйнації національної ідентичності на всіх рівнях її вияву тощо. Важливо пам'ятати, що у період війни та, у перспективі, в повоєнний час саме цінності є світоглядними орієнтирами в житті спільноти, чинниками розбудови/відбудови вільного, демократичного суспільства. Таке розуміння орієнтує нас на

проблему збереження і розвитку людського потенціалу, що значною мірою вирішується ресурсами освіти, зокрема вищої.

Список використаних джерел

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

Олешко А.А., Ровнягін О.В. Сучасні тенденції міжнародної освітньої еміграції з України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. No 3. С. 21–25.

Оржель О.Ю. Про роль вітчизняних університетів у відновленні України під час воєнного стану та по завершенні війни. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції у трьох томах, м. Київ: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 246 с.

Осадчий В. В. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у роботу вищого навчального закладу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. No. 4. С. 22–28.

УДК 378.016

Демидова Юлія,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Маріупольський державний університет,
u.demidova@mdu.in.ua

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ

В умовах воєнного стану українська система вищої освіти знаходиться у процесі трансформації, які відбуваються у зв'язку з виникненням нових викликів, особливостями соціально-економічного стану нашої держави. Система освіти знаходиться в постійному пошуку нових шляхів розвитку, відбувається її модернізація та цифровізація, виникнення флагманських освітніх програм, здійснюється реалізація проривних стратегій і тактик нової культури розвитку майбутніх фахівців. Все це потребує організації у закладах вищої освіти освітнього процесу, спрямованого на формування професійних компетентностей та досягнення високого рівня професіоналізму.

Належний професійний рівень фахівця набуває особливого значення, оскільки саме в закладі дошкільної освіти закладаються ті фундаментальні цінності, на яких будується та розвивається українська нація.

Особливу увагу необхідно звертати на проблему підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти під час навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти, оскільки саме тут відбувається усвідомлене формування себе як педагога – удосконалюються фахові компетентності, відбувається прояв професійних якостей, зростає ступінь педагогічної майстерності.

Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження, можна стверджувати, що професійна підготовка фахівців у ЗВО завжди була у центрі уваги науковців, особливо у М.Вачевського, І.Каленюк, А.Маркової, А.Нісімчука, О.Пехоти, тощо, які заакцентували увагу саме на підвищенні якості професійної підготовки.

Розроблена освітня програма «Дошкільна освіта. Інклюзія» у Маріупольському державному університеті вказує на шляхи розв'язання саме цієї проблеми – дотримання стандарту вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» на другому (магістерському) рівні вищої освіти в частині посилення практичної складової (мінімум 20% обсягу освітньої програми), перегляд державних вимог до змісту професійної підготовки, акцент на набуття професійних компетентностей за трудовою дією, урахування потреби у міждисциплінарному характері професійної підготовки [2].

Формування у майбутніх фахівців дошкільної освіти педагогічних, гуманних, соціальних та людських цінностей є важливим аспектом професійного зростання майбутнього фахівця та становлення зразкового еталону для наслідування наймолодшими.

Для реалізації дійсно якісної освіти у Маріупольському державному університеті створені всі умови для формування у майбутніх фахівців таких загальних компетентностей, як: діяти в межах рівня професійної компетентності, соціально відповідально та свідомо на основі етичних міркувань; цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність; приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності та відповідально ставитися до обов'язків та інші [1].

Однак переважним напрямком професійного становлення фахівця є формування спеціальних (фахових) компетентностей, а саме: здатність до діагностико-аналітичної діяльності та психолого-педагогічного керівництва особистісним розвитком дітей, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами; здатність впроваджувати в практику освітні проекти, спрямовані на підвищення якості освітнього середовища в системі дошкільної, зокрема, інклюзивної освіти; здатність до організації співпраці закладу дошкільної освіти з різними соціальними інституціями, до партнерства з батьками, зокрема, у процесі психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та інші.

Формування зазначених компетентностей здійснюється під час опанування таких освітніх компонентів, як: «Освітня та психолого-педагогічна інноватика в дошкільній освіті», «Організація освітнього процесу ЗДО в умовах інклюзивної освіти», «Система інклюзивної освіти дошкільників з ООП в Україні», «Методичний супровід освітньої діяльності у ЗДО» та інше.

Особливістю освітньої програми є те, що здобувачам вищої освіти пропонується блочна системи обрання вибіркових навчальних дисциплін професійної підготовки при опануванні яких формуються цілісне уявлення з управління ЗДО в режимі розвитку («Управлінська культура керівника ЗДО», «ІКТ в роботі керівника закладу дошкільної освіти», «Підприємницька діяльність в системі дошкільної освіти») та з проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку фахівця з дошкільної освіти («Педагогічне портфоліо як крок до кар'єри», «Створення та управління стартап-проектами в дошкільній освіті», «Освіта протягом життя: український досвід та світові практики»).

Обрані освітні компоненти дозволяють сформувати уміння працювати з інформацією, розвивати soft skills, підвищують професійний та загальний культурний рівень.

Характерно, важливими педагогічними умовами, що впливає на формування професійної мобільності є:

створення позитивної мотиваційної настанови на професійну мобільність;

організація фізичної підготовки майбутніх педагогів і формування у них готовності до здорового способу життя;

розвиток індивідуальних здібностей магістрантів як найбільшої цінності навчально-виховного процесу тощо.

Важливо, на сучасному етапі розвитку освітньої галузі необхідно реформувати ПРАКТИЧНІ компетентності.

На сучасному етапі, у професійну модель випускника навчального закладу закладається ідея всебічної підготовки і виховання індивіда не лише як спеціаліста, професіонала своєї справи, а й як особистості. СОФТ СКИЛС

Як бачимо, розвиток особистості майбутнього педагога, його інтересів повинен відбуватися за умови переорієнтації навчального процесу з вузько-предметного характеру викладу і вивчення навчальних дисциплін на розвиток у магістрів професійно-зорієнтованої й наукової форми мислення; прояву творчості та креативного підходу.

Список літератури

Закон України "Про дошкільну освіту". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/print1359838558319828>

Рогова Т. Професійна підготовка студентів у ВНЗ: її ознаки та якість. Збірник наукових праць "Педагогіка та психологія". Харків, 2017. Вип. 56. С. 294–30

УДК:159.9.07

Крутій Катерина,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти,
Маріупольський державний університет,
k.krutii@mu.edu.ua

Задорожна-Княгницька Леніна,
доктор педагогічних наук, професор,
декан психолого-педагогічного факультету,
Маріупольський державний університет,
l.zadorozhna-knyahnytska@mu.edu.ua,

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувачки кафедрою практичної психології,
Маріупольський державний університет,
i.desnova@mu.edu.ua

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОНЛАЙН-КОНСУЛЬТУВАННЯ В ПОСТВОЄННОМУ ПЕРІОДІ

Розвиток цифрових технологій створює передумови для безперешкодного та варіативного доступу до роботи з клієнтами [10]. Є зрозумілим, що у час активного використання цифрових технологій, освітній процес закладу вищої освіти не може залишатись осторонь [11].

Консультація є базовою навичкою професійної підготовки майбутніх практичних психологів. За військового стану в Україні психологічне консультування онлайн посідає чинне місце в діяльності практичного психолога. Можна з упевненістю стверджувати, що в низці випадків онлайн-консультація може мати переваги перед очним консультуванням. Це стосується і його більшої доступності, і дешевизни, і зручності як для психолога, так і для клієнта.

Останнім часом у всьому світі здійснено низку досліджень, присвячених роботі психолога онлайн. Відомі психологи та психотерапевти позитивно оцінюють онлайн-консультація. В Україні дослідженню різноманітних аспектів підготовки майбутніх

практичних психологів до роботи з клієнтами в форматі онлайн приділяли увагу Т. Гурлева, В. Кравченко, П. Лушин, Я. Сухенко, С. Яковенко та ін.

Також існує низка закордонних досліджень з приводу надання психологічної допомоги клієнтам шляхом онлайн-консультування: Дж. Агатоклеус (G. Agatokleous), Ф. Каталдо (F. Cataldo), Дж. Карбоне (G. Carbone), Дж. Хей (J. Hay), А. Зарфаті (A. Zarfati) та ін.

Так, американський психотерапевт і письменник Дж. Агатоклеус (G. Agatokleous) пише про те, що він не бачить жодної різниці між спілкуванням у Zoom і в одній кімнаті [8]. Джулія Хей (J. Hay) зазначає, що онлайн-робота є прекрасною можливістю надати психологічну допомогу значній кількості клієнтів, для яких раніше це було б важко через те, що вони перебувають у віддалених частинах земної кулі та не мають змоги особисто бути присутніми в умовах кабінету [9]. Проте В. Кравченко зауважує, що для нього онлайн-взаємодія з клієнтом позбавлена багатства сенсорних, емоційних і невербальних комунікацій [2, с. 168].

Військовий стан в Україні та прагнення до отримання невідкладної психологічної допомоги змушує громадян змінювати ставлення до здійснення психологами онлайн-консультування. Дж. Карбоне (G. Carbone), А. Зарфаті (A. Zarfati) та ін. наголошують, що деякі клієнти навіть готові відмовитися від можливості живої присутності в кабінеті психолога [5, с. 369]. Для таких осіб краще мати можливість віддаленого контакту та взаємодії, ніж не мати його зовсім. Нині саме робота онлайн дає змогу навчатися, обмінюватись досвідом та практичними навичками психологічного консультування онлайн незалежно від того, в якій частині світу перебуває клієнт.

На думку Франческо Каталдо (F. Cataldo) та Антоне Мендоза (A. Mendoza) та ін. під час консультування онлайн виникає ефект розгальмовування. Цей ефект полягає в тому, що за допомогою мережі Інтернет людям легше ділитися своїми переживаннями, думками і тривогами. Причина цього ефекту полягає у виникненні відчуття більшої захищеності, анонімності [7]. Негативний ефект розгальмовування виявляється в тому, що в онлайн-просторі клієнту легше проявляти агресію, вихлюпувати негативні почуття для позначення агресивних проявів у мережі («тролінг», «хейтинг» тощо). Навіть за умов існування агресивних проявів, консультування онлайн надає для практикуючого психолога набагато більшу захищеність, ніж робота віч-на-віч із клієнтом. Яку б агресію не проявляв клієнт, психологу, який консультує, не треба турбуватися про свою фізичну безпеку.

З погляду візуальної модальності спілкування за допомогою веб-камери може мати серйозну перевагу [3]. Так, у своїх роботах з NLP Джулія Хей (J. Hay) звертається до свого досвіду тренера й аналізує спілкування, виходячи з провідної модальності. В практичного психолога виникає можливість наблизити обличчя нашого співрозмовника і краще спостерігати за його мімікою. Психологиня вважає, що це особливо цінно для тих, хто погано бачить [9].

Започатковане нами дослідження мало на меті визначення початкового рівня готовності здобувачів освіти четвертого курсу ступеня вищої освіти «бакалавр» до онлайн-консультування. Перевірка стану готовності здобувачів освіти до онлайн-консультування здійснювалась за допомогою іспанського тесту IKANOS [6]. Тест самодіагностики IKANOS визначає рівень сформованості навичок цифрової компетентності за п'ятьма загальними критеріями, а саме: інформація та уміння працювати з даними; спілкування та співпраця; створення цифрового контенту; безпека; вирішення проблем. Він дозволяє швидко та в зручний час отримати дані про індивідуальний профіль цифрових навичок.

В дослідженні взяли участь здобувачі освіти закладів вищої освіти спеціальності 053 – «Практична психологія». Під час дослідницької діяльності застосовувалась багатоступенева

стратифікована вибірка: 369 здобувачів освіти спеціальності 053 «Практична психологія» віком від 20-21 рік, які мешкають у 23 містах з 5 областей України. Тестування було організовано викладачами кафедри практичної психології Маріупольського державного університету.

Здобувачам освіти випускних груп було запропоновано за бажанням самостійно визначити профіль власної цифрової компетентності (метод самотестування). Звіти здобувачів освіти про виконання тесту надавались за бажанням із дотриманням правил анонімності. Отримані дані групувались відповідно до показників тесту в загальну таблицю. Отримані дані оброблялись, порівнювались, аналізувались та перевірялись шляхом ранжування. Автори статті наголошують, що у зв'язку з особливостями використаного метода, отримані результати слід розглядати у якості пілотного дослідження.

Аналізу підлягав критерій «Спілкування та співпраця», який визначається такими показниками: взаємодія через цифрові технології; обмін інформацією за допомогою цифрових технологій; участь в суспільній діяльності за допомогою цифрових технологій; співробітництво за допомогою цифрових технологій; етика використання цифрових технологій; управління цифровою ідентичністю.

Так, статистичні дані за показником «*Взаємодія через цифрові технології*» свідчать, що 32,76% здобувачів освіти визначають власний результат як такий, що відповідає «середньому» рівню. Здобувачі освіти вдало застосовують під час онлайн-консультування розширені функції відеоконференцій (модерування, запис аудіо та відеозв'язку). У взаємодії з іншими суб'єктами за допомогою цифрових пристроїв на просунутому рівні знаходяться 40,24% респондента. Вони самостійно визначають доречність засобів цифрового зв'язку для конкретної клієнтської практики, знають які інструменти та засоби зв'язку будуть доречними для здійснення онлайн-консультування. За результатами дослідження 20,63% здобувачів освіти зазначили, що їх рівень психологічного консультування за допомогою цифрових технологій відповідає рівню «базовий». Респонденти зазначили що знають коли доречно а коли ні застосовувати синхронний та асинхронний зв'язок з клієнтом, вдало керують спамом. Початковий рівень здійснення онлайн-консультування за допомогою цифрових технологій визначився лише в 6,35% опитаних. Означений рівень характеризується вмінням відправляти, відповідати та пересилати електронні листи.

Аналіз даних за показником «*Обмін інформацією за допомогою цифрових технологій*» дозволяє дійти висновку про те, що 17,45% здобувачів освіти спеціальності 053 «Практична психологія» застосовують цифрові технології для обміну інформації в професійній діяльності відповідно до рівнів «початковий» та «базовий». Здобувачі освіти початкового рівня обмінюються цифровим контентом, який на їх думку, може бути цікавим та корисним, обмінюються інформацією з однокласниками та викладачами у загальному онлайн-просторі. Здобувачі освіти, які мають базовий рівень знають як користуватись хмарними сервісами у мережі інтернет (Google Disk, DropBox, OneDrive тощо). На думку 34,92% респондентів їхній рівень використання цифрових технологій для подальшого консультування онлайн відповідає рівню «середній». Вони знають як змінювати та поширювати контент, під час керування контентом здійснюють фільтрування, добирання та редагування інформації, щоб надати майбутнім клієнтам правдиву та доступну знання доступні інформацію. Також було зафіксовано, що відповіді 30,18% здобувачів освіти відповідають просунутому рівню комунікації за допомогою цифрових технологій. Здобувачі освіти означеної групи вказали, що знають як позначати джерело документів, що знайшли у мережі Інтернет. Зазначимо що переважна більшість здобувачів освіти користується такими девайсами: смартфон, мобільний

телефон, комп'ютер та ноутбук. Мобільний інтернет має найбільшу популярність серед респондентів. Здобувачі освіти застосовують інтернет для пошуку цікавої інформації та пошуку інформації для навчання.

Аналіз результатів за показником *«Участь у суспільній діяльності за допомогою цифрових технологій»* показав, що 26,98% здобувачів спеціальності 053 «Практична психологія» застосовують цифрові послуги на рівні «базовий» (активно користуються державними послугами у мережі Інтернет) та середньому рівнях (знають як здійснювати покупки в інтернеті, сплачувати необхідні товари та послуги). 25,40% мають початковий рівень використання суспільних цифрових послуг – мають досвід щодо здійснення онлайн-опитування та розміщення у мережі Інтернет фотографій та власного резюме. Просунутий рівень володіння цифровими технологіями у суспільній діяльності мають лише 20,64%. Здобувачі освіти означеної групи прагнуть обговорювати різні соціальні питання в мережі Інтернет за допомогою присутності на онлайн-форумах та в соціальних мережах.

Отримані діагностичні дані за показником *«Співробітництво за допомогою цифрових технологій»* показали, що переважна більшість здобувачів освіти характеризують власний рівень співробітництва як «середній» (28,57). Вони мають необхідні мультимедійні навички для управління налаштуваннями віртуальних зустрічей. 23,81% респондентів вважають, що мають «базовий» рівень встановлення співробітництва за допомогою цифрових пристроїв. Вони використовують різноманітні інструменти для спільної онлайн-роботи, знають як застосовувати соціальні мережі у якості каналів для надання психологічної допомоги онлайн. 22,22% студентів педагогічних спеціальностей відзначили власний рівень співробітництва через цифрові технології як «початковий». Здобувачі освіти цього рівня усвідомлюють переваги здійснення психологічної роботи онлайн, проте користуються ним рідко. 25,4% здобувачів освіти зазначили, що належать до «просунутого» рівня встановлення співробітництва через цифрові пристрої. Здобувачі освіти просунутого рівня мають навички створення онлайн-документів, можуть запрошувати та надавати дозволи для спільного його опрацювання.

Показник *«Етика використання цифрових технологій»* допомагає визначити наскільки здобувачі освіти знають правила поведінки та ноу-хау щодо користування цифровими технологіями та взаємодії в цифрових середовищах а також наскільки респонденти здатні адаптувати стратегії комунікації під конкретну аудиторію та врахувати культурну різноманітність та протиріччя поколінь у цифрових середовищах. Аналіз тестових даних за означеним показником доводить, що 52,39% здобувачів освіти знають як офіційно та неформально поводитись в мережі Інтернет, намагаються спокійно та продуктивно спілкуватись за будь яких обставин (просунутий рівень); 28,57% респондентів вважають, що дотримуються етичних правил під час користування цифровими пристроями відповідно до середнього рівня. Здобувачі освіти цієї групи стверджують, що намагаються дотримуватись етичних правил, проте і застосувати заходи щодо осіб, які виявляють неетичну поведінку в мережі Інтернет. На жаль, 9,52% опитаних зазначили що мають «початковий» та «базовий» рівні використання етичних норм у цифровому середовищі. Респонденти, які опинились на «початковому» та «базовому» рівнях зазначають, що володіють знаннями про етику публікації особистої інформації інших осіб, намагаються дотримуватись етичних правил під час онлайн-спілкування.

Створення однієї чи декілька цифрових ідентичностей вміння керувати ними дозволяє значно покращити репутацію про себе. Наскільки здобувачі освіти здатні працювати з даними, створеними за допомогою декількох цифрових засобів, середовищ і служб характеризує їх

уміння здійснювати управління цифровою ідентичністю. Статистичні дані за показником «Управління цифровою ідентичністю» свідчать, що 36,51% здобувачів освіти схарактеризовують власний результат як такий, що відповідає рівню «середній». Здобувачі освіти цієї групи зазначають, що мають декілька цифрових ідентичностей, якими користуються в залежності від мети та контенту. 34,92% респондентів вважають, що персоніфікують власні дані та дані клієнтів на просунутому рівні. Вони з обережністю ставляться до інформації, яку публікують, знають як діяти і до кого звертатись, коли виникають проблеми з цифровою ідентифікацією. 20,63% здобувачів освіти мають навички відслідковування власної інтернет-активності та схарактеризовують свій рівень цифрової ідентичності як базовий. На жаль 7,94% осіб визначили власний рівень цифрової ідентичності як такий, що відповідає початковому. Здобувачі освіти цього рівня вміють створювати власний профіль у соціальних мережах та відмічають, що бажали б покращити власну цифрову ідентичність. Отже, як навчальній діяльності у мережі Інтернет так і спілкуванню, здобувачі освіти відводять однакову кількість часу. Вони обмінюються даними, інформацією та цифровим контентом з іншими за допомогою цифрових технологій, можуть діяти в якості посередника, знати практичні методи створення покликання та атрибуції.

Переважає більшість здобувачів освіти зорієнтовано на миттєвому обміні повідомленнями, безперервному потоці новин та присутності в чатах, менеджерах та соціальних мережах. Зорієнтованість здобувачів освіти на миттєве отримання необхідної інформації проковує до створення спільнот та окремих груп для обміну знаннями та досвідом у соціальних мережах.

Список літератури

Лушин П. В., Сухенко Я. В. Підготовка майбутніх психологів на початку війни в Україні: формат «Живої психологічної лабораторії». *Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2022 року). Київ: ДЗВО «УМО», 2022. С. 14-18.

http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/konferenc/2022/Materials-XI-International-conf_20_05_2022.pdf#page=14

Кравченко В. П. Психологічне консультування під час війни. *Scientific Collection «InterConf»*, 2022. Вип.130. С. 166-169.

Крутії К.Л., Деснова І.С. Термінологічне поле освітнього процесу: супровід та підтримка. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín “Věda a perspektivy” je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142*. 2022. № 4 (11). С. 111-121. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4\(11\)](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4(11))

Яковенко С. І., Гурлева Т. С. Можливості дистанційного консультування в утруднених умовах життя. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том 14: Методологія і теорія психології. Вип. 3. Київ–Ніжин. Видавець «ПП Лисенко М. М.». 2020. С. 357-368.

Carbone G. A., Zarfati A., Nikoli M. S., Paulis A., Turzhansky G., Valenti G., Valenti E. M., Massullo C., Farina B., Emperors K. Online psychological counseling during isolation reduces anxiety symptoms and negative consequences: conclusions from Italian practice. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 2022. 29(1). 367-372. <https://doi.org/10.1002/cpp.2608>

Digital competences self-diagnosis test. ICANOS my digital competences. 2022.<https://test.ikanos.eu/index.php/1?newtest=Y&token=estuduniv&lang=en>

Cataldo F., Mendoza A., Chang S., Buchanan G., Nicholas T. Strengthening Therapeutic Processes in Psychotherapy Using Video Conferencing: A Study of the Technological Perspective of Psychologists. *JMIR Formative Research*, 2023. No. 7. DOI10.2196/40542

Agatokleous G., Taiwo A. O. How Online Counseling Is Used, Evaluated and Accepted. *Digital Innovations to Support Mental Health*, 2022. DOI:10.4018/978-1-7998-7991-6.ch011

Hay J. (2020) Working Online. IDTA Newsletter. 2020. No. 15 (4). P. 1-17.

Holiuk O., Kruty K., Desnova I., Blashkova O. & Korylchuk N. (2022). Problems and Prospects of Formation of Digital Competence of Future Scientific and Pedagogical Workers of Higher Education Institutions Through Gamification: Opportunities Kahoot, Quizlet in the European Union. *Journal of Curriculum and Teaching*, Vol. 11, No. 4. P. 108-119
DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n4p108>

Kruty K., Holiuk O., Desnova I., Shykyrynska O. Formation of Digital Competence of Students of Pedagogical Institutions of Higher Education in Ukraine in the Post-COVID Space. *University and institutional scientific research: Collective monograph*. 2022. 245-261.
<https://phaidra.univie.ac.at/view/o:1621278>

УДК 378.4:355.01-021.68

Коляда Ігор,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри методики навчання суспільних
дисциплін і гендерної освіти, Інституту історичної освіти
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
kolyada.i.a.1968@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3802-9082>

Медвідь Софія,
здобувач вищої освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
marfushka.024@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-5881-6714>

РОЛЬ СІЛЕЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КАТОВІЦЕ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ПОСТВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Освіта та наука займають центральне значення для соціального прогресу та розвитку суспільства. Зокрема, провідна роль надається університетам, які формують наступне покоління кваліфікованих фахівців для вирішення сучасних проблем. Наукові досягнення, провідні в інноваціях та технологіях, сприяють технічному та соціокультурному розвитку в умовах поствоєнної ери. Міжнародна освітня співпраця додатково підсилює цей вплив, забезпечуючи обмін знань та ідей між країнами. Наразі Україна шукає найкращі шляхи для здійснення свого розвитку, зокрема, через співпрацю з міжнародними освітніми установами. Сілезький університет в Катовіце, Республіки Польщі, може відіграти суттєву роль у забезпеченні майбутньої поствоєнної розбудови України.

Сілезький університет в Катовіце було засновано у 1968 році і є одним з найбільших державних ВНЗ Польщі. За такий відносно короткий час, університет підписав більш ніж 1000 угод про співпрацю з освітніми установами з 50 країн світу [8]. Роль Сілезького університету

у забезпеченні поствоєнного розвитку України, полягатиме, найперше – у збільшенні кількості договорів про співпрацю із ВНЗ України. На даний момент вже підписано угоди із такими українськими університетами: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (2017); Університет державної фіскальної служби України (2019); Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (2015), Київський університет імені Бориса Грінченка (2015); Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (2021) та інші.

Університети України активно просуваються на світовій арені [4, с. 567]. У рейтингу близько 1500 кращих університетів світу Times Higher Education World University Ranking [7] на 2024 рік у списку вже налічується 14 українських університетів, це на 5 більше, в порівнянні із 2020 роком [6]. В перспективі, збільшити цю кількість через співпрацю із світовими університетами, зокрема, Сілезьким, де українські студенти зможуть проходити навчання «в партнерських освітніх установах європейських країн протягом 3-12 місяців у рамках програми Erasmus+» [8].

Завдяки цій програмі обміну студентами, українські здобувачі освіти зможуть отримати диплом європейського зразка. Українські студенти матимуть можливість ближче познайомитись із Європейською освітою, отримати нові зв'язки у сфері освіти, розширити свої знання з обраної спеціальності, розвинути соціальні комунікативні навички, ознайомляться із новими методами навчання. Така можливість розкриє перед ними необмежені перспективи працевлаштування в Європі та зробить їх незамінним фахівцями, які так будуть потрібні Україні найближчим часом.

Також ця співпраця передбачатиме розширення взаємовідносин між Україною та Польщею в галузі вищої освіти та наукових досліджень, організацію навчання для подальшого обміну фахівцями, використання україно – польської та світової джерельної бази. Створення міжкафедральних наукових і культурних проектів та акцій із залученням студентів з метою участі в грантових програмах Європейського Союзу та вирішення питань процесу відновлення України, її екології, економіки, культури, освіти, тощо. «Необхідно розширювати міжнародні контакти за рахунок укладання угод та здійснення спільних проектів, посилювати процес обміну досвідом та інформацією з провідними країнами світу у сфері освіти, що сприятиме поглибленню наявних зв'язків та налагодженню нових контактів» [2].

У плані реалізації «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки» однією з операційних цілей є збільшення кількості проектів міжнародної освітньо - наукової співпраці, інтеграція освітніх працівників до світового наукового простору [1, с. 8]. Сілезький університет в Катовіце може запропонувати створення студентських наукових організацій та участь у міжнародних конференціях, які дадуть можливість українським студентам проявити себе як майбутніх кваліфікованих фахівців, поділитись своїм досвідом долавання викликів у житті та навчанні під час повномасштабної війни в Україні, розповісти про російську агресію в Україні «від першого лиця».

В цей час, польська та міжнародна спільнота отримає цінний матеріал для аналізу, що сприятиме написання наукових наробітків щодо війни в Україні. Це дасть можливість запобігти повторного українського сценарію для європейських країн, розробити нові програми для розбудови післявоєнної України. Також в перспективі є залучення науково – педагогічних працівників українських ВНЗ та польських, зокрема Сілезького університету задля створення новітніх освітніх програм і вирішення дискусійних історичних питань. Ці процеси сприятимуть розвитку співпраці в історичній, науковій, культурній та освітніх сферах України та Польщі.

Сілезький університет в Катовіце може і надалі продовжувати створювати різні вебінари, зустрічі, благодійні акції та концерти на підтримку України та її молоді. Вже на базі університету було створено: вебінар «Як ефективно допомогти в умовах кризи в Україні? [9]; «Благодійний аукціон в рамках концерту «Місто науки Україна» з якого була перерахована фінансова допомога для студентів, аспірантів та працівників з України та їхніх сімей [3]; «Благодійний концерт "Місто науки в Україні", де сім державних університетів із консорціуму European City of Science Katowice 2024 взяли участь у акції задля підтримки фінансових зборів на потреби студентів з України та обговорення ефективних способів надання їм матеріальної і психологічної допомоги [5]. І таких програм ще багато. Дякуємо Польщі, зокрема Сілезькому університету в Катовіце, за таку активну підтримку України та сподіваємось на подальшу допомогу та двосторонню співпрацю.

Таким чином, співпраця між Сілезьким університетом у Катовіце і Україною обіцяє великий внесок у розвиток освіти та науки в Україні. Ця співпраця включає в себе спільні дослідницькі проекти, участь у грантових програмах Європейського Союзу та обмін досвідом, що відкриває нові можливості для українських студентів і вчених. Вона також сприяє розширенню взаємовідносин між Україною і Польщею в галузі вищої освіти та наукових досліджень. Така співпраця може відкрити необмежені перспективи працевлаштування для українських студентів в Європі та за її межами.

Список літератури

Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text> (дата звернення: 30.09.2023).

Ратушняк Н., Синюк Н. Міжнародна співпраця України як чинник реалізації освітніх реформ у закладах загальної середньої освіти (на прикладі програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа»). *Comparative Professional Pedagogy*. 2022. Т. 12, № 1. С. 110–117. URL: [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2022-12\(1\)-12](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2022-12(1)-12) (дата звернення: 30.09.2023)

Aukcja charytatywna w ramach koncertu „Miasto Nauki Ukrainie”. URL: <https://us.edu.pl/aukcja-charytatywna-w-ramach-koncertu-miasto-nauki-ukrainie/> (дата звернення: 29.09.2023).

Group I. S. *Modern Problems in Science*. Primedia eLaunch LLC, 2022. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Modern_problems_in_science/ytZwEAAAQBAJ?hl=uk&gbpv=1 (дата звернення: 30.09.2023).

Koncert charytatywny „Miasto Nauki Ukrainie” | Благодійний концерт „Місто науки в Україні”. URL: <https://us.edu.pl/event/koncert-charytatywny-miasto-nauki-ukrainie/> (дата звернення: 29.09.2023).

The Times Higher Education World University Rankings 2020. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking> (дата звернення: 29.09.2023).

The Times Higher Education World University Rankings 2024. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2024/world-ranking#!/length/25/locations/UKR/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (дата звернення: 30.09.2023).

Uniwersytet Śląski w Katowicach. URL: <http://admission.us.edu.pl/ukrainska/un-versitet> (дата звернення: 29.09.2023).

Webinar pt. „Jak skutecznie pomagać w obliczu kryzysu w Ukrainie? URL: <https://us.edu.pl/event/webinar-pt-jak-skutecznie-pomagac-w-obliczu-kryzysu-w-ukrainie/> (дата звернення: 29.09.2023).

УДК 378.4:373.2"366"

Макаренко Світлана,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Маріупольського державного університету
s.makarenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8933-96981>

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ, КАФЕДРИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОВТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ РЕГІОНУ

Повномасштабна збройна агресія Росії стала серйозним викликом для системи освіти України, зокрема дошкільної. За даними Міністерства освіти і науки, станом на вересень 2023 року 1160 закладів дошкільної освіти (ЗДО) пошкоджено, 109 – повністю зруйновано, 907 – знаходяться на тимчасово окупованій території. Кількість дітей, не охоплених дошкільною освітою, зросла майже до 22 %. Показник охоплення обов'язковою дошкільною освітою дітей 5(6)-річного віку зменшився і становить 71 % [1]. 11508 педагогічних працівників дошкільних закладів перебувають на простой [5].

Найбільш постраждалою в цьому аспекті є Донецька область, де найбільша кількість загиблих дітей, пошкоджено 320 закладів дошкільної освіти (60 %), зруйновано – 52 (майже кожний десятий) ЗДО області [4], 136 дошкільних закладів здійснюють освітній процес для 4249 дітей дистанційно.

Відповідно, основними викликами війни для системи дошкільної освіти, зокрема Донеччини, є такі:

- суттєве руйнування освітньої інфраструктури – що в подальшому може спричинити зменшення доступності освітніх послуг в очному форматі;
- втрати контингенту та кадрового складу ЗДО – що може обумовити зниження якості дошкільної освіти;
- онлайн-формат управління та організації освітнього процесу у ЗДО – що в умовах енергетичної кризи та недостатності необхідних засобів може призвести до збільшення відставання в освітній системі;
- освітні втрати і розриви – які в подальшому можуть спричинити обмеження можливостей дітей продовжувати освіту в початковій школі;
- перебування певної частини закладів дошкільної освіти, їх вихованців та персоналу в зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях – що є небезпечним для життя, психологічного стану та доступу до освіти за українськими стандартами.

Розуміння зазначеного є вкрай актуальним для розроблення стратегії поствоєнного відновлення дошкільної освіти регіону, де одну з найважливіших ролей відіграватиме вища освіта.

Погоджуємося із твердженням генерального директора Директорату фахової передвищої, вищої освіти Міністерства освіти і науки України О. Шарова про те, що одною з

провідних ролей університету є повільна, за покоління, але невпинна та незворотня зміна суспільства навколо себе [2]. Саме університети, кафедри дошкільної освіти відіграватимуть важливу роль у поствоєнному відновленні дошкільної освіти (особливо в регіонах, де велись активні бойові дії, або які знаходилися в тимчасовій окупації), адже вони:

- забезпечуватимуть підготовку висококваліфікованих спеціалістів, які матимуть вирішальне значення для відновлення та розбудови, подальшого розвитку дошкільної освіти регіону;
- здійснюватимуть підвищення кваліфікації педагогів і керівників ЗДО, надаючи їм педагогічну підтримку;
- проводитимуть науково-дослідну роботу з найбільш актуальних потреб регіону;
- надаватимуть консалтингову підтримку установам і закладам дошкільної освіти – у тому числі, щодо адаптації до нових умов та викликів;
- окрім того, саме науковці кафедр дошкільної освіти університетів братимуть участь у розробці стратегій та політик дошкільної освіти регіону, розроблятимуть рекомендації щодо їх упровадження.

У контексті наукового дослідження «Дошкільна освіта Донеччини в період воєнного стану» кафедра дошкільної освіти Маріупольського державного університету вивчає, описує, розробляє й поширює рекомендації з питань запровадження елементів дистанційного навчання в освітній процес закладів дошкільної освіти, антикризового та кадрового менеджменту у ЗДО в умовах воєнного стану [3].

Нині на часі – дослідження аспектів стратегування поствоєнного відновлення дошкільної освіти Донеччини на місцевому та локальному рівнях. Свою місію вбачаємо у підтримці, співпраці та науковому супроводі колективів освітніх установ і закладів дошкільної освіти; у розробці та поширенні необхідних матеріалів, рекомендацій; професійній підготовці фахівців, готових до виконання відповідних завдань в умовах невизначеності.

Реалізацію місії вбачаємо у таких напрямках діяльності.

I. Підготовка та підтримка кадрів щодо роботи в нових умовах:

- Професійна підготовка педагогічних працівників ЗДО різних типів і форм власності (у тому числі, з інклюзією) – від асистента вихователя до директорки – за повними або скороченими освітніми програмами.
- Залучення випускників до професійної діяльності у ЗДО Донеччини.
- Підвищення кваліфікації (за різними видами і формами) усіх категорій педагогічних працівників дошкільних закладів – наприклад, флеш-курси для новопризначених керівників та вихователів-методистів ЗДО у дистанційному форматі.
- Науково-методичний, психолого-педагогічний супровід та професійна підтримка педагогічних й управлінських кадрів регіону з питань дошкільної освіти.

II. Проведення науково-дослідної діяльності з актуальних питань відновлення дошкільної освіти регіону, зокрема щодо:

- інтеграції антикризових заходів до стратегій розвитку та внутрішньої системи забезпечення якості освіти ЗДО;
- формування методики виявлення та подолання освітніх втрат і розривів, спричинених повномасштабною війною;
- моніторингу результативності дій із відновлення дошкільної освіти на місцевому, локальному рівнях;

- розвитку інноваційних технологій, узагальнення найкращих практик дошкільної освіти – у тому числі, з питань запровадження найсучасніших інструментів дистанційного навчання дітей дошкільного віку; забезпечення підтримки осіб з особливими освітніми потребами в умовах поствоєнного відновлення дошкільної освіти регіону та інших.

III. Надання консалтингової підтримки установам і закладам дошкільної освіти – у тому числі, щодо адаптації до нових умов.

Отже, дошкільна освіта України в період воєнного стану стикається із значними викликами, проте має великий потенціал щодо поствоєнного відновлення й розвитку регіонів (вплив на демографічну ситуацію, економічний потенціал, культурне різноманіття населення тощо). Допомогти їй якнайкраще реалізувати цей потенціал відповідно викликів регіонів покликана вища освіта – зокрема, університети та кафедри дошкільної освіти. У забезпеченні підготовки кадрів, наукових дослідженнях з актуальних питань відновлення дошкільної освіти регіону, наданні консалтингової підтримки установам і закладам дошкільної освіти вбачаємо важливу роль університету, кафедри дошкільної освіти. Зазначене сприятиме не лише поствоєнному відновленню якісної та доступної дошкільної освіти, але створить підґрунтя для подальшої розбудови регіону та України.

Список літератури

Внаслідок війни зростає відсоток дітей, які не охоплені дошкільною освітою: результати дослідження. Державна служба якості освіти України // Урядовий портал, 13 липня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vnaslidok-viiny-zrostaie-vidsotok-ditei-iaki-ne-okhopeni-doshkilnoiu-osvitoiu-rezultaty-doslidzhennia> (дата звернення: 10.11.2023).

Левантович О., Павлов Д. Олег Шаров: «Роль університетів – повільно, але невпинно і незворотно змінювати суспільство» // The Ukrainians, 5 жовтня 2023 року. URL: https://theukrainians.org/oleg-sharov/?fbclid=IwAR2p-cKgO4HjsSbZ8NlcjVW4OljDfh_Ot0Gbx92kj1BNr_d2AFQKbq4FRn0 (дата звернення: 10.11.2023).

Макаренко С. І. Антикризовий менеджмент закладу дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 2. С. 126-132.

Тетяна Сідашева розповіла на брифінгу про особливості нового 2023-2024 навчального року // Донецька обласна державна адміністрація, 30 серпня 2023 року. URL: <https://dn.gov.ua/news/tetyana-sidasheva-rozpovila-na-brifingu-pro-osoblivosti-novogo-2023-2024-navchalnogo-roku> (дата звернення: 10.11.2023).

Управлінські та методичні акценти 2023/2024 навчального року: Всеукраїнська педагогічна рада // YouTube, 20 вересня 2023 року. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lx2aMtEcK5I> (дата звернення: 10.11.2023).

СТРУКТУРА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

Повоєнне відновлення України потребуватиме нової структури економіки та відповідних кваліфікацій персоналу, проте промисловість залишиться однією з важливих складових національної економіки, оскільки для цього є соціально-економічні передумови та висока потреба, пов'язана з підтримкою життєво важливих секторів та відновленням економіки та інфраструктури країни. У зв'язку з цим доцільно завчасно планувати процес формування потенціалу відновлення, важливим елементом якого є професійно-освітній потенціал. Складність та багатовимірність освітньо-професійного потенціалу потребує чіткого визначення його структурних складових. Отже, теоретичне обґрунтування категорії «освітньо-професійний потенціал розвитку промисловості» є актуальним завданням.

Тільки за перший рік війни станом на 24 лютого 2023 року було зруйновано більше 150 тисяч житлових будинків, також було завдано збитків інфраструктурі на понад 35,6 млрд. долл., а втрати у промисловості та підприємствах становлять 13 млрд. долл. [1] Тільки відновлення всіх пошкоджених об'єктів створить величезний попит на продукцію української промисловості та відповідно на кваліфіковану робочу силу.

Для відновлення будуть потрібні працівники з усіма професійно-кваліфікаційними параметрами: з алгоритмізованим мисленням та креативним потенціалом, кваліфікацією усіх рівнів, експертизою та мотивацією. Це буде великий виклик для українського ринку праці та освітнього сектору. Ще до початку повномасштабного вторгнення Україна стикалась з нестачею робочої сили. За оцінками Міністерства економіки України, протягом наступних десяти років доведеться залучити додатково 4,5 мільйони співробітників на ринок праці. [2]

Прикладом економічного зростання та відновлення у повоєнні часи на основі розвитку освіти є Японія після другої світової війни. У 1960-х роках, у відповідь на змінювані економічні та промислові умови, було здійснено значні зміни в навчальних програмах, зокрема, зосередження на науці, технічній та професійній освіті. Це допомогло покращити академічні досягнення та забезпечити потреби промислового сектора. [3]

Саме тому питання формування теоретичного обґрунтування «освітньо-професійного потенціалу розвитку промисловості» є нагальним. Потрібно визначати, як це зробити вже сьогодні.

Авторське бачення щодо базових компонентів освітньо-професійного потенціалу промисловості є таким.

По-перше, носієм освітньо-професійного потенціалу промисловості є частина економічно активного населення, що має відповідну освіту, певний рівень професіоналізму та мотивацію (це усі групи населення, зайнятого у промисловому секторі країни, а також ті групи, що отримують освіту – абітурієнти, студенти, випускники).

По-друге, матеріальним фундаментом освітньо-професійного потенціалу промисловості є мережа закладів освіти, які реалізують освітні програми, зорієнтовані на розвиток промислового сектору країни.

По-третє, інституційний простір формування освітньо-професійного потенціалу визначається освітньою політикою держави, яка пропонує механізм управління поведінкою суб'єктів - носіїв кадрового потенціалу та впливає на його кількісно-якісні характеристики; освітня політика також визначає поведінку закладів освіти щодо забезпечення якості освіти, структури пропозиції освітніх програм тощо.

По-четверте, складовою освітньо-професійного потенціалу варто вважати промисловий сектор України, який в статусі роботодавців та замовників має включатися в систему формування освітньо-професійного потенціалу промисловості (адресні замовлення, цільова підготовка, створення корпоративних університетів, підтримка лабораторій для інженерних спеціальностей тощо).

Усі чотири складові мають своє місце, функціональне призначення та певний вплив на обсяг та якість освітньо-професійного потенціалу. Формалізація змісту кожної складової з метою оцінювання та ідентифікації інструментів впливу є предметом подальших досліджень автора.

Список літератури

Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну. Київська школа економіки. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturii-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe-138-mlrd/> (дата звернення 02.12.2023)

Семінар для підвищення обізнаності і пошуку консенсусу щодо поточних та майбутніх викликів на ринку праці України. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3741cc27-dbe5-433e-a139-1d480735bc51&title=VidnovlenniaRinkuPratsiTseShliakhDoNashoiPeremogi-TetianaBerezhna> (дата звернення 04.12.2023)

Освіта після другої світової війни. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/education/education-after-world-war-ii> (дата звернення 29.11.2023)

УДК 376.01

Мараховська Наталя
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології,
Маріупольський державний університет,
n.marakhovska@mdu.in.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5149-4579>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПРОЄКТ BELONG

У Законі України «Про освіту», зокрема статтях 64 та 82, акцентовано на відкритості вітчизняної освіти і науки до міжнародного співробітництва, створення умов для забезпечення «права учасників освітнього процесу на міжнародну академічну мобільність», «популяризації та координації діяльності, пов'язаної з міжнародним співробітництвом», необхідності обміну передовим вітчизняним та світовим досвідом. Важливим є опанування європейських практик

інклюзивної освіти з метою створення у кожному закладі освіти інклюзивного середовища як сукупності «умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [1]. Конструювання та функціонування інклюзивних освітніх середовищ у закладах освіти є особливо актуальними у процесі поствоєнного розвитку України, оскільки вони мають допомогти тим, хто постраждав від війни, зокрема біженцям, внутрішньо переміщеним особам та людям з інвалідністю, отримати якісну освіту, відновити життя, укріпити ментальне здоров'я та брати активну участь у суспільстві.

Доцільним є вивчення досвіду реалізації міжнародного проєкту Еразмус+ BELONG (Better Education through Long-term Investment into Inclusiveness and Student and Staff Wellbeing – Краща освіта через довгострокові інвестиції в інклюзивність та благополуччя студентів і співробітників). Метою проєкту BELONG є посилення почуття приналежності здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників до закладу освіти задля підвищення якості навчання, викладання та досліджень в ЗВО-партнерах проєкту, а саме: Університеті Коменського в Братиславі (Словаччина), Університеті Масарика (Чеська Республіка), Центральноєвропейському університеті (Угорщина – Австрія), Університеті Ноттінгем Трент (Велика Британія) та Університеті Мадейри (Мадейра, Португалія) та Словацькій асоціації підвищення якості вищої освіти (AKVV). Діяльність команди проєкту спрямована на вирішення питань благополуччя та ментального здоров'я студентів і науково-педагогічних працівників, інклюзивності навчання та викладання, а також вдосконалення навичок професійного спілкування здобувачів освіти з роботодавцями. Для того, щоб охопити якнайбільше учасників з консорціуму проєкту та поза його межами, проєкт має потужний цифровий вимір [3].

На наш погляд, особливо цінним досягненням у процесі реалізації проєкту BELONG є розроблення та впровадження курсу професійного розвитку «Інклюзивне навчання» для освітян вищої школи. Метою цього курсу є розвиток інклюзивності в закладах-партнерах проєкту через підвищення компетентності викладачів ЗВО в цій сфері. Наприкінці курсу учасники зможуть розпізнавати та задовольняти потреби й очікування різноманітних груп здобувачів вищої освіти; застосовувати сукупність принципів, концепцій, підходів, інструментів та методів викладання для розробки та впровадження нових, або перегляду та збагачення змісту існуючих бакалаврських та магістерських курсів задля підтримки здобувачів у процесі навчання, враховуючи принципи рівності, різноманітності та інклюзії, посилення почуття приналежності до закладу вищої освіти, створення культуровідповідного освітнього середовища та сприяння усвідомленню здобувачами принципів і практик інклюзивного навчання, оцінювання навчання студентів та програмних результатів через саморефлексію, самовдосконалення та критичний підхід.

Курс ґрунтується на активному навчанні як основному методі, за допомогою якого учасники розвиватимуть необхідні знання та навички, й містить наступні частини:

1) тижнева літня школа, котра складається із серії воркшопів, присвячених теоретичним та практичним аспектам інклюзивності у викладанні та навчанні, а саме: «Що таке інклюзивність?», «Від пристосування до інклюзивності», «Інклюзивний дизайн», «Інклюзивні освітні практики», «Вимірювання успіху»;

2) розроблення, впровадження та оцінювання власного курсу учасниками літньої школи в осінньому та весняному семестрах навчального року в співпраці з призначеним тренером з числа фасилітаторів літньої школи або внесення змін до існуючого курсу на основі принципів інклюзивності. Цей етап передбачає розробку робочої програми для нового або існуючого курсу (модулю) та планів щонайменше трьох практичних занять для здобувачів вищої освіти. Учасники викладають курс академічній групі та оцінюють результати навчання студентів [4].

Відомо, що на базі Центру розвитку людського потенціалу Маріупольського державного університету як «освітнього хабу для фахівців, які прагнуть професійно зростати», реалізуються програми професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, наприклад, «Розвиток професійної компетенції викладача ЗВО» та «Технології змішаного та дистанційного навчання з використанням Moodle» [2]. Вважаємо за доцільне доповнити перелік програм новими або збагатити зміст представлених тематичними модулями, пов'язаними з теоретико-методологічними засадами інклюзії та особливостями створення інклюзивних освітніх середовищ, для того щоб викладачі опанували відповідні знання та вміння для проектування та реалізації освітніх програм, робочих програм навчальних дисциплін та силабусів на засадах інклюзивності, застосування різноманітних педагогічних методів та прийомів, моніторингу та оцінювання ефективності інклюзивного навчання.

Список літератури

Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року №2145-VIII, редакція від 02.07.2023, підстава – 3143-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

Центр розвитку людського потенціалу. *Маріупольський державний університет*. URL: <https://www.mu.edu.ua/uk/centr-rozvitku-lyudskogo-potencialu> (дата звернення: 24.11.2023).

Course for Faculty Members on Inclusive Teaching. *Comenius University Bratislava*. URL: <https://fphil.uniba.sk/en/services/projects/project-belong/course-for-faculty-members-on-inclusive-teaching/> (дата звернення: 22.11.2023).

Project BELONG. *Comenius University Bratislava*. URL: <https://fphil.uniba.sk/en/services/projects/project-belong/> (дата звернення: 22.11.2023).

УДК [338.2+351]:37.01

Марена Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи,
Маріупольський державний університет,
t.marena@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7970-4005>

Мітько Василь,
аспірант кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет,
vasyl.mitko@mdu.in.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ БЕЗПЕКОВОЇ РОЛІ ОСВІТИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

Освіта протягом усього періоду становлення незалежності України виступала стовпом державотворення та формування національної свідомості, розглядалася як провідник розвитку людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу, що є запорукою успішного майбутнього держави [3]. З іншого боку, останнім часом заклади освіти, особливо університети, стали усе більше позиціонувати себе не просто як освітні осередки, але й як центри взаємодії із громадами, що призвело до посилення «третьої місії» освітніх установ та зростання значення освіти для забезпечення безпеки територій [2]. Освіта сьогодні – не тільки складова безпеки, але й важлива її детермінанта. Особливістю освіти є її здатність впливати

на інші складові безпеки держави. Дж. Клейн, С. Райс та Дж. Леві визначають загрози для різних сфер безпеки, які можуть актуалізуватися через невирішення проблем освітньої галузі, а саме загрози для: економічного зростання і конкурентоспроможності, воєнної безпеки, інформаційної безпеки, глобальних інтересів США, єдності і згуртованості нації [5]. На освітню галузь покладаються надважливі завдання, пов'язані із забезпеченням формування та підтримки на бажаному рівні інших складових національної та регіональної безпеки. Зокрема, з підвищенням рівня охоплення населення вищою освітою спостерігається зростання ВВП і добробуту населення, покращення фізичного та морального здоров'я громадян, культури поведінки та криміногенної ситуації, духовного розвитку, активізація залучення населення до виробничого процесу, формування бережливого ставлення до природи [1].

Повномасштабна війна РФ, розв'язана проти України, загостривши проблеми освітньої галузі, ще більше підкреслила значення освіти для національної та регіональної безпеки. Безпрецедентними викликами для освітньої системи стали людські та матеріальні втрати, тимчасове переміщення закладів освіти, проблеми з фінансуванням закладів освіти, посилення освітньої міграції. Вплив зазначених загроз стане вкрай негативним для забезпечення безпекового та збалансованого розвитку країни та окремих громад у майбутньому [4, с. 7].

Традиційно функціонал освітньої галузі у сфері національної та регіональної безпеки проявляється у: кадровому забезпеченні функціонування як безпекової системи в цілому, так і тих сфер національної та регіональної економіки, від яких залежить стан економічної (виробничої, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, продовольчої, екологічної, соціальної, фінансової) та інших складових безпеки (інформаційної, військово-оборонної, кібербезпеки тощо); забезпеченні високого загального рівня освіченості населення, розвитку в нього толерантності, здатності до діалогу, що, відповідно, сприяє подоланню конфліктів та підтримці миру як важливих передумов безпеки держави та окремих територій; вихованні свідомого громадянина, формування у населення світогляду, патріотизму та духовності як базових стовпів національної безпеки.

Збройна агресія РФ проти України внесла суттєві корективи у завдання, які ставляться перед освітою у контексті її ролі у безпековій системі як під час воєнного стану, так і у період повоєнної відбудови держави та окремих територій, зокрема:

- посилилося значення освіти всіх рівнів як інструменту формування національної самосвідомості та розвитку ряду soft skills, які особливо актуалізувалися в умовах війни, - здатності до критичного мислення, медіаграмотності, що є вкрай важливими для захисту від впливу пропаганди і підтримки інформаційної безпеки у часи, коли протистояння активно здійснюється і засобами інформаційних війн;

- підвищився запит держави на підготовку кадрів, прямо пов'язаних із забезпеченням військово-оборонної та дотичних до неї складових безпеки, - кадрових військових, фахівців із кібербезпеки, фахівців для служби з надзвичайних ситуацій;

- зросла потреба у швидкій підготовці фахівців вузького профілю, діяльність яких в умовах війни є критично важливою для підтримки соціально-демографічної та гуманітарної безпеки, зокрема, психологів, які вміють працювати з травмою, реабілітологів тощо; відбувається переорієнтація освітньої системи на підготовку фахівців, що володіють компетентностями, необхідними для забезпечення повоєнної відбудови територій, у тому числі архітекторів, будівельників, фахівців з ІТ, управління проєктами, логістики тощо;

- розширилися напрями діяльності закладів освіти за рахунок активізації гуманітарної та волонтерської роботи, що сприяє підсиленню гуманітарної безпеки.

Потреби повоєнної відбудови територій, особливо тих, що найбільше постраждали через війну, спонукають перетворення закладів вищої освіти із суто освітніх центрів у осередки відновлення та трансформації громад. Причому мова йде не тільки про матеріальне та фізичне відновлення, але й про відповідну роботу із населенням, яке певний час проживало на тимчасово окупованих територіях. У цьому контексті зростає значення університетів як просвітницьких осередків, що через посилення третьої функції і впровадження моделі Civic University забезпечують виконання місії сприяння реінтеграції звільнених територій.

Список літератури:

Живко З., Кухарська Л. Освіта в системі національної безпеки країни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. №2(54). С. 205-211. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/195/225> (дата звернення: 18.11.2023).

Марена Т. Сучасний університет як центр трансформації громади: досвід Маріупольського університету. *Особистість, університет, суспільство: виклики взаємодії та розвитку*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада 2022 р.) / за заг. ред. С. Калашнікової, Н. Базелюк. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. С.44-48.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).

Трофименко М. Університети України в умовах повномасштабної військової агресії росії: загрози, виклики та нові перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. № 14. С. 5-19.

Klein J. I., Rice C., Levy J. U.S. Education Reform and National Security. Independent Task Force Report. 2012. No. 68. URL: (дата звернення: 18.11.2023).

УДК 371.124

Мірошніченко Вячеслав,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освіти,
Маріупольський державний університет,
v.miroshnichenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1139-4554>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Роль університетів у забезпеченні поствоєнного розвитку України може бути визначена через ряд ключових аспектів:

1. Освіта та підготовка кадрів: Університети грають важливу роль у навчанні студентів і підготовці кадрів, які мають необхідні знання і навички для розвитку сучасного українського суспільства.

2. Дослідження та інновації: Університети проводять наукові дослідження та розробляють інноваційні рішення, що можуть сприяти розвитку технологічних та економічних секторів.

3. Експертна підтримка: Університети можуть надавати консультації та експертну допомогу у вирішенні соціальних, економічних та політичних проблем, що виникають у поствоєнному періоді.

4. Культурний та соціальний вплив: Університети сприяють розвитку культури та соціальних цінностей, сприяючи інтеграції та підтримці різних груп населення.

Загалом, університети відіграють важливу роль у формуванні майбутнього України, як країни з розвинутою освітою, науковими досягненнями та інноваціями.

Підготовка висококваліфікованого фахівця у царині фізичної культури та спорту обґрунтована необхідністю забезпечити належний рівень здоров'я та фізичного розвитку громадян, що є важливим фактором для сталого розвитку країни.

Виховання висококваліфікованих спортивних кадрів – це ще один важливий аспект, покладений на спеціалізовані заклади вищої освіти. Розвиток університетського спорту, поповнення тренерського складу фахівцями, забезпечить у післявоєнний період переможні виступи збірних команд з різних видів спорту на міжнародній арені, що, у свою чергу, сприятиме зростанню авторитету країни у Світі.

Розвиток туризму та рекреації – це ще один напрямок, де можуть проявити себе фахівці з фізичного виховання. Спеціалізовані університети, факультети та кафедри сприяють розвитку туризму та рекреаційної галузі, приваблюючи туристів та інвестиції в Україну через спортивні заходи та інфраструктуру.

Діяльність фахівців у галузі фізичної культури та спорту сприяють патріотизму, соціальній інтеграції та командній роботі, що є важливими в контексті поствоєнного розвитку.

Підвищення рівня фізичної активності серед населення сприяє покращенню здоров'я та зниженню медичних витрат, що важливо для сталого економічного розвитку.

Значна роль для фахівця з фізичного виховання відведена у реабілітації поранених військових. Фізична реабілітація вирішує завдання відновлення фізичних здібностей, необхідних для повернення до цивільного життя. Реабілітаційні програми допомагають військовим знову стати активними членами суспільства, навчаючи їх новим навичкам та забезпечуючи підтримку.

Підготовка кваліфікованих кадрів у царині фізичної культури і спорту мають важливий багатовекторний вплив на розвиток країни у післявоєнний період.

Список літератури

Ковалевський С., Кошева Л. Вектор духовності в підготовці фахівців з відбудови України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. Том 1. № 2 (106) (2023): <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-95-106>

Романій С. М. Перспективи розвитку сфери фізичної культури України у повоєнний час. *Сучасні тенденції розвитку економіки та обліку: наукові горизонти. Всеукраїнська науково-практична конференція 23 березня 2023 року: Збірник тез доповідей*. – Луцьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2023. С. 176-179.

Проект Плану відновлення України: Матеріали робочої групи «Молодь та спорт». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/youthand-sport.pdf>

Ніколаєв Ігор,
доктор історичних наук, зав. кафедри філософії освіти,
теорії й методики суспільствознавчих предметів
Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
igornikkolaev@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-3001-9717

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Одним із ключових пріоритетів Української держави є збереження освітніх надбань у воєнний період та поступальний розвиток вітчизняної системи освіти в контексті Європейської інтеграції при післявоєнному відновленні України. Актуальність окресленого питання визначається його соціальним та політичним значенням.

В процесі військових дій, які ще тривають, освітні заклади Миколаївщини зазнали істотних інфраструктурних втрат. На стан освіти суттєво вплинуло те, що деякі з них протягом 2022 року перебували в окупації. Загалом по області зруйновано і не підлягають відновленню 33 освітні заклади, 246 пошкоджено. Наразі, заклади освіти Миколаївщини все ще перебувають під постійною підвищеною загрозою руйнувань внаслідок обстрілів та ракетних атак. Тому, саме відновлення інфраструктури є актуальним викликом повоєнного часу.

У Миколаївській області відновлення освітніх закладів покладено на рішення місцевих громад. Кожна з 52 громад ї області самостійно вибирає кількість закладів, що необхідно залишити, зважаючи й на демографічну ситуацію в населених пунктах. Оскільки наразі за межами країни перебуває 21,5 тисячі учнів Миколаївщини, це 19 відсотків. Більшість з них продовжує дистанційне навчання, але питання їх остаточного повернення не вирішено [4].

У середньостроковій перспективі післявоєнне відновлення України, відповідно до планів органів влади, планується проводити з широким залученням коштів міжнародних партнерів і з орієнтацією на європейську інтеграцію України. Зокрема, головним партнером у повоєнній відбудові Миколаївщини зголосилась виступити Данія. Також на заклади освіти регіону надходять кошти з Програм розвитку ООН.

Погодимось з думкою професора В. Бахрушина, що нагальною потребою повоєнного розвитку є створення на основі актуальної інформації системи, яка буде ефективнішою, забезпечуватиме вищу якість освіти, більшою мірою задовольнятиме потреби громадян і суспільства у здобутті освіти різних рівнів, видів і напрямів. Вона має враховувати суспільні, регіональні та галузеві потреби, потреби особистісного розвитку здобувачів [1].

Однією з формою вирішення цієї проблеми є «освітні хаби». Наразі вони функціонують у містах Вознесенськ та Первомайськ Миколаївської області. Являють собою приміщення, в якому є девайси, щоб можна було прийти, отримати допомогу в навчанні, є фахівці, встановлений Старлінк для безперебійного інтернету, потужні генератори, прилади з опалення. Оснащення дозволяє у будь-який спосіб дорослим і дітям отримати допомогу в освіті [3].

Щодня всі учасники освітнього процесу Миколаївщини мають долати виклики війни: вимушені перерви у навчанні, перехід на дистанційну або змішану форму навчання, повітряні тривоги та відключення електроенергії. Повномасштабна війна погіршила доступ

до освіти, поглибила наявні освітні нерівності, негативно вплинула на якість освітнього процесу й успішність, а також відобразилася на психоемоційному стані як освітян, так і здобувачів освіти. Тому програми психологічної допомоги, психоемоційного відновлення які активно впроваджуються сьогодні в освітянській сфері, повинні продовжувати свою дію і у повоєнний період.

Актуальними для Миколаївщини є всеукраїнські завдання розвитку системи освіти у повоєнний період, виокремлені на загальнодержавному рівні:

- Продовження системної трансформації галузі освіти з метою забезпечення високої якості освіти на всіх рівнях – від дошкільної до вищої та освіти дорослих. Гармонізація нормативно-правової бази регулювання освіти й науки в Україні з освітнім і дослідницьким законодавством Європейського Союзу.

- Проведення заходів щодо захисту безпеки життя та здоров'я учасників освітнього процесу; трансформація освіти в секторі безпеки й оборони відповідно до доктринальних підходів і принципів НАТО.

- Відбудова та відновлення освітньої інфраструктури (обов'язкове облаштування бомбосховищ під час відновлення зруйнованих і будівництва нових закладів освіти), створення сучасних закладів, які забезпечать гідні умови для розвитку підростаючого покоління та здобуття українцями якісної освіти на рівні світових стандартів.

- Створення привабливих соціально-економічних умов для повернення в Україну вимушено переміщених здобувачів освіти й педагогів, які виїхали за кордон у зв'язку з військовою агресією з боку РФ.

- Розвиток соціально-педагогічної та психологічної допомоги учням, студентам і педагогам, які постраждали від військової агресії РФ та потребують психологічної та іншої підтримки.

- Інтенсифікація процесу інтернаціоналізації освіти і науки України, її інтеграція в європейський освітній простір; збільшення кількості проєктів міжнародної освітньо-наукової співпраці.

- Залучення й використання міжнародної технічної допомоги, спрямованої на підтримку реалізації державної політики для досягнення стратегічних пріоритетів у сфері освіти і науки.

- Створення концепції розвитку приватної освіти в Україні, що міститиме довгострокові цілі та дієві механізми розв'язання інституційно-правових, матеріально-технічних та фінансових проблем, а також буде враховувати провідний досвід та стандарти країн ЄС [6, с. 34-36].

Таким чином, на сьогоднішній день, у співпраці з міжнародними партнерами, розроблено комплекс заходів і завдань задля ефективного відновлення та подальшого розвитку вітчизняної освітньої системи у повоєнний період. Низку з них вже реалізовано на сучасному етапі, у тому числі на території Миколаївської області. Разом з цим, комплексна реалізація окреслених завдань можлива лише по завершенню бойових дій, повному баченню масштабів руйнувань, розмінування територій, демографічної ситуації, тощо.

Список літератури.

Бахрушин Володимир. Як відновлюватимуть освіту і науку після війни // Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-budut-vidnovljuvati-osvitu-ta-nauku-pislja-vijni.html> (дата звернення 09.11.2023)

Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи.
URL: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/> (дата звернення 09.11.2023)

Веліховська А. Особливості навчання на Миколаївщині під час війни // Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/561043-bezpeka-ditini-ta-dostup-do-akisnoi-osviti-u-mikolaivskij-ova-rozpravili-pro-osoblivosti-navcanna-pid-cas-vijni/> (дата звернення 09.11.2023)

Веліховська А. На Миколаївщині бойові дії повністю зруйнували 19 шкіл // Суспільне новини URL:<https://suspilne.media/432153-tanki-stali-navkolo-zakladu-ta-vpritul-obstrilali-na-mikolaivsini-bojovi-dii-povnistu-zrujnuvali-19-skil/> (дата звернення 09.11.2023)

Веліховська А. Як повномасштабне вторгнення вплинуло на навчання в Миколаївській області // Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/432858-osvita-ta-vijna-ak-povnomasstabne-vtorgnenna-vplynulo-na-navcanna-v-mikolaivskij-oblasti/> (дата звернення 09.11.2023)

Перспективи розвитку системи освіти. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ. 2022. 358 с.

УДК 378

**Нікольченко Юзеф,
доцент, доцент кафедри культурології,
заслужений працівник культури України,
Маріупольський державний університет,
u.nikolchenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8149-6743>**

СПІВДРУЖНІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК ВЗАЄМОДІЇ У ДУХОВНОМУ ПОСТУПІ НАЦІЇ

Аналізуються можливості вищої освіти зберігати і утверджувати координати культурної сфери, що дозволяє розглядати її не лише як соціальний інститут професійної підготовки, але й як ефективний інструмент взаємодії та забезпеченні духовного поступу нації. Вища освіта змикається з культурою в тій її якості, в якій вона виступає як складова національної культури. Вона повинна стати невід'ємним компонентом культури особистості.

Неможливо зрозуміти будову, характер функціонування та розвиток професійних і наукових знань, якщо не враховувати їхнього включення у широкий культурний аспект. Вища освіта формує у студента моделі і напрямки його світосприйняття та поведінки, впливає на особистість за допомогою набутих навичок У культурі інформаційного суспільства вища освіта є ключовим фактором та базовим компонентом методології мислення молоді та її поглядів на світ, на людину і на суспільство. На ній засновані технологія і визначений майбутній стиль життя, що пропонуються студентам як зразок.

На нашу думку, заклад вищої освіти повинен бути не тільки одним з основних осередків національної культури, а й виконувати важливу функцію залучення до неї майбутніх фахівців вищої кваліфікації, незалежно від ступеня вищої освіти і обраної спеціальності.

Вища школа взаємодіє з культурою і в тій її важливій якості, в якій вона виконує функції національної культури. Вона є значним її осередком, важливим засобом прилучення до культурних надбань людства. Запорукою поступального розвитку

української нації є не лише природні ресурси та економічний потенціал, а й унікальність її духовного досвіду і величезний ресурс гуманітарної культури.

Іншої альтернативи немає: українська вища освіта має бути кращою, якісною, конкурентною, динамічною та інноваційною і уважною не тільки до суспільних потреб і вимог ринку праці, а й для забезпечення духовного поступу нації.

Список літератури

Феномен культури постглобалізму : Збірка наукових матеріалів, III Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, Маріупольський державний університет, 22 листопада 2022 р. Київ: МДУ, 2022. 107 с.

Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 березня 2022 р.) Київ : КНУКіМ, 2022. 354с

УДК: 378.14.015.62

Никифоренко Наталя,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології,
Маріупольський державний університет,
n.nykyforenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1203-4681>

Стойка Андрій,
доктор наук з державного управління,
професор,
професор кафедри маркетингу та туризм,
Маріупольський державний університет,
a.stoika@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5777-8153>

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ДЛЯ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

На червень 2023 р. загальна сума прямих задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення РФ, сягнули \$150,5 млрд (за вартістю заміщення). Зокрема: втрати житлового фонду – \$55,9 млрд, збитки у сфері транспортної інфраструктури – \$36,6 млрд., збитки від руйнувань та пошкоджень закладів соціальної сфери, науки та охорони здоров'я, культурних споруд, спортивних об'єктів та адміністративних будівель – \$5,9 млрд, від руйнувань закладів освіти – \$9,7 млрд, збитки в енергетичній сфері – \$8,8 млрд [3].

Згідно з проектом Плану відновлення України на 2023-2032 рр., процес відновлення має започатковуватись ще до закінчення війни й реалізовуватись на основі проектного підходу (850 проектів за 15-ма напрямками) в 3 етапи: відновлення тут і зараз; «fast recovery» – відновлення пошкодженої інфраструктури; довгострокова трансформація [4]. Інфраструктурним трансформаціям – створенню чи переформатуванню в новій якості фізичної та інституційної інфраструктури для підтримки довгострокового розвитку нашої держави в напрямі європеїзації, в Плані відведено ключову роль. Найбільш витратним (\$150-250 млрд.) є напрямок з відновлення та модернізації житла та інфраструктури регіонів України. При тому, що для фінансування Плану будуть залучатись різні джерела,

інфраструктурні проєкти передбачається реалізовувати більшою мірою за рахунок грантів та кредитів міжнародних партнерів.

На думку експертів Центру економічного відновлення, що діє в рамках Ради з питань економічного розвитку при Кабінеті Міністрів України, завдяки успіху програми децентралізації, реформи державного управління та цифровізації державних послуг, українська система державного управління вже є краще підготовленою до післявоєнного відновлення, проте, як і раніше, відчувається брак кваліфікованих менеджерів, особливо в регіонах [2]. Через війну й масову міграцію, дуже гостро кадрова проблема стоїть на місцях – у невеликих за розміром територіальних громадах.

Як засвідчують результати «Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ІСАР «Єднання» навесні 2023 р., наразі (поки не затверджено національну стратегію відновлення) громади здебільшого фінансують проєкти відновлення власним коштом та коштом донорів та міжнародної допомоги. Подібний розподіл джерел фінансування, коли допомога міжнародних гравців є визначальною, на думку авторів дослідження, породжує суттєвий ризик того, що менш активні громади випадуть з процесів відбудови, якщо не передбачити додаткових інтервенцій/запобіжників, зокрема щодо підвищення рівня спроможності ОМС та місцевих ОГС, у тому числі кадрової [1, с. 8]. Згідно з даними цього дослідження, зібраними на основі експертних інтерв'ю, фокус-груп, аналізу документів, пріоритетами у поствоєнній інфраструктурній відбудові для центральної влади виступають – енергетика, гуманітарне розмінування, житло, критична і соціальна інфраструктура, мости та логістична інфраструктура; для регіональної виконавчої влади – ремонт та модернізація енергетичної інфраструктури, її децентралізація; житло для ВПО (особливо постійне); для місцевого самоврядування – відбудова доріг, мостів, транспортного сполучення; відновлення критичної інфраструктури (водо- та теплопостачання, енергетика), відновлення та модернізація освітньої інфраструктури для запуску офлайн-навчання [1, с. 9].

За даними національного репрезентативного опитування населення і представників бізнесу «Як відбудувати Україну» (населення: n=1012; бізнес: n=405), проведеного дослідницькою агенцією «Info Sapiens», на замовлення Transparency International Ukraine, у березні-квітні 2023 р., для громадян першочерговою потребою є відновлення критичної інфраструктури України, потім – житла. Вони очікують, що відбудова торкнеться не лише зруйнованих об'єктів та сфер, а й охоплюватиме побудову того, чого країна потребувала до війни, та модернізацію старих об'єктів. Зокрема, жителі сіл сподіваються, що в рамках післявоєнної відновлення будуть побудовані чи відремонтовані дороги та об'єкти соціальної інфраструктури (лікарні, школи) в їхній місцевості [5].

Отже, відповідно до суспільного запиту на фахівців, здатних управляти проєктами з післявоєнної інфраструктурної відбудови, на засадах прозорості, інклюзивності, врахування інтересів громадян, стратегій розвитку (як національної, так і регіональних і місцевих), ЗВО України, які здійснюють підготовку менеджерів, мають істотно модернізувати свої освітні програм чи запровадити нові.

В рамках проєкту «Подвійний диплом: ефективна співпраця українських ЗВО задля відновлення інфраструктури України», за підтримки Програми імені Фулбрайта в Україні, у січні-лютому 2023 р. дослідницькою групою ГО «Центр розвитку освіти та відродження», до складу якої входили автори цих тез, у співпраці з Маріупольським державним університетом, Київською національною академією будівництва та архітектури, Донецьким державним університетом внутрішніх справ, було проведено експертне опитування, яке дозволило

конкретизувати й доповнити загальні та спеціальні компетентності та очікувані результати навчання, передбачені в Стандарті вищої освіти України із галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності 073 Менеджмент другого (магістерського) рівня освіти, для запровадження спеціалізацій з менеджменту міжнародних інфраструктурних проєктів.

Експертами виступили 15 фахівців, які мають значний досвід діяльності в області реалізації міжнародних інфраструктурних проєктів – представники міжнародних організацій, всеукраїнських та місцевих громадських організацій, державних та комунальних закладів, виконавчих органів міських, селищних, сільських рад, відповідальних за розробку та реалізацію політик у сфері будівництва, містобудування, просторового планування територій, а також – відновлення територій та інфраструктури, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України, представники підрядників будівництва в міжнародних інфраструктурних проєктах, представники бізнесу.

Узагальнення думок і пропозицій експертів, висловлених під час індивідуальних поглиблених інтерв'ю, дозволило виокремити такі напрямки вдосконалення магістерської підготовки менеджерів для поствоєнного інфраструктурного відновлення України.

- Доцільним є запровадження спеціалізацій з менеджменту міжнародних інфраструктурних проєктів, зважаючи на особливості реалізації міжнародних проєктів, пов'язані з: суворою регламентацією діяльності в межах таких проєктів; потребами прояснення інтересів міжнародних партнерів, узгодження вимог донорів і національного законодавства, національних стандартів; специфікою добору проєктних команд і комунікаційного компоненту; високим рівнем відповідальності тощо. При цьому, спеціалізації можуть поглиблюватись як за рахунок орієнтації на певний вид інфраструктури, відновленню та розвитку якої присвячені проєкти (критична чи соціальна інфраструктура, житло, логістична інфраструктура тощо), так і завдяки акцентам на певних фазах проєкту – розробка проєкту, імплементація чи моніторинг та оцінка.

- При формуванні та розвитку здатностей майбутніх менеджерів міжнародних інфраструктурних проєктів виконувати типові менеджерські функції – планування, організація, робота з персоналом, керівництво й контроль, ЗВО слід більше враховувати специфіку саме проєктного управління, особливо – на практичному рівні. В результаті, випускники мають бути ознайомленими з вимогами, правилами управління проєктами потенційних міжнародних донорів; вміти розробляти техніко-економічне обґрунтування проєктів; володіти інструментами аналізу, у тому числі – аналізу ризиків; вміти: складати проєктні заявки відповідно до вимог донора; розробляти операційні плани проєктів; контролювати виконання планів, графіків у рамках визначених термінів та бюджету проєкту; здійснювати корегування параметрів проєкту; вести проєктну документацію; звітувати перед донорами про виконання проєкту, відповідно до встановлених вимог до звітування; оцінювати ефективність проєкту.

- Зважаючи на високу вартість інфраструктурних проєктів й високі репутаційні ризики для громад, муніципалітетів, України в цілому, при залученні до таких проєктів коштів міжнародних донорів, важливим є опанування здобувачами основ фінансового проєктного менеджменту, з зосередженням на питаннях фандрейзингу, бюджетування, фінансового планування, фінансового аналізу діяльності підприємств, публічних закупівель, освоєння бюджетних коштів, фінансової оцінки та фінансового звітування.

- В комунікативній підготовці менеджерів міжнародних інфраструктурних проєктів варто розділяти вектори внутрішньої комунікації – командоутворення (team building), та

зовнішньої комунікації (stakeholders management) – взаємодію з міжнародними партнерами, органами центральної влади та місцевого самоврядування, громадами, підрядниками, оскільки ці види комунікації, при спільній основі, передбачають використання різних вмінь, застосування відповідних моделей, технік спілкування, психологічних прийомів. Щодо взаємодії зі стейкхолдерами, то в основі підготовки проєктних менеджерів має лежати розвиток переговорних навичок, навичок медіації та фасилітації, ораторських вмінь, навичок презентацій. При цьому, рівень оволодіння англійською мовою повинен прогресувати до B2. Водночас, вкрай важливо орієнтувати майбутніх проєктних менеджерів на застосування адекватних моделей керування командою, з врахуванням воєнного та післявоєнного контексту, фізичної та психологічної травмованості людей, налаштовуючи їх на емпатію, соціальну відповідальність, згуртування, інклюзію.

- Правнича підготовка менеджерів міжнародних інфраструктурних проєктів має носити орієнтаційний характер і бути присвяченою ознайомленню з міжнародним правом і національними нормативно-правовими актами щодо міжнародної технічної допомоги; вивченню основ державного та муніципального права України; ознайомленню з нормативно-правовим регулюванням будівельної галузі в Україні.

- Менеджеру інфраструктурного проєкту необхідно розумітись на обраній предметній області управління, а отже володіти знаннями основ будівельної справи задля більш ефективного планування інфраструктурних проєктів і попередження ризиків; більш ефективної комунікації з донорами, державними контрольними органами, виконавчими органами міських, селищних та сільських рад, з підрядниками; задля раціоналізації витрат грантових коштів. Окрім ознайомлення з основами будівництва, варто передбачити вивчення основ урбаністики та просторового планування, адже будь-який інфраструктурний проєкт має імпакт, а отже не може розроблятись і впроваджуватись без врахування інтересів і потреб мешканців громад, застосування принципів комплексної безпеки та інклюзивності.

- Враховуючи значущість «людського чинника» в проєктній діяльності, «м'які» навички, особисті якості, при працевлаштуванні менеджерів міжнародних інфраструктурних проєктів роботодавцями часто цінуються вище, ніж фахові знання й досвід. При формуванні «м'яких» навичок менеджерів ЗВО доречно орієнтуватись на так звані «скіли ХХІ століття»: креативність, самоорганізація, відповідальність, адаптивність, гнучкість, саморозвиток, комунікабельність, цифрова грамотність, тайм-менеджмент.

- Для забезпечення комплексної підготовки менеджерів міжнародних інфраструктурних проєктів в структуру освітніх програм доречно включити такі змістовні складові, як: світоглядна; загальна управлінська, спеціальна управлінська (проєктний менеджмент; фінансовий менеджмент), комунікативна, іншомовна, правнича, технологічна, ІТ-складова, «софтівська» складова.

Список літератури

Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення (в рамках проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», який реалізується ІСАР «Єднання» у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень та Центром демократії та верховенства права, за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку. 2023 р. URL : https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf (дата звернення: 14.09.2023).

Відновлення України має координуватися зонтичною структурою – Центр економічного відновлення. *Interfax-Україна*. 03.07.2022. URL : <https://interfax.com.ua/news/economic/843298.html> (дата звернення: 14.09.2023).

Загальна сума збитків інфраструктурі України від війни перевищила \$150 мільярдів – KSE. *Укрінформ*. 03.08.2023. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3743725-zagalna-suma-zbitkiv-infrastrukturi-ukraini-vid-vijni-perevisila-150-milardiv-kse.html> (дата звернення: 15.09.2023).

План відновлення України: Очікувані результати. Національні програми: URL : <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 14.09.2023).

Як відбудувати Україну – соціологічне опитування громадян та представників бізнесу (за підтримки Проєкту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія»). 2023 р. URL : <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannya-gromadyan-ta-predstavnykiv-biznesu/>(дата звернення: 15.09.2023).

УДК 378

Ткаченко Алла,
професор, доктор економічних наук,
Класичний приватний університет,
alla0676128584@gmail.com
Рибянцев Віталій,
аспірант,
Класичний приватний університет,
ribaqw777@gmail.com

РОЛЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Післявоєнне відновлення та розвиток нашої країни є вкрай важливим для грядущого процвітання та стабільності нації. В оцьому контексті вищі навчальні заклади відіграють стрижневу роль у вирішенні різносторонніх питань, котрі повстають після конфлікту. Безумовно вплив будь яких збройних конфліктів на націю є далекосяжним і глибоким, позначаючись на всіх аспектах суспільства. Наша держава, яка у 2014 році пізнала конфлікт у східних регіонах, а після 24 лютого 2022 року він продовжився по всій території України, розуміє цю реальність. Після закінчення збройних конфліктів відновлення та розвиток є доволі складним і потребує сумісних зусиль різних секторів економіки. Поміж них вищі навчальні заклади виконують важливу роль [1, с. 60].

Однією з провідних ролей вищих навчальних закладів у післявоєнному розвитку є поновлення та зміцнення освітньої інфраструктури. Вищі навчальні заклади є центрами знань, новацій і бізнесу, що робить їх життєво вагомими компонентами економічного відновлення. Так, у контексті повоєнного відновлення, вищі навчальні заклади нашої країни можуть зробити подальші внески у розвиток держави [5, с. 162]:

- розвиток навичок - вищі навчальні заклади несуть відповідальність за підготовку високо кваліфікованих фахівців, які є вкрай потрібними для відновлювання економіки. За допомогою освітніх та навчальних програм вищі навчальні заклади озброюють людей потрібними навичками для участі в постконфліктній реконструкції;

- дослідження та новації. Вищі навчальні заклади знаходяться на фронтальному краї новацій та можуть суттєво сприяти розвитку сучасних технологій та можливостей для бізнесу, заохочуючи економічне зростання та диверсифікацію;

- підприємництво та стартапи - у багатьох вищих навчальних закладах є програми для підтримки підприємництва та стартапів. Ці ініціативи можуть стимулювати економічний розвиток шляхом створення нових підприємств і додаткових робочих місць;

- залучення закордонних інвестицій. Вищі навчальні заклади можуть залучати закордонні інвестиції та партнерства, тим самим підтримуючи економічне відновлення та розвиток.

Післявоєнний розвиток також залежить від соціальної єдності та примирення, тому що рани конфлікту можуть лишатися ще доволі довго після завершення бойових дій. Вищі навчальні заклади можуть відігравати помітну роль у просуванні цих аспектів розвитку за допомогою таких засобів [3, с. 452]:

1. вищі навчальні заклади можуть пропонувати програми та курси, котрі сприяють миру, терпимості та міжкультурному взаєморозумінню, тим самим підтримуючи примирення та злагодженість в суспільстві;

2. вищі навчальні заклади можуть підтримувати програмами культурного обміну та заходів, щоб зблизити різноманітні групи, сприяючи порозумінню та згуртованості між різними громадами;

3. активно співпрацюючи з місцевими громадами та задовольняючи їхні потреби, вищі навчальні заклади можуть слугувати мостами між різноманітними сегментами суспільства, допомагаючи подолати розбіжності, спричинені конфліктом.

Міжнародна співпраця є ключовою складовою післявоєнного розвитку України. Вищі навчальні заклади можуть використовувати свої мережі та досвід для підтримки обміну знаннями та співробітництва з закордонними інституціями, які можуть допомогти нашій країні різноманітними способами [3, 5]:

співробітництво з закордонними вищими навчальними закладами може надати широкий доступ до ресурсів, досвіду та фінансування, котрі можуть бути дефіцитними в нашій країні, особливо після конфлікту;

інтернаціональне партнерство може стати у пригоді українським вищим навчальним закладам щоби покращити їхні академічні платформи, експериментальні можливості та методи навчання, кінець кінцем поліпшуючи якість освіти, котру вони пропонують;

інтернаціональне співробітництво може підтримувати культурний обмін, розширюючи горизонти та продукуючи більш свідоме та взаємопов'язане суспільство.

Новаторські підходи мають вагому роль для вирішення особливих викликів, котрі репрезентує післявоєнний розвиток. Вищі навчальні заклади мають хороші шанси для запровадження новацій у різноманітних сферах [2]:

1. прикладні дослідження – вищі навчальні заклади можуть проводити дослідження, котрі безпосередньо торкаються повоєнних викликів, таких як відновлення інфраструктури, підтримка охорони здоров'я та відновлювання оточуючого середовища;

2. передача технологій - вищі навчальні заклади можуть сприяти передачі технологій і знань місцевим суб'єктам господарювання, заохочуючи інновації та прогрес;

3. міждисциплінарні рішення - післявоєнний розвиток потребує різносторонніх рішень. Вищі навчальні заклади можуть об'єднати експертів з різних дисциплін для співпраці над складними проблемами.

Таким чином, роль вищих навчальних закладів у забезпеченні післявоєнного розвитку нашої країни є різносторонньою. Вони сприяють економічному відродженню, соціальній єдності та примиренню, а також сприяють миру та стабільності. Міжнародне співробітництво та інноваційні підходи ще більше посилюють їх вплив. Оскільки наша країна буде продовжувати відбудовуватися та розвиватися після періодів конфлікту, вищі навчальні заклади залишаються ключовими рушійними силами прогресу, надаючи знання, навички та бачення, необхідні для світлого майбутнього.

Список літератури

Кузишин А. Просторова диференціація соціальної сфери: орієнтири повоєнної відбудови України. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2023. № 54(1). С. 57-68.

Куклін О., Азьмук Н., Дернова І. Концептуальні засади розвитку регіональних закладів освіти як стратегічний напрям повоєнного відновлення. Економіка та суспільство. 2022. № 43.

Писарчук О. В., Орел Ю. Л., Єжелій Ю. О. Особливості бюджетування грантових заявок: аналіз повоєнної відбудови української економіки. Scientific notes of Lviv University of Business and Law. 2023. № 37. С. 451-458.

Сич О., Пасінович І., Мицишин І. Імпакт-інвестиції для повоєнної ревіталізації міст України. Галицький економічний вісник Тернопільського національного технічного університету. 2023. № 81(2). С. 71-82.

Улітова Н. С.. Основні тенденції та процеси у справі відновлення діяльності закладів освіти в повоєнній Україні. Чорноморський літопис. 2012. № 6. С. 161-165.

УДК 378

Трифорова Ганна,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
в.о. завідувача кафедри романо-германської філології,
Маріупольський державний університет
a.rudnytska@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0426-2836>

СПІВПРАЦЯ МДУ З ІТАЛІЙСЬКИМИ ПАРТНЕРАМИ НА ШЛЯХУ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Майже одночасно із заснуванням Маріуполя у 1778 р. почали розвиватися економічні зв'язки міста з Італією. У період з кін. 18 – поч. 19 ст. торгові операції, пов'язані з експортом зерна з Маріуполя, здійснювались італійцями, які згодом стали проживати в місті. Здебільшого це були генуезці Сардинського королівства. Перші італійці почали проживати в Маріуполі у 20-х роках 19 ст. Італійська спільнота (родина Гольяні, Відовічі, Мембелі) мешкала у тій частині міста, яка згодом отримала назву вулиця Італійська.

Починаючи з 2003 р., у Маріупольському університеті було започатковане вивчення італійської мови завдяки підтримці цієї ініціативи з боку Посольства Італії в Україні, Італійського інституту культури в Києві та регіону Калабрія. Ми визначаємо два важливі етапи у розвитку італознавчих студій в МДУ: відкриття Італійського культурного центру на базі університету у 2008 р. та кафедри італійської філології у 2012 р. Італійську мову стали вивчати в межах рідкісних для України освітніх програм з італійської філології (Мова та література (італійська), Переклад (італійська), Перекладознавчі студії: італійська мова та культура, англійська мова). Італійська

мова стала вибірковою дисципліною для багатьох освітніх програм в університеті. Додаткові мовні компетентності розширюють конкурентні переваги наших випускників у майбутньому кар'єрному розвитку. До повномасштабного вторгнення Росії та окупації Маріуполя Італійський інститут культури в Києві та Посольство Італії в Україні визнали МДУ провідним центром з популяризації та розповсюдження італійської мови та культури на Сході України. До пандемії Covid Італійський інститут культури щороку організовував Всеукраїнську олімпіаду з італійської мови для всіх університетів України. Наші студенти завжди були серед переможців, а у 2019 р. під час останньої олімпіади, організованої в Україні, наша студентка Олександра Федотова посіла I місце.

Залучення МДУ до мережі центрів Італійського інституту культури в Україні дає можливості підвищення якості освіти, а також професійного рівня наших викладачів. Щороку Маріупольський університет долучається до Тижня італійської мови в світі, Тижня італійської кухні в світі, отримує інформацію про можливості нових партнерств, стажувань та стипендій для студентів. Завдяки цій співпраці у Маріуполі організовувались культурні та просвітницькі заходи: фестивалі барокової музики, виставки фоторобіт та живопису, презентації книжок та перекладів тощо. Бібліотека Італійського культурного центру регулярно поповнювалась рідкісною літературою для забезпечення навчального процесу і якісної підготовки студентів на базі кращого зарубіжного досвіду та методик навчання італійської мови та різних її аспектів (фонетика, лексикологія, стилістика, історія мови, лінгвокраїнознавство тощо.).

Щороку завдяки спільним заходам наші студенти можуть слухати лекції зарубіжних фахівців, брати участь у різноманітних майстер-класах, навіть із приготування італійських страв, презентувати свої проєкти та напрацювання, збагачувати власний досвід новими знаннями та знайомствами. Кожного року Тиждень італійської мови в світі присвячений певній актуальній темі сучасності. Наприклад, цього року центри з вивчення та розповсюдження італійської мови по всьому світу об'єднались в межах теми «Італійська мова та сталий розвиток». В Україні усі центри долучились до цікавих заходів, серед яких: дискусія «Переклад і соціолінгвістичний сталий розвиток: порівняння України та Італії» за участі директорки Італійського культурного центру ЛНУ імені Івана Франка Олени Горячук, відомих перекладачок Мар'яни Прокопович та Джованни Броджі, які займались перекладами творів Т. Шевченка та Л. Костенко італійською мовою. У МДУ відбулась лекція-дискусія з проф. Джанфранко Тамбуреллі, старшим дослідником Інституту міжнародного права Італійської національної ради з досліджень, професором екологічного права Римського університету Ла Сап'єнца. Під час заходу студенти дізнались про співробітництво Італії та України в галузі захисту довкілля та про спільні домовленості щодо відновлення українських екосистем, пошкоджених бойовими діями, підписані навесні 2023 року. Піднімались питання важливості екологічної освіти та відповідальності молоді, формування культури сортування сміття в Італії та Україні. Подібні заходи сприяють всебічному розвитку студентів, розумінню важливості їх ролі для еволюції суспільства.

Після повномасштабної війни італійські партнери активізували свої зусилля для допомоги українській академічній спільноті. На сьогодні більше 140 студентів продовжують вивчати італійську мову в МДУ. Завдяки спільній роботі Маріупольський університет отримав голос в італійському університетському середовищі та був залучений до важливих проєктів. Умови тимчасового переміщення ставлять перед університетом нові виклики і необхідність перегляду і модернізації освітніх програм відповідно до нових умов. Мессінський університет, з яким МДУ підписав угоду у 2006 р., активно підтримує наших викладачів і студентів. Завдяки тренувальному візиту, організованому у липні 2022 р. ми отримали можливість ознайомитись з освітньою програмою італійського університету «Іноземні мови та літератури: техніки лінгвістичної

медіації», зокрема з освітніми компонентами, результатами навчання, практиками, які пропонують студентам. Корисним став італійський досвід дистанційного навчання, який отримав розвиток під час пандемії в країні. Окрім цього наші викладачі змогли поділитися правдивою інформацією про окупацію Маріуполя та героїчне відновлення МДУ в Києві.

Римський університет Ла Сап'єнца в рамках проекту по створенню віртуального музею історій жінок у війні в межах ініціативи "Sapienza TEC (Training, Empowerment, Communication) Pro IV NAP of Italy Implementation the UNSC Res. 1325 Agenda" за фінансової підтримки МЗС Італії запросив нас до співпраці. Окрім історій з власного досвіду, якими ми змогли поділитися зі світом, цікавими та актуальними стали дискусії щодо зміни і трансформації ролі жінки під час війни на круглому столі «Жінки під час надзвичайної ситуації в Україні: між вразливістю та активною роллю», в якому взяв участь Посол Італії в Україні П'єр Франческо Дзадзо, представники академічної спільноти римського університету, відповідальні особи Червоного хреста, місії ОБСЄ тощо. Важливо, що ми змогли говорити не лише про жінок в освіті, а і про інші історії, у т.ч. жінок-полонених, жінок-військових тощо.

Римський університет Тор Вергата, з яким МДУ поновив угоду у 2018 р., запросив нас до співпраці в межах проекту з викладання італійської мови українським біженцям, які знаходяться в Італії та прагнуть інтегруватися в італійське суспільство та полегшити комунікацію. У межах проекту були підготовлені силабуси курсів рівнів А1 та А2, навчально-методичні матеріали, здійснювалось керівництво практикою італійських студентів, які виступали тьюторами в групах.

Римський цифровий університет Сап'єнца телематіка, з яким був підписаний меморандум про співпрацю у 2022 р., відкрив нашим студентам доступ до своїх електронних курсів. Це дає можливість кожному студенту вдосконалювати індивідуальну траєкторію навчання.

Таким чином, співпраця з італійськими партнерами допомагає у відновленні університету за такими основними напрямками: спільні проекти, гранти на підтримку академічної та студентської спільноти, допомога у реалізації освітніх програм (залучення зарубіжних фахівців та лекторів, обмін досвідом укладання освітніх програм), інформаційна підтримка (можливість говорити про злочини Росії та реальну ситуацію в Маріуполі після повномасштабного вторгнення), обмін напрацюваннями, презентація наукових досліджень (виступи наших та італійських дослідників під час різноманітних комунікативних заходів).

Список літератури

Італійський досвід для розвитку освітніх програм: враження від академічної мобільності в Мессінському університеті. URL : http://flf.mdu.in.ua/news/italijskij_dosvid_dlja_rozvitku_osvitnikh_program_vrazhennja_vid_akademichnoji_mobilnosti_v_messinskomu_universiteti/2022-08-21-363 (дата звернення: 24.11.23)

Кафедра романо-германської філології МДУ. URL : https://www.facebook.com/RomGermansk?locale=it_IT (дата звернення: 24.11.23)

Balabanov K. Le particolarità dello sviluppo internazionale con le università italiane: esperienza e prospettive, Atti della Accademia Peloritana dei Pericolanti. Classe di Scienze Giuridiche, Economiche e Politiche, 2007, Vol. 76, pp. 161 – 169. URL : <http://www-old.unime.it/relint/ateneistranieri/mariupol01.pdf> (дата звернення: 24.11.23)

Donne in emergenza in Ucraina: tra vulnerabilità e ruolo attivo. URL : <https://web.uniroma1.it/disp/archivionotizie/donne-emergenza-ucraina-tra-vulnerabilit-e-ruolo-attivo> (дата звернення: 24.11.23)

Tor Vergata per l'Ucraina, URL : <http://clici.uniroma2.it/tor-vergata-per-lucraina/> (дата звернення: 24.11.23)

УДК 371.014

Фунтікова Ольга,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти,
Маріупольський державний університет
chychriy@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4183-3263>

ЯКІСТЬ ДОШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИЧНИХ ВИМІРАХ

Анотація. Охарактеризовано систему вимірювальних шкал для організації і проведення якості освітнього середовища для дітей дошкільного віку. Є інструменти кількісного та якісного вимірювання взаємодії вихователя і дитини, комунікаційного середовища, фізичної та когнітивної активності дитини протягом дня.

Проаналізовано міжнародні методики з оцінювання дошкільного освітнього середовища, які представлені у форматі рейтингових шкал. Отримані результати оцінювання є цінним ресурсом для поліпшення якості освітніх результатів педагогічних колективів у роботі з дітьми дошкільного віку. Наведено порівняльні характеристики методології оцінювання, експертизи рейтингових шкал ITERS (Шкала рейтингу середовища для немовлят / малюків), ECERS (Шкала рейтингу навколишнього середовища для дітей дошкільного віку), FCERS (Шкала рейтингу середовища для догляду за дітьми у сім'ї) і SACERS (Шкала рейтингу середовища догляду за дітьми шкільного віку) у контексті субшкал, показників та індикаторів.

Рейтингові шкали (Rating Scale) призначені для оцінки якості процесу по догляду за дитиною раннього або дошкільного віку. За рейтинговою шкалою є можливість оцінити якість педагогічного процесу, якість взаємодії педагога і дитини, якість комунікації між дітьми, оцінити якість фізичної активності дитини у групі. ITERS (Infant/Toddler Environment Rating Scale) відображає шкалування потреб немовлят та дітей ясельного віку (до 36 місяців) та забезпечує основу для підвищення якості освітнього процесу. ITERS оцінює охорону здоров'я та безпеку дитини. Основні субшкали: простір і обстановка; особиста гігієна; мова і книги; заходи; взаємодія; програма. ECERS (Early Childhood Environment Rating Scales), як міжнародна методика, зосереджена на організаційно-педагогічних умовах розвитку дитини, комунікації дорослого з дитиною, індивідуалізації інтересів дітей у дошкільній групі. Якість освітнього процесу оцінюється у потенціях тілесно-фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку. ECERS містить сім субшкал: предметно-просторове середовище; нагляд і догляд за дітьми; мова і мислення; види активності; взаємодія; структурування програми; батьки і персонал. FCCERS (Family Child Care Environment Rating Scale), методика оцінки середовища для догляду за дітьми дошкільного віку у сім'ї на засадах сім субшкал. SACERS (School-Age Care Environment Rating Scale)

призначена для оцінки програм групового догляду за дітьми шкільного віку від 5 і старше (до 12 років) у тому числі за дітьми з вадами у позашкільний час на засадах субшкал, параметрів і індикаторів.

Список літератури

Early Childhood Environment Rating Scale®, Third Edition URL: <https://ers.fpg.unc.edu/scales-early-childhood-environment-rating-scale-third-edition> (дата звернення: 23.10.2023)

Family Child Care Environment Rating Scale®, Third Edition (FCCERS-3™) URL: <https://ers.fpg.unc.edu/family-child-care-environment-rating-scale%C2%AE-third-edition-fccers-3%E2%84%A2> (дата звернення: 23.10.2023)

Infant/Toddler Environment Rating Scale®, Revised (ITERS-R™) URL: <https://ers.fpg.unc.edu/infanttoddler-environment-rating-scale%C2%AE-revised-iters-r%E2%84%A2> (дата звернення: 23.10.2023)

School-Age Care Environment Rating Scale®, Updated Edition (SACERS-U™) URL: <https://ers.fpg.unc.edu/school-age-care-environment-rating-scale%C2%AE-updated-edition-sacers-u%E2%84%A2> (дата звернення: 23.10.2023)

УДК 378.4:[352.07:338.246.8]

Чайка Інна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту,

Полтавський університет економіки і торгівлі

nchajca@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-8489-3015>

Козоріз Тетяна ,

Магістр,

Полтавський університет економіки і торгівлі,

kozoriztetiana20@gmail.com

УНІВЕРСИТЕТИ У ПОВОЄННОМУ РОЗВИТКУ ГРОМАДИ

Громада, яка має на своїй території університет, володіє потенціалом повоєнної трансформації свого регіону шляхом навчання людей і реалізації результатів досліджень. Формування університетського багатоцентрового кластеру певної тематики, поєднання в його межах освіти з дослідженнями та подальшим практичним їх застосуванням є способом реалізувати «третю місію» університетів, яка розуміється як «економічна та соціальна місія університетів щодо їх внеску у розвиток громад та територій [1, с. 123] і втілюється через такі основні сфери: трансфер технологій та інновації, безперервна освіта, соціальна участь [2]. Утворення мосту між наукою, промисловістю (сферою послуг) та суспільством дає розвиток стартапам малих і середніх підприємств. «Здійснити рух за межі діяльності університету в регіональну соціально-економічну систему та стати реальним партнером у рамках поточної трансформації і процесі змін є проблемним навіть для великих університетів прикладних наук» [3, с. 371]. Тому на початковому етапі необхідно визначитись із основоположними принципами та виокремити етапи формування університетського багатоцентрового кластеру.

Загальну структуру системи дій, якою можна скористатися при утворенні кластеру, запропонував Г. Рополь [4, с. 102] у вигляді трирівневої моделі загальної системи діяльності, яку можна застосувати до будь-якого виду систем: соціальних, технічних, економічних,

біологічних та ін. (рис., ліва частина). Системи, які у ній описані, розглядаються автором як носії часткових функцій.

Так, система виконання (СВ) взаємодіє з оточуючим середовищем через певні «речі» - матеріальну частину процесів, що відбуваються у кластері. Інформаційна система (ІС) може бути ІТ або система документообігу тощо. Система цілепокладання (СЦ) є своєрідним «розумовим апаратом» - тут відбувається аналіз та інтерпретація даних, у тому числі з залученням штучного інтелекту. У правій частині рис. запропоновано авторське бачення загальної структури системи дій для університетського кластеру, що демонструє його внутрішні компоненти і зв'язки у загальному вигляді – на рівні моделі, теоретичної побудови. При цьому кожна з підсистем є носієм часткових функцій системи, що дозволяє з допомогою структурного аналізу з'ясувати значення окремого соціального явища для функціонування і розвитку всієї системи як цілого.

Окремим підсистемам відповідають власні категорії входу та виходу даних забезпечення взаємозв'язку для збереження незмінності структури всієї системи та забезпечення процесів трансформації внутрішніх підсистем.

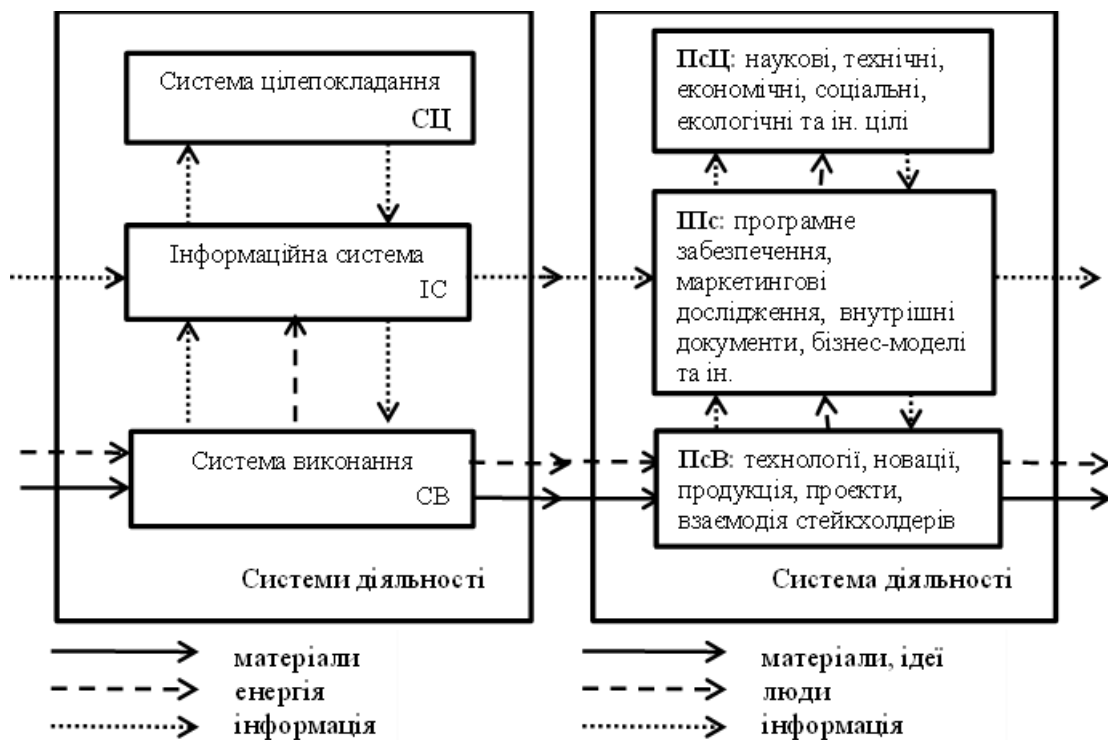

Рис1. Загальна структура системи дій за Г. Рополем (зліва) і авторська інтерпретація для університетського багатоцентрового кластеру (справа)

Як видно з рис. (права частина), структура системи включає три підсистеми. Сполучною ланкою при цьому є Пс, яка працює з інформаційними ресурсами. Тут відбувається накопичення, обробка і передача інформації про умови зовнішнього середовища та внутрішнього середовища самої системи, що забезпечує зв'язок всіх підсистем.

Функція контролю у системі покладається на ПсЦ, а також тут відбувається остаточний відбір інформації, опрацьованої в Пс, яку необхідно в подальшому сприйняти всієї системою. Входи і виходи системи дій багатоцентрового кластеру – це керовані потоки, що об'єднують науковців зі стейкхолдерами приватного та (або) державного сектору.

Загалом же система покликана надавати послуги з розвитку бізнесу, інфраструктури, створення інновацій, започаткування стартапів, набуття учасниками нових навичок тощо. При цьому має бути забезпечено чіткий механізм координації спільної діяльності та обміну отриманими результатами з метою максимізації результативності для всіх учасників багатоцентрового кластеру, подальшого розвитку спільних проєктів.

Основоположними принципами формування необхідної інституційної основи функціонування університетського багатоцентрового кластеру мають бути:

1. Співробітництво у межах кластеру ґрунтується не на конкуренції учасників, а на доповненні можливостей один одного з метою отримання ефекту синергії від цієї діяльності.
2. Дотримання в управлінні партисипативних методів прийняття рішень, встановлення цілей і напрямів розвитку, що передбачає демократизацію і децентралізацію управління за рахунок партнерської участі стейкхолдерів у цих процесах.
3. Трансдисциплінарний підхід до виконання проєктів – «читання» завдання з унікальної точки сприйняття залучених виконавців.
4. Фокус уваги не лише на комерціалізації результатів, а ширший – на створенні суспільної доданої вартості.
5. Застосування холістичного маркетингу як цілісного підходу до планування, розроблення і впровадження маркетингових програм, процесів і заходів, що забезпечують функціонування кластеру.

Список літератури

Сич Т.В. Роль уряду щодо впровадження третьої місії в українських університетах в умовах євроінтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування, Спецвипуск*. 2022. С. 123-128. URL: <http://surl.li/ndlub> (дата звернення: 10.11.23)

Benneworth P., Zomer A. The rise of the university's Third Mission (Bd. Reform on higher education in Europe). 2011. URL: <http://surl.li/ndluj> (дата звернення: 10.11.23)

Wolff C. Management of an Industry-University-Cluster: ruhrvalley. *Project Management Development. Practice and Perspectives Sixth International Scientific Conference on Project Management in the Baltic Countries*. 2017. April 27-28, Riga, University of Latvia. P. 370 – 380. URL: <http://surl.li/ndlus> (дата звернення: 10.11.23)

Ropohl G. *Allgemeine Technologie, Eine Systemtheorie der Technik*, 3. überarbeitete Auflage, Universitätsverlag Karlsruhe. 2009. 363 s. (дата звернення: 10.11.23)

УДК 330.1

Шусть Василь,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології,
Маріупольський державний університет,
v.shust@mdu.in.ua
ORCID: 0000- 0001-5201-8489

ПЛАНЕТАРНЕ МИСЛЕННЯ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ШЛЯХІВ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ СВІТУ

Проникнення у свідомість мислителя завдання є нерозв'язним, але ніхто ще не відмовлявся від можливості його вирішення. Чим складніша реальність, з якою стикається людина, як представник свого покоління та сучасник трагічних протиріч розвитку людства, тим більше зусиль докладається у спробах вийти за купол «кришталевого склепіння» сучасного знання людства. Володимир Вернадський відноситься до тих мислителів, які

прожили десятиліття іноді за своїм значенням рівні століттям. У точках історичних біфуркацій у головах мислителів, які ставлять собі завдання «осмислювати життя», складається вселенська голографічна картина космопланетарної реальності.

Насправді Україна зробила зовсім небагато для того, щоб особистість В. І. Вернадського як мислителя була відома світу хоча б так само як, наприклад, відомий, А. Ейнштейн, при тому, що образ світу, який намалював своїм сучасникам і нащадкам Вернадський не менш, а по суті більш складніший і перспективніший для значної частини сучасного людства.

Не лише партійно-радянська, а й пострадянська доби накладали деякі обмеження на автентичне прочитання світогляду В. І. Вернадського.

Все життя Вернадського є переконливим підтвердженням саме такого розуміння місця людини у світі – її місці як творця свідомого проекту майбутнього людства.

Саме такі люди, як Вернадський, розплющують очі, спочатку собі, потім іншим. Інші не завжди хочуть бачити те, що лякає, обеззброює перед майбутнім та перед іншими людьми, але такий рух неминучий — він є, за великим рахунком, проявом цефалізації ноосфери. Саме з однієї людини (ноосферного нейрона планети Земля) починається духовна трансформація людства.

Ідея автотрофності людства у цьому контексті може розглядатися як постановка питання на найближчу перспективу – ф'ючерсна програма людської поведінки.

Хід думки В. І. Вернадського був пов'язаний з тим, що минула I Світова війна і II Світова війна, яка назрівала були націлені на переділ ресурсів світу, а соціальні та технічні умови подолання світових воєн ще не стали історичною реальністю. Так, вчений пише: «Для вирішення соціального питання необхідно підійти до основ людської могутності – необхідно змінити форму харчування та джерела енергії, які використовуються людиною» [0, с. 240].

Справа в тому, що експоненційні темпи економічного розвитку та демографічного зростання людства в XX столітті призвели до того, що кількість призвела до зниження якості — кожна людина змушена стверджуватись як «стандартний» споживач матеріальних цінностей, саме тому біосфера відчуває такий прес «речово-матеріальної» свідомості людства. «Ключовою ланкою у вирішенні цієї проблеми є набуття людьми властивості автотрофності, завдяки якому вони зможуть не руйнувати біосферу, а включитися у процеси підтримки та збереження її...» [0, с. 50].

Ця автотрофність полягає в тому, що людина в силу свого інтелектуального, все більш глибокого пізнання природничих якостей і властивостей починає використовувати мінеральні ресурси, пов'язані з енергетичними джерелами в новому варіанті. Вона виявляється не тим «автотрофом першого роду...», вона є соціальний організм планети, організм, який еволюціонує з допомогою всіх відомих соціальних організацій, культур, духовності, державних машин ..., дедалі більше стаючи планетарним організмом нового типу» [0, с. 23].

Наша так звана українська «еліта» поки не розуміє цієї, свого роду, доленосності спадщини видатного вченого, її гранична стеля — подолання ленінського, сталінського, брежнєвського, горбачовського спадку у модернізації та оптимізації країни. Вона перейняла філософію успішності для участі у будівництві грошово-доларової піраміди. Сучасна метаполітична свідомість еліти орієнтована не на самостійну важку та відповідальну геополітичну творчість, не на утвердження своєї ідентичності в системі «Захід — Схід», а на повторення всіх болячок капіталізму, що поступово відживає своє. На превеликий жаль, «бенкет під час чуми», свідками якого ми є не тільки стосовно нашої країни, а й по відношенню до всього людства, що колапсує, не дозволяє українському олігархату усвідомити, що всі старі способи збереження «статус-кво» нині вичерпані.

Зараз не стільки держава, скільки суспільство (зберегло уявлення про майбутню статусність освіченої людини, що склалася в епоху радянської освіти) вирішує завдання формування нової людської якості — людини, яка має бачення світу не лише в контексті, що вузько визначається інтересами державного чиновника, що обслуговує олігархічні інтереси абсолютної меншини країни.

Отже, роль світогляду та свідомості Вернадського для сучасної України значно більша, ніж вказівки на наукову складову його творчості. Вернадський подарував світу новий образ майбутнього – майбутнього, яке не потребуватиме загарбницьких воєн та уявлення про напрямок його розвитку.

Список літератури

Вернадский В. И. Автотрофность человечества // Вернадский В. И. Проблемы биогеохимии. Наука, 1980. С. 228—246.

Гиросов Э. В. «Автотрофность» как новая парадигма социального развития // Реалии ноосферного развития. Издательский Дом «Ноосфера», 2003. С. 46—51.

Казначеев В. П., Трофимов А. В. Очерки о природе живого вещества и интеллекта на планете Земля: Проблемы космопланетарной антропоэкологии. Наука, 2004. 312 с.

УДК 330.341:378.4

Юрчишена Людмила,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Донецького національного університету імені Василя Стуса
l.yurchishena@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5904-0758>

ГІБРИДНІ ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Трансформаційні процеси, що відбуваються у вищій освіті України породжують середовище невизначеності та вимагають швидкої адаптації до нових умов функціонування університетів. Основним вектором трансформації університетів із позиції держави є формування Європейського дослідницького простору, що потребує реформування наукової сфери, зміни підходів до проведення досліджень, зокрема, через колаборацію досліджень, відкриту науку, а також адаптацію діючих стандартів України у сфері науки та інновацій до Європейського союзу [1]. Проте, національні та локальні драйвери, що визначають умови функціонування університетів, їх потенціал та фінансові можливості в умовах війни є нетотожними.

Розширення фінансової автономії університетів створює як можливості, так і обмеження відносно фінансування. Фінансова стійкість університетів досягається завдяки реалізації їх економічних моделей, в основі яких закладено ціннісний підхід до визначення взаємозв'язків ключових компонентів моделі (рис. 1) [2].

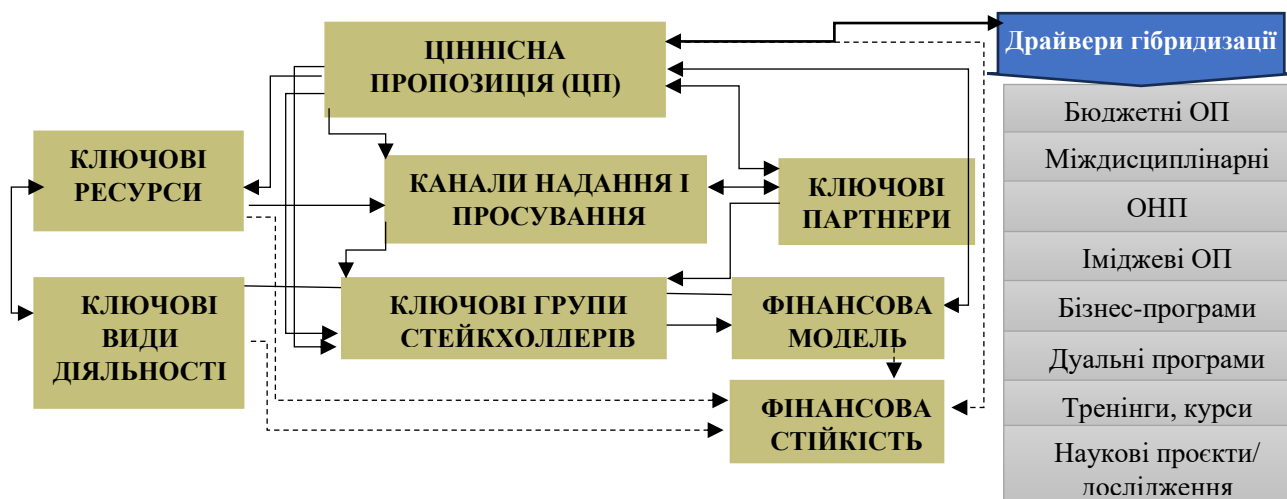

Рис. 1. Ключові компоненти економічної моделі університету

*Побудовано автором за даними [2]

Нестійкість зовнішнього середовища та попиту на ринку освітніх послуг в умовах Covid-19 та війни в Україні породжує гібридизацію економічних моделей університетів, в основі яких закладено ціннісну пропозицію, як здатність університету продукувати унікальні освітні та наукові продукти на запити стейкхолдерів. Ціннісні пропозиції освітньої діяльності можна розділити за рівнями та потенційними здобувачами на бакалаврські, магістерські та освітньо-наукові програми рівня доктор філософії та доктор наук, програми навчання впродовж життя (LLL), наукові дослідження та інші.

Оцінюючи зміну тенденцій впливу ключових драйверів гібридизації економічних моделей університету, умовно можна виокремити наступні етапи:

2014–2019 рр. – популяризація іміджевих ОП, бізнес-програм, тренінгів, курсів, наукових проєктів / досліджень. Такі тенденції обумовлені: популяризацією навчанням впродовж життя (LLL), розробкою ціннісних пропозицій на замовлення бізнесу, влади із врахуванням цільової аудиторії та їх запитів; запитами з боку випускників, потенційних абітурієнтів щодо іміджевих освітніх програм. Визначальним індикатором є якість та сучасність освітніх програм, ціна відповідає ринковій, високий рівень підготовки потенційних здобувачів, наявність бюджетного фінансування.

2019–2021 рр. – іміджеві, міждисциплінарні та бюджетні ОП, зародження дуальних програм, наукові проєкти / дослідження. В даний період тенденції змінюються, проте зберігається попит з боку випускників на якісні, сучасні освітні програми. Це обумовлено обмеженнями Covid-19 щодо можливостей реальної взаємодії та перехід на онлайн навчання, знижується мотивація здобувачів до навчання, як наслідок відбувається перерозподіл пріоритетів із навчання на працевлаштування. Розвиток онлайн, дистанційного та асинхронного навчання, розмиття кордонів для здобуття освіти відкриває як нові можливості, так і створює обмеження для ЗВО. Основним інструментом успіху університетів є кадровий потенціал, їх цифрова грамотність, мотивація до постійного розвитку, наявність потужних ноутбуків, комп'ютерів, доступу до швидкісного інтернету та інших гаджетів. Матеріальна база університетів є другорядним чинником, фінансування на оновлення якого відсутнє.

2022 р. по сьогоднішній день – бюджетні та міждисциплінарні ОП, освітньо-наукові програми (ОНП), наукові проєкти / дослідження, гранти тощо. Повномасштабна війна в Україні ставить нові виклики перед ЗВО, які готові до онлайн навчання, проте більшість із них не можуть створити безпечні умови праці та навчання, відсутні або необлаштовані бомбосховища. Зміна

попиту на ціннісні пропозиції обумовлена зниженням платоспроможності населення, як наслідок популярними є бюджетні освітні програми, освітні програми за регульованими спеціальностями, критичними для розвитку держави, військові спеціальності. Визначальним чинником масового абітурієнта є не якість, а ціна. Набирають популярності магістерські та освітньо-наукові програми серед абітурієнтів чоловічої статі, як можливість отримати бронь від мобілізації. Поряд з тим в науковій спільноті відкриваються можливості щодо реалізації наукових проєктів, досліджень, отримання грантів від міжнародних організацій тощо. Держава створює всі умови для розширення фінансової автономії ЗВО, скорочує бюджетне фінансування та мотивує до модернізації мережі ЗВО, їх укрупнення.

Повоєнний період – бюджетні та міждисциплінарні ОП, бізнес-програми, дуальні програми, тренінги, курси, наукові проєкти / дослідження тощо. Відновлення України потребуватиме сучасних підходів до відбудови всіх сфер економіки, в тому числі і бізнесу, що обумовить формування попиту з боку бізнес-партнерів і влади на короткі бізнес-програми, курси, тренінги. Набуватиме певного розвитку дуальна форма навчання, за умови сприяння її з боку держави та наявних позитивних практик. Низький рівень платоспроможності населення формуватиме попит на бюджетні, іміджеві програми, що вимагатиме не лише якісного їх кадрового забезпечення, а й сучасної матеріально-технічної бази.

Зазначені тенденції породжують гібридизацію економічних моделей розвитку університетів, що впливає на наповнення інших компонентів моделі та визначають тип або поєднання декількох типів фінансової моделі, що є визначальними для забезпечення фінансової стійкості університету.

Список літератури

Європейська та Євроатлантична інтеграція. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/yevropejska-ta-yevroatlantichna-integraciya> (24.09.2023).

Юрчишена Л. В. Формування нової парадигми вищої освіти: драйвери та економічна модель університетів. *Економіка і організація управління*. 2021. №2 (42). С. 142–152.

VII. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ПОТРЕБ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

UDC 37.013.32

Ostap Bodyk,
PhD in Philology, Associate Professor,
Head of English Philology Department,
Mariupol State University
o.bodyk@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4642-8371>

THE EVOLUTION OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN THE 21st CENTURY: PEDAGOGICAL SHIFTS, TECHNOLOGICAL INTEGRATION, AND GLOBAL READINESS

In the 21st century, the landscape of English language education is undergoing rapid transformation. Traditional pedagogical approaches, rooted in the instruction of grammar and vocabulary, are yielding ground to a student-centric methodology. This shift is propelled by a fundamental recognition that language acquisition is not solely a matter of acquiring knowledge but also of honing practical communication skills. In response, educators are increasingly incorporating interactive activities, role-playing, and the integration of authentic materials to enhance students' proficiency in speaking and listening. Additionally, this approach encourages students to explore diverse cultures through project-based learning, nurturing a global perspective.

Historically, English language education placed heavy emphasis on rigid adherence to grammar rules and the rote memorization of vocabulary. However, the pedagogical landscape of the 21st century has witnessed a noteworthy transformation. Esteemed scholars such as Richards and Rodgers (2014) have spearheaded the shift towards communicative language teaching (CLT). This pedagogical approach prioritizes active language use, real-world communication, and robust student engagement. Consequently, it fosters the development of communicative competence, encompassing not only linguistic knowledge but also sociolinguistic and strategic competencies. This transition is firmly grounded in the understanding that language acquisition is intrinsically tied to social processes, necessitating authentic, context-based practice.

Another facet of this pedagogical evolution is task-based language teaching (TBLT), championed by Brown (2007). TBLT places a distinct focus on practical language application through real-life tasks. This approach serves to enhance communication skills, promote understanding, and bolster students' confidence, ultimately cultivating a dynamic and interactive learning environment.

The implementation of CLT and TBLT equips students with the practical application of their language skills, fostering a deeper understanding of the language, enhancing their self-assurance, and boosting their motivation. These pedagogical strategies not only bolster language proficiency but also nurture essential interpersonal skills, including teamwork and problem-solving. Consequently, students are better prepared for real-world communication and are more adaptable to diverse linguistic contexts.

Moreover, the integration of technology into English language education has revolutionized teaching methods. Modern educators harness the potential of educational software, online resources, and interactive whiteboards to engage students actively, providing them with valuable opportunities for practice and feedback. This approach caters to diverse learning styles, augments language skills, and readies students for the demands of the digital age. Simultaneously, it imparts digital literacy

skills that are indispensable for success in today's digital landscape, thus aligning education with the evolving technological terrain of the 21st century.

A salient shift in this educational paradigm involves the renewed emphasis on communication skills. Contemporary English language educators prioritize the development of students' competence in effective written and spoken communication. This is accomplished through the integration of real-world scenarios, including role-playing, debates, and collaborative projects. This refined focus not only elevates language proficiency but also nurtures critical thinking, problem-solving abilities, and empathy, ultimately equipping students for success in our increasingly interconnected world.

In our interconnected global society, the cultivation of cultural competency assumes paramount significance. English language educators are instrumental in promoting the understanding and appreciation of diverse cultures. They have incorporated cultural diversity into their curricula and actively encourage interaction with individuals from various cultural backgrounds. This pedagogical approach not only enhances language learning but also fosters empathy, empowering students to navigate a diverse, interconnected world. Additionally, it fosters values of tolerance and acceptance, ultimately contributing to a more inclusive society.

Furthermore, contemporary English language educators demonstrate an unwavering commitment to lifelong learning. They continually update their skills through professional development, participation in conferences, and ongoing self-reflection and evaluation. This commitment redounds to the benefit of both educators and students, as it ensures the adoption of the latest teaching practices, thus enhancing the quality of education provided.

Modern English language educators exemplify adaptability and flexibility in their teaching methodologies. They adeptly modify their lesson plans to cater to the unique requirements of each class, consistently experimenting with new approaches, undertaking calculated risks, and actively soliciting feedback from their students and peers.

In summation, the mindset of the 21st-century English language educator has undergone a substantial transformation to align with the ever-evolving global landscape. This evolution encompasses significant pedagogical shifts, the seamless integration of technology, and the cultivation of communication skills, the nurturing of cultural awareness, a steadfast commitment to lifelong learning, and a demonstrated aptitude for adaptability. These progressive changes collectively serve to equip students for success in an interconnected world. By placing emphasis on digital literacy and critical thinking, incorporating project-based learning, and leveraging the potential of technology, English language education today extends beyond the realms of grammar and vocabulary. It seeks to foster critical thinking, creativity, and problem-solving abilities, while nurturing a deep appreciation for the language's cultural dimensions. This approach prepares students to thrive in a dynamic, ever-evolving global society.

References

- Brown, H. D. (2007). *Principles of language learning and teaching*. Pearson Education. Available at: <https://smartlib.umri.ac.id/assets/uploads/files/af2ff-language-teaching-principles-1-.pdf> (Accessed 06.11.2023).
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge university press. Available at: <https://www.novaconursos.com.br/blog/pdf/richards-jack-c.-&-rodgers.pdf> (Accessed 06.11.2023).

Дутка Тетяна,
здобувач освіти,
другий освітній рівень,
Маріупольський державний університет
tetiana.dutka@mdu.in.ua

МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Англійська мова, що наразі має статус міжнародної, успішно та впевнено функціонує у різних сферах сучасності та працює як досить ефективний засіб передачі інформації на політичних зустрічах, бізнес-конференціях, культурних заходах, різних економічних форумах та у процесі здобуття освіти. Саме тому, запровадити ефективну комплексну систему вивчення англійської мови – це досить вагома місія сучасних шкіл.

Планшети та смартфони, різноманітні мобільні додатки пропонують різну кількість можливостей креативно та оригінально організувати заняття із іноземної мови. Педагоги можуть доповнювати роботу школярів із підручником на уроці, вдосконалювати методи навчання традиційні. Як відповідний результат, зміна форми роботи із учнями на занятті із використанням мобільних пристроїв може мати досить позитивний вплив на їх мотивацію до навчання.

Смартфони та планшети являються відмінними помічниками під час організації роботи у групах, а також роботи індивідуальної учнів на уроках та навіть самостійно вдома. Разом із тим, мобільні пристрої допомагають у використанні диференційованого підходу до навчання. Тобто, учні одержують завдання в залежності від індивідуальних особливостей та у відповідності до власного рівня володіння іноземною мовою. Виконання завдань із використанням мобільних пристроїв також дає можливість працювати школярам у звичному для них темпі, а це може їм допомогти подолати страх перед безпосереднім вивченням іноземної мови.

Різні мобільні пристрої пропонують значну кількість можливостей для організації навчання на уроках іноземної мови. Досить важливим є й той факт, що робота із планшетами та смартфонами на уроці дає можливість працювати із матеріалами автентичними та спонукає учнів до мобільності, творчості та гнучкості в їх мисленні. Завдання, що передбачають застосування мобільних технологій, сприяють загальному розвитку міжкультурної, комунікативної, лінгвокраїнознавчої, когнітивної, інформаційної та соціальної компетентностей.

Список літератури

Андрійчук К.О. Роль мобільних технологій у вивченні іноземних мов. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути [зб. наук. пр.]: матеріали XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 29 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 363 – 368.

Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с

Костенко І.Г. Використання Інтернет-ресурсів на уроках англійської мови. Таврійський вісник освіти. 2013. № 1 (41). С. 170–176.

Красуля А., Шумило А. Застосування мобільних технологій з метою розвитку іншомовної лексичної компетентності учнів при вивченні англійської мови. Теоретична і дидактична філологія. Серія «Філологія». Випуск 32. 2020. С. 49-59.

УДК 81'242(477.7=14):303.62

Кіор Юлія,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри грецької філології,
Маріупольський державний університет
y.kior@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0009-0008-8789-6175>

Лабецька Юлія,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри грецької філології,
Маріупольський державний університет
y.labetska@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9202-7731>

ВИКОРСТАННЯ СОЦМЕРЕЖ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ ЩОДО МОВНОГО ПИТАННЯ В СЕРЕДОВИЩІ НАДАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ

Населення України є неоднорідним щодо свого національного складу. В кожному регіоні проживають носії мов різних етнічних спільнот, або національних меншин, які можуть жити великими скупченнями або бути розпорошеними, переважно в містах. Усього в Україні нараховується понад 130 національних меншин, які є носіями 79 мов. Однією з таких етнічних спільнот є греки – третя за чисельністю група в Донецькій області.

В свою чергу, грецька етнічна спільнота також є неоднорідною в мовному плані і складається з румеїв (самоназва «греко-елліни») та урумів (самоназва «греко-татари»). Мова румеїв споріднена з грецькою мовою, мова урумів є тюркською, але представники обох груп позиціонують себе як греки і обидві назви етносів перекладаються як «грек».

Між дослідниками-елліністами немає згоди щодо визначення мовного статусу ідіому надазовських греків; здебільшого використовуються терміни «говірка» та «діалект»[1, с.154].

З 90-х років ХХ століття, у зв'язку з набуттям Україною незалежності і курсом на національне відродження, спостерігаються певні позитивні зміни у культурному житті греків Надазов'я: створюються літературні твори румейською та урумською мовами, фольклорні ансамблі, що вивчають і популяризують пісенні та хореографічні набутки надазовських греків, проводяться фестивалі грецької культури тощо. Втім, обидві мови наразі перебувають у категорії загрожених мов, оскільки переважна частина носіїв румейської та урумської мов – це люди похилого віку, а молодь віддає перевагу вивченню новогрецької мови – мови метрополії, і навіть якщо вивчала факультативно в школі румейську або урумську, в побуті дуже мало хто користується нею.

Вивчення та популяризація мови та літературної / культурної спадщини надазовських греків завжди було пріоритетним напрямком діяльності кафедри грецької філології Маріупольського університету. Участь в етнографічних експедиціях, збір та опис польових матеріалів, написання статей та монографій, залучення до читання лекцій провідних діалектологів із університетів Греції, Кіпру, Великої Британії, захист кандидатських дисертацій, кваліфікаційних та курсових робіт – це робота, що здійснила кафедра в

зазначеному напрямку. Окремо слід зазначити щорічне проведення Днів греків Приазов'я, коли студенти і школярі знайомилися з історією, фольклором, літературою, культурою, навіть кухнею греків Надазов'я, стаючи безпосередніми учасниками літературних віталень, театральних вистав, реконструкції обрядів тощо. Щоразу формат проведення заходів змінювався. У планах викладачів кафедри було здійснення експедицій у надазовські села для збору мовного матеріалу, написання підручника з румейської мови, словника румейських діалектів. Але повномасштабна війна внесла свої корективи. Не знищила плани, а змістила акценти. Наразі більшість території компактного поселення греків є окупованою, і, відповідно, організація будь-яких польових дослідницьких проектів є неможливою.

Саме в такий час значно зростає важливість використання соцмереж, які дозволяють проводити онлайн зустрічі, опитування, дискусії, не потребуючи при цьому часу на переміщення, що за умови перебування учасників в різних містах і країнах стає просто неможливим.

Надазовські греки, вимушені через військові дії покинути рідні домівки, ще гостріше відчували потребу у визначенні своєї національної ідентичності. У соцмережах створено багато різних груп, що об'єднують греків України в цілому і греків Надазов'я, або греків Маріуполя, зокрема. В цих групах публікуються актуальні новини з життя грецької спільноти, календар пам'ятних дат, мовні та культурні надбання надазовських греків. Однією з таких груп є спільнота «Надазовські. Свої», учасниками якої є викладачі і студенти кафедри грецької філології Маріупольського університету.

Вже досить довгий час точиться дискусія щодо того, якою повинна бути мова надазовських греків, адже румейська мова складається з п'яти діалектів (говірок), урумська мова містить чотири діалекти, які мають між собою певні розбіжності, інколи досить суттєві. Які мовні різновиди потрібно вивчати та викладати в середовищі надазовських греків: певний діалект, різні діалекти, штучно створену мову на основі синтезу діалектів, новогрецьку мову? Наразі однозначної відповіді на це питання немає.

У листопаді 2023 року кафедрою грецької філології було ініційовано опитування, щоб отримати первинну інформацію щодо мовного питання в середовищі грецької спільноти Надазов'я. В опитуванні взяли участь понад 100 респондентів. Їм пропонувалося оцінити власний рівень володіння румейською, урумською та новогрецькою мовою, обравши одну з відповідей: «розмовляю, можу виразити свої думки»; «багато що розумію, але говорити складно»; «знаю та використовую у власному мовленні окремі слова, фрази»; «не володію, але хочу вивчити»; «не володію».

Дослідження показало, що майже половина опитаних (49,5%) не володіють румейською мовою, з них понад третини (14,1% всіх опитаних) хотіли би вивчити її. 18,2 % респондентів можуть вільно спілкуватися румейською, стільки ж можуть використовувати у власному мовленні окремі слова і фрази; трохи менша кількість (14,1%) достатньо добре розуміють, але висловлюються з трудом.

Лише 5% з тих, що взяли участь в опитуванні, розуміють і можуть висловлюватися урумською, 8,9% мають середній рівень володіння, 11,9% вживають окремі слова і фрази. Решта (74,2%) зовсім не володіють урумською, але близько четвертої частини їх (17,8% всіх респондентів) хотіли б вивчити цю мову.

Щодо рівня володіння новогрецькою мовою, 27,7% має достатній рівень володіння мовою, ще 12,9% та 13,9% мають середній або низький рівень володіння. Трохи менше половини респондентів (46,5%) не знає її зовсім, але 17,8% з усіх, хто долучився до опитування, хотіли би вивчати новогрецьку. Значна частина учасників опитування (близько

13% респондентів) не цікавиться вивченням румейської та урумської, але на певному рівні володіють новогрецькою.

Близько 4% респондентів не володіє жодною із трьох зазначених в опитуванні мов і не проявляє інтересу до їх вивчення; близько 6%, навпаки, хотіли би вивчити всі три мови. Решта опитуваних цікавляться вивченням принаймні однієї з мов надазовських греків. Також не може не тішити той факт, що деякі респонденти відмічали володіння в тій чи іншій мірі обома мовами – румейською та урумською.

Отже, первинне опитування дає підстави стверджувати, що інтерес до вивчення мов надазовських греків існує, і незважаючи на війну, певна робота з їх збереження і поширення – зокрема румейської мови – ведеться: в своєму телеграм-каналі мовний активіст Микола Ахбаш викладає самовчитель румейської мови для всіх, кого це цікавить. Юлія Лабецька ініціювала проєкт, спрямований на документування та збереження в електронному репозитарії текстів румейських народних пісень, які будуть містити повний опис, запис в різних графічних системах та переклад на три мови. Розробник програмного забезпечення Микола Макмак розробив чат-бот, створений на базі існуючих словників румейської та урумської мови. Чат-бот функціонує на платформі Telegram та дозволяє легкий пошук перекладу окремих слів.

Подібні опитування будуть продовжуватися, наразі має бути розроблений більш детальний опитувальник і напрацьована методика опитування за допомогою соцмереж. Такі опитування можуть бути використані для пошуку найоптимальніших шляхів вирішення мовного питання в середовищі надазовських греків, а також стануть в пригоді при розробці освітніх та культурних проєктів з боку академічної спільноти.

Список літератури

Кутна Ю.Б., Потіпак Ю.А. Ідіом приазовських греків-румеїв: визначення статусу та проблеми дослідження. *Вісник Донецького національного університету*. Серія Б : Гуманітарні науки. 2014. Вип. 1-2. С. 153–157.

UDC 378.016:81'243

Pavlenko Olena,
Doctor of Philology, Professor,
Professor of English Philology Department,
Mariupol State University
h.pavlenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3747-4651>

INCORPORATING CULTURAL ASPECTS IN EFL TEACHING

In recent years there has been a growing interest in the issues regarding cultural dimension in foreign language teaching, English in particular, that due to its worldwide reach and increased recognition proves to be a global language and dominant lingua franca for international communication both in general and specific contexts. Regarding this, scholars and researchers as well as experts in the field put forward their reflections, views and proposals on matters relating to culture-centered approach in teaching English as a foreign language (EFL). Some of them appear to be deeply controversial rather than arguable, thus provoking debates and discussions on the key issues that are of current relevance to professionals engaged in transnational education (C. Chapelle, D. Debra, H. Haster, S. Kaycheng, S. Nieto, etc.).

Among those that cover the problems in question were, in particular, the ones considering the statement whether *EFL teachers should teach students the language, but not form their cultural competence and awareness*. The issues above often spark heated debates on the thematic forums and conferences, which due to a *growing increase of IT makes it possible to provide teaching and learning beyond the classroom and further discuss approaches, methods and techniques applied in more inclusive, accessible and less time-consuming format* (Online conference “Language as a Means of Intercultural Communication” held on 11-12 May, 2023 with thematic panels “Language as a Scope of the Present”, “Interpreting Culture in Translation”, “Online/Offline Communication in Time and Space” and “Evolution of Foreign Language Teaching Methods”; the webinar “The Task-Based Learning Approach: what, when and how” held and organized by Cambridge Centre for Teaching and Learning on 12 October 2022; the Transform4Europe webinar “Do you hear what I hear? Avoiding the pitfalls of intercultural communication” held on 30 May, 2022).

In this paper we share commentaries and ideas that we consider to be the most pressing ones during the plenary meetings and the follow-up workshops. Drawing from the discussion regarding the appropriateness of incorporating intercultural awareness in our teaching process, a major part of the participants aimed to highlight the variations in discourse expectations among different cultures. The debate also delved into the correlation (or absence of it) between enhancing trainees’ communication skills as well as motivating them to navigate the intercultural communication. Apparently, the discussions promote intellectual curiosity about the above-mentioned problems. The speakers’ unanimous opinion was vividly reflected in their claim that one cannot teach language without teaching the culture and that the concept of culture in the language classroom held diverse meanings for different individuals. Yet, they support the notion that traditional language teaching has often concentrated solely on mastering the language code, offering limited opportunities for developing such understanding. Furthermore, they put forward the ideas of viewing the process of EFL teaching in the broader aspect of language education which plays a crucial role in fostering intercultural understanding. The reflections on this were also articulated during panel discussions regarding the proofs that cultural approach employs authentic materials, cultivates intercultural communication skills, and thus, promotes critical thinking. The methodology used strives to build cultural competence, preparing the trainees as global citizens capable of navigating a diverse world. By exploring various English-speaking cultures and questioning stereotypes, it goes beyond linguistic proficiency, thus fostering a holistic perspective on language and its societal intricacies.

In this regard, we consider *homestay immersion* in the English-speaking countries, i.e., the United Kingdom and the USA essential and more advantageous to achieve this target as well as facilitate the rapid progression of trainees’ language proficiency. The natural way of learning and improving their language skills via the programme in question comes to be provided when they *share the everyday life of the hosting family* practicing the language through communication and various activities (learning as a fun) supported by a “Closer Supervision” option. That could include, for instance, their *engagement in cooking sessions* (learning typical dishes, sharing in the gastronomic culture, and savoring trainees’ creations with the host family), *exploring filmography* to improve comprehension, accent understanding, and cultural insights with the host’s supervision, *engrossing into animated discussions* with community’s ‘Constructive Conversation & Debates’, covering political, historical, social and more other issues, *experiencing walking or shopping tours* to discover landmarks and local stories as well as featuring diverse shopping habits and country’s consumer behaviour, or *embracing* various board games for language learning and socialization. All these activities prove to provide a unique blend of language practice and cultural immersion. IN this light, Chapelle and Debra (Chapelle: 2016, Debra: 2018) accentuate on the necessity for EFL teachers to

consider a number of issues including the curriculum, methodology and the materials used in the context of what learning objectives they set for the course: either to enhance trainees' *cultural awareness* or to teach *cultural information*.

The challenge is to decide on what and how to assist in advancing students' global citizenship via using English as their foreign language. Furthermore, among Guiding Principles for Creating Safe, Inclusive, Supportive, and Fair School Climates (USA, 2023) "fostering a sense of belonging through a positive, safe, welcoming, and inclusive school environment <...> where each student is welcomed by creating authentic peer and educator engagement with respect for cultures represented within school communities" occupy a prominent place (Guiding Principles for Creating Safe, Inclusive, Supportive, and Fair School Climates, 2023:9). Accordingly, social and cultural contexts form peculiar attitudes and values (personal, social, societal and human) that appear to be frequently used in a variety of approaches and terms. In his regard, Haste considers it essential to clarify the abovementioned concepts for developing "a common language and shared understanding" (Haste, 2018:1) and provide some clear definitions for the terms that according to him, include "affective outcomes", "aptitudes", "attributes", "beliefs", "dispositions", "ethics", "morality", "mindset", "social and emotional skills", "soft skills" and "virtues" or "character qualities" (Haste, 2018:1). In practice these concepts are recognized in terms of *cognition* that include *rules of addressing and greeting* that come out in other languages due to the cultural differences, *entailing dissimilar language expressions* (idioms, proverbs and sayings, cultural, historic and ethnic realia etc.), *writing essays* of various types as well as understanding *etiquette and social norms* etc. Still, we can find many other different language aspects closely intertwined with culture.

Thus, there has been still plenty to talk from the theoretical ground to its practical implementation. To adequately cultivate this in language education, we find it indispensable to move beyond isolated fragments of theory regarding the target language culture by prioritizing the forming of cultural awareness and the ability to accumulate trainees' cultural knowledge to facilitate and encourage effective barrierless communication.

References

Chapelle, Carol A. *Teaching Culture in Introductory Foreign Language Textbooks*. London: Palgrave Macmillan UK, 2016. <http://dx.doi.org/10.1057/978-1-137-49599-0>

Rader, Debra. "Exploring culture and language." In *Teaching and Learning for Intercultural Understanding*, 39–55. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018.: Routledge, 2018. <http://dx.doi.org/10.4324/9781315103495-5>

Soh, Kaycheng. "Language Learning and Culture Teaching: Culture in Language." In *Teaching Chinese Language in Singapore*, 3–8. Singapore: Springer Singapore, 2020. http://dx.doi.org/10.1007/978-981-15-1149-3_1.

Haste, H. (2018), Attitudes and Values and the OECD Learning Framework 2030: A critical review of definitions, concepts and data, OECD, https://www.oecd.org/education/2030-project/contact/Draft_Papers_supporting_the_OECD_Learning_Framework_2030.pdf

Guiding Principles for Creating Safe, Inclusive, Supportive, and Fair School Climates

U.S. Department of Education Miguel A. Cardona, Ed.D. Secretary of Education Office of Planning, Evaluation and Policy Development Roberto J. Rodríguez Assistant Secretary March 2023 <https://www2.ed.gov/policy/gen/guid/school-discipline/guiding-principles.pdf>

Педченко Олена,
кандидат філологічних наук,
завідувачка кафедри прикладної філології,
Маріупольський державний університет
o.pedchenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7456-7040>

ТЕАТРАЛЬНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПРОЄКТ, ЯК ФОРМА ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ

Театр – дієвий і переконливий спосіб міжкультурного спілкування, а отже й невід'ємна складова культурної дипломатії. Сучасна європейська драматургія є дзеркалом західного суспільства, яке ретранслює його цінності, надії та переживання українцям. Таким чином залучення молоді до пропаганди європейської культури та підтримка аматорського молодіжного театрального руху в регіонах є важливою для розвитку регіонів. Заклади вищої освіти завжди є осередками формування інтелектуальної еліти суспільства, в яких зароджуються передові ідеї, вони є сплавом досвіду, мудрості та енергії, новаторського мислення. Створення умов для практичної співпраці університетів регіонів, обмін опитом у літературно-перекладацькій діяльності, розширення професійних можливостей викладачів та випускників-філологів, їх співробітництво з театральними діячами, підтримка аматорського молодіжного театрального руху в регіонах, інформування про культурний розвиток регіону за допомогою засобів Інтернет може бути дієвою формою відбудови культурного життя деокупованої території у співпраці з іншими регіонами країни. Тому філологи Маріупольського державного університету за участю колег із Запорізького національного університету та Дрогобицького державного педагогічного університету мають надію на продовження проєкту регіонального розвитку, який з 2021 році реалізувався за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу, за номером 13420 – 20 «Фестиваль театральних колективів закладів освіти за п'єсами європейських авторів у власних перекладах «Театр-International» (2021-2023), та був призупинений в наслідок воєнної агресії.

Проєкт мав охопити багатьох учасників перекладацького та постановочного процесу – режисерів, перекладачів, студентів, і, звісно, широку глядацьку аудиторію у різних регіонах України. Було започатковано довгострокову програму підтримки перекладу, промоції та постановок сучасної європейської драми в Україні, що було віддзеркалюванням проєкту Українського дому - [transmission.ua: drama on the move](http://transmission.ua), який мав реалізовуватися протягом 2020-2022 рр.

Театральний переклад виходить за межі літератури, адже кінцевий формат такого перекладу – це не письмовий матеріал, а мова акторів на сцені. Успіх постановок зарубіжних п'єс багато в чому залежить від вдалого перекладу. Актори через мову впливають на глядача, тому якість сценічного тексту, відповідність його театральній дії має велике значення для всієї вистави. З цієї причини перекладачу потрібно співпрацювати безпосередньо з трупю театру і режисером, вибудовуючи роботу під конкретні вимоги. За театральні переклади беруться не тільки перекладачі та письменники, але також мистецтвознавці або театралі, тому що для цього напрямку потрібно бути обізнаний зі специфікою театрального жанру.

Ще одна сторона театрального перекладу – створення титрів. Якщо вистава йде на іноземній мові, переклад транслюється залу на спеціальній панелі, встановленої на сцені. Такий спосіб часто застосовується в музичних виставах, де саме мовне наповнення

залишається без перекладу, або на гастролях зарубіжних театрів. Є й інший спосіб відображення титрів: індивідуальні планшети для іноземних глядачів. Такий спосіб дозволяє надати переклад на різних мовах, не відволікаючи більшу частину залу. Правила перекладу тут схожі зі створенням субтитрів до фільмів. Однак, на відміну від субтитрування кіно, театральний переклад накладає на виконавця більш жорсткі обмеження. Тут титри повинні бути максимально лаконічними, щоб не перетворити перегляд вистави в читання. Адже глядачеві доводиться не просто витратити час на читання титрів, але постійно переводити погляд зі сцени на планшет.

Художній переклад не завжди представлений окремим курсом, як один з аспектів підготовки студентів за освітніми програмами зі спеціальності 035 Філологія. Він вважається самим складним (творчим) видом письмового перекладу і тому потребує додаткового постійного вдосконалення. З цього приводу у проєкті було заплановано навчання перекладачів, проведення перекладацького конкурсу з оприлюдненням результатів у вигляді друкованої збірки перекладених п'єс сучасної європейської драми, що мало стати внеском у ознайомлення українського суспільства з сучасною європейською драмою. Але п'єса живе на сцені, тому доробок перекладачів широкому колу глядачів має представити театральний фестиваль.

Сталість результатів проєкту після його завершення буде забезпечуватимуться за рахунок використання текстів перекладів п'єс європейських драматургів у репертуарах українських театрів. Налагодження співробітництва театрів і закладів освіти буде сприяти подальшому розвитку співпраці на взаємовигідних умовах для розвитку гуманітарної галузі регіонів та естетичного виховання молоді, підвищення культурного рівня місцевої громади.

Обмін практичними та науковими досягненнями у сфері художнього перекладу вишів різних регіонів буде продовжено у проведенні міжрегіональних, всеукраїнських перекладацьких конкурсів, баркемпів, семінарів, тощо. Для чого буде використовуватися обладнання та устаткування, що було отримано для проведення цього проєкту.

Інформаційні матеріали про хід проєкту, що будуть оприлюднені на YouTube-каналі проєкту «Театр-International» забезпечить доступ до напрацювань проєкту, що створює можливості для передання інформації та досвіду проведення перекладацько-театрального проєкту іншим заінтересованим сторонам, а саме закладам освіти, аматорським та професіональним театрам. Особливе значення проєкт має для цільових груп, а саме для студентів-перекладачів, які отримають унікальний досвід для подальшої трудової діяльності. Також участь у проведенні тренінгу можна вважати підвищенням кваліфікації викладачів-філологів закладів вищої і середньої освіти.

Робота по реалізації цього проєкту зупинилась 23.02.2022, у той день було проведене перше заняття перекладацького тренінгу «Сучасний переклад драми як культурний діалог», якій зібрав біля 150 учасників не тільки з указаних регіонів, що символізувало завершення великої підготовчої роботи. Зараз учасники проєкту від МДУ, ЗНУ і ДДПУ дуже зацікавлені у продовженні проєкту після перемоги. Реалізація його є демонстрацією не тільки внутрішньої солідарності молоді України, але і можливість подякувати країнам Європи за підтримку і допомогу через звертання до їх драматургії, її перекладу і постанови.

Список літератури

Довгострокова програма підтримки перекладу, промоції та постановок сучасної української драми у країнах Європи – transmission.ua: drama on the move. *The Ukrainian Institute*, 2020. URL:

УДК 811.131.1

Поклад Таїсія,
старший викладач кафедри романо-германської філології,
Маріупольський державний університет
t.poklad@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5975-0664>

ВПРОВАДЖЕННЯ КУРСІВ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ ЗАДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Людина сьогодення має змогу вивчати будь-яку іноземну мову, яка була б їй цікава: починаючи з більш універсального та класичного варіанту вивчення англійської мови, закінчуючи вивченням не таких популярних, але не менш важливих мов різних націй, наприклад, естонської, хорватської, ісландської тощо. Опанування людиною тієї чи іншої мови – це питання не тільки особистих ресурсів людини, а саме грошей, часу та бажання, але і питання реалізації та доступності процесу навчання, які є не менш важливими факторами у вивченні іноземної мови.

Вивчення саме італійської мови відкриває для українців не тільки можливості ознайомитись з історією та культурою цієї цікавої держави, але і сприяє міцним міжнародним відносинам між нашими країнами, що не в останню чергу позитивно впливає на процес євроінтеграції України. Відкриття італійських центрів культури в Україні сприяє можливостям комунікації, залучення та обміну італійців та українців задля позитивного впливу на українську культурну та наукову діяльність, а заглиблення в італійське культурне середовище допомагає українцям знайти спільні культурні коди, які вказують на те, що Україна – це європейська держава, якій притаманні європейські цінності [3, с. 145].

Важливість ознайомлення з італійською культурою та потреба суспільства у вивченні італійської мови, відкриває нові шляхи для можливостей та реалізації цієї потреби в стінах університетів, які можуть запропонувати навчання італійській мові з професійним нахилом у наукову або перекладацьку сфери діяльності. Проте, університети в Україні, які навчають італійській мові, частіше за все не передбачають мовні італійські курси, які б могли допомогти опанувати мову людині, яка не вчить італійську мову та культуру професійно. Не в останню чергу, через такі обмеження та відсутність широкої популяризації, італійська мова не має настільки широкого розповсюдження в Україні, як, наприклад, англійська, німецька чи французька мови, проте вона все ще залишається дуже важливою мовою для підтримки міцних міжнародних зв'язків з Італією [1, с. 39].

Курси італійської мови – це певна реалізація та популяризація мовних потреб українців, яка б могла захопити зацікавлених українців до вивчення цієї красивої та цікавої мови. Такі курси мали б відповідати пізнавальним потребам людей, сприяти створенню позитивної мотивації до вивчення італійської мови, а також містити новий та корисний інформаційний матеріал, що буде включати в себе не тільки мовне навантаження, а бажано ще й культурну складову, щоб учні мали можливість заглиблюватись в багатогранне італійське культурне середовище.

Такий підхід до викладання італійської має зумовити виникнення особливої методичної діяльності, за якою, університет мав би впроваджувати курси різного рівня володіння мовою,

які мали б підходити до різних учнів, відносно їхнього рівня володіння мовою. Навчання на подібних курсах необхідно розглядати комплексно, як визначену та особливим способом організовану навчальну систему для учнів і методичну роботу викладача, що буде спрямовано на оволодіння людьми італійською мовою в усній та письмовій формах відповідно до намірів людей щодо навчання, які можуть завчасно узгоджуватись з викладачем. Така практика не є новою в Європі, в цьому році Товариство Данте Аліг'єрі (*Società Dante Alighieri*) та Міністерство університетів і досліджень Італії (MUR) відкрило безкоштовні курси італійської мови для наших біженців, які знаходяться в Італії, проте, тільки для тих, хто вже навчається в італійських університетах [2].

Іноземна мова – це інструмент для розуміння іншої людини та іншої культури, який відкриває нам двері у зовсім інший культурний простір, знайомить нас зі спільними та відмінними рисами між різними суспільствами, з мистецтвом, з національною кухнею, з наукою та здобутками іншої держави тощо. Вивчення італійської мови допоможе Україні побудувати міцний міжнародний зв'язок з Італією, що є важливою ціллю для нашої держави як на сьогоднішній день, у військовий час, так і буде важливо і в післявоєнний час, коли нашій країні остаточно нічого не заважатиме тримати чіткий курс на євроінтеграцію.

Список літератури

Герман Л., Шульга І. Сучасні підходи до викладання іноземної мови. *Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. №84. 2021. С. 37-40.

Посольство України в Італії. URL: <https://italy.mfa.gov.ua/news/bezkoshtovni-kursi-italijskoyi-movi-dlya-studentiv-z-ukrayini> (дата звернення: 24.11.2023)

Секунова Ю. Україна та Італія – суб'єкти міжнародного права: характерні особливості міжнародних відносин. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. №4. 2019. С. 144-148.

УДК (314.114:316.347):82"36"- 021.68(045)

Романуха Олександр,
к.і.н., доцент, доцент кафедри економіки та бізнесу,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Сінєгіна Єлизавета,
здобувач вищої освіти, перший освітній рівень,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
siniehinayelyzaveta@gmail.com

ЛІТЕРАТУРА, ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОВОЄННОМУ СВІТІ

Ідентичність – складний багатовіковий процес, котрий формується лише за особливих умов, в яких знаходиться конкретний індивід або група індивідів. Національна ідентичність є комплексним поняттям, що показує, як саме людина відчуває себе в тій чи іншій групі або спільноті. Це нормально, коли людина під час процесу самопізнання відчуває додавання або навпаки – відокремлення себе від окремих частин ідентичності, бо це є одним з ознак розвитку та розуміння власного місця в суспільстві. Ми формуємо свої переконання завдяки багатьом чинників: власні ідеї, спільна історія, проживання на певній території, вплив довкілля. Усе це вказує на те, що людина формує своє уявлення про власну ідентичність

завдяки соціокультурному середовищі й це все не є лише біологічним фактором людського організму.

Після Другої світової війни багато країн зіткнулися з руйнуванням своєї культурної спадщини. Літературні твори стали важливим інструментом для відновлення та збереження культурних цінностей і традицій. Розповідаючи історії про свій народ, письменники допомагали відновлювати втрачені традиції та зміцнювати національну ідентичність. У цей період існували певні стереотипи та уявлення про Україну, котрі були сформовані у період 19-20 століть, коли були популяризовані романтично-національні тенденції. Цим утвореним уявленням посприяли вже відомі представники боротьби за українську державність: І. Франко, Л. Українка, С. Петлюра, М. Грушевський та інші.

Другий чинник формування національної ідентичності була комуністична ідеологія на території тогочасної УРСР, разом з нав'язуванням російських митців в освіту української молоді, що значно впливало на народ у психологічному напрямку, коли на меті було лише бажання вижити, тим самим сприяючи нищівному впливу пропаганди [3,с.95]. Останнім, та найважливішим аспектом у формування української ідентичності є мовне питання. В умовах повоєнного середовища використання власної мови є як ніколи особливо важливим, якщо говориться саме про літературну милозвучність, бо художня література не лише розширює багатий спектр мотивів української ідентичності, а й дає можливість замислитися над історією та культурою держави. На думку І. Огієнка, держава, яка не створила загальнонародної літературної мови, не може називатися державою. Держава повинна мати літературну мову. Головним завданням самосвідомої нації є прагнення до розвитку власної літературної та мовної культури. Твори спонукають до самостійних роздумів, дозволяючи читачам визначати свою національну ідентичність [1, с.42].

У книгах про виховання через художню літературу основна ідея полягає в тому, що книги зображують життя суспільства. Розуміння того, як люди поведуться і чому, важливо для тих, хто читає ці книги. Наприклад, діти пізнають світ не лише за допомогою інтелекту, а й за допомогою емоцій. Тому вплив книжок на читацькі емоції та вподобання дуже значний. Безперечно, література зберігає національні традиції та спонукає до роздумів про національну історію та культуру. Національна ідентичність формується словами письменників і поетів саме завдяки використанню багатств нашої мови, у суспільстві вже зараз є дуже помітними зміни щодо ідеї національної ідентичності. Так, за даними опитування Київського міжнародного інституту соціології на кінець 2022 року було доведено, що українці почали спілкуватись українською мовою вже на 7% більше, ніж у 2017 році, ще 17% використовують «переважно» саме українську у повсякденному житті. Ці цифри переважають статистичні дані щодо використання російської у побуті, лише 6% станом на 2022 рік [2]. Саме збереження національної ідентичності відіграє ключову роль у реалізації національних ідеалів в суспільстві. Отже, література є не лише засобом передачі інформації, а й важливим чинником для формування національної ідентичності.

Список літератури

Журба, К.О., Бех, І.Д., Докукіна, О.М., Федоренко, С.В., & Шкільна, І.М. (2019). Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія. Київ.
<https://lib.iitta.gov.ua/718615/>

КМІС. Прес-релізи та звіти - Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го.
Домашня сторінка КМІС. URL:

<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1173&page=1&fbclid=IwAR2t>

VFeekMzTaFIYsMq_UZXIQLrXQ_5QyBDraolDwruFOLLQKylchQz3zwQ (дата звернення: 01.11.2023).

Розумний М. Фактори сучасної національної самоідентифікації українців. Політичний менеджмент. 2007. № 1. С. 93–99.

УДК 372.881

Стьопін Максим,
Старший викладач кафедри англійської філології,
Маріупольський державний університет
m.styopin@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9426-9892>

**ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПІД ЧАС
ПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТІ
МЕССІНИ ТА SUMMER YOUTH ACCELERATION PROGRAMME
(НА ПРИКЛАДІ СТРАТЕГІЧНОГО СИМУЛЯТОРА «СВІТ ГРОМАД»)**

У сучасній освітній сфері України гейміфікація стає важливою методикою для дослідження, освіти учнів та дорослих, поліпшення міського середовища та організації взаємодії між різними суб'єктами громадянського суспільства [1]. Гра – це система, в якій гравці задіяні у вирішенні штучного конфлікту, що визначається правилами та має вираження у кількісному результаті. Гейміфікація відрізняється від інших ігрових форматів тим, що її учасники орієнтовані на ціль своєї реальної діяльності, а не на гру як таку. Ігрові елементи інтегруються до реальних ситуацій для мотивації конкретних форм поведінки у заданих умовах [2].

Хороша гра задовольняє потреби учасників у автономії, компетентності та визнанні. Яскравим прикладом такої гри є унікальна українська настільна кооперативна стратегія для керівників та менеджерів змін у жанрі соціального симулятора «Світ Громад», яка була розроблена командою на чолі з Михайлом Войтовичем та Тарасом Тимчуком.

Ця гра з'явилась в МДУ після участі команди факультету іноземних мов в літній програмі Summer Youth Acceleration Programme, яка була частиною проекту «Молодіжний кластер у громаді: гейміфікована акселераційна програма для пошуку та залучення молоді в життя своєї громади», що реалізувалася ГО «Інститут політико-інформаційних досліджень», в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Європейського Союзу. Упродовж насиченого інтенсивного курсу викладачі та студенти факультету іноземних мов МДУ мали змогу пройти навчальний курс з використання гри «Світ Громад. Акселератор – III» в якості освітнього інструменту, завершити низку тренінгових програм на навчально-інформаційній платформі <https://woc.org.ua/> та отримати можливість імплементації цієї розробки в освітньо-виховному просторі МДУ [3].

Розглядаючи можливості гейміфікації, необхідно зауважити, що ця методика дозволяє тестувати нові поведінкові моделі і робити певні висновки не тільки по закінченні гри та дебрифінгу, але і безпосередньо під час ігрового процесу.

Гра "Світ Громад" спочатку використовувалася в межах проекту SYAP (Літня акселераційна програма для молоді), але пізніше її успішно застосували як інструмент тимблдінгу у процесі оновлення студентської ради ФІМ. Ця спроба виявилася настільки успішною, що через короткий час був відкритий відбір на проведення ігор через велику кількість бажаючих. Гра дозволила підвищити рівень соціальної активності серед студентів,

розвинути навички командної роботи та стала ефективним інструментом для аналізу та коригування поведінкових моделей [3].

Далі гра була адаптована для використання в університеті Мессіни в Італії, де проводилося дослідження щодо реакції студентів на гру. Результати показали, що гра є ефективним інструментом для аналізу та коригування поведінкових моделей, а також для налагодження контактів серед учасників.

Також було проведено порівняльне дослідження моделей поведінки студентів України та Італії після реалізації гри. Воно показало, що італійська система вищої освіти менш формалізована, а українські студенти більше прагнуть "зламати" систему, в той час як італійські здобувачі пристосовуються до неї. Також було виявлено, що італійські студенти більше прагнуть інтегруватися в громаду, а українські студенти обирають розвиток громади у перспективі.

Отже, гра "Світ Громад" виявилася ефективним інструментом налагодження контактів та аналізу та коригування поведінкових моделей у разі систематичного її використання.

Список літератури

Дядікова Олена. Гра як інструмент: що таке гейміфікація? Спецпроект "Гейміфікація". MISTOSITE. URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/hra-iak-instrument-shcho-take-heimifikatsiia> (дата звернення 15.10.2023).

Гейміфікація в освіті. GIOS: інноваційна школа майбутнього. URL: <https://blog.gioschool.com/gamification> (дата звернення 16.10.2023).

Стьопін М.Г. Зустрічайте: «Потім Придумаємо». Блог «Гра Світ Громад і деструктивні моделі поведінки». URL: <https://woc.org.ua/game/article/303> (дата звернення 18.10.2023).

УДК 378.016:811.14'06

Шкуринська Тетяна,
Директор Сартанського ліцею
tatianaserkutan@ukr.net

ПРОЄКТ «МОВНИЙ ГОРИЗОНТ» ЯК ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Україна - країна, яка має величезний потенціал та гостро відчуває потребу в інтеграції на міжнародному рівні. Знання іноземних мов відкриває двері до глобального спілкування та співпраці, створюючи для наших дітей можливість бачити себе у світі, брати участь у міжнародних процесах, бути більш конкурентоспроможними на ринку праці.

Одним із найбільш ефективних та сучасних підходів до вивчення іноземних мов визнається комунікативний підхід. Він створює стимулюючий та захоплюючий процес навчання. Цей підхід враховує сучасні вимоги до мовного навчання та формує учнів, які можуть ефективно використовувати мову в реальних життєвих ситуаціях.

Мета цього дослідження полягає в аналізі та оцінці ефективності комунікативного підходу у вивченні іноземної мови

Гіпотеза передбачає, що використання комунікативного підходу у вивченні іноземної мови призведе до ефективного використання мови в реальних життєвих ситуаціях.

Об'єктом дослідження є сам процес вивчення іноземної мови з використанням комунікативного підходу.

Предмет дослідження: проєкт «Мовний горизонт», що впроваджується в рамках комунікативного підходу.

Для реалізації поставленої мети і перевірки гіпотези дослідження необхідно вирішити такі завдання:

1. Проаналізувати структуру та методи проєкту "Мовний горизонт".
2. Визначити, як проєкт впливає на розвиток комунікативних навичок учасників.

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно зачіпає найбільш сучасні проблеми, які постають перед вчителем іноземної мови.

Практичне значення цього дослідження полягає в тому, що ця робота може служити основою для розробки методичних рекомендацій щодо впровадження комунікативного підходу у навчання іноземної мови.

Ми мали змогу почати реалізовувати проєкт "Мовний Горизонт". У рамках проєкту були проведено наступні заходи:

1. Організація шкільного мовного клубу "English Explorers Club".

Діяльність клубу спрямована на досягнення ряду цілей:

- Формування почуття європейської єдності та розширення знань про ЄС
- Поглиблення світогляду учасників та розширення їхнього соціального кола.
- Ознайомлення з культурою, мовою, традиціями та історією народів Європи.

До завдань клубу включається:

- Активізація навчального, наукового та творчого потенціалу учнів, а також формування їхніх інформаційно-комунікативних навичок.
- Поширення інформації про Європу, її країни та Євросоюз.
- Сприяння вивченню іноземних мов.
- Розповсюдження нових форм позашкільної діяльності серед учнів.

2. Залучення спеціалістів з інших країн у навчальний процес.

3. **Організація Спікер-хабу** (speaker hubs) або спікерської групи - це групи людей, які збираються для спілкування на конкретній мові, з метою практики та покращення навичок. Це практика реального спілкування. Використання спікер-хабів може бути важливою складовою вивчення англійської мови з різних причин:

- Участь у спікер-хабах дозволяє отримувати реальний досвід спілкування англійською мовою з різними людьми, що поліпшує вміння виражати свої думки та розуміти інших.
- Спілкування з різними людьми може допомогти розширити словниковий запас, навчити вживати різноманітні вирази та нюанси мови, які часто використовуються в розмовній англійській.
- У спікер-хабах можна взаємодіяти з людьми з різних країн, що допомагає краще розуміти культурні аспекти мови.
- Залучення до спільної мовної практики може слугувати додатковою мотивацією для регулярного вивчення мови.
- Спілкування з носіями мови допомагає поліпшити вимову та акустичне сприйняття мови.

Очікувані результати від впровадження проєкту «Мовний Горизонт»:

- Збільшення кількості учнів, які зацікавлені вивченням іноземної мови.
- Покращення результатів мовних іспитів.
- Збільшення інтересу учнів до вивчення іноземних культур.
- Залучення шкільного колективу та батьків до активної участі в проєкті.

Проект «Мовний Горизонт» покликаний піднести якість мовної освіти в нашому ліцеї, розкриваючи нові перспективи для учнів та готуючи їх до успішної майбутньої кар'єри та глобального громадянства.

Вивчення іноземних мов в українських школах є вкрай важливим елементом сучасної освіти. Це не лише інструмент для спілкування, а й ключовий чинник, що формує готовність учнів до життя в умовах глобальної спільноти. Важливо продовжувати розвивати і покращувати програми вивчення іноземних мов, даруючи учням можливість отримати весь спектр переваг, які це надає.

VIII. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

UDC 004.72

Shanaiev Ihor,
graduate student of the 3rd year of the specialty
"Architecture and Urban Planning",
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»
ShanaievIhor@gmail.com

Shapoval Dmytro,
graduate student of the 2nd year of the specialty
"Architecture and Urban Planning",
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»
Shapoval_Dmytro@ukr.net

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ARCHITECTURE OF POST- WAR RECONSTRUCTION

Researchers and future specialists consider theoretical and practical materials about technical means and methods of collecting, accumulating, processing and using information of various types (textual, numerical, tabular, graphical, spatially distributed) and their application in architecture. Various methods for developing and creating databases are analyzed, and the capabilities of the most common software packages for computer graphics, computer-aided drawing and design are considered, which is a response to the needs of the development of modern architecture. Many studies by scientists have been carried out on the study of information on the basics of using computer technologies and their application in the activities of an architect and builder. Now there is a great need to master software and hardware design tools in architecture, on the basis of which we can draw a conclusion about the prospects for these professions, which are becoming most in demand in the labor market, new and promising professions, which indicates the need to master modern information and communication technologies.

Application programs help a professional create a design project for an apartment in simpler and more understandable, as well as free design programs. Moreover, in almost all cases you don't even need to download the program - they work online. But not all modern programs have the full range of necessary tools for every case. It is necessary to study the capabilities of each program, and in this article we reviewed a list of currently relevant programs, the development of which does not require much time and technical means. Let's analyze the list of interior design programs that contain all the necessary information to select the interface you need. It is worth considering that all 3D design programs that we review in our article have paid and free versions. Since the cost of a paid service is low, and all tariffs are similar, a specialist can choose based on functionality, and not on price.

Shared access allows you to simultaneously open a project on different computers and work in different applications (for example, creating floor plans, calculating engineering structures, generating estimates). In this case, all actions will be promptly reflected in the model for all team members. There are effects of sunlight, shadows, date and latitude, and texture of materials. Realistic visualization of interiors is carried out. The specification of materials indicates all the

necessary parameters (manufacturer, price, number of items, volume, labor costs for installation). The received information is exported to Excel, dBase, Word files. With the help of the Layout Book, project documentation is prepared for printing in pdf format. An animated video is created to present the project. A virtual tour is available inside, above and around the building. Realistic textures, lighting sources, shadows are shown. Most programs have built-in virtual reality tools. These technologies make it possible to identify possible errors in construction at the design and documentation stage, before transfer to the construction stage. The designer can work with views in axonometric, plan or 3D. All programs are adapted to BIM technology. Team work and access through remote servers are supported.

We cannot limit our work to just a few programs. In this article we review current software for architects: why learn, main purpose, level of difficulty of use and mastery, download links. Conventionally, the most popular programs in the industry can be divided into the following categories: 2D drawing; 3D modeling; parametric design and visual programming; 3D visualization (rendering); presentation design, graphics and layout; video, sound editing and animation. BIM (Building Information Model) is an object-oriented model of a construction project or a complex of construction projects, usually in three-dimensional form, the elements of which are associated with data on the geometric, physical and functional characteristics of the construction project. The development of IT technologies has accelerated the pace at which the world is changing. Innovations are entering our lives rapidly, leaving no room for outdated drawing boards, calipers and rulers. Modern tools for the work of architects and designers in construction are specialized software systems. Design using BIM technologies is carried out not in the plane of the sheet, but immediately in three-dimensional execution. Moreover, the developers claim five-dimensional design. This means taking into account the time scale to control construction work and cost indicators to account for cash flows.

The 3D model continues to be in demand throughout the life of the building. It will also be required for maintenance of communications, and then will be used in the process of reconstruction or demolition. This approach allows us to achieve significant savings in labor costs, materials, and reduce energy consumption. BIM technologies fully fit into the concept of “green” construction, which has been actively developing in Europe and the USA since the beginning of the thist century. This is a responsible attitude towards our common future, ecology, and urban planning as a general set of works. Programs for architects are a whole world of software products that allow you to design houses, develop engineering structures, as well as interior and exterior design of premises.

The architect’s finished project can be immediately shown to the customer, since it is made in 3D projection. Visualization allows you to imagine what an object will look like in reality. BIM modeling allows specialists of different profiles to work on a project simultaneously. As a result, you can add many elements to your presentation - landscaping, small architectural forms, decorative details. In multi-user versions of programs, settings are possible in which changes made by one specialist are immediately visible to everyone else. This significantly speeds up reconciliation, drawing up estimates, and creating a package of documents. Subsequently, the digital model passes into the hands of the management company, helping to control operating processes throughout the entire life cycle of the facility. It takes into account not only the initial data, calculations, materials and construction solutions, but also climatic conditions, purpose, and intensity of operation of the building. BIM design represents a new approach to construction in

general. If earlier the architect, designer and builder were responsible for the object only until it was handed over to the customer, now the possibilities have expanded.

List of references

1. BIM technologies in construction URL: <https://geopro.com.ua/service/3dmesh-bim/bim-technology.html> (date of application: 23.08.2023)
2. Building Information Modeling URL: <https://www.magicad.com/> (date of application: 23.08.2023) (date of application: 23.08.2023)
3. BIM technologies are a tool for builders URL: <https://pgasa.dp.ua/news/bim-tehnologiyi-instrument-budivelnykiv>

УДК 3521

Белла Марина,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
its.me.marina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4572-389X>

ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ГРОМАД

Цифровізація – це процес модернізації цивілізації за рахунок впровадження цифрових технологій у всі сфери життя суспільства.

Цифрова трансформація перебуває серед пріоритетів українського уряду. Комплексне перенесення державних послуг в онлайн-сферу та диджиталізація процесів передбачено Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС, Державною стратегією регіонального розвитку, Економічною стратегією та планами міністерств.

Серед основних властивостей цифровізації виділяють: глобальність, комплексність та невідворотність.

Цифровізація є глобальним явищем, на яке націлені всі національні уряди та транснаціональні корпорації. Світ очікує на економічне процвітання та підвищення добробуту людей. А тому цифровізація ведеться усвідомлено, бо саме вона допомагає економікам розвиватися та розширюватися.

Цифровізація – це комплексне явище. Воно відбувається відразу у всіх сферах життя суспільства. Соціально-економічні, політико-правові та духовно-культурні інститути людства трансформуються одночасно на локальному, місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях.

Так чи інакше, цифровізація є неминучим явищем. Вона стрімко розвивається, як одна із складових загального прогресу цивілізації. І з кожним роком цифровізація дедалі більше прискорюється.

Нині усі чотири класичні сфери суспільства стрімко цифровізуються:

- у політичній сфері – це державне управління, громадські організації, державні служби, безпека, вибори, референдуми тощо;
- в економічній сфері – це банки, гроші, сільське господарство, компанії, промисловість, торгівля товарами та послугами тощо;
- у соціальній сфері – це освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, соціальні мережі тощо;

- у духовній сфері – це культура, наука, туризм, спорт, розваги, мистецтво тощо.

Запорукою стійкої цифровізації є синхронізація зусиль на всіх рівнях: на рівні громад, місцевої та центральної влади. Ключова роль у цифровізації регіонів належить Міністерству цифрової трансформації України.

Для успішної цифрової трансформації на місцях важливо розуміння потреб користувачів та орієнтування на попит та, як наслідок, наявність цифрової стратегії. Наступний крок – забезпечення доступу до технологічної інфраструктури. Громада має використовувати цифрові технології, що стосуються стандартів безпеки, технічних та технологічних можливостей.

Громадам потрібно формувати цифрові навички своїх працівників та громадян. Це дозволить використовувати цифрові платформи та розвивати інноваційну культуру в суспільстві. Організація безперервного навчання та цифрової освіти, об'єднання зацікавлених сторін у проектах та цифрових ініціативах – напрямки, які необхідно розробляти та підтримувати.

Збір, керування та використання даних громадою – ключові аспекти цифровізації. Слід зазначити, що планування та виконання планів у громаді може не обмежуватися лише адмініструванням. Цифрова трансформація відкриває нові шляхи співпраці – планування бюджету за участю всіх зацікавлених сторін, електронну участь, електронне голосування та багато інших можливих форм співробітництва.

Громада працює на користь громадян, а цифрові послуги мають на меті полегшити доступ до даних. Для цього громада має зрозуміти, які послуги необхідно зробити цифровими та структурувати їх для цієї мети. Послугами користуватимуться лише за умови, що користувачі знають, як їх використовувати, а цифрові інструменти муніципалітетів та центральних органів влади популяризуються серед населення.

Цифровізація націлена на повну цифрову трансформацію всього життя за рахунок впровадження цифрових технологій. У разі успішного досягнення цілей цифровізації цивілізація вийде якісно новий рівень розвитку. Цифрова трансформація – не якась абстрактна вимога часу, а конкретна можливість скоротити відстань між людьми та державою. Цифровізація – закономірний та об'єктивний процес, елемент неминучого прогресу та трансформації суспільства.

Список літератури

1. Е-урядування – ключ до реформ в Україні. Міністерство цифрової трансформації України: вебсайт. URL: <https://www.e.gov.ua/ua/news/euryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini> (дата звернення: 20.11.2023)

2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.11.2023)

3. Пігарев Ю. та Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. Актуальні проблеми державного управління, 2021. №2. С. 92-96. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257> (дата звернення: 21.11.2023)

4. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р. URL: <https://president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 21.11.2023)

Горб Євген
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Маріупольського державного університету
(Київ, Україна),
запрошений дослідник
Французького центру досліджень гуманітарних та соціальних наук
(Прага, Чехія)
e.gorb@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9782-9194>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Вже зараз ми можемо констатувати той факт, що після завершення війни Україна стикнеться з необхідністю відновлення значної кількості культурно-освітніх установ та документних масивів. Ці процеси потребують великої кількості кваліфікованих кадрів у сфері архівної, бібліотечної та інформаційної справи, які готові зіткнутися з викликами, пов'язаними з післявоєнною відбудовою. Підготовка таких унікальних у своєму роді спеціалістів потребує трансформації навчального процесу та, перш за все, його практичної складової, у бік цифровізації.

По-перше, необхідно чітко окреслити ті виклики, з якими стикатимуться фахівці інформаційно-бібліотечної справи після завершення війни, а саме:

1. Інфраструктурні втрати та пошкодження. Частина бібліотек, архівів та інших культурних установ вже зазнала серйозних пошкоджень, що актуалізує питання створення нових, більш технічно досконалих та захищених об'єктів;

2. Втрати культурної спадщини. Проблема збереження та відновлення цінних історичних документів повністю лягає на плечі фахівців бібліотечно-інформаційного профілю, які мають оволодіти провідними цифровими інструментами для роботи з пошкодженими архівними документами, унікальними книжковими виданнями і т. п.;

3. Обмежені ресурси. Війна завжди несе певні негативні економічні наслідки, тож система закладів вищої освіти має бути готовою до того, що обмежені ресурси не дозволять продовжувати традиційний навчальний процес, тож постає необхідність вже зараз адаптуватися до новітніх технологій та методів навчання.

Цифрові технології мають відігравати важливу роль у вирішенні згаданих проблем-викликів. Вважаємо за необхідне запровадити стратегію цифрового навчання фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи, яка передбачатиме наступні складові:

- удосконалення навчальних програм з урахуванням включення курсів з цифрового архівування, новітніх систем управління інформацією та кібербезпеки;

- розширення спектру відкритих онлайн-курсів та вебінарів, доступних не тільки для студентів, але й для практикуючих бібліотекарів, архівістів та інформаційних працівників;

- налагодження співробітництва з міжнародними медіагігантами, що спеціалізуються на оцифруванні матеріальних носіїв інформації (Google, Internet Archive, NathiTrust);

- запровадження окремих курсів (спеціалізацій) з управління цифровими колекціями та медіаархівами та їх збереженням.

Таким чином, реалізуючи вищезгадані стратегії у царині цифровізації інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Україна вже протягом 5-6 років зможе підготувати професійні кадри, готові протистояти небаченим викликам повоєнного відновлення та попереджати, мінімізувати ризики можливих втрат бібліотечно-архівних фондів у ході військових конфліктів.

Список літератури

Герасименко Ю. С. Особливості підготовки конкурентоспроможних на ринку праці фахівців для повоєнного відновлення України: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2023. 44 с.

Draft Ukraine Recovery Plan Materials of the «Culture and information policy» working group.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/eng/culture-and-information-policy-eng.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

Wiśniewska-Drewniak M., Lowry J., Kravchenko N. «Maybe in a few years I'll be able to look at it»: a preliminary study of documentary issues in the Ukrainian refugee experience. *Archival Science*. 2023. Vol. 23. P. 247-273.

УДК 027.625(477.82):004.7

Дем'янюк Олександр,
доктор історичних наук, професор,
заступник директора з науково-педагогічної діяльності,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти,
adem51@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0034-5768>

Конон Надія Гнатівна,
старший викладач,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
nadiakonon55@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4608-1382>

Васюра Руслана,
старший викладач,
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
ruslana_vasyra@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-5375-2888>

ПЕРЕДУМОВИ ДО СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПОСТВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОЦЕСІ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ДЛЯ ЮНАЦТВА

Повномасштабна війна внесла жорстокі корективи у мирне життя українців. Волинська обласна бібліотека для юнацтва з простої книгозбірні для молоді перебудувалася у повноцінний творчий волонтерський хаб, змінюючи поступово як контингент користувачів (переселенці, інваліди, волонтери, діти-сироти), так інноваційність форм бібліотечної діяльності (заходи в online-форматі, тренінги, вебліографічні проекти, бібліокаравани, пошанування пам'яті військових, їх родин тощо). Вирішальне значення у розширенні можливостей бібліотеки має творча співпраця з багатьма державними організаціями,

установами, підприємствами, закладами освіти, громадськими об'єднаннями міста Луцька і Волинської області. Так, 14 вересня 2023 року відбулося online-заняття для секції бібліотечних працівників закладів професійної освіти на тему «Організація роботи бібліотеки у воєнний час». З мотиваційним словом звернулася до присутніх директорка бібліотеки для юнацтва. Вона озвучила тенденції, що формують майбутнє установ культури у воєнний час: соціальні потреби суспільства вимагають актуалізації бібліотечних фондів; необхідність інноваційних підходів в організації промоції читання та використання бібліотечних приміщень; перехід до цифрових послуг та організації віддаленого доступу до них; задоволення зростаючих очікувань користувачів, які потребують високої якості обслуговування, швидкого отримання інформації у зручний спосіб; постійна демонстрація цінності бібліотеки для територіальної громади, для покращення іміджу установи [3].

20 липня 2023 року в online-форматі на платформі Google Meet в межах проекту «Мистецтво допомагати» відбулися включення з громадами Волинської області «Молодь: підтримати та згуртувати». Очолила та організувала зустріч Волинська обласна бібліотека для юнацтва. Тема online-спілкування: «Клуб емоційного відновлення у бібліотеці», відбулося під керівництвом Наталії Журавльової, провідного бібліотекаря красзнавчого відділу, тренерки та керівниці творчої студії [2].

«Клуб емоційного відновлення», створений у час повномасштабної війни, дає людям інструменти, завдяки яким вони вчаться керувати змінами, виділяють ключові завдання, цілі, аналізують ситуації, дають вичерпні відповіді на конкретні питання. Це суттєво допомагає військовим та цивільним втримати емоційну рівновагу під час російської агресії. Курс тренінгів «Життя під час змін», розроблений для військових, що проходять реабілітацію у шпиталях та лікарнях Волині, для емоційної допомоги, психоневрологічної підтримки. Невдовзі курс став затребуваний не лише серед військових, а й серед молоді. Його проводили для внутрішньо переміщених осіб та для людей різних вікових категорій.

Формування цифрової культури, підвищення комп'ютерної грамотності, фаховий рівень працівників бібліотеки, дотримання принципів академічної доброчесності, постійний розвиток мобільних пристроїв передавання інформації – нині потребують кваліфікованого бібліографічного обслуговування користувачів наживо та віддалено. До уваги користувачів головної сторінки Волинської обласної бібліотеки для юнацтва відкритий сайт «БібліоGRAF. Бібліографія: професія і хобі», який був заснований під час карантинних подій, а з введенням воєнного стану набув нового значення [1].

Передусім, на сайті створено опцію «Дистанційне обслуговування». Ця форма під час війни стала дуже актуальною, адже в цей складний і небезпечний час не всі користувачі мають можливість відвідати бібліотеку та отримати необхідну інформацію [5, с. 42].

Дистанційне обслуговування базується на 20 тисячах файлах повнотекстової бази даних електронних документів: статті науково-практичних конференцій, із періодичних видань, книг тощо, які систематизуються за автоматизованою бібліотечно-інформаційною системою «УФД/Бібліотека». Обслуговування користувачів відбувається за допомогою електронної пошти voub@ukr.net. Відповідальні працівники висвітлюють особливості роботи бібліотек в умовах війни, механізми вилучення з фондів пропагандистської російськомовної літератури, а також надається можливість ознайомитися з корисним контентом, розміщеним на бібліотечному сайті БібліоGRAF [1].

Під час війни бібліотека посилила дієвість комп'ютерної грамотності, згладжування цифрової нерівності, ефективного використання інформаційно-комунікаційних ресурсів. У

бібліотеці діє хаб цифрової освіти в рамках національного проєкту «Дія. Цифрова освіта». Тут відбуваються змістовні заняття, згідно запитів різних категорій відвідувачів.

Так, вебліографічний бюлетень «Де отримувати достовірну та перевірену інформацію під час війни», розрахований на внутрішньоопереміщених осіб, викликає підвищений інтерес у користувачів [4].

Список літератури

1. БібліоGRAF. Бібліографія: професія і хобі. URL: <https://sites.google.com/view/bibliograph-lutsk/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0?authuser=0> (дата звернення: 02.09.2023).
2. Волинська обласна бібліотека для юнацтва. URL: <https://vollibr.org.ua/index.php/homepage> (дата звернення: 27.10.2023).
3. Волинська обласна бібліотека для юнацтва. URL: https://www.facebook.com/Volyn.Youth.Library/?locale=uk_UA (дата звернення: 14.09.2023)
4. Де отримувати достовірну та перевірену інформацію під час війни: вебліографічний бюлетень. URL: (https://drive.google.com/file/d/1bi1kJLniDu4qw-NE6SmrA-GPT4_07GWi/view) (дата звернення: 09.10.2023).

УДК 004.056.5

Дрейс Юрій,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу та
інформаційних технологій,
Маріупольський державний університет
y.dreis@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2699-1597>

АНАЛІЗ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УМОВАХ ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

На сучасному етапі міжнародної активної співпраці в інформаційній сфері однією із основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України є розголошення інформації, яка становить державну таємницю (ДТ), чи втрата матеріальних носіїв секретної інформації (МНСІ), спрямованої на забезпечення державних потреб та національних інтересів. Тому, в умовах воєнного стану, у період підвищення рівня розвідувальної діяльності іноземних спецслужб, досить гостро постає питання удосконалення напрямів забезпечення інформаційної безпеки як однієї з найважливіших функцій держави, зокрема, щодо забезпечення охорони ДТ (ОДТ).

Згідно до вимог Закону України «Про державну таємницю» охороні державою підлягають відомості таємної інформації, які визнані ДТ (або секретною інформацією) у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці. Відомості становлять ДТ з часу опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, до якого вони включені за процедурою прийняття державним експертом з питань таємниць рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до ДТ з встановленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці держави у разі розголошення відомостей, що становлять ДТ, чи втрати МНСІ.

Слід зазначити, що здійснення заходів щодо віднесення відомостей до секретної інформації, засекречування, розсекречування та охорони МНСІ, криптографічний та технічний захист та інші витрати, пов'язані з ДТ, в державних підприємствах, установах, організаціях фінансуються за рахунок Державного бюджету України. Тому наявне зростання витрат на заходи ОДТ та збитків, що пов'язані з наслідками розголошення ДТ чи втратою МНСІ та їх ліквідацією, підвищують вимоги до прогнозування й інформаційно-аналітичної підтримки процесів прийняття рішень щодо забезпечення інформаційної безпеки України при отриманні, зберіганні, використанні і розповсюдженні суспільно значущої інформації, особливо секретної інформації, насамперед щодо *необхідності*:

- удосконалення методичних рекомендацій державним експертам з питань таємниць щодо визначення підстав для віднесення відомостей до ДТ та ступеня їх секретності;
- експертизи матеріальних носіїв інформації на предмет наявності відомостей, що становлять державну таємницю, та присвоєння їм грифу секретності;
- встановлення строків засекречування та розсекречування МНСІ; визначення параметрів оцінювання економічної шкоди та інших тяжких наслідків як величини можливої сукупної шкоди національній безпеці України в інформаційній сфері;
- організації формування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю та розгорнутих переліків відомостей, що становлять ДТ (РПВДТ);
- порядку забезпечення режиму секретності суб'єкта режимно-секретної діяльності;
- оцінювання ефективності системи ОДТ у цілому, обумовлюють необхідність розробки моделей та методів оцінювання шкоди національній безпеці у разі витоку ДТ.

Наразі, для удосконалення та вирішення окремих вищезазначених питань, розроблено та запропоновано моделі, методи та підходи [1-12], які направлені на експертне оцінювання негативних наслідків (шкоди) національній безпеці України у разі витоку ДТ та оцінки стану системи ОДТ у цілому.

Список літератури

1. О. Корченко, С. Казмірчук, Ю. Дрейс, Метод аналізу і оцінки величини можливої шкоди національній безпеці держави у сфері охорони державної таємниці. Захист інформації, 2012, № 3(56), С. 5–18.
2. О. Корченко, О. Архипов, Ю. Дрейс, Оцінювання шкоди національній безпеці України у разі витоку державної таємниці. Монографія. Київ: наук.-вид. центр НА СБ України, 2014, 332 с.
3. Ю. Дрейс, Функціонування системи охорони державної таємниці в Україні: організаційно-правова структура, принципи та завдання. Безпека інформації, Т. 20, № 2, С. 176-184, 2014.
4. О. Корченко, Ю. Дрейс, М. Рошук, О. Романенко, Модель оцінювання наслідків витоку державної таємниці від кібератак на критичну інформаційну інфраструктуру держави. Безпека інформації, Т. 24, № 1, С. 29-35, 2018.
5. A. Korchenko, Yu. Dreis, S. Kazmirchuk, Y. Roi, O. Romanenko, An assessment of the consequences of the leakage of state secret from cyberattacks to a critical infrastructure, in Inżynier XXI Wieku: VIII Międzynarodowa Konferencja studentów oraz doktorantów, 09.12.2018: monografia, Vol.2., Bielsko – Biała (Poland): Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, 2018, pp. 115-122.
6. A. Korchenko, Yu. Dreis, and others, Method of Fuzzy Classification of Information with Limited Access, 2020 IEEE 2nd International Conference on Advanced Trends in Information Theory

(IEEE ATIT 2020): Conference Proceedings, 25.11.20-27.11.20 Kyiv, Ukraine, pp. 255-259. (Scopus)

7. О. Корченко, Ю. Дрейс, та ін., Теоретико-множинний підхід до оцінювання шкоди національній безпеці України у разі витоку відомостей, що становлять державну таємницю. Методичні рекомендації. Київ, НА СБУ, 2021, 128 с.

8. Yu. Dreis, Y. Ivanichenko, O. Nesterova, Yu. Zhdanova, K. Dmytriienko, Restricted Information Identification Model. CEUR 2022, Vol. 3288: Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems, pp. 89-95. (Scopus)

9. О. Корченко, Ю. Дрейс, Кортєжна модель формування бази даних первинних параметрів для оцінювання стану охорони державної таємниці. Безпека інформації, Т. 28, № 1, С. 35-42, 2022. 7.

10. О. Корченко, Ю. Дрейс, «Удосконалення інституту державних експертів з питань таємниць», Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: Х наук.-практ. конф., Київ, 2019, С. 168-170.

11. Ю. Дрейс, О. Азаренко, В. Щербина, Підсилення практичної ролі та відповідальності експертних комісій при державних експертах з питань таємниць. ITSec: X міжнар. наук.-техн. конф., Київ, 2020, С. 54-55.

12. Ю. Дрейс, Програмна реалізація та експериментальне дослідження удосконаленого методу оцінювання шкоди у разі витоку державної таємниці. 100-річчя Поліського національного університету: здобутки, реалії, перспективи: зб. праць учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 01.11.2022, Житомир : Поліський університет, 2022, С. 225-229.

13. М. Карпінський, О. Корченко, Ю. Дрейс, «Побудова моделі первинних параметрів оцінки стану охорони державної таємниці», ITSec: XI міжнар. наук.-техн. конф., м. Ужгород, 2023, С. 32-33.

УДК [004.9+316.77]:338.245"366"(477)

Махсма Марія,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
mahsmam@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9836-7438>
Ковбан Анастасія,
студентка II курсу факультету фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
mirgirl.asi@gmail.com

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Відновлення післявоєнної України буде одним із наймасштабніших у Європі з часів Другої світової війни. Масштаби відновлення та можливості сучасних технологій формують численні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень. Попри важку і затяжну війну Україна зберігає потужні діючі державні та соціальні інститути, але має значне навантаження на державний бюджет та економіку в цілому. В цьому зв'язку, зараз як ніколи потрібно працювати над забезпеченням ефективного, відкритого та прозорого використання всіх наявних державних ресурсів, доступних ресурсів приватного сектора та ресурсів всіх категорій міжнародних

партнерів, які мають спрямовуватися в тому числі і на розвиток інформаційних та комунікаційних технологій [1].

В поствоєнному відновленні України використанню інформаційних та комунікаційних технологій належатиме важлива роль, оскільки за їх допомогою значно легше буде відбудовувати зруйновані райони, забезпечувати доступ населення до освіти та охорони здоров'я, покращувати комунікацію між людьми з усіх регіонів країни. Слід відмітити, інформаційні технології дуже швидко перетворилися на життєво важливий стимул розвитку не тільки економіки, а практично усіх сфер людської діяльності. Сьогодні важко знайти сферу, в якій не використовуються інформаційні технології, що зумовлено необхідністю обробки великих потоків інформації. В поствоєнній відбудові інформаційні технології покликані сприяти підвищенню ефективності управління ресурсами та гуманітарною допомогою, координаційної роботи урядових і недержавних організацій, забезпечувати розвиток соціальної інфраструктури тощо [2].

До найважливіших інформаційних технологій, що сприятимуть поствоєнній відбудові економіки України слід віднести:

Геопросторова інформаційна система (ГІС). ГІС дозволяють урядовим органам та гуманітарним організаціям відслідковувати та аналізувати географічні дані, такі як розташування населених пунктів, інфраструктура, шляхи евакуації тощо. Це важливо для планування розміщення гуманітарних ресурсів та координації допомоги.

Електронні системи управління гуманітарною допомогою. Ці системи дозволяють ефективно координувати поставки гуманітарної допомоги, слідкувати за рухом гуманітарних вантажів, контролювати запаси та розподіляти ресурси на основі потреб.

Електронні системи ідентифікації населення. Вони допомагають уніфікувати та впорядковувати дані про населення, що може бути важливим для забезпечення доступу до послуг та контролю над населенням.

Електронні системи звітності та моніторингу, які дозволяють урядовим органам та гуманітарним організаціям відстежувати результати і вплив гуманітарних програм, здійснювати належний контроль над витратами та ефективністю.

Електронні системи банківського обслуговування, спрямовані на відновлення фінансової системи, на забезпечення доступу до фінансових послуг для населення та підприємств.

Електронна освіта. Інтернет та онлайн-навчання дозволяють забезпечити доступ до освіти в умовах відновлення, навчати населення та здійснювати професійну підготовку кадрів для поствоєнного відновлення..

Електронна медицина. Телемедицина та інші технології допомагають полегшити доступ до медичних послуг та підвищити якість медичного обслуговування.

Захист від кібератак та шахрайства спрямовані на забезпечення безпеки інформаційних систем в умовах відновлення для запобігання кібератак та захисту конфіденційної інформації.

Застосування інформаційних технологій може дозволити істотно підвищити економічну ефективність, раціональність, стабільність, витривалість виробничо-господарської системи. Для того, щоб досягти на практиці цих ознак в країні має бути створеним механізм забезпечення потреб економіки достатнім числом мотивованих та досвідчених ІТ-фахівців [3].

Комунікаційні технології розширюють можливості спілкування між людьми з різних регіонів країни, допомагають забезпечити доступ до Інтернету та мобільного зв'язку в районах, де раніше це було неможливо. Крім того, вони допомагають зменшити відстань між різними регіонами країни, зокрема, шляхом впровадження засобів дистанційного спілкування. Актуальними комунікаційними технологіями є:

Мобільний зв'язок, як ключовий інструмент комунікації під час відновлення, який дозволяє спілкуватися, отримувати актуальну інформацію від та урядових та гуманітарних організацій щодо безпеки тощо.

Соціальні мережі дозволяють розповсюджувати інформацію про важливі події, безпеку та гуманітарну допомогу. Вони стають платформою для координації допомоги та обміну досвідом.

Веб-сайти і додатки гуманітарних організацій. Гуманітарні організації створюють веб-сайти та мобільні додатки, щоб надавати інформацію про послуги та ресурси, які надаються населенню, а також для збору заявок на гуманітарну допомогу.

Електронна пошта та повідомлення. Електронна пошта та месенджери дозволяють урядовим органам та гуманітарним організаціям взаємодіяти з населенням, розповсюджувати інформацію та вести облік запитів на допомогу.

Радіо та телебачення. Традиційні засоби масової інформації залишаються важливими джерелами інформації для населення та можуть використовуватися для надання інструкцій щодо безпеки та інших аспектів поствоєнного відновлення.

Глобальний доступ до Інтернету. Забезпечення доступу до Інтернету в постраждалих регіонах дозволяє населенню звертатися за інформацією, освітою та надає можливості віддаленої зайнятості та отримання доходу.

Електронна ідентифікація та реєстрація населення. Системи ідентифікації допомагають впорядковувати населення та реєструвати його для надання гуманітарної допомоги та доступу до послуг.

Технології е-урядування. Впровадження е-урядування спрощує взаємодію громадян з урядовими службами та допомагає вирішувати адміністративні питання [4].

Таким чином, інформаційні технології сприяють підвищенню ефективності управління процесом відновлення, допомагають зменшити витрати та підвищити доступ до важливих ресурсів та послуг для населення. Важливо, щоб ці технології були доступні всім верствам населення, зокрема вразливим групам, для забезпечення справедливого та сталого розвитку після війни.

Комунікаційні технології в поствоєнному відновленні відіграватимуть важливу роль у забезпеченні ефективного обміну інформацією, координації гуманітарних заходів та сприятимуть відновленню зручностей комунікації на постраждалих територіях. Вони є ключовим інструментом у забезпеченні ефективної координації та співпраці між всіма учасниками процесу поствоєнного відновлення.

Список літератури

1. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. Н. Шаповал, М. Федосенко та інші. URL: [Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf](#) (kse.ua) (дата звернення 25.10.2023)
2. Кочубей Л. Особливості сучасних інформаційно-комунікативних технологій в Україні. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kochubei_osoblyvosti.pdf (дата звернення 25.10.2023)
3. Бакалінська А.О., Білик А.В. Роль інформаційних технологій у повоєнному відновленні регіональної економіки України Економіка і організація управління URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12554> (дата звернення 25.10.2023)
4. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навч. посіб. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
v.kudlay@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6289-5645>

Кострюліна Поліна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Маріупольський державний університет
polina.k1301@gmail.com

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНОМУ УПРАВЛІНСЬКОМУ ДОКУМЕНТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ У 2023 РОЦІ

У сучасному світі, який переживає стрімкі зміни та інновації в умовах глобалізації, використання інформаційних технологій (ІТ) в управлінських процесах стає невід'ємною складовою. Управління документами, як важлива частина корпоративної діяльності, претерпіває значні зміни завдяки інтеграції передових технологій. Науковий аспект даного тексту спрямований на розгляд ролі інформаційних технологій в управлінському документі, зосереджуючись на перспективах та викликах, які можна очікувати у 2023 році.

За допомогою стрімкого розвитку технологій, перспективи використання інформаційних технологій у сфері управління документами вражаюче розширюються. Застосування хмарних технологій, штучного інтелекту та аналізу даних сприяє більш ефективному та точному управлінню документацією. Автоматизовані системи обробки та зберігання документів встановлюють нові стандарти ефективності та доступності інформації.

Проект "Електронні архіви в Дії" є спільним ініціативою Міністерства цифрової трансформації України та Державної архівної служби України, спрямованим на створення єдиного електронного архіву в Україні. Проект передбачає створення єдиної платформи для зберігання та доступу до електронних архівних документів, формування єдиного реєстру архівних документів та розробку стандартів для зберігання та обміну електронними архівними документами. Цей проєкт визначає новий етап у цифровізації архівної справи в Україні, спрощуючи доступ до архівних документів для громадян.

ІТ вже широко використовуються в управлінському документі в різних сферах діяльності, таких як державні органи та бізнес. Системи автоматизованого документообігу, електронного документообігу, управління базами даних та системи захисту інформації стали необхідними для ефективного управління документами. Інтеграція різноманітних ІТ-рішень відіграє ключову роль у підвищенні ефективності управління документами, забезпечуючи повний життєвий цикл документа.

Однак зростання ролі ІТ в управлінських процесах породжує нові виклики, зокрема, пов'язані з кібербезпекою та конфіденційністю даних. У 2023 році безпека електронних документів та захист від кіберзагроз вимагатиме постійного вдосконалення технічних та організаційних заходів.

Загалом, використання ІТ в управлінському документі має великий потенціал для підвищення ефективності, доступності та безпеки управління документами. Організації

повинні бути готові до впровадження нових технологій та вирішення пов'язаних з ними викликів для максимізації користі від ІТ-технологій у сфері управління документами.

Список літератури

1. Вікулова А.О., Савчук В.В. Перспективи розвитку ринку ІТ-послуг в Україні. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 51. С. 27–32. (дата звернення 10.11.2023)
2. Г. Ю. Разумей, М. М. Разумей. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України 2020. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4143/1/25%20%20d0%93.%20%20d0%ae.%20%20d0%a0%20%20d0%b0%20%20d0%b7%20%20d0%83%20%20d0%bc%20%20d0%b5%20%20d0%b9.pdf> (дата звернення 10.11.2023)
3. Платформа «Дія» URL :<https://diia.gov.ua/> (дата звернення 10.11.2023)

УДК 338.47:043.96(477)

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
v.kudlay@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6289-5645>

ЕЛЕКТРОННІ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

В процесі поствоєнного відновлення України важливу роль відіграватимуть електронні комунікації. Існує низка напрямів, які прямо пов'язані з використанням електронних комунікацій для відновлення постраждалих від війни громад, зокрема, сюди відносимо реабілітацію інфраструктури зв'язку, розвиток інтернет-інфраструктури, надання доступу до електронних послуг та інформації, а також використання електронних комунікацій для координації гуманітарної допомоги.

Важливо відновити та покращити існуючі мережі зв'язку, забезпечити їх надійність та доступність для всіх громадян. Забезпечення доступу до Інтернету є ключовим елементом відновлення. Це надає можливість людям отримувати доступ до освіти, медичних послуг, економічних можливостей та іншої корисної інформації.

Використання електронних комунікацій для координації та постачання гуманітарної допомоги українцям може зробити процес відновлення ефективнішим. Можна створити електронні системи реєстрації потреб, відстеження розподілу допомоги та звітування.

Серед переваг, які надають електронні комунікації у розбудові поствоєнної інфраструктури можна назвати розвиток інноваційних проєктів, стартапів та підприємництва, що сприяє економічному зростанню та створенню нових робочих місць.

Надання доступу до онлайн-освіти допомагає людям покращити свої навички та здобути нові знання, що є важливим для відновлення соціального та економічного розвитку.

Загалом, використання електронних комунікацій у процесі поствоєнного відновлення може сприяти швидшому та більш ефективному відновленню і покращенню якості життя людей в Україні.

Список літератури

Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf> (дата звернення: 30.10.2023)

Мінцифра запускає Digital4Freedom — міжнародну ініціативу стрімкого відновлення та розвитку України через інновації та цифровізацію. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-zapuskae-digital4freedom-mizhnarodnu-initsiativu-strimkogo-vidnovlennya-ta-rozvitku-ukraini-cherez-innovatsii-ta-tsifrovizatsiyu> (дата звернення: 30.10.2023)

УДК 651.5(047)

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
v.kudlay@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6289-5645>

Левченко Яна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Маріупольський державний університет
iana.lievchienko82@gmail.com

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ АРХІВНИХ УСТАНОВ

Один із найбільш важливих аспектів у створенні цифрової архівної установи це процес переведення в цифровий формат значних масивів архівних документів, які зберігаються в архівних фондах. Масштабний проект з оцифрування документів, які розрізнені і перебувають у фонді архівної установи, в першу чергу, необхідно розпочати із внесення змін у штатну структуру архіву. Реалізація подібного проекту потребує залучення працівників відповідної кваліфікації, наприклад операторів програмного забезпечення, системних адміністраторів, управлінців, що керуватимуть реалізацією поставлених цілей.

Управління процесом цифровізації архівної інформації пов'язане з ризиками, що повинні враховуватись на етапі планування проекту. Однією з основних проблем цифровізації є захист і доступ до цифрових документів. Визначальним питанням в процесі управління архівною цифровізацією в питанні захисту конфіденційності інформації в архіві повинна стати забезпеченість технічним і програмним забезпеченням, що відповідає стандартам захисту електронної інформації.

Під час планування менеджменту цифровізації архівної системи необхідно враховувати, що передача до архіву на зберігання нових справ має відбуватися, відтепер, у двох форматах: паперовому і цифровому. Для того, щоб у майбутньому позбутися проблеми відсутності цифрових копій документів.

Важливим напрямом менеджменту в цифровізації діяльності архівних установ є управління попитом на їх послуги. Для популяризації діяльності архівної установи важливим засобом комунікації з користувачами є онлайн платформи, сайти та соціальні мережі Facebook, Instagram тощо.

Використання онлайн платформ для просування роботи архівної системи України позитивно позначається на іміджі архівної галузі. Також це зробить можливим відстеження основних новини з життя архівних установ. Відзначимо, що архівні установи з початком пандемії активно ілюструють свою роботу в соціальних мережах, особливо Facebook. Це пов'язано з тим, що архіви орієнтуються на старший віковий діапазон, що складає основну категорію користувачів українського Facebook.

В сучасному українському інтернеті активного розвитку набули портали центральних та обласних архівів, серед них вадливе місце займає веб-сайт Державної архівної служби України. На сайтах архівів, зазвичай представляється інформація щодо режиму роботи архіву, надається перелік фондів, основні історичні відомості про дану архівну установу, інформація про проведення івентів та наукових заходів. Традиційно проводяться онлайн-виставки рідкісних та унікальних документів які знаходяться у фондах архіву. Таку практику популяризують, зокрема, в Центральному державному історичному архіві України м. Києва, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Державному архіві Миколаївської області, Державному архіві Херсонської області, а також на сайті Державної архівної служби України, де представлено колекцію унікальних історичних документів, що зберігаються в різних архівах України.

Управління популяризацією архівної справи засобами онлайн-ресурсів є доволі дієвим способом залучення спонсорської, меценатської допомоги, інвестицій, що сприяє накопиченню фінансових ресурсів, які можуть бути спрямовані архівними установами на розвиток цифровізації своєї діяльності.

Список літератури

Білуцак Т. Використання digital-маркетингових комунікацій в стратегії популяризації архівної інфрмачії. Архіви України. 2020. № 4. С. 71-83.

Василенко Д. П. Пріоритетні напрями цифровізації архівної справи. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2021. № 4. С. С. 32-38.

УДК 614.8.084+629.73

Мартинюк Ганна,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу
та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет
g.martyniuk@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4234-025X>

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНО-ПОШУКОВИХ БПЛА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Широкомасштабна війна, яка на сьогодні вирує в Україні, приносить велику кількість жертв та руйнувань. Багато міст та містечок майже повністю знищені з лиця Землі, українські землі усяні мінами і нерозірваними снарядами. У поствоєнний період буде стояти надскладна задача очищення та розмінування всієї площі України. Виключно людськими силами це зробити буде майже неможливо, адже великий ризик отримати поранення чи загинути у випадку неповної перевірки території. Для цього доцільніше використовувати розвідувально-пошукові БПЛА.

Такі країни, як США, Китай, Ізраїль та частина європейських країн займаються створенням БПЛА, які використовуються у сфері цивільного захисту. Особливо важливо, що подібні дії виконуються саме в державному сегменті. З огляду сучасної літератури [1-3] можна зробити висновок, що низка вітчизняних вчених переймається саме проблемами використання БПЛА для цивільного захисту. Насамперед застосування БПЛА повинно відбуватися не тільки під час прогнозування, попередження та виявлення надзвичайних ситуацій, а й для моніторингу руйнувань та знаходження особливо небезпечних для життя людей чи тварин місцевостей. Це особливо важливо не тільки в час повномасштабних воєнних дій, а і в поствоєнний період. Так, наприклад, після великої повені на Балканах у 2014 р. міни, які залишилися з часів війни, перемістилися через зсуви. За участі БПЛА була створена карта, яка допомогла визначити в яких саме напрямках могли зміститися міни.

Згідно з [4], в Україні класифікують БПЛА за призначенням на бойові та спеціальні. Причому в розріз бойових входять розвідувальні, розвідки та цілевказання, радіоелектронної боротьби, ударні та перехоплювальні. А до БПЛА за призначенням входять такі, які використовуються для виконання завдань як ретранслятори та мішені, а також для спостереження та моніторингу об'єктів, території тощо. Проте варто відмітити, що в [4] немає жодної інформації про можливість та доцільність використання БПЛА для цивільних потреб і для використання їх у сфері цивільного захисту.

Ґрунтуючись на аналізі літературних джерел, можна зробити висновок про функції та завдання БПЛА, які можна буде використовувати в поствоєнний період для ліквідації наслідків воєнних дій:

- *спостереження*: спостереження за станом територій, збір інформації про наслідки воєнних дій на певній території, контроль ліквідації наслідків воєнних дій;
- *цілевказання*: передавання даних з БПЛА про конкретні цілі, які необхідно дослідити чи розмінувати;
- *відновлення та ретрансляція зв'язку*: відновлення ліній передач у важкодоступних місцях, ретрансляція інформації населенню тощо;
- *підсвічування*: в темний час доби БПЛА можна використовувати в якості підсвічувальних елементів, що допоможе виконувати роботи з цивільного захисту в будь-який період;
- *радіаційна, хімічна та біологічна розвідка*: оцінка стану навколишнього середовища, ідентифікація отруйних речовин, знаходження місць витоку небезпечних речовин;
- *виявлення мін*: знаходження місця розташування окремих мін та вибухонебезпечних об'єктів;
- *пошук і рятування*: виявлення місцезнаходження людей та тварин, яких необхідно врятувати, доставка їм за допомогою БПЛА засобів допомоги.

Зазначений список функцій та задач, в яких можна використовувати БПЛА на цьому не вичерпано. З плином часу та розвитком технологій такий список буде з кожним днем тільки поповнюватися. Проте на основі даної інформації можна зробити висновок, що доцільність використання саме розвідувально-пошукових БПЛА, які, згідно законодавства, на сьогодні використовуються більше для військових цілей, можна і необхідно також використовувати у сфері цивільного захисту. Особливо доречним буде використання даного виду БПЛА у поствоєнний період для ліквідації наслідків військових дій.

Список літератури

1. Мосов С.П., Хижняк В.В., Литовченко А.О., Ядченко Д.М. Класифікація, функції та завдання безпілотної авіації у сфері цивільного захисту України: Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека № 2 (12) 2021, с. 54-68.
2. Мосов С. П., Єременко С. А. Дрон розвідує мінну обстановку. Пожежна та техногенна безпека. 2020. №.9(84). С. 18-20.
3. Застосування безпілотної авіаційних систем у сфері цивільного захисту: монографія / Д.В. Бондар, А.В. Гурник, А.О. Литовченко, В.В. Хижняк, В.Л. Шевченко, Д.М. Ядченко. Київ, 2022, 312 с.
4. Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України від 08.12.2016 № 661: наказ МО України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17#Тех> (дата звернення 07.10.2023).

УДК 621.391

Марченко Надія,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютеризованих систем управління
Національний авіаційний університет
nadiamar4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8685-4864>

Щербак Леонід,
доктор технічних наук, професор,
лауреат державної премії в галузі науки і техніки,
провідний науковий співробітник відділу
моніторингу і діагностики об'єктів енергетики
Інституту загальної енергетики НАН України
prof_Scherbak@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1536-4806>

МОНІТОРИНГ ТА ДІАГНОСТИКА СКЛАДНИХ ТЕХНІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

Широкомасштабна війна на території України залишала енергетичний сектор у стані очікування, невизначеності та руйнації, який поглибився за рахунок активних бойових дій, пошкодження та окупації енергетичних об'єктів. З перших же годин після вторгнення, російські війська масовано обстрілюють не лише українські міста і селища, але й намагаються знищити критичні об'єкти енергетичної інфраструктури: високовольтні мережі, трансформаторні підстанції, диспетчерські пункти, а також ТЕС, ГЕС і навіть АЕС. З огляду на військовий стан актуальна і точна інформація про пошкодження складних технічних об'єктів у енергетичній сфері не публікується, але втрати є величезними. Наприклад, переважна більшість встановлених наразі в країні об'єктів відновлюваної енергетики, зосереджені у південних та південно-східних областях України, де протягом останніх місяців безупинно точаться активні бойові дії. За різними оцінками експертів, станом на серпень 2022 року вже так чи інакше постраждало 30–40% відновлювальних джерел енергетики електростанцій у цих регіонах або близько 1120–1500 МВт встановленої потужності.

За даними НЕК «Укренерго», станом на кінець 2021 року, загальна встановлена потужність ОЕС України складала 56,169 ГВт, з яких 49,7% припадала на теплові

електростанції (ТЕС, ТЕЦ, блок-станції), 24,6% — на атомні електростанції (АЕС), 11,2% — на гідроелектростанції та гідроакумуючі електростанції, а 14,3% — на електростанції, що працюють на відновлювальних джерелах енергетики. Атомна генерація, яка забезпечує базове виробництво електроенергії в країні, представлена 4 атомними електростанціями загальною потужністю 13,835 ГВт, які складаються з 15 енергоблоків. Станом на кінець 2021 року 12 енергоблоків вже відпрацювали свій нормований 30-річний термін експлуатації, тому час їх роботи вже було продовжено на наступні 10–20 років. Проте, до 2030 року дія вже «подовжених» ліцензій на експлуатацію 10 енергоблоків загальною потужністю 9420 МВт закінчиться. Таким чином, доведеться повторно продовжити термін експлуатації діючих енергоблоків після вичерпання призначеного терміну їх служби, що буде мати відповідні техногенні загрози. Необхідно зазначити, що в зимовий період 2021-2022 року, вперше в історії України, працювали одночасно всі 15 енергоблоків АЕС.

У зв'язку з тим, що українська енергосистема переобтяжена базовими потужностями, зазнає регулярних обстрілів, відчуває дефіцит маневрових потужностей, для балансування енергосистеми також використовуються спроектовані для роботи в базових режимах енергоблоки ТЕС загальною встановленою потужністю 21,8 ГВт. Однак, через те, що частина ТЕС розташована на тимчасово окупованих територіях, деякі блоки зняті з експлуатації чи законсервовані, знаходяться в плановому або аварійному ремонті, реально доступними є лише 5–6 ГВт теплової генерації. За таких умов основними потужностями регулювання графіка навантаження є вугільні блоки 150–200–300 МВт ТЕС. Проте, через надмірне використання ТЕС для балансування енергосистеми, відбувається додаткове спрацювання ресурсу устаткування, підвищення аварійності та перевитрати палива. При цьому середня кількість годин, яку напрацювали всі енергоблоки ТЕС, вже перевищила 270 тис годин (при граничному парковому ресурсі до 200 тис годин), що призводить до роботи енергосистеми на межі доступних резервів потужності.

Гідроенергетика, загальна встановлена потужність якої становить 6,3 ГВт, у довоєнний час відігравала ключову роль у балансуванні об'єднаної енергетичної системи України. Саме за рахунок ГЕС і ГАЕС покривається піковий попит на електричну енергію та згладжуються нічні «провали» споживання. Проте ці потужності значною мірою залежать від сезонних та погодних умов, у зв'язку з чим їх частка в загальному обсязі електрогенерації суттєво варіюється. Після підриву Каховської ГЕС потужності значно зменшилися, відбулася жаклива трагедія з масштабними і довготривалими наслідками для всієї енергосистеми.

З огляду на вищесказане, зрозуміло, що сучасна енергетична система України характеризується значною часткою базових потужностей, які не призначені для частих і швидких змін режимів роботи, натомість потужності, які спроможні це здійснювати задля балансування системи (на даний час це, в основному ТЕС), вже відпрацювали свій парковий ресурс.

Таким чином, одним з основних завдань в галузі енергетики у повоєнний період буде розробка методів та технічних засобів моніторингу та діагностування, що мають здійснювати розширену діагностику стану окремих пристроїв енергетичних об'єктів в реальному масштабі часу. Тому розробка і дослідження інтелектуальних систем моніторингу та діагностики, які поєднують в собі здатність надійно працювати в жорстких умовах експлуатації з технологічністю виготовлення, гнучкістю застосування і конкурентною вартістю, являє собою серйозну наукову проблему, вирішення якої має велике значення для відновлення у повоєнний період.

Основними проблемами є формування та вибір моделі досліджуваного об'єкту; вибір методів вимірювання та контролю; вибір параметрів вимірювання, оцінка ефективності системи. В якості стратегії прийняття рішень розглядався перебір існуючих методів, метод логічного виводу на основі застосування теорії нечітких множин, а також розв'язання оптимізаційної задачі.

Важливим питанням інтелектуалізації є розробка моделі прийняття рішень, яка враховує наступні чинники:

- структуру, зовнішні параметри та алгоритми функціонування складних технічних систем;
- наявність елементів структур, їх параметри і алгоритми функціонування;
- механізм взаємодії елементів та вузлів структури між собою та з оточуючим середовищем;
- методи багаторівневого моніторингу та оцінки адекватності роботи складної технічної системи з точки зору заявленої мети.

Модель прийняття рішень представлена наступним чином:

$$M_r = \{R, Q, P, S, D, K\} \quad (1)$$

де $R = \{R_i, i = 1, 2, \dots, r\}$ - методи прийняття рішень, $Q = \{Q_i, i = 1, 2, \dots, q\}$ - алгоритм виділення з великого масиву даних тієї інформації, що є критичною для об'єкту, $W = \{W_i, i = 1, 2, \dots, w\}$ - зовнішні параметри, $P = \{P_i, i = 1, 2, \dots, p\}$ - внутрішні параметри, $S = \{S_i, i = 1, 2, \dots, s\}$ - алгоритм оптимізації функції перетворення багаторівневих сигналів, $D = \{D_i, i = 1, 2, \dots, d\}$ - дестабілізуючі фактори, $K = \{K_i, i = 1, 2, \dots, k\}$ - критерій оцінки адекватності роботи системи.

Значення функції гіпотези довіри визначається на основі даних двох (або більше) незалежних джерел вимірювання по формулі:

$$F_n(z) = \sum_{x \cap y = z} F_1(x)F_2(y) / \left[1 - \sum_{x \cap y = 0} F_1(x)F_2(y) \right] \quad (2)$$

де $F_1(x), F_2(x)$ – міри довіри до результатів вимірювань, визначені на сукупності простору гіпотез.

Отже, в роботі обґрунтовано необхідність вимірювання та контролю параметрів складних технічних об'єктів та аналізу отриманих даних у режимі реального часу. Також в роботі було розглянуто питання інтелектуальної обробки інформації в складних технічних об'єктах. Використання результатів роботи підвищує безпечність експлуатації енергетичних об'єктів, що є суттєвим внеском в розвиток економіки країни у повоєнний період.

Список літератури

Martyniuk H., Marchenko N., Monchenko O., Chubko L., Scherbak T. Information software of multi-level systems of monitoring and diagnostics of complex technical objects. Information Technologies: Theoretical and Applied Problems (ITTAP-2022). 22-24 November 2022. Ternopil. Ukraine. P.381-386. https://ittap.tntu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/program_ITTAP-2022_24.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія / за ред. Омеляненка В. А. Суми: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2022. 280 с. URL: https://iidskt.org.ua/wp-content/uploads/Monografiya_Vidnovlennya_2022.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

Креативна Україна. URL: <http://creativeukraine.org.ua/> (дата звернення: 10.11.2023).

Міністерство культури та інформаційної політики України: веб-сайт. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/control> (дата звернення: 10.11.2023).

Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ. 15 квітня 2022 р. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38236/Pisliavoiennyi%20svit.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.11.2023).

УДК 004.43:355.001.57

Мнацаканян Марія,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри системного аналізу та
інформаційних технологій,
Маріупольський державний університет
m.s.mnatsakanian@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1829-2334>

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ПОШУКУ БЕЗВІСТІ ЗНИКЛИХ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

З початком повномасштабного вторгнення Україна зіткнулася з великою проблемою – зниклих безвісти на непідконтрольних територіях. Ще не встановлено точну кількість жертв серед мирного населення на тих територіях які досі знаходяться під окупацією. На сьогоднішній день ситуація з пошуком безвісти зниклих осіб на деокупованих територіях може бути дуже складною і важкою через різні обмеження та умови, що існують на таких територіях. Незважаючи на ці складнощі, робота з пошуком безвісти зниклих осіб на деокупованих територіях триває. Українські та міжнародні організації, включаючи міжнародні комісії і громадські організації, продовжують зусилля для знаходження та допомоги безвісти зниклим особам та їх родинам. У цьому контексті використання сучасних технологій, включаючи штучний інтелект, може бути дуже корисним для збору та аналізу інформації, яка може допомогти вирішити цю проблему.

Пошук людини, яка зникла безвісти або розлучилася зі своїми близькими, є всеосяжним й багатогранним процесом. Процес пошуку полягає у відстеженні та реконструкції, в ретроспективі, подорожі людини, щоб визначити з певним ступенем впевненості або впевненості її долю та місцезнаходження. «Доля» стосується стану або стану зниклої особи, тобто живої вона чи мертвої, тоді як «місцезнаходження» стосується подорожі особи та обставин, які призвели до її долі та місцезнаходження. Вона включає в себе формулювання гіпотези - вільної від упередженості або припущень - пов'язаної з можливою долею людини, місцем, в якому вона може бути знайдена, і реконструкцією подій з тих пір, як вони зникли.

Ефективне вирішення проблеми зниклих безвісти осіб вимагає наявності компетентних механізмів на різних рівнях та взаємодоповнюючих один одного, щоб охопити спектр очікуваних потреб сімей зниклих безвісти, їхніх сімей та їхніх громад.

Механізми можуть бути створені в ситуаціях триваючого збройного конфлікту та інших ситуаціях насильства, в постконфліктних контекстах або навіть через роки після закінчення конфлікту. Вони можуть мати форму національних механізмів, координаційних механізмів або інших відповідних механізмів зниклих безвісти, які можуть бути присутніми в перехідному контексті, таких як місцеві, міжнародні та гібридні трибунали, парламентські комісії, комісії з прав людини, комісії встановлення істини та примирення.

Національний механізм повинен створити систему управління даними та інформацією для забезпечення того, щоб усі зібрані дані та інформація були надійними, доступними, безпечними та оптимізованими для використання, щоб підвищити вплив та ефективність національного механізму щодо зниклих безвісти осіб відповідно до його мандату. Мається на увазі створення умов при яких робиться огляд загальних цілей, які лежать в основі створення системи управління даними та інформацією в рамках механізму, а також визначаються ключові аспекти обробки даних та інформації відповідно до принципу «не нашкодь» та застосовних законів і стандартів щодо захисту даних.

Розшук безвість зниклих осіб є однією з найскладніших завдань для правоохоронних органів і рятувальних служб, особливо на деокупованих територіях. Штучний інтелект (ШІ) може стати незамінним інструментом для знаходження необхідної інформації та аналізу її дослідження. Надалі ми розглянемо роль ШІ у пошуку безвість зниклих людей на деокупованих територіях, а також методи та технології, які можуть сприяти вирішенню цього важливого завдання.

ШІ відіграє ключову роль у зборі та аналізі інформації для пошуку безвість зниклих людей. Він може бути корисним при:

1. Аналіз великих обсягів даних: ШІ обробляє великі обсяги структурованих і неструктурованих даних, включаючи інформацію про рухи людей, комунікації, фінансові транзакції і багато іншого. Це дозволяє аналізувати масиви інформації, що може бути важливим для розслідування.

2. Виявлення зв'язків: ШІ виявляє зв'язки між різними подіями і особами, що допомагає зрозуміти, де може знаходитися безвість зникла особа. Приклад: виявлення кола знайомств особи або її звичок.

3. Використання сучасних технологій: ШІ використовує сучасні технології, такі як аналіз великих обсягів даних (Big Data), машинне навчання і штучні нейронні мережі, щоб покращити результати пошуку.

4. Візуалізація даних: ШІ створює графічні зображення та картографічні дані, що полегшує розуміння і аналіз інформації про безвість зниклих осіб.

Методи та технології для пошуку безвість зниклих осіб. Для ефективного використання ШІ в пошуку безвість зниклих осіб на деокупованих територіях в роботі пропонується набір методів та технологій:

1. Спільнотні мережі: Використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ для збору інформації про осіб, які можуть знати безвість зниклу особу або мати інформацію про її можливе місцезнаходження.

2. Геолокація: Використання GPS-даних та інших геолокаційних технологій для визначення місцезнаходження осіб на деокупованих територіях.

3. Обробка зображень: Використання обробки зображень для аналізу фотографій і відеозаписів з місця можливого події або останнього відомого місцезнаходження безвість зниклої особи.

4. Інтернет речей: Використання датчиків і пристроїв Інтернету речей для відстеження руху та інших активностей осіб.

5. Автоматизовані системи розпізнавання обличчя: Використання технологій розпізнавання обличчя для ідентифікації осіб на фотографіях та відеозаписах.

Висновки. Роль штучного інтелекту у пошуку безвісти зниклих людей на деокупованих територіях є критичною в умовах обмеженого доступу до ресурсів та інформації. Штучний інтелект грає важливу роль в пошуку безвість зниклих людей на деокупованих територіях. Він

дозволяє збирати, аналізувати і використовувати великі обсяги інформації для виявлення зв'язків і встановлення місцезнаходження осіб. Для досягнення найкращих результатів необхідно поєднувати різні методи та технології, використовувати спільнотні ресурси та вдосконалювати алгоритми аналізу даних. Потреба у співпраці та розвитку технологій, щоб використання штучного інтелекту є ефективним і етичним. Необхідність урахування обмежень та вирішення проблем доступу до даних для досягнення успішних результатів у пошуках безвісті зниклих осіб. Ця тематика є ключовою для початку поствоєнного відновлення деокупованих територій та має об'ємний науковий та практичний потенціал.

Список літератури

Douglas Mary, Ney Steven Missing Persons: A Critique of Personhood in the Social Sciences. University of California Press. 1998. 169 P. URL: <http://litark.com/books/politics/23979-mary-douglas-missing-persons-a-critique-of.html>

Yao Mariya, Zhou Adelyn, Jia Marlene Applied Artificial Intelligence: A Handbook For Business Leaders. 2018. TOPBOTS Inc. 185 P. URL: <http://appliedaibook.com>

Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

Murphy Kevin Machine Learning: A Probabilistic Perspective. Massachusetts Institute of Technology. 2012. 1098 P. <https://vdoc.pub/download/machine-learning-a-probabilistic-perspective-5nh9osgl8qq0>.

УДК 338

Монченко Олена,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри біокібернетики та аерокосмічної медицини,
Національний авіаційний університет
olena.monchenko@npp.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8248-5704>
Сиднівець Олександра
здобувачка вищої освіти
Національний авіаційний університет
5395970@stud.nau.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0006-3159-9783>

СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ТАЄМНИХ КАНАЛІВ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В КОМП'ЮТЕРИЗОВАНИХ ВИМІРЮВАЛЬНИХ СИСТЕМАХ

Своєчасне отримання та доставка споживачеві достовірної вимірювальної інформації є необхідною умовою надійної роботи технічних систем різного призначення, точного керування складними технологічними та соціальними процесами, прийняття правильних управлінських рішень. Сучасні вимірювальні системи (включаючи інформаційно-вимірювальні, контрольні-вимірювальні та діагностично-вимірювальні) представляють собою складні, розподілені в просторі технічні комплекси, що включають не лише вимірювальне, але і комунікаційне та комп'ютерне обладнання, мережеві та інформаційно-вимірювальні технології передачі вимірювальної інформації по відкритих каналах. Разом із зростанням функціональних можливостей подібних систем така інтеграція несе в собі потенційну загрозу умисного спотворення даних, що може призвести до помилок при прийнятті рішень з важкими і погано передбачуваними наслідками. Тому виникає завдання

прихованої передачі найважливішої, конфіденційної частини вимірювальної інформації по відкритих каналах.

Одним з ефективних способів передачі конфіденційної інформації в вимірювальних системах є створення та використання схованих або стеганографічних каналів, які визначаються як нетрадиційні способи передачі інформації через легальні канали.

Метою досліджень є можливість створення схованого каналу передачі інформації в відкритих комунікаційних каналах вимірювальних інформаційних систем з фазовою маніпуляцією за рахунок незначної зміни фазових характеристик несучого сигналу.

Постановка завдання. Інформаційний обмін в відкритому каналі вимірювальної системи здійснюється за допомогою сигналів двійкової фазової маніпуляції ФМ-2. Для передачі цифр двійкового коду використовуються радіоімпульси такого вигляду:

$$\begin{aligned} "0" &\rightarrow u_0(t) = U_0 \sin 2\pi ft, \quad t \in [t_n, t_n + T_c); \\ "1" &\rightarrow u_1(t) = U_0 \sin(2\pi ft + \pi), \quad t \in [t_n, t_n + T_c) \end{aligned} \quad (1)$$

де U_0, f - відповідно амплітуда та частота гармонічного сигналу, t_n, T_c - відповідно момент початку та тривалість передачі одного канального символу (однієї двійкової цифри).

Відкрите повідомлення - контейнер, представляє собою випадкову послідовність детермінованих канальних символів (1), які відображають передаваний цифровий сигнал і слідує один за одним через інтервал T_c .

Кожен j -ий біт s_j закритого повідомлення вбудовується в контейнер у вигляді незначного спотворення фазової характеристики сигналу (1) на величину $\psi(t)$ на всьому інтервалі передачі одного канального символу $[t_n, t_n + T_c)$ або його частині $[t'_n, t'_n + T'_c) \subseteq [t_n, t_n + T_c)$:

$$\begin{aligned} u_0(t) &= \sin(2\pi ft + \psi(t)), \quad t \in [t_n, t_n + T_c), \\ u_1(t) &= \sin(2\pi ft + \pi + \psi(t)), \quad t \in [t_n, t_n + T_c), \end{aligned} \quad (2)$$

де

$$\psi(t) = \begin{cases} 0, & s_j = 0, \\ \frac{\pi}{k}, & s_j = 1, \quad t \in [t'_n, t'_n + T'_c). \end{cases} \quad (3)$$

Параметр $k > 1$ визначає рівень конфіденційності схованого каналу.

Для передачі стегосигналу (2) використовується відкритий канал зі сталими параметрами. У каналі діє адитивний гаусівський шум (співвідношення сигнал/шум за потужністю не менше 100).

Необхідно проаналізувати процес виділення схованого повідомлення в запропонованому фазовому методі стеганографії.

Рішення задачі. У основі рішення поставленої задачі лежать отримані в [3] результати. У цій роботі демонструється принципова можливість використання гармонічних несучих, які модулюються сигналами з частотою модуляції, порівняною з частотою несучої, і в інтервалах часу, подібних до її періоду, для передачі схованих повідомлень. Такий спосіб схованої передачі реалізується наступним чином. Гармонічна несуча служить контейнером для передачі схованого повідомлення. Вбудовування повідомлення відбувається шляхом модуляції параметрів несучого сигналу на послідовності інтервалів часу, порівняних з його періодом. Отриманий таким чином стегосигнал передається через канал зв'язку до приймача.

Прийнятий стегосигнал піддається перетворенню Гільберта (ПГ) з метою визначення його амплітудних та фазових характеристик [3]. Отримане повідомлення виділяється на основі аналізу різниці відповідних характеристик (фазових або амплітудних) заповненого та порожнього контейнерів.

Розглянутий спосіб створення схованих каналів є одним з можливих варіантів реалізації фазового методу стеганографії, який використовує фазоманіпульовані сигнали у якості контейнерів та практично не вимагає додаткових витрат енергії для передачі конфіденційної інформації. Показана можливість формування схованого каналу передачі інформації за рахунок незначного змінення фазових характеристик сигналу-контейнера.

Виділення схованого повідомлення базується на використанні фазових характеристик сигналів відкритого каналу, які отримуються за допомогою перетворення Гільберта.

Підвищення захищеності від шуму схованого каналу та його стійкості до впливу навмисних спотворень можливе за рахунок застосування кореляційної обробки фазових характеристик сигналів, що вимагає подальших досліджень.

Список літератури

1. Пузиренко О.Ю. Комп'ютерні системи стеганографічної обробки та захисту інформації у цифровому звуковому мовленні / О.Ю. Пузиренко / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук – Київ, 2012.– 20 с.
2. Пат. 51344 UA, МПК H04K 1/00. Спосіб прихованого передавання інформації / Куц Ю.В., Гопієнко А.В., Монченко О.В.; власник Нац. авіац. ун-т. – № u2010 01022; заявл. 01.02.2010; опубл. 12.07.2010, Бюл. № 13.
3. Куц Ю. В. Статистична фазометрія / Ю. В. Куц, Л. М. Щербак. – Тернопіль: В-во Терноп. технологіч. ун-ту, 2009. – 383 с.

УДК 378:342.25(477)

Петрова Ірина,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
i.petrova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9032-3203>

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНА У ПІДГОТОВЦІ СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПОСТВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Руйнації інфраструктури населених пунктів України, намагання знищення історичного, культурного надбання української держави, нівелювання української ідентичності в пропагандистській площині, що завдається з боку агресора щодня, має величезний масштаб. Україна, прийнявши виклик, докладає всіх зусиль перемогти ворога, та вже сьогодні розробляються проекти відбудови нашої держави. Вважаємо доцільним в майбутньому увійти в новий непростий поствоєнний період життєдіяльності України з готовими планами реконструкції територіальних громад. Саме останні чітко розуміють нагальні потреби та проблеми, вирішення яких призведе до покращення умов життєдіяльності українського суспільства. Ефективність результату з дотриманням демократичних принципів управління можлива за наявності взаємодії територіальної громади з органами місцевого самоврядування. Ця комунікація має зміцнювати свої позиції за рахунок цифрових технологій, але з

розумінням, що не нові будівлі, сучасні програми та гаджети відновлять Україну, а фахівці нової формації з сучасними компетентностями. На нашу думку, вже сьогодні маємо закладати ці компетентності в стандарти навчальних спеціальностей, зокрема спеціальностей 28 «Публічне управління та адміністрування» [3; 4] та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» [1; 2], які мають точки дотику в питанні впровадження цифрових технологій в процеси керування документаційними процесами, документної комунікації тощо.

Сьогодні пропонуються програми цифрової грамотності, в тому числі і для державних службовців [5]. На наш погляд, треба розширювати цільову аудиторію, бо службовці органів місцевого самоврядування – це окрема категорія професіоналів публічного управління. Особливістю їх діяльності є постійна взаємодія з територіальною громадою, а саме через такі документопотоки як звернення громадян, рішення за зверненнями та відповіді на них. Але це все ж таки не повне вирішення питання підготовки фахівців, які мають представляти публічну владу на деокупованих територіях. Оновлення стандартів вищої освіти за спеціальністю 28 «Публічне управління та адміністрування» та 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» сьогодні в аспекті включення цифрової компетентності саме до загальних компетентностей (для спеціальності 029 певна конкретизація цієї загальної компетентності та виведення в самостійну) є запорукою підготовки фахівців, діяльність яких має на меті антикорупційність дій, оперативність та якість прийняття управлінських рішень, подолання часових та географічних (відстань між населеними пунктами територіальної громади), гнучкість в організації зустрічей з представниками територіальної громади з акцентом на зручність останнім тощо.

Важливо, щоб на деокупованих територіях робота по відновленню життєдіяльності територіальної громади здійснювалась за новим форматом, фахівцями, що мають компетентності сучасності, а саме цифрові компетентності. До речі, наявність цифрової компетентності це підтвердження свободи, демократії в суспільстві, повної протилежності того, що зараз є на тимчасово окупованих територіях, відкат на 30-40 років тому.

Отже, формування цифрової компетентності у службовців місцевого самоврядування, починаючи від сьогодні та продовжуючи активно в поствоєнний період –це абсолютно нова модель публічного управління.

Список літератури

1. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 24 травня 2019 р. №1378. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotечna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> (дата звернення 04.11.2023).

2. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 12 грудня 2018 р. №1378. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Infom.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення 04.11.2023).

3. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 28 Публічне управління та адміністрування для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 04 серпня 2020 р. №1001. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/08/05/281publichne-upravlinnya-ta-administruvannya-magistr.pdf> (дата звернення 04.11.2023).

4. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 28 Публічне управління та адміністрування для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 29 жовтня 2018 р. №1172. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/281-Publ.upr.ta.administruvannya-bakalavr.21.01.22.pdf> (дата звернення 04.11.2023).

5. Цифрова грамотність держслужбовців на базі Google: частина I. *Дія. Освіта*. URL: <https://osvita.dii.gov.ua/courses/civil-servants> (дата звернення: 08.11.2023).

УДК 621.396.2

Пінчук Алла,
здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет,
pinchuk.ad87@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3567-0445>

Гнатюк Сергій,
доктор технічних наук, професор,
декан факультету комп'ютерних наук та технологій,
Національний авіаційний університет,
serhii.hnatiuk@npp.nau.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-4992-0564>

Сімахова Анастасія,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки,
Національний авіаційний університет,
anastasiia.simakhova@npp.nau.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-7553-4531>

Одарченко Роман,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри телекомунікаційних та радіоелектронних систем,
Національний авіаційний університет
odarchenko.r.s@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-7130-1375>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗГОРТАННЯ МЕРЕЖІ 5G ПІД ЧАС ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У 2021 році Кабінет Міністрів України оголосив про тестування мережі 5G. Воно відбулося у Києві у «5G Lab», спільному проєкті Міністерства цифрової трансформації України, «Vodafone Ukraine» і «Huawei Ukraine». Усі бажаючі мали можливість випробувати та протестувати можливості 5G на різних мобільних пристроях [1]. У 2022 році очікувалося повноцінне розгортання мережі п'ятого покоління в Україні, але завадило повномасштабне збройне вторгнення на територію України. При цьому, пропонувалося до використання два діапазони частот: низькі в діапазоні 700 МГц та високі – 3,4-3,8 ГГц [2].

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну призвів до значних руйнувань інфраструктури країни, зокрема і сфери телекомунікацій. Мережі 4G, які наразі є основним стандартом мобільного зв'язку в Україні, були пошкоджені в багатьох регіонах країни. Це негативно вплинуло на якість зв'язку та його наявність як таку. Тому зараз українські

оператори мобільного зв'язку всі свої зусилля спрямовують на відновлення, підтримку у робочому стані та вдосконалення наявних мереж.

Проте, наші оператори не залишають своїх напрацювань стосовно мережі п'ятого покоління та всіляко готуються до її розгортання. У серпні цього року, Мінцифри прозвітували, що потрібно провести ряд науково-дослідних робіт, щоб бути впевненими, що заплановані діапазони частот для 5G та обладнання не буде заважати роботі військовим, однак, поки зараз цей процес ускладнює війна [3].

За прогнозами, розгортання 5G в Україні може розпочатися в 2024 році. Ймовірно, що це буде поступовий процес, який займе кілька років (зокрема, основний процес запровадження мережі 4G в Україні тривав з 2015 по 2018 роки). У першу чергу, 5G буде розгорнуто у великих містах і в районах, де критична інфраструктура потребує відновлення. З часом мережа буде розширюватися, щоб охоплювати все більше території України. Підтвердженням цьому є нещодавні слова очільника Мінцифри, Михайла Федорова, що пілотну версію 5G, зокрема у Києві, зможуть запустити вже у 2024 році [4].

Для розгортання мережі на державному рівні, перш за все, потрібно внести зміни до законодавства та розробити нормативно-правові акти, технічні вимоги розгортання та експлуатації мережі п'ятого покоління. Це включає визначення частотних діапазонів, які будуть використовуватися для 5G, а також встановлення вимог до обладнання та послуг. Тобто має бути рішення НКРЗІ щодо використання радіочастотного спектру, а також внесення змін до Плану використання радіочастотного ресурсу України та розробки Плану заходів щодо впровадження в Україні системи рухомого (мобільного) зв'язку 5G в адаптації до умов війни. Оскільки розгортання 5G в Україні вже планувалося, частина законодавства вже підготовлена, то наразі необхідно провести тендер на використання радіочастотного ресурсу для операторів.

Окрім законодавчої бази України, потрібна готовність операторів мобільного зв'язку до значних інвестицій у нове обладнання, яке є на порядок дорожчим у порівнянні з обладнанням для LTE, та інфраструктуру. Зокрема, «Lifecell» сказали, що 5G вони планують після перемоги, коли буде відновлено зв'язок на деокупованих територіях [5]. У той же час, «Київстар» та «Vodafone Ukraine» вже залучаються міжнародною підтримкою для розвитку в Україні 5G та проводять ряд тестувань, щоб у майбутньому надавати якісні послуги [6-7].

Незважаючи на певні виклики, є ряд факторів, які можуть сприяти розгортанню мережі 5G в Україні під час повоєнного відновлення. По-перше, Україна отримує значну міжнародну допомогу, яка може бути використана для фінансування розгортання мережі та залучення експертів у напрямку 5G. По-друге, Україна прагне до інтеграції з Європейським Союзом (ЄС), де 5G є важливою частиною цифрової інфраструктури ЄС.

Впровадження мережі 5G в Україні відкриває безліч можливостей. Ця технологія може стати каталізатором для інновацій в різних галузях, включаючи медицину, освіту, промисловість та транспорт. Вона також сприятиме зростанню економіки та створенню нових робочих місць.

Важливо підкреслити, що повномасштабне вторгнення не стало великою перепорою для розгортання мережі нового покоління, а лише дещо здвинуло терміни. При чому, Україна не чекає завершення війни, а під час неї готова впроваджувати нові технології. Загалом, розгортання мережі 5G в Україні може стати ключовим кроком у напрямку створення сучасного, конкурентоспроможного інформаційного суспільства.

Список літератури

Економічна правда. Чи готові мобільні оператори до складної зими та що буде з національним роумінгом. Інтерв'ю з Мінцифри. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/08/16/703290/>

Коли в Україні запрацює 5G інтернет: мобільний оператор озвучив відповідь. *Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2023-06-05/kogda-v-ukraine-zarabotaet-5g-internet-mobilnyiy-operator-ozvuchil-otvet/298359>

Навіщо потрібен зв'язок 5G і коли він з'явиться в Україні. *iTechua*. URL: <https://itechua.com/articles/212749>

Пілотна версія 5G може запрацювати в Україні наступного року, – Федоров. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/281370-pilotnaya-versiya-5g-mozhet-zarabotat-v-ukraine-v-sleduyuschem-godu-fedorov>

Поліковська Ю. «Київстар» і Rakuten домовилися про співпрацю у модернізації телекомінфраструктури в Україні. *ms.detector.media*. URL: <https://ms.detector.media/it-kompanii/post/32600/2023-08-03-kyivstar-i-rakuten-domovylysya-pro-spivpratsyu-u-modernizatsii-telekominfrastruktury-v-ukraini/>

Телеком-регулятор відсудив частоти під 5G. Тепер вони вільні для тендеру. *dev.ua*. URL: <https://dev.ua/news/5ggg-1678274749>

У Lifecell відповіли, коли в Україні з'явиться 5G інтернет. *Інформатор UA*. URL: <https://informer.ua/uk/u-lifecell-vidpovili-koli-v-ukrajini-z-yavitsya-5g-internet>

УДК 021.1-028.27

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
v.kudlay@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6289-5645>

Савік Кирило,
Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Маріупольський державний університет
k.savik@mdu.in.ua

БІБЛІОТЕКИ В ЕПОХУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Перехід до інформаційного суспільства визначається підвищенням ролі інформації і знань, збільшенням числа людей, охоплених інформаційними комунікаціями, та задіяних у виробництві інформаційних продуктів і послуг. Процес формування глобального інформаційного простору зумовлює також потребу отримання доступу до світових інформаційних ресурсів.

Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності відповідно до рівня розвитку інформаційного суспільства передбачає створення інформаційно-аналітичних систем у всіх сферах та напрямках, які використовуються для вирішення завдань та покращення обробки інформації. Застосування сучасних інформаційних технологій є ключовим завданням, адже вони гарантують вільний доступ до необхідної інформації для прийняття ефективних

управлінських рішень, дозволяють збільшити обсяги використовуваних ресурсів, а також розширити можливості аналітичної обробки даних.

Бібліотеки завжди відігравали значну роль у збереженні та поширенні знань. Завдяки комп'ютерам та можливостям мережі Інтернет їх функції стали ще більш різноплановими та актуальними. В нинішніх реаліях посилюється загальносуспільне значення інформатизації, що відбувається на основі науково-технічного прогресу й активного впровадження інноваційних технологій. Глобальна цифровізація зумовила не лише новий рівень розвитку людства, а й спричинила численні проблеми, від розв'язання яких залежить подальший генезис інформаційного суспільства.

Автоматизація бібліотечних процесів та використання баз даних стали ключовими інструментами, які покращили якість обслуговування користувачів та управління бібліотечними ресурсами. Внаслідок цього бібліотеки перетворилися на більш ефективні та динамічні установи.

На думку І. Рудь, одне з основних завдань роботи сучасних бібліотек полягає у підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів. Тому аналітичні підрозділи бібліотечних установ надають інформаційну підтримку державним органам та органам місцевого самоврядування. Це включає виконання їх запитів, організацію ефективного інформаційного обслуговування з використанням сучасних інформаційних послуг на базі автоматизації та надання поточної оперативної та ретроспективної інформації муніципальним службовцям та керівникам органів місцевої влади у вигляді інформаційних довідок, інформаційних оглядів, послуг з реферування і не лише.

Якість інформаційних послуг є важливою умовою діяльності сучасних інформаційних агентств і бібліотек. Для автоматизації їх роботи активно застосовується програма «Астра». Це популярна інформаційна бібліотечна система, яка надає можливості для ефективного управління бібліотечними ресурсами та обслуговування користувачів. Загалом вона спрощує та оптимізує управління бібліотечними ресурсами, робить їх більш доступними та полегшує роботу бібліотекарів. Програма виконує такі функції:

- 1) здійснення каталогізацію (створення каталогів для книг, аудіокниг, журналів, фільмів та інших ресурсів);
- 2) управління інвентаризацією (ведення обліку фізичних примірників книг та інших матеріалів);
- 3) провадження автоматизація технологічних процесів (допомога в автоматизації різних аспектів функціонування бібліотеки, включаючи каталогізацію, облік примірників, реєстрацію користувачів, видачу та повернення книг, тобто, полегшення рутинних завдань бібліотекарів);
- 4) зберігання та ведення обліку інформації (збереження та оновлення інформації про свої ресурси, включаючи книги, журнали, аудіо книги тощо);
- 5) замовлення ресурсів (дозволяє користувачам шукати та замовляти потрібну літературу в бібліотеці);
- 6) ведення статистики (підготовка статистичних звітів та здійснення аналізу роботи бібліотеки з питань використання популярних ресурсів, читацьких потреб та ін.);
- 7) робота з електронними ресурсами (програма може бути інтегрована з електронними каталогами та базами даних);
- 8) контроль безпеки (допомагає контролювати безпеку у процесі обслуговування користувачів та видачі примірників).

Потрібно зазначити, що електронні бібліотеки також займають чільне місце у сучасному інформаційному суспільстві. Вони дозволяють читачам користуватися документами з обмеженим доступом (наприклад, рідкісними книгами, дисертаційними дослідженнями, архівними матеріалами, які відсутні у переважній більшості інших бібліотек); надають доступ до інформації, що наявна тільки в електронній формі; пропонують якісні можливості щодо опрацювання електронних документів, чималих за обсягом; забезпечують читачів повнотекстовими базами даних, наприклад у режимі теледоступу. Електронні бібліотеки активно сприяють науковим дослідженням та освіті.

Отже, можна зробити висновок, що в умовах формування інформаційного суспільства діяльність бібліотечних установ набуває нового значення, розширюється та урізноманітнюється спектр їхніх функцій на основі прогресивних технологій.

Список літератури

1. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. Київ, 2014. 417 с.
2. Медведєва В. Актуальність інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у сучасних умовах. *Вісник Книжкової палати*. 2021. № 4. С. 31–35.
3. Палій С. Інформаційно-аналітична діяльність у контексті розвитку інформаційного суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 75–80.
4. Рудь І. Оптимізація діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2014. № 39. С. 363–372.

УДК 378.22

Стахова Анжеліка,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу та
інформаційних технологій
Маріупольський державний університет
a.stakhova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5171-6330>

Шелуха Олексій,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри комп'ютерної інженерії та кібербезпеки
Державний університет "Житомирська політехніка"
alexztshell@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6088-8262>

ІНТЕГРАЦІЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Розвиток інформаційних систем і технологій призвів до створення електронних засобів навчання. У контексті поствоєнного відновлення, інтеграція хмарних технологій у систему дистанційного навчання стає ключовим елементом для забезпечення ефективного освітнього процесу та підтримки розвитку суспільства. Це може стати мостом для покращення доступу до освіти, а також розвитку інфраструктури та гнучких навчальних підходів.

Актуальними є технології навчання, що базуються на інтерактивних інструментах взаємодії зі слухачами, у формі яких подається освітній контент. Сервісні програмні засоби загального призначення використовуються для автоматизації рутинних обчислень, оформлення навчальної документації, обробки даних експериментальних досліджень. Вони можуть бути використані під час лабораторних, практичних занять, при організації

самостійної та проектної роботи. Впровадження інформаційних технологій із застосуванням хмарних технологій в різні галузі сучасної системи освіти набуває все більшого та складного характеру.

Хмарні технології набирають популярність не лише в комерційних проектах, але й в освітньому процесі. Суть хмарних технологій полягає в наданні користувачам віддаленого доступу (рис.1) до послуг, обчислювальних ресурсів і програм (включаючи операційні системи та інфраструктуру) через Інтернет. Хмарні технології дозволяють створювати гнучкі та доступні платформи для дистанційного навчання. Студенти та викладачі можуть отримувати доступ до навчального контенту з будь-якого місця, що особливо важливо в умовах відновлення, коли можливості для фізичного присутності обмежені.

Важливо розуміти, що інформатизація освіти сприяє досягненню двох стратегічних цілей. Перша з них полягає в підвищенні ефективності всіх видів освітньої діяльності на основі використання інформаційних і телекомунікаційних технологій. Друга - в підвищенні якості підготовки спеціалістів з новим типом мислення, яке відповідає вимогам інформаційного суспільства.

В умовах сучасності основна увага приділяється дистанційному навчанню. Оцінка якості дистанційного навчання в багатьох відношеннях повинна бути аналогічною оцінці якості звичайної очної чи заочної освіти. Так, якість освіти, як комплекс знань і вмінь, повинна відповідати однаковим вимогам, незалежно від форми навчання. Однак оцінка якості за показниками організації процесу навчання буде залежати від форми навчання. Для аналізу процесу навчання використовують концепцію *blended learning* – змішане навчання та аналіз діяльності здобувачів освіти [Kaup et al., 2015] із застосуванням технологій Big Data.

Використання електронних платформ для надання освіти може сприяти ефективному відновленню освітніх систем. Давайте розглянемо засоби, які надає технологія хмар. Розповсюдженим прикладом засобів для дистанційного навчання є "Moodle". Moodle - це вільна система управління навчанням, спрямована передусім на організацію взаємодії між викладачем та здобувачами освіти, хоча вона підходить і для організації традиційних дистанційних курсів, а також

підтримки очного навчання. Використовуючи Moodle, викладач може створювати курси, наповнюючи їх вмістом у вигляді текстів, допоміжних файлів, презентацій, опитувань та ін.

Moodle відноситься до класу LMS (систем управління навчанням). Moodle надає викладачеві обширний інструментарій для представлення навчально-методичних матеріалів курсу, проведення теоретичних та практичних занять, організації навчальної діяльності як індивідуальної, так і групової.

Використання хмарних технологій дозволяє впроваджувати інтерактивні засоби в навчальний процес. Від віртуальних лекцій до спільної роботи над проектами - це розширює можливості взаємодії вчителів і студентів. Засоби хмарних технологій, що використовуються в дистанційному навчанні: вебінар; відеоконференція; Skype; соціальні мережі. Дозволяє

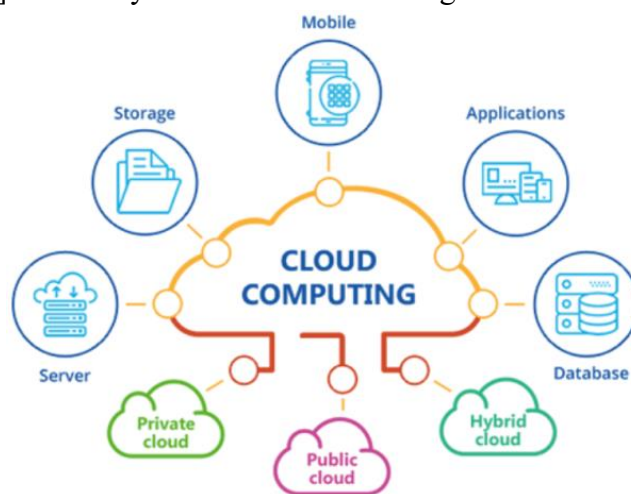

Рис.1. Структура хмарної обчислювальної системи

студентам та викладачам легко обмінюватися матеріалами. Наприклад, через інтеграцію Google Drive або Dropbox у Moodle, всі учасники можуть зручно завантажувати та обмінюватися документами.

Отже, використання сучасних інформаційних технологій є необхідною умовою розвитку більш ефективних підходів до навчання та вдосконалення методики викладання. Інформаційні технології відіграють особливу роль у цьому процесі, оскільки їх застосування сприяє підвищенню мотивації навчання учнів, економії часу на навчання, а інтерактивність і наочність сприяють кращому уявленню, розумінню та засвоєнню навчального матеріалу.

Розвиток інформаційних технологій з використанням хмарних технологій має переваги, що дозволяють мінімізувати кількість зовнішніх носіїв за умови можливості доступу до Інтернету. Робота з хмарними технологіями дозволяє розгрузити електронну систему навчання, полегшує роботу викладача і розвиває електронне навчання.

Список літератури

Kaur P., Singh M., Josan G. S. Classification and prediction based data mining algorithms to predict slow learners in education sector. *Procedia Computer Science*. 2015. V. 5. pp. 500–508. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.07.372> (дата звернення: 12.11.2023)

УДК 004(477)(09)

Федотова Оксана,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет
o.fedotova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5665-8712>

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ПРАКТИКУ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Одним із компонентів процесу інформатизації є автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності. Шляхом впровадження сучасних автоматизованих інформаційно-бібліотечних технологій бібліотеки поступово входять у систему соціальних інформаційних комунікацій, адаптуються на вітчизняному і світовому інформаційних ринках, опановують новітні методичні інструменти задля покращення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів та комплектування інформаційних ресурсів. Відповідно до того підвищується роль автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем (далі – АБІС), що являють собою електронні системи управління інформаційними ресурсами бібліотек.

Грамотний вибір АБІС обумовлює ефективність функціонування моделі бібліотечної установи. На сьогодні у вітчизняних книгозбірнях застосовуються такі електронні системи, як: UniLib (Україна), ALEPH 500 (Ізраїль), Koha (Нова Зеландія), Ірбіс (РФ), УФД (Український фондний дім), Liber Media (РФ), MARC-SQL (РФ), Absotheque UNICODE (РФ). Між тим, близько 90% бібліотек-користувачів запровадили у своїй практиці системи Ірбіс або УФД. Головна вимога щодо впровадження АБІС полягає у підтримці чинних міжнародних стандартів, завдяки чому можливо безперешкодно поєднати бази даних конкретної установи з будь-якими іншими актуальними базами бібліотек, здійснювати обмін бібліографічними записами, брати участь в українських і світових проєктах тощо. Утім, використання АБІС у вітчизняній бібліотечній сфері супроводжується низкою факторів ризику: небезпекою,

пов'язаною із потребою захисту даних у випадку експлуатації систем російських розробників та модераторів; наявністю вітчизняних «псевдо-систем» від сторонніх фірм, що не повною мірою урахують специфіку бібліотечної системи (Е-книга, ELib); неадаптованістю до міжнародних стандартів (на даний момент повноцінно стандарти підтримують тільки ALEPH 500 та Koha); чималою вартістю окремих систем (наприклад, ALEPH 500); складністю застосування систем із закритим системним кодом (УФД, ALEPH 500, MARC-SQL); потребою додаткового залучення програмістів для обслуговування й підтримки програмного забезпечення; пошуком додаткових ресурсів щодо виконання проєктів та ін.

Зважаючи на окреслені фактори, перспективним бачиться подальше впровадження у практиці українських бібліотек системи Koha, що має вже певний вітчизняний досвід локалізації. Слід зазначити, що в світі на згаданій АБІС функціонують понад 15 тис. книгозбірень. Система пропонує виконання основних бібліотечних процесів через взаємодію з різними бібліотечними системами й інформаційними технологіями на базі підтримки стандартів MARC 21, UNIMARC, а також дотичних до них. Koha містить переважну більшість функціональних переваг програмного забезпечення електронних систем: дружній і простий інтерфейс для усіх користувачів спільноти з можливістю вибору мови, модуль каталогізації з вбудованим клієнтом (створення каталогів і колекцій електронних документів), модуль книговидачі (відстеження руху книги) та керування користувачами, списки прочитаного для відвідувачів, підбір літератури, підтримка періодики, гнучкий пошук даних, доповнення бібліографічного опису інформацією з інших сайтів, спрощеність налаштування робочого місця користувача, спрощеність персонального оновлення версій системи, управління структурними підрозділами установи, складання звітності тощо.

Отже, важливим повсякденним завданням роботи бібліотек України можна вважати прискорення процесу їх інформатизації на базі переходу від АБІС російських розробників на якісне вітчизняне й зарубіжне програмне забезпечення. Система Koha є одним з можливих варіантів вирішення проблеми завдяки відкритому коду, універсальній структурі, здатності оптимально інтегруватися з різноплановими інформаційними середовищами.

Список літератури

Автоматизована бібліотечна інформаційна система // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Автоматизована бібліотечна інформаційна система](https://vue.gov.ua/Автоматизована_бібліотечна_інформаційна_система) (дата звернення: 07.11.2023).

Андрухів А. І., Голощук Р. О., Сокіл М. Б. Електронні послуги в бібліотечній справі: навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 136 с.

Безкоштовні АБІС – вільне відкрите програмне забезпечення. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: вебсайт. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1336> (дата звернення: 08.11.2023).

Бруй О. Як диджиталізувати бібліотечну систему й не наробити помилок. Читомо. Культурно-видавничий проєкт. URL: <https://chytomo.com/iak-didzhytalizuvaty-bibliotechnu-systemu-j-ne-narobyty-pomylok/> (дата звернення: 8.11.2023).

Іванова С. М. Проблема програмного забезпечення для функціонування електронної бібліотеки. ІТЗН. 2009. Вип. 11. №3. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/63?articlesBySameAuthorPage=3> (дата звернення: 07.11.2023).

Факти про систему Коха: Переваги. Недоліки. Можливості. URL: <https://www.sitegist.com/uk/services/koha/facts> (дата звернення: 7.11.2023).

Шило О. Необхідність переходу українських бібліотек на АБІС Koha // Формування онлайн-віртуальних колекцій електронних освітніх ресурсів в умовах російської агресії: зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 17 трав. 2023 р.). Вінниця: ТВОРИ, 2023. С. 46-47. URL: http://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/Formuvannya_onlaynovykh_virtualnykh_kolektsiy_elektronnykh_osvitnih_kh_resursiv-2023.pdf (дата звернення: 08.11.2023).

УДК 021:351.845.2(477.6)

Петрова Ірина,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної діяльності,
Маріупольський державний університет
i.petrova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9032-3203>

Холод Дмитро,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
Маріупольський державний університет,
d.kholod@mdu.in.ua

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У поствоєнний період відновлення України, бібліотечна справа зіштовхується з численними викликами та можливостями. Війна не лише завдала значних руйнувань фізичній інфраструктурі бібліотек, але й кардинально змінила соціокультурний ландшафт, в якому вони функціонують. Інформаційні технології (далі - ІТ) можуть відіграти ключову роль у трансформації бібліотек, дозволяючи їм відновити зв'язок з аудиторією, підвищити доступність матеріалів та послуг, та інтегрувати сучасні методи зберігання та обробки інформації.

Основою перспектив розвитку ІТ у бібліотечній справі є відновлення та модернізація інфраструктури. Важливим аспектом є забезпечення надійного інтернет-з'єднання, що є фундаментом для впровадження цифрових технологій. Оновлення комп'ютерного обладнання, серверів та систем зберігання даних стане необхідним для розширення можливостей бібліотек у цифрову епоху.

Другим кроком є цифрова трансформація. Це включає цифровізацію фондів, що не тільки сприятиме збереженню історичної спадщини, але й зробить її доступною для широкого кола користувачів в усьому світі. Розробка електронних каталогів, цифрових архівів та онлайн-виставок може стати мостом, що з'єднає минуле з сучасністю.

Розвиток бібліотек в Україні під час відновлення передбачає інтеграцію новітніх ІТ-рішень. Штучний інтелект та машинне навчання можуть використовуватися для покращення пошукових систем, персоналізації користувацького досвіду та автоматизації бібліотечних процесів. Також важливим є впровадження блокчейн технологій для забезпечення прозорості і захисту авторських прав в цифровому просторі.

Наступним етапом є розвиток онлайн-освіти та дистанційних послуг. Бібліотеки можуть виступати в ролі освітніх хабів, пропонуючи онлайн-курси, вебінари, та інші форми

дистанційного навчання. Також актуальними стають віртуальні консультації, електронні запити та цифрові клуби за інтересами.

Останнім, але не менш важливим аспектом, є роль бібліотек у соціальній інтеграції та підтримці громад. Бібліотеки можуть використовувати ІТ для відновлення і підтримки культурного та освітнього життя, стимулювання місцевого економічного розвитку, та надання платформи для обміну думками та досвідом.

Інформаційні технології надають бібліотечній справі унікальні можливості для трансформації та розвитку в поствоєнний період відновлення України. Від відновлення інфраструктури до інтеграції сучасних технологій, бібліотеки можуть стати важливими центрами знань, культури та інформаційної підтримки. Успішне впровадження цих ініціатив вимагатиме не тільки інвестицій, але й розробки стратегічних підходів та партнерства між урядовими структурами, освітніми інституціями, та приватним сектором.

Список літератури

Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).

Онищенко О. Адаптація бібліотек до «життя в цифрі». Бібліотечний вісник. 2020. № 1 (255). С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2020_1_322 (дата звернення: 07.11.2023).

Сенченко М., Костенко Л., Копанєва В. Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України. Вісник Книжкової палати. 2022. № 1. С. 16–22. URL: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.1\(306\).16-22](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22) (дата звернення: 07.11.2023).

ІХ. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 353

Бражко Олена,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Маріупольський державний університет,
o.brazhko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0009-0001-5909-4481>

СЬОГОДЕННІ ВИКЛИКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Надання соціальних послуг - важлива функція для будь-якої держави. Однак під час війни кількість людей, які потребують допомоги, зростає багаторазово, наприклад, за перші 18 місяців війни кількість інвалідів збільшилася на 300 тис. осіб і становила загалом 3 млн осіб, тобто російська агресія проти України призвела до незліченних людських і матеріальних втрат. Українському народу довелося зіткнутися зі зруйнованою інфраструктурою, будинками, автомобілями, робочими місцями і втратою основних засобів до існування. Величезна кількість людей була змушена покинути свої домівки: за останніми даними, близько 5 млн. осіб втратили свої будинки. З огляду на те, що війна триває, кількість людей, які потребують допомоги, може продовжувати зростати. Аналіз законодавства дав змогу виявити наявні процедури та проблеми, що залишаються під час надання соціальних послуг вразливим групам населення.

У мирні часи надання соціальних послуг здійснювалося відповідно до процедури, що складається з декількох етапів, які включають аналіз претендентів на отримання соціальних послуг, оцінку їхніх потреб у соціальних послугах, визначення середньомісячного доходу претендента, ухвалення рішення щодо надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб, розроблення індивідуальних планів та укладення договорів про соціальне обслуговування. Після повномасштабного вторгнення стало зрозуміло, що часу на виконання всіх формальних процедур недостатньо, і на початку березня 2022 року Міністерство соціальної політики підготувало рекомендації щодо організації соціального обслуговування в умовах воєнного стану. Їхньою метою було спрощення та оптимізація процедур надання деяких соціальних послуг. Однією з важливих методичних порад для муніципалітетів стало надання соціальних послуг в екстреному (кризовому) порядку, а не за повною програмою. За такого способу надання послуг, рішення може бути прийнято протягом одного дня з моменту отримання повідомлення про необхідність надання відповідної заяви, запиту або допомоги.

Однак для оптимізації процедури надання послуг необхідні зміни в нормативній базі: згідно з Постановою КМУ «Про організацію надання соціальних послуг», ухваленою 1 червня 2020 року, та наказу Міністерства соціальної політики «Про затвердження класифікаторів соціальних послуг» від 23 червня 2020 року, послуги, що можуть бути надані в екстреному порядку, обмежені невеликою кількістю. Тому в жовтні Кабінет Міністрів ухвалив Постанову № 1194 від 27.10 2023 року, яка вносить зміни до «Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають

на психічні розлади». Відтепер такі соціальні послуги, як стаціонарне обслуговування (забезпечення умов проживання та харчування), паліативна допомога (допомога у розв'язанні проблем знеболання), догляд удома та підтримуване проживання (надання житла, формування та підтримання навичок самообслуговування й інших навичок, необхідних для самостійного життя), можуть надавати в порядку термінового обслуговування. Було уточнено, що соціальні послуги можуть надаватися в екстреному (кризовому) порядку в разі загрози життю та здоров'ю особи, а також у разі запровадження в Україні або в іншому її регіоні надзвичайного чи воєнного стану. Крім того, до наявних екстрених послуг, у період воєнного стану, додалися 11 послуг, які раніше надавалися в індивідуальному порядку. Ці ж норми були включені до Постанови КМУ «Про організацію надання соціальних послуг», що робить їх застосовними до всіх осіб, які перебувають, і без того, в складних життєвих умовах.

Доцільно зазначити, що зміни до Закону України «Про соціальні послуги», спрощують деякі положення з метою оптимізації надання соціальних послуг, зокрема, у разі введення надзвичайного або воєнного стану місцеві органи влади отримали можливість самостійно визначати процедурні деталі організації та надання соціальних послуг на території своїх населених пунктів.

Крім того, у серпні 2023 року набув чинності наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження порядку визначення потреби населення адміністративно-територіальних одиниць/територіальних громад у соціальних послугах». Він встановлює порядок визначення потреби населення в соціальних послугах у період дії воєнного або надзвичайного стану та в перехідний період після його закінчення. Порядок враховує всі зміни, ухвалені в попередньому законодавстві.

Після оголошення воєнного стану попит на соціальні послуги за перші шість місяців війни збільшився майже вчетверо. Видатки місцевих бюджетів на соціальні послуги коливалися від 3% до 13%. Водночас не спостерігається прямої залежності між кількістю наданих соціальних послуг та обсягом соціальних видатків на душу населення в регіоні. Це пов'язано з тим, що значна частка соціальних видатків спрямовується на оплату праці - від 79 до 98% від загальної суми. На організацію та надання соціальних послуг витрачається в середньому менше 10% соціальних видатків. На наш погляд, це є сигналом для зміни політики, спрямованої на покращення системи надання соціальних послуг.

Отже, сьогодні існує правова система, яка дозволяє залучати представників громадського сектору як надавачів соціальних послуг, зокрема, це реалізується через соціальне замовлення, однак, наявні законодавчі механізми не дозволяють використати їх повною мірою. Наразі синхронізація зусиль державного та громадського секторів спрямована, зокрема, на надання фінансової підтримки громадським організаціям людей з інвалідністю, які можуть надавати соціальні послуги, забезпечувати соціалізацію та інтеграцію в суспільство.

Таким чином, приходимо до висновку, що з початком повномасштабного вторгнення, виникла потреба в законодавчих змінах у сфері соціальних послуг, хоча загалом держава виявилася не готовою до викликів війни і, насамперед, це стосується і системи соціального обслуговування. Окрім того, залишаються проблеми з реалізацією законодавства, зокрема:

нерівний доступ до соціальних послуг: у деяких регіонах на одного постачальника соціальних послуг могло припадати від тисяч до сотень тисяч осіб, що дається взнаки на якість соціальних послуг;

брак кадрів, матеріального забезпечення (житло, службовий транспорт, технічне обладнання), низька заробітна плата. Наразі середня заробітна плата соціального працівника становить близько 9 000 гривень. Однак розмір заробітної плати варіюється від регіону до регіону і може бути меншим за 6 000 гривень. Враховуючи соціальну важливість та фізичне навантаження цієї роботи, низька заробітна плата не сприяє залученню більшої кількості людей до роботи в цій сфері;

низький рівень залучення громадського сектору до надання соціальних послуг: хоча Міністерство соціальної політики офіційно заохочує таку політику співпраці, не всі громади користуються наявними механізмами та можливостями. Надавачами соціальних послуг в Україні є переважно державні або комунальні організації та підприємства. Ця проблема має давню історію. Це пов'язано з тим, що механізм залучення недержавних організацій був закріплений на законодавчому рівні майже 20 років тому.

Тому вирішення проблеми потребує активної співпраці як з органами влади, так і з громадським сектором. Тому процедура визначення потреби в соціальних послугах в умовах воєнного стану потребує вдосконалення. Відповідно до цього порядку, щомісячний аналіз соціальних послуг, наданих фізичним особам, здійснюється лише для послуг екстреної допомоги. Водночас дані щодо інших послуг в умовах воєнного стану не визначаються. Важливо зазначити, що кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують різних соціальних послуг у відсталих громадах, зростає, а активний міграційний процес зобов'язує до систематичного обліку для визначення реальних потреб цих громадян.

Список літератури

Про затвердження Класифікатора соціальних послуг наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 04.11.2023).

Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах: наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2023 № 130-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

Про затвердження Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади постанова КМУ зі змінами від 27.10.2023 № 1124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2019-п#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

Про організацію надання соціальних послуг: постанова КМУ від 1 червня 2020 р. № 587 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п> (дата звернення: 04.11.2023).

Про соціальні послуги: Закон України від із змінами від 14.04.2022, № 2193-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

Рекомендації громадам щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану: URL: <https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voennogo> (дата звернення: 02.11.2023).

You can help Ukraine against russian aggression <https://www.msp.gov.ua>: Міністерство соціальної політики. URL: www.msp.gov.ua. (дата звернення: 02.11.2023).

Васильченко Сергій,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
serhii.vasylchenko@pnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2650-2514>,
Шарафан Владислав,
здобувач освіти за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні
відносини», другий освітній рівень,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Коростіль Ольга,
здобувач освіти за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні
відносини», другий освітній рівень,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЧИ МОЖЛИВЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ПІДЧАС ВІЙНИ?

План відновлення України – безумовно важливий документ, який має ознаки стратегії соціально-економічного розвитку [1]. Як будь який стратегічний план, План відновлення України, передбачає тривалий період (від 10 років) реалізації та розроблявся з урахуванням невизначеності середовища. Наскільки таке планування виявилось реалістичним під час війни, яка охоплює значну частину територію країни? Чи можливо застосовувати звичні принципи стратегічного планування в воюючій країні?

Відомо, що планування є основою для прийняття управлінських рішень, інструментом, який використовується в управлінні для встановлення цілей та вибору засобів для їх досягнення. Планування полягає у формуванні стратегій, які допомагають досягти визначених цілей [2]. Крім того план передбачає часові рамки досягнення цілей: «план - це ряд попередньо обміркованих дій, заходів, об'єднаних послідовно для досягнення мети з можливими термінами виконання» [3]. І першим кроком планування - є оцінка поточної ситуації. Оцінка зовнішнього середовища здійснюється для того, щоб: виявити зміни, що існують у середовищі; визначити, які фактори зовнішнього середовища можуть становити загрозу; оцінити, які фактори зовнішнього середовища можуть сприяти досягненню цілей [2]. Чи можна сьогодні стверджувати, що ми маємо уявлення про поточну ситуацію? Воєнні дії тривають і втрати, заподіяні війною зростають. Остаточно оцінити стан внутрішнього середовища можна буде вже після закінчення активної фази бойових дій. Неможливо також оцінити і тенденції розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища: наскільки будуть успішними дії ЗСУ зі звільнення окупованих територій, наскільки ресурсно витривалою і політично стійкою буде країна-агресора. Іншими словами, чи може хтось стверджувати більш-менш точно скільки ще триватиме війна? І чи означатиме звільнення наших територій, що війна закінчилась? Бо вочевидь Україна не планує (та це й неможливо з огляду на ядерний статус РФ) провести парад перемоги на Красній площі, а можливість укладення мирної угоди в обмін на територіальні поступки просто слід відкинути з огляду на стан громадянського

суспільства в Україні. Отже, на наш погляд, на сьогодні не існує достатніх передумов для стратегічного планування, бо ніхто не може сьогодні належно ані оцінити зовнішнє і внутрішнє середовище, ані встановити часові межі реалізації Плану, оскільки повноцінна реалізація Плану, вочевидь, можлива тільки після завершення війни. А між тим, План вже, так би мовити, діє. Тобто війна триває, а відновлення України вже почалось.

Принаймні в ньому вже визначено цілком конкретні і чіткі параметри, яких має досягати Україна вже в 2023 році. Як відомо, прогнозування в управлінському циклі передуює плануванню і його завдання полягає в науковому передбаченні розвитку. Так щодо макроекономічних прогнозів Уряд передбачає, що річні темпи зростання реального ВВП будуть перевищувати 7% протягом наступних десяти років, а номінальний ВВП наблизиться до позначки у 500 млрд. дол. США у 2032 році [1]. І тут ми вже маємо перший провал: 2023 рік вже завершується і Світовий банк очікує зростання ВВП України у 2023 році на рівні 2%, а не 3,3%, як прогнозувалось у січні цього року. Світовий банк знизив з 3,3% до 2% прогноз зростання ВВП України у 2023 році. Нацбанк України минулого тижня підвищив прогноз зростання реального ВВП України у 2023 році з 2% до 2,9%, проте знизив його на 2024 рік із 4,3% до 3,5% [4,5]. Тобто очікуваних 7% немає і не передбачається у найближчому майбутньому! Виникає питання: яка цінність таких прогнозів і, відповідно, таких Планів? Чи не компрометують такі прогнози весь План в цілому? Якщо економіка не виходить на базовий прогнозний показник росту ВВП, то чи можна вважати всі інші похідні показники достовірними і такими, що викликають довіру? На наш погляд підхід до розробки Плану з самого початку був невірним. Уряд намагався планувати соціально-економічний розвиток так, як це робилось і в мирний час: відомі Стратегії соціально-економічного розвитку України 2020 та 2030 [6,7]. Тобто в у мовах коли можна було чітко і достовірно оцінити середовище, фактори середовища і часові межі. а також надати більш менш достовірний макроекономічний проноз.

Сьогодні такі умови, нажаль, відсутні. І чим більш невизначеним є майбутнє, тим менш деталізованим має бути План. Треба визнати, що в форс мажорних ситуаціях принципи стратегічного планування мають бути іншими. В сучасних умовах не варто стави чітких прогнозних показників і виписувати конкретні проекти. Варто, на наш погляд, обмежитись розробкою Концепції Стратегії, тобто спрощеним варіантом Стратегії, який передбачає визначення стратегічних і оперативних цілей. Крім того, чим більше ризиків і невизначеності виникає при плануванні, тим більш варіантним має бути план. План відбудови має бути зосередженим на питанні: що сьогодні треба зробити, щоб пом'якшити, або уникнути тих загроз, які насуваються. Петер Друкер писав, що планування не говорить нам, що ми робитимемо завтра. Воно говорить нам, як ми повинні діяти сьогодні, щоб упоратись із невизначеністю майбутнього; як ми можемо краще підготуватись до розв'язання проблем, що виникають. На це і має бути націлений План. Так, наприклад, видається, що відновлення інфраструктури – це не найважча і досить досяжна ціль. Можна умовно завтра побудувати нові дороги, мости, школи і лікарні. Але чи повернеться населення на ці території. Населення повернеться тільки, якщо там будуть робочі місця і гідні доходи. А це означає, що на ці території прийде бізнес. Як зробити інвестиційно привабливими звільнені території? Це, на наш погляд, і є та загроза, для уникнення якої в майбутньому діяти треба саме сьогодні.

Список літератури

План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>.

Процес планування - що це таке, визначення та поняття. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11040310-planning-process>.

План – це. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/plan-ce.html>.

«Плюс» 3-4% зростання ВВП у 2023 році: що пророкують українській економіці НБУ, Кабмін та експерти. URL: <https://mind.ua/publications/20262529-plyus-3-4-zrostannya-vvp-u-2023-roci-shcho-prorokuyut-ukrayinskij-ekonomici-nbu-kabmin-ta-eksperti>.

Світовий банк знизив прогноз зростання ВВП України на 2023 рік. URL: <https://forbes.ua/news/svitoviy-bank-zniziv-na-13-prognoz-zrostannya-vvp-ukraini-u-2023-rotsi-07062023-1405>.

Стратегія 2020. URL: <https://uacrisis.org/ru/10824-strategy-2020>.

Національна економічна стратегія 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/>.

УДК 351

**Верительник Світлана,
доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Маріупольський державний університет,
svetlana.veritelnik@mail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6960-3737>**

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

За останні роки наша країна пережила низку значних потрясінь - кризи, революції, пандемії, війни. Усі вони стали загрозами для всієї держави та ще раз підтвердили важливість ефективного публічного управління, яке стало новою парадигмою управління. Адже завдання публічного управління полягає не тільки в забезпеченні функціонування та подальшого розвитку держави, а й у пошуку найоптимальнішого з точки зору економії ресурсів вектора цього розвитку. Нині система публічного управління України перебуває в надзвичайно складній ситуації: країна перебуває у стані війни, яка безпосередньо загрожує національній безпеці. Тому розвиток публічного управління, його сучасні тенденції і фактори, що впливають на ефективність управління, набувають сьогодні особливої актуальності.

Тобто виклики сучасної глобалізації, соціальні перетворення в Україні потребують поглиблення та посилення процесу трансформації публічного управління України, що ґрунтується на принципах демократії, прозорості, підзвітності та контролю громадянського суспільства над адміністративною системою. У процесі трансформації публічного управління можна простежити певні тенденції та напрями змін, такі як європеїзація публічного управління, децентралізація влади, впровадження принципів демократичного управління та запровадження оновленого публічного управління.

У сучасних умовах державотворення основна увага приділяється побудові ефективної системи публічного управління, яка б сприяла розбудові України як легітимної європейської держави з високим рівнем життя, демократії, політичної та соціальної стабільності, а також розробці оптимальних механізмів функціонування державних інституцій відповідно до сучасних умов розвитку ринкової економіки, демократичної трансформації суспільства та взаємодії з населенням.

Публічне управління перебуває під впливом багатьох тенденцій і чинників суспільного розвитку. Провідну роль у цьому процесі відіграють процеси зовнішнього середовища публічного управління. Це глобалізація та її виклики, перехід сучасного суспільства на постіндустріально-інформаційну стадію розвитку, його демократизація та емансипація людини, а також внутрішні рушійні сили розвитку публічного управління як сфери людської діяльності. Таким чином, основними передумовами процесу трансформації системи

державного управління є соціальні, економічні, політичні, ціннісні та духовні зміни, а найважливішою передумовою - формування постіндустріальної інформаційно-комунікаційної глобальної цивілізації. Сьогодні зміни в системі публічного управління є багатовимірними та багатогранними, причинами яких є військовий стан, глобальні зміни, економічна теорія, технології, зміни в приватному та державному секторах.

Виявивши причини процесу адміністративної трансформації, можна охарактеризувати сучасні тенденції розвитку публічного управління в Україні. Вони виступають як найбільш важливі довгострокові тренди розвитку управління, тому можна виокремити наступні тенденції змін в публічному управлінні, а саме:

- тенденції зміни об'єктів адміністративної діяльності;
- об'єктів управління;
- цілей публічного управління;
- тенденції зміни адміністративних відносин;
- ціннісних орієнтацій у публічному управлінні;
- концепції та теоретичного підходу до державного управління;
- тенденції європеїзації адміністративних систем та публічного управління;
- тенденції до використання новітніх технологій в управлінському процесі, електронного урядування та ін.

Аналіз тенденцій зміни суб'єктів управління показує, що сьогодні прискорюється процес демократизації влади, використання партнерських підходів в ухваленні рішень, розвитку та диверсифікації форм і методів взаємодії з населенням, просування відкритості влади, громадянської участі та взаємодії з громадянами з метою залучення їх до ухвалення рішень. У результаті суб'єкт управління втрачає свою одноосібну владу в управлінні і стає частковим суб'єктом в управлінській діяльності.

На сучасному етапі розвитку держави, на наш погляд, відбувається активний перехід в сфері публічного управління від бюрократичної схеми до активного залучення представників громадськості та неурядових організацій. Широке залучення представників неурядових організацій, бізнесу, груп впливу та громадянського суспільства загалом до виконання адміністративних функцій стає дедалі значущішим, що характеризує застосування новітніх концепцій публічного управління, таких як «активна держава», «демократичне врядування» та «оновлене публічне управління».

Реалізація принципів новітньої концепції публічного управління проявляється у зростанні впливу громадянського суспільства на управлінську діяльність. Це варіюється від поблажливого та стереотипного ставлення до громадянського суспільства з боку держави та її інститутів до налагодження багатосторонніх відносин з громадянським суспільством на засадах партнерства та співробітництва у різних сферах суспільних відносин. Одним із проявів цього є активна участь великої кількості науковців, бізнесменів та громадських організацій у процесі державотворення в якості консультантів, аналітиків та радників.

Тенденція до зміни об'єкта управління простежується у зв'язку з проблемою обмеженості ресурсів. Ця проблема підкреслює перехід від використання ресурсів до їх створення, що призводить до перетворення ресурсів як інструменту управління на його об'єкт. Доцільно відзначити, що і війна внесла свої корективи, і тепер основна увага приділяється забезпеченню сучасного функціонування публічного управління з урахуванням нових ризиків і ситуацій. На перший план виходять чинники, що сприяють підвищенню суспільних відносин: запровадження можливості організації віддаленої роботи для державних службовців; спрощення процедури найму нових спеціалістів для роботи в сфері управлінської діяльності;

залучення військових фахівців до військово-цивільного управління; організація підвищення кваліфікації, орієнтованої на роботу в реаліях війни.

Позитивний вплив на сучасні тенденції розвитку публічного управління в Україні здійснили і проведені раніше децентралізаційні процеси, які забезпечують розширення повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування, надали громадам можливість самостійно вирішувати свої проблеми і контролювати якість наданих публічних послуг.

Таким чином, приходимо до висновку, що необхідність трансформації національної системи публічного управління відповідно до викликів часу та змін, спричинених війною та глобалізацією в сучасному інформаційному суспільстві, має не лише визначати нові управлінські тенденції, а й всебічно враховувати досвід функціонування системи публічного управління та здобутки інших країн. Подальші шляхи вдосконалення адміністративної системи України включають: поступове завершення адміністративної реформи та адміністративно-територіальної реформи, впровадження електронного урядування в діяльність органів публічної адміністрації, подальше завершення конституційних реформ у частині децентралізації, які передбачають передачу істотних повноважень органам місцевого самоврядування, досвід функціонування системи публічного управління України.

Список літератури

Стасишин А.В. Публічне управління: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 460 с.

Загурська-Антонюк В. Ф. Сучасні тенденції децентралізації державної влади та їх реалізація в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>.

Азарова А.О. Публічне управління та адміністрування : навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2019. 181 с.

Синишин Г.А. Інноваційність в публічному управлінні. Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Львів: ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2021. С.37-39.

УДК 378

Гуржій Владислав,
аспірант,
аспірант кафедри менеджменту,
Державний торговельно-економічний університет
v.hurzhi@knu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0006-9208-4097>

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ З ДОЛУЧЕННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Відновлення України після війни є величезним та складним завданням, яке вимагає не тільки значних ресурсів та зусиль, але і новаторських підходів та стратегій. Країна стикається з численними викликами, включаючи відновлення інфраструктури, забезпечення соціальних послуг, підтримку економічного зростання та зміцнення міжнародних відносин. Все це вимагає від нас, як від громадян, так і від уряду, бути гнучкими, відкритими для змін та готовими до впровадження новітніх технологій.

У цьому контексті, Штучний Інтелект (ШІ) та Генеративний Штучний Інтелект (ГенШІ) виступають як потенційні катализатори змін, пропонуючи рішення, які можуть революціонізувати традиційні методи управління та стратегічного планування. Вони можуть допомогти у формуванні ефективних стратегій, оптимізації ресурсів, підвищенні якості проєктів та забезпеченні ефективної комунікації між усіма зацікавленими сторонами.

Використання ШІ та ГенШІ у процесі відбудови може сприяти створенню стабільного, інклюзивного та сталого майбутнього для України. Ці технології можуть відіграти ключову роль у відновленні країни, дозволяючи нам відновити пошкоджені території, підтримати громади, стимулювати економічний розвиток та зміцнити міжнародні відносини.

Таким чином, інтеграція ШІ та ГенШІ у стратегії відбудови України є не тільки доцільною, але і необхідною для забезпечення ефективного та успішного відновлення країни в постконфліктний період. Вони можуть допомогти нам побудувати нову Україну, яка буде сильною, справедливою та процвітаючою.

У контексті післявоєнної відбудови України, формування єдиної та послідовної стратегії реконструкції є вітальним. Це завдання вимагає глибокого аналізу потреб та пріоритетів різних регіонів та громад, а також розробки інноваційних рішень та планів дій, які відповідають визначеним цілям та пріоритетам. ШІ та ГенШІ можуть відіграти ключову роль у цьому процесі, пропонуючи інструменти для аналізу, планування та впровадження ефективних програм реконструкції.

З допомогою ШІ та ГенШІ, уряд та інші стейкхолдери можуть впроваджувати програми реконструкції, які є не тільки ефективними, але і гнучкими, адаптованими до змінюваних обставин та потреб. Це також забезпечує можливість моніторингу та оцінки впроваджених програм, щоб забезпечити їхню продуктивність та вплив.

ШІ може сприяти комунікації та координації у реальному часі між урядовими агентствами, міжнародними партнерами та іншими зацікавленими сторонами. Це важливо для забезпечення того, щоб всі сторони мали однакове розуміння процесу реконструкції. Залучення міжнародних партнерів важливе для внесення різних точок зору та експертизи. Воно також допомагає у мобілізації ресурсів та здобутті підтримки для зусиль з реконструкції.

ШІ та ГенШІ можуть проводити глибокий аналіз та оцінку проєктів, враховуючи вартість, часові рамки, потенційний вплив та ризики. Це дозволяє забезпечити, що тільки найефективніші та найпридатніші проєкти отримують затвердження та фінансування.

Автоматизація та аналітика, які надаються ШІ та ГенШІ, можуть підвищити продуктивність та ефективність управління, допомагаючи у визначенні пріоритетів, алокуванні ресурсів та моніторингу виконання проєктів. Вони можуть допомогти уряду та партнерам у визначенні пріоритетів, алокуванні ресурсів та моніторингу виконання проєктів, що забезпечить швидше та більш збалансоване відновлення.

Впровадження новітніх технологій, таких як ШІ та ГенШІ, може сприяти розвитку інноваційних рішень та стратегій, які відповідають унікальним потребам та викликам країни. Інновації можуть відкрити нові можливості для інновацій, економічного зростання, створення робочих місць та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному рівні.

ШІ та ГенШІ можуть відіграти вирішальну роль у післявоєнній відбудові України, пропонуючи рішення для ефективного управління, інновацій та сталого розвитку. Їхня інтеграція може бути ключем до створення майбутнього, яке є інклюзивним, стабільним та процвітаючим.

У світі щорічно реалізується величезна кількість інвестиційних проєктів, які в найбільш загальному вигляді є довгостроковим вкладенням коштів для досягнення певної мети, якою

можуть виступати як отримання комерційної вигоди, так і вирішення певних соціальних, економічних та багатьох інших проблем. Існує безліч видів таких проєктів. В окрему категорію можна виділити інвестиційні проєкти створення інфраструктурних об'єктів. Такі проєкти мають особливу важливість, оскільки у високій мірі сприяють економічному зростанню та розвитку країн, посиленню внутрішньо- та міждержавних взаємодій як у процесі реалізації таких проєктів, так і в результаті використання створеної інфраструктури.

Сукупність різних елементів інфраструктури є необхідною основою існування та функціонування економічних суб'єктів. Представники бізнес-середовища зокрема відзначають, що здійснення інвестицій в інфраструктуру, особливо за широкої участі державного капіталу, служить надійним способом виведення країни з кризи. Такий вид інвестування дає результати як у короткостроковому періоді, створюючи робочі місця, так і в довгостроковому, стимулюючи економічне зростання та розвиток територій. Розвиток інфраструктури сприяє підвищенню продуктивності факторів виробництва, а також нагромадженню людського капіталу. У найбільш загальному вигляді інфраструктура поділяється на виробничу та соціальну.

УДК 331.5.024

Касич Алла,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедр управління та смарт-інновацій,
Київський національний університет технологій та дизайну,
kasich.alla@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7019-1541>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення України стане масштабним проєктом, який буде передбачати: по-перше, відновлення знищеної інфраструктури; по-друге, створення економічного потенціалу подальшого сталого розвитку економіки. Питання визначення економічних наслідків війни, а також ресурсів, необхідних для реалізації всіх масштабних проєктів – є актуальними та потребують використання нестандартних процедур оцінки.

Наукові праці вчених [1, 2, 4, 5], присвячені вивченню наслідків війни, доцільно згрупувати за декількома основними напрямками:

Перший напрям – дослідження природи та наслідків війни у розрізі їх складу та видів. Загалом пропонується розглядати економічні, соціальні (демографічні) та екологічні наслідки війни. Виникнення негативних ефектів має, в окремих випадках, миттєву дію; окремі ефекти маю пролонговану дію та не можуть бути мінімізовані і в середньо чи довгостроковому періоді часу, а окремі ефекти слід вважати такими, що не можуть бути відновлені і через десятиліття. Серед ключових наслідків, які негативно будуть впливати на майбутнє, вказано: міграцію, бідність, недостатність освіти цілих поколінь.

Другий напрям (територіальний) – передбачає розкриття особливостей війни в тій чи іншій країні. Безумовно кожна війна має певні особливості, розуміння яких є важливим для визначення змісту заходів, необхідних для мінімізації її негативних проявів. Ці особливості стосуються масштабів війни, її територіальної концентрації, відповіді на війну, яку демонструє населення та економіка країни, та визначають зміст заходів оперативного реагування.

Територіальний підхід до дослідження воєн має важливе значення, оскільки кожна війна мала регіональні наслідки та суттєво впливає на країни, що межують з регіонами ведення військових дій.

Третій напрям – глобальний рівень оцінки причин та наслідків війни. Безпосередньо вплив глобалізації на війни розглядають Tidwell A. and Lerche C. [5]. Вчені зазначають, що взаємодія між глобалізацією та війною є складною.

Вплив війни на світову економіку доцільно досліджувати з позицій стану на фінансових ринках, ситуації на ринках окремих товарів та послуг; розвитку військового комплексу у різних країнах, а також розвитку міжнародної діяльності корпоративного сектора.

Вчені стверджують, що міжнародні фінансові ринки оцінюють сценарії конфліктів та визначають їх серйозність фактично миттєво. На цій основі ефекти можуть бути неоднозначними: від позитивних очікувань зростання окремих секторів до швидкої негативної реакції фінансових ринків в цілому. Тобто серйозність конфліктів та рівень їх прогнозованості визначає реакції світового фінансового ринку.

Визнаючи ризики та небезпеки воєн як такі, що загрожують всьому світу, доцільно оцінювати перспективну тривалість війни з позицій її ресурсного забезпечення.

Для дослідження війни з економічної точки зору доцільно проаналізувати: витрат на військову сферу, військовий, демографічний та економічний потенціал країн-учасниць війни, наслідки війни для країн-учасниць та глобальної економіки.

Військова сфера є важливою частиною системи глобальної безпеки, але і одночасно драйвером розвитку національної економіки. Беручи до уваги важливість підприємств військової галузі як робочих місць, слід підкреслити значення інновацій та нових технологій у сфері оборони, які здійснюються не лише в інтересах бізнесу, а й мають значну державну підтримку. З іншого боку, проривні інновації, отримані у військовій сфері, сприяють вирішенню й ряду суспільних проблем. Крім того, саме військовий комплекс може стати джерелом інновацій для модернізації всіх сфер життєдіяльності суспільства [3].

Для оцінювання значення, яке окремі держави надають питанням захисту шляхом розвитку військової сфери, використовуються такі основні показники:

військові витрати у вартісному вираженні та у відсотках до валового внутрішнього продукту;

державні витрати на оборонні дослідження і розробки;

динаміка патентування у сфері озброєння та військової техніки у світі та в окремих країнах.

Будь-який військовий конфлікт тримається на ресурсах країни. Порівняння економічного та військового потенціалу учасників війни дозволяє: по-перше, спрогнозувати тривалість війни; по-друге, визначити методи впливу на країну-ініціатора війни в контексті обмеження необхідних ресурсів.

Визначення та вартісна оцінка загальних втрат країни за весь період війни є необхідною для визначення суми репарацій після визнання нанесених агресором збитків та для визначення суми необхідних репарацій.

Війни у ХХІ столітті мають значно більші негативні ефекти порівняно з минулими. Війна в Україні взагалі відкрила нову сторінку військової агресії та актуалізувала питання перерозподілу ВВП країн світу на фінансування оборонної промисловості. Економічна логіка 21 століття, а саме співробітництво та глобалізація, нехтується. Водночас Росії вдалося актуалізувати загрози для інших країн, зокрема країн ЄС, використовуючи енергоносії. Ще

одна особливість цієї війни полягає в тому, що країна-агресорка використовувала свій експорт як інструмент політичного шантажу інших країн.

Список літератури

Фінанси підприємств України під час війни та завдання їх повоєнного відновлення: наукова доповідь / за ред. д.е.н. В.В. Зимовця ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2023. 54 с.

Goodhand J. From war economy to peace economy? Reconstruction and state building in Afghanistan. *Journal of International Affairs*, 2004, Vol. 58, No. 1, pp.155-174.

Kasych A., Vochozka M. (2019). Modernization processes in the modern world: methodology, evolution, tendencies. *Revista ESPACIOS*. Vol. 40 (N 24) <https://www.revistaespacios.com/a19v40n24/19402420.html>

Schneider G., Troeger W. War and the World Economy: Stock Market Reactions to International Conflicts. *Journal of Conflict Resolution*, 2006, 50 (5), pp. 623-45.

Tidwell A., Lerche C. Globalization and conflict resolution. *International Journal of Peace Studies*, 2004, Vol. 9, no.1, pp. 47-59.

УДК 336.5

Коверза Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет
v.koverza@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1465-0584>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Важливою складовою державної політики є економічна, в свою чергу фінансова політика – виступає ваговою складовою останньої, яка через сукупність інструментів, методів та механізмів впливає на розвиток країни. Трансформаційні процеси, що відбуваються у фінансовій системі, потребують посиленого впливу інструментів державної фінансової політики.

Фінансовий механізм як система встановлених державою форм, видів та методів організації фінансових відносин також потребує вдосконалення. Важливим є поєднання монетарних і фіскальних інструментів фінансової політики, так як переважання сфери дії одних інструментів за рахунок обмеження інших – має досить негативний вплив на ефективність та дієвість фінансового регулювання та макроекономічну збалансованість зокрема. Варто підкреслити, що досвід у сфері державних фінансів засвідчує важливість та першочерговість бюджетно - податкової та грошово-кредитної політики у механізмі фінансово-економічного регулювання соціально - економічного розвитку. Необхідно зауважити, що положення класичної економічної теорії були основними при розробці та реалізації фінансової політик багатьох розвинутих країн світу аж до Великої депресії, яка зумовила переорієнтацію системи поглядів на роль держави у регулюванні соціально-економічних процесів та засвідчила недосконалість саморегулювання економічних процесів.

Фінансова стратегія також передбачає вибір пріоритетних методів досягнення поставлених цілей. Фінансова тактика спрямована на вирішення конкретних завдань, що виникають на окремих етапах розвитку держави. Завданням фінансової політики є

забезпечення економічного зростання шляхом використання відповідних механізмів фінансового впливу на попит і пропозицію, споживання та інвестиції. Економічної сутності та ролі фінансової політики у стимулюванні соціально-економічного розвитку країни, а саме проблема ефективності фінансової політики, яка залежить від ступеня врахування та реалізації економічних інтересів суб'єктів фінансової діяльності, на які спрямована дія механізму реалізації державної фінансової політики.

Використовуючи інструменти та механізми формування доходної частини бюджету, в тому числі ставки податків, їх кількість, об'єкт та базу оподаткування держава здійснює вплив на економічну активність та забезпечує фінансовий ресурс для виконання взятих зобов'язань. Політика регулювання видаткової частини бюджету здійснюється з урахуванням обсягу доходної частини бюджету, рівня державних соціальних стандартів та гарантій в розрізі бюджетної класифікації видатків.

Найбільш важливим є бюджетна корекція у розрізі двох груп – продуктивних та непродуктивних видатків, а також - поточних та капітальних. Структура бюджетних видатків має бути спрямованою на вирішення завдань модернізації економіки, створення сприятливого середовища для її стійкого розвитку. Саме тому, пріоритети бюджетної політики мають враховувати доцільність розширення частки продуктивних видатків з підвищенням рівня їх ефективності. До даної категорії відносять бюджетні видатки на розвиток транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури, освіти, фундаментальну та прикладну науку, охорону здоров'я, інші видатки бюджету, які сприяють зростанню якісного рівня людського капіталу.

Водночас, необхідним є своєчасне та в повному обсязі виконання державою зобов'язань у сфері обслуговування боргу, соціального захисту та соціального забезпечення населення, належне виконання державними владними інститутами своїх функцій. З огляду на зазначене, бюджетне регулювання видаткової частини має бути виваженим та збалансованим. Капітальні видатки, які у разі їх ефективного використання є видатками розвитку здійснюють позитивний вплив на активізацію процесів економічного зростання. Фактично, дані видатки є складовою продуктивних видатків, формою державного інвестування в основний капітал.

Враховуючи економічну кон'юнктуру останніх років, можна дійти висновку, що суттєвого нарощення капітальних видатків у середньостроковій перспективі не передбачається. Важливим є підвищення ефективності видатків з урахуванням доцільності актуалізації процедур та інструментів програмно-цільового методу в бюджетному процесі. До основних цілей грошово-кредитної політики відносять підтримання курсу національної валюти, це свідчить про те, що грошово-кредитна політика включає і валютну складову. У зв'язку з чим відзначається, що грошово-кредитна і валютна політика в широкому сенсі є формами реалізації фінансового суверенітету країни та включає не тільки визначення напрямів впливу на грошовий обіг і застосування відповідних інструментів грошово-кредитної та валютної політики у вузькому сенсі, а й регулювання розрахунково-платіжних, валютних, кредитних, банківських відносин у відповідності з напрямами реалізації державної фінансової політики.

Основну роль у формуванні і реалізації напрямів фінансової політики відіграють ресурси, що формують фінансові потоки. До таких ресурсів зазвичай відносять продуктивні сили, фінансову інфраструктуру і фінансовий капітал, що створюють базу оподаткування та забезпечують формування місцевого бюджету. Ефективно

функціонуючий фінансово-економічний механізм дозволяє на основі бюджетно-податкових та міжбюджетних відносин

забезпечити здійснення основних виробничих процесів у регіоні. У зв'язку з цим найбільші зміни стосуються сфери міжбюджетних відносин, що свідчить про націленість державної фінансової політики на підвищення рівня самостійності місцевих бюджетів.

Пріоритети бюджетної політики мають враховувати доцільність розширення частки продуктивних видатків з підвищенням рівня їх ефективності та актуалізації процедур та інструментів програмно-цільового методу в бюджетному процесі. Вагомим аспектом фінансового регулювання економічного розвитку є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. Визначення оптимального розміру показника перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему державних фінансів та бюджету зокрема залишається одним із центральних питань фінансового регулювання розвитку економіки. Вплив державних видатків та фіскального дефіциту на процеси соціально-економічного розвитку, в достатній мірі, залежать від якісного рівня державного управління та ефективності даних видатків. Розвинені державні інститути, своєчасність та обґрунтованість рішень щодо виділення відповідного обсягу державних видатків на відповідні цілі сприяють створенню сприятливих передумов для економічного розвитку. Еволюція економічної думки забезпечила появу наукових напрацювань цілої низки шкіл, що сприяло формуванню теоретико-методологічних засад регулювання економіки. В сучасних умовах продовжується пошук нових форм і методів впливу держави на економіку, удосконалюються теорії державного регулювання відповідно до змін середовища та особливостей національних економік.

Виваженість у проведенні фінансової політики сприятиме посиленню результативності інституційних змін фінансової системи, дозволить досягти подальшої стабілізації державних фінансів, продовжити розбудову конкурентоспроможної, наукоємної економіки, що позитивно вплине на загальне економічне зростання та збалансований розвиток суспільства, забезпечить підвищення стандартів якості життя громадян країни. На кожному етапі економічного розвитку існує необхідність обґрунтування та запровадження відповідних важелів фінансового механізму.

Динамічний економічний розвиток потребує синтезу та координації інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання, що в свою чергу, передбачає їх поєднання та компенсування недоліків одного перевагами іншого з метою збереження макроекономічної стабільності. Економічну сутність фінансової політики можна представити в якості складової інституційного розвитку економіки, що передбачає цілісну сукупність організаційних, правових, інформаційних заходів, механізмів фінансового регулювання, спрямованих на раціональне та ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів у відповідності до пріоритетних напрямів розвитку з метою забезпечення функціонування фінансових механізмів, добробуту громадян, збалансованого соціально -

економічного розвитку на довгострокову перспективу. Коригування фінансової політики без структурної перебудови економіки не приносить довгострокового позитивного результату. У зв'язку з цим актуальною стає розробка проблем стратегічного планування сталого економічного зростання на основі, насамперед, структурної перебудови економіки та науково-інноваційної сфери. При цьому важливо забезпечити посилення ролі становлення ринків послуг і продуктів, як об'єктів управління і основних регуляторів відтворюваного циклу.

Список літератури

Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я.Чугунов, Т.В.Канєва та ін.; за заг.ред. А.А.Мазаракі. Київ. 2018. 376 с.

Шалашна А. О. Державне фінансове забезпечення економічного зростання. Ефективна економіка. № 12, 2020.

Безпековий вимір фінансової політики забезпечення економічного зростання в Україні. Київ: НІСД. 2018. URL: http://niss.gov.ua/sites/default/files/201905/Dopovid_Vezresov_vumir_fin_polityky.pdf (дата звернення: 22.10.2023).

УДК 330.341

Ковтуненко Ксенія

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри міжнародного

менеджменту та інновацій

Національний університет "Одеська Політехніка"

k.v.kovtunenko@op.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3759-7950>

Бочевар Ірина

аспірант кафедри міжнародного

менеджменту та інновацій

Національний університет "Одеська Політехніка"

i.v.bochevar@op.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0004-5012-3233>

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Управління персоналом організації враховує широкий спектр функцій та завдань, вкладених у ефективне використання людських ресурсів задля досягнення стратегічних цілей організації. Сутність управління персоналом організації полягає в створенні і підтримки таких умов, при яких співробітники здатні максимально ефективно робити свій внесок в успішне функціонування організації.

Можна виділити декілька ключових аспектів управління персоналом організації:

планування кадрових ресурсів;

підбір та найм персоналу;

навчання та розвиток;

управління продуктивністю;

мотивація та стимулювання;

управління конфліктами та вирішенням проблем;

створення здорової організаційної культури;

кар'єрне обслуговування та планування;

управління змінами;

соціальна відповідальність.

В умовах воєнного стану в Україні система управління персоналом організацій стикається з певними труднощами, таких як: безпека співробітників, недостатність ресурсів, психологічне та емоційне навантаження усіх членів організації, загрози конфіденційності даних, порушення системної безпеки тощо.

Вочевидь, що впровадження інновацій в систему управління персоналом організацій грає ключову роль в успішному функціонуванні організації у післявоєнний період. Інновації є одним з основних чинників забезпечення економічного та технічного розвитку організації.

Створення ефективної системи навчання та розвитку персоналу, що випереджає сучасні вимоги та формує ринок праці, впровадження гнучких форм трудових відносин, таких як віддалена робота, гнучкий графік та інші форми, допоможуть адаптувати персонал до нових умов роботи.

Для вдосконалення системи управління персоналом організацій в умовах післявоєнної відбудови України стає можливим використання цифрових інструментів, таких як HR-аналітика, електронні системи управління персоналом, для ефективного моніторингу та оптимізації робочих процесів. Це надасть змогу для створення нових програм навчання, тренінгів та розвитку, спрямованих на підвищення навичок та компетенцій персоналу для підвищення продуктивності та адаптації до змін в організації. Модернізація існуючих систем мотивації, фінансових та нематеріальних заохочень стимулюватиме високий рівень роботи працівників та підвищення їх продуктивності.

Отже, нові системи управління персоналом організацій, які включають в себе управління змінами, інноваційні підходи до розвитку людських ресурсів, ресурсну оптимізацію та ефективне управління знаннями можуть стати відправною точкою для більш глибокого дослідження та розробки стратегії розвитку інновацій у системі управління персоналом організацій за умов післявоєнного відродження України.

Список літератури

Волянська-Савчук Л. В., Мацишина М. В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємствах. Економіка і організація управління. 2019. № 1 (33). С. 34.

Лизунова О. М., Іщенко Я. Г., Кондрашова Г. В. Використання інноваційних методів управління персоналом підприємства. Економіка і суспільство. 2018. № 14. С. 449–451.

Мирошниченко Ю.В. Підвищення ефективності системи управління персоналом вітчизняних підприємств / Ю.В. Мирошниченко, Т.С. Молчанова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – № 4. – С. 45–50.

Управління персоналом : підручник / О. М. Шубалий, Н. Т. Рудь, А. І. Гордійчук, І. В. Шубала, М. І. Дзямучич, О. В. Потьомкіна, О. В. Середа; за заг. ред. О. М. Шубалого. – Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2018. – 404 с.

Кулешов Олександр,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Маріупольський державний
університет,
o.kuleshov@mdu.in.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ПОСТВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Зараз нам потрібно відбудувати нашу країну як і Європу після Другої Світової Війни. До того життєздатність повоєнної західноєвропейської економіки підтримував імпорт з Північної Америки і субсидії та позики з США та Канади. Так не могло тривати довго, саме тому розробили план Маршалла - програму технічної і економічної допомоги Європі не лише для підтримки, але й для відновлення економіки. Якщо економіку країни після війни не відновити, її потрібно буде постійно дотувати. І останнє у результаті виходить значно дорожче.

Здається, цей урок світові лідери засвоїли добре. Адже про плани відбудови України говорять уже зараз, попри те, що військові дії тривають.

21 квітня Президент України підписав наказ про утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Це консультативно-дорадчий орган, на який поклали обов'язок власне розробити план відновлення.

Згідно з повідомленнями очільника Офісу Президента, цей план уже розробили і презентували у Комітеті з питань економічного розвитку Верховної Ради 2 травня.

На загал його ще не оприлюднили. Але Андрій Єрмак поділився принципами, на яких він побудований:

- повний доступ до ринків ЄС та Великої сімки;
- отримання статусу кандидата, а потім повноправне членство в ЄС;
- побудова економіки на принципах дерегуляції та лібералізації;
- налагодження логістичних маршрутів в західному напрямку;
- перехід від експорту сировини до переробки в тих галузях, які дають найбільшу експортну виручку;
- розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу;
- самодостатність в енергетиці досягатиметься збільшенням видобування власного газу та розвитком атомної енергетики;
- кліматична модернізація;
- локалізація не менше 60%;

До складу Національної ради з відновлення України від наслідків війни входять винятково представники Офісу Президента та Уряду. Однак до робочих підгруп Ради запрошують і представників громадськості та міжнародних експертів. Сподіваємося, що влада буде дослухатися до їхніх порад.

Війна в Україні - це безумовно катастрофа. Однак з іншого боку вона відкриває вікно можливостей, зокрема долучити до модернізації і відновлення країни світових експертів різних галузей. Наприклад, таким шляхом пішов Центр досліджень економічної політики. Він задіяв вісьмох економістів світового рівня, щоб розробити «Нарис про відбудову України».

У документі автори виклали основні принципи, на яких повинно базуватися майбутнє відновлення країни після руйнувань, спричинених нападом росії. А також запропонували 4

етапи дій: один під час бойових дій задля мінімізації збитків і три — власне для поступового відновлення.

Водночас експерти пропонують створити Міжнародну агенцію для відбудови України. Схожі функції виконувала Адміністрація економічної співпраці (Economic Cooperation Administration, ECA), яка адмініструвала План Маршалла для Європи. Ця агенція має бути афілійованою з ЄС, водночас бути автономною у прийнятті рішень та мати чіткі терміни існування.

Цей орган буде консультувати Україну під час відновлення і стежити, щоб гроші йшли за призначенням. Тобто така агенція може існувати паралельно з Національною радою, щоб допомагати їй. Насамперед, перед тим як відбудовувати, Україна намагається усіляко мінімізувати різного роду збитки від війни.

Йдеться про релокацію бізнесів із зони бойових дій у безпечніші регіони, житло для тимчасово переміщених осіб, і загалом усі заходи, спрямовані на те, щоб люди і підприємства продовжували жити та працювати — відповідно, щоб жила економіка.

Другий важливий етап — документування збитків. З одного боку, воно потрібне, щоб притягнути росію до відповідальності за воєнні злочини в міжнародних судах. Однак з іншого, таке документування допомагає зібрати інформацію про всі руйнування і збитки.

Далі їх можна категоризувати і випрацювати плани для відбудови. Наприклад, в залежності від масштабів руйнувань, будинок може потребувати ремонту або реконструкції, або ж його доведеться відбудовувати з нуля. Щоб вирішити, спочатку треба зібрати інформацію про його пошкодження, проаналізувати, і вже на основі цього аналізу обрати, що робити з будинком.

Централізовано документуванням збитків від воєнної агресії росії займаються спільний проєкт Київської школи економіки, Офісу Президента та Міністерства економіки «Росія заплатить» та Міністерство цифрової трансформації — через додаток «Дія». Будь-хто може подати інформацію про шкоду, яку заподіяли Україні та її громадянам російські війська: про руйнування об'єктів інфраструктури, житла, шкіл, мародерство, шкоду для екології та багато іншого. Важливо, щоб цю зібрану інформацію потім об'єднали в один реєстр, який і будуть використовувати для планування відбудови.

Одразу після завершення воєнних дій потрібно буде відновити критичну інфраструктуру. Зокрема - електромережі, дороги, залізничне сполучення, газопостачання, водогони, Інтернет. Відбудувати школи і лікарні, забезпечити хоча б тимчасовим житлом тих, хто його втратив. На цьому етапі потрібно буде залучати все ще багато гуманітарної допомоги. Частково це можна робити і до завершення війни — відновлювати найважливіше на звільнених від окупації територіях.

Надалі держава і партнери будуть спрямовувати зусилля на відновлення економіки в цілому і її стабільне зростання. Основні зусилля будуть зосереджені на створенні робочих місць і постійних джерел генерування доходів. Це і програми підтримки і розвитку підприємництва, зважена фінансова політика, посилення енергетичного сектору.

У межах повоєнного відновлення Україні доведеться відбудовувати деякі міста практично з нуля. Важливо, щоб ця відбудова не була сліпим відтворенням зруйнованого. Це можливість застосувати новітні підходи урбаністики і архітектури, щоб зробити українські міста більш зручними та інклюзивними для їхніх мешканців.

Водночас для руху в ЄС нам потрібно буде продовжити реформи, розпочаті до війни і узгодити своє законодавство з європейським. Наприклад, запровадити європейську систему сертифікації, продовжити велику приватизацію, антикорупційну і судову реформи.

Разом з тим, важливо не втрати і попередні здобутки, а навпаки - скористатися ними під час відбудови. Україна досягла неабиякого поступу в забезпеченні прозорості в публічних закупівлях. Наразі Кабмін дозволив замовникам купувати усе необхідне за прямими договорами. Єдина умова - про ці закупівлі треба прозвітувати, можна одразу, можна після війни. Це правильне рішення.

Так само як правильно було дозволити купувати усе необхідне для боротьби з COVID-19 напряму навесні 2020 року. Але воєнним закупівлям, як і коронавірусним свого часу, теж потрібно буде поступово повертатися в конкурентне русло.

Як скоро і яким чином - рішення напрацьовує робоча група при Мінекономіки разом з Prozorro та експертами з громадського сектору.

Де брати кошти. Фінансувати відновлення будуть з усіх можливих джерел. Українська влада створила низку фондів для цього:

Фонд підтримки малого та середнього бізнесу;

Фонд підтримки армії;

Фонд відновлення та трансформації економіки;

Гуманітарний фонд;

Фонд обслуговування та погашення державного боргу;

Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури.

Також власне для відбудови планують створити окремий Фонд відновлення України.

Доцільно було б на майбутнє усі ці фонди звести в один. Адже стежити за використанням коштів з 6-7 фондів буде значно складніше - це створить плутанину та корупційні ризики. Тому загальний Фонд відновлення для всіх коштів буде хорошим рішенням.

Про акумулювання коштів для відновлення України почали думати вже й у Європі. Енергетичне співтовариство створило для України Фонд відновлення зруйнованої російською війною енергетичної інфраструктури, донорами якого переважно стануть держави-члени ЄС.

Окрім цього, Євросоюз планує створити спеціальний трастовий фонд для відновлення України, який працюватиме як європейський COVID-фонд. Насамперед Україна сподівається на допомогу країн-партнерів і міжнародних інституцій — Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку.

Окремий напрям - допомога великих міжнародних компаній та благодійних фондів.

І наостанок частину витрат на відновлення можна покрити коштом арештованих російських активів, як в Україні, так і у світі. Однак, щоб це сталося, потрібно уможливити це з точки зору законодавства.

ЄС має вирішити, як законно конфіскувати ці активи, не порушуючи принцип верховенства права. Водночас щодо заморожених активів не завжди можна встановити зв'язок між конкретним активом і, наприклад, чиновником з росії.

Це також питання, яке має вирішити Європейський Союз. Потрібно створити або відкрити (якщо вони є) реєстри бенефіціарної власності і загалом вдосконалити законодавство щодо боротьби з відмиванням грошей. Аналогічну проблему зараз вирішують і в Україні.

Ще одне теоретично можливе джерело фінансування - репарації від росії. Але про них можна буде говорити лише після перемоги у війні і капітуляції РФ, яка має погодитися компенсувати збитки.

Україна зважає на досвід попередніх воєн XX і XXI століття і думає про відновлення заздалегідь. Йдеться не лише про формування планів і фондів на майбутнє. Наприклад, відбудова критичної інфраструктури на звільненій від окупації Київщині вже почалася. І це

чудово, що влада швидко реагує на виклики, як тільки з'являється можливість. Так мешканці звільнених територій зможуть швидше повернутися додому, швидше почати знову працювати - швидше відновиться економіка.

Однак зараз важливо, щоб це відновлення відбувалося помірковано і прозоро. Тому потрібно, щоб у ці процеси були залучені компетентні експерти і гроші витрачались ефективно. Попри те, що громадський сектор нині активно залучений до підтримки армії та забезпечення гуманітарної допомоги, відновлення України - має стати ще одним паралельним фронтом для ГО.

Список літератури

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Застосування в Україні : офіц. вид. Міністерство юстиції України. Київ. 2006. 176с.

Дотримання економічних, соціальних та культурних прав в Україні / Харків. : Права людини. 2009. 396 с.

Народна культура українців: життєвий цикл людини : іст.етнол. дослідж. Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура / ред.: М. В. Гримич ; Ун-т Альберти (Канада), Арх. укр. фольклору Б. Медвідського. Київ., 2010. 568 с.

УДК 338

Кучко Олексій,
аспірант кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
alexeyalexandrovich88@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-6624-1440>

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОСТВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

У сучасному світі, цифровізація стає необхідним елементом соціального, економічного та культурного розвитку суспільства. Впровадження цифрових інновацій в післявоєнний період України стане базовим фактором, що визначить ефективність економічного відновлення, розвитку громадянського суспільства та підвищення якості життя громадян [1].

За 5 років дії Міністерства Цифрової Трансформації України було розроблено багато державних електронних сервісів, які спрямовані на полегшення взаємодії громадян з урядовими установами [2]. Також були розроблені цифрові сервіси для бізнесу, що дозволяють реєстрування бізнесу, подання декларацій та звітності для оподаткування, отримання ліцензій, публікації закупівель та тендерів [3]. Зараз відбувається розробка сервісу по військовому обліку для зменшення бюрократичної складової у цьому процесі.

Наразі не дуже розвинений напрямок цифровізації оподаткування. Система знаходиться в стані електронного вікна для платників податків, і не є системою автоматизованого оподаткування, яка могла б надати можливість підприємцям зосередитися на розвитку свого бізнесу, визволяючи їх від навантаження облікових операцій. Так само ще не розроблена система цифрового державного управління.

Найкращий приклад цифрової трансформації держави можна вважати Китай. Уряд Китайської Народної Республіки впровадив стратегічну програму МІС-25 [4], яка визначила ключові напрямки розвитку національної цифрової економіки, зокрема цифрову індустріалізацію та промислову цифровізацію, а також концепцію цифрового управління й

розвитку. За програмою МІС-25 розвиток економіки Китаю визначили по трьох ключових складових:

1) Впровадження новітніх технологій, зокрема інформаційних технологій нового покоління, які охоплюють Інтернет, великі дані, хмарні обчислення та штучний інтелект (ШІ).

2) Розбудова цифрового державного управління, цифровізація та інтелектуалізація сфер, пов'язаних із цифровою економікою. Цифрове управління стало основним інструментом китайської влади, а цифрові технології дозволяють накопичувати великі дані для більш точних рішень, модернізуючи систему управління.

3) Впровадження нових механізмів, які передбачають глибоку інтеграцію нових пристроїв з такими сферами, як ІКТ, виробництво високотехнологічного обладнання та надання сучасних сервісів.

Використання досвіду Китаю в Україні допоможе розвинути напрямок цифровізації менеджменту держави, урядування та створенню ефективної цифрової економіки.

Список літератури

Закон України. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 02.12.2023)

Проекти. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects> (дата звернення: 02.12.2023)

3. Портал державних послуг. URL: <https://igov.org.ua/1> (дата звернення: 02.12.2023)

4. Н. М. Рябець. Китай як суб'єкт цифрової глобалізації: програмні засади та перспективи лідерства. <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.03.109>. Журнал Китаєзнавчі дослідження. №2. 2023 (с 118)

УДК 338.22:658.5

Лозова Оксана,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту,

Полтавський університет економіки і торгівлі,

oksana_lozova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7358-8640>

Божинський Євген,

здобувач освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент»,

другий освітній рівень,

Полтавський університет економіки і торгівлі,

bojunckij_91@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6745-7635>

ОПТИМІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Оптимізація бізнес-процесів є важливою, оскільки вона підвищує ефективність процесів за рахунок:

усунення вузьких місць або надмірностей, які впливають на результати процесу;
покращення співпраці та зв'язків між основними, стратегічними та управлінськими процесами;

оптимізація діяльності для підвищення ефективності процесу та продуктивності, а також збільшення часу, ресурсів і фінансових заощаджень;

зниження ризику шляхом уникнення помилок і переробок.

Оптимізація бізнес-процесів полегшує командам визначення способів найкращого використання наявних ресурсів, зниження витрат, стандартизацію робочих процесів і процесів, досягнення стабільних результатів, не відставання від конкурентів і підвищення продуктивності та якості результатів — усі ці моменти ведуть до більш ефективного бізнесу.

Типовий процес оптимізації-бізнес процесу містить 5 основних кроків (рис. 1).

Рис. 1. Типовий процес оптимізації-бізнес процесу підприємства

Крок 1: Визначення та аналіз процесу, який необхідно оптимізувати. Зазвичай ці процеси мають такі властивості, як:

- розділи даних або співпраці;
- проблеми з передачами;
- забита пропускна здатність, що затримує вихід;
- переробка або скорочення;
- помилки через ручну обробку даних або введення.

Будь-які проблеми зі співпрацею чи спілкуванням, які можна легко вирішити шляхом переоснащення існуючих ресурсів. Після того, як визначили існуючий(і) процес(и), який потрібно оптимізувати, необхідно визначити майбутні результати.

Слід відмітити, що метою оптимізації бізнес-процесів є підвищення ефективності існуючих процесів. Це означає зрозуміти, чого не вистачає у процесах, і впровадити зміни, які зроблять їх роботу краще, а не намагання їх винаходити заново.

Крок 2: Встановлення КРІ. Щоб зрозуміти, чи оптимізація, яку визначили, дає бажані результати, важливо встановити ключові показники ефективності. Це допомагає відстежувати оптимізацію, вимірювати, чи покращила вона ефективність процесів, і створювати рекомендації на основі даних щодо будь-якої додаткової оптимізації чи вдосконалення.

Крок 3: Переробка процесів та наявних ресурсів.

У табл. 1. узагальнено основні проблеми/прогалини у бізнес-процесах та напрями їх оптимізації.

Крок 4. Моніторинг і вимірювання оптимізації бізнес-процесів. Після того, як оптимізацію виконано, настав час відстежувати та вимірювати її на основі ключових показників ефективності, встановлених на кроці 2. Якщо спілкування та співпраця покращуються, вузькі місця зменшуються, а результати збільшуються, це означає, що

оптимізація спрацювала. Але якщо оптимізації не вдається, то необхідно повторити оптимізацію, а можливо і розпочати процес удосконалення бізнес-процесу.

Таблиця 1.

Основні проблеми / прогалини у бізнес-процесах та напрями їх оптимізації

Виклик	Оптимізація
Продуктивність	<ul style="list-style-type: none"> – Спрощення схвалень або запитів для прискорення результатів – Оцифрування ручних завдань або дій – Отримання даних процесу для інформування про стратегічні рішення, які впливають на продуктивність – Ліквідація силосів
Спілкування та співпраця	<ul style="list-style-type: none"> – Автоматизація оновлення, сповіщення між зацікавленими сторонами та власниками процесів – Стандартизація завдання, яким бракує структури та видимості
Вузькі місця	<ul style="list-style-type: none"> – Усунення надмірності, які забивають робочі процеси

Крок 5: Повторення оптимізації бізнес-процесу за потреби. Оскільки бізнес-процеси розвиваються, оптимізації, які колись працювали, можуть більше не застосовуватися.

Оскільки оптимізація використовує наявні ресурси, важливо проаналізувати ресурси, які є у розпорядженні підприємства, будь то люди, технології чи дані. Для багатьох компаній автоматизація з низьким кодом є ключем до покращення процесів. Це тому, що низький код полегшує командам створення, модифікацію, автоматизацію та масштабування своїх процесів. Автоматизація з низьким кодом підтримує зусилля з оптимізації та керування процесами, надаючи бізнес-командам набір простих у використанні інструментів, зберігаючи при цьому ІТ-групи контроль.

Отже, оптимізація процесів передбачає розумне використання різних методів, наприклад найкращих галузевих практик. Це важливо, але це лише засіб досягнення мети. Він підтримує раніше розроблені та оптимізовані бізнес-процеси так само добре, як це можливо, а не навпаки.

Для оптимізації бізнес-процесів використовують методи моделювання, аналізу та симуляції процесів. Підприємства часто прагнуть оптимізувати як свої логістичні процеси, так і процеси продажів і виробництва, щоб знизити витрати та скоротити час виконання. Індивідуальні характеристики, наприклад ті, що беруть участь у складних процесах створення цінності, часто викликають проблеми під час оптимізації, оскільки їх важко охопити за допомогою статичних моделей на етапі аналізу.

Список літератури

Чернікова, Н., Долина, Р., Діденко, О. (2022). Удосконалення поняття бізнес-процесів підприємств в умовах цифрових змін. *Економічний простір*, (181), 158-161. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-27> (дата звернення: 13.11.2023).

Чорнобай Л.І., Дума О.І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть: Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. No 769. С. 125–131. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_20.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

Малай Аліна,
здобувач освіти за спеціальністю
073 «Мннеджмент», перший освітній рівень,
Маріупольський державний університет,
alinamalaj62@gmail.com
Ткаченко Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет
o.tkachenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9603-7136>

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ В ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ

На сьогодні війна в Україні триває без малу 9 років та 9 місяців, з яких майже два роки це широкомасштабне вторгнення військ російської федерації. Це є найбільша і наймасштабніша війна з часів Другої світової війни. З обох сторін задіяно більше мільйона військових, тисячі одиниць військової техніки, а лінія фронту сягає понад 1,5 тисячі кілометрів. Щоденно сторони обмінюються артилерійськими обстрілами, витрачаючи на добу від двадцяти до сорока тисяч снарядів та мін. Близько 200 тисяч квадратних кілометрів на піку агресії було окуповано російськими загарбниками, половину з яких на даний момент Збройні сили України змогли повернути під контроль. Настане час і всі окуповані території будуть повернені під контроль України і почнеться масштабне післявоєнне відновлення, . Але після закінчення війни на Україну чекає багато випробувань та проблем, які необхідно буде подолати.

На ряду з такими проблемами як корупція, демографічна криза, масова еміграція та нестача робочих рук, на Україну чекає найголовніший виклик - це потреба у розмінуванні великої площі територій. Внаслідок російської агресії площа замінованих територій становить близько 174 тисячі км² [1]. Це сотні тисяч протипіхотних та протитанкових мін, авіаційних бомб, мінометних снарядів та боєприпасів, які не розірвалися і застрягли в землі. Територія забруднена вибухонебезпечними предметами дорівнює площі такої країни як Болгарія, або чотирьом таким країнам як Швейцарія. Україна по кількості замінованих територій випередила Сирію і Афганістан, та нині є найбільш замінованою країною світу [2].

На розмінування всіх територій за даними ДСНС України знадобиться не менше 10 років. Забруднена територія вельми значна, розмінування потребує значного часу, воно є не тільки повільним, а й коштовним. За оцінками Світового банку, розмінування України, яке коштує від двох до восьми доларів за квадратний метр, коштуватиме 37,4 мільярда доларів протягом наступних десяти років [3]. Потрібні тисячі спеціалістів таких як інструктори, ідентифікатори вибухонебезпечних предметів, сапери, водії спеціальної техніки, оператори БПЛА та роботів для розмінування. Всіх спеціалістів необхідно забезпечити сучасним обладнанням та оснащенням. Для навчання цих спеціалістів потрібно створювати нові та розширювати наявні спеціалізовані навчальні заклади. Все це потребує фінансування із бюджетних коштів від держави та великих інвестицій від міжнародних партнерів.

Окрім цього Україна несе та буде нести ще і економічні збитки такі як найродючіші господарчі угіддя півдня країни, де зараз ведуться бойові дії, будуть забруднені ВВП. Так, до

весни 2023 року на звільнених територіях Миколаївської та Херсонської області Державна служба України з надзвичайних ситуацій обстежила 9% та розмінула близько 3% території. В пріоритеті були автодороги, населені пункти та об'єкти критичної інфраструктури, а сільськогосподарські угіддя, де переважно і точилися бої, через брак ресурсів не були обстежені. Тому українські аграрії на свій ризик займалися фермерством і це інколи призводило до трагічних випадків. Забруднення територій господарських угідь мінами є бідною не лише України, а і інших регіонів світу, де відбувалися війни, воєнні конфлікти. Україна є одним із провідних експортерів зерна, соняшникової олії та інших культур, тому ситуація із їх виробництвом впливає на стан продовольчої безпеки в світі, особливо це важливо для країн Африки, яким може загрозувати реальний голод.

Для вирішення цієї складної проблеми як мінна небезпека доцільно використовувати неординарні рішення. Нині в Україні працюють 14 сертифікованих операторів протимінної діяльності, близько 330 мобільних груп виконують роботи по всій території країни.

На допомогу ДСНС та іншим силовим структурам, які займаються розмінуванням, може прийти бізнес. Зараз український бізнес вже тривалий час займається фінансуванням проектів по розмінуванню України, але мова йде про безпосередню участь. Так, на законних умовах можуть з'явитися приватні компанії, які будуть займатися обстеженням територій та знешкодженням вибухонебезпечних предметів (ВНП) на договірних засадах. Ці компанії мають бути ліцензовані, оснащені по новому державному стандарту, компетентні та відповідальні. По контракту та на договірних засадах вони будуть обстежуватися не лише на замовлення приватних компаній, агробізнесу та територіальних громад, а перевірку на ВНП будинку та подвір'я звичайних людей. При здоровій конкуренції і відсутності монополії такі приватні компанії по розмінуванню будуть з'являтися масово, тому що попит на це величезний. Держава зі свого боку має забезпечити контроль за якістю таких організації, самі компанії мають постійно обмінюватись інформацією з ДСНС України. Додатковими плюсами такої пропозиції стане те, що ці компанії утворять нові робочі місця, сплачені податки, а найголовніше допоможуть набагато швидше зробити нашу країну безпечною від мін.

Варто також пам'ятати про те, що чим довше буде йти процес розмінування, тим більше жертв буде серед цивільного населення. Тому окрім безпосередньо розмінування території необхідно збільшувати інформованість населення, особливо дітей щодо протимінної безпеки.

Розмінування території - це саме той відголосок війни, який буде тривати ще багато років. Ця небезпека буде доволі сильно впливати на швидкість відбудови нашої держави. Це глобальна проблема, яку варто як найшвидше вирішити, застосовуючи для цього різні методи, міжнародний досвід та інновації.

Список літератури

«Відкрита мапа замінованих територій автоматично стане мапою скарбів». Як в Мінекономіки бачать підхід до очищення територій. URL: https://lb.ua/society/2023/09/11/574173_vidkrita_mapa_zaminovanih.html.

Україна – найбільш замінована країна світу: скільки української території забруднено мінами. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/02/infografika/bezpeka/ukrayina-najbilsh-zaminovana-krayina-svitu-skilky-ukrayinskoyi-terytoriyi-zabrudneno-minamy>.

Sampson E., Granados S. Ukraine is now the most mined country. It will take decades to make safe. The Washington Post. 2023, July 22. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/07/22/ukraine-is-now-most-mined-country-it-will-take-decades-make-safe/>.

Митрощенко Віталій,
аспірант кафедри економіки та
міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет
vitalii.mytroshchenko@mdu.in.ua

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Фінансова безпека виступає невід'ємною складовою економічної безпеки держави. Середовище формування національної фінансової безпеки в останні десятиліття характеризується значною волатильністю, що обумовлено дією чинників внутрішнього та зовнішнього характеру. З одного боку, середовище національних фінансів відчуває усе більший вплив глобальних фінансових трансформацій – чинників та закономірностей розвитку фінансових відносин, які викликають не тільки кількісні, але й якісні зрушення та перетворення у світовому фінансовому просторі і часто створюють виклики для національних фінансових систем та економічної безпеки держав загалом. Серед головних таких трендів – підвищення рівня фінансової глибини глобальної та національних економік, світові фінансові кризи, цифрові трансформації фінансових відносин, фінансові інновації, загострення проблем внутрішньої та зовнішньої заборгованості країн, зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів у світі, волатильність обмінних курсів, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу тощо [4].

З іншого боку, додатковим викликом для національної безпеки України і, зокрема, її фінансової складової стала повномасштабна збройна агресія РФ. Війна загострила ризики для усієї системи фінансової безпеки держави, маючи наслідки для усіх її складових. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, фінансова безпека включає наступні компоненти: банківська, безпека небанківського фінансового сектору, боргова, бюджетна, валютна, грошово-кредитна [3].

Банківська та парабанківська системи, за оцінками експертів, відносно швидко пристосувалися до роботи в умовах воєнного стану. З іншого боку, слабким напрямом роботи банків є їх діяльність з кредитування бізнесу через підвищення фінансових ризиків та відсоткових ставок, що обмежує можливості економічного зростання [1]. За даними НБУ, обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями резидентам України, зменшився з 1053276 млн грн станом на жовтень 2022 р. до 979362 млн грн у жовтні 2023 р. [2].

Одним з найбільш чутливих до війни компонентів фінансової безпеки є боргова безпека. Значну частину фінансових ресурсів від іноземних партнерів Україна отримує у вигляді допомоги на безповоротних умовах. Разом із тим, зростання попиту на фінансові ресурси для забезпечення воєнних потреб в умовах обмеженості бюджетних коштів викликає посилення активності держави як позичальника. Валовий зовнішній борг України зріс з 129713 млн дол. у 2021 р. до 130958 млн дол. у 2022 р. і 148578 млн дол. за підсумками I півріччя 2023 р. [2]. Одночасно відбувається певна переорієнтація держави із зовнішніх на внутрішні запозичення, зокрема, за рахунок відкриття аукціонів з розміщення військових ОВДП. Протягом січня-липня 2023 р. від розміщення ОВДП на аукціонах Уряд залучив 227,4 млрд грн., 2,19 млрд дол. США та 640,9 млн. євро [1].

Повномасштабна війна поставила перед Україною нові умови формування державного та місцевих бюджетів, впливаючи як на обсяги дохідної та видаткової частин, так і на структуру доходів та видатків, а також суттєво погіршила можливості держави забезпечувати їх збалансування. Дефіцит державного бюджету зріс з 3,4% ВВП у 2021 р. до 17,6% ВВП у 2022 р., перевищивши 911 млрд грн., а станом на жовтень 2023 р. дорівнював 902,7 млрд грн. НБУ прогнозує збільшення дефіциту державного бюджету за підсумками 2023 року до 26% ВВП [2]. При цьому основними джерелами фінансування бюджетного дефіциту залишаються кошти міжнародної фінансової допомоги і внутрішні запозичення.

Вплив війни на валютну безпеку виявився достатньо неоднозначним. З одного боку, середній офіційний курс гривні до долара впав з 27,29 грн/дол. у 2021 р. до 32,34 грн/дол. у 2022 р. і 36,52 грн/дол. за підсумками січня-жовтня 2023 р. [2]. З іншого боку, стабільне надходження коштів від міжнародних партнерів дозволяє не тільки підтримувати, але й нарощувати міжнародні резерви. Обсяг міжнародних резервів, зменшившись з 30941 млн дол. на кінець 2021 р. до 28494 млн дол. у 2022 р., станом на жовтень 2023 р. збільшився до 38987 млн дол. [2]. Це дає можливість забезпечувати певну стабілізацію обмінного курсу гривні: експерти очікують, що до кінця 2023 року курс гривні не буде перевищувати 39,0-39,5 грн/дол.

Аналогічні тенденції спостерігаються у сфері формування грошово-кредитної безпеки. Протягом 2022 р. НБУ змушений був вдаватися до додаткової емісії у обсязі 400 млрд. грн для фінансування бюджету, що призвело до підвищення темпів інфляції до 26,6%. За підсумками 2023 року очікується інфляція на рівні не більше 11%.

Відтак, фінансова безпека України сьогодні відчуває подвійне навантаження, знаходячись під впливом глобальних трансформацій і викликів воєнного стану, що ще більше ускладнює процес управління безпекою. При цьому вплив повномасштабної війни на фінансову безпеку характеризується наступними рисами: системність (воєнний стан у країні провокує системний вплив на фінансову безпеку держави, оскільки поширюється на всі її складові); диференційованість (війна має відмінні за масштабами наслідки для різних складових фінансової безпеки); різноспрямованість (ефекти війни для фінансової безпеки країни є різноспрямованими за характером наслідків – позитивні або негативні – для різних компонентів безпеки).

Список літератури:

Будник Л. А., Ронська О. Г. Фінансова безпека держави: загрози в умовах війни. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С.206-210.

Національний банк України: Статистика. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 18.11.2023).

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

Bulatova O., Chentukov Y., Shabelnyk T., Marena T. The impact of global financial transformations on the economic security of Central and Eastern European countries. *Public and Municipal Finance*. 2020. Issue 9(1). P. 1–13.

Malgorzata Myśliwiec
PhD, Habilitation in Political Sciences and Administration
Associate Professor in Institute of Political Science

University of Silesia
malgorzata.mysliwiec@us.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-7149-6977>

Olena Suzdalieva
PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Management & Finance Department

Mariupol State University
o.suzdalieva@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7975-1349>

RESTORATION OF THE CULTURAL SPHERE OF UKRAINE: REGIONAL CHALLENGES

The beginning of the XXI century was a real test of maturity for the Ukrainian state and its society. The Orange Revolution of 2004-2005, the revolution of dignity of 2013-2014, Russia's aggression and temporary occupation of Crimea and parts of Donetsk and Luhansk regions in 2014, and Russia's great open war against Ukraine in 2022 - each of these upheavals opened up new opportunities for Ukraine, but also created challenges and caused losses.

Currently, the artistic activity of cultural organizations is undergoing a significant transformation due to Russia's aggression against Ukraine. There are urgent requests of society to change the direction of the repertoire policy of cultural institutions, so there is a need to develop and create a new body of works and projects, this, in turn, requires separate funding or full preservation of creative teams. In particular, we are talking about the need to create a Ukrainian-language national cultural product in conditions of limited resource potential, reorient the repertoire to social and psychological support for the country, promote Ukrainian voices and the Ukrainian agenda abroad.

Now the significant problem of the cultural sphere is the lack of complete information about damage and destruction of cultural and educational institutions in the field of culture due to the inability to quickly record them by citizens and authorities.

The lack of highly professional cultural personnel due to the loss during military operations is also an urgent problem. Some employees and teachers of art schools are unable to continue their studies or teaching due to financial problems.

In addition, the main problems that arise in the field of culture in Ukraine include:

- the need to liberalize the working conditions of cultural organizations of state and municipal ownership, as well as to ensure sustainable funding for independent cultural institutions;
- problems with the financing of the cultural sphere, which leads to instability in funding;
- loss of staff and graduates of art schools of all forms of ownership due to their outflow;
- lack of digital skills in the field of culture;
- the need to strengthen social protection of creative self-employed persons;
- geographical shift in demand for cultural and educational services due to mass migration of the population;
- the need to develop the digital aspect of the work of cultural institutions;

restoration, rebuilding and reconstruction of damaged buildings belonging to cultural organizations.

It is also important to solve the problem of barrier-free access to cultural and educational institutions for people with special needs. In general, the cultural sphere faces numerous challenges in the context of military aggression, which require urgent measures to solve them.

The restoration of Ukraine means not only recovery after the devastating hostile influence, but also the restoration of a full life in cities and villages, as well as the formation of a new economy that takes into account new realities - the constant threat of war from Russia (it is important to realize that this threat also exists from Belarus, which today, in fact, is a satellite of the Russian Federation)

Taking into account these challenges, it is necessary to consider possible ways to ensure the sustainable functioning of the cultural sphere in Ukraine. It is recommended to actively introduce digital technologies, promote digital work skills training, and increase social protection for cultural workers. All possible efforts should be made to restore and restore cultural heritage, in particular damaged sites, to ensure access to high-quality cultural and educational services.

References:

Draft plan for the restoration of Ukraine materials of the Working Group “Culture and Information Policy” (Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Культура та інформаційна політика») URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/culture-and-information-policy.pdf> (дата звернення: 18.09.2023)

Materials of the forum “Cultural restoration: regional dimension” (Матеріали форуму «Культурне відновлення: регіональний вимір») URL: <https://ants.org.ua/events/forum-kulturne-vidnovlennya-regionalnij-vimir/> (дата звернення: 18.09.2023)

Małgorzata Madej, Małgorzata Myśliwiec, Karolina Tybuchowska-Hartlińska, “When the peace comes - actions taken in the Baltic states to preserve Ukraine's cultural capital” – the paper prepared to be published in international publication in 2024, prepared by Polish political scientists.

УДК 338

**Олійник Кирило,
аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університету,
oleinikkir@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0007-6413-7259>**

ЦИФРОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Цифровий суверенітет держави передбачає здатність самостійно розробляти, змінювати та контролювати технічні компоненти національної цифрової системи, здійснювати повний контроль над збереженими та оброблюваними даними та приймати автономне рішення про надання до них доступу. Географічне та фізичне розташування платформи й комп'ютерних центрів є важливим фактором цифрового суверенітету на рівні зі ступенем довірливості і передбачуваності відносин між оператором цифрової інфраструктури та оператором платформи, які визначають її постійну технічну доступність платформи з усіма передбачуваними нею сервісами, впливають на рівень захисту від кібератак та атак з боку іноземних держав.

Плани повоєнного відновлення України мають враховувати необхідність розвитку необхідної цифрової інфраструктури і цифрових платформ, що матимуть політичне, економічне чи геостратегічне значення. Цифровий суверенітет буде недосяжним у випадку, якщо оператор платформи або постачальники апаратного та програмного забезпечення зможуть включати до системи легальні або нелегальні бекдори та додаткові функції, які не є прозорими для користувачів. Цифровий суверенітет передбачає суверенітет даних, коли права на розпорядження та використання останніх (доступ, передача, обробка та аналіз) детермінують певні дії на кожному етапі створення вартості, що передбачає можливість на договірній основі включати або виключати доступ третіх осіб до даних, а також дозволяти або забороняти зв'язування різних даних або їхню обробку та аналіз. Цифровий суверенітет вимагає повного контролю над самостійно генерованими даними на платформі, тоді як суверенітет даних передбачає не тільки розуміння того, які дані користувача дійсно доступні, але й можливість перенести всі дані на платформу іншого оператора, надати доступ третім особам або частково або повністю назавжди знищити дані.

Цифровий суверенітет є необхідною передумовою для реалізації урядом держави суверенної політики та активного розвитку комерційного сектору в умовах цифрових трансформацій, що впливає на конкурентоспроможність, стійкість і здатність управляти ризиками. Держави та організації, що мають цифровий суверенітет, можуть діяти більш вільно на ринку, оскільки вони меншою мірою залежать від виробників або постачальників. У той же час, завдяки нижчим бар'єрам доступу до ринку, цифровий суверенітет дозволяє компаніям/організаціям успішніше виступати в якості постачальників в цифрових екосистемах і, таким чином, отримувати можливості для інноваційного та економічного розвитку.

Активна взаємодія різних стейкхолдерів у процесі формування гнучких мереж створення цінності всередині та між платформними екосистемами є фундаментальною умовою розвитку цифрових бізнес-процесів та передбачає розробку нових бізнес-моделей. Платформи можуть бути посередниками між компаніями (B2B), компаніями та кінцевими користувачами (B2C) або тільки між приватними особами (C2C): вони або зіставляють всю інформацію у центральній базі даних, або інтегрують розподілені послуги та дані у віртуальну платформу. При цьому, забезпечуючи основу для взаємодії з користувачами, вони можуть брати на себе відповідальність за надання послуг або здійснення транзакцій, таких як переговори про ціноутворення, укладання контрактів, виставлення рахунків, доставка або обслуговування клієнтів. Внаслідок інтеграції цифрових продуктів, цифрових, логістичних, фінансових, страхових та інших послуг і промислового виробництва, зростає гейткіперська роль посередників платформ. Оператор платформи отримує додаткову інформацію про транзакції та користувачів, яку він може використовувати для розробки нової та вдосконалення існуючої платформи, а також для перегляду сервісів, що робить платформу привабливішою, впливаючи, тим самим, на динаміку її зростання.

«Обгороджений сад» (*англ.* «*Walled garden*») — це термін для позначення бізнес-моделі, в якій оператор зберігає контроль над програмним забезпеченням, яке можна використовувати через платформу та/або над мобільним термінальним обладнанням (або апаратним забезпеченням в цілому), а також над контентом і робить платформу доступною для певної групи клієнтів. Порівняно з традиційними інтернет-платформами, розвиток стратегій «огороженого саду» обумовлений, насамперед, такими аспектами, як безпека, зручність та монетизація, і будується на принципі «все з одних рук». Однак у багатьох випадках «огорожені сади» суперечать інтересам розробників та користувачів, які хотіли б мати

можливість самостійно контролювати придбане ними обладнання та технології. Це означає, що «огорожені сади» потенційно суперечать цілям індивідуального цифрового суверенітету та комерційної свободи постачальників. Зрештою, сервіси в «огорожених садах» влаштовані таким чином, що перехід на іншу платформу може виявитися відносно трудомістким і дорогим внаслідок ефекту блокування та/або вартості такого переходу. В рамках цієї бізнес-моделі продукти та послуги об'єднані в мережу таким чином, що, наприклад, процеси логістики, оплати та післяпродажного обслуговування запускаються у цифровому вигляді, паралельно та наскрізно, по суті, обмежуючи, тим самим, для клієнта стимули для здійснення вибору. Чим більш автоматизовані та зручні окремі етапи процесів на цифровій платформі, тим менш охоче споживач погоджуватиметься з тим, що йому доведеться вибирати альтернативний банк для здійснення платежу, страхову чи логістичну компанію. І хоча зручність, безпека та принцип «все з одних рук» все частіше сприймаються як гарант успіху бізнес-моделі «огороженого саду», це також означає, що ланцюжки створення вартості стають коротшими і, опосередковано, це впливає на залежність від постачальників. З точки зору цифрового суверенітету, це означає, що концентрація ринку ще більше обмежує можливості по зміні платформи і постачальника, що знижує рівень диверсифікації партнерів, а значить, збільшує вразливість економічних агентів.

Список літератури

Pohle J., Thiel T. (2020). Digital sovereignty. *Internet Policy Review*, 9(4). URL: <https://doi.org/10.14763/2020.4.1532> (дата звернення: 07.11.2023)

Mehra Salil K. (2011). Paradise is a Walled Garden? Trust, Antitrust and User Dynamism. *George Mason Law Review*. URL: <https://ssrn.com/abstract=1813974> (дата звернення: 07.11.2023)

УДК 336.02:330.3

Рубан Дмитро,
аспірант кафедри парламентаризму,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
dinaz11@ukr.net

ФІНАНСОВИЙ РЕСУРС МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Війська агресія російської федерації призвела до зменшення економічного потенціалу та ділової активності в Україні. Це проявилось на всіх рівнях фінансових відносин: і на рівні держави, і на рівні окремих регіонів та територіальних громад. Важливою умовою розвитку місцевої демократії в Україні до війни була реформа з децентралізації, яка передбачала перерозподіл повноважень та ресурсів. Після проведення децентралізації розвиток місцевої демократії все більше опирався на ресурсну базу відповідних регіонів. Реформа забезпечила громадам збільшення фінансових ресурсів, зростання автономії, та вимагала одночасно і підвищення рівня відповідальності та участі всіх зацікавлених сторін. Однак і до війни органи місцевого самоврядування та громадянське суспільство ще не набули досвіду ефективної співпраці в процесі управління ресурсами, які є в їх розпорядженні. Війна, за висновками аналітиків [6] призвела до обмеження певних демократичних прав, що лише підтверджує важливість дослідження питань ресурсного забезпечення демократизації на всіх рівнях.

В результаті війни дефіцит державного бюджету складає і Україні 3,5 млрд. дол. на місяць [3]. Крім того, відбувається переорієнтація видатків на оборонні цілі, що не дозволяє уряду

забезпечувати фінансування місцевих потреб на рівні попередніх років. 51% громад звернулися та отримали гуманітарну допомогу від міжнародних фондів [5]. Окремою проблемою і до війни було те, що кошти місцевого бюджету не забезпечували реалізацію у повному обсязі ти повноважень, які отримала місцева влада.

Війна російської федерації проти України поставила громади в принципово нові умови. У переважній більшості випадків місцеве самоврядування в перші місяці війни продемонструвало стійкість та забезпечило контрольованість ситуації. Знищення критичної інфраструктури, масштабна міграція, релокація підприємств – все це вимагало швидких організаційних заходів і місцева влада ефективно вирішувала ці завдання. Не менш важливим для стійкості регіонів під час війни є ефективне управління фінансовими ресурсами, адже постали принципово нові виклики: зменшення доходів, зміни у структурі видатків. Основними напрямками видатків місцевих бюджетів стали: оперативне долання наслідків війни, вирішення соціальних проблем громад та внутрішньо-переміщених осіб, матеріально-технічна допомога ЗСУ. Місцевим органам влади в 2022 році в цілому вдалось забезпечити виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів, які становили 3981,1 млрд. грн., що на 13,1% більше порівняно з 2021 роком. Безумовно виконання бюджетів залежало від стану ведення бойових дій у регіонах. Так, невиконання планових показників мало місце по Донецькій, Луганській, Запорізькій, Харківській та Херсонській областях. Рух внутрішньо-переміщених осіб та бізнесу в західні області забезпечив приріст доходів, який становив навіть більше 30% по Львівській, Житомирській, Закарпатській, Волинській, Хмельницькій, Чернівецькій та Івано-Франківській областях [1].

За даними Міністерства фінансів України за січень-серпень 2023 році ситуація за доходами складається аналогічно до 2022 року. Слід однак зауважити, що в рамках здійснюваних трансфертів у 2023 році держава забезпечує додаткову дотацію на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації. Це новий вид дотацій, який також потребує джерел покриття [2].

Незважаючи на війну, на такі серйозні фінансові проблеми, серед представників влади знаходяться несумлінні особи, які приймають непрозорі рішення, приховують під приводом війни певну інформацію. Низка корупційних скандалів та відсутність належного громадського чи міжнародного контролю викликає занепокоєння, що за час війни Україна відкочується у розвитку місцевої демократії.

Відповідно до вимог військового часу в Україні було змінено правила формування місцевих бюджетів. Згідно до Постанови КМУ від 11 березня 2022 р. №252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану», а також змінами Постанови КМУ від 04.11.2022 р. №1238 було визначено умови забезпечення оперативного та безперервного виконання місцевих бюджетів, визначено повноваження військових адміністрацій в частині місцевих бюджетів. Слід вказати про те, що через війну було припинено фінансування проєктів «Громадського бюджету».

Загалом слід вказати певний відхід від базисних підходів до бюджетного планування громад. Ряд положень Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179 втратили свою актуальність [4]. Ключовими принципами мають стати: визначення першочергових потреб громади, цільове використання бюджетних коштів, забезпечення ефективності та прозорості використання державних коштів. МВФ рекомендує враховувати необхідність: урахування реалій воєнного часу та стратегічних цілей післявоєнного відновлення. Ключовим завданням, на нашу думку, стане

створення умов для повернення українців та формування економічного базису відновлення та сталого розвитку у повоєнний період.

Список літератури

Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2022 рік. URL.: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>

Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за січень - серпень 2023 року без урахування непідконтрольних Україні територій до 24.02.2022 (оперативні дані) URL.: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>

Місцеві бюджети 2023: пріоритети громад та механізми підтримки від держави - тези обговорення. URL.: <https://decentralization.gov.ua/news/16106>

Особливості складання проєктів місцевих бюджетів на 2024 рік. Проєкт USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА») hoverla.org.ua. 2023. 21 с.

Піддубний І. Як змінилися бюджети громад під час війни. Економічна правда, листопад 2022. URL.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>

Хвостова М., Кириченко Ю., Майєр-Резенде М. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Democracy Reporting International, Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ та Центром політико-правових реформ. 2023. 18 с.

Особливості складання проєктів місцевих бюджетів на 2024 рік. Проєкт USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА») hoverla.org.ua. 2023. 21 с.

Піддубний І. Як змінилися бюджети громад під час війни. Економічна правда, листопад 2022. URL.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/>

Хвостова М., Кириченко Ю., Майєр-Резенде М. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Democracy Reporting International, Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ та Центром політико-правових реформ. 2023. 18 с.

UDC 656.71"71"(045)

**Skipalska Olena,
Senior Teacher of the Aviation English Chair,
PhD student of the third level of higher education,
National Aviation University
elenaskipalska@gmail.com**

COMPONENTS OF COMMUNICATIVE AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF AIR TRAFFIC CONTROLLERS.

Communicative competence is a mastery of the arts of communication. This helps not only to realize plans and intentions but also to become an expert in professional career. Communicative competence is one of the basic characteristics of professional competence and professional training of specialists. High level of communicative competence allows you to effectively interact in a team of professionals to achieve the goals. Communicative competence is formed through modeling communicative situations that help develop self-confidence, personal and social activity.

Communicative competence implies knowledge of language and ability to use language tools in real situations of professional communication. Communicative competence of a future specialist in aviation is an integral component Air Traffic Controller's professional competence, it represents the ability to use a foreign language to achieve professionally significant goals, skills and abilities related to

the specifics of the future work. A competitive specialist must have the necessary knowledge, skills and abilities to solve communication problems in professional activity; have a positive professional motivation; strive to develop communication skills and improve professional competence. Under the term “communicative competence” we understand the integral quality of a specialist represented by unity of theoretical knowledge and practical readiness of the specialist to communicate.

In the opinion of various researchers, communicative abilities are:

The ability to express oneself in accordance with the topic, the main idea, the addressee of the speech.

Using the most important facts and evidence to reveal the topic and the main idea.

Building an expression logically and consistently, i.e., establishing cause-and-effect relationships between facts and phenomena; necessary generalizations and conclusions.

The choice of the type and style of the speech accordingly to the purpose and situation of communication.

Professional competence of an Air Traffic Controller demonstrates competence in various areas, including the following:

Knowledge of air traffic control procedures and regulations. Air traffic Controllers must have a thorough understanding of local and international air traffic control procedures and regulations. This includes knowledge of airspace classification, airspace restrictions, communication procedures, and emergency protocols.

Decision-making and problem-solving skills. Air traffic Controllers often encounter various challenges and must be able to make quick and accurate decisions in a high-pressure environment. They need to assess different options, evaluate risks, and come up with effective solutions to ensure safe and efficient flow of air traffic.

Effective communication skills. Communication is critical in air traffic control, so Air Traffic Controllers need to have excellent verbal communication skills.

Ability to work under the pressure. Air Traffic Controllers is a demanding profession that requires the ability to stay calm and focused under high-stress situations. They must be able to handle multiple tasks simultaneously.

Teamwork and collaboration. Air Traffic Controllers often work as a part of a team, coordinating with other controllers, pilots and airport staff. Collaboration is essential to ensure the smooth operation and safe handling of air traffic, and they must be able to work cohesively with others.

Continuous learning and adaptation. Air traffic Controllers have to stay updated with the latest developments in aviation technology, regulations, and procedures. They need to continuously learn and adapt to changes to ensure their knowledge and skills remain updated.

Overall, professional and communicative competence in air traffic control is crucial for ensuring the safety, efficiency, and flow of air traffic within a designated airspace. So, Air Traffic Controllers demonstrate a) professionalism to be persistent when face with challenges; b) communication to share information and keep people informed.

References:

Пазюра Н. В. Загальна характеристика альтернативної педагогічної освіти в США. Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія. (Збірник наукових праць). Київ: НАУ, 2015. С. 92–98.

Пазюра Н. В. Особливості підготовки фахівців з середньою кваліфікацією в США. Науковий вісник Мукачівського державного університету «Педагогіка та психологія». 2015. № 2 (2). С. 120–125.

Shmelova T., Bondarev D., Znakovska Y. Modeling of the Decision Making by UAV's Operator in Emergency Situations. 4th International Conference on Methods and Systems of Navigation and Motion Control (MSNMC-2016). 2016 IEEE 4d International Conference. Kyev, 18–20 October 2016: Proceeding. P. 31–34.

Federal Aviation Administration (FAA). 2013. English Language Skill Standards Required by 14 CFR Parts 61, 63, and 65. (AC No: 60-28A).

International Civil Aviation Organization (ICAO). 2010. Manual on the implementation of the language proficiency requirements (Document 9835- AN/453) (2nd ed.). Montreal: International Civil Aviation Organization.

УДК 65.016 : 338.246.

Тараненко Ірина,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародного маркетингу,
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро,
taranenko@duan.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2697-786X>

Науменко Володимир,
аспірант,
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро,
naumenko22vova@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-2434-956X>

Шевченко Валентина,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри міжнародного маркетингу,
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро,
shevchenkovn@duan.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0614-0648>

Яременко Світлана,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного маркетингу,
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро,
yaremenko.s@duan.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9709-7560>

ВИБІР СТРАТЕГІЧНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

В умовах повномасштабної війни енергетична галузь зазнає колосальних збитків. Зазнали руйнувань і пошкоджень багато підприємств різних секторів економіки України. Усі об'єкти, які було пошкоджено, а також обладнання, яке зазнало зносу протягом використання, потребують ремонту. В сучасних умовах відновлення електроустаткування стає гострою проблемою. Саме тому послуги з його ремонту є досить затребуваними.

Ринок послуг з ремонту електроустаткування є привабливим для ведення бізнесу, на що вказує достатній рівень рентабельності. Широке застосування електрообладнання та постійно зростаюча важливість енергетичної галузі підтверджують перспективність даного виду діяльності. Внаслідок енергетичного терору зростає попит на послуги ремонту

електроустаткування. Конкурентний стан ринку в цілому сприяє веденню бізнесу. Водночас в умовах війни значна кількість підприємств-споживачів опинилися в зоні бойових дій і були переміщені, або припинили діяльність, а певна частина залишилась на тимчасово окупованих територіях. Все це загалом негативно вплинуло на попит. Підприємству, що надає послуги з ремонту електроустаткування в сучасних нестабільних умовах, які швидко змінюються, слід чітко визначити стратегічний вектор своєї діяльності в залежності від розміру, географічного розташування і спеціалізації, з урахуванням конкурентної ситуації на ринку.

Результати проведеного авторами аналізу на базі даних Укрстату [2] показали, що протягом останніх 5 років за даним видом діяльності суб'єктів великого підприємництва не зареєстровано. Відсутність суб'єктів великого підприємництва свідчить про недоцільність створення великого бізнесу в даній сфері діяльності. Це обумовлено, по перше, неможливістю забезпечити достатню кількість замовлень на послуги ремонту електроустаткування для стабільного завантаження виробничих потужностей великого підприємства, по-друге, потребою в гнучкому підході до надання ремонтних послуг і в налаштуванні під особливості устаткування конкретного клієнта.

Водночас на ринку існує велика кількість малих та мікро- підприємств, їх специфіка - це ремонт малого електроустаткування у невеликих кількостях за мінімальну ціну. Суб'єкти малого та мікропідприємництва орієнтовані на малі обсяги робіт невисокої складності, через нестачу необхідного обладнання та ресурсів. Середні підприємства займаються складними ремонтами великого промислового електроустаткування. Таке підприємство потребує дорогого обладнання, висококваліфікованих спеціалістів та відповідного завантаження виробництва. Тому їх кількість значно менша, ніж суб'єктів малого та мікро підприємництва, але вони добре розвинені та є конкурентоспроможними.

В 2017, 2019, 2020 роках кількість середніх підприємств збільшувалася. У 2019 році темп приросту становив 12,5, у 2020 16,7%. Суб'єкти малого та мікропідприємництва у 2020 році демонстрували помітний спад, та ж сама тенденція зберіглася у 2021 році [2].

На ринку у період 2020 – 2022 років склалася така ситуація. Початок та активний період пандемії коронавірусу відчув на собі кожен бізнес. Деякі види діяльності стали більш затребуваними та прибутковими (доставка, онлайн-платформи, фармацевтика тощо), а деякі, навпаки, зазнали великих втрат. Підприємства, які займаються ремонтом електрообладнання, зазнали збитків, бо попит на дані послуги зменшився через те, що основні споживачі намагалися скоротити витрати. Крім того, велика кількість робітників інфікувалися та змушені були йти на лікарняний. Все це негативно впливало на діяльність та прибуток підприємств.

Вакцинація дещо стабілізувала ситуацію з коронавірусом. В 2021 році ВВП України зріс на 3,4% [3]. Це позитивно вплинуло на ринок послуг з ремонту електроустаткування. Разом із виходом великих промислових підприємств із коронавірусного «застою» зростає попит на послуги ремонту електроустаткування. У другій половині 2021 року спостерігалось збільшення кількості тендерів у галузі.

Станом на 2021 рік ринок послуг з ремонту електроустаткування мав такі основні характеристики:

- великі підприємства на ринку відсутні, а кількість малих і мікропідприємств у 38 разів більше, ніж середніх підприємств [2];

- обсяги реалізованих послуг протягом останніх 5 років щорічно зростали, крім кризового 2020 року [4];

- чистий прибуток усіх підприємств даного виду діяльності у 2021 році становив 518 062 тис грн. Останні 5 років, крім 2020 року, були прибутковими [5];

рівень операційної рентабельності у 2021 році становив 18,2% [6].

З причини повномасштабного вторгнення на початку 2022 року дуже багато підприємств зупинили свою діяльність, або релокувалися. Виникли значні проблеми із фінансами, кадрами, логістикою та експортом. Наразі Укрстат не надає необхідні статистичні дані за 2022 рік, тому визначити тенденції ринку послуг з ремонту електроустаткування і проаналізувати актуальні показники в динаміці немає можливості.

Беручи до уваги виявлені авторами тенденції розвитку українського ринку послуг з ремонту електричного устаткування, а також конкурентну ситуацію на ринку, визначено основні вектори діяльності середніх, малих і мікро підприємств, які працюють на даному ринку. Ми вважаємо, що за сучасних умов підприємствам доцільно розглянути такі стратегічні вектори розвитку, які відповідають стратегіям інтенсивного зростання за І. Ансофом:

1. Розширення присутності і реалізації послуг в своєму регіоні (глибоке проникнення на ринок). Підприємство буде зміцнювати своє положення на ринку і ринкову частку за рахунок більш повного охоплення ринку.

2. Розширення присутності, або вихід в інші регіони країни (глибоке проникнення на ринок, розвиток ринку).

3. Опанування нових видів ремонту електричного обладнання (розвиток товару).

4. Вихід на зовнішній ринок (розвиток ринку).

Перший вектор розвитку може бути застосований підприємствами будь-якого розміру, у короткостроковому періоді, в умовах воєнного часу. Такий вектор, зважаючи на складнощі з логістикою і фінансами, дозволяє підприємствам вирішити найбільш гострі та актуальні проблеми прямо зараз, доволі доступним способом. Звичайно, як будь-який розвиток, він потребує вкладень, але менших, ніж вихід на нові ринки. За умови достатніх виробничих потужностей і персоналу, потрібні вкладення переважно в маркетинг.

Другий вектор розвитку, на нашу думку, може бути використаний у короткостроковому та середньостроковому періодах, залежно від попиту, наявної матеріально-технічної бази і можливостей логістики. Він вимагає більших витрат і є прийнятним скоріше для середніх підприємств, які вже займають міцні позиції на ринку і мають гарну репутацію. Втім, малим підприємствам, що, наприклад, надають особливі (нішеві) послуги з ремонту електрообладнання, також можна розглянути такі можливості.

Третій вектор розвитку - опанування нових видів ремонту електричного обладнання, - може бути використаний у середньостроковому періоді, особливо якщо потребує вкладення коштів у матеріально-виробничу базу і персонал. Рекомендований підприємствам будь-якого розміру, що зараз надають невеликий перелік послуг і мають ресурси (фінансові, трудові, організаційні) для такого розвитку.

Четвертий вектор розвитку – перспективний і розрахований на довгостроковий період. Він може бути впроваджений середніми підприємствами, які посідають міцне становище на національному (регіональному) ринку, за сприятливих умов, після закінчення воєнного стану, і матиме високу пріоритетність, оскільки відкриває більше можливостей.

Список літератури

Державна служба статистики України. Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2021): сайт URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.09.2023).

ВВП України. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2021/> (дата звернення 12.09.2023).

Державна служба статистики України. Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.09.2023).

Державна служба статистики України. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.09.2023).

Державна служба статистики України. Рентабельність операційної діяльності суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.09.2023).

УДК: 331.48+658.528

Таранич Андрій,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та бізнес-аналітики,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця,
a.taranych@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0309-6100>
Мордванюк Анна,
здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця,
anytamordvanuyk28@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Конфліктні ситуації, навіть в часи миру, можуть серйозно порушити або навіть зупинити продуктивну роботу підприємства, але їх негативний вплив в умовах воєнного конфлікту може бути катастрофічним. Тому, в контексті відновлення підприємства після війни, важливо розробити ефективні стратегії та вибрати високоякісні інструменти для управління конфліктами. Ці заходи спрямовані на забезпечення стабільності, безпеки та продуктивності в умовах непередбачуваних конфліктних ситуацій, і створюють додаткові виклики для системи управління людськими ресурсами та керівництва компанією в цілому.

Проблематика управління конфліктами на підприємствах розглядається у численних роботах науковців, зокрема О. Пшик-Ковальська, О. Ковальський, Н. Миронова, О. Вітківська, І. Сновидович, Г. Леськів, К. Павула тощо, в той же час, практичні питання реалізації цього аспекту у воєнний час вимагають додаткового висвітлення.

Дослідження функціонування системи управління конфліктами на підприємствах в умовах поствоєнної відбудови в Україні та визначення її особливостей.

Війна РФ проти України має значний вплив на життя й економіку, посилюючи кризові явища, створені глобальною пандемією COVID-19, яка стала першою військовою кризою світового масштабу після другої Світової війни. До цього моменту керівники організацій успішно освоїли навички перетворення бізнес-процесів і перегляду своєї діяльності з метою зниження напруги та конфліктів. Це виявилось корисним не лише для забезпечення безперебійної роботи компанії, але й для покращення добробуту працівників і загальної продуктивності. У партнерстві з HR-службами система управління намагалася залишатися конкурентоздатною, швидко адаптуючись до мінливих обставин, розвиваючи нові навички, формулюючи чіткі цілі, вдосконалюючи критичне мислення, сприяючи самопомозі та

запобігаючи вигоранню співробітників. Крім того, вони освоювали принципи неформальної мотивації, гнучкого короткострокового планування та ефективного управління конфліктами.

Українські керівники зіткнулися з великим завданням упровадження управлінських рішень в складних умовах в країні. В таких ситуаціях важливо враховувати економічний аспект. Це функціонуючі підприємства, які під час війни забезпечували заробітну платню та зайнятість громадян, а також сплачували податки, надавали допомогу волонтерам та соціальну допомогу військовим та постраждалим. Керівники повинні бути обережними щодо безпеки своїх працівників і контролювати діяльність своїх команд. На сьогодні багато компаній змінили кардинально умови праці на підприємствах. Це також має вплив на психологічний стан команди, що може призводити до виникнення конфліктів [1].

Тому одним із важливих на сьогодні є правильне вирішення конфліктів, які виникають, адже вони можуть бути навіть як від поганого настрою, так і від проблем у порозумінні колег одного між одним.

Для ефективного управління конфліктом необхідно чітко розуміти, що основним джерелом конфлікту є порушення зв'язків між людьми. Управління конфліктом передбачає, перш за все, здатність до самоконтролю. Конфлікт, що виник у колективі, слід сприймати не як проблему, але як джерело додаткових можливостей. Для цього важливо використовувати самонавіювання, фокусуючись на перевагах, які можуть виникнути в результаті успішного врегулювання складної ситуації, і таким чином, подолати спонтанне бажання уникнути проблеми. Отже, у системі розвитку персоналу для керівної ланки може бути розроблена програма навчання, яка сприятиме розвитку навичок вчасного попередження та врегулювання конфліктів.

Для успішного управління конфліктом рекомендується розвивати наступні шість навичок [3]:

1. Встановлювати зв'язок з іншою стороною у конфлікті, зосереджуючись на спільних цілях і виявляючи бажання допомогти, використовуючи кооперацію та повагу.
2. Прагнути до конструктивного діалогу, уникати агресії та ворожості, спрямовуючи зусилля на переговори і досягнення вигідної угоди.
3. Порушувати гострі питання вчасно, обираючи відповідний час та обставини, що є частиною ефективної стратегії управління конфліктами.
4. Виявляти джерело конфлікту, зокрема розбіжності в цілях, інтересах та цінностях, розуміючи, що люди можуть по-різному формулювати проблему. Важливо розрізняти інтереси та потреби як основні причини конфлікту.
5. Використовувати закон взаємності, виявляючи здатність розуміти та відтворювати відчуття та дії опонента через тісну взаємодію.
6. Створювати позитивні зв'язки, швидше налагоджуючи комунікацію, засновану на повазі та готовності прийняти точку зору іншої сторони, для досягнення власних цілей.

Менеджерам необхідно робити все можливе, щоб уникнути причин для виникнення конфліктів у співробітників. Це завдання складне і може вимагати значних зусиль та витрат. Головною метою менеджера є створення сприятливого клімату всередині організації, що сприяє ефективній роботі підрозділів та співробітників. Крім того, менеджер не повинен чекати на виникнення кризових ситуацій, але має діяти, передбачаючи можливий розвиток подій [2].

Також варто не забувати про наших військовослужбовців, про їх цивільне життя в умовах повоєнної відбудови України. Ми будемо мати велику частку ветеранів. Наймання на роботу військових після війни є важливим етапом для їхнього відновлення в громаді та

запобігання можливих конфліктів. Щоб зробити повернення військових у цивільне життя комфортним, необхідно дотримуватися низки правил у спілкуванні. Негативні емоції різного характеру повертають військового у минуле на війні, де він відчував щось подібне. Негативні емоції вивільняють у ньому воїна, готового до захисту від ворога, тому, щоб не виникало конфліктів, та не збуджувало злобу, варто дотримуватись таких ключових правил, як [4]:

1. Мінімізація пафосності: не варто влаштовувати феєричність, варто спілкуватись з військовим з розумінням та спокійно – це допоможе відчутти щирість помислів співрозмовників.

2. Не думати, що всі, хто був на війні, психічно нездорові люди.

3. Варто розуміти, що у воїна зміняться життєві принципи і не варто йому нав'язувати якусь думку, а краще за все просто вислухати людину і навіть для себе взяти щось корисне.

4. Варто проводити психологічну допомогу військовому, так як людина, яка повертається з фронту, важко адаптується до нових реалій і частіше стає конфліктною.

5. Обмежувати розмови про війну, загибель, не навантажувати таку людину побутовими, буденними справами, давати їй можливість до самореалізації.

Враховуючи умови повоєнної відбудови, підприємці й урядові структури в Україні можуть взяти на озброєння ряд стратегій і підходів, які вже успішно застосовувалися в Сполучених Штатах [5] й інших країнах щодо досвіду в управлінні конфліктами та підтримці соціально-економічного розвитку, які можуть допомогти у відбудові та відновленні в умовах повоєнної ситуації:

1. Залучення громадянського суспільства, бізнесу, й урядових організацій до спільних ініціатив і проєктів для розвитку та відновлення. Сприяння взаємодії між галузями та різними рівнями влади для ефективного вирішення проблем та запобігання конфліктам.

2. Створення сприятливого бізнес-середовища, зокрема, шляхом спрощення адміністративних процедур та зменшення бюрократії. Розвиток програм підтримки для стартапів і малих підприємств, що сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць.

3. Здійснення програм соціальної підтримки для вразливих груп населення та ветеранів. Створення проєктів із спільної участі, які сприяють формуванню спільнот та взаєморозумінню.

4. Забезпечення незалежності судів та впровадження ефективної судової системи. Реформування правової системи та вдосконалення механізмів правового захисту для всіх громадян.

5. Здійснення відкритого діалогу між різними сегментами суспільства для вирішення спільних питань та конфліктів. Реалізація інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення свідомості та сприяння об'єднанню суспільства.

Ці підходи можуть бути корисними для України, але важливо враховувати унікальні особливості та потреби країни в процесі відновлення. Також важливо заохочувати участь громадянського суспільства, створювати умови для відкритого діалогу та підтримувати урядові та неприбуткові ініціативи, що спрямовані на розвиток та відновлення.

Отже, для успішного управління конфліктом необхідно враховувати основні принципи, такі як здатність розуміти точку зору протилежної сторони, припущення про позитивні мотиви цієї сторони, перевірка припущень, які мають сторони щодо один одного, а також використання активного слухання. Ці принципи є потужною зброєю в протистоянні зі стихійними конфліктами. Для керівників важливим є відкрите та позитивне керівництво конфліктом. Вони не повинні заперечувати наявність конфлікту або розраховувати, що

співробітники самостійно зможуть його контролювати без використання відповідних методів та підтримки з боку керівництва.

Список літератури

Вітковська О. HR-менеджмент під час війни: як піклуватися про персонал. *Кейси HURMA*. 2020. URL: <https://hurma.work/blog/hr-menedzhment-pid-chas-vijny-yak-pikluvatysya-pro-personal/>

Сновидович І. Інноваційні рішення в системі управління персоналом у час війни. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39946/2/RSESGP_2022_Snovydovych_I-Innovative_solutions_149-151.pdf

Менеджмент і безпека в умовах війни: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 13 травня 2022 року) / упоряд. В.С. Бліхар. Львів : ЛьВДУВС, 2022. 348 с.

Барсукова О. Як правильно зустрічати військового, який повернувся з війни? Поради психолога. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/22/252968/>

Калмикова Н. Як у США дбають про своїх ветеранів і чого може навчитись Україна. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/21/699365/>

УДК: 338.43:625.9(477)

Тарасенко Денис,
доктор економічних наук, професор,
Маріупольський державний університет,
d.tarasenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6250-3442>

Паклін Володимир,
аспірант освітньої програми 281
«Публічне управління та адміністрування»,
Маріупольський державний університет
volodymyr.paklin@mu.edu.ua

СТРАТЕГУВАННЯ У ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТАХ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Незважаючи на те, що триває повномасштабна війна і частина територій України є окупованою, процес відновлення та модернізації країни вже розгорнуто. Впроваджуються багато вітчизняних та міжнародних проєктів відновлення на базі донорської допомоги та інвестицій.

Ініціативи з відновлення, засновані на сформованих інфраструктурних проєктах територіальних громад, вже реалізуються на практиці за багатьма напрямками. Саме територіальні громади є кінцевими отримувачами соціально-економічного ефекту від відновлення та оновлення навколишньої інфраструктури [1]. Створення балансу між економічними, соціальними та екологічними складовими є запорукою забезпечення їх сталого розвитку та безпеки.

Розробка та формування стратегії реалізації інфраструктурних проєктів повоєнного розвитку вітчизняних територіальних громад та гармонізація оновлення їх соціально-економічного існування може бути реалізовано публічно за допомогою державно-громадської системи управління. Залучення усіх зацікавлених сторін забезпечить згуртованість українського суспільства. Інфраструктура відіграє ключову роль у розвитку економіки

територіальної громади, оскільки з нею пов'язаний стан продуктивних сил і територіальний поділ праці, а також ефективність матеріального виробництва.

Для ефективного досягнення цілей у інфраструктурних проєктах повоєнного розвитку територіальних громад необхідне ефективне спілкування місцевої спільноти та організацій громадянського суспільства, їх співпраця з державними установами. Це можливо тільки в умовах збалансованості інтересів партнерів та на основі довіри та між зацікавленими сторонами, важливо досягнути спільного розуміння суспільного ефекту для розвитку громад.

Урядом в період дії воєнного стану було впроваджено необхідні інституційні *механізми* для посилення ефективності діяльності та зміцнення потенціалу територіальних громад. Це стосується планування та виконання місцевих бюджетів; розміщення ВПО; релокації бізнесу; підтримки підприємництва в громадах тощо [2].

Загальнонаціональний план повоєнного відновлення та розвитку територіальних громад за допомогою науковців та фахівців тільки розробляється, але вже сьогодні міжнародні фонди та організації пропонують інфраструктурні проєкти відновлення, ініціаторами яких стають самі громади. Але територіальні громади стикаються з великою кількістю труднощів: неузгоджене законодавство щодо створення планів відновлення, проблеми із бюджетами на реалізацію проєктів відновлення, нестача кваліфікованих фахівців, а війна ще збільшила це навантаження. Позитивним результатом взаємодії зацікавлених сторін є відбувана горизонтальна комунікація на рівні співпраці “громада-громада”.

У повоєнній модернізації всіх сфер життя громади особливої значущості набуває пошук ресурсів для відновлення та реконструкції регіонів та окремих територіальних громад. Реальними донорами сьогодні виступають держави-партнери, міжнародні фонди та волонтерські організації. У цьому контексті важливо говорити про нову інституційну структуру та ефективний інструментальний компонент реалізації програм та інфраструктурних проєктів для відновлення та розвитку територіальних громад.

Територіальні громади в основному фінансують проєкти відновлення коштом донорів за рахунок міжнародної допомоги, але й власним коштом громад. Невеликі обсяги фінансової допомоги держави у вигляді субвенцій, громадам надаються дуже повільно. Коли допомога міжнародних гравців є визначальною, виникає ризик того, що менш активні територіальні громади не знайдуть джерел фінансування та випадуть з процесів відбудови. Тому треба додаткові фінансові інтервенції.

Нерівномірність регіонального розвитку вимагає удосконалення існуючих підходів до реалізації регіональної політики відновлення щодо окремих територіальних громад [3]. Тому політика стимулювання інфраструктурних проєктів територіальних громад та їх розвитку повинна бути адаптивною до потреб різних громад та вимог сьогодення а також шляхів і засобів їх задоволення.

Крім відновлення, перспективними проєктами розвитку громад є налагодження державно-приватного партнерства в реалізації великих інфраструктурних проєктів, розбудова якісних транспортних шляхів, створення індустріальних парків, логістичних хабів всіх форм власності. Перспектива розвитку територіальних громад у залученні нових та відновленні наявних підприємств, формуванні та використанні соціально-економічних конкурентних переваг громад.

Список літератури

Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку. Громадський простір. 2022. 29 квіт. URL: <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah-vojennoho-st...>

Налагодження роботи територіальних громад для забезпечення стійкості тилу. Червень 2022 URL:<https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nalahodzhennya-roboty-terytorialnykh-hromad-dlya-zabezpechennya-stiykosti-tylu>.

3. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців – аналітика / Децентралізація. 2022. 23 трав. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14970>.

УДК 338

Ткаченко Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
o.tkachenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9603-7136>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Економічна система України не зважаючи на такі важкі умови її функціонування продовжує розвиватися, освоювати нові види діяльності, в яких раніше не було такої потреби. Мобілізація усіх можливих ресурсів, швидкісне освоєння нових технологій і нових видів послуг, розробка і впровадження різноманітних нововведень, широке розгортання процесів діджиталізації – це далеко не повний перелік змін і трансформацій, які відбуваються в економічній системі в умовах війни. Нині, не дивлячись на значні втрати щодо зовнішньої торгівлі, продовжуються її розвиток, певним чином змінюється її структура, але повоєнні зміни мають носити системний характер. Метою даного дослідження є визначення концептуальних положень означених змін в зовнішньоекономічній сфері національного господарства.

До сьогодні проблемами економічного розвитку національної економіки і її зовнішньоекономічної сфери залишаються: домінування в структурі експорту продуктів із низьким рівнем доданої вартості, залежність від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках, високий рівень витрат і енергоємності базових галузей економіки, недостатній рівень розвитку ринку послуг і, відповідно, непомітне їх місце в експорті, певна регіональна асиметрія, залежність від імпорту енергоносіїв, тощо. Перелік цих основних проблем безпосередньо пов'язаний із реалізацією економічних інтересів України у зовнішньому середовищі і підтверджує необхідність системно-структурної перебудови як економічної системи в цілому, так і її зовнішньої складової. Визначення концептуальних положень щодо системно-структурної перебудови зовнішньоекономічної сфери має спиратися на дослідження загальносвітових тенденцій розвитку, сучасні реалії і умови, а також орієнтуватися на пріоритети повоєнного відновлення національного господарства.

В першу чергу, слід враховувати загальносвітові тенденції і можливі перспективи розвитку. В червні 2023 р. Світовий банк означив наступні прогнози щодо стану світової економіки і окремих регіонів світу. Так, прогнозується уповільнення глобального зростання на тлі можливих широкомасштабних проблем в банківському секторі і впровадженні більш жорсткої монетарної політики. Довгострокове уповільнення потенційного зростання пов'язане із впливом пандемії, вторгненням російської федерації в Україну та різким посиленням глобальних фінансових умов. Низький глобальний попит призводить до гальмування торгівлі і посиленню позицій щодо торгівлі послугами. На світовому ринку

суттєво знизилися ціни на енергоносії після свого піку в 2022 р., а базова інфляція в усьому світі була стійкою, що і призвело до посилення монетарної політики. Для економіки країн з ринком, що формується, і країн, що розвиваються, прогнозується погіршення зовнішнього попиту і фінансових умов. За цих обставин рекомендується визначити пріоритетами економічної політики структурні реформи, що мають стати стимулом для інвестицій, а, відповідно, зростання продуктивності й обсягів торгівлі, зменшення впливу негативних потрясінь останніх трьох років [1].

Важливо також враховувати, що провідним торговельним партнером України є і залишається ЄС, який представляє собою значний за ємністю ринок. Україні і в сучасних умовах, і в повоєнний час на період до вступу до ЄС необхідним є продовження тимчасової повної лібералізації торгівлі та призупинення заходів захисту торгівлі. Також, необхідно активізувати аналогічну роботу із Великою Британією щодо економічної підтримки та лібералізації двосторонньої торгівлі. Ще одним напрямом розвитку зовнішньоекономічної сфери залишається активізація взаємовигідних економічних відносин з традиційними країнами-партнерами і представленні інтересів України на Африканському континенті у пріоритетних країнах з урахуванням прогнозів економічного зростання та потенціалу їх економічного розвитку [2].

Окрему увагу слід звернути на фактори, що впливають на величину ВВП країни, на тенденції змін, що залежать від базових показників економічного розвитку і монетарної політики. Монетизація визначає ступінь насиченості ліквідними фінансовими активами економіки і є об'єктивною характеристикою економічної системи, ступеню розвитку її фінансово-кредитної складової, визначаючи певним чином можливості розвитку і свободу руху капіталу в економіці, що є особливо важливим для структурних змін [3].

Важливими задля врахування при визначенні концептуальних основ структурних змін є зміни в середині самої зовнішньоекономічної сфери. Швидке повоєнне відновлення і структурне перетворення національного господарства безпосередньо пов'язано із розвитком експортної діяльності і надходженням іноземних інвестицій. І якщо експортна діяльність мала доволі значний розвиток, то залучення іноземних інвестицій задля розвитку різних сфер економіки є доволі скромним. Широке залучення іноземного капіталу для цілей відновлення і структурної перебудови потребує завершення реформ щодо верховенства права та захисту прав власності, а також є передумовою для вступу до ЄС [4, с. 131].

Слід зазначити, що за роки незалежності, особливо в останні десять років, зовнішня торгівля розвивалася доволі успішно, що дозволило країні зайняти помітне місце на світовому продовольчому ринку, увійти у трійку світових постачальників зерна (перша позиція належать США) і зайняти домінуючу позицію на світовому ринку соняшникової олії. Другою рисою сьогодення України є укріплення її позицій на світовому ринку ІТ-послуг, і, незважаючи на повномасштабну війну, ця галузь продовжує розвиватися. Саме такі структурні перетворення є позитивними для національного господарства і зовнішньоекономічної сфери зокрема. Пріоритетами повоєнного розвитку мають стати галузі і сфери, що спроможні змінити структуру національного господарства з метою забезпечення високого рівня продуктивності, технологічної інноваційності, спроможності адекватно відповідати сучасним і новим викликам і в цілому забезпечити стале і довгострокове процвітання нашої державі в повоєнний період.

Список літератури

Global Economic Prospects. The World Bank. May 30, 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.

Гавриленко Н., Широкий Г. Перспективи світової економіки в 2023-2024 роках. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh>.

Kniazieva T., Maryna A., Shevchenko A., Prydatko E., Tkachenko O. Correlation of Monetization with Macroeconomic Development Indicators. *Economic Alternatives*, 2022, Issue 2, pp. 264-279.

Відбудова України: принципи та політика. За редакцією Ю.Городниченка, І.Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. Centre for Economic Policy Research. Паризький звіт 1. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.

УДК: 338

Тюхтенко Наталія,
доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
академік Академії економічних наук України,
професор кафедри економіки, менеджменту та адміністрування
Херсонський державний університет,
професор кафедри економіки та інновацій,
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
tuhtenko1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4639-9139>

АДАПТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Сучасний світ знаходиться від впливом чисельної сукупності викликів, що ні може не відзначитися на діяльності господарюючих суб'єктів як в Україні, так і поза її межами. Пандемія, війна, тотальна диджиталізація, технологічні революції (Індустрії 4.0. і 5.0.), зміна підходів до управління на основі пріоритету соціокультурних чинників та багато іншого обумовлюють необхідність пошуку нових форм і методів організації виробництва, стратегічного планування на засадах інноваційного розвитку та менеджменту з метою посилення процесів пристосування до реалій бізнес-середовища.

Як відомо, у науково-дослідницькому й прикладному просторах для характеристики цього процесу часто використовують термін «адаптація». Він почав своє існування із біології й фізіології як «пристосування органів чуттів до діючих подразників» (Г. Ауберт, 1865 рік) [1, С.45].

Сьогодні ж дефініція адаптації розглядається значною кількістю наукових шкіл у біології й фізіології, філософії, психології, педагогіці, соціології, історії, менеджменті тощо. І тому зрозуміло, чому існує широкий спектр визначень адаптації в контексті кожної галузі знань, де вона застосовується. Ми ж підтримуємо точку зору, що «у широкому розумінні процес адаптації прирівнюють до процесу соціалізації, розглядаючи його, зокрема, як: єдиний процес взаємодії особистості і суспільства; частину процесу соціалізації, що виникає на різних її етапах; один із основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості» [2].

Проблематика представленого нами дослідження стосується сфери управління господарюючими суб'єктами різних сфер діяльності й форм власності. І Бураковський пропонує розділити усі вітчизняні господарюючі суб'єкти на три умовні групи: 1 – ті, що припинили свою діяльність у зв'язку з неспроможністю працювати в нових умовах; 2 – ті, які переформували

діяльність без зміни бізнес-моделі (наприклад, впровадили он-лайн процеси); 3 – це ті підприємства, які знайшли свою нішу й запропонували нові товари та послуги [3].

Очевидно, що другий і третій типи господарюючих суб'єктів зуміли втриматися на ринку за рахунок адаптивних механізмів діяльності, що саме по собі актуалізує необхідність пошуку шляхів ефективного адаптивного управління.

Тож спробуємо окреслити основні концепти адаптаційного менеджменту, розгляд яких дозволить обґрунтувати шляхи підвищення ефективності й результативності управлінської діяльності для забезпечення конкурентних переваг господарюючого суб'єкта під впливом невизначеності, часто несприятливого середовища та швидких змін, які важко спрогнозувати.

Останні десятиріччя визначили ряд основних концепцій для визначення методів управління ефективністю господарюючих суб'єктів: корпоративне управління ефективністю (CPM - Corporate Performance Management); управління бізнес-процесами (BPM - Business Performance Management); управління ефективністю підприємства (EPM - Enterprise Performance Management); адаптивний кейс-менеджмент (АСМ - Adaptive Case Management).

Якщо коротко охарактеризувати ці концепції з точки зору адаптивності бізнес-системи, то слід сказати, що усі вони в тому чи іншому ступені прив'язані до тих змін, які відбуваються у бізнес-середовищі. Так BPM – «це форма бізнес-аналітики, яка використовується для моніторингу та управління ефективністю компанії. Для цього використовуються ключові показники ефективності (КПІ) – дохід, рентабельність інвестицій, накладні та операційні витрати» [4, 5]. Схоже розуміння має концепція CPM – є інструментом, що використовується корпораціями для формування організаційних стратегій на основі використання перевірених методів та процесів для управління бізнесом – ключовими показниками є звіти про рух готівки, баланси, звіти про доходи. Концепція EPM – це програмне забезпечення, яке дозволяє аналізувати бізнес, отримувати корисні дані й створювати звіти.

Найважливішого значення з точки зору проблематики нашого дослідження має АСМ як найбільш динамічна концепція управління не тільки бізнес-процесами, а й співробітниками, тобто враховує соціальну складову, що в сучасних умовах господарювання вважається пріоритетною в контексті ефективності управління [6]. Саме остання концепція, з нашої точки зору, є основною адаптивного менеджменту, спрямованого на підвищення ефективної діяльності господарюючого суб'єкта, що є вкрай важливим для стратегічного забезпечення повоєнного відновлення України.

Пріоритетність соціокультурних чинників в сучасному менеджменті підкреслюється появою, окрім інших (соціальний інтелект, позитивний інтелект), поняття «адаптивний інтелект», який обґрунтовує «здатність мислити гнучко й ефективно у світі, що постійно змінюється» [7]. Саме це дає змогу приймати непрості управлінські рішення у ситуаціях кризи, невизначеності, розгубленості, які супроводжують господарюючі суб'єкти в епоху тотальних змін сьогодення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що нами лише окреслені певні категорії адаптивного менеджменту, які звісно актуалізують необхідність його дослідження для забезпечення конкурентних переваг бізнес-організації, пошук шляхів їх інноваційного розвитку на засадах адаптивного мислення, самоменеджменту, ефективної професійної адаптації, розробку теоретико-прикладних механізмів реалізації управлінських рішень у частині стабілізації стану підприємства під впливом реалій глобалізованого світу й непростих викликів сучасності. Повоєнне відновлення економіки України, окрім іншого, вимагатиме перегляду структури соціально-трудових відносин з урахуванням стану ринку праці, що обумовлений міграційними процесами, втратами людських ресурсів України через військову агресію РФ, переструктуруванням галузевої структури економіки тощо.

Список літератури

Aubert H. Physiologie der Netzhout / H. Aubert. – Breslau, 1865. – 113 s.

Блажівський М.І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. №1. С. 238.

Бураковський І. Економіка під час ковіду. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/comments?pid=6551>.

Margaret Rouse (2012). Business Performance Management. URL: <https://www.techopedia.com/definition/28075/business-performance-management-bpm>.

Roman Zamecnik, Rastuslav Rajnoha. Strategic Business Performance Management on the Base of Controlling and Managerial Information Support. Procedia Economics and Finance. Volume 26, 2015. P. 769-776. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115008436>.

Glonti V., Trynchuk V., Khovrak I., Mokhonko G., Shkrobot M., Manvelidze L. Socialization of Organization Sustainable Development Based on the Principles of Corporate Social Responsibility. Montenegrin Journal of Economics, 2020, 16(1), 169–182.

Що таке адаптивний інтелект і чому це головна навичка майбутнього. Електроний ресурс. Режим доступу: <https://zhyvoedelo.com/ua/news/chto-takoe-adaptivnyu-intellek-t-i-pochemu-eto-glavnyu-navyk-budushchego>.

УДК 369

Шандар Анна,
доктор філософії з економіки,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
anna_shandar@kneu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7363-9038>

МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Соціальні послуги відіграють надзвичайно важливу роль у контексті реалізації соціального захисту, оскільки – це дії, що спрямовані на пропрацювання складних життєвих обставин, зокрема профілактику, подолання, мінімізацію [3]. Вони є засобом покращення якості життя населення та ефективного управління людськими ресурсами.

Об'єктом нашого дослідження є виклики у сфері менеджменту соціальних послуг, які мають місце у сучасних умовах розвитку вітчизняного суспільства.

Актуальність проблематики – цілком виправдана, оскільки з'ясування та узагальнення викликів дає можливість розуміти загальну картину, врешті це дозволить оцінити стан більш комплексно, а також слугуватиме ґрунтовним базисом для прийняття раціональних рішень.

Вітчизняні вчені не оминули проблематику менеджменту соціальних послуг у своїх публікаціях. Вони висвітлюють різні його аспекти у наукових працях, з-поміж яких варто відмітити таких авторів: Колосок А., Бичук І. [1], Линдюк О. [2], Рябоконт І., Кравчук О., Варіс І. [6] та інші.

Слід зауважити, що попри досить часте використання словосполучення «менеджмент соціальних послуг», у науковій літературі складно відшукати його тлумачення. Ось кілька публікаційних знахідок:

«менеджмент надання соціальних послуг – планування, організація, координація та моніторинг процесу надання соціальних послуг» [4];

«...це процес управління, направлений на максимальне задоволення соціальних та матеріальних потреб населення, що опинилося в складних життєвих обставинах за умов недостатності фінансових та кадрових ресурсів» [1, с. 98];

«управління системою надання соціальних послуг на рівні територіальної громади передбачає: визначення потреб населення в соціальних послугах; планування розвитку та забезпечення надання соціальних послуг; визначення та залучення надавачів соціальних послуг; надання соціальних послуг відповідно до державних стандартів; моніторинг надання соціальних послуг та оцінка їхньої якості» [2].

Відзначимо, що перше визначення спирається на підхід класичного менеджменту. У другому зроблено акцент на меті надання соціальних послуг. Останнє тлумачення розкриває варіативність надання соціальних послуг у площині територіальної громади і є досить містким з точки зору функціоналу менеджменту соціальних послуг.

Усі ці підходи свідчать про важливість менеджменту соціальних послуг як інструменту, що допомагає забезпечити належний доступ до соціальних послуг і дозволяє підвищити їхню ефективність, враховуючи різноманітність потреб населення, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Аналіз досліджень сучасних праць [5, 7] доводить наявність викликів у системі менеджменту соціальних послуг в умовах воєнного стану. Кожен із них має свою природу виникнення, таким чином їх доцільно об'єднати у 3 групи (рис. 1):

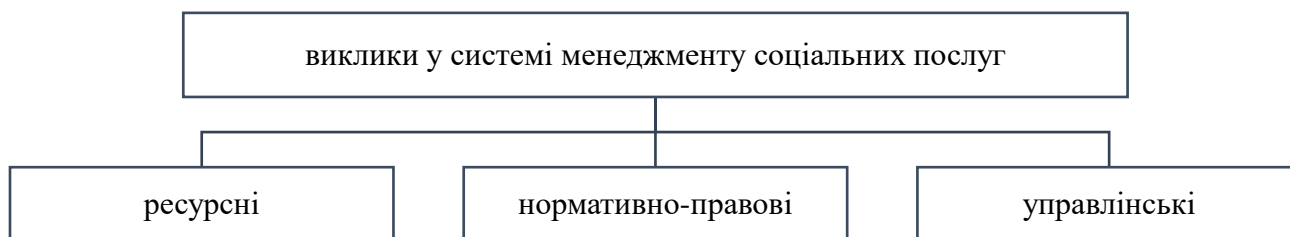

Рис. 1. Групи викликів у системі менеджменту соціальних послуг в сучасних умовах

Джерело: розроблено автором

ресурсні (нерівномірність доступу, брак ресурсів, у т.ч. людських, технічних тощо, низький рівень оплати праці);

нормативно-правові (низька залученість громадського сектору, необхідність доопрацювання порядку визначення потреб соціальних послуг, відсутність єдиного підходу до організації структури системи надання, необхідність удосконалення соціальної послуги з екстреного (кризового) втручання);

управлінські (бюрократичність деяких процесів, відсутність механізмів обміну інформацією між структурними підрозділами, у більшості громад не здійснюється визначення потреб населення).

Узагальнення викликів у системі менеджменту соціальних послуг, а також їх переосмислення дає уявлення про цілісну картину ситуації, слугує вихідною точкою для вирішення важливих соціальних проблем населення. Знаходження спільних рис проблеми, сутнісних взаємозв'язків між викликами врешті дозволять дійти спільного знаменника у контексті реалізації соціального захисту населення. Також зауважимо, що існує взаємозв'язок між означеними групами викликів, що є цілком природним для соціальних систем. Таким чином позитивні зрушення в одній із груп можуть слугувати каталізатором змін в іншій.

Список літератури

Колосок А., Бичук І. Менеджмент соціальних послуг територіальної громади в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas.* 2022. №3. С. 92–99. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13> (дата звернення: 23.10.2023).

Линдюк О. Соціальні послуги: хто може залучатися до їх надання. URL: <http://surl.li/myuae> (дата звернення: 30.10.2023).

Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. із змінами та доповненнями. URL: <http://surl.li/owno> (дата звернення: 23.10.2023).

Проект ЗУ «Про соціальні послуги» тираж 15.01.2019. URL: <http://surl.li/myxzv> (дата звернення: 27.10.2023).

Розвиток соціальних послуг під час війни. 2023. 33 с. URL: <http://surl.li/myxzf> (дата звернення: 28.10.2023).

Рябоконт І.О. Кравчук О.І., Варіс І.О. Застосування реінжинірингу у процесах надання соціальних послуг. *Інфраструктура ринку*. 2023. №73. С. 132–138. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/73_2023/26.pdf (дата звернення: 28.10.2023).

Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17395> (дата звернення: 23.10.2023).

УДК 658.27

Шевченко Любов,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
l.y.shevchenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2188-1735>
Шендригоренко Марина,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
m.shendryhorenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5841-6784>

ОСОБЛИВОСТІ БУДІВЕЛЬНОГО ОБЛІКУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Будівельний комплекс - це "велика кількість самостійних суб'єктів господарювання, які мають свою специфіку та окремі системні цілі, досить розгалужені без можливості управління з одного або кількох центрів. Так, за обсягом виробленої продукції та чисельності зайнятих робітників, будівельна галузь на сьогодні займає майже десяту частину економіки України» [1].

Технологія виконання будівельно-монтажних робіт характеризується специфічними особливостями, які впливають на організацію бухгалтерського обліку, методіку формування собівартості та визначення фінансового результату будівельних організацій.

Нині, в умовах воєнних дій, вся економіка України, в тому числі й будівельна галузь, потерпає від розрухи та руйнування. На Україну, після закінчення війни, чекає наймасштабніша реконструкція в Європі, у 2023-2025 роках планується реалізація більшості проектів всього плану відновлення об'єктів соціальної сфери, житлового будівництва.

Відбудова та відновлення будівельної галузі відбуватиметься завдяки допомозі міжнародних організацій, спираючись на їхній досвід, новітні методи та процедури, які вимагають розвиненої економічної інформації для прийняття управлінських рішень.

Особливої актуальності в сучасних умовах набуває інформаційний ресурс, значну питому вагу в якому має інформація, сформована в системі бухгалтерського обліку.

Особливості будівництва та обліку в ньому настільки важливі, що це призвело до прийняття галузевого стандарту – П(С)БО 18 «Будівельний контракт». Бухгалтерський облік в будівництві є одним з найскладніших видів обліку в галузях економіки. Вартісна система будівництва — це «кошти, витрачені на придбання матеріальних цінностей, оплату праці та інші, що утворюють собівартість будівельно-монтажних робіт» [2].

У П(С)БО 18 для обліку витрат на будівництво запропоновано рахунок 23 «Виробництво». Розглянемо особливості обліку витрат на будівництво за допомогою табл. 1. Тобто, фактичні витрати формуються протягом періоду на субрахунку 23 «Основне виробництво», а в кінці періоду визнані витрати включаються до собівартості. Групування витрат за елементами та статтями в будівництві здійснюється, як і в інших галузях, згідно з П(С)БО 16 «Витрати».

Таблиця 1.

Відображення господарських операцій з обліку витрат на будівництво за допомогою кореспонденції рахунків

Зміст господарських операцій	Д-т	К-т	Сума, грн.	Обліковий регістр
1. Відображаються прямі витрати на першому етапі будівельного процесу	23	661,65, 20...	83000	Бухгалтерська довідка
2. Списано вартість робіт за договором будівельного підряду	903	23	83000	Бухгалтерська довідка
3. Зараховано на фінансовий результат	791	903	83000	Бухгалтерська довідка
4. Відображено прямі витрати на другому етапі будівельного процесу	23	661,65, 20...	84000	Бухгалтерська довідка
5. Списано вартість робіт за договором будівельного підряду	903	23	84000	Бухгалтерська довідка
6. Зараховано на фінансовий результат	791	903	84000	Бухгалтерська довідка

Джерело: складено авторами за даними [1].

П(С)БО 18 «Будівельні контракти» визначено, що витрати за будівельним контрактом включають: витрати, безпосередньо пов'язані з виконанням цього договору (прямі); загальні витрати.

Класифікація статей витрат у будівництві має узагальнений, комплексний характер. Деякі статті підсумовують різні витрати в економічних термінах. Така класифікація витрат не дає достовірної інформації про структуру собівартості будівельних робіт та управлінських рішень. З метою удосконалення обліку витрат на будівництво та формування виробничої собівартості будівельних робіт пропонуємо більш детальну класифікацію витрат на будівництво в розрізі субрахунків, відкритих за рахунком 23 «Основне виробництво», а саме:

- субрахунок 23.1 «Транспортні витрати на доставку матеріалів»;
- субрахунок 23.2 «Витрати на оплату праці будівельників»;
- субрахунок 23.3 "Витрати на утримання та експлуатацію будівельних машин і механізмів";
- 23.4 «Витрати на організацію робіт на будівельних об'єктах».

Практичне використання субрахунків посилить аналітико-інформаційну функцію бухгалтерського обліку, встановить прямий зв'язок між витратами та обсягами будівельних робіт, надасть аналітичну інформацію для аналізу та контролю собівартості будівельних робіт.

Особливості обліку доходів у будівництві розглянемо за допомогою табл. 2.

Таблиця 2.

Особливості бухгалтерського відображення доходів за договором будівельного підряду

Зміст господарської операції	Д-т	К-т	Сума, грн	Облікові регістри
1 етап				
1. Відображено доходи будівельної організації та заборгованість замовника на першому етапі	361	703	2800	Бухгалтерська довідка
2. Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість	703	641	2133	Бухгалтерська довідка
3. Відображено суму проміжного рахунку	238	239	8300	Бухгалтерська довідка
4. Коригування проміжного рахунку	361	239	1200	Бухгалтерська довідка
5. Відображено податок на додану вартість на суму коригування	361	641	200	Бухгалтерська довідка
2 етап				
1. Відображено доходи будівельної організації та заборгованість замовника на першому етапі	361	703	8300	Бухгалтерська довідка
2. Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість	703	641	1383	Бухгалтерська довідка
3. Відображається сума проміжного рахунку	238	239	6500	Бухгалтерська довідка
4. Коригування проміжного рахунку	361	239	-600	Бухгалтерська довідка
5. Відображено податок на додану вартість на суму коригування	361	641	-100	Бухгалтерська довідка
6. Дохід зараховано на рахунок фінансових результатів	703	791	6917	Бухгалтерська довідка
7. Закриття проміжних рахунків	239	238	7700	Бухгалтерська довідка

Джерело: складено авторами за даними [1].

Рахунки 238 «Незавершене будівництво», 239 «Проміжні рахунки», широко використовуються в бухгалтерській практиці багатьох будівельних організацій, але є підприємства, в робочому плані рахунків яких передбачено інші кодові позначення субрахунків. Врахувуючи це, пропонуємо ввести до типового Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій рахунки 238 «Незавершене будівництво», 239 «Проміжні рахунки».

Вважаємо, що практичне використання вказаних субрахунків забезпечить єдині вимоги до обліку в будівництві та достовірне відображення технології будівельного процесу в бухгалтерському обліку й фінансовій звітності. Застосування більш деталізованої класифікації витрат на будівництво в розрізі субрахунків, відкритих до рахунку 23 «Основне виробництво», значно підвищить інформаційну якість системи обліку витрат на будівельному підприємстві, створить необхідні умови для оперативного аналізу та контролю витрат.

Список літератури

Пилипенко Л.М. Бухгалтерський облік за видами економічної діяльності. Київ, 2021, URL: <https://kniznabaza.com.ua/ua/p1498353111-buhgalterskij-oblik>.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 18 "Будівельні контракти" (П(С)БО 18), затверджене наказом Мінфіну від 28 квітня 2001 р. № 205. URL: <https://buhgalter911.com/news/>.(дата звернення: 10.10.2023).

УДК 658.274

Шендригоренко Марина,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
m.shendryhorenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5841-6784>

Шевченко Любов,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
l.y.shevchenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2188-1735>

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯМ

Військова агресія росії проти України принесла жахливі страждання та випробування мільйонам мирних жителів, а також масштабні руйнування інфраструктури. Війна вплинула на всі сфери економіки України та призвела до скорочення робочих місць, доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів.

На стан економіки України суттєво впливають знищення, ушкодження фізичних активів та інфраструктури, порушення логістики, збільшення ризиків для інвестування. Одночасно визначається зростаюча Урядом підтримка підприємців у їх прагненні продовжувати діяльність на підставі розширення виробничих потужностей, створення нових робочих місць, тощо. І як наслідок, вже простежується вища ніж очікувалося адаптивність бізнесу та населення до кризових умов.

На підставі онлайн - опитування вітчизняних підприємств можна констатувати, що проблеми ефективного використання наявних ресурсів є першочерговими [1]. Зокрема, перед керівництвом суб'єкта господарювання стоїть завдання вижити та вистояти під час воєнних дій, визначитися з асортиментом конкурентоспроможної продукції, яка буде відповідати реаліям сьогодення (включаючи допомогу українській армії, соціально незахищеним верствам населення). Це дозволить підготуватись до післявоєнної відбудови, ефективно використавши потенціал (у тому числі людський, фінансовий).

Фінансові ресурси є сукупністю грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні підприємства та є джерелом для придбання інших видів ресурсів. Грошові кошти не є тотожними фінансовим ресурсам, а становлять лише їх частину та є найліквіднішим активом підприємства, включаючи готівку в касі, кошти на банківських рахунках в банках, депозити [2].

Необхідно до складу грошових коштів віднести ще й електронні гроші, бо вони мають такі самі характеристики як готівка. Електронними коштами виступають грошові одиниці, що є засобом платежу з електронних пристроїв, в яких вони накопичуються.

Функціонування підприємства неможливе без постійного руху грошових коштів, відповідно, адміністрації доцільно приділити суттєву увагу питанням організації обліку, контролю (зовнішнього і внутрішнього) для забезпечення ефективності процесу управління фінансовими потоками та розрахунками.

На підприємствах малого бізнесу важливим аспектом обліку операцій з готівкою є розрахунки з підзвітними особами. Враховуючи сучасні тенденції, доцільним є застосування платіжних карток для здійснення розрахунків з підзвітними особами, у тому числі, які вибувають у відрядження.

Передбачається укладання договору про відкриття корпоративного рахунку у банку, що обслуговує дане підприємство. Під час укладання договору між керівництвом підприємства та банком має бути прописано усі умови даної угоди. У договорі про відкриття корпоративного рахунку необхідно вказати: перелік осіб, яким надано право користуватися даним картковим рахунком; обмеження щодо передачі даної картки; дозволений ліміт витрат; відповідальність банку та керівництва підприємства за невиконання умов договору.

Вважаємо, що мета контролю (зовнішнього та внутрішнього) грошових коштів у касі - встановлення достовірності даних щодо їхньої наявності та руху; визначення повноти і своєчасності відображення інформації у первинних та зведених документах й облікових регістрах; перевірка правильності ведення обліку готівки і розрахунків згідно чинних законодавчих актів та прийнятої облікової політики; визначення достовірності відображення залишків у звітності підприємства.

Основні завдання зовнішнього та внутрішнього контролю грошових коштів у касі конкретизовано у рис. 1.

Внутрішній контроль на підприємстві повинен складатися із низки послідовних етапів:

- планування внутрішньої перевірки;
- підготовка до внутрішнього контролю діяльності підприємства;
- складання програми проведення перевірки;
- організація роботи на місці (об'єкті);
- документальна й фактична перевірка активів підприємства;
- систематизація матеріалів внутрішнього контролю стану активів і складання акту перевірки (звіту за результатами контролю);
- узгодження і обговорення наслідків внутрішньої перевірки на підприємстві;
- затвердження матеріалів внутрішнього контролю;
- контроль за виконанням рішень, прийнятих за матеріалами перевірки.

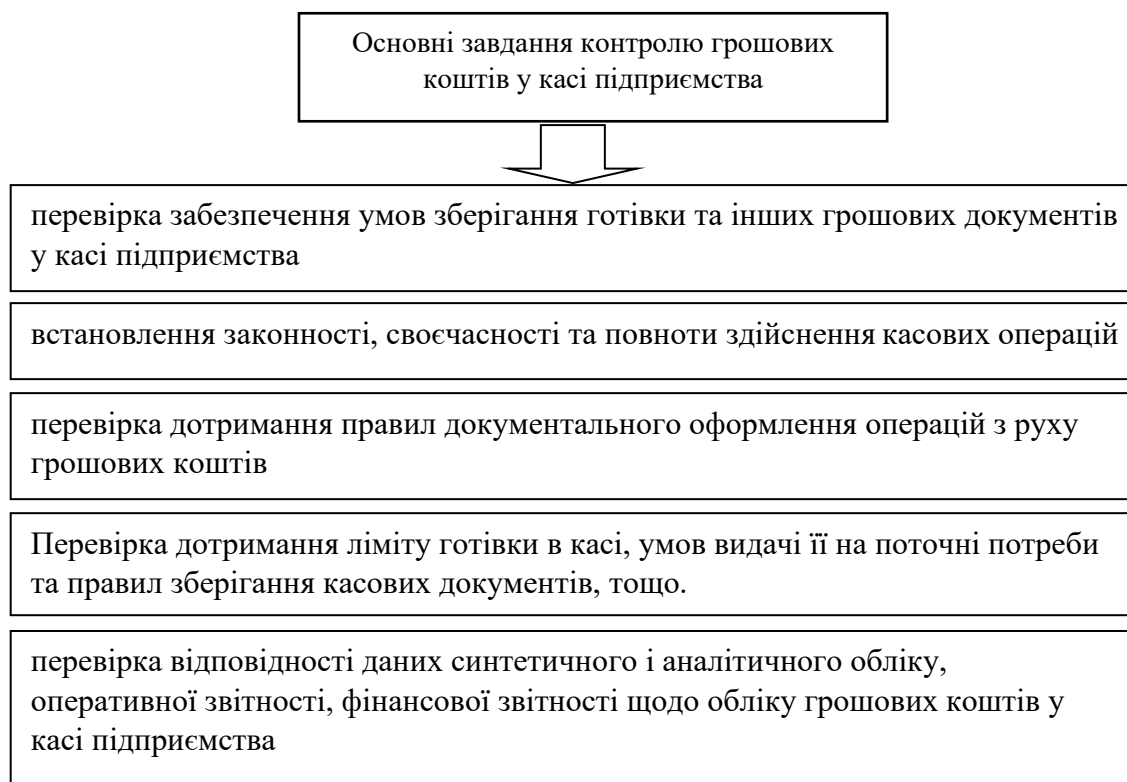

Рис.1. – Основні завдання контролю грошових коштів у касі підприємства
Складено автором.

Таким чином, дослідження проблемних питань обліку і контролю готівкових розрахунків дозволило: визначити основні положення договору про відкриття корпоративного рахунку у банку, які унеможливають зловживання; конкретизувати завдання контролю грошових коштів у касі підприємства, що дозволить підвищити ефективність контрольно - аудиторської роботи щодо своєчасного виявлення порушень та запобігання їх виникнення у майбутньому.

Список літератури

Діяльність вітчизняних підприємств під час війни в Україні: дослідження реального стану та потреб (липень 2022). Київ: Центр ресурсоефективного та чистого виробництва, 2022. 23 с.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» № 73 від 07.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 05.10.2023).

Чечель Анна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Маріупольського державного університету,
Visiting Academic, Cambridge Judge Business School,
a.chechel@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4307-5574>

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТУРБУЛЕННОСТІ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі модернізації та розвитку економіки України спостерігається перерозподіл функцій щодо забезпечення рівня та якості життя населення між різними учасниками соціального процесу. Ці учасники включають державу, ринки, спеціалізовані соціальні інститути, сім'ї та соціальні мережі. Наразі відбувається передача ряду функцій і повноважень органів публічної влади в громадах на ринки та інститути, що призводить до створення ринку соціальних послуг [1]. В контексті розвитку публічного управління в Україні виникає потреба у нових наукових підходах та глибокому розумінні складних адаптивних соціальних процесів, використанні соціальних технологій та інноваційних моделей, які мають забезпечити динамічний розвиток економічної системи [2].

Сутність інноваційного соціально-технологічного підходу полягає в розробці та впровадженні ефективних технологій для інтегрованого розвитку спільноти та в пошуку відповідей на запитання щодо того, як керувати та якими засобами та методами досягати визначених цілей [3]. Соціальна технологія розглядається як конструктивна діяльність суб'єктів публічного управління та населення з метою оптимізації соціальних процесів, де дієвим інструментом стає розвиток соціального підприємництва. Складовими соціального підприємництва є соціальні підприємства, які мають недержавні неприбуткові громадські організації у якості власників або співзасновників. Ці підприємства діють відповідно до всіх бізнес-стандартів та приносять прибуток, тому їх не слід розглядати як благодійні організації. Такий вид діяльності охоплює сфери, які включають освіту, охорону навколишнього середовища, боротьбу з бідністю, захист прав людини та інші [4]. Можна виділити кілька ключових критеріїв для визначення соціального підприємництва:

спрямованість на вирішення конкретних соціальних або екологічних проблем та досягнення стійких позитивних соціальних результатів;

здатність до прибуткової діяльності, самоокупності та фінансової стійкості, що дозволяє підприємству бути незалежним від зовнішнього фінансування [5].

реінвестування отриманих прибутків у власний бізнес для вирішення соціальних проблем.

застосування інноваційних підходів у вирішенні соціальних проблем.

здатність масштабувати та розповсюджувати діяльність соціального підприємства на національному та міжнародному рівнях для збільшення соціального впливу.

підприємницький підхід, який передбачає здатність соціального підприємця виявляти ринкові можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення та створювати довгостроковий позитивний вплив на суспільство в цілому.

Розглядаючи розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах зростаючої

економічної турбулентності зовнішнього середовища, можна визначити значний потенціал адаптивності цієї форми бізнес-активності в суспільному та економічному вимірах. Соціальне підприємництво вже принесло вагомий внесок у розв'язання соціальних проблем, активізацію економічної діяльності та підтримку вразливих верств населення [6].

Розвиток ефективних моделей публічного управління та оцінки впливу соціальних підприємств на суспільство також вимагає проведення відповідного навчання та підготовки профільних фахівців [5]. Проте, для подальшого успішного розвитку соціального підприємництва в Україні, існують кілька ключових напрямків подальших наукових досліджень. Отже, необхідно проводити більше досліджень щодо створення сприятливого правового середовища для соціальних підприємств, а також механізмів фінансування цього сектору.

Список літератури

Social enterprise in the UK: developing a thriving social enterprise sector: URL: www.britishcouncil.org/society/social-enterprise

Kapitanets S., Vasylyeva O., Chernyshov O., & Shumillo O. Context of the assessment and strategic personnel management at an enterprise on the basis of level competences. *Economics and Finance*. 2022. Volume 10, Issue 1, pp. 4-11. URL: [https://economics-andfinance.com/files/archive/EF_2022_1\(4-11\).pdf](https://economics-andfinance.com/files/archive/EF_2022_1(4-11).pdf)

Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації*. Випуск № 59. 2015. с. 112-117 URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/81835/14-Dobrova.pdf?sequence=1>

Новик І.В. Соціальне підприємництво: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. № 45, 2022. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-6>

Чечель А.О. Освітня траєкторія розвитку соціального підприємництва. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка*. Київ: МДУ, 2023. с. 315-318. URL: https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2023/zbirka_vikladackoji_konf-ciji_2023_compressed.pdf#page=315

Chechel, A. (2022). Professional Development of Civil Servants: Trends and Perspectives Based on Adaptive Leadership, *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, vol. 14, p. 20–29. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-20-29>

УДК 330.567.222

Юдічева Ольга,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності в будівництві
Київський національний університет будівництва і архітектури
yudicheva.op@knuba.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-4421-3318>

ВІДСУТНІСТЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ – УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Першочерговим завданням FAO (Food and Agriculture Organization) – продовольчої і сільськогосподарської організації при ООН, залишається подолання голоду у всіх країнах світу. Але, в останні роки, разом із терміном «голод» FAO все частіше використовує поняття «відсутність продовольчої безпеки» з її основними формами – помірною і гострою.

«Голод» – це дискомфортне чи хворобливе фізичне відчуття, що викликане недостатнім споживанням калорій разом з їжею. Голод набуває хронічної форми тоді, коли людина регулярно не отримує достатньої кількості калорій для нормального, активного і здорового способу життя [1].

«Відсутність продовольчої безпеки» – стан людини, за якого у неї відсутній регулярний доступ до достатньої кількості безпечних і повноцінних харчових продуктів для нормального росту, розвитку і забезпечення активного і здорового способу життя (причина: недоступність харчових продуктів або відсутність заощаджень чи ресурсів для того, щоб їх одержати).

Гостра продовольча безпека виникає тоді, коли у людина закінчилась їжа і вона більше доби нічого не їла. Тобто, існує висока ймовірність того, що вона почне голодувати.

Помірна виникає у випадку, коли у населення відсутня достатня кількість коштів для повноцінного і збалансованого раціону харчування; є відчуття невизначеності щодо можливостей своєчасного одержання продуктів харчування; зустрічаються випадки, коли людина пропускає черговий прийом їжі або залишається без певних харчових продуктів [2-3].

В Україні до початку війни гостра продовольча безпека спостерігалася лише в Луганській і Донецькій областях і була обумовлена тривалим, понад 8 років, конфліктом, який призвів до втрати роботи значною кількістю населення і можливостей заробітку, а також до обмеженого доступу населення до ринку продовольства і основних послуг; кризу посилили високі ціни на продукти харчування.

За даними GRFC 2023-Country profile-Ukraine [4-5] з початком повномасштабної війни відсутність продовольчої безпеки була у 25 % населення України (23 % населення – помірний рівень гострої продовольчої безпеки і 2 % – гостра продовольча безпека). Найгірші результати були зафіксовані в південних (31 %) та східних (29 %) областях, найнижчі рівні – у центральних (19 %) /

Наведені дані підтверджуються 2023 Global Report on Food Crises [6], згідно з яким у 2022 році 25 % населення України (8,9 млн. людей) зіткнулося з гострою продовольчою безпекою. У зазначеному звіті Україна входить до 10-и країн з найбільшою продовольчою кризою у світі разом із Демократичною Республікою Конго, Ефіопією, М'янмою, Нігерією, Єменом, Сирійською арабською республікою, Суданом і Пакистаном.

У серпні 2023 року World Food Programme опублікувала результати власних досліджень, згідно з якими наводиться більша кількість українців (11 млн.), які впритул зіткнулися з відсутністю продовольчої безпеки. Найважча ситуація у мешканців прифронтових районів, де нестачу їжі відчувають двоє із трьох українців [7].

Агропродовольчий сектор України зазнав величезних втрат внаслідок війни; знизилась врожаї, негативного впливу зазнало тваринництво. Виробництво зернових в 2022 році знизилось на 30 % порівняно з середнім п'ятирічним показником. Військові дії та атаки на критичну інфраструктуру, особливо енергетичну, обмежили здатність фермерів зберігати та транспортувати врожай.

Світовий банк підрахував, що станом на червень 2022 року військові дії завдали сільськогосподарському сектору України збитків на 2,2 млрд. дол. США, а сукупні збитки склали 28,3 млрд дол. Ці збитки включають в себе часткове або повне знищення машин і обладнання, худоби та багаторічних насаджень, а також великомасштабні збитки, які стосуються земель сільськогосподарського призначення [7].

Отже, ситуація з відсутністю продовольчої безпеки залишається для України досить актуально і складною. І для її вирішення Україні потрібно задіяти не лише власні ресурси, але й отримати допомогу від світової спільноти.

Список літератури

Hunger and Food insecurity: Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/hunger/en/> (дата звернення: 13.11.2023 р.).

The Food Insecurity Experience Scale. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/in-action/voices-of-the-hungry/fies/en/> (дата звернення: 13.11.2023 р.).

Юдічева О.П. Продовольча безпека: сутність поняття і форми. *Підприємництво, торгівля, маркетинг: стратегії, технології та інновації*: Матер. IV Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 27 травня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, С. 218-220. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/d6c110d092f44154d6c48eb9a5122a57.pdf> (дата звернення: 13.11.2023 р.).

GRFC 2023-Country profile – Ukraine. URL: https://www.fsinplatform.org/resources-search?field_country%5B%5D=267&field_language=All&field_publication_type=All&field_publication_year=296&search_api_fulltext= (дата звернення: 13.11.2023 р.).

Chapter 3. Major food crises in 2022 Ukraine. URL: <https://www.fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC2023-country-ukraine.pdf> (дата звернення: 13.11.2023 р.).

2023 Global Report on Food Crises. Joint Analysis for Better Decisions. URL: <https://www.fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC%202023%20launch%20presentation.pdf> (дата звернення: 13.11.2023 р.).

WFP UKRAINE. OVERVIEW. August 2023. World Food Programme. URL: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000152146/download/?_ga=2.154435003.269352365.1699802461-267897221.1699802461 (дата звернення: 13.11.2023 р.).

Х. ТРУДОРЕСУРСНЕ Й ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

УДК 339.7

Беззубченко Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет
o.bezzubchenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6791-3881>

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ПОСТАВОК

У сучасній економіці ланцюг постачання вважається дуже важливою складовою для досягнення найвищого прибутку виробників. Саме тому, потік товарів став найбільшою проблемою для компаній в контексті нестабільної ринкової економіки через пандемію Covid-19, яка спричинила безпрецедентний тиск на ланцюги постачань, а зараз, через війну між росією та Україною, оскільки ця війна супроводжується впровадженням санкцій між країнами світу і росією, які також деструктивно впливають на глобальні ланцюги постачань та на глобальні торгові моделі. Порушення в логістиці, дефіцит і стрімке зростання цін на енергоносії сприяли дефіциту постачань та зростанню транспортних витрат. На цьому тлі криза між росією та Україною створила додатковий тиск на і без того напружені глобальні ланцюги постачань.

Ставки на вантажні перевезення, особливо для морського та залізничного транспорту, вже дуже високі та можуть зрости ще більше через негативні наслідки конфлікту. Через недоступність моря в Україні, зупинки роботи морських портів в Одесі та Маріуполі, морські судна не можуть здійснювати перевезення через Керченську протоку. При цьому треба зауважити, що 70% українського експорту перевозилося саме морським транспортом. Через бойові дії зазнали аварії нафтові танкери, контейнеровози та вантажні судна з Японії, Туреччини, Молдови та Естонії. Товари, що транспортувалися, включали дизель, рідкоземельні елементи та зерно. Багато компаній у сфері постачання призупинили послуги з доставки в росію та Україну.

На ланцюги постачань впливають порушення у постачанні продовольства, оскільки росія та Україна разом складають понад чверть експорту пшениці, 19% експорту кукурудзи та 80% світового експорту соняшникової олії, причому лише на Україну припадає майже чверть експорту соняшникової олії. Ціни на продукти харчування, які зросли до найвищого рівня за понад 10 років через порушення в ланцюгах постачань під час пандемії, ймовірно, продовжуватимуть зростати ще вище. Україна та росія лідирують у виробництві багатьох металів, таких як нікель, мідь і залізо, а також роблять значний внесок в експорт і виробництво іншої важливої сировини, такої як титан, паладій і платина, які є важливими компонентами мікročіпів та впливають на виробництво обробної та аерокосмічної промисловостей.

Крім того Україна була постачальником приблизно 50% газу неону та 40% газу криптону на світові ринки, це два незамінні продукти у виробництві електронних мікросхем. Через перебої з поставками ці продукти не потрапляють до виробників, що ускладнює їм ситуацію з дефіцитом компонентів, запізненням поставок та вищими цінами на сировину. Це означає, що компанії, які залежать від чіпів, наприклад автовиробники, також стикаються із затримками виробництва. Згідно з даними деяких компаній у Японії та Кореї, вони можуть

використовувати резерви, але необхідність швидкого пошуку постачальників за межами Східної Європи спричиняє дефіцит та підвищення цін не лише на неоновий газ, але й на інші промислові гази, такі як ксенон, повідомляє The Nikkei. Знайти постачальника неоновому газу, окрім України, наразі важко, оскільки газ має бути очищений до 99,99% чистоти, це складний процес, який можуть виконувати лише кілька компаній у світі, у тому числі українська компанія в Одесі. Зростаюча кількість перевізників припиняє роботу, за даними FreightWaves, на країну агресора припадає близько 62% загальної потужності міжнародних морських вантажів.

Міжнародна палата судноплавства (ICS) зазначила, що порушення в ланцюгах поставок можуть погіршитися через нестачу судноплавних екіпажів з росії та України, в результаті впливу військової ситуації. Згідно з даними ICS, українські та російські моряки складають 14,5 відсотків робочої сили світового судноплавства. Контейнерні перевезення наразі зупинилися, оскільки в цих портах застрягло багато вантажів. Кілька портів закрили через війну, що призвело до подорожчання океанських перевезень. Судна повинні були змінити маршрут, що спричинило затори та призвело до затримок у вантажних потоках, що також погіршило стан глобальних ланцюгів поставок. Крім того, санкції та обмеження призвели до переходу від залізничного транспорту до морського транспорту, створивши більший тиск та призвели до більшого дефіциту контейнерів. Ситуація з повітряним транспортом також стикається з багатьма подібними труднощами. Повітряний простір України закритий для цивільних польотів, авіакомпанії уникають польотів над повітряним простором росії, що спричиняє різке зростання тарифів на авіаперевезення, що значно зменшує кількість товарів, які переміщуються цим видом транспорту.

Пошук альтернативних джерел продовольства на відміну від сировини вимагає довгострокових інвестицій, перш ніж його можна буде постачати на світовий ринок. Хоча роль росії у світовій економіці не така, як роль Китаю, який є виробничою державою та відіграє важливу роль у глобальних ланцюжках поставок, виключення її із глобальних ланцюгів поставок завдає шкоди тим, хто від неї залежить, особливо Європі, яка імпортувала майже 40% природного газу та 25% нафти з росії. Залежно від того, як розгортатимуться події в Україні, найсуттєвіший вплив на світову торгівлю може бути довготривалим. Після більш ніж двох років деструктивного впливу пандемії, нові проблеми пов'язані з війною на Україні продовжують посилювати тиск на глобальні ланцюги поставок, викликаючи затримки в транспортуванні товарів і підвищення витрат на доставку. Наслідками такого тиску є зростання цін товари, що використовуються глобальними ланцюгами поставок. Вплив російсько-української напруженості на світову торгівлю є відчутним, оскільки порушення в ланцюзі поставок ставлять під загрозу потік товарів у всьому світі. Військовий конфлікт на території України та інші порушення, такі як пандемія COVID-19, змусили шукати компанії альтернативні стратегії до будови глобальних поставок, зокрема сьогодні зростає інтерес до ресхорингу – процесу розміщення постачальників поблизу місць складання та виробництва, що може зменшити дефіцит продукції. Кілька провідних організацій оголосили про плани налагодити постачання ближче до ринків, які вони обслуговують. Безумовно, вплив військової кризи в Україні на кожен світову галузь буде різним і залежатиме від тривалості стресу, але вже, безсумнівно, має значний вплив на глобальні торгові потоки та ланцюги поставок.

Список літератури

Russian and Ukrainian seafarers make up 14.5% of global shipping workforce, according to ICS. URL: <https://www.ics-shipping.org/press-release/russian-and-ukrainian-seafarers-make-up-14-5-of-global-shipping-workforce-according-to-ics/>

Global tech industry, supply chain disruptions continue amid recession fears. URL: <https://in.investing.com/news/global-tech-industry-supply-chain-disruptions-continue-amid-recession-fears-3529760>

The container logistics implications of war in Ukraine URL: <https://www.container-xchange.com/blog/the-container-logistics-implications-of-war-in-ukraine/>

Russia-ukraine war: global impact on logistics URL: <https://www.gep.com/blog/mind/russia-ukraine-war-logistics-impact>

УДК 331.5 (477)

**Воскобойник Дмитро,
здобувач наукового ступеня доктора філософії,
Маріупольський державний університет,
d.voskoboinyk@mdu.in.ua,
<https://orcid.org/0009-0002-7703-9360>**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Формування дієвої стратегії післявоєнного відновлення економіки, яка забезпечуватиме поступовий вихід країни із кризи, є важливим завданням, яке сьогодні стоїть перед українською владою. Беззаперечно, важливим є врахування, в першу чергу, значних воєнних втрат, які складаються із матеріальних і людських, зокрема зруйнованої інфраструктури та виробничих потужностей, пошкодженого природнього потенціалу, призупинених інвестиційних проєктів, зменшення чисельності населення та ємності національного ринку праці тощо. Критичними є показники еміграції населення України після 24 лютого 2023 року та ризики неповернення значної частини громадян, які виїхали за кордон в пошуках тимчасового притулку, а також характеристики структури людського капіталу, зайнятості та безробіття, зміни балансу робочої сили за регіонами. Також необхідно зважати на обмеженість джерел, що можуть бути використані для залучення фінансових ресурсів в контексті підтримки процесів відбудови економіки України, – як внутрішніх, так і зовнішніх.

В умовах реалізації прагнень щодо досягнення стабільності в економіці України та створення умов, що сприятимуть відновленню бізнес-активності, зростанню кількості господарюючих суб'єктів і рівня їх рентабельності, підвищенню рівня довіри до бізнесу та органів державного управління, а також загальному подоланню кризи, актуалізується важливість реалізації ряду реформ [Хмарська та ін, 2022]. В контексті поствоєнного етапу найбільшої значущості набувають зміни щодо регулювання ринку праці.

Мільйони працівників після війни будуть змушені змінити роботу (за оцінками Anastasia et al. 2022, це торкнеться щонайменше 10% робочої сили). Причини різні – від зміни місця проживання через зруйноване житло, психологічні та фізичні рубці війни до змін у структурі економіки України. (За опитуваннями, станом на вересень 2022 року 39% респондентів змінили місце проживання). Вже зараз спостерігається чітка регіональна невідповідність попиту та пропозиції на робочу силу (наприклад, у Запоріжжі мало вакансій і багато шукачів роботи порівняно зі Львовом). Ветерани потребуватимуть допомоги для реінтеграції в цивільне життя. Мільйони працівників, імовірно, повернуться в Україну, але їхні перспективи на ринку праці мають бути достатньо привабливими, щоб вони повернулися додому. Нестача робочої сили, ймовірно, буде гострою в перші повоєнні роки (довоєнний рівень економічної

активності в Україні становив 55%, що нижче середнього показника 60% для країн ОЕСР) [CEPR, 2023, с. 32].

З огляду на великі переміщення на ринку праці філософія його регулювання має змінитися від захисту робочих місць до захисту працівників [CEPR, 2023, с. 32]. Таким чином, уряд забезпечуючи виплати з безробіття, має сформувавши дієві стимули для пошуку роботи, платформи для збору та обміну інформацією щодо стану ринку праці, допомогу з навчання, перекваліфікації та пошуку роботи, а також впроваджувати інші заходи активної політики державного регулювання зайнятості населення.

Трансформація зайнятості в поствоєнних умовах – це процес адаптації ринку праці до змін, які відбулись внаслідок тривалих воєнних дій на території країни у всіх галузях економіки, що містить безпосередній вплив на структуру зайнятого населення, компетентності та навички працівників, типи робіт тощо.

У сучасній Україні надзвичайно важливим є визначення провідних аспектів трансформації зайнятості, які можуть бути передумовою післявоєнного відновлення економіки країни. До них пропонується віднести наступні:

- створення нових робочих місць: важливо розробляти й впроваджувати стратегії та програми, спрямовані на створення нових робочих місць в секторах, які можуть швидко розвиватися (інфраструктурні проекти, розвиток технологій, аграрна сфера тощо);
- перепідготовка та безперервне навчання: для успішної трансформації зайнятості важливо надавати можливості перепідготовки, підвищення кваліфікації, навчання як безробітними, так і зайнятому населенню, що допоможе людям адаптуватись до нових вимог ринку праці;
- підтримка малих і середніх підприємств: невеликим підприємствам може належати важлива роль у відновленні економіки, тому надання їм фінансової та консультативної підтримки може прямим чином сприяти збільшенню чисельності зайнятих;
- розвиток інфраструктури: вдосконалення й оновлення інфраструктури, зокрема транспортної й енергетичної, сприятиме розвитку різних галузей економіки та створенню робочих місць;
- підтримка інновацій і підприємництва: впровадження інноваційних продуктів та розвиток підприємництва може сприяти створенню нових галузей економіки та збільшенню кількості робочих місць у високотехнологічних секторах;
- соціальний захист населення: важливим є забезпечити соціальну підтримку населення протягом процесу трансформаційних змін у сфері зайнятості, що може передбачати спеціальні програми підтримки безробітних, оновлення системи медичного страхування та інші соціальні заходи;
- залучення іноземних інвестицій: збільшення джерел фінансування проєктів за рахунок іноземних інвестицій обумовлює нові можливості для розвитку бізнесу та зайнятості;
- стале співробітництво з міжнародними партнерами: Україна може отримувати підтримку та допомогу від міжнародних партнерів саме щодо відновлення економіки та трансформації зайнятості.

Трансформація зайнятості після війни буде складним і багатоаспектним процесом, який вимагатиме ретельного планування та детальної реалізації. У поствоєнний період істотно зростатиме загальний попит на працівників та особливо – на кваліфікованих працівників видобувної промисловості й будівництва, металургійних і машинобудівних професій, робітників з обслуговування різноманітного промислового устаткування й машин. Вочевидь,

що значний дефіцит кваліфікованих працівників в Україні зберігатиметься протягом багатьох років [Судаков, Лісогор, 2023, с. 60].

Таким чином, важливою складовою соціоекономічної політики України має бути стратегічне бачення розвитку національного ринку праці, зокрема, сприяння зайнятості населення, в контексті загального плану заходів щодо відновлення економіки країни в умовах післявоєнного розвитку.

Список літератури

CEPR, 2023. Повоєнна макроекономічна архітектура для України ECONOMICS 3, Centre for Economic Policy Research. United Kingdom. URL: https://cepr.org/system/files/2023-07/RapidResponse3_Ukr.pdf (дата звернення: 23.09.2023).

Судаков М., Лісогор Л. Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. Державна служба зайнятості України, Федерація роботодавців України, Міністерство освіти і науки України, Європейський банк реконструкції та розвитку, Фонд міжнародної солідарності (Solidarity Fund PL), 2023. 170 с.

Хмарська І., Кучерява К., & Клімова І. ОСОБЛИВОСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ. *Економіка та суспільство*, 42. 2022. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31>

УДК 339-048.35:338.46]355.01-024.76(043.2)

Галів Галина,
магістр кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

halyna.haliv.18@pnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0004-1014-5884>

Михайлишин Лілія,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

liliia.mykhailyshyn@pnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7944-5317>

ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

В умовах глобалізації участь держави у міжнародній торгівлі послугами є одним із найпотужніших важелів впливу на її національну економіку. Саме ринок послуг вважається динамізатором світового виробництва, зокрема науково-технічного прогресу, а також усієї системи економічних відносин, що формуються під впливом інформаційно-технологічних тенденцій. Тому зовнішню торгівлю необхідно періодично модернізувати в залежності від дії факторів на неї з метою стимулювання розвитку ринку послуг і, як наслідок, удосконалення всієї економічної системи.

Війна в Україні внесла безліч коректив у розвиток її економіки. Зокрема у 2022-2023 роках зменшилася її частка на світовому ринку послуг більш, ніж на четвертину. Саме тому Україна у післявоєнний період потребує ефективною модернізації зовнішньої торгівлі для забезпечення стійкого економічного зростання. Розвиток інноваційних технологій є ключовим фактором для підвищення рівня її конкурентоспроможності на світовому ринку послуг.

Вітчизняні науковці, такі як О. С. Кваша, Л. М. Алавердян, А. А. Вірковська, В. О. Бойко, О. О. Приступа, З. В. Пічкурова та інші зверталися до розробки цієї проблеми. Вони підкреслюють важливість розвитку зовнішньої торгівлі послугами для економіки України. З огляду на сучасний стан розробки та втілення, необхідно провести детальне дослідження, а також розробити стратегію розвитку зовнішньої торгівлі послугами в контексті післявоєнного періоду. Покращення механізмів залучення іноземних інвестицій та підвищення конкурентоспроможності українських послуг, а також покращення доступу до новітніх технологій та інноваційних розробок, є вкрай необхідними.

Модернізація зовнішньої торгівлі послугами у післявоєнний період повинна здійснюватись у межах основного нормативного акту, що забезпечує її регулювання – Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16.04.1991 № 959-XII із внесеними змінами та доповненнями. Саме він трактує нормативно-правове регулювання здійснення такої торгівлі із ціллю всебічного розвитку економічних відносин з іншими державами на взаємовигідній основі, що сприяє удосконаленню економічної системи України в цілому.

Не менш важливим показником модернізації ринку послуг з метою удосконалення його виходу на міжнародну арену є ведення такої діяльності відповідно до Генеральної угоди про торгівлю послугами від 15.04.1994 року №981_017, що регулює її основні принципи та правила, які застосовуються з метою її розширення на умовах гласності, а також подальшої лібералізації та як засіб сприяння економічному росту та розвитку країни.

На даному етапі Україна має потужний потенціал для збільшення її частки на світовому ринку послуг. Проте, існує ряд проблем, через які неможливо його використати у повному обсязі, до яких включають:

- військову агресію росії, що спричинила ряд ускладнень у галузі логістики, а також окупацію значної частини територій бойовиками, що призводить до порушень транспортних зв'язків із окремими регіонами країни і здійснює безпосередній вплив на постачання послуг;

- загострення конкуренції, на що впливає зменшення попиту на вітчизняні послуги на світовій арені внаслідок військових дій в Україні, а також ускладнення їх просування на світовому ринку через постачальників з інших країн, що пропонують свої послуги за відносно нижчу ціну;

- негативний імідж, що виник у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії, що значно ускладнює проведення рекламних та маркетингових заходів, а також часткова втрата довіри партнерів у контексті застосування корупційних схем стосовно отриманої допомоги;

- недостатній рівень підготовки фахівців, що виник унаслідок обмеження діяльності окремих категорій населення на світовому ринку та отримання недостатнього рівня знань стосовно даної галузі, ставлячи під загрозу успішне постачання вітчизняних послуг на міжнародну арену.

Для вирішення даних проблем Україні можна виділити ряд пріоритетів з метою модернізації зовнішньої торгівлі послугами та становлення її як ключового гравця на міжнародній арені у післявоєнний період, зокрема:

1. Активніше розвивати міжнародну співпрацю, а також налагоджувати її транспортні зв'язки. Це включає трансформацію та удосконалення транспортної інфраструктури, надання різного роду грантів, фінансової та технічної допомоги тим компаніям, що займаються постачанням транспортних і логістичних послуг. Перевагою буде застосування податкових пільг, а також створення певних економічних зон, оскільки це забезпечить привабливість України для іноземних партнерів.

2. Здійснювати рекламні та маркетингові заходи на міжнародній арені з метою формування позитивного іміджу держави. До цього необхідно сприяти залученню міжнародних консалтингових компаній, а також розвитку вигідних взаємовідносин із міжнародними організаціями. На цьому етапі необхідно активніше просувати вітчизняні послуги на світовому ринку, будувати міцнішу співпрацю з іноземними партнерами крізь призму участі України у різного роду виставках та конференціях.

3. Удосконалити підготовку фахівців, що беруть безпосередню участь у міжнародній торгівлі. Критично необхідно збільшити обсяг інвестування в освіту, а також підвищення кваліфікації зайнятих у даній сфері та забезпечення їх обміну з метою покращення професійних навичок й отримання міжнародного досвіду. Для цього необхідно здійснювати розробку новітніх навчальних програм, базованих на міжнародних стандартах, налагоджувати співпрацю із закордонними освітніми закладами, проводити семінари і тренінги, що стосуються такої діяльності.

4. Залучення інвестицій у розвиток інфраструктури, необхідної для участі у міжнародній торгівлі послугами. Це включає будівництво автомагістралей та транспортних доріг, залізниць, аеропортів, морських портів, а також їх модернізацію.

Отже, війна в Україні призвела до масштабних потрясінь у всіх секторах економіки, включаючи сферу торгівлі послугами. Саме їх вирішення після завершення військових дій відіграє ключову роль у становленні економіки держави у післявоєнний період. Зважаючи на те, що близько двох третин виробництва в Україні припадає на сферу послуг, визначення пріоритетів модернізації її зовнішньої торгівлі сприятиме розширенню обсягів вітчизняних послуг на міжнародному ринку та формуватиме нашу державу як ключового гравця на світовій арені.

Список літератури

Генеральна угода про торгівлю послугами від від 15.04.1994 року № 981_017.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017#Text (дата звернення: 30.09.2023)

Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.09.2023)

Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16.04.1991 року № 959-ХІІ.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 30.09.2023)

Пічкурова З. В. Ризики та загрози війни в Україні для світової економіки. *Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу*: матеріали ІІІ міжнародної науково-практичної конференції (27-29 червня 2022 року, м. Луцьк). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 311-314.

Дугінець Ганна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри світової економіки,
Державний торговельно-економічний університет (м. Київ)
g.duginets@knu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3708-3666>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Війна в Україні ще більше погіршила і без того нестабільну ситуацію, в якій ціни на енергоносії зростали через перевищення попиту на енергоносії над їхньою пропозицією після карантину. Наслідки нападу росії на Україну проявлятимуться роками, незалежно від того, що станеться далі: єдиним достовірним прогнозом є невизначеність і подальша волатильність цін. Щоб мати уявлення про діапазон цієї невизначеності, ми повинні розуміти, що відбувається зараз, що може статися через рік-два, і як все може виглядати через три-п'ять років.

По-перше, світовий енергетичний ринок є одним з найбільших і найскладніших ринків у світі. Він охоплює виробництво, транспортування, розподіл і продаж енергетичних ресурсів, таких як нафта, газ, вугілля, ядерна, вітрова та сонячна енергія. Кон'юнктура енергетичних ринків має ключове значення для світової політики та енергетичної безпеки. Енергетичні ринки є динамічним і висококонкурентним середовищем, характеризуються сезонністю, високою волатильністю цін і дефіцитом пропозиції, що суттєво відрізняє їх від класичних продуктів фінансового ринку. Енергетичний сектор також є швидкозростаючим і складним сектором з численними економічними, політичними та технологічними викликами. Ці виклики зумовлені необхідністю галузі задовольняти широкий спектр суспільних потреб, пов'язаних з трьома традиційними вимірами сталої енергетичної системи: екологічна стійкість, безпека енергопостачання та економічна стійкість.

По-друге, підвищена увага до енергетичної безпеки збільшує попит на вітчизняні відновлювані джерела енергії та інші невикопні види палива, що сприяє прискоренню енергетичного переходу до низьковуглецевої економіки. Змінюється структура попиту на енергію: значення викопних видів палива зменшується, натомість зростає частка відновлюваних джерел енергії та електрифікації. Розширення низьковуглецевого споживання у світі потребує низки інших джерел енергії та технологій, включаючи низьковуглецевий водень, сучасну біоенергетику, а також уловлювання, використання та зберігання вуглецю. Значна вразливість світових енергетичних ринків є нагадуванням про крихкість і нестабільність нинішньої глобальної енергетичної системи. Ключове питання для політиків полягає в тому, чи стане криза відступом на шляху переходу до чистої енергії або ж каталізатором для більш швидких дій. У деяких колах кліматичну політику та зобов'язання щодо нульових викидів звинувачують у тому, що вони сприяють зростанню цін на енергоносії, але доказів на користь цього мало.

По-третє, у той час як бізнес та уряди все більше прагнуть досягти високих цілей декарбонізації, енергетичні ринки стикаються з надзвичайною волатильністю, спричиненою геополітичною напруженістю та відновленням попиту на енергоносії. Російсько-українська війна, а також інші фактори спричинили значні стрибки цін на енергоносії, оскільки невизначеність щодо безпеки постачання та доступності є першочерговою. Це відбувається в той час, коли ринки вже перебувають у стресовому стані, відновлюючись після COVID-19. У

2021 році світовий попит на енергію та викиди зросли на 5% порівняно з 2020 роком, майже досягнувши допандемічного рівня

По-четверте, враховуючи наявні потужності та інвестиції, глобальна пропозиція є недостатньою для компенсації різкого скорочення поставок російського газу до Європи навіть у короткостроковій перспективі, а глобальний попит стримується зниженням споживання в Китаї та високими спотовими цінами. У середньостроковій перспективі, при подальшому зростанні попиту, лише будівництво нових потужностей зможе заповнити розрив між попитом і пропозицією.

З іншого боку, енергетичний ринок виступає каталізатором геополітичних та економічних процесів. Наприклад, останні роки характеризуються різкими змінами цін на вуглеводні, що призвело до торговельних шоків для економік по всьому світу. Також структура торгівлі енергоносіями змінюється у зв'язку з енергетичними санкціями ЄС проти РФ, які почали застосовуватися особливо активно з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Оминаючи Захід, у 2022 році РФ змогла перенаправити свій потужний експорт нафти в Азію, побудувати флот танкерів, не обтяжених західними штрафами, і застосувати схеми ухилення від сплати податків, раніше відпрацьовані її союзниками Іраном і Венесуелою (BP, 2023). Слід зазначити, що оцінити вплив санкцій на російську економіку буде дедалі важче, оскільки Росія обмежує доступ громадськості до економічної статистики і сильно спотворює її в пропагандистських цілях.

Отже, до 2024 року на світовому енергетичному ринку має сформуватися новий баланс. Скоріше всього європейські країни підпишуть низку довгострокових угод щодо забезпечення поставок газу, а Катар, ймовірно, стане їхнім провідним постачальником. Інші газові проекти по всьому світу перебуватимуть на стадії будівництва, в тому числі в політично чутливих регіонах, таких як води біля берегів Ізраїлю та Лівану. Ціни, ймовірно, залишатимуться відносно високими доти, доки кілька з цих нових проектів не стануть до ладу. За цей час Європа скоротить свої потреби в газі, замінивши його електроенергією, виробленою переважно з відновлюваних джерел, для опалення будинків і транспортного сектору. У ретроспективі російська агресія в Україні буде розглядатися як така, що прискорила перехід Європи до низьковуглецевої економіки.

Список літератури

BP (2023) Energy Outlook: 2023 edition. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2023.pdf>.

UNDP (2023) Three trends that will shape the energy sector in 2023. URL: <https://www.undp.org/energy/blog/three-trends-will-shape-energy-sector-2023#:~:text=world.%20In%20November%2C-,COP27%E2%80%99s,-success%E2%81%A0%E2%80%94in%20particular%20the>

Жиляков Сергій,
аспірант кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії
Полтавський університет економіки і торгівлі
serhiiz77@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-1861-218X>

МОДЕЛЬ ВІДНОВЛЕННЯ ПОВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ

«However, the war is now moving to a new stage: what we in the military call “positional” warfare of static and attritional fighting, as in the first world war, in contrast to the “manoeuvre” warfare of movement and speed». Війна в Україні переходить до нового етапу, який військові називають «позиційною» та нагадує модель першої світової.

Отже і ми запропонуємо модель повоєнної України, за аналогією післявоєнного відновлення Німеччини, як спадщини минулого після Другої світової.

Сьогодні німецька економіка відома своєю високою продуктивністю, інноваційністю та якістю продукції. Незважаючи на різні виклики, такі як світові економічні коливання, зміни в торговельній політиці, демографічні зміни, пандемію «COVID 19», Німеччина залишається однією з найбільших та найвпливовіших економік у світі. Німеччина є потужним локомотивом в зоні євро і провідним гравцем у формуванні економічної політики ЄС.

Економічний успіх Німеччини частково пояснюється її сильним промисловим сектором, високим рівнем технологічного розвитку, якісною освітою, а також ефективною системою соціального страхування та управління.

Важлива роль у повоєнному відновленні на той час Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) належить її першому канцлеру з моменту створення у 1949 році Конраду Аденауеру, одному із відомих політичних лідерів ХХ сторіччя. Він залишався у цій посаді до 1963 року, перетворив на краще не тільки свою країну, а й вплинув на зміну політичного ландшафту всієї Європи.

У період після Другої світової війни та поділу Німеччини на Східну та Західну, Аденауер грав важливу роль у будівництві та зміцненні Західної Німеччини як стабільної та процвітаючої країни. Під його керівництвом країна відновилася після руйнувань війни, ставши однією з потужних економік Західної Європи. Аденауер активно підтримував інтеграцію Західної Німеччини до Європейського Союзу та НАТО з метою сприяння її економічній та політичній стабільності, а його модель соціально – ринкової економіки стала основою економічного успіху Німеччини.

Розглянемо елементи цієї моделі.

Основний елемент соціально-ринкової економіки – це визнання ролі вільного ринку як рушійної сили економічного зростання. Аденауер підтримував ідею вільної конкуренції та свободи підприємництва, які сприяють ефективному розподілу ресурсів та стимулюють інновації та інвестиції в економіку.

Важливим елементом було державне регулювання, спрямоване на запобігання зловживань і збереження соціальної справедливості. Держава вживала заходів щодо контролю за ринковими процесами, щоб уникнути монополій та неприпустимої соціальної нерівності.

У рамках соціально-ринкової економіки передбачалися великі програми соціального захисту, включаючи обов'язкове медичне страхування, пенсійні фонди та допомогу з

безробіття. Ці заходи спрямовувались на забезпечення базового рівня соціальної безпеки для громадян.

Аденауер високо цінував права приватної власності та індивідуальну майстерність. Він приділяв достатньої уваги розвитку підприємництва та підтримував створення сприятливого середовища для бізнесу.

Прагнення інтеграції у світову економіку було також важливим елементом. Німеччина під керівництвом Аденауера брала активну участь у міжнародній торгівлі та співробітництві, що сприяло її економічному розвитку.

Всі ці елементи в сукупності створювали основу для стабільного економічного зростання та соціальної збалансованості у повоєнній Німеччині, а соціально-ринкова економіка Аденауера зробила суттєвий внесок в успішне відновлення країни після руйнівної війни.

Важливо зазначити, що у рамках Європейського економічного плану, відомого як «план Маршалла», Сполучені Штати надали фінансову допомогу країнам Західної Європи для відновлення після Другої світової війни. Німеччина отримала близько 1,4 мільярда доларів США (в цінах того часу) в рамках цієї програми, у різних формах, такі як гранти та кредити. Ця допомога суттєво сприяла відновленню німецької економіки та інфраструктури після руйнувань війни, і вона була одним із ключових факторів в економічному зростанні Німеччини у післявоєнний період.

Отже, підсумовуючи, окреслимо де-кілька необхідних кроків, які ми маємо зробити для відновлення повоєнної України.

Залучити до миротворчих дій західних дипломатій для отримання гарантій безпеки.

Вдосконалення політичних та демократичних реформ у владі та суспільстві з метою руху до Європейського та Євroatлантичного альянсів.

Реалізація заходів щодо зміцнення національної валюти з метою контролю інфляції та фінансової стабілізації.

Провести детальний аналіз економічних та соціальних збитків, завданих війною з метою відновлення та будівництва житлового фонду, ключових інфраструктурних об'єктів, таких як дороги, мости, порти, залізниця, енергетичні системи тощо.

Запровадити економічні реформи з метою зменшення податкового навантаження на бізнес, стимулювання росту інвестицій в промисловий, аграрний та інші сектори економіки для відновлення власного виробництва та створення робочих місць.

Залучати міжнародну допомогу за програмами такими, як Маршаллівський план для отримання фінансової підтримки.

Відновити освітній процес з метою підготовки молодих кваліфікованих кадрів.

Запровадити програми допомоги відновлення фізичного та психічного здоров'я, соціальної підтримки населення, яке постраждало від війни.

Список літератури

The commander-in-chief of Ukraine's armed forces on how to win the war. The Economist. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2023/11/01/the-commander-in-chief-of-ukraines-armed-forces-on-how-to-win-the-war> (дата звернення: 12.11.2023)

Аденауер. Отец новой Германии. Ч. Уильямс; Пер. с англ. А.М. Филатова. М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. 472 с.

Джордж Маршалл. Чернявський Г.Й., Дубова Л.Л. Х.: Федорко, 2018. 680 с.

Збрицька Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет
s.t.p._@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3558-1795>

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ

Економіка знань не тільки використовує знання та інформацію, а й поєднує їх розвиток і створення нових знань із способом їх подальшого продуктивного розвитку. Економіка знань базується на розвитку людського капіталу, використанні сучасних інформаційних технологій, залученні висококваліфікованого персоналу зі спеціальними знаннями та інтелектом (soft skills), активізації інноваційної діяльності тощо.

Сучасний розвиток суспільства та бізнесу визначає важливість аналізу ключових трендів у сфері людського капіталу. Фактори, такі як технологічний прогрес, соціокультурні трансформації, глобалізація, диджиталізація, цифрові технології та інноваційна діяльність активно впливають на стратегії управління персоналом як в Україні, так і у всьому світі.

Виклики пандемії та воєнні дії в Україні остаточно змінили традиційний уклад життя громадян – на зміну традиційним звичкам прийшли гібридний формат роботи, електронна комерція, віртуальний доступ до послуг, принцип спільної економіки.

Загальна якість людського капіталу падає, тому що найбільш розумні, креативні виїжджають з країни. Все більше молодих людей (а не тільки найталановитіші і найбагатші) їдуть вчитися за кордон. Разом із зниженням народжуваності відбувається старіння нації. З точки зору якості людського капіталу Україна за нинішніх обставин зазнає серйозних втрат: ті, хто виїхав за кордон і не повернувся, загалом мають необхідні й важливі знання та навички в повоєнній розбудові держави та для виживання в сучасному світі. Як наслідок – криза на ринку праці, дефіцит кваліфікованої робочої сили зростає. В Україні давно існує проблема професійної деградації, дефіциту кваліфікованої робочої сили, а враховуючи міграційні процеси, потреба в якісних спеціалістах лише зростає.

У 2023 році інвестиційна активність вкрай низька і в країні спостерігається дефіцит інвестиційних ресурсів. Доступ до капіталу в країні обмежений, немає джерел фінансування, немає впевненості бізнесу в завтрашньому дні, немає державної підтримки та стимулів. Бізнес існує у старій технологічній парадигмі, в Україну не йдуть зовнішні інвестиції, які для держави виступають не тільки джерелом фінансування, а й постачальником технологій, знань, досвіду. Черпати джерело для прогресу немає звідки, роботодавцям доводиться конкурувати за окремих працівників, підвищувати зарплати, збільшувати витрати на мотиваційні заходи.

Україна, як і світова спільнота, перебуває на шляху сталого розвитку, де ключовою роллю відіграє людський капітал. Перспективним завданням для України є використання сучасних технологій в управлінні розвитком персоналу, що є стратегічно важливим елементом для досягнення конкурентних переваг, інноваційного розвитку та підвищення продуктивності національної економіки.

Одним із ключових трендів, який широко використовується, є використання цифрових технологій у сфері управління людськими ресурсами. Компанії в Україні та по всьому світу

інтенсивно впроваджують HR-технології, штучний інтелект та аналітичні інструменти для покращення рекрутингу, ефективності та розвитку персоналу.

Штучний інтелект (ШІ) та аналітика даних стають важливими факторами у сфері розвитку персоналу, відіграючи ключову роль в різних аспектах управління людськими ресурсами. Зокрема, ці технології сприяють покращенню процесів рекрутингу, відбору та оцінки працівників. ШІ дозволяє автоматизувати рутинні завдання, такі як: аналіз резюме та порівняння профілів кандидатів, спрощуючи відбір та забезпечуючи залучення висококваліфікованих співробітників. Крім того, аналітика даних використовується для оцінки ефективності працівників, створення персоналізованих програм навчання та розвитку, а також для прогнозування звільнень та утримання ключових талантів. Важливою є також їхня роль у виявленні проблем в організаційному кліматі та підтримці позитивного робочого середовища.

Впровадження цифрових інструментів відкриває нові можливості для українських компаній, дозволяючи підвищити ефективність управління персоналом та оптимізувати рутинні робочі процеси. Автоматизація рекрутингу, аналітичні інструменти та ефективні системи навчання полегшують завдання HR-відділів і сприяють підвищенню продуктивності працівників. Використання цифрових технологій також допомагає в управлінні талантами та розвитку навичок персоналу. Електронні системи для навчання та ефективні системи оцінки дозволяють компаніям ефективно формувати стратегії навчання та розвитку для підвищення кваліфікації свого персоналу. В сучасному корпоративному середовищі використання електронних платформ для оцінки та розвитку навичок працівників стало невід'ємною частиною стратегій управління персоналом. Ці інноваційні інструменти пропонують різноманітні можливості для поліпшення професійного росту та ефективності команд. Приклади використання штучного інтелекту та аналітики даних розвитку персоналу наведено в табл. 1.

Наведені в табл.1 електронні рішення сприяють не лише полегшенню процесів оцінки, але й забезпечують індивідуалізовані та ефективні можливості для розвитку навичок працівників у вимогливому бізнес-середовищі. Онлайн-системи допомагають у створенні ефективних інструментів для моніторингу та управління робочим процесом, а також для розвитку та оцінки персоналу.

Вивчення нових знань може суттєво впливати на творчість та здатність вирішувати завдання, що можуть виникнути у робочих ситуаціях. Зокрема, самоосвіта в позаробочий час сприяє спільноті всередині організації, де обмін досвідом та знанням між колегами, які активно розвиваються поза робочим часом, створює позитивний клімат для інновацій та ефективної співпраці всередині робочих груп.

В сучасному світі технології змінюються настільки швидко, що ті, хто не слідкує за цифровими тенденціями, ризикують відставати від конкуренції. Розуміння та впровадження новітніх технологій може значно підвищити ефективність робочих процесів, забезпечити інноваційний розвиток і зробити компанію більш адаптивною до змін у бізнес-середовищі. Слідкування за цифровими трендами також важливе для вивчення поведінки споживачів.

Зміни в цифровому середовищі часто відображаються на уподобаннях та очікуваннях клієнтів. Розуміння цих змін дозволяє підприємствам налаштовувати свою стратегію маркетингу, покращувати продукти та послуги, щоб краще задовольняти потреби своєї аудиторії. Крім того, світові цифрові тренди можуть визначити нові можливості для розвитку бізнесу. Інновації, такі як штучний інтелект створюють нові галузі, які можуть призвести до

виникнення нових продуктів та послуг, а також відкривати ринки, які раніше були недоступними.

Таблиця 1

Приклад використання штучного інтелекту та аналітики даних у розвитку персоналу

Автоматизований відбір кандидатів	Використання штучного інтелекту дозволяє автоматизувати процес відбору кандидатів. Аналітика даних може аналізувати тисячі резюме, враховуючи не лише професійний досвід, а й м'які навички та підходящість до корпоративної культури, щоб надати рекомендації щодо найкращих кандидатів.
Персоналізовані програми навчання	Аналітика даних може враховувати індивідуальні навички та прогрес працівників у реальному часі. За допомогою цього аналізу можна створювати персоналізовані програми навчання, які враховують конкретні потреби та слабкі сторони кожного працівника. На сьогоднішній день розвиток персоналу включає в себе використання онлайн-курсів і тренінгів на платформах, таких як: Udemy, Coursera, і LinkedIn Learning. Це дозволяє працівникам активно працювати над різними аспектами свого розвитку, вибираючи програми, які відповідають їхнім потребам.
Прогнозування звільнень та утримання талантів	Штучний інтелект може використовуватися для аналізу даних щодо робочої активності та інших факторів, щоб прогнозувати ймовірність звільнень працівників. На основі цих прогнозів можна розробляти стратегії утримання ключових талантів та попередження можливих втрат. Електронні інструменти для розвитку м'яких навичок, такі як Gallup StrengthsFinder чи Emotional Intelligence Appraisal, допомагають працівникам покращити свої особистісні якості та ефективніше взаємодіяти в командному середовищі.
Аналіз задоволення співробітників	Штучний інтелект може аналізувати дані з анкет задоволення співробітників та соціальних мереж для отримання відгуків. Аналітика даних дозволяє виявляти сильні/слабкі сторони та тенденції, що сприяють розробці стратегій для поліпшення робочого середовища та збереження високого рівня задоволення працівників. Популярним методом отримання зворотного зв'язку та визначення рівня компетентності є використання 360-градусних відгуків на платформах типу Trakstar або SuccessFactors. Це допомагає працівникам зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, сприяючи подальшому вдосконаленню.
Оцінка ефективності персоналу	Штучний інтелект сприяє автоматизації процесів оцінювання ефективності працівників, враховуючи об'єктивні та кількісні показники. Аналітика даних дозволяє стежити за досягненнями та внеском кожного працівника, що полегшує процес управління та розвитку персоналу. Однією з ключових ініціатив є впровадження тестувань та оцінювань навичок за допомогою спеціалізованих платформ. Наприклад, HackerRank чи Trello надають можливість перевірити та розвивати технічні та організаційні вміння в реальних умовах.
Гейміфікація для мотивації персоналу	Елементи гейміфікації через додатки, такі як Kahoot чи Classcraft, заохочують вивчення нових навичок через конкурси та віртуальні винагороди

Джерело: складено автором за [Стенфорд; Український інститут майбутнього]

Оцінка і аналіз ефективності технологій управління розвитком є невід'ємною частиною стратегічного управління підприємством. Вона допомагає виявити успішні стратегії, впровадити корективи у випадку необхідності та створити умови для стійкого та інноваційного розвитку компанії в динамічному бізнес-середовищі. Впровадження ефективних технологій управління розвитком має значний вплив на працівників компаній, сприяючи позитивним змінам у їхній продуктивності, рівні задоволеності від роботи та професійному зростанні. Висока ефективність управлінських технологій дозволяє працівникам ефективно взаємодіяти та координувати свої дії в межах команд і проєктів. Це сприяє ефективній комунікації та взаємодії між відділами, що збільшує швидкість розв'язання завдань та поліпшує результативність робочих груп.

У випадках використання сучасних технологій управління розвитком, працівники можуть швидше та ефективніше адаптуватися до змін в компанійському оточенні. Їм надається доступ до актуальної інформації, аналізів та ресурсів, що сприяє ухваленню обґрунтованих рішень та впровадженню інновацій.

Важливий напрямок розвитку персоналу - це підвищена увага до емоційного інтелекту та комунікаційних навичок. Технології стають важливими в розвитку культури внутрішнього спілкування та підвищенні ефективності міжособистісних відносин в організації. Однією з ключових тенденцій, що впливатиме на управління персоналом, є поширення віддалених форм роботи. З цього приводу важливим стає розвиток технологій для забезпечення ефективної віддаленої комунікації та координації робочих процесів. Крім того, у перспективі, прогнозується подальший розвиток технологій для оцінки ефективності працівників та їхнього навчання. Це буде сприяти створенню більш гнучких систем управління та підтримки персоналу, що відповідатиме вимогам швидкозмінюваного бізнес-середовища.

Також з зростанням розвитку технологій в сфері управління персоналом в Україні спостерігається ряд тенденцій, які взаємодіють із збільшенням кількості претендентів на одне робоче місце. *По-перше*, автоматизація та впровадження програмного забезпечення для управління персоналом дозволяють підприємствам оптимізувати процеси рекрутингу, аналізувати кандидатів та швидше приймати рішення щодо відбору. Це призводить до збільшення ефективності відбору та, відповідно, залучає більше кандидатів у конкурентний відбір.

По-друге, використання інформаційних технологій в навчанні та розвитку персоналу сприяє підвищенню кваліфікації працівників. Це робить їх більш конкурентоспроможними на ринку праці, збільшуючи тим самим кількість кандидатів, які можуть змагатися за вакансії.

По-третє, впровадження технологій сприяє виникненню нових сфер діяльності та робочих місць, пов'язаних саме з розробкою, впровадженням та супроводженням цих технологій. Це стимулює зростання кількості претендентів на вакансії в цих секторах.

Враховуючи ці фактори, можна констатувати, що зростання ролі технологій у сфері управління персоналом в Україні сприяє не лише підвищенню конкурентоспроможності кандидатів, але і створює нові можливості для працевлаштування, що призводить до збільшення загальної кількості претендентів на робочі місця.

Очікується, що у найближчі роки українські компанії активно будуть використовувати цифрові інструменти для забезпечення зручної та ефективної взаємодії з персоналом, особливо у віддаленому режимі роботи. Інтеграція платформ для комунікації, спільної роботи та моніторингу результативності сприятиме підтримці ефективної комунікації та спільної роботи в команді, незалежно від місцезнаходження співробітників. Загалом, прогнозується, що українські компанії будуть вдалим чином впроваджувати передові технології в управлінні

персоналом, спрямовуючись на підвищення продуктивності, покращення якості роботи персоналу та забезпечення конкурентоспроможності на глобальному ринку.

Список літератури

Makedon V. et al. Arrangement of Digital Leadership Strategy by Corporate Structures: a Review //Economic Studies. 2022. Vol. 31. №. 8. P. 9-40. URL: https://www.iki.bas.bg/Journals/EconomicStudies/2022/2022-8/02_Nataliya-Krasnikova.pdf (дата звернення: 10.11.2023)

Піжук О. І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. Економіка, управління та адміністрування. 2019. №. 3(89). С. 41-46. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2019-3\(89\)-41-46](https://doi.org/10.26642/ema-2019-3(89)-41-46). (дата звернення: 10.11.2023)

Розпорядження КМУ від 3 березня 2021 р. №167-р Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2023)

Стенфорд: фінансові технології зберігають позицію третьої за величиною сфери інвестицій у штучний інтелект. Fintechnews Швейцарія. 25 квітня 2023 р. URL:<https://fintechnews.ch/aifintech/stanford-fintech-maintains-position-as-third-biggest-ai-investment-focus-area/59671/> (дата звернення: 10.11.2023)

Український інститут майбутнього. Україна 2023Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 10.11.2023)

УДК 331.101.3 + 331.5«364»

Збрицька Тетяна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,

Одеський національний економічний університет

s.t.p._@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3558-1795>

Клименко Анастасія,

бакалавр кафедри управління персоналом і економіки праці,

Одеський національний економічний університет

newnasyaj@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Досягнення значних результатів у діяльності компанії та розвитку бізнесу в цілому невіддільні від роботи її співробітників та рівня їх мотивації. У кризових ситуаціях певна частка позитиву або, навпаки, негативу може як врятувати бізнес, так і, відповідно, створити додатковий імпульс.

Проблеми, які виникають під час роботи в нинішніх умовах невизначеності, кожен керівник повинен розуміти важливість перегляду ефективних стимулів, зміни інструментів управління, вивчення актуальних потреб персоналу для їх задоволення. Треба не забувати, що підвищений емоційний рівень і тривоги можуть впливати на зниження продуктивності співробітників і їх бажання досягти результатів, тому керівництво має шукати шляхи подолання цих наслідків. Існують певні чинники, що впливають на мотивацію та поведінку працівників у постепідемічний та воєнний періоди.

Світові тенденції та зміни зовнішнього середовища змушують бізнес оперативно реагувати на виклики, бо без гнучкості в управлінні персоналом, велика ймовірність не пережити кризи. Під час пандемії COVID-19 бізнесу довелося швидко вирішувати проблеми щодо зміни робочих процесів та системи управління персоналом. Проте пандемія стала не єдиним потрясінням для бізнесу, після початку воєнних дій з'явилися нові проблеми, які потребують негайного вирішення та адаптації до викликів. Завдання кожного керівника – знайти такі механізми управління персоналом і впливу на його поведінку, які б зменшили вплив негативних наслідків і дозволили підтримувати його бізнес.

За кризових умов спричинених пандемією COVID-19 та воєнним станом, проблеми трудових ресурсів встали ще гостріше: значна частка людей лишилась без роботи, багато фахівців емігрувало, а ті, хто залишилися – втратили частину заробітку.

За даними ООН в Україні, червень 2023 року, вплив війни на людей виявив масштабні наслідки для українського суспільства (табл. 1).

До того ж, за результатами дослідження ринку праці Європейської Бізнес Асоціації, жовтень 2023 р., в якому прийняло участь 131 фахівець з HR-сфери (37% керівники департаменту, 32% менеджери середньої ланки, 26% топ менеджмент та 5% молодший персонал). Із них компанії представляють: більше 70% міжнародний бізнес; 48% - великий бізнес; 44% – середній бізнес та 8% малий бізнес. Найбільша частка респондентів представляють оптову та роздрібну торгівлю, фінансові послуги (страхові, банківські, цінні папери), фармацевтичний сектор, сфера послуг (юридичні, аудиторські, маркетингові, рекрутингові, тощо).

Таблиця 1

Вплив війни та наслідки для українського суспільства, станом на червень 2023 р.

	Наслідки для українського суспільства	Одиниця виміру
1	Стали внутрішньо переміщеними особами	5,4 млн. осіб
2	Були вимушені покинути Україну та шукати прихисток у країнах Європи	8 млн. громадян, із них: 90% жінки та діти
3	Українські діти були змушені покинути свої домівки, суттєво постраждала якість їх освіти	12 млн. осіб
4	Втратили свою роботу	2,4 млн. осіб
5	Ризикують опинитися за межею бідності	7,1 млн. осіб
6	Відчули зменшення доходів	65% сімей
7	Потребують психологічної підтримки	15 млн. осіб

Джерело: складено автором

Із проведеного дослідження, представники бізнесу зазначили, що у 2023 році в їх компаніях відбулись певні зміни та у планах на 2024 рік більшості бізнес-компаній на наступний рік – розширення штату (табл. 2).

Пандемія коронавірусу та воєнний стан сильно вплинули на ефективність діяльності бізнесу, але попри це деякі компанії адаптувалися до нових вимог і продовжили працювати. Однак, окрім вирішення фінансових проблем, менеджери також повинні зосередитися на трансформації існуючої системи управління компанією та створенні ефективних алгоритмів стимулювання персоналу.

Узагальнені результати дослідження ринку праці в Україні за 2023 рік
та перспективи на 2024 рік

Зміни в компаніях за 2023 рік		%
1	Підвищення рівня заробітної плати	76
2	Збільшення функціоналу та найм нових працівників	51
3	Замороження бюджетів на розвиток, навчання та утримання персоналу	21
4	Скорочення персоналу	8
5	Замороження бонусів та преміальних виплат	4
6	Зменшення рівня заробітної плат	1,5
Плани компаній на 2024 рік		
1	Планують відкривати нові вакансії	65
2	Не планують скорочувати чисельність персоналу	80
3	Заплановано підвищення рівня заробітної плати	93

Джерело: складено автором

Оскільки під час кризових ситуацій психологія працівників є найбільш вразливою, мотиваційні інструменти повинні бути спрямовані насамперед на зменшення впливу негативних емоцій, почуттів і тривог на людей та їхні робочі процеси (надання психологічної підтримки працівникам). Але не варто забувати і про звичайні стимули, такі як оплата харчування, надання корпоративних знижок, організація корпоративного навчання, програми медичного страхування, витримувати баланс між роботою та особистим життям співробітників, компенсації електроенергії/інтернету/частини витрат на оренду житла, тощо.

Незважаючи на виклики сьогодення, необхідно комплексно вирішувати питання стимулювання персоналу до продуктивної праці. Постійне вдосконалення інструментів стимулювання та мотивації персоналу будуть сприяти: зниження організаційного стресу, покращення репутації компанії (імідж роботодавця), підвищення довіри до керівництва та згуртованості колективу.

Список літератури

Оцінка впливу війни на людей виявила масштабні наслідки російського вторгнення для українського суспільства. Матеріали – ООН в Україні, 19 червня 2023. URL: <https://ukraine.un.org/uk/237104-%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%> (дата звернення: 10.11.23)

Європейська бізнес Асоціація. Дослідження ринку праці України, жовтень 2023 р. URL: <https://eba.com.ua/doslidzhennya-rynku-pratsi-ukrayiny-2/> (дата звернення: 10.11.23)

КАДРОВА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Протягом всього періоду незалежності України суб'єкти господарювання країни перманентно перебували у досить складних умовах невизначеності через те, що у різні роки спостерігалось загострення комплексу соціально-економічних, фінансових, демографічних та екологічних проблем. Останні ж дев'ять років ситуація в діловому середовищі країни суттєво погіршилася через порушення у 2014 р. сусідньою країною державних кордонів України, окупацію й анексію нею частини території суверенної країни та повномасштабний воєнний напад у лютому 2022 р. У наслідок таких віроломних подій суб'єкти господарювання на всій території країни опинилися в досить важких умовах (а ті представники бізнесу, що працювали на території, що сьогодні нажаль є окупованою, в зоні бойових дій або були розташованими близько до цієї зони або взагалі не мають можливості виконувати свої виробничі функції за різними причинами, або вимушені були здійснювати релокацію свого бізнесу в більш безпечні регіони країни) через високу ймовірність обстрілів, відключення електричної енергії та докорінну зміну налагоджених логістичних зв'язків. На більшість складових ризику та негативного впливу, що були викликані війною, безпосередньо бізнес впливати не має можливостей, і це являється дуже потужним фактором дестабілізації. За таких умов зберегти бізнес та набути тенденції зростання можливо виключно на засадах зосередження зусиль на найбільш дієвому чиннику, який лежить безпосередньо у сфері впливу підприємства. Саме таким чинником виступає персонал, який забезпечує досить цінний для сьогоднішнього успішного існування суб'єктів підприємницької діяльності параметр виробничо-господарської діяльності – формує кадрову безпеку підприємства.

Кадрова безпека бізнесу – це комплекс заходів, спрямованих на запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства з боку персоналу, його інтелектуального потенціалу та трудових відносин в цілому [Латишева та ін., 2019]. Кадрова безпека бізнесу виступає важливою складовою загальної безпеки України і буде відігравати велику, якщо не провідну, роль в досягненні стабільності та ефективності економіки країни в повоєнний період. При цьому можна виділити такі важливі аспекти того, чому саме кадрова безпека бізнесу являється важливою умовою для створення загальної безпеки України у повоєнний період.

Першим аспектом виступає потенціал, який надає досягнута окремо на рівні ділового середовища регіону та надалі поширена на всю економіку країни кадрова безпека бізнесу для забезпечення відносної стабільності економічного розвитку регіону або країни в цілому. Це твердження можна підтвердити тим, що задоволена та мотивована робоча сила сприяє стабільності бізнес-середовища та економіки загалом. Недостатня якість управління персоналом суб'єктів господарювання або кадрові кризи можуть призвести до зниження продуктивності, втрати ділових можливостей, порушення термінів виконання домовленостей із партнерами і навіть банкрутства підприємств.

Другим аспектом виступає можливість збереження фахівців із високим рівнем кваліфікації та потенціалом до подальшого професійного зростання в межах регіону та країни. Досягти на практиці реалізації цього завдання можливо виключно на підґрунті забезпечення роботодавцем працівникам, та особливо талантам, гідних умов праці, і, перш за все, високої заробітної плати та привабливого соціального пакету. Саме тому утримання та залучення ззовні висококваліфікованих кадрів має стати важливим завданням для бізнесу, так як саме ця група заходів дозволить забезпечити прогрес у діяльності як окремого підприємства, так і регіону в цілому. Втрата таких фахівців може дуже негативно вплинути на поточну і перспективну конкурентоспроможність та інноваційність українських компаній.

Третім аспектом виступає можливість підприємців здійснювати позитивний регулюючий вплив на зменшення ризику злочинності та корупції у бізнес-середовищі регіону. Якщо на рівні вищого керівництва бізнесу вживаються конкретні заходи для запровадження добросовісної професійної практики, чого можливо досягти виключно на підґрунті пропагування бажаних видів професійної поведінки власним прикладом, будуть спостерігатися тенденції до зменшення ризику корупційних проявів та інших злочинних дій всіма професійно-кваліфікаційними групами персоналу. У результаті широкого дотримання цієї практики протягом досить тривалого часу будуть спостерігатися тенденції до підвищення рівня загальної економічної безпеки в регіоні й країні, що в повоєнний період має стати одним з орієнтирів виведення економіки з кризового стану.

В якості четвертого аспекту слід назвати перспективи для інноваційного розвитку бізнесу та економіки регіону в цілому. Сприятливе середовище для кадрової безпеки стане прямим стимулом для запровадження інновацій і активізації процедур реалізації досліджень і наукових проєктів за найбільш перспективними для економіки регіону тематичними напрямками, що, в свою чергу, буде сприяти розвитку нових технологій та підвищенню конкурентоспроможності ділового середовища в країні. Як свідчить провідний світовий досвід, реалізувати цей аспект на практиці буде можливим завдяки залученню, в першу чергу, фахівців ІТ-сфери, так як за сьогоднішніх темпів і особливостях техніко-технологічного розвитку інформаційні технології виступають базою для будь-яких прогресивних рішень.

П'ятий аспект пов'язаний із підвищенням рівня і якості життя населення та зростанням ступеня соціальної стабільності в регіоні. Якщо керівництво бізнесу дбає про своїх працівників, надає їм гідні умови праці та широкі можливості для професійного розвитку, це буде сприяти зростанню рівня соціальної стабільності в соціумі та зменшенню ризику виникнення або загострення соціальних конфліктів. Але для цього підприємство має бути соціально відповідальним та добровільно поширювати свої соціальні впливи і проєкти на економіку регіону і країни.

Шостий аспект полягає у зміцненні фундаменту для інвестицій в регіон. Іноземні інвестори зазвичай серед іншого звертають увагу на стан кадрової безпеки в країні перед тим, як робити інвестиції. Саме тому забезпечення більш потужної кадрової безпеки може привернути більше іноземних інвестицій.

І останній, сьомий, аспект полягає у першочерговому розвитку в регіоні і країні видів економічної діяльності з високим стратегічним потенціалом, тобто тих, що потрапляють до перспективних в межах концепції смарт-спеціалізації. Кадрова безпека є ключовим фактором у розвитку таких галузей.

Враховуючи виокремлені аспекти можемо стверджувати, що кадрова безпека бізнесу має велике значення для підтримки загальної безпеки та стабільності України, що на сьогоднішній день є одним з головних орієнтирів соціально-економічного оздоровлення країни. Ефективні

програми управління персоналом, освіта та навчання, а також забезпечення гідних умов праці будуть сприяти підвищенню кадрової безпеки, що в свою чергу сприятиме економічному розвитку та підвищенню якості життя громадян України.

Список літератури

Латишева О.В., Підгора Є.О., Бохонок Л.М. Сутність та процедура планування та моделювання бізнес-процесів системи кадрової безпеки в умовах вітчизняних підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1. С. 60-67.

УДК 338

Іващенко Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка
o.ivashchenko@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8490-778X>

СОЦІАЛЬНІ ВЕКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Хоча соціальна допомога не визначає рішення про міграцію сама по собі, вона може вплинути на прийняття рішення про вимушену мобільність. Таким чином, соціальний захист може стати важливою частиною пакетів державної політики щодо управління мобільністю. Роль соціального захисту у структурних перетвореннях, у визначенні контурів внутрішньої мобільності, а відтак – у прийнятті рішення про участь в міжнародній міграції, не варто недооцінювати.

Субсидії на виплату заробітної плати є прямими трансфертами роботодавцям/фірмам або окремим працівникам для повного або часткового покриття заробітної плати. Основна мета полягає в тому, щоб стимулювати існуючі фірми або збільшувати зайнятість, або утримувати співробітників, які інакше могли б бути звільнені з економічних причин. У цих контекстах субсидії на виплату заробітної плати можуть бути компенсацією роботодавцям потенційно нижчої продуктивності або супутніх ризиків. Субсидіям на виплату заробітної плати характерні такі переваги: (1) розкриття інформації (період субсидованої роботи може виступати способом збору інформації про продуктивність); (2) збільшення досвіду роботи та набуття навичок (субсидована зайнятість може сприяти формуванню навичок за допомогою навчання на робочому місці, що призведе до підвищення продуктивності та подальшого поліпшення перспектив працевлаштування у довгостроковій перспективі); (3) можливість працевлаштування; (4) «ефект кар'єрних сходів» (якщо працівники погоджуються на менш підходящу роботу за відсутності механізму субсидування виплат заробітної плати, це може створити пастку низьких доходів та завдати шкоди їхньому кар'єрному просуванню з точки зору майбутніх перспектив працевлаштування, сприяти розмиванню набутого соціального капіталу).

Вочевидь, субсидування заробітної плати характеризується рядом ризиків та обмежень: (1) дилема вибору та непередбачених втрат (*субсидія може спрямовуватися на підтримку працівників, які мають на це право, але також і на тих, хто в будь-якому випадку був би зайнятий на ринку праці незалежно від того, чи пропонувалися б субсидії*); (2) ризик заміщення (*наймаючи працівників, що субсидуються, фірми можуть звільнити невідповідних їхнім вимогам працівників, які мають схожі характеристики і можуть бути замінені працівниками, що відповідають очікуванням роботодавця, що призведе не до підвищення*

загальної зайнятості, а до внутрішніх перестановок у фірмі); (3) ризик переміщення (зростання зайнятості серед фірм, що поглинають субсидовану робочу силу, може призвести до втрати робочих місць серед фірм, які не отримують вигоди від такої цінової переваги); (4) ефект стигми або соціальної стратифікації суспільства (ситуація, коли компанії розглядають цільову субсидію як показник низької продуктивності співробітника і, всупереч своєму наміру, уникають найму з групи тих, хто має на неї право; з іншого боку, цільові працівники можуть відчувати, що право на отримання допомоги є стигматизацією і можуть спробувати приховати свій статус права на отримання допомоги).

Створення оптимальних соціальних умов є одним із способів мінімізувати ризики, обмежити ненавмисні поведінкові реакції компаній, які можуть знизити ефективність субсидій для стимулювання працевлаштування, уможливити компроміс між непередбаченими втратами (масштаби цих витрат важко визначити кількісно, оскільки різні типи роботодавців можуть оцінювати їх по-різному), ефектом заміщення та зниженням ефективності через низьку затребуваність. Розробка умов найму є фундаментальним параметром, який, поряд з іншими ключовими факторами, такими як розмір субсидій, може суттєво вплинути на загальну ефективність програми, особливо з позиції залучення до неї компаній.

Податковий кредит на зароблений дохід (ЕІТС) – програма, що займає проміжне положення між податковим та трансфертним статусом: податкова програма з адміністративної точки зору, але переважно програма соціальної допомоги, орієнтована на подолання бідності, з погляду концептуального обґрунтування та економічних ефектів. ЕІТС схожий з негативним прибутковим податком (NIT) і універсальним базовим доходом (UBI), але на відміну від NIT, що передбачає виплати грошових субсидій низькооплачуваним працівникам, коли їх дохід падає нижче за гарантований мінімум, і UBI (механізм підтримки доходів, зазвичай призначений для охоплення великої частини населення без будь-яких чітких умов), він навмисно прив'язує пільги до участі у робочій силі та здатності генерувати доходи. Програма ЕІТС у США, представлена у 1975 році, була піонером та була розроблена для заохочення зайнятості серед людей з низькими доходами. Подібні програми сьогодні є і в інших країнах з високим рівнем доходу, включаючи Австралію, Бельгію, Канаду, Фінляндію, Францію, Ірландію, Нідерланди, Нову Зеландію, Швецію та Великобританію.

Використання безумовних грошових трансфертів (УСТ) значно зросло в умовах пандемії, і на даний час застосовується у понад 100 країн з низьким і середнім рівнем доходу (зокрема, значна частина їх має умови, які вимагають від домогосподарств-бенефіціарів звертатися за базовим медичним обслуговуванням матері та дитини та/або освітою для дітей шкільного віку). Умови отримання УСТ не обмежуються ринком медичних чи освітніх послуг, а також прив'язані до вимог пошуку роботи, навчання або виконання громадських робіт. Питання про спільну відповідальність чи обумовленість порушує низку концептуальних, практичних та емпіричних питань, адже суперечать принципу безумовності допомоги, що лежить в основі УСТ: з одного боку, платники податків максимізують свою власну корисність, коли бідним дозволено максимізувати свій власний вибір, наприклад, отримуючи необмежену підтримку; з іншого боку, виборці-платники податків, хоча й схильні до альтруїзму, не обов'язково віддають перевагу підтримці «без будь-яких умов». Інакше кажучи, вибір, який має зробити активний учасник ринку праці і платник податків – чи надавати бідним умовні чи безумовні пільги – віддзеркалюватиме особливості соціальної солідарності та ціннісних орієнтирів у суспільстві.

Список літератури

Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с.

УДК 331.556.4

Калінін Владислав,
здобувач наукового ступеня доктора філософії,
Маріупольський державний університет
vlad_kalinin@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-0797-8680>

ІМІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Однією з провідних характеристик розвитку сучасної світогосподарської системи є формування глобального ринку праці і включення країн до системи міжнародних трудових ресурсних переміщень. Міграція все більше виступає як передумова глобалізаційних зрушень і розвитку окремих країн і регіонів.

Одночасно трудова міграція не тільки скорочує пропозицію робочої сили на внутрішньому ринку праці країн походження, а й знижує її якість, що становить особливу загрозу для соціально-економічного прогресу держав та сталого розвитку їх суспільств [Томашук, Болтовська, 2022].

На сьогодні до процесів міжнародної міграції залучено практично всі країни світу. Суперечності та проблеми, породжені міжнародною міграцією, як у країнах походження мігрантів, так і в країнах призначення, а також масштаби зрушень у світовому співтоваристві, спричинених міграцією, викликають необхідність застосування наукового підходу до опрацювання питань регулювання міжнародних міграційних переміщень.

Чинники, що вплинули на актуалізацію проблеми міжнародної міграції в Україні, мають як сучасний, так і ретроспективний характер:

- лібералізація міграційного режиму зі здобуттям незалежності;
- значний приплив біженців в результаті міжетнічних конфліктів на пострадянському просторі після розпаду СРСР;
- відкритість України для зовнішнього світу за відсутності дієвих механізмів протидії нелегальній міграції;
- активізація зовнішньої економічної (трудової) міграції, особливо впродовж 2014-2021рр. (табл. 1);
- військова агресія з боку РФ і викликаний нею відтік населення за кордон.

На даний момент особливої уваги потребує питання подолання наслідків повномасштабної агресії. Враховуючи обсяги завданих Україні втрат, які на сьогодні оцінюються на рівні 400 млрд. дол. США і які до кінця війни можуть становити 500 млрд. дол. США, як нагальне постає завдання поствоєнного відновлення держави і відповідного трудових ресурсного забезпечення. В той же час, за даними консенсус-прогнозу Єврокомісії, за умови оптимістичного сценарію, зменшення населення України до 2052 р. очікується на рівні 21%, за умови песимістичного – 31% [Скільки може коштувати Україні].

Динаміка міграційного руху населення в Україні у 2014-2021 рр., осіб [Державна служба статистики]

Роки	Усі потоки			У т.ч. міждержавна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст (скорочення)	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст (скорочення)
2014*	542 506	519 914	22 592	42 698	21 599	21 099
2015*	533 278	519 045	14 233	30 659	21 409	9 250
2016*	256 808	246 188	10 620	14 311	6 465	7 846
2017*	442 287	430 290	11 997	28 360	20 234	8 126
2018*	629 276	610 687	18 589	39 307	24 252	15 055
2019*	576 032	554 520	21 512	45 011	26 789	18 222
2020*	435 280	425 964	9 316	26 361	10 121	7 240
2021*	476 925	455 664	21 261	41 724	22 587	19 137

* - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Крім того, за оцінками Центру економічного відновлення, втрати ВВП від повернення українців, які виїхали за кордон, можуть становити 113 млрд. дол. США за 10 років (у цінах 2021р.), а за відсутності системної державної політики повернення вимушених мігрантів робоча сила до 2032 р. становитиме 14,4 млн. при потребі економіки для забезпечення поствоєнної відбудови на рівні 17,5-18,9 млн. осіб [Скільки може коштувати Україні].

Потенційний дефіцит робочої сили в державі на рівні 3,1-4,5 млн. осіб неможливо подолати виключно за рахунок внутрішніх трудових ресурсів країни, що виводить на перший план завдання залучення трудових іммігрантів.

Загалом вирішення завдання трудових ресурсного забезпечення поствоєнного відновлення країни має включати такі напрями *державної міграційної політики*:

- утримання та розвиток наявного трудового потенціалу в країні, особливо молоді;
- повернення українців (вимішених переселенців) із-за кордону;
- залучення іноземної робочої сили.

Відповідно *концепція регулювання міграційних процесів в Україні* повинна передбачати проведення селективної імміграційної політики з метою забезпечення економічного розвитку держави і має надати відповіді на такі питання:

- 1) на які масштаби імміграції необхідно орієнтуватися в коротко-, середньостроковій і довгостроковій перспективі;
- 2) чи має держава регулювати розподіл іммігрантів по території країни (з використанням яких економічних стимулів і адміністративних обмежень);
- 3) якою має бути система критеріїв відбору іммігрантів в рамках селективного підходу (пріоритетні країни, ключові критерії відбору);
- 4) які механізми будуть задіяні для інтеграції іммігрантів до приймаючих громад.

При цьому базовими напрямками повернення вимушених переселенців мають стати такі:

- встановлення дієвої комунікації з українцями за кордоном;
- забезпечення базових передумов повернення – житло, робочі місця, гідний рівень заробітної плати, освіта, медицина;
- забезпечення фінансово-економічних передумов повернення – грантові програми, стимулювання започаткування власної справи, сприятливий бізнес-клімат тощо.

Список літератури

Томашук І.В., Болтовська Л.Л. Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1484>

Скільки може коштувати Україні неповернення вимушених мігрантів. *Економічна правда*. 14 липня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/14/702210/>

Державна служба статистики. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm

УДК 314.74

Калініна Світлана,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки праці,
Маріупольський державний університет
s.kalinina@mdu.in.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2892-0410>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ВАЖІЛЬ ІННОВАТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах глобального дефіциту робочої сили результативність трудових ресурсного забезпечення виступає найважливішим фактором економічного розвитку на всіх рівнях. У даному контексті особливу роль у формуванні міжнародної конкурентоспроможності країн відіграють міграційні процеси, пов'язані із залученням ззовні працівників необхідної кваліфікації.

Хоча проблемне поле розвитку міграційних процесів є вкрай широким, у ньому особливим чином виокремлюється питання «відтоку мізків» як явища, яке може спричинити значні складнощі для інноваційного розвитку країн [Міграційні прояви та впливи, с.3]. Так, на сьогодні на світовому ринку праці спостерігаються дві глобальні тенденції:

- зростає частка мігрантів, що мають вищу освіту, як відображення збільшення глобального попиту на висококваліфіковану робочу силу, здатну продукувати інновації;
- зростає попит на вчених та інші категорії високоінтелектуальної робочої сили, особливо з боку розвинутих країн, водночас ступінь доступності зазначених категорій працівників зменшується, що посилює конкуренцію між країнами за залучення інтелектуального ресурсу.

Очікується, що дана тенденція збережеться. Зокрема, за прогнозними оцінками, в Європі до 2030 р. попит на висококваліфіковану робочу силу зростатиме, на відміну від інших категорій працівників (таблиця 1).

Прогнозований попит на працівників за рівнем кваліфікації в Європі до 2030 р.
(ЕС-28 + 3) [Skills forecast, 2023, с. 67]

Рівень кваліфікації робочої сили	Тис. осіб			Відсоток		
	2021 р.	2026 р.	2030 р.	2021 р.	2026 р.	2030 р.
Низька кваліфікація	46690	41 483	37 477	10,4	9,1	8,2
Середня кваліфікація	120 373	117 571	114 632	26,8	25,8	25,0
Висока кваліфікація	88 247	96432	103 124	19,6	21,2	22,5

В умовах глобалізації високоінтелектуальна робоча сила перетворюється на основний важіль інноваційного розвитку. Врахування даного аспекту є тим більш важливим, що посправжньому глобальний за масштабами ринок праці існує лише для невеликої частини працівників, яка охоплює висококваліфікованих професіоналів сфери НДДКР, програмної та іншої інженерії тощо, які мігрують між вузлами глобальних мереж [Калініна С.П., 2023, с. 155].

Важливість якісних параметрів робочої сили зумовлена тим, що ядром глобальної економічної системи стає нова економіка як технологічний і глобальний устрій, у якому роль головного виробничого ресурсу відіграють знання та інформація [Лукьяненко, 2008, с. 105]: питома вага нових знань, що втілюються у продуктах економічної діяльності в розвинутих країнах світу, становить 70-85% ВВП, більше половини працівників у вказаних країнах зайняті інтелектуальною працею.

При цьому міграційні потоки висококваліфікованих фахівців мають різне спрямування. Крім стійкого потоку інтелектуальної міграції з держав з меншим рівнем економічного розвитку до розвинутих країн (основними реципієнтами зазначеної категорії працівників є США, країни ЄС та ін.), існує значна за обсягом міграція фахівців між розвинутими країнами, а також потік мігрантів-професіоналів з розвинутих країн у країни, що розвиваються (за умови зацікавленості приймаючих країн, включаючи високий рівень доходу зазначеної категорії фахівців) [Патика, с. 158]. Загалом утворюється складна ланцюгова система перетікання інтелектуального капіталу між країнами та відтворення останнього, причому найбільшу вигоду отримують США, які виступають найбільшим вигодоотримувачем від міжнародної інтелектуальної міграції.

Оцінка рівня відтоку інтелектуальних ресурсів у міжнародних порівняннях інтерпретується за допомогою Індексу відтоку мізків (*Human flight and brain drain index*). Слід констатувати, що Україна за цим показником знаходиться у несприятливій ситуації (таблиця 2), поряд з такими країнами, як Перу, Пакистан, Болівія, Ангола (всього у рейтингу 177 країн) [Міграційні прояви та впливи, 2023, с. 4], що є свідченням неспроможності держави створити належні умови реалізації трудового потенціалу для зазначеної категорії працівників.

Забезпечення гідних умов зайнятості виступає важливим чинником запобігання відтоку інтелекту з країни, зважаючи на взаємозв'язок між рівнем освіти і рівнем безробіття в країнах з різним рівнем економічного розвитку: в країнах з високим рівнем добробуту рівень безробіття серед висококваліфікованих фахівців є мінімальним, дещо вищим – в країнах з середнім рівнем добробуту, в країнах з низьким рівнем добробуту – найбільшим. Всередині країн з високим рівнем добробуту ситуація також є на користь висококваліфікованої робочої сили (таблиця 3).

Таблиця 2

Індекс відтоку мізків, 2022 р.* [Міграційні прояви та впливи, 2023, с. 4]

<i>Країна</i>	<i>Місце</i>	<i>Оцінка</i>
Австралія	177	0,4
Швеція	176	0,6
Канада	174	0,8
Данія	172	1,0
Сінгапур	167	1,6
Австрія	164	1,7
США	163	1,8
Велика Британія	157	2,4
Південна Корея	143	3,4
Китай	137	3,5
Польща	115	4,6
Україна	81	5,9
Перу	80	5,9
Пакистан	79	5,9
Болівія	78	5,9
Ангола	77	5,9

* Шкала оцінки: 0-10, нижчому значенню відповідає менший рівень відтоку

Крім того, економічний ефект від припливу іммігрантів стає невідчутним уже в середньостроковій перспективі, оскільки зникають стимули для впровадження інновацій: дешева робоча сила потребує збереження дешевих, спрощених засобів виробництва, що гальмує економічну модернізацію приймаючих країн [Безпалько, 2023, с. 664]. Відповідно посилюється важливість залучення не просто іноземних працівників, а висококваліфікованої робочої сили, здатної до продукування інновацій, що виступає стимулюючим важелем розвитку інтелектуальної міграції в системі світового ринку праці.

Таблиця 3

Рівень безробіття в залежності від рівня кваліфікації в Європі до 2030 р. (ЄС-28+3)

[Skills forecast, с. 76]

<i>Рівень кваліфікації</i>	<i>2016 р.</i>	<i>2021 р.*</i>	<i>2026 р.*</i>	<i>2030 р.*</i>
Низький	14,8	13,3	11,0	9,3
Середній	7,7	7,1	5,8	5,0
Високий	4,9	4,4	3,7	3,2

* Прогнозні дані

Слід враховувати, що доступ іноземців до національного ринку праці часто породжує суттєві гуманітарні, соціальні та психологічні суперечності, що зумовлює важливість завчасної підготовки законодавчої та інституційної основи для залучення іноземців до зайнятості в приймаючих країнах [Міграційні прояви та впливи, 2023, с. 12]. Таким чином, для успішного залучення працівників з інших країн Україні заздалегідь слід сформулювати продуману міграційну політику, яка б включала дотримання міжнародних стандартів у сфері міграції, міжнародного захисту, працевлаштування та інтеграції [Міграційні прояви та впливи,

с. 13], і одночасно враховувала необхідність створення сприятливих умов для використання власної високоінтелектуальної робочої сили. Загалом країна має виробити таку міграційну політику, щоб міграція виступала засобом прирощення трудового потенціалу.

Список літератури

Безпалько Ю.Ю., Шаповал К.О., Наконечна Д.О. Реформа міграційної політики в ЄС: вплив на європейську ідентичність та міжкультурну гармонію. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4, 2023. С. 661-665. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/159.pdf

Калініна С.П., Михайлишин Л.І., Коровчук Ю.І., Савченко Е.О. Трансформація трудових ресурсів: забезпечення світової економіки: глобалізаційний дискурс. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 256 с.

Лукьяненко Д.Г., Поручник А.М., Колот А.М. та ін. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 420 с.

Міграційні прояви та впливи – уроки для України. Аналітична доповідь. Травень 2023. Razumkov centre, 2023. 13 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf>

Патика Н.І., Мартинюк О.В., Кучеренко Д.Г. Міжнародні економічні відносини. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 560 с.

Skills forecast: trends and challenges to 2030. Luxembourg: Publications Office. *Cedefop reference series*, No 108. 2018. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/3077_en.pdf

УДК: 349.2

Кримова Марія,

кандидат економічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу дослідження ризиків у сфері зайнятості,

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

mariya.krymova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9753-9672>

ПОВЕДІНКОВІ МОДЕЛІ В СФЕРІ ПОБУДОВИ ПОЛІТИКИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Політика оплати праці, є складним механізмом який формується в якості системи взаємозв'язків між усіма суб'єктами соціально-трудова відносин на підприємстві та включає в себе сукупність рішень, які реалізуються вищим керівництвом в сфері встановлення основних принципів та систем компенсацій співробітнику наданих послуг або виконаної роботи. В сучасному політика оплати праці перестала виступати усталеною структурою, вона може змінювати свою конструкцію під впливом широкого кола чинників та моделей поведінки учасників соціально-трудова відносин.

Питаннями дослідження політики оплати праці займалось широке коло науковців та дослідників, серед яких: Бондарчук К. Балан Д., Галайда Т., Дороніна О., Машевська А., Рябуха О., Цимбал О. та інші. Проте в своїх роботах вони не достатньої мірою досліджували поширені поведінкові моделі в сфері праці та особливості їх прояву на різних рівнях, що й обумовило вибір тематики дослідження.

Метою дослідження є розгляд основних поведінкових моделей та їх специфічних характеристик, які притаманні сучасній системі соціально-трудова відносин в Україні.

Поведінкова модель в сфері побудови політики оплати праці підприємства- це певний набір дій, індивідуальний тип реакції суб'єкту на зовнішні та внутрішні подразники соціально-

економічного змісту, що в сукупності формують стиль поведінки в сфері соціально-трудова відносин, впливають на політику оплати праці, її ключові характеристики та інші ознаки.

Першочерговим завданням окреслення поведінкових моделей є визначення ключових критеріїв, які дозволяють здійснити класифікаційне переміщення політик оплати праці на підприємстві до окремих груп. З точки зору попередньо дослідженого характеру змісту категорії, основних її елементів та принципів реалізації, доцільним є виокремлення наступних критеріїв оцінки: легітимність соціально-трудова відносин в сфері оплати праці; економічне підґрунтя та наповнення заробітної плати; усталена структура оплати праці; конкурентоспроможність заробітної плати; дотримання принципів справедливості у формуванні системи оплати праці; мотиваційна складова; залежність з продуктивністю праці; темпи зростання оплати праці; рівень індивідуалізації оплати праці; системи оплати праці; рівень співпраці з зовнішніми акторами; дотримання нормативних стандартів.

Враховуючі зазначені критерії та ступінь їх прояву доцільним є виокремлення трьох типів моделей політик оплати праці на рівні підприємства. Перша, це моделі конструктивного типу, ті які будують оплату праці на основі дотримання основних норм та стандартів, забезпечують виконання усіх принципів побудови політики оплати праці, реалізують можливості виконання заробітною платою усіх її економічно та соціально сформованих функцій, забезпечують сталу тенденцію до зростання заробітної плати. Зазначений тип моделей потребує мінімальне втручання держави в регуляторні процеси політики оплати праці, проте потребує врахування спектру відповідних ризиків здійснення її переходу до моделей іншого типу. Друга, це моделі деструктивного типу, які характеризуються певним перекосом у зисках при формуванні систем оплати праці, не розвивають або недостатньо розвивають компенсаційну складову характеру оплати праці, використовують спрощені та нелогічні системи оплати праці, які йдуть в резонанс поточним умовам функціонування підприємства тощо. Моделі цього типу передбачають необхідність використання широкого спектру підходів державного та регіонального регулювання, підтримки можливостей переходу до конструктивних моделей та оцінки ризиків погіршення наявної ситуації. Третій тип, включає моделі змішаного характеру, що мають позитивні риси першого та негативні риси другого. Основним завданням в регулюванні моделі цього типу є забезпечення її переходу до конструктивних видів прояву та мінімізації ризиків її погіршення.

Серед основних типових поведінкових моделей, що сформувались на сьогодні в Україні можна виділити наступні:

Модель прогресивного типу – характеризується конструктивним проявом усіх критеріїв формування політики праці. Передбачає стовідсоткову легітимізації соціально трудових відносин, прозорий характер розміру заробітної плати, виконання прогностичної функції керівництва з точки зору оцінки поточних та перспективних витрат на оплату праці персоналу, інтеграція стратегії управління персоналом в загальну стратегію розвитку підприємства, розвинений фінансовий менеджмент. Має місце усталено сформована структура оплати праці в якій існує чіткий розподіл заробітної плати на основну, додаткову та компенсаційну складову, поширення використання додаткових мотиваційних програм для персоналу фінансового та нефінансового типів. Розмір заробітної плати знаходиться на рівні вище за середні на ринку, діє система використання оплати праці, як конкурентної переваги роботодавця при пошуку дефіцитного персоналу, збереження високого рівня реальної заробітної плати. Політика оплати праці формується на принципах справедливості, логічності, прозорості, регуляторності та системності.

Функціональна або стримана модель, відноситься до конструктивного типу побудови політики оплати праці підприємства, як і попередня, характеризується легитимністю відносин у сфері оплати праці по відношенню до усіх категорій персоналу, а також наявністю усталеного економічного підґрунтя для нарахування та планування фонду оплати праці. Щодо структури оплати праці, то її відсоткове співвідношення є дещо зміщеним у бік зменшення компенсаційної складової, або навпаки зменшенні основної заробітної плати при збереженні високого рівня додаткової оплати праці. Рівень використання нематеріальних форм мотивації та компенсації витрат праці є менш розгалуженим ніж в прогресивній моделі. Розмір заробітної плати є високим та знаходиться на середньому рівні в галузі, мають місце додаткові підходи до управління конкурентоспроможністю для залучення окремих фахівців. Рівень диференціації оплати праці є незначним, іноді має місце відсутність справедливості в характері розподілу заробітної плати для окремих груп професій (найчастіше масових). Продуктивність праці напряму впливає на темпи зростання заробітної плати працівників. Існує залежність зростання заробітної плати під впливом інфляційної складової та економічних можливостей самого підприємства.

Адаптивна модель – представляє собою змішаний тип моделей політик оплати праці, який знаходиться в фазі перехідного типу між конструктивними та деструктивними моделями поведінки. В цій моделі конструктивними проявами критеріїв побудови політики оплати праці є легітимність сформованих соціально-трудова відносин та розмірів оплати праці працівникам з врахуванням усіх податкових норм та стандартів, а також законотворчих вимог регулювання політики оплати праці на рівні держави. Нейтральний (перехідний) прояв є характерним для більшості критеріїв цієї моделі. Зокрема в цьому сегменті її основними характеристиками є: наявність незначних дисфункцій у забезпеченості економічної наповненості заробітної плати, відсутність чітких механізмів планування майбутніх витрат на персонал; сформовані розміри заробітної плати на підприємстві знаходяться на середньому рівні та трохи нижче за середній, проте заробітна плата не є конкурентною перевагою підприємства на ринку праці; мотиваційна складова розвинена на низькому рівні, проте існують окремі стимулюючі доплати та надбавки матеріального формату, інше. Деструктивний характер прояву має відношення підприємств до втручання зовнішніх акторів у формування політики оплати праці на підприємстві, що негативно впливає на можливий характер змін переходу моделі до конструктивного типу функціонування.

Конформістська модель – має деструктивний зміст та характеризується відсутністю чітко сформованих принципів дій у сфері політики оплати праці, в більшості реагує на зміни шляхом пристосування, через це здатна частково позитивно реагувати на впроваджувану регуляторну державну політику в сфері оплати праці або пристосовуватись до усталених у бізнес середовищі «правил гри». Особливістю цієї моделі є частковий прояв легітимності сплати заробітної плати, дуже часто характер соціально-трудова відносин є офіційним, але має місце сплата частки тіньової заробітної плати. Структура оплати праці має нестабільний характер формується здебільшого з основної частина заробітної плати та майже не враховує компенсаційну та мотиваційну частину, іноді має місце домінування змінної частини оплати праці в її структурі. Розмір заробітної плати знаходиться на рівні нижчому за ринковий, а роботодавець не розглядає її як, інструмент залучення висококваліфікованих працівників. Мають місце певні проблеми з економічною наповненістю заробітної плати відсутність її прямого зв'язку з показниками продуктивності та загальної ефективності діяльності. Системи оплати праці, які використовуються на підприємствах цієї моделі є простими та дуже часто формуються в рамках прямої домовленості між окремим працівником та роботодавцем, має місце зловживання роботодавців в цій сфері.

Дизфункціональна модель – являє собою крайню ступінь прояву деструктивності побудовані політики оплати праці, є важко керованою традиційними інструментами та інституціями, не допускає участь сторонніх акторів в формуванні підходів до оплати праці на підприємстві. Формат цієї моделі важко назвати політикою, адже кожен структурний елемент діє відсторонено, принципи реалізації відображаються лише в негативній формі, а заробітна плата, як система не виконує жодної своєї функції. Ключовим суб'єктом, який формує політику оплати праці в цій моделі виступає роботодавець, він є наділеним унікальними ультимативними правами її регулювання. На підприємствах більш ніж 80% персоналу мають тіншову форму зайнятості, а інші 20 % частково отримують заробітну плату у конвертах. Основним принципом системи оплати праці є індивідуальна домовленість з роботодавцем та ставка, яка не має чітких меж визначення посадових обов'язків. Зростання продуктивності праці та заробітної плати майже відсутнє. Трапляються випадки заборгованості та затримки виплати заробітної плати працівникам. Мотиваційна та компенсаційна складова оплати праці повністю відсутня, роботодавець не вважає її важливою та необхідною нормою. Рівень відповідності соціально-трудових відносин усталеним законом, нормам та стандартам - відсутній.

Наявні моделі реалізації політик оплати праці не є відстороненими суб'єктами, які лежать в площині лише інтересів самих роботодавців та їх робочої сили. Рівень їх розвиненості та конструктивність, чи деструктивність характеру реалізації на пряму впливає на всі сфери соціально-економічного простору країни.

Список літератури

Бондарчук К. Заробітна плата в контексті соціально - економічного захисту найманих працівників. Україна: аспекти праці. 2020. С. 15-18.

Балан О., Савченко Ю. Оплата праці та її соціально-економічні аспекти. Агросвіт. 2018., №10. С. 22-26.

Галайда Т., Рябуха А. Європейський досвід застосування ефективних систем оплати праці та мотивації працівників підприємства. 2019. №4. С 45-49.

Дороніна О. Корпоративна стратегія забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці як засіб підвищення якості трудового життя. Економіка і організація управління. 2020. №3 (39). С. 252-264.

Машевська, А. Теоретичне підґрунтя організації оплати праці суб'єктів господарювання. Ефективна економіка. 2019. № 11. С.9-15.

УДК 331.5:364.01 (477)

Ланська Світлана,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет,
s.lanska@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1986-8777>

ІНКЛЮЗИВНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ ЯК ПРІОРИТЕТ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Ринок праці України в умовах повномасштабної війни супроводжується поглибленням проявів негативних тенденцій: звуженням обсягу та скороченням зайнятості, професійним і кваліфікаційним дисбалансом попиту та пропозиції робочої сили, поширенням тіншової зайнятості, зниженням продуктивності праці, збільшенням навантаження на регіональні ринки

праці тощо. В умовах тривалих воєнних дій продовжують значно погіршуватись кількісні та якісні характеристики національного трудового потенціалу. Це обумовлює доцільність впровадження в Україні прогресивних світових практик щодо вирішення проблем ринку праці, зокрема на основі інклюзивного підходу.

Соціальна інклюзія визначається Світовим банком, по-перше, як процес покращення умов для окремих осіб і груп для участі в суспільстві, а по-друге, як процес покращення здатності, можливостей і гідності людей, які перебувають у не вигідному становищі через свою ідентичність, брати участь у житті суспільства [Inclusion Matters, с. 3–4].

Відповідно до законодавства ЄС, ринки праці є інклюзивними, коли кожна людина працездатного віку, зокрема незахищені та знедолені люди, може брати участь у якісній оплачуваній роботі. Сприяння інклюзивним ринкам праці дозволяє людям приєднуватись (або знову приєднуватись) до робочої сили та конкретно означає наступне:

- підтримка створення робочих місць, просування соціальної економіки та інклюзивного підприємництва, а також усунення перешкод для роботи допомагає людям інтегруватися на ринку праці;

- важливими є запобігання бідності серед працюючих та створення якісних робочих місць, ключовою є політика, зосереджена на належній оплаті праці та пільгах, трудових правах, достатніх умовах праці, включаючи здоров'я та безпеку;

- просування навичок і кваліфікації та забезпечення доступу до навчання для дорослих покращує збереження роботи та допомагає людям просуватися в кар'єрі [European Commission].

У червні поточного року заступник Міністра соціальної політики України Н. Танасишин заявив про те, що в Україні готується реформа для розвитку інклюзивного ринку праці. Зокрема, зазначено, що реформа включатиме систему мотивації роботодавців, у тому числі за рахунок фінансової підтримки облаштування робочих місць та супроводу осіб із інвалідністю під час роботи [Танасишин Н., 2023].

Загальна мета такої реформи має передбачати створення сприятливого середовища соціально-трудових відносин, де всі індивіди можуть реалізувати свій трудовий потенціал та сприяти розвитку економіки та суспільства в цілому.

За оцінками окремих дослідників, інклюзивний ринок праці можна визначити як соціально-економічний та культурно-психологічний феномен сучасної епохи, який, як доводить світовий досвід і практика, використовуючи інклюзивний формат суспільства, створює підґрунтя для побудови середовища необмежених можливостей [Зуб, Крупініна, с. 209].

Основними критеріями інклюзивної трансформації ринку праці, як механізму оптимізації зайнятості, можуть бути визнані: наявність стабільної роботи та достатнього для забезпечення життєдіяльності доходу (гідної конкурентоспроможної оплати праці); відкритий і формальний ринок праці; збалансованість попиту-пропозиції робочої сили; професійна мобільність та позитивна мотивація до праці; відчуття стабільності щодо власного економічного стану; рівність прав та можливостей на ринку праці у процесі реалізації трудових прав; доступність соціально-економічних благ, можливість користуватись ними; мінімізація дискримінаційних проявів на ринку праці; відчуття правової захищеності; включення до соціальних груп; наявність та розширення соціальних зв'язків та мереж; розвиток соціальної згуртованості; соціальна мобільність; професійна зорієнтованість;

професійне навчання протягом трудового життя; цінність професійної освіти; додаткові професійні можливості; залученість до суспільної діяльності [Ємельяненко, Дзензелюк, с. 43].

В основу розвитку інклюзивного ринку праці України в умовах релокації бізнесу та міграції населення має бути покладено забезпечення балансу між державним регулюванням ринку праці, демократичною свободою й захищеністю населення.

З метою забезпечення добробуту населення України пріоритетним завданням для влади, науковців, представників бізнесу тощо є формування сучасної парадигми інклюзивного ринку праці як відповіді на актуальні загрози та виклики, пов'язані з наслідками широкомасштабної війни в Україні, нестабільністю політичних процесів, зменшенням економічно активного населення, зокрема зайнятих, зниженням рівня доходів працівників в умовах релокації та вимушеної міграції населення. Зазначена парадигма має передбачати безперервну взаємодію сукупності компонент, серед яких варто виділити наступні:

- антидискримінаційне нормативно-правова забезпечення – прийняття та ефективне дотримання законів, постанов тощо, які забороняють дискримінацію на робочому місці за будь-якими ознаками (стать, раса, інвалідність, вік тощо);

- підтримка осіб з особливими потребами: розробка та реалізація комплексу програм підтримки для осіб з інвалідністю, забезпечення адаптованих робочих місць та навчальних програм;

- розвиток навичок та підвищення кваліфікації: забезпечення можливостей для навчання, підвищення кваліфікації та кар'єрного зростання всім працівникам, зокрема з використанням інклюзивних освітніх технологій;

- гнучкість робочих місць та умов праці: використання гнучких робочих графіків, дистанційних режимів тощо;

- соціальна підтримка: забезпечення доступу до програм соціальної підтримки працівникам з низьким доходом, батькам, доглядальникам тощо;

- акцентування уваги на результатах праці: обґрунтування оцінки трудової діяльності на досягненнях та внесках, а не на малозначущих чинниках;

- соціальна різноманітність та залученість: формування робочого середовища, яке відображає різноманітність культур, переконань та досвіду;

- формування толерантного середовища: поширення культури рівності, де всі працівники поважають та підтримують один одного;

- співпраця з громадськістю: поглиблення взаємодії з громадськими організаціями, активістами, експертами щодо розробки та впровадження інклюзивних практик;

- моніторинг та оцінка: впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності інклюзивної політики, що дозволяє вносити корективи та покращувати підходи.

Таким чином, під інклюзивною політикою ринку праці варто розуміти систему стратегій, законодавчих заходів, програм та практик, спрямованих на забезпечення рівних можливостей та умов для всіх працівників на ринку праці. Метою такої політики має бути створення соціально-економічних умов, в яких різні категорії населення мають реальні можливості щодо реалізації власного трудового потенціалу, здобуття професійного розвитку та сприяння соціальному прогресу.

Список літератури

European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion. Active inclusion. Inclusive labour markets. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1134&langId=en> (дата звернення: 23.09.2023).

Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity. World Bank. New Frontiers of Social Policy. November 2013. DOI: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0010-8> (дата звернення: 23.09.2023)

Ємельяненко Л., Дзензелюк К. Впровадження публічної політики розвитку інклюзивного ринку праці в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197277707.pdf> (дата звернення: 23.09.2023).

Зуб М.Я., Крупініна К.П. Інклюзивний вектор розвитку регіональних ринків праці та їх інфраструктури в Україні. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 24. 2017. С. 207 – 211. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/24_2017/44.pdf (дата звернення: 23.09.2023).

Танасишин Н. Створюємо безбар'єрне суспільство, щоб кожна людина в Україні майбутнього почувала себе комфортно. Міністерство соціальної політики України, 14 Червня 2023 . URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22890.html> (дата звернення: 23.09.2023).

УДК 331.103

Лопушняк Галина,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
halstep@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8576-6440>

Поплавська Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
oksana.poplavska@kneu.edu.ua

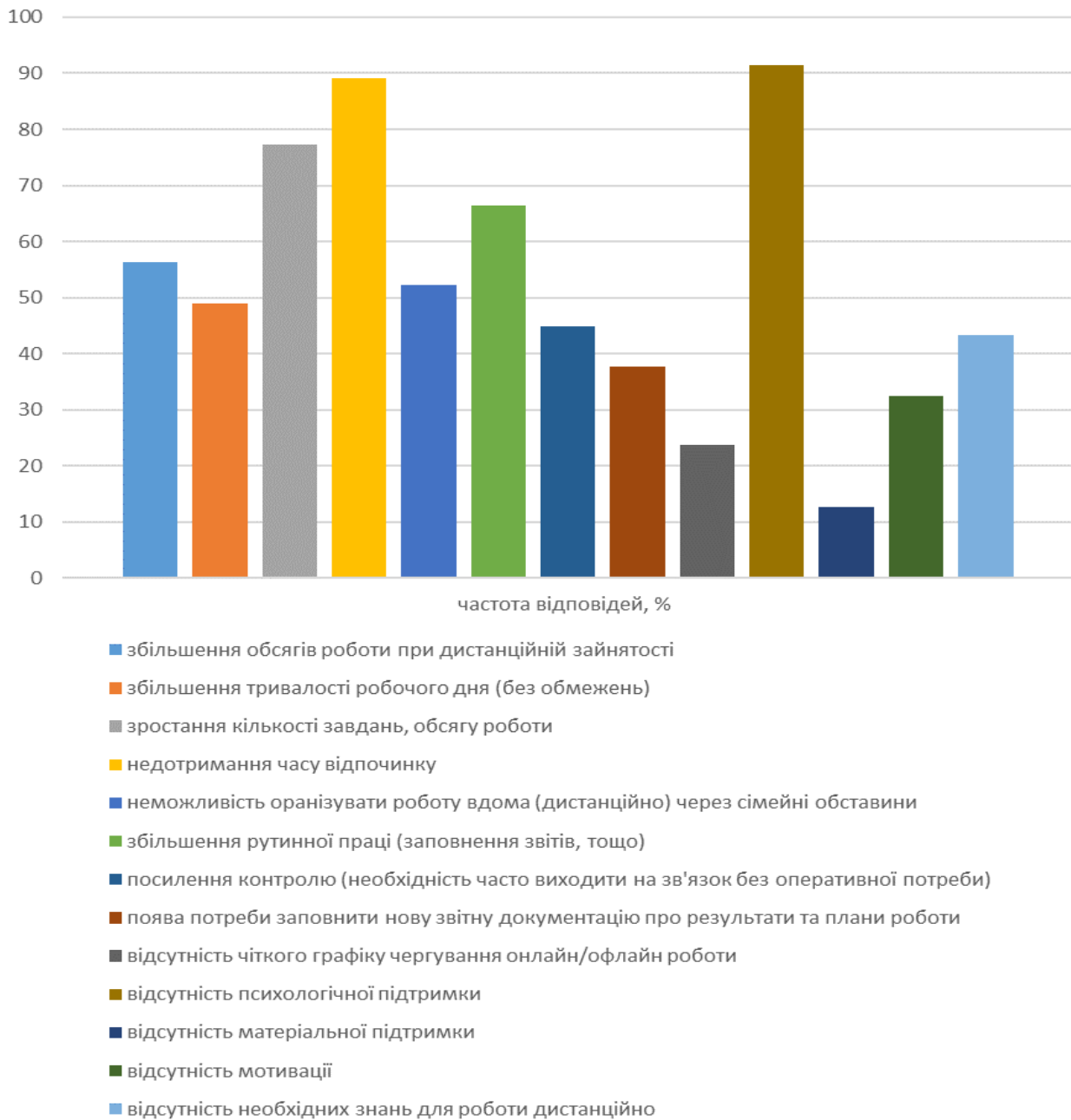
<https://orcid.org/0000-0001-9538-3718>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Організація трудової діяльності (праці) – одна з важливих складових управління будь-якою компанією. Зважаючи на зміни умов залучення персоналу до роботи під час війни – вимушене переведення працівників у дистанційний режим роботи через релокацію або неможливість забезпечити перебування в укриттях під час повітряних тривог, – постало завдання перегляду регламентів трудових процесів, пошуку нових більш гнучких форм організації трудової діяльності.

Зрозуміло, що традиційні регламенти організації трудової діяльності характеризуються сталими режимами праці та відпочинку, які є зрозумілими та звичними для більшості працівників. Проте війна, а перед тим пандемія, змусили переводити персонал на віддалену роботу, віддавати певні процеси на аутсорс, що «підіграло» розширення сегменту краудсорсингової зайнятості, по-декуди роботодавці для підтримання достатнього рівня безпеки на робочому місці запровадили практику розподілу робочого місця між працівниками (job sharing). За таких умов правильно сформулювати регламент трудової діяльності – є запорукою збереження психологічного та фізичного здоров'я персоналу. При цьому не варто забувати і про організацію праці самих керівників, адже за дослідженнями європейських вчених, менеджери, які управляли компаніями під час економічних криз та спадів, старіли значно швидше, ніж їхні колеги, а тривалість їхнього життя скоротилася на рік порівняно з тими керівниками, які працювали за стабільних умов [Borgschulte].

Викликом перед управлінцями стало те, що невпевненість у майбутньому, нестабільні умови функціонування організацій через війну пригнічують емоційний та посилили тиск на морально-психологічний стан працівників. Результати дослідження [Lopushniak, 2023] доводять, що негнучкість у регламентуванні трудової діяльності, нездатність адаптувати комунікативні процеси, змінити організацію робочого простору, робочого часу та відпочинку призводять до того, що працівники знижують продуктивність праці, втрачають інтерес до роботи, тобто відчувають мотиваційне вигорання. Підтвердженням цього є результати опитування, що було проведено у 2022 р. і за якими узагальнено недоліки в організації трудової діяльності в умовах військового стану (рис.1).

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів щодо недоліків в організації трудової діяльності під час воєнного стану

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, серед сучасних викликів – не тільки забезпечення фізичної безпеки працівника на робочому місці, але й унормування трудових завдань, постійна соціально-психологічна допомога та підтримка кожного. З цією метою пропонується, по-перше, розвинути соціальну екосистему організації, що включає такі дії:

1. Залучення на регулярній основі або введення у штат психолога, який здійснюватиме моніторинг соціально-психологічного стану колективу, рекомендуватиме заходи з його оздоровлення та надаватиме психологічну допомогу;

2. Перегляд та оновлення соціального пакету, соціальної політики організації (включення до переліку обов'язкових компонент соціального пакету щорічний медичний огляд, здійснення профілактичних заходів з упередження розвитку найпоширеніших хвороб – цукровий діабет, захворювання серця та легенів, судин, рухового апарату, тощо; розширення переліку соціальних гарантій працівникам (додаткові оплачувані відпустки по догляду за хворими батьками чи дітьми, компенсація витрат на дієтичне харчування, ін.).

Крім того, організація праці повинна відповідати загальним цілям підприємства (організаційної одиниці), забезпечувати високу економічність, рентабельність, а також якість продукції чи наданих послуг; здатність гнучко пристосовуватися до змін. Під час організації робочих місць важливо враховувати їх зручність для працівників; належне освітлення, підтримання норм температури, вологи та інших факторів необхідних для нормального і здорового трудового процесу; створення необхідних санітарно-гігієнічних умов; забезпечення повної безпеки при роботі на обладнанні. Безпека робочого місця має відповідати вимогам безпеки праці під час проведення виробничого процесу в умовах, установлених нормативною документацією. Підприємство має обладнати безпечні та зручні укриття. Запроваджуючи дистанційну роботу, важливо передбачити гарантований час для відпочинку й харчування – період відключення, що є додатковим до визначеного часу обідньої перерви. Також варто звернути увагу на регламентацію комунікативних процесів. Наприклад, визначити та закріпити канали комунікацій, інформаційні потоки, тощо. Залежно від обраної комунікативної мережі, можна обрати контактну особу для роз'єднання та спрямування інформації у правильному руслі. Водночас слід пам'ятати про гігієну інформаційного простору та його безпеку.

Незважаючи на значну невизначеність сьогодення, хорошою практикою в організації праці має стати розробка та моніторинг планів роботи. Для цього корисно використовувати віртуальний планінг, дошки оголошень.

Таким чином, сучасні виклики в організації трудової діяльності не є непереборним фактором для діяльності організації. За виваженого соціально орієнтованого підходу в організації праці можливо зберегти людський капітал компанії та створити передумови для подальшого його розвитку у більш сприятливих умовах.

Список літератури

Borgschulte M., Guenzel M., Liu C., Malmendier U. Managerial stress accelerates aging and increases mortality among CEOs. *IZA*. URL: <https://wol.iza.org/opinions/managerial-stress-accelerates-aging>

Lopushniak, H., Poplavska, O., Danylevych, N., Kostyshyna, T., Raupov, R. Organization of labor under conditions of uncertainty: the case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 2023, 21(2), pp. 294–308. URL: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-429/organization-of-labor-under-conditions-of-uncertainty-the-case-of-ukraine>

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Успішність повоєнного відновлення України, прискорене подолання руйнівних наслідків російської воєнної агресії багато в чому визначатиметься динамікою впровадження технологій Індустрії 4.0, всіх елементів цифрової економіки. На межі ХХ і ХХІ століть постіндустріальний етап економічного розвитку набув ознак креативного підетапу, в основі якого лежить економіка знань і людського капіталу, який поступово перетворюється у креативний капітал. На переконання автора, у період повоєнного відновлення України останній має стати провідним фактором, свого роду ядром, навколо якого сформується інші рушії економіки знань та техніко-технологічного розвитку країни.

Концепція становлення креативної зайнятості, як похідна від креативної економіки, почала формуватися на початку ХХІ ст. закордонними і вітчизняними науковцями. В українській та зарубіжній науковій літературі виокремлюється два підходи до розкриття її змісту, які умовно можна назвати вузьким та широким. При вузькому підході до креативних працівників в основному відносять людей мистецтва та творчих професій, виділяючи такі сфери діяльності, як шоу-бізнес, медійну індустрію, художні ремесла, дизайн, моду, видавництво, образотворче мистецтво тощо, та інколи – фахівців сфери інформаційних систем і технологій, особливо діджиталізації. Прихильники такої думки також відносять до важливих ознак креативної зайнятості індивідуальний характер праці, в результаті якої створюється переважно не матеріальний, а інтелектуальний продукт.

Автор цієї статті дотримується іншого – більш широкого підходу до визначення креативної зайнятості. Вважаю, по-перше, що вона охоплює більш ємний за обсягом зміст і включає галузі та індустрії, що виробляють матеріальні і нематеріальні цінності, а також організаційно-економічну сферу. При цьому головною ознакою креативної діяльності є те, що вона ґрунтується на знаннях, творчості, інтелекті, передових технологіях (у тому числі управлінських) та інноваціях. Слушною є точка зору українських учених, зокрема Ільчук В.П. і Садчикової І.В., які визначили, що креативні індустрії в реальному секторі економіки виявляються в інноваціях, які забезпечують матеріальну основу життєдіяльності суспільства та кожної людини окремо [Ільчук, Садчикова, 2020]. Також погоджуємося з думкою Гуменної О.В., яка розуміє креативну економіку як тип економіки, що являє собою сукупність соціально-економічних відносин, які виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання благ, створених на основі талантів людини, нестандартних, нетрадиційних ідей, стратегіях, заходах, які забезпечать ефективне розв'язання соціально-економічних проблем на основі нових знань та якісно нових рішень [Гуменна].

Підкреслимо невідповідність авторському уявленню точки зору окремих науковців, які креативну зайнятість ототожнюють лише з індивідуальним характером праці, бачать одним із критеріїв креативної зайнятості індивідуальний підхід при розробці продукту. Такий підхід продемонстрований, зокрема, у Законі України «Про культуру», в якому чітко зазначається,

що продукт креативної індустрії створюється у результаті індивідуальної творчості [Закон України Про культуру].

Однак за такого розуміння особливостей креативної зайнятості виникає багато суперечливостей. Скажімо, як оцінити кіноіндустрію, чи концертну діяльність, які безперечно відносяться до креативних індустрій, проте у створенні кінцевого продукту приймають участь не одна людина, а велика кількість творчих особистостей. Вибуховий прогрес у комп'ютерному програмуванні та розробці інформаційно-комунікаційних систем і технологій також пов'язаний з колективною творчістю талановитих інженерів, науковців, програмістів, художників, дизайнерів тощо. Такі технологічні гіганти, як Apple, Samsung, Foxconn, Alphabet Inc., Microsoft, Huawei, Dell Technologies, IBM та інші мають величезні штати працівників, що проектують і виробляють передові технологічні вироби та комплектуючі до них, включаючи мікропроцесори, розробляють програмне забезпечення та новітні технології широкого спектру застосування.

Один з фундаторів концепції креативної економіки, Р.Флорида, вводить поняття «креативний клас» та визначає його за сферами зайнятості, у яких задіяні люди, розподіляючи його на дві складові: суперкреативне ядро та креативних професіоналів. До «суперкреативного ядра» він відносить науковців, інженерів, професорів університетів, письменників, митців, працівників сфери розваг, акторів, дизайнерів, архітекторів, а також «лідерів думок». До групи «креативних професіоналів» Флорида відносить людей, які працюють у широкому полі різноманітних галузей, що характеризуються потужною компонентою знання, як-от високі технології, фінансові послуги, охорона здоров'я і медицина, юриспунденція, управління бізнесом, ряд технічних професій тощо. [Флорида, с. 55-56] Від таких працівників регулярно вимагається, щоб вони самостійно розмірковували, застосовували й поєднували стандартні підходи в незвичні способи відповідно до ситуацій, самостійно приймали рішення та оцінювали обставини, періодично пробували радикально нові підходи. Згідно концепції Флориди, ключова відмінність креативних працівників від представників інших класів полягає в тому, за що таким працівникам платять, а саме – за використання розуму в повному обсязі когнітивних та соціальних навичок. [Флорида, 2018, с. 31] Такий достатньо широкий підхід до визначення креативної зайнятості значною мірою співпадає з авторським баченням, хоча класифікація, запропонована Р.Флоридою, не позбавлена недоліків.

На думку автора, головними ознаками креативної діяльності є: 1) базування на знаннях, творчості, інтелекті, інноваційних технологіях (у тому числі управлінських); 2) наявність у змісті праці як окремого працівника, так й колективу, інтелектуального, творчого складника; 3) створення в результаті індивідуальної або колективної праці нових інноваційних матеріальних та нематеріальних цінностей – товарів і послуг, яких потребують ринки та суспільство або його окремі групи та індивідууми; 4) формування нових форм соціально-трудових відносин і рушійних сил, за яких знаряддями праці стають знання та інформація, а кінцевим продуктом – інновації.

Креативний процес може відбуватися на різних рівнях: особистості або окремої людини; об'єднання однопідприємств; підприємства; об'єднань підприємств; міста, регіону, країни.

Креативність разом із знаннями, інформацією та інноваціями складає сутність нової економіки. Для оцінки рівня креативності економіки, а звідси – креативного ринку праці, як один із критеріїв, доцільно використовувати показники кількості інноваційно-активних підприємств і обсяг інноваційної продукції, місце країни у світовому рейтингу інновацій. З

цієї точки зору, в останнє десятиліття, що передувало повномасштабної російської воєнної агресії, ситуація в Україні погіршилася. Насправді: відбулося зниження частки інноваційно-активних промислових підприємств на 45%; частка інноваційної промислової продукції у її загальному обсягу скоротилася у 2 рази – з 3,8% до 1,9% [Статистичний щорічник України за 2020 рік, с. 409]; у Глобальному інноваційному індексі Україна у 2021 р. опустилася навіть відносно 2020 р. на 4 позиції, зайнявши 49 місце із 132 країн, а серед 39 країн Європи посіла лише 32-гу позицію [Global Innovation Index 2021].

За результатами визначення індексу конкурентоспроможності талантів Україна має низькі субіндекси за показниками стимулювання і залучення, зростання (розвитку) та утримання талантів. Це свідчить про неефективність державних заходів щодо сприяння розвитку талантів, погіршення якості освіти, незацікавленість вітчизняного бізнесу у розвитку ринку інновацій. У результаті національний ринок праці втрачає привабливість для іноземних і вітчизняних талановитих фахівців, особливо представників молодого покоління, яке має стати рушієм повоєнного відновлення.

Внаслідок недооцінки людського капіталу взагалі і талантів зокрема в країні ще в довоєнний період набула значних масштабів їх імміграція, так званий «відтік мізків». У повоєнний період після зняття певних міграційних обмежень ці процеси можуть набути ще більшої динаміки, що у сукупності з воєнними втратами інтелектуального потенціалу, можуть досягти точки неповернення. Збереження і примноження креативного капіталу має стати важливим напрямом державної політики підготовки до успішного повоєнного відновлення України.

Список літератури

Льчук В., Садчикова І. Теоретичні засади формування креативних індустрій у розвитку реального сектора національної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1. С. 9–19.

Гуменна О.В. Розвиток креативної економіки України як запорука досягнення Цілей сталого розвитку. Спільнота «Україна 2030». URL: <http://ukraine2030.org/uk/blog/view/205-Rozvitok-kreativnoyi-ekonomiki-Ukrayini-jak-zaporuka-dosjagnennja-Cilej-stalogo-rozvitku> (дата звернення: 02.07.2022).

Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778–VI у редакції згідно із Законом №3120-IX від 21.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

Флорида Р. Homo creativus. Як новий клас завойовує світ. Наш формат. Київ, 2018. 432 с.

Статистичний щорічник України за 2020 рік / за ред. І. Є. Вернера ; Державна служба статистики України. Київ, 2021. 455 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

Махсма Марія,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
mahsmam@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9836-7438>
Крук Назар,
студент II-го курсу факультету фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
kruk.nazar.kn@gmail.com

НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Навчання та розвиток персоналу є важливим елементом стратегії управління ресурсами підприємства в умовах швидкої технологічної зміни та глобалізації ринків. Забезпечення постійної готовності персоналу до нових викликів та вдосконалення їх професійних навичок має стратегічне значення для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості організації. У цьому контексті, розглянемо ключові аспекти, які визначають успішність навчання та розвитку персоналу.

У сучасному світі, де зміни стають нормою, підприємства повинні активно вкладати у навчання свого персоналу. Постійні технологічні інновації та зміни в бізнес-моделях вимагають від персоналу постійного поновлення своїх знань і навичок. Відповідно, визначення стратегічних цілей для навчання стає важливою передумовою успішного функціонування компанії [Розвиток персоналу].

Стратегічне планування навчання передбачає аналіз і визначення потреб компанії в розвитку персоналу. Спрямоване навчання, орієнтоване на досягнення стратегічних цілей, допомагає компанії забезпечити необхідні навички та компетенції для викликів майбутнього. Це може включати як загальні тренінги для всього колективу, так і індивідуальний розвиток для конкретних працівників [Методи професійного навчання і розвитку персоналу].

Показники ефективності навчання повинні визначатися не лише кількістю проведених тренінгів, але й впливом на підвищення продуктивності працівників. Навчання має не лише покращувати існуючі навички, але і стимулювати творчий розвиток та вироблення нових ідей. Професійний розвиток, орієнтований на виконання конкретних завдань та вирішення проблем, допомагає забезпечити практичні результати.

Навчання лідерів є ключовим елементом створення стійкої та ефективної команди. Розвиток навичок керівництва, спроможність вирішувати проблеми та приймати стратегічні рішення, є критичним для забезпечення стабільності та зростання компанії в довгостроковій перспективі.

Використання сучасних технологій у навчальних програмах не лише полегшує доступ до інформації, але і створює інтерактивне та цікаве середовище [Системи навчання персоналу] для навчання. Віртуальна реальність, штучний інтелект та онлайн-платформи дозволяють персоналу вивчати новий матеріал у зручній для них формі, а також надають можливість відстежувати прогрес та результативність.

Систематична оцінка результатів навчання є необхідною для визначення ефективності витрат та визначення областей для подальшого вдосконалення. Впровадження ключових

показників продуктивності дозволяє керівництву зрозуміти, як навчальні програми впливають на загальний успіх компанії.

Створення мотиваційних стратегій для залучення працівників до навчання є важливою складовою успішної програми розвитку персоналу. Визнання та нагородження працівників за їхній внесок у навчання може стимулювати позитивний настрій та відчуття приналежності.

Навчання та розвиток персоналу визначають успіх організації в епоху швидких змін [Навчання та розвиток персоналу]. Впровадження стратегічного підходу до навчання, оцінка ефективності та залучення персоналу до навчання є ключовими елементами успішної програми розвитку персоналу. Забезпечення постійної готовності та адаптивності персоналу стає фундаментальним завданням для компаній, які прагнуть досягти стійкого розвитку та конкурентоспроможності в сучасному бізнес-середовищі.

Список літератури

Розвиток персоналу. URL: <http://surl.li/nceii>. (дата звернення 15.09.2023 р)

Методи професійного навчання і розвитку персоналу. URL: <http://surl.li/ncejn>. (дата звернення 15.09.2023 р)

Системи навчання персоналу. Підходи, види і методи навчання співробітників. URL: <https://www.grabar-school.com/blog/obuchenie-personala/> (дата звернення 15.09.2023 р)

Навчання та розвиток персоналу: як і навіщо це робити. URL: <https://buduysvoe.com/publications/navchannya-ta-rozvytok-personalu-yak-i-navishcho-ce-robyty> (дата звернення 15.09.2023 р).

УДК 331.1

Махсма Марія,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
mahsmam@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9836-7438>
Шевчик Христина,
студентка II курсу факультету фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
shevchukhristina2505@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

Зростаючий рівень конкуренції змушує керівників підприємств і організацій активно розглядати можливості впровадження сучасних технологій та новаторських підходів до управління. Формування ефективної системи управління є одним із ключових завдань для сучасних підприємств, де велика увага приділяється управлінню персоналом. На сучасному етапі розвитку економіки спостерігається складна ситуація, яку можна охарактеризувати як "кадровий голод", оскільки існує серйозний дефіцит висококваліфікованих спеціалістів у всіх галузях, що зумовлено війною та значною еміграцією населення України.

У сучасному світі однією з ключових функцій управління людськими ресурсами є мотивація, її важливість полягає в успішному поєднанні цілей організації з індивідуальними цілями працівників. Створення ефективного механізму мотивації допомагає досягти результатів шляхом орієнтації дій персоналу на досягнення

конкретних цілей. Успішні механізми мотивації персоналу напряду впливають на економічні та соціальні показники діяльності підприємств. Однак у вітчизняних організаціях процес розвитку механізмів мотивації часто здійснюється шляхом випробувань і помилок, що може негативно впливати на їхню конкурентоспроможність [Управління персоналом, 2018, с. 3].

На сьогоднішній день ситуація в українській економіці свідчить про недостатнє матеріальне винагородження працівників. Хоча гроші і матеріальні стимули не є єдиним вирішальним фактором мотивації, проте в сучасних умовах через падіння загального добробуту населення він переходить на перший план. Варто відзначити, що такий підхід до мотивації вже давно вважається застарілим у західноєвропейських економіках, проте Україна функціонує зовсім в інших умовах і економічні виклики є кардинально іншими [Дем'яненко, Єршова, 2018, с. 5].

Доцільно звернути увагу на найважливіші аспекти організації системи мотивації персоналу українських підприємств в період війни та економічної нестабільності. Перш за все, умови війни не повинні стати виправданням для непорозумінь у матеріальному відношенні. Важливо забезпечити справедливу оплату праці працівника, що буде відповідати актуальним запитам ринку.

Іншим важливим напрямком є забезпечення психологічного благополуччя персоналу. Військові дії негативно впливають на емоційний стан працівників, тому необхідно впроваджувати програми психологічної підтримки і створювати безпечні умови для спільного подолання стресу. Крім того доцільно впроваджувати сучасні програми розвитку персоналу, що допоможе не тільки мотивувати його, а й дасть змогу підвищити загальний рівень якісного складу.

В нинішніх умовах нестабільності та військових дій відповідальним роботодавцям варто звернути увагу на японську модель організації праці та мотивації персоналу. Основою даної мотиваційної системи є довгострокове залучення персоналу, уважне вивчення індивідуальних характеристик працівника, наголос на підвищенні кваліфікації для підвищення трудового внеску, а також оплата праці, що враховує стаж та внесок в результат. Японська модель мотивації надає стабільність працівнику та дозволяє керівництву планувати діяльність в довгостроковому періоді, в той же час, в Україні переважає короткострокове планування, що зумовлено турбулентними умовами функціонування підприємств [Денисенко, Мельник, 2019, с. 4].

Серед мотиваційних важелів, які доцільно впроваджувати українським компаніям — це налагодження постійної комунікації зі співробітниками, психологічна допомога, дотримання соціальних гарантій, своєчасна виплата зарплати та авансових платежів. Крім того, важливо враховувати бажання працівників та бути корисними в складний час для країни, наприклад, шляхом участі підприємства у благодійних проектах і волонтерській діяльності, при цьому залучаючи співробітників до цих ініціатив.

Таким чином, зовнішні умови формують кардинально нову парадигму управління персоналом та його мотивацією зокрема. Саме тому роботодавцям доцільно активно реагувати на нинішні виклики, підлаштовувати свою мотиваційну політику у відповідності і з запитами працівників. А саме формувати систему гідної оплати праці, турбуватися про безпеку і моральний стан, організовувати навчання, дотримання цих загальних правил є необхідністю та запорукою розвитку організації в сучасному турбулентному середовищі.

Список літератури

Управління персоналом : підручник / О. М. Шубалий, Н. Т. Рудь, А. І. Гордійчук, І. В. Шубала, М. І. Дзямулич, О. В. Потьомкіна, О. В. Середа; за заг. ред. О. М. Шубалого. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2018. 404 с. URL: <http://surl.li/btgam> (дата звернення: 7.10.2023)

Дем'яненко Т. І. Єршова А. В. Напрями стратегії розвитку системи мотивації Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 21, Ч 1. 2018. С. 65–68.

Денисенко М. П., Мельник Л. С. Міжнародний досвід мотивації персоналу в умовах сучасної економіки. Вчені записки Університету «КРОК», ((3) 55), 2019. С. 94–100.

УДК 314.1

Михайлишин Лілія,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

lilia.mykhailyshyn@pnu.edu.ua

0000-0001-7944-5317

Грушко Оксана,
магістр кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

oksana.hrushko.18@pnu.edu.ua

Трофанюк Роман,
магістр кафедри міжнародних економічних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

roman.trofanyuk.18@pnu.edu.ua

ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖАРОДНУ МІГРАЦІЮ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

До моменту повномасштабного вторгнення росії до України дослідження міграційних процесів, їх причин та наслідків, було в більшості спрямоване на впровадження попереджувальних заходів. На сучасному етапі з'являється потреба не стільки в превентивних діях щодо еміграції українського населення, яка зумовлена певними вимушеними причинами: збереження життя та пошуку безпечного місця проживання, скільки в ініціюванні та розробці державних проєктів, які спрямовані на проведення процесів рееміграції населення до України. В більшості випадках такий процес важливий й для країн-реципієнтів українських мігрантів, які вимушено виїхали за межі держави, а не тільки для України, адже за кордоном громадяни України спричиняють певні проблеми, які стосуються житла та збільшення пропозиції на ринку праці іноземних держав, в період, коли на українському ринку спостерігається «кадровий голод». За оцінкою Міністерства економіки, протягом наступних десяти років Україні доведеться додатково залучити 4,5 мільйона співробітників на ринок праці.

З перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну Європа доклала багато зусиль, щоб прийняти мільйони українців. Європейські уряди та населення мобілізували мільярди євро на будівництво центрів соціальної допомоги, дитячих садків, лікарень і шкіл для постраждалих українців. У перші дні після початку війни тисячі українців залишили українську територію та емігрували до найближчих сусідніх країн: Польщі, Угорщини,

Румунії, Німеччини та Словаччини. Багато постраждалих переїхали жити до родичів за кордон.

6 лютого 2023 року Координатор ООН з питань надзвичайної допомоги Мартін Гріффітс, виступаючи на засіданні Ради Безпеки ООН у Нью-Йорку, навів такі дані: внаслідок війни російської Федерації проти України виїхало близько 8 мільйонів українців, рятуючись від військових дій до сусідніх країн. Ще 5,3 мільйона українців стали внутрішньо переміщеними особами, шукаючи притулку у своїй країні. Крім того, 17,6 млн осіб, або майже 40% українського населення, потребують гуманітарної допомоги [ООН].

За даними українських прикордонників, негативне сальдо міграції через західний кордон України від 24 лютого 2022-го по 15 травня 2023-го становить близько двох мільйонів [Державна прикордонна служба України]. За даними Євростату, приблизно 4 мільйони українців після 24 лютого минулого року зареєстровані за кордоном у статусі біженців або дістали тимчасовий захист. Половину вимушених мігрантів за кордоном складають діти, а більшість дорослих – жінки 25-49 років [Євростат].

Найбільша концентрація наших мігрантів – в Німеччині. Польщі, починаючи з 1 серпня цього року, виїзд українців перевищує приїзд. Проте всі ці українці не повертаються до України, а мігрують в багатші країни Європи. Переважно до Німеччини, Чехії та Нідерландів. Це негативна тенденція, оскільки громадяни України віддаляються від кордонів. Досвід свідчить, що у такому разі шанси на їх повернення значно зменшуються.

На жаль, війна триває, і якщо ситуація буде погіршуватися, кількість біженців автоматично зростає.

Трагедія в Україні об'єднала Європу, суттєвих змін зазнала політика європейських країн щодо українських біженців.

Наслідки міграційної кризи в Європі залишаються невизначеними, але вже є побоювання щодо певних загроз, перш за все, значне збільшення кількості мігрантів лягає фінансовим тягарем на національні бюджети та «бюджети» платників податків.

По-друге, це серйозне випробування європейської єдності та цінностей; по-третє, це загроза безпеці та добробуту європейських країн; а також загроза численним соціальним, політичним та економічним проблемам; проблема інтеграції українських біженців у Європейське співтовариство.

Проте, незважаючи на значну кількість недоліків, варто зазначити і переваги для країн-реципієнтів.

Національний банк зазначив позитивний фактор щодо міграції біженців із України до ЄС, зауваживши, що громадяни України пожвавили їх економіку, швидко адаптувавшись до нових умов, шукають роботу і платять податки. Наприклад, у Польщі та Естонії українці спричинили справжній купівельний бум. У перші місяці повномасштабного вторгнення українці витрачали в Польщі та інших країнах Європи переважно власні українські заощадження [Економічна правда].

Вимушені мігранти можуть досить швидко інтегруватися в європейську економіку, оскільки розширюють малий бізнес і сплачують податки. Вони можуть заповнити дефіцит робочої сили, який виник у Нідерландах та Польщі.

Також мігранти можуть забезпечити нестачу працівників в сфері науки та освіти, бути залученими в готельно-ресторанну справу або доглядати за літніми людьми.

Певна частина мігрантів походить із сільської місцевості, відповідно, вони можуть працевлаштуватися в сфері сільського господарства.

Соціологи висловлюють побоювання, що Україна може втратити велику кількість дітей та молоді, які в майбутньому залишаться за кордоном. Окрім того, возз'єднання родин може відбуватись не в Україні, а за кордоном. Також в умовах старіння Європи, країни ЄС будуть зацікавлені, щоб українські мігранти там залишились, і пропонуватимуть багато переваг [Інститут демографії та соціальних досліджень].

Отже, в основу державної політики України повинно стати повернення вимушених мігрантів, що поряд із стимулюючими заходами для подолання майбутнього дефіциту робочої сили має стати невід'ємною складовою повоєнного відновлення, що реалізовуватиметься в рамках Плану відновлення від наслідків війни.

Список літератури

Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/>

Економічна правда [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>.

Євростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://idss.org.ua/index>

ООН: Близько восьми мільйонів українців утекли від війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/oon-blizko-vosmi-miljoniv-ukrainciv-utekli-vid-vijni/a-64628526>.

УДК 338.245.4

Надежденко Аліна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Маріупольський державний університет
a.nadezhdenko@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1774-5952>

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Відновлення довоєнного стану зайнятості та ринку праці після глибокої кризи, спричиненої війною, є справжнім викликом для будь-якої країни. Ситуація, з якою стикається Україна, є унікальною через масштаби руйнувань, економічного спаду та демографічних втрат. Величезний спад валового внутрішнього продукту відображає не лише втрату виробничого потенціалу, але й падіння споживчого попиту та інвестиційної активності. Руйнування підприємств не лише призвело до втрати робочих місць, але й знизило конкурентоспроможність країни на світових ринках.

Зовнішня та внутрішня міграція робочої сили стала відповіддю на військові дії та економічну нестабільність. Втрата інтелектуального та фізичного потенціалу робочої сили має довгострокові наслідки для розвитку економіки, технологічного оновлення та інноваційної активності.

У цих умовах важливо, щоб держава взяла на себе роль координатора та ініціатора змін у відновленні ринку праці. Стратегічне збереження та збільшення людського капіталу повинно стати основним пріоритетом державної політики, і це важливо реалізувати негайно. Зважаючи на тривання воєнних дій і незакритий рахунок втрат, існує реальна загроза значних втрат людського капіталу в Україні через смерті та міграцію населення.

На сьогодні значна кількість працездатних українців проживає за кордоном. За даними Євростату, зі статусом тимчасово захисту перебуває 4,1 млн українців (2,5 млн – люди активного працездатного віку, з них 83% - жінки) [Україна без понад 4,1 млн.].

Крім цього, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи при Національній академії наук України, Елла Лібанова, наголошує, що ще 2,5-3 мільйона українців працювали за кордоном до 2022 року і продовжують перебувати за межами країни [Збереження та розвиток трудових ресурсів України].

Отже, загалом сьогодні за кордоном знаходиться значний трудовий потенціал України, який становить приблизно 5,5 мільйона осіб. Водночас 23 % біженців від війни вдалося зберегти роботу в Україні та працювати дистанційно. Більшість із них мають намір повернутися в Україну, коли обставини дозволять. Але питання повернення решти до повоєнної України залишається відкритим і складним.

Станом на сьогодні 4,9 млн українців зареєстровані як внутрішньо переміщені особи (ВПО), що втратили свої домівки, соціальні зв'язки та роботу. Звісно, є ВПО, які трансформували свої соціально-трудові відносини в цифровий формат та працюють віддалено, але це дуже малий відсоток людей. Але для більшості ВПО робота і гроші – основна потреба і питання працевлаштування стає ключовим. Проте, значна частина ВПО під час спроб знайти роботу зіткнулась з трьома ключовими викликами: низькі заробітні плати; невідповідність вакансій їхній освіті та професії; перестороги роботодавців щодо працевлаштування ВПО.

За даними Міжнародної організації з міграції, 66% внутрішніх переселенців не мають стабільної роботи (з них 70% – жінки), а із 34% ВПО, які мають роботу, кожен п'ятий влаштувався на менш кваліфіковану роботу або таку, де нижчий розмір заробітної плати [Майже 70% переселенців]. В той же час, за словами віцепрем'єрки України Ірини Верещук, зовсім незначна кількість ВПО (близько 20%) офіційно шукає роботу, тож переселенці залишаються «невидимими» для системи [Щоб люди не ставали професійними ВПО].

Розуміємо, що значна кількість ВПО зараз «поставили життя на паузу», чекаючи закінчення війни та повернення додому, що значною мірою впливає на їхнє рішення про працевлаштування або професійну перекваліфікацію та навчання. Тому, з точки зору збереження людського капіталу, уряду, органам державної влади та місцевого самоврядування, громадським організаціям та міжнародним партнерам важливо підтримувати цих осіб не лише фінансово (державні виплати та гуманітарна допомога, яку видають у хабах), але й соціально та психологічно, допомагаючи їм відчувати себе потрібними та продуктивними. Такими можливими напрямками підтримки внутрішньо переміщених осіб є:

- Психологічна підтримка: Важливо забезпечити доступ до психологічної консультації для ВПО, що допоможе їм обговорити свої побоювання, переживання та сподівання. Це може допомогти їм переосмислити своє положення та відчуття щодо майбутнього.

- Інформаційні кампанії: Організація інформаційних сесій та воркшопів, де ВПО можуть дізнатися про різні можливості працевлаштування, навчання та соціальних програм.

- Тимчасова робота: Пропонувати короткострокові робочі контракти або сезонну роботу, яка не вимагає специфічних навичок. Це може допомогти ВПО отримати стабільний дохід без відчуття, що вони взяли на себе довгострокові зобов'язання.

- Гнучкість в умовах праці: Пропонувати роботу з гнучким графіком або неповний робочий день, щоб ВПО могли балансувати між роботою та особистими потребами.

– Сприяння місцевому підприємництву: Запуск програм, які сприяють створенню мікропідприємств чи малого бізнесу серед ВПО, надаючи їм інструменти для створення власних стартапів та місцевого розвитку.

– Менторство: Запрошення успішних ВПО, які вже адаптувалися до нового життя, до ролі менторів для тих, хто ще не відчуває готовності до змін.

– Освітні програми з фокусом на саморозвиток: Замість професійної перекваліфікації можна запропонувати курси особистісного росту, мистецтва, музики тощо, які можуть допомогти людям знайти нові захоплення.

– Освітні стипендії: Надання стипендій для дітей та молоді з числа ВПО для їхнього навчання у вищих та професійних навчальних закладах.

– Співтовариства підтримки: Створення груп підтримки для ВПО, де вони можуть поділитися своїми історіями, відчуттями та досвідом. Це може створити почуття спільноти та зрозуміння.

– Залучення до громадської діяльності: Заохочення ВПО до участі в громадських проектах, екологічних програмах, ініціативах місцевого розвитку може допомогти відчувати їх вклад в суспільство та інші..

Для реалізації цих ініціатив можна залучити як урядові органи, так і неприбуткові організації, громадські об'єднання та міжнародні партнери. Тільки спільна робота може забезпечити ефективну підтримку ВПО та допомогти їм адаптуватися до нових умов життя.

Отже, стратегія післявоєнного відновлення людського капіталу як складова оновленої стратегії людського розвитку має ґрунтуватися на нових реаліях та максимально мінімізувати руйнівний вплив війни на людський капітал.

Сьогодні цілі стратегії відновлення людського капіталу мають охоплювати три площини, що тісно пов'язані між собою та спрямовані на формування сприятливого середовища для формування, розвитку та збереження людського капіталу України. Перша площина – повернення громадян України на Батьківщину, друга – вибудовування ефективної системи формування, розвитку та збереження людського капіталу країни, третя площина більш вузькоспеціалізована, зорієнтована на зміцнення трудоворесурсної безпеки країни [Новікова та ін, 2022, с. 417].

Таким чином, для успішної реалізації стратегії відновлення людського капіталу у повоєнний період, можна запропонувати такі заходи:

1. Повернення громадян на Батьківщину: інформаційні кампанії (проведення масових інформаційних кампаній про можливості та переваги повернення додому), підтримка при поверненні (надання фінансової, юридичної та соціальної підтримки при переїзді), житлові програми (забезпечення доступу до житла через спеціальні програми або пільги).

2. Формування системи відновлення та розвитку людського капіталу: освітні програми (забезпечення доступу до якісної освіти, включаючи професійну перепідготовку та перекваліфікацію), здоров'я та благополуччя (забезпечення доступу до медичних послуг, психологічної підтримки та програм здорового способу життя), соціальна захищеність (впровадження соціальних програм, що сприяють стабільності та добробуту громадян).

3. Підвищення трудоворесурсної безпеки країни: стимулювання ринку праці (підтримка роботодавців, які надають робочі місця громадянам, що повернулися, а також стимулювання створення нових робочих місць), програми підготовки та перепідготовки (навчання в нових професіях, адаптованих до потреб ринку праці), гнучкі форми зайнятості (запровадження та підтримка гнучких форм зайнятості, що враховують індивідуальні потреби громадян).

Список літератури

Україна без понад 4,1 млн українців: Євростат підрахував кількість біженців. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/280389-ukraina-bez-bolee-41-mln-ukraintsev-evrostat-podschital-kolichestvo-bezhentsev> (дата звернення: 05.09.2023).

Збереження та розвиток трудових ресурсів України - завдання найближчого десятиріччя. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/242330.html (дата звернення: 05.09.2023).

Майже 70% переселенців не мають стабільної роботи – Міжнародна організація з міграції. URL: <https://prm.ua/mayzhe-70-pereselentsiv-ne-maiut-stabilnoi-roboty-mizhnarodna-organizatsiia-z-mihratsii/> (дата звернення: 10.09.2023).

«Щоб люди не ставали професійними ВПО»: віцепрем'єрка Верещук про житло, безробіття і гроші для переселенців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vereschuk-iryna-interview-vpo/32306503.html> (дата звернення: 10.09.2023).

Новікова О., Залознова Ю., Азьмук Н. Відновлення людського капіталу України у післявоєнний період з використанням переваг цифровізації. Журнал європейської економіки. Том 21. № 4 (83). 2022. С. 407-427. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1619> (дата звернення: 13.09.2023).

УДК 339.9.012

Пересічний Олександр,
аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет
oleksandr.peresichnyi@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0009-0009-7537-5206>

СТІЙКІСТЬ ЛАНЦЮГІВ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні трансформації характеризуються змінами в торгівельних, технологічних, економічних та екологічних процесах [Bezzubchenko, 2020]. Ланцюги створення вартості (далі - GVC) – міжнародні мережі постачальників, які є життєво важливими джерелами ефективності. GVC лежать в основі сучасного процвітання, допомагаючи забезпечити достаток, якість та низькі ціни в більшій частині світової економіки [Дугінець, 2018].

Порушення GVC, спричинені війнами, громадянськими конфліктами та стихійними лихами, які закривають транспортні маршрути, не є незвичним явищем. Останніми найбільшими шоками для системи GVC стали пандемія Covid-19 та російсько-українська війна [Bezzubchenko, 2020]. Остання завдала жорстокого шоку системам виробництва та логістики з точки зору його масштабу. Нестабільність світового простору призвела до того, що вся міжнародна торгівля стала менш передбачуваною. Вищезазначене обумовлює актуальність поглиблення досліджень у напрямку вдосконалення підходів до оцінки стійкості GVC, факторів впливу, а також шляхів підвищення стабільності функціонування глобальної системи GVC.

Стійкість GVC у сучасних умовах має багатоаспектний характер та обумовлена впливом низки факторів: геополітичні ризики, технологічні загрози, зміни споживчої поведінки, екологічні фактори, економічна нестабільність, соціальні чинники [Андрієвський, 2012]. Геополітичні ризики характеризуються впливом політичних конфліктів, а також загрозами для зовнішньоекономічної діяльності в результаті торгових війн та масштабних санкційних обмежень [Булатова, 2018]. Технологічні загрози для GVC характеризуються частими кібератаками, а також глобальною проблемою кібербезпеки [Миценко, 2023]. Зміни в

споживчій поведінці вимагають відслідковування та адаптації до змін у попиту на товари та послуги, а також гнучкості GVC для задоволення актуальних потреб. Екологічні фактори включають в себе вплив екологічних змін на виробництво та логістику в системі GVC. Економічна нестабільність є ризиком впливу економічних криз на GVC. Сьогодні важливим є всеохоплюючий моніторинг світового економічного середовища для оперативного реагування на зміни. Соціальні чинники вимагають врахування соціокультурних змін у стратегіях реалізації GVC [Андрієвський, 2012].

При аналізі стійкості GVC ключове місце посідає глобалізація як взаємозалежність суб'єктів світової економічної системи. З однієї сторони, вплив глобалізації на GVC полягає в розподілі виробництва між країнами, що призводить до оптимізації виробництва та зниження витрат. З іншого боку, це створює залежність від зовнішніх економічних факторів, таких як поведінка суб'єктів, торговельні обмеження чи валютні коливання [Андрієвський, 2012]. Сьогодні ми можемо спостерігати за подібним ефектом під час реалізації санкційної політики, коли руйнуються довготривалі економічні відносини між країнами. Другим фактором впливу на GVC є технологічні трансформації, оскільки роль цифрових технологій, автоматизації та штучного інтелекту у збільшенні ефективності виробництва та постачань має надважливий характер.

Забезпечення стійкості GVC вимагає вдосконалення та впровадження різноманітних механізмів, спрямованих на оптимізацію діяльності та мінімізацію ризиків. Таким є стратегічна диверсифікація постачальників та ринків збуту. Даний метод дозволяє зменшити вплив можливих перебоїв у постачанні та ринкових коливань, забезпечуючи більшу стійкість GVC до економічних та геополітичних змін. Також, великого значення в сучасних умовах набули технології блокчейну для забезпечення прозорості та ефективності управління GVC. Це є особливо важливим елементом підвищення стійкості постачань в умовах глобальної нестабільності із залученням розгалуженої мережі учасників та стейкхолдерів [Миценко, 2023]. Ці механізми спільно взаємодіють для створення оптимальної та стійкої системи управління GVC, спрямованої на мінімізацію ризиків та підвищення загальної ефективності їх реалізації.

Впровадження рекомендацій з управління GVC у сучасних умовах вимагає інноваційних та гнучких підходів, зокрема, на основі успішних практик корпорацій, які вдало реалізували стратегії диверсифікації та ризик менеджменту. Також, важливу роль у стабільності GVC відіграють міжнародні угоди та міжнародних організації. Співпраця на рівні підприємств та урядів країн також має вагомое значення у розробці та впровадженні стандартів управління GVC [Миценко, 2023]. Глобальні напрями сталого розвитку визначатимуть майбутні тенденції GVC, зосереджуючись на екологічних аспектах, що враховують сучасні реалії глобалізованого світу та визначають шляхи практичної реалізації стратегій підвищення стійкості GVC в умовах динамічних змін світової економіки.

Отже, стійкість GVC є важливим елементом сучасних бізнес-процесів в умовах глобальної економіки, швидких технологічних змін і соціальних перетворень. Аналіз різноманітних факторів дозволив визначити ключові аспекти, які впливають на стійкість GVC. Диверсифікація постачальників та ринків збуту, використання новітніх технологій та ефективний ризик-менеджмент є практичними механізмами для забезпечення стійкості GVC. Майбутні дослідження допоможуть відкрити нові можливості для співпраці в умовах масштабних коливань та негативних тенденцій геополітичного середовища. Результати проведеного аналізу вказують на складність управління GVC в сучасних умовах, а також на необхідність подальшого вивчення стратегічних підходів до забезпечення їх стійкості.

Список літератури

Bezzubchenko O. Development of international trade in the context of global value chains transformation in the COVID-19 pandemic. *Visnik mariupol's'kogo deržavnogo unіversitetu. seriâ: ekonomika*. 2020. Vol. 10, no. 20. P. 82–90. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-20-82-90> (дата звернення: 11.11.2023).

Дугінець Г. Глобальні ланцюги вартості : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 412 с.

URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/19724413cc699d6840ef8189cce9c236.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).

Андрієвський А. Глобальні ланцюги створення вартості в умовах глобалізації: методологія аналізу та розвиток транснаціональних корпорацій. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 64–80 (дата звернення 25.11.2023).

Булатова О.В. Сучасні тенденції розвитку міжнародних виробничих мереж / О. В. Булатова // *Економічний простір: зб. наук. пр.* – Дніпро, 2018. – №134. – С. 5–15.

URL: <https://mydisser.com/ru/catalog/view/45/760/519943.html> (дата звернення: 11.11.2023).

Миценко В. І. Цифрова трансформації глобальних ланцюгів створення вартості. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2. С. 106–115. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.2.10> (дата звернення: 11.11.2023).

УДК 364.48:330.3

Петрик Ірина,
доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук,
старший викладач кафедри раціонального
природокористування та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет
i.petryk@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8429-5859>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Соціальна інфраструктура відіграє ключову роль в соціально-економічному розвитку країни, адже не лише формує трудовий потенціал, а й підтримує його життєдіяльність, покращує рівень та якість життя населення. Нажаль, війна з РФ нанесла катастрофічні збитки соціальній інфраструктурі України, знищивши її в деяких областях більше ніж на 50% (табл. 1).

Дані, наведені в табл. 1, свідчать, що станом на червень 2023 року, зруйнована велика кількість об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема, школи, лікарні, житло та дороги. З кожним днем руйнування об'єктів соціальної інфраструктури збільшуються, а весь нанесений збиток можна буде встановити лише після перемоги України. За даними офіційної статистики найбільша частка належить втратам житлового фонду, сума збитків оцінюється майже в 60 млрд. дол. Унаслідок бойових дій зруйновано (пошкоджено) 170 тис. об'єктів житлового фонду (найбільша частка з них – це приватні будинки у кількості 150 тис.; багатоквартирні будинки – у кількості 19,65 тис. та гуртожитки – 0,35 тис). Що ж стосується сфери освіти, то сума збитків, станом на червень 2023 року, оцінюється в 10 млрд. дол (сфера вищої освіти –

зруйновано чи пошкоджено 580 закладів, сфера середньої освіти – 1,5 тис. закладів; сфера дошкільної освіти – 1,1 тис. закладів). До руйнувань об'єктів соціальної інфраструктури можна також віднести: мости та переходи – пошкоджено 340 об'єктів; аеропорти – пошкоджено 18 об'єктів; автомобільні шляхи державного та місцевого значення, комунальні дороги – зруйновано 20 тис. км. Великих втрат було завдано і сфері охорони здоров'я, сума збитків в грошовому еквіваленті перевищує 3 млрд. дол (пошкоджено чи зруйновано 1220 медичних закладів).

Таблиця 1

Руйнування соціальної інфраструктури (станом на червень 2023 р.)

Школи (13,5%)	Лікарні (6%)	Житло (5,8%)	Дороги (14,1%)
Донецька область – 91%	Донецька область – 36%	Луганська область – 64%	Херсонська область – 79%
Луганська область – 63%	Миколаївська область – 21%	Донецька область – 33%	Запорізька область – 55%
Харківська область – 67%	Чернігівська область – 21%	Миколаївська область – 16%	Чернігівська область – 52%

*сформовано автором з використанням [1]

Ми вважаємо, що повоєнне відновлення соціальної інфраструктури є базовою умовою відбудови нашої держави, а також запорукою повернення людей в Україну. Так, згідно з дослідженнями, станом на кінець червня 2023 року, за кордоном через війну перебуває 5,6–6,7 млн. українців. Окрім цього варто враховувати також і внутрішню міграцію в Україні, яка через війну з РФ, склала 5,1 млн. чол.

Отже, в процесі відбудови соціальної інфраструктури необхідно враховувати кількість осіб, що мешкають та тій чи іншій території та кількість осіб, які повернуться після закінчення війни. Наразі ведеться багато дискусій стосовно недоцільності відбудови міст та селищ, які були повністю знищені, адже на їх розмінування та відновлення екологічного фону, а отже і створення комфортних умов для функціонування та розвитку, може знадобитись дуже багато років. Саме тому є нагальна потреба в розбудові соціальної інфраструктури в регіонах та містах, які не знаходились в зоні активних бойових дій з урахуванням попиту.

Таким чином, соціальна інфраструктура відіграє дуже важливу роль у повоєнному відновленні нашої держави, адже покликана задовольняти соціально-культурні, духовні та інтелектуальні потреби населення, забезпечувати нормальну життєдіяльність людини, підвищувати життєвий рівень громадян. Ми впевнені, що запорука розвитку економіки полягає в покращенні та відбудові саме соціальної інфраструктури, адже без неї неможливо налагодити виробничий процес в будь-якій галузі. Окрім цього варто пам'ятати, що ніякий сектор економіки не може функціонувати та створювати ВВП без участі людей, людей щасливих та вмотивованих.

Список літератури

Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/eksperti-ocinili-zagalnu-sumu-zbitkiv-ukrajinskiy-infrastrukturi-12348918.html> (дата звернення: 13.11.2023).

Пігуль Н.Г. Соціальна інфраструктура: поняття та функції. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/58925/7/Pigul_functions1.pdf

Богун К.В. Роль соціальної інфраструктури у формуванні позитивного іміджу міста. Ефективна економіка. 2013. №3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1891>

УДК 314.74

Подунай Валерія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки праці,
Маріупольський державний університет
v.podunai@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6314-156X>

СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ТRENДИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

Міжнародна міграція в сучасних умовах набула глобального характеру, охоплюючи більшість країн світу. При цьому головну роль у зростанні загальних масштабів міграційних переміщень відіграє трудова міграція. Збільшення масштабів і інтенсивності потоків робочої сили виступає системологічною передумовою потужних трансформацій у світовому трудоресурсному просторі, зумовлюючи формування системи міждержавних трудових комунікацій і закладаючи основи сучасної міграційної політики країн, що потребує ідентифікації новітніх чинників розвитку міжнародної міграції на сучасному етапі.

На сучасному етапі світогосподарського розвитку явище міжнародної міграції набуває все більшого масштабу, перетворюючись провідний важіль системи трудоресурсного забезпечення економіки.

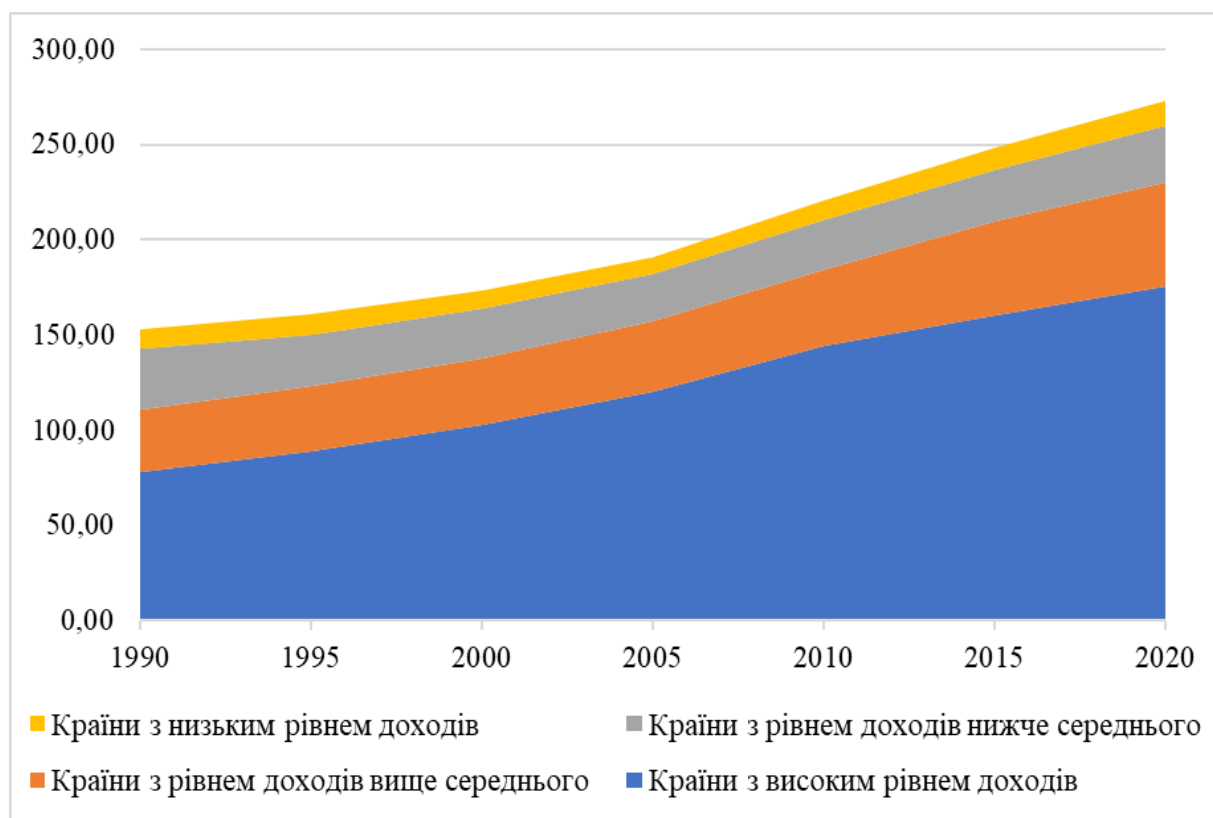
Виклад основного матеріалу. Протягом останніх 50 років відбулося збільшення чисельності міжнародних мігрантів. У 2020 р. в країні, яка не є країною їх народження, проживали майже 281 млн. осіб і з цією цифрою погоджується Міжнародна організація міграції. Це приблизно на 128 млн. більше, ніж 30 роками раніше (у 1990 р. - 153 млн.) і більш ніж утричі більше за їхню чисельність у 1970 р.

Розподіл мігрантів за країнами призначення у розрізі груп країн за рівнем доходів свідчить про стійке та поступове зростання припливу мігрантів до країн з високим рівнем доходів (з 77,80 млн. осіб в 1990 р. до 175,81 млн. осіб в 2020 р.) (рис. 1), при збереженні стабільної кількості мігрантів до інших груп країн.

Переважна більшість людей живе в країні, де вони народилися. Вплив COVID-19 на світову популяцію міжнародних мігрантів досить складно оцінити. Проте, за наявними оцінками, COVID-19 міг скоротити зростання кількості міжнародних мігрантів приблизно на два мільйони осіб. Іншими словами, якби не COVID-19, чисельність міжнародних мігрантів у 2020 р. ймовірно, склала б близько 283 млн. осіб.

Більшість країн вказаних груп одночасно виступають і як країни походження, і як країни призначення мігрантів. Наприклад, серед країн з високим рівнем доходу Сполучене Королівство в 2022 р. стало приймаючою країною для приблизно 3,5 млн. іммігрантів, і одночасно країною походження для 4,7 млн. емігрантів. Серед країн з середнім рівнем доходу – Туреччина має велику діаспору економічних мігрантів у Європі (1,9 млн.) з загальної кількості 3,5 млн. емігрантів з країни, і у той же час приймає 3,4 млн. сирійських біженців та понад 2 млн. інших мігрантів. Серед країн з низьким рівнем доходу Нігерія є приймаючою

країною для майже 1,3 млн. іммігрантів, і одночасно країною походження для 1,7 млн. емігрантів.

Рис. 1 Динаміка мігрантів за країнами призначення, 1990-2020 рр., млн. осіб
[Центр аналізу глобальної міграції. МОМ]

Частка міжнародних мігрантів у кількості населення світу також збільшилася, але приріст був незначним. З 1970 р. частка людей, які народилися за кордоном (як мігрантів, так і натуралізованих громадян), коливалася від 2,3% до 3,5% світового населення.

Напрямки міграційних потоків не є усталеними і можуть змінюватись. Деякі країни і регіони у певний період часу стають більш важливими країнами походження або призначення, тоді як інші відходять на другий план чи зникають. Наприклад, великі переміщення з Європи до Латинської Америки у минулому столітті сьогодні вже не спостерігаються; міграція до країн Перської затоки майже не існувала 60 років тому, але на сьогодні дані країни є пунктом призначення в рамках деяких найбільших міграційних коридорів; Ірландія та Італія, що раніше виступали як країни походження мігрантів, перетворились на країни призначення.

Висновки. Світовий трудовий простір – складна динамічна система, що постійно змінюється, визначаючи орієнтири розвитку міжнародного ринку праці, який набуває якісно нових ознак, перетворюючись на базовий механізм функціонування світової економіки, центральне місце в якому займає міжнародна міграція робочої сили.

У вказаному контексті зростає важливість аналізу стану і динаміки міжнародних міграційних переміщень, ідентифікації новітніх тенденцій, визначення оптимальних шляхів впливу на склад трудових мігрантів, вироблення збалансованого підходу до управління міжнародними трудовими потоками тощо з метою запобігання деструктивним тенденціям, спричинених міграцією населення.

Список літератури

Статистика з міжнародної міграції. ДЕСП ООН. International Migrant Stock 2020. New York. URL: www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock (дата звернення: 11.10.2023)

Центр аналізу глобальної міграції. MOM. Global Migration Data Analysis Centre. URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_&t=2020 (дата звернення: 11.10.2023)

Світовий міграційний звіт. MOM. World Migration Report, MOM, 2023. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (дата звернення: 11.10.2023)

Турецька діаспора в Європі. Europe's Turkish Communities URL: <https://www.statista.com/chart/29975/number-of-turkish-people-in-european-countries/> (дата звернення: 11.10.2023)

УДК 331.5

Познанська Інна,
доктор економічних наук, с.н.с.,
завідувач кафедри управління персоналом і економіки праці,
Одеський національний економічний університет
poznan75@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7343-6663>

УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРАЦІ В УМОВАХ ПОСТВОЕНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Трансформаційні процеси в економіці, які посилились під впливом цифровізації, постпандемічних наслідків та воєнних подій в Україні, визначили новий етап у розвитку соціально-трудова відносин та значно відбилися на ринку праці. Основною особливістю сучасного ринку праці є поширення нестандартних(гнучких) форм зайнятості, яка загострює проблему виникнення соціальних ризиків спричинених відсутністю гарантій стабільності зайнятості, захищеності трудового доходу, безпеки умов праці та можливості професійного розвитку, тобто характеризується прекарністю трудових відносин. Прекарізація зайнятості є системним ризиком, який потребує постійного вивчення для формування уявлення про можливі наслідки та ефекти подальшого його розповсюдження. Дослідження наслідків прекарізації повинно систематизуватися за такими основними напрямками: для індивіда, роботодавця та держави. Безумовно, ознаки прекарізації можуть спостерігатися не тільки в умовах нестандартної зайнятості, але і стандартної.

Існує думка, що прекарізація зайнятості можна визначити та оцінювати як сталість положення економічно активного населення на ринку праці, яка породжена гнучкістю соціально трудових відносин та потребою у нестандартних видах зайнятості. Більшість вчених схильні стверджувати, що прекарізація чинить негативний вплив на якість трудового життя, що приводить до глобальної соціальної незахищеності. Визначити вплив прекарізації та інтерпретувати можливі наслідки можна за допомогою індикаторів які описують відповідні процеси:

- неформальний сектор;
- різноманітні форми нестандартної та неповної зайнятості;
- умови праці;
- рівень доходів;

- соціальна незахищеність;
- за допомогою результатів опитувань.

Незахищеність зайнятості, в основному, полягає у можливості втрати робочого місця у короткий час. Визначимо основні категорії працівників, які мають найбільший ступінь ризику нестабільності на ринку праці:

1. Нестандартна (нетипова) зайнятість – не передбачає наявності одного роботодавця, що забезпечує повну зайнятість: робота за тимчасовим контрактом, неповний робочий день, сезонна зайнятість, самозайнятість;

2. Неповна зайнятість (короткочасна) – невідповідність кількості робочого часу та наповнення праці потребам працівників, відповідно до їх навичок, кваліфікації та здатності працювати, працівники вимушені погоджуватись на неповну зайнятість у випадку якщо не можуть знайти іншу;

3. Неформальна зайнятість – робочі місця які не регулюються та не захищаються урядом та трудовим законодавством, офіційно не зареєстрована або зареєстрована без відповідності оподаткуванню, відпрацьованому часу або наповненню праці.

Визначення відповідних критеріїв та індикаторів прекарності зайнятості потребує окреслення категорій працівників, що мають відповідну ступень ризику до втрати роботи. Так, можна визначити наступні категорії контрактів (трудових договорів), які забезпечують неповну або тимчасову зайнятість: постійний контракт (повна зайнятість, часткова зайнятість, вимушена часткова зайнятість); тимчасовий контракт (повна зайнятість, часткова зайнятість, вимушена часткова зайнятість); вимушений тимчасовий контракт (повна зайнятість, часткова зайнятість, вимушена часткова зайнятість).

Таким чином, від більшого до меншого можна визначити категорії працівників в залежності від залученості до ринку праці та позначити рівень ризику від 1 до 9 в порядку зростання. Існує залежність імовірності роботи за тимчасовим контрактом в залежності від освіти, гендеру, виду діяльності (сільське, лісове господарство; рибальство; освіта; державне управління та оборона; охорона здоров'я, соціальна робота; будівництво), віку. За дослідженнями, на тимчасову роботу найбільш згодні чоловіки, сім'ї без дітей, люди, що мешкають у містах, а найбільша імовірність постійних контрактів у менеджерів [Eszter Sandor and other, 2023].

До основні наслідки нестабільності ринку праці мають соціальну спрямованість, відчуття незахищеності роботи пов'язане зі зниженням задоволеністю життям, поганим сприйняттям здоров'я, нижчим психічним благополуччям та більша ймовірність передбачуваної соціальної ізоляції, існує взаємозв'язок між стабільністю ринку праці та довірою до людей, сприйняттям справедливості, довірою до інституцій і задоволеністю ними.

Державна політика у сфері зайнятості потребує відповідного вдосконалення системи управління ринком праці задля забезпечення соціального захисту та безпеки, а також стабілізації ринку праці у післявоєнний період. Розробка індикаторів прекарності за регіональною ознакою надасть можливість у реальному часі відстежувати задіяних інструментів та вчасно проводити корегування програм відновлення.

Список літератури

1. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації: аналітична записка. 2022. 21 с. URL: <https://rozumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 15.11.2023)

2. Eszter Sandor, Anamaria Maftei, Marta Anzillotti, Gillian Bell Societal implications of labour market instability. *Publications Office of the European Union*. 2023. URL: <https://eurofound.link/ef23011> (дата звернення: 12.11.2023)

3. Гончарук І.В., Томашук І.В. Ринок праці в Україні в умовах воєнного стану і напрями його розвитку в післявоєнний період. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 2 (64). С. 7-29. DOI: 10.37128/2411-4413-2023-2-1. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/34372.pdf> (дата звернення: 15.11.2023)

4. Пак Н., Фолюш М. Функціонування ринку праці в Україні в умовах війни. *Молодий вчений*. 2023. №4 (116). С. 160-167. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-4-116-32> (дата звернення: 13.11.2023)

УДК 331.1

Поплавська Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
oksana.poplavska@kneu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9538-3718>
Ходацький Дмитро,
аспірант кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
khodatskyi.ds@gmail.com

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ВІЙНА: ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ

Війна значно вплинула та докорінно трансформувала світогляд кожної людини. Вона примусила по-новому подивитися на ті глобальні тренди, які ми переживали до сьогодні. Одним з таких трендів розвитку економіки є її цифровізація. Вона торкнулася усіх сфер економіки, у т.ч. соціально-трудової. Безумовно, цифровізація вплинула переважно на структуру зайнятості, оскільки були змінені пріоритети щодо потреби у тих чи інших компетентностях. Як наслідок цифровізації, науковці розглядають, перш за все, проблеми вивільнення робочої сили та необхідності їх перенавчати. Проте наслідки цифровізації для економіки та її вплив на соціально-трудову сферу набагато глибший. Тому дослідити як трансформуються соціально-трудові відносини (сфера докладання праці) у теперішніх умовах – це одне з важливих науково-практичних завдань, оскільки результати дослідження дають можливість розробити якісні сценарії розвитку економіки, визначити детермінанти розвитку соціальної сфери, тощо.

Досліджуючи зміни у соціально-трудовій сфері під впливом війни та цифровізації, важливо усвідомити певну аксіому: соціально-трудові відносини є дзеркалом економіки, тому за станом трудової сфери можна відстежувати проблеми для економіки та національної безпеки країни. Як зазначають Колот А.М. [Колот, Лопушняк, Власенко, 2021], Лопушняк Г.С. [Zakharova and other, 2022], інші автори [Поплавська, 2022] між розвитком соціально-трудових відносин та станом економіки існує пряма кореляція. Тобто проблеми, що виникають у трудовій сфері є такими, які породжує економіка, але водночас самі соціально-трудові відносини продукують ризики для економіки в майбутньому. Зокрема, проблеми бідності

працюючих формують пласт проблем, що стосуються розвитку людського капіталу – неможливість виділити, наприклад, кошти на особистий розвиток та навчання дитини звужує у майбутньому можливості працевлаштування на робочі місця, як мають високу дохідність та є важливими для економіки. Таким чином породжується «коло», де трудовий потенціал залежить від поточного матеріального благополуччя родини. Водночас цифровізація вимагає постійного оновлення знань (за сучасних темпів автоматизації, роботизації процесів старіння знань, отриманих у навчальних закладах за технічними спеціальностями відбувається майже одразу після завершення навчання). Тобто з'являється проблема «лагу навчання», коли стає неможливим за класичної схеми отримання освіти «встигнути» за змінами, що несе цифровізація економіки. З іншого боку, цифровізація посилює мобільність працівників, розкриває можливості щодо навчання в різних куточках світу за різними програмами дистанційно, що стало дуже важливим, коли увесь світ потерпав від пандемії.

Розкриваючи зміст змін, що відбулися під впливом цифровізації та війни у соціально-трудовій сфері важливо відмітити такі основні тренди. По-перше, усе більше проявляється атомізація суспільства [Колот, Герасименко, Маршавін, 2021]. Під цим процесом автори розуміють поглиблення розривів між працівниками (усе менше працівники схильні співпрацювати, орієнтуючись на досягнення індивідуальних результатів), зниження довіри один до одного в процесі виконання роботи. У соціальному розумінні в трудовій сфері з'явився новий клас – клас прекаріїв. В організаційному плані – відбулися зміни регламентів організації праці, посилилася потреба у кореляції менеджменту, зокрема, персоналу у бік пошуку балансу роботи і життя, мотивації до навчання протягом життя. Наслідком такого є викривлення демографічних процесів, поступова демотивація до праці.

По-друге, війна спровокувала поглиблення міграційних процесів, що поставило питання щодо можливості вирішити питання соціалізації мігрантів соціальними партнерами для одних країн, а для, України, наприклад, - це питання втрати людського капіталу, відтік молоді. Разом з тим, внутрішня міграція оголила спектр соціальних питань – незначна наявність придатного житла для переселенців, відсутність гідної оплати праці, інші аспекти, що пригнічують і так депресивний стан переселенців та їх трудову мотивацію.

По-третє, переселенці подекуди мають кваліфікацію, що не затребувана на ринку праці, де вони наразі проживають. Таким чином, постає проблема навчання, підвищення кваліфікації переселенців – працівників. Крім того, в умовах війни можливості якнайшвидше оволодіти потрібними компетентностями значно зменшується через низьку інформованість про затребувані професії у тому регіоні, де тимчасово проживають переселенці, а також їх «зниженою» мобільністю, яка зумовлена проблемами відсутності доступу до соціальної інфраструктури (наприклад, часто важко підписати декларацію з сімейним лікарем).

Таким чином, в умовах війни цифровізація економіки, з одного боку, сприяє полегшенню проходження бюрократичних процедур, створює можливості для зайнятості, але породжує ризики невпевненості через короткострокові трудові відносини, низьку оцінку праці таких працівників (нестабільні та низькі доходи від праці), а також низьку соціальних проблем. Нажаль в Україні поки не винайдено безпекової моделі соціально-трудових відносин, яка б сприяла пом'якшенню ризиків війни та створенню передумов для відродження у повоєнний період, але очевидними є її основні теоретичні засади формування - людиноцентризм, соціальне орієнтування, гідна праця та інклюзивність.

Список літератури

Zakharova, O., Lopushnyak, G., Skibska, K. Current Trends in the Development of the Ukrainian Labour Market/ *Studia Regionalne i Lokalne*, 2022, 89(3), pp. 17–31 doi: 10.7366/1509499538902

Колот А. М., Лопушняк Г. С., Власенко М. П. Соціальна безпека України: ключові ризики та загрози. Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка. 2019. Вип. 14. С. 116-125

Колот А.М., Герасименко О.О., Маршавін Ю.М. Атомізація життєвого простору та дифузія трудової діяльності в умовах коронакризи: прояв, наслідки, вектори подолання. Соціально-трудова відносина: теорія і практика. 2021. № 2. С. 10-25

Поплавська О. Соціально-трудова відносина в глобальній турбулентності: погляд через призму соціальної безпеки. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 2. С. 254-262. DOI: 10.35774/econa2022.02.254. <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2096>

УДК 338

Резнікова Наталія,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
nreznikova@knu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2570-869X>

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ І ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Прагматична соціальна-економічна політика в повоєнний період, серед іншого, має бути орієнтована на подолання бідності і створення ємного внутрішнього ринку праці. Враховуючи, що перерозподіл доходів лише загострить поляризацію ефектів від фіскального навантаження у суспільстві, на порядок денний виходить пошук нових інструментів стимулювання ефективного попиту за активної участі держави у цьому процесі. За політики пришвидшення економічного зростання та стимулювання притоку іноземних інвестицій економісти ніколи не знають достеменно, який обсяг стимулів необхідний для забезпечення повної зайнятості, ефективного попиту, оскільки фактори, що визначають останній (інвестиції, заощадження та розподіл інвестиційного портфеля), вкрай суб'єктивні і не знаходяться під прямим контролем політиків.

Програми гарантування працевлаштування (ПГП) є інструментом корекції рівноваги на ринку праці і передбачають, що будь-хто, хто не отримує в приватному секторі (зокрема, у сфері малого та середнього бізнесу) дохід, що відповідає встановленому прожитковому мінімуму, може претендувати на підтримку не у вигляді додаткових трансфертів, а за допомогою доступу до (додаткової) роботи. ПГП відкриті для будь-якого бажаючого працювати за певну і часом низьку заробітну плату, є безстроковими та не передбачають цільових критеріїв чи специфічних вимог до працівника. ПГП мають на меті підвищення продуктивної спроможності країни шляхом зростання рівня зайнятості, збільшення попиту на ринку праці і відтак – збільшення сукупного попиту, і реалізують себе через механізм субсидювання зарплат, збільшення капіталу компанії, створення/відкриття нових ринків

шляхом перегляду зовнішньоекономічної та індустріальної політик, а також передбачають перегляд засад реалізації бюджетної та грошово-кредитної політики.

Виразною особливістю ПГП є забезпечення доходу не за рахунок надання допомоги (що може прискорювати формування інституту утриманства), а за рахунок надання можливості реалізувати конституційне право на працю (при цьому якість або цінність роботи є вторинними). Альтернативна програма соціальної допомоги, що базується на грошових трансфертах, відома під назвою «універсальний базовий дохід» (англ. «*Universal Basic Income*», УБД), поступається своїми соціальними ефектами перед ПГП, адже прогнозовано загострює проблему вартості та якості життя. Неоднозначність наслідків впровадження ПГП полягає в необхідності пошуку компромісу між кількістю та якістю робочих місць, які можуть бути надані, і наявним «кваліфікаційним портфелем» національних трудових ресурсів. Середовищем створення продуктивних робочих місць можуть стати сектор будівництва, сфера обслуговування державної інфраструктури, а також сфера надання державних послуг (наприклад, догляд за дітьми або людьми похилого віку, допомога інвалідам, благоустрій територій, поліпшення стану навколишнього середовища). Розвиток цифрової економіки також потребує значних трудових ресурсів у сфері оцифрування значних обсягів інформації на паперових носіях. Адепти ПГП переконані, що, переводячи витрати на соціальне забезпечення в режим створення робочих місць, бідні отримують підтримку, а суспільство виграє від робочої сили, що поповнить ринок праці.

Дебати з приводу доречності, доступності та ефектів від впровадження УБД не вщухають: в одних випадках УБД прирівнюється до програм гарантованого мінімального доходу (або базового універсального доходу), в інших випадках його визнають дискримінаційним за віковим критерієм і таким, що призводить до розмивання соціального капіталу. Універсальний базовий дохід, масове надання якого було протестовано під час пандемії, коли той асоціювався із політикою гвинтокрильних грошей, серед іншого, результував у зростанні інфляції та зменшенні стимулів до праці серед працездатного населення. Крім того, програма УБД зачіпає етичну проблему універсальності у сфері соціального захисту: чи слід інтерпретувати її як результат (наприклад, «кожен повинен мати базовий рівень доходу», уникаючи дискусій про достатність виплачуваних сум), чи слід її інтерпретувати через оцінку ефекту охоплення (наприклад, «усі мають бути охоплені соціальним захистом»)? В основі цілепокладання ПГП постають: (1) соціальний захист; (2) страхування від безробіття; (3) примусова диверсифікація ринку праці; (4) перерозподіл доходів від природних ресурсів в разі функціонування фондів суверенного багатства.

Хоча гарантований мінімальний дохід (англ. «*Guaranteed Minimum Income*», ГМД) і універсальний базовий дохід можуть видатися схожими, вони протиставляються одне одному за умовами надання, показником адресності допомоги та за її структурою: (1) ГМД забезпечує мінімальну виплату для будь-якого домогосподарства, дохід якого опускається нижче певного порогу, і сума здійсненого нарахування має довести цей дохід до визначеного урядом мінімуму; (2) ГМД має обмежене охоплення і різко скорочується зі зростанням доходів домогосподарства; (3) ГМД може перешкоджати стимулам віднаходження роботи; (4) ГМД має низький поріг прийнятності у суспільстві. Низький поріг прийнятності надає родинам, які мають активних годувальників, додаткові стимули докладати зусиль для отримання доходу, що перевищував би гарантований. Саме тому ГМД часто вимагають певних активних дій з боку працездатних дорослих — реєстрації у державній службі зайнятості чи результативного пошуку роботи, іноді навчання чи зміни кваліфікації. Поєднання потенціалу державних

програм гарантованого працевлаштування і гарантованого мінімального доходу сприятиме боротьбі із злиденністю, бідністю та нерівністю.

Список літератури

Резнікова Н., Панченко В. Як уникнути евтаназії української економіки. Про державні пріоритети для післявоєнного відновлення [Електронний ресурс] // Український тиждень. 30.03.2022. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/254638> (дата звернення: 01.11.2023)

Резнікова Н. Роботодавець останньої інстанції [Електронний ресурс] // Український тиждень. 30.03.2022. URL: <https://tyzhden.ua/robotodavets-ostannoii-instantsii/> (дата звернення: 01.11.2023)

Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с. (дата звернення: 01.11.2023)

УДК 332.1 (477)

Савчук Людмила,
викладач кафедри обліку і фінансів,
відокремлений структурний підрозділ
закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»,
Дубенська філія
luda_savchuk71@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

План відновлення України, який 4 липня 2022 року український уряд презентував у швейцарському Лугано, становить 750 мільярдів доларів. Розрахований на десять років український "план Маршалла" передбачає відбудову зруйнованої війною інфраструктури, та побудову нової – ефективнішої, сучаснішої та екологічнішої. За задумом авторів документа, через десять років в Україні з'являться євроколія, нові блоки АЕС, екодуки, виробництва вікон та скла, нові індустріальні кластери. Презентований у Лугано план відновлення України складається з 15 національних програм у різних секторах економіки та суспільного життя. Кожна містить низку ключових проєктів.

Перелік національних програм виглядає так.

1. Оборона та безпека (близько 50 млрд дол). Програма передбачає переозброєння сил оборони та розвиток оборонно-промислового комплексу. Зокрема, в Україні планують створити Оборонну технологічну агенцію та Оборонний акселератор Diia Tech and Defense для розробки та виробництва сучасних видів озброєння.

2. Інтеграція з ЄС (до 1 млрд дол). Програма передбачає синхронізацію українського та європейського законодавств.

3. Довкілля та сталий розвиток (близько 20 млрд дол). Серед проєктів – відновлення солеварних шахт у селі Солотвино на Закарпатті, скорочення Чорнобильської зони відчуження з 30 км до 15 км, будівництво 142 комплексів з переробки побутових відходів, 10 природних парків, 15 екодуків та десяти центрів реабілітації диких тварин.

4. Енергетична безпека (130 млрд дол). Серед проєктів – будівництво ГЕС та ГАЕС, електростанцій на відновлювальних джерелах енергії потужністю 5-10 ГВт, добудова двох

енергоблоків Хмельницької АЕС, модернізація інших АЕС, будівництво інфраструктури для виробництва "зеленого" водню.

5. Бізнес-середовище (близько 5 млрд дол). У межах програми реалізовуватимуться проекти з дерегуляції та цифровізації взаємодії бізнесу з державою.

6. Доступ до фінансування (близько 75 млрд дол). Мова йде про страхування інвестиційних проектів від військових ризиків, державні гранти та програми із зниження процентів за кредитами на період війни та після її завершення, підтримку капіталу банків, стимулювання іпотечного кредитування, створення банку розвитку на базі держбанку.

7. Макрофінансова стабільність (60-80 млрд дол). Програма передбачає залучення коштів на покриття дефіциту держбюджету.

8. Сектори з доданою вартістю (близько 40-50 млрд дол). Кошти підуть на розвиток сільського господарства (будівництво систем іригації на 1 млн га, переробка сировини), виробництво меблів (створення кластера на заході країни), машинобудування, металургію та ІТ.

9. Логістика та сполучення (120-160 млрд дол). Мета – диверсифікувати шляхи експорту, відновити зруйновану інфраструктуру. Це будівництво залізничної колії європейського зразка, транскордонних агросховищ і терміналів, трьох нових автомобільних пунктів пропуску з ЄС, оновити вагонів, локомотивів, аеропортів, відремонтуват доріг.

10. Модернізація регіонів та житлового будівництва (150-250 млрд дол). Планується реалізувати проєкт підвищення енергоефективності житлових будинків, збудувати нові та відремонтувати пошкоджені будинки, модернізувати системи водопостачання, водовідведення та опалення, локалізація виробництва скла, вікон, термоізоляційних матеріалів.

11. Сучасна соціальна інфраструктура (30-35 млрд дол). Кошти підуть на модернізацію соціальних об'єктів відповідно до принципів енергоефективності та безбар'єрності, відновлення зруйнованих об'єктів, зведення індустріальних парків.

12. Освіта (до 5 млрд дол). Мова йде про оновлення ІТ-програм для п'яти провідних університетів, реформу "Нова українська школа", інвестиції в створення дослідницьких центрів в університетах.

13. Охорона здоров'я (до 5 млрд дол) передбачає запуск національної програми підтримки психічного здоров'я людей, які постраждали від війни, розвиток мережі спеціалізованих закладів охорони здоров'я, створення цифрових сервісів.

14. Культура та спорт (15-20 млрд дол). Проєкти з відновлення закладів культури, музеїв, меморіалів, культурних центрів та ДЮСШ, розвиток цифрової культури та кіно.

15. Соціальна підтримка та міграційна політика (до 7 млрд дол) передбачає запровадження другого рівня пенсійної системи, програми інтеграції ветеранів, програми забезпечення доступу до житла.

План відновлення України розрахований на десять років і має три етапи.

У першому етапі необхідно залучити 60-65 млрд дол і ще 15-20 млрд дол – на безпеку та оборону. Пріоритетні проєкти першого етапу – розмінування території країни, підготовка енергосистеми до зимового періоду та накопичення газу, страхування інвестицій від воєнних ризиків, початок будівництва вантажного коридору до литовської Клайпеди через Польщу, ремонт та будівництво будинків. Більш ніж половина з 65 млрд дол

У другому етапі реалізації "плану Маршалла" ітиметься про відновлення зруйнованої інфраструктури та будівництво нової відповідно до європейських стандартів. На цьому етапі

передбачається реалізувати більшість проєктів: 580 з 850. Для такої амбітної мети необхідно залучити чималі кошти. За розрахунками авторів плану, мова йде про 300 млрд дол.

Третій етап – модернізація – триватиме у 2026-2032 роках. За цей час Україна планує реалізувати 270 проєктів. Потреба у фінансуванні перевищить 400 млрд дол. Значну частину з них розраховують отримати від приватних інвесторів.

Кошти на відбудову України планують отримувати з різних джерел. Пріоритетним джерелом мають стати російські репарації і заморожені активи країни-агресора та її олігархів.

Україна запропонувала укласти міжнародний договір, який створить спеціальний компенсаційний механізм. Він має дозволити компенсувати шкоду, завдану російською війною Україні та українцям, коштом агресора.

Потребу у 60-65 млрд дол, Україна очікує перекрити переважно грантами. На другому і третьому етапах у вигляді грантів повинні надійти 200-300 млрд дол. Стільки ж коштів планується залучити у вигляді партнерських позик. Водночас мають зростати приватні інвестиції: з 50 млрд дол у 2023-2025 роках до 200 млрд дол у 2026-2032 роках. Міжнародні партнери повинні відіграти ключову роль у фінансуванні відбудови країни під час та після завершення війни. За даними агентства Bloomberg, у Єврокомісії планують виділити на ці потреби 523 млрд дол. Також ЄС готується організувати кілька донорських конференцій для України, які пройдуть восени.

Список літератури

Економічна енциклопедія (том 2, стор.262-264) за ред. Мочерного С. В., К., Академія, 2001р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://usinfo.state.gov/journals/itps/0406/ijpr/ellwood.htm>

Гуменюк Л. Соціальна конфліктологія : підруч. – Тема 12: Міждержавні конфлікти. Львів : ЛДУВС, 2015. 564 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://pidruchniki.com/78492/psihologiya/mezhderzhavni_konflikti.

Скрипнюк О.В. Маршалла план // Юридична енциклопедія [у 6 т.]/ред. кол.:Ю.С.Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.Українська енциклопедія ім.М. П. Бажана, 1998—2004.— ISBN 966-749-200-1.[Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://web.archive.org/web/20050504044856/http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/074/054.htm>

Лібанова Е.М. Відродження Донбасу: оцінка соціальноекономічних втрат і пріоритетні напрями державної політики [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http://www.nbuviar.gov.ua/images/nauk\\$mon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf](http://www.nbuviar.gov.ua/images/nauk$mon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf).

Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі : нац. доп. ; [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : НАН України, 2015. 363 с. 88 10. Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/>

Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері / І. В. Яковюк, Р. Р. Орловський // Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 264-277. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_28

ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ, ПОЛІТИКА ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДОДОМУ

Міграція з незалежної України триває з моменту отримання незалежності. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році, Україна стала свідком трьох значущих хвиль міграції, під час кожної з яких велика кількість громадян покинули країну.

Перша хвиля міграції відбулася після набуття Україною незалежності, коли залізний занавіс впав, дозволивши українцям виїжджати до країн заходу.

Друга хвиля міграції виникла внаслідок Революції Гідності та економічних труднощів, що спричинили збільшення міграції [Сов'як, 2020].

Остання, третя хвиля міграції, продовжує тривати і має свої корені з конфлікту на сході України, розпочатого неоімперським режимом на Росії, продовжаного з новим виявленням війни у 2022 році [Кількість мігрантів з України]. Кожна з цих хвиль має свої особливі причини та наслідки, і дослідження цих явищ допомагає краще розуміти вплив міграції на Україну та її суспільство, а також вдосконалювати політику повернення українців до України.

У 1991 році міграція мала більше політичний характер. Прикладом є масовий виїзд євреїв з України у перші роки незалежності, приблизно 48 000 тисяч етнічних євреїв переїхали до Ізраїлю [Лазебник]. Також важливо вказати, що неотримання об'єктивних гарантій стабільності та відсутність захисту прав власності, а також бажання об'єднатися з родичами в інших країнах, могли бути важливими факторами для рішення багатьох громадян покинути Україну.

Масштаб міграції під час першої хвилі був вражаючим. Станом на 1994 рік за межами України проживало 16 мільйонів українців. [Стало відомо, скільки українців виїхали] Проте Україна не була єдиною, яка зіткнулася з міграційною кризою; всі пострадянські держави мали тенденцію до зменшення населення.

Друга хвиля міграції з України, яка в основному мала економічний характер, є суттєвою в історії країни та вплинула на її розвиток і соціальну динаміку. Після Революції Гідності та підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом стало можливим введення безвізового режиму, що спростило виїзд громадян України за кордон без надмірної бюрократії. Посилення економічних труднощів та розвиненіший стан західних країн спонукали багатьох українців до пошуку заробітку за кордоном, і в результаті виник поняття "заробітчани". За даними на 2021 рік, кількість трудових мігрантів сягнула 1 мільйон 167 тисяч осіб, що становить зростання на 11% порівняно з 2019 роком. Починаючи з 2014 року, кожен рік кількість трудових мігрантів збільшувалася [Чисельність населення на 1 вересня 2013 р.].

Третя хвиля міграції в Україні виникла внаслідок військової агресії росії проти України, включаючи окупацію Донецької та Луганської областей. Під впливом цих подій близько 4.4 мільйонів українців опинилися в складній ситуації, знаходячись між двома державами, і вони стали стикатися з серйозними рішеннями щодо міграції. [Звіт: як після анексії порушують права людини в Криму] У той час вибір став неоднозначним, оскільки росія мала економічну привабливість, і пропаганда сприяла не на користь України. Велика кількість українців обрала

міграцію до росії. Значуща частина інформації про кількість мігрантів була прихована, і були використані методи пропаганди.

Анексія Криму росією призвела до серйозних гуманітарних проблем, включаючи важливі порушення прав людини та депортацію кримських татар. Зважаючи на те, що чисельність населення Криму становила приблизно 2,4 мільйона осіб, значна частина цього населення була піддана примусовим заходам, спрямованим на зміну їхнього громадянства. [Ясь, 2016]. Крім того, проукраїнське населення Криму було змушене покинути окуповану територію і зазнало примусового переселення.

Після початку повномасштабної війни між росією і Україною в 2022 році сталася найбільша еміграція до західних держав. Майже вся Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька, Харківська області стали вимушені мігрувати до західних держав. Подібні міграційні процеси відбулися й в інших областях України. [Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій] За даними Організації Об'єднаних Націй, кількість українських мігрантів, які перебувають за кордоном, становила 6,2 мільйона на кінець вересня 2023 року [Кількість мігрантів з України]. Ці явища мають важливе значення для подальших досліджень та розуміння впливу військового конфлікту на міграцію та гуманітарну ситуацію в Україні.

Розуміючи причини міграції з України в різні періоди історії, можна зробити висновки та розробити політику репатріації українців. Важливо враховувати різноманітні фактори, які спонукали українців до міграції на різних етапах, такі як політичні, економічні, соціокультурні та геополітичні.

На мою думку, оптимальним методом стимулювання повернення більшості мігрантів є фінансова підтримка. Важливо надавати цю підтримку індивідуально, враховуючи особливості кожної категорії мігрантів, таких як біженці, трудові мігранти, співвітчизники та інші. З цією метою можна розробити індивідуальні програми, які враховують їхні потреби та ситуацію. Далі, важливим кроком є надання підтримки під час процесу повернення. Ця підтримка повинна включати в себе соціальну та економічну допомогу, яка охоплює питання житла, працевлаштування, освіти та медичної допомоги для осіб, які повертаються.

Також можливо розглянути ідею програми надання грантів, наприклад, держава може гарантувати фінансову підтримку для відкриття малих підприємств. Враховуючи виклики, пов'язані з економічною ситуацією в Україні, можливо розглядати можливість спрощення податкового режиму для цих підприємств, але при цьому важливо забезпечити ефективний контроль, щоб уникнути зловживань та недобросовісних практик.

Важливими аспектами є наступне, реінтеграційні програми: розроблення та впровадження програм та заходів з метою успішної реінтеграції репатріантів в українське суспільство, включаючи підтримку в адаптації до нових умов. Психосоціальна підтримка: надання психосоціальної допомоги репатріантам, які можуть зіткнутися з труднощами при поверненні. Інформаційна робота: проведення інформаційних кампаній з метою інформування мігрантів про можливості повернення та підтримку, надану Україною.

Важливим є розуміння та вивчення причин міграції в різні періоди і проведення інформаційної роботи для інформування мігрантів про політику репатріації, яка б підтримувала тих, хто бажає повернутися в Україну.

Список літератури

Сов'як І. Чому українці їдуть на заробітки, хоч це може зламати їхнє життя [Архівовано 7 січня 2022 у Wayback Machine.], BBC, 18 липня 2020 URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53446483>

Кількість мігрантів з України може перевищити 2022 рік, НБУ пов'язує це з опалювальним сезоном, ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА, 3 ЛИСТОПАДА 2023, URL: [HTTPS://WWW.EPRAVDA.COM.UA/NEWS/2023/11/3/706217/#:~:TEXT=](https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/3/706217/#:~:TEXT=).

Лазебник С. Ю. та ін., Зарубіжні українці, Київ: Вид-во «Україна», 1991. "Четверта хвиля" так звана «заробітчанська» — розпочалася у 1990-х роках. Сьогодні можна говорити про початок нової хвилі еміграції уже з незалежної суверенної України. Архів оригіналу за 24 грудня 2014. Процитовано 24 грудня 2014.

Стало відомо, скільки українців виїхали на заробітки за кордон, Холдингова компанія 1+1, 02.12.21, URL: <https://www.unian.ua/society/stalo-vidomo-skilki-ukrajinciv-vijihali-na-zarobitki-za-kordon-novini-ukrajini-11629228.html>

Чисельність населення на 1 вересня 2013 року та середня чисельність за січень-серпень 2013 року, архів Ukrstat.

Звіт: як після анексії порушують права людини в Криму, BBC, 16 березня 2015, URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/03/150316_crimea_human_rights_freedom_house_vc

Скільки українців не повернуться з-за кордону і чим це загрожує Україні, BBC, 5 серпня 2023, URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c0be1y0lv80o>

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, URL: <https://minre.gov.ua/>

Ясь О.В. Еміграція українського населення [Архівовано 7 березня 2016 у Wayback Machine.] // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е Й. 672 с. : іл. ISBN 966-00-0610-1.

УДК 331.556.4

Смалійчук Ганна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
hanna.smaliichuk@kneu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9664-5134>

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ: КОНТЕКСТ ЗВОРотної МІГРАЦІЇ

Польща продемонструвала ефективність своєї інтеграційної політики, адже для біженців з України були створені умови для тривалого перебування в країні, включаючи доступ до ринку праці, освіти, системи охорони здоров'я та соціальних виплат.

Польський досвід інтеграції мігрантів потребує особливої уваги, адже окрім класичних інтеграційних заходів (наприклад, доступ до ринку праці, охорони здоров'я тощо), країна запроваджує спеціальні кроки, такі як «практики гостинності» [Spencer, Charsley, 2021] для воєнних мігрантів з України у сфері вищої освіти.

Ефекти інтеграції будуть найбільш ефективними, якщо приймаюча країна здійснює інтеграційну політику, яка дозволяє воєнним мігрантам стати активними учасниками приймаючого суспільства, а не просто пасивними одержувачами допомоги. Польський досвід свідчить, що інтеграція воєнних мігрантів відбувається переважно на місцевому рівні і матиме вирішальне значення в довгостроковому процесі інтеграції мігрантів.

Ефективно інтегровані мігранти - це потенційно високоефективні учасники зворотної міграції як носії соціального капіталу у контексті відбудови України. Учасники нових професійних мереж, носії нового досвіду, особи із здатністю до міжкультурних комунікацій та кардинально новими здібностями та вміннями. Саме тому не підлягає дискусії той факт, що державна міграційна політика України обов'язково має включати практико орієнтований блок щодо заходів, які будуть спрямовані на українських воєнних мігрантів, що повернуться до України.

Плани українських біженців дуже залежать від розвитку військової ситуації, і для багатьох з них Польща стане країною довгострокового проживання.

Воєнні мігранти частіше, ніж мігранти, які прибули до Польщі до 24 лютого 2022 р. розглядали своє перебування в Польщі як тимчасове. Лише чверть планувала залишитися в Польщі більше одного року або назавжди на момент проведення дослідження, тоді як серед мігрантів періоду до 24 лютого 2022 р. таких було майже 60% [Górny, Kaczmarczyk, 2023]. Частка тих, хто мав намір повернутися в Україну назавжди сягає 52% серед воєнних мігрантів без попереднього міграційного досвіду і 43% серед тих, хто має такий досвід.

Біженці від війни частіше, ніж мігранти розглядали своє перебування в Польщі як тимчасове. Лише чверть планувала залишитися в Польщі більше одного року або назавжди року або назавжди на момент проведення дослідження, тоді як серед мігрантів таких було майже 60% [Górny, Kaczmarczyk, 2023]. Важливо, що такий результат для мігрантів свідчить про зростання перманентності української міграції до Польщі порівняно з попередніми роками, особливо до російського вторгнення в Україну у 2014 році.

Враховуючи такі дані, критично необхідною є політична реакція України на повернення її громадян. Практика реалізації державної міграційної політики у контексті повернення воєнних мігрантів [Lesińska, 2013] має включати наступні кроки:

- визначення факторів, з якими стикаються українські воєнні мігранти, що повертаються, під час психосоціальної, культурної та ринкової реінтеграції в країні походження, розглядаючи також гендерні траєкторії повернення та зворотної міграції;
- аналіз та визначення динаміки міграційних траєкторій мігрантів як потенційних зворотних мігрантів;
- визначення стратегій трансферу на батьківщину фінансового, соціального та людського капіталу зворотних мігрантів;
- ідентифікація учасників зворотної міграції як нових акторів українського соціуму у перспективних умовах повоєнного відновлення;
- здійснення аналізу життєвих історій мігрантів, які повернулися з Польщі до України та визначення впливу досвіду роботи, набутого за кордоном на їхнє сприйняття стандартів зайнятості в цілому;
- здійснення оцінювання інституційних та структурних умов та можливостей актуалізації потенційних соціальних трансфертів зворотних мігрантів;
- розроблення надійних показників оцінювання сталості повернення, що сприятиме моніторингу впливу програм повернення та розробленню політики міграції повернення;
- розроблення програми реінтеграції мігрантів, яка передбачатиме психосоціальне, культурну та економічну реінтеграцію після повернення на Батьківщину;
- активізація співпраці із державними інституціями щодо надання пріоритету плану реінтеграції мігрантів.

Список літератури

Górny A., Kaczmarczyk P. Between Ukraine and Poland. Ukrainian migrants in Poland during the war. *CMRSpotlight*, 2(48). 2023. URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2023/02/Spotlight-FEBRUARY-2023.pdf> (дата звернення: 30.10.2023)

Lesińska M. The Dilemmas of Policy Towards Return Migration. The Case of Poland After the EU Accession. *Central and Eastern European Migration Review* 2(1): 77-90. 2013. URL: <http://ceemr.uw.edu.pl/content/dilemmas-policy-towards-return-migration-case-poland-after-eu-accession> (дата звернення: 09.11.2023)

Spencer S., Charsley, K. Reframing ‘integration’: acknowledging and addressing five core critiques. *CMS* 9 (18). 2021. URL: <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00226-4> (дата звернення: 08.11.2023)

УДК 331.5-053.81:351.84

Сорока Олександра,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Одеської національний економічний університет
aleksandra.80@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6982-1817>

ВОЛОНТЕРСТВО У КОНТЕКСТІ МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТУ РИНКУ ПРАЦІ

Молодь є найбільш перспективною і важливою складовою населення. Молодь завжди була і буде рушієм прогресу, і від неї значною мірою залежить наше майбутнє. Молоде покоління по праву вважається джерелом духовного та економічного потенціалу, а інтереси саме молоді стали важливою передумовою зміни орієнтації життя сучасного суспільства. Тому одним із першочергових завдань сучасної держави є підтримка соціальної активності молоді, особливо молодіжних ініціатив. У свою чергу волонтерські (волонтерські) організації не лише стають стабільним майданчиком для реалізації інтересів молоді, а й гарантують її розвиток як соціально-демографічної групи.

У сучасному світі волонтерство є важливою частиною успішного розвитку суспільства та має можливість сприяти вирішенню актуальних соціально-економічних проблем країни та покращенню якості життя людей. В Україні волонтерство з'явилося на початку 1990-х років, але його визнання тривало довго. А офіційно його визнали Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року, та закріпили у Законі України «Про волонтерську діяльність» (2011 рік). Законодавство у сфері волонтерства складається з Конституції України (254к/96-ВР), Законів України «Про соціальні послуги» (від 19.06.2003 р., № 966-IV), «Про волонтерську діяльність» (19 квітня 2011 р., N 3236-VI) й інших законів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і інших нормативно-правових актів [Енциклопедія, с. 124].

Для молодих людей волонтерська робота може стати початком кар'єри. Молоді люди зможуть отримати досвід спілкування з іншими, навчитися бути відповідальними та визначати свої подальші кроки. Участь молоді у волонтерській діяльності – це не лише весела та суспільно корисна діяльність, а й можливість дізнатися більше про роботу та прийняти кар'єрні рішення. Крім того, волонтерство може дати вам глибше розуміння ваших інтересів і кар'єрних цілей. Волонтерство дає можливість молодим людям отримати навички

та досвід, які стануть у нагоді при пошуку роботи. Значною мірою розвиваються «м'які» навички – комунікабельність, лідерство, робота в команді, організаторські здібності та інші необхідні якості. Волонтерство розширює список контактів молодої людини, що може бути корисним для надання порад, рекомендацій і навіть можливостей працевлаштування.

Саме по собі волонтерство є додатковим аргументом для роботодавців при прийнятті рішення про працевлаштування, оскільки говорить про соціальну відповідальність та громадянську позицію молодої людини. Багато роботодавців шукають ці якості в потенційних співробітниках. В іноземних компаніях запис у резюме про волонтерство є вагомим аргументом на користь кандидата. Ця практика також стає все більш популярною серед українських компаній. Адже якщо кандидат брав участь у волонтерській діяльності, можна бути впевненим у його активній життєвій позиції, позитивних людських якостях, любові до своєї справи. Такі працівники завжди цінні. Крім того, ви завжди отримуйте рекомендацію від координатора, що також є великим плюсом для працевлаштування. Вважаємо, що необхідно організувати молодіжну волонтерську роботу та налагодити довгостроковий механізм участі молоді в різноманітних громадських заходах.

Подібні ініціативи «знизу» виходять безпосередньо від молоді і мають підтримуватися обласною владою, керівництвом навчальних закладів та самими громадськими об'єднаннями. Важливу роль відіграє також обізнаність молоді щодо можливих шляхів участі в суспільному житті. Для підвищення обізнаності необхідно створити єдиний всеукраїнський інформаційний портал для оприлюднення даних про діяльність волонтерських об'єднань у сферах екологічної, соціальної, спортивної та професійної волонтерської діяльності. Посилення уваги ЗМІ та висвітлення волонтерської діяльності також сприятиме підвищенню суспільного інтересу до концепції *pro bono*. Позитивні інформаційні кампанії можуть вплинути на розуміння природи волонтерства та посилити патріотизм членів суспільства, в результаті чого сформується соціально відповідальні громадяни. Волонтерські ініціативи «зверху», тобто від органів державної влади, керівництва навчальних закладів, представників бізнесу, мають знайти своє відображення у визнанні волонтерства як виду самостійної зайнятості, здатного розвивати особисті, громадські та професійні навички. Під час діяльності волонтерського об'єднання перспектива отримати оплачувану посаду в організації, де працюють волонтери, буде важливим мотиваційним фактором для молоді до участі у волонтерській діяльності, оскільки питання працевлаштування є пріоритетними для молоді після закінчення навчання.

Щоб подолати проблеми, які гальмують розвиток волонтерства, необхідно також дотримуватися наступних рекомендацій. Перш за все, необхідно розширити обізнаність молоді щодо волонтерської діяльності в регіоні. Обов'язковою умовою має бути поширення інформації про результати волонтерської (волонтерської) діяльності. Важливість сприяння волонтерській діяльності серед молоді є надзвичайно важливою. Щоб збільшити залученість до волонтерства та волонтерського руху, вкрай необхідно подолати будь-які прогалини в знаннях щодо волонтерства. Крім того, важливо створити умови, які пробуджують особисту зацікавленість молоді у волонтерстві. Інструменти підвищення особистого інтересу можуть включати можливості навчання та професійного розвитку в рамках волонтерських організацій, а також мотиваційні сесії та особисту участь громадських діячів у волонтерській діяльності. Нарешті, для залучення осіб віком від 24 до 29 років необхідно розширювати та підтримувати волонтерську діяльність за межами навчальних закладів. Одним із способів досягти цього є співпраця з організаціями, де працюють молоді люди.

Після ретельного дослідження можна зробити висновок, що Україна має достатньо підстав для прийняття досліджуваних інституційних практик як додаткових заходів для сприяння зайнятості населення. Ці заходи спрямовані на пом'якшення диспропорцій на ринку праці для молоді в різних регіонах країни та є особливо актуальними з огляду на сучасні тенденції розвитку.

Список літератури

Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

УДК: 331.361:330.341.1

Тахтарова Клавдія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки праці,
Маріупольський державний університет
k.takhtarova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8670-3211>
Чернова Антоніна,
магістр спеціальності 051 «Економіка»
освітньої програми «УПЕП»
Маріупольський державний університет
antonina.chernova@mdu.in.ua

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ПОСТВОЄННОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Україна в останні роки активно вдосконалює свою систему освіти, враховуючи сучасні вимоги до навчального процесу. Специфічним напрямком у реформуванні є впровадження системи безперервного навчання, яке передбачає можливість навчання протягом усього життя. Це означає, що навчальні програми та можливості для саморозвитку стають доступними для всіх громадян, незалежно від віку та соціального статусу. Концепція навчання впродовж життя стала визначальним елементом у формулюванні Європейським Союзом стратегій щодо формування найбільш конкурентоспроможного і динамічного суспільства. Ця концепція базується на знаннях та є головною метою в розробці Європейської стратегії працевлаштування [Шатун, 2016].

Щодо видів до- та післядипломної освіти в Україні, у п. 1 ст.8 Закону України «Про освіту» зазначено: «Особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів» [Закон України «Про освіту»].

Держава активно впроваджує ініціативи, спрямовані на розвиток навичок та компетенцій, необхідних для ефективної участі у житті сучасного суспільства. Це може включати курси підвищення кваліфікації для освітян, медиків, державних службовців (створені цифрові курси у додатку Дія Освіта), онлайн-курси для дорослих, майстер-класи та тренінги. Додатково заклади вищої освіти також працюють над розробкою програм для безперервного навчання, щоб дати можливість здобувачам поглиблювати свої знання та набувати нові навички (soft skills) після закінчення основних навчальних програм. Усе це

сприяє створенню освітнього середовища, яке стимулює постійний розвиток та набуття нових знань протягом усього життя.

Україна має різноманітні ресурси для розвитку системи безперервного навчання, ключовими з яких є:

1. *Міністерство освіти і науки України*. Офіційний веб-портал МОН надає інформацію про політику у сфері освіти та навчання в Україні, оновлення, законодавчі акти та стратегії, пов'язані з розвитком системи навчання.

2. *Національна академія педагогічних наук України (НАПН)* – головний науковий центр у сфері педагогіки та освіти, що проводить дослідження та надає рекомендації для вдосконалення системи навчання.

3. *Проект «Нова українська школа» (НУШ)* - це ініціатива, спрямована на модернізацію української освіти. Її мета – змінити підхід до навчання, впроваджуючи сучасні методи та технології.

4. *Центр розвитку освіти «Крок у майбутнє»* – надає педагогам та освітянам можливості для професійного зростання та підвищення кваліфікації.

5. *Заклади вищої освіти (ЗВО) та освітні платформи*. ЗВО часто пропонують курси післядипломної освіти. Онлайн-платформи, такі як Coursera, EdX та Udemy, можуть надати доступ до різноманітних навчальних ресурсів.

6. *Грантові програми та проекти*, які фінансуються міжнародними організаціями чи громадськими ініціативами, підтримують проекти у сфері навчання.

7. *Дія.Освіта* – національна едьютеймент освітня платформа актуальних знань та навичок, де створено більше 200 освітніх продуктів з різних галузей знань (на теперішній час видано вже понад 2,5 мільйонів сертифікатів) [Дія. Освіта].

Сьогодні, в епоху швидкого технологічного розвитку та глобалізації, освіта стає все важливішою для досягнення успіху та конкурентоспроможності економічно активного населення. Проте Україна, як і багато інших країн, зіштовхується з численними проблемами у сфері безперервного навчання:

1. *Фінансування освіти*. Однією з основних проблем є недостатнє фінансування освіти в Україні. Низькі зарплати вчителів та викладачів, застаріле обладнання та обмежені можливості для студентів отримувати якісну освіту - це лише деякі наслідки недостатнього бюджету, виділеного на освіту.

2. *Відсутність доступу до якісної освіти в сільських районах*, які залишаються відсталими у плані доступу до якісної освіти. Багато шкіл та навчальних закладів страждають від відсутності сучасного обладнання та вчителів з високим рівнем кваліфікації, однією з причин цього є евакуація великої кількості спеціалістів за кордон.

3. *Відсутність актуальних навчальних програм*, які часто залишаються застарілими. Студенти не завжди отримують актуальні знання та навички, необхідні для ринку праці. Сьогодні не можна за термін навчання у 5–6 років підготувати особу до професійної діяльності на все життя. Щорічно оновлюється близько 5% теоретичних і 20% професійних знань. Застарівання знань фахівця, тобто зниження їх на 50%, унаслідок появи нової інформації, як стверджують дослідники з США, за багатьма професіями відбувається менш ніж за 5 років. Для нашої системи освіти потреба в оновленні знань виникає раніше, ніж закінчується навчання [Освіта протягом життя].

4. *Відсутність мотивації до самонавчання*. Безперервне навчання часто вимагає самостійності та мотивації. Українська система освіти недостатньо стимулює студентів та професіоналів до самонавчання та постійного розвитку.

5. *Потреба у зміні підходу.* Україна потребує системних змін у підході до традиційної та неформальної освіти. Це включає в себе збільшення інвестицій, модернізацію навчальних програм, підтримку освітян та студентів, а також боротьбу з корупцією.

Але не можна не враховувати численні виклики, що ставить перед нами війна в Україні, серед яких є і проблеми безперервного навчання: пошкодження навчальних установ, що ускладнює навчання; недоступність деяких районів для навчальних закладів через безпекові обмеження; евакуація населення, що призводить до перерв у навчанні та проблем з організацією процесу навчання в інших місцях; страждання населення від стресу, повітряних тривог, травм, відключення світла та інтернету; знищення або обмеження доступу до навчальних матеріалів, технічних засобів та інших ресурсів, необхідних для ефективного навчання, які впливають на доступ до освіти, особливо в зоні воєнних дій, та навіть призводять до припинення навчання та втрати навчальної динаміки.

Для вирішення цих проблем важливо спільними зусиллями працювати над відновленням освітнього процесу та наданням підтримки тим, хто постраждав внаслідок війни.

Тому Україна не припиняє свої зусилля у сфері безперервного навчання:

- продовжується навчання онлайн завдяки використанню відповідних платформ та веб-ресурсів;
- Уряд України спільно з міжнародними партнерами забезпечує можливість для громадян, які стали внутрішньо переміщеними особами, продовжувати навчання в інших регіонах країни;
- програми та проекти спрямовані на надання допомоги учням і студентам, які пережили стреси та травми;
- підтримка від міжнародних організацій та донорів для покращення умов навчання та реабілітації постраждалих від війни;
- пріоритетом стала інклюзивна освіта.

Україна показала стійкість і рішучість у розвитку системи безперервного навчання навіть у найскладніших умовах. Навчання залишається найкращим інструментом для підтримки майбутнього країни та поколінь, які забезпечать ринок праці щодо відбудови країни.

Отже, тенденціями розвитку системи безперервного навчання в Україні мають бути:

- Цифрові технології: зростання використання інформаційних технологій в освітній сфері, онлайн-курси та платформи для самонавчання.
- Активна реформа: удосконалення структури та функціонування освітньої системи, включаючи впровадження нових методів та підходів.
- Збалансований підхід: посилення важливості комбінування формальної, неформальної та інформальної освіти.
- Гнучкість: відкритість для різних вікових груп та можливість навчання протягом усього життя.
- Міжнародна співпраця: розширення міжнародних зв'язків та обміну досвідом з іншими країнами.
- Професійний розвиток: підвищення якості педагогічної підготовки та стимулювання вчителів до навчання та самовдосконалення.
- Адаптація до ринку праці: програми навчання мають максимально відповідати потребам сучасного ринку праці.
- Фінансування: збільшення інвестицій у освіту для підтримки розвитку безперервного навчання.

- Впровадження інновацій: сприяння інноваціям у навчальних програмах та методиках.
- Збільшення доступності: зменшення бар'єрів до отримання освіти для всіх верств населення.

Ці тенденції спрямовані на розвиток якісної та сучасної системи безперервного навчання в Україні, що сприятимуть освітньому та економічному розвитку країни. Як говорив Стівен Хокінг: «Навчання – це фактор, який визначає нашу здатність пристосовуватися до змін».

Список літератури

Шатун В. Т. Концепція навчання впродовж життя як визначальний елемент стратегії європейського союзу щодо формування конкурентоспроможного суспільства. *Наукові праці. Державне управління*, 2016. Вип. 269. Т. 281. С. 118-122.

Закон України «Про світу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n882>

Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка: Національний інститут стратегічних досліджень URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>

Дія. Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/>

УДК 331.5

Чувардинський Владислав,
здобувач наукового ступеня доктора філософії,
Маріупольський державний університет
v.chuvardynskyi@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7795-7957>

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

Останнім часом у науковій думці та у суспільстві загалом відбуваються дискусії щодо активного впровадження Штучного Інтелекту (ШІ), а також можливих наслідків у сфері заміщення робочих місць та доходів населення. До початку цього тисячоліття у науковій думці домінувала точка зору, згідно якій досягнення наукового прогресу можуть привести економіку до стану ефективності по Парето (зокрема, ситуація, за якої економічна система перебуває у рівновазі та зростання благополуччя одного економічного суб'єкта не призводить до зuboжіння іншого) [Моск, W.B.T. (2011), pp. 808–809].

Однак дослідження останнього десятиліття засвідчили неактуальність даної гіпотези та призвели до виникнення теорій, згідно яким деякі технології можуть зашкодити загальному благополуччю робітників [Acemoglu and Restrepo, 2018; Berg et al., 2018; Korinek and Stiglitz, 2019]. Саме тому перед науковцями та світовою спільнотою постає запитання, як можливо виокремити інновації, що мають позитивний ефект на продуктивність праці робітників, від інновацій, які можуть призвести до зниження середнього рівня ринкової заробітної платні. Однак проблемність даного питання полягає у неможливості якісно оцінити прямий вплив інновацій на загальний рівень попиту на робочу силу. На поточний момент часу, Штучний Інтелект (ШІ) став суттєвим фактором впливу на розвиток ринку праці, оскільки він може безпосередньо впливати на процеси працевлаштування, вимагати від працівників опанування нових навичок і призвести до автоматизації трудових функцій деяких професій.

Водночас важливо відзначити, що ШІ має як позитивні, так і негативні аспекти, і його впровадження потребує ретельного контролю з боку держави. Загалом, технологія Штучного Інтелекту (ШІ) використовується у задачах, пов'язаних з розпізнаванням зображень та

класифікацією. Крім того, технологія ШІ також впливає на спосіб прийняття рішень. Зокрема, Штучний інтелект може бути застосований для прогнозування роботи світлофорів, автономного керування автомобілем, виявлення захворювань, та навіть для створення картин (як у випадку з DALL-E і MidJourney). Серед переваг застосування Штучного Інтелекту варто виділити підвищення продуктивності праці, створення нових робочих місць та мінімізації помилок. Це може також сприяти зосередженню працівників на виконанні креативних та стратегічних завдань, що може підвищити задоволення від роботи.

Впровадження технології ШІ може також нести потенційні ризики та мати недоліки. Один із них – можлива втрата робочих місць через автоматизацію та роботизацію рутинних завдань. Також виникає проблема нерівності, оскільки доступ до ШІ можуть мати лише розвинені країни. Ризики безпеки стосуються можливості зловживання технологією для шахрайських дій, а етичні питання включають ризик ухвалення упереджених рішень, які можуть негативно впливати на певні групи людей.

Разом з тим, впровадження Штучного Інтелекту (ШІ) також може опосередковано впливати на рівень заробітної платні, залежно від компетенцій найманих працівників. Серед працівників з вищою освітою та високою кваліфікацією може спостерігатися підвищення попиту на робочі місця, пов'язані з операціями зі Штучним Інтелектом. Як приклад, робота з базами даних, програмуванням та машинним навчанням, що, у кінцевому результаті, може призвести до зростання рівня оплати праці працівників цієї групи.

У низькокваліфікованих працівників є можливість підвищити рівень оплати праці завдяки автоматизації секторів економіки у випадку підвищення кваліфікації з метою адаптації до нових вимог ринку праці. Проте для іншої частини цієї групи, яка може втратити свої робочі місця через автоматизацію, достатньо реальним може бути перехід до стану безробіття, з отримання допомоги від держави. Слід зауважити, що рівень цієї допомоги буде значно нижчим, ніж їхні попередні заробітні платні, що може призвести до звуження рівня їх споживання.

Тим не менш, впровадження технології Штучного Інтелекту (ШІ) вимагає відповідної підтримки працівників з боку держави. Серед заходів державної підтримки запровадження технологій Штучного Інтелекту доцільно визначити: збільшення інвестицій в освітні та навчальні програми для підвищення кваліфікації / перекваліфікації працівників, при роботі зі ШІ; підвищення ефективності системи соціального захисту для працівників, заміщених в результаті впровадження автоматизації (ШІ); сприяння дотриманню етичних та гендерних прав працівників, заміщених в результаті впровадження автоматизації (ШІ).

Таким чином, можна стверджувати, що технологія Штучного інтелекту (ШІ) трансформує ринок праці, створюючи нові можливості для зайнятості. З одного боку, це може призвести до переміщення робочих місць і збільшення економічної нерівності. Застосування ШІ потребує залучення висококваліфікованих працівників, і тому важливо, щоб працівники постійно підвищували свою кваліфікацію та оволодівали новими компетенціями, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку праці. Разом з тим, повинна посилюватися відповідальність держави та роботодавців перед суспільством за вирішення проблем і реалізацію можливостей, які надає Штучний Інтелект. Саме тому необхідно провести детальний аналіз переваг та мінімізувати можливі ризики при впровадженні технології ШІ.

Список літератури

Acemoglu, D. and Restrepo, P. (2018). The race between machine and man: Implications of technology for growth, factor shares and employment. *American Economic Review*, 108(6):1488–1542.

Berg, A., Buffie, E., and Zanna, F. (2018). Should we fear the robot revolution? *Journal of Monetary Economics*, 97:117–148.

Korinek, A. and Stiglitz, J. E. (2019). Artificial intelligence and its implications for income distribution and unemployment. In Agrawal, A., Gans, J., and Goldfarb, A., editors, *The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda*. NBER and University of Chicago Press.

Mock, W.B.T. (2011). Pareto Optimality. In: Chatterjee, D.K. (eds) *Encyclopedia of Global Justice*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9160-5_341

УДК 331.5.024.54

Щетініна Людмила,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
liudmyla.shchetinina@kneu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1519-0647>

ПОСТВОЄННІ ОРІЄНТИРИ ТА СУЧАСНІ НОВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ЗАЙНЯТІСТЮ

Вбите й понівечене мирне населення; зруйновані населені пункти та підприємства; психологічна напруга та відчай тих, хто має робочі місця та зайнятість. Все це позначилося на вітчизняному ринку праці. Країна втрачає високо компетентних працівників, робочі місця яких не відновлено, а адаптуватися до нових воєнних реалій не вдалося; які обрали захист територіальної цілісності України; отримали інвалідність або загинули в період проходження військової служби. Держава почала реагувати на ці виклики вже з 2014 року. Водночас, більшість змін в управлінні зайнятістю з'явилася протягом 2019-2022 років.

Поствоєнний ринок праці в Україні має **бути готовим до появи нових категорій населення**, які мають спільні ознаки та ризики, а отже, **потребують особливого інструментарію регулювання їх трудових відносин з роботодавцями**.

В ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» з'явилися такі категорії громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню: учасники бойових дій; особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення. Роботодавцю, який працевлаштовує учасника бойових дій строком не менше ніж на два роки, компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску за відповідну особу за місяць протягом 12 місяців (ст. 26 Закону України «Про зайнятість населення»). Працевлаштування особи, стосовно якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, дає право роботодавцю отримати компенсацію 50 відсотків фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати протягом шести місяців (ст. 26 Закону України «Про зайнятість населення»).

Ще однією категорією населення, поява якої пов'язана із воєнними діями на території України є внутрішньо переміщені особи. В ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» безробітним з числа внутрішньо переміщених осіб гарантується компенсація транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду, якщо це необхідно для працевлаштування. Роботодавцю, який працевлаштовує цю категорію осіб, компенсуються витрати на оплату їх праці та навчання. Також, якщо безробітні з числа

внутрішньо переміщених осіб відносяться до категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню (ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення») тривалість виплати компенсації витрат на оплату їх праці збільшується у два рази.

Особи, які були залучені до захисту Батьківщини або діяльність яких пов'язана з триманням «економічного фронту» у військовий час, можуть нести професійні та економічні втрати, втрати психологічного та/або фізичного характеру. Як наслідок, виникають проблеми з подальшим їх працевлаштуванням та гідною оплатою праці. Для **зменшення ризиків тривалої перерви у зайнятості таких осіб та надмірного зниження їх добробуту** в Законі України «Про зайнятість населення» передбачені заходи державного втручання.

У 2015 році було введено отримання ваучера тими особами, які потребують підвищення конкурентоспроможності (ст. 30 Закону України «Про зайнятість населення»), тобто певні категорії осіб отримали право на безоплатне навчання за власним вибором в межах десятикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У зв'язку з воєнними діями на території України серед категорій, які мають право на одноразове отримання ваучера, з'явилися: особи, звільнені з військової служби (крім військовослужбовців строкової служби) до досягнення ними пенсійного віку, за наявності вислуги не менше 10 років; особи, звільнені з військової служби після участі у проведенні антитерористичної операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; внутрішньо переміщені особи працездатного віку; особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення; особи, які у період дії воєнного стану в Україні отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання внаслідок військової агресії, перебуваючи безпосередньо в районах проведення воєнних (бойових) дій у разі наявності відповідних рекомендацій в індивідуальному реабілітаційному плані, незалежно від встановлення їм інвалідності.

Введення надзвичайного або воєнного стану може зумовлювати втрату працівниками частини заробітної плати внаслідок зупинення (скорочення) виробництва продукції, тобто посилюються ризики для «економічного фронту» в Україні. Для їх зменшення застрахованим особам виплачується допомога по частковому безробіттю, яка має компенсувати втрати заробітної плати. Її розмір не може перевищувати 50% мінімальної заробітної (ст. 47 Закону України «Про зайнятість населення») [Закон України «Про зайнятість населення»].

Отже, новації у нормативно-правовій базі з причин військової агресії російської Федерації є передумовою адаптації вітчизняного ринку праці до наслідків воєнного стану та забезпечення його поствоєнної стадії розвитку.

Список літератури

Закон України «Про зайнятість населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (Дата звернення: 13.11.2023).

XI. ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

УДК 338.23

Балабанова Наталя,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет
n.balabanova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4391-3451>

НАПРЯМИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

Тривала війна з росією змусила перевести економіку України в режим воєнного функціонування і до того ж з великою кількістю обмежень, які в свою чергу вже негативно впливають на розвиток нашої країни. Саме тому наразі так важливо замислитися над можливістю переведення національної економіки в режим відновлення, базуючись на якісному та реалістичному досвіді країн світу у стратегуванні повоєнної відбудови. Доречним є дослідження такого досвіду не лише провідних країн Європейського Союзу, але й врахування позитивного досвіду деяких азійських країн, зокрема таких як Японія, Сінгапур, Гонконг тощо. Очевидним є і той факт, що повоєнне відновлення національної економіки спиратиметься на підтримку міжнародних фінансових інституцій та фондів (до того ж як державних, так і приватних). При цьому варто констатувати і очевидну готовність світової спільноти до консолідації допомоги шляхом створення спільних, ефективних та дієвих механізмів для відновлення національної української інфраструктури, інституційної модернізації та її економічної трансформації [1, с. 121-134].

Говорячи про процеси повоєнного відновлення України, не можна не згадати масштаби колосальних збитків, які і надалі наносяться економіці нашої країни. Такі збитки мають конкретний кількісний вимір, до того ж, ВВП України наразі знаходиться у прямій залежності від лінії фронту. Відтак, Світовий банк у своїх прогнозах вказує на критичний рівень падіння ВВП в Україні на 45,1 відсоток. За даними всемірно відомого видання FORBES лише за перший місяць воєнних дій національна економіка втратила більш ніж 50 відсотків середньорічного ВВП, близько 30 відсотків підприємств повністю зупинили свою діяльність, а 45 відсотків – скоротили виробництво. За результатами дослідження Київської школи економіки визначено, що прямі та опосередковані втрати економіки нашої країни від війни становлять загалом 235 мільярдів доларів [1, 3, 4].

Без сумнівів, наразі, наша країна стоїть на шляху до значних змін і має унікальний шанс на повне перезавантаження соціально-економічної, політичної, правової та культурної сфер. Таке оновлення буде більш швидким та ефективним за умови повного та всебічного дослідження позитивного досвіду повоєнної відбудови провідних країн світу, а також імплементації такого у стратегію повоєнного відновлення України.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє визначити, що будь-яка країна, перед якою постало завдання з повоєнного відновлення, проходить декілька важливих етапів на шляху до подолання проблем, породжених військовими діями, а саме:

1. підготовка до масштабних змін, який включає в себе мінімізацію збитків, завданих війною, релокацію бізнесу, систематизацію накопичених даних тощо;

2. відновлення критичної інфраструктури – відновлення електромереж, доріг, залізничного сполучення, відбудова лікарень, шкіл, будівництво тимчасового житла та залучення великої кількості міжнародної гуманітарної допомоги;

3. відновлення економічної системи країни, що супроводжується створенням робочих місць, постійних джерел генерування доходів, новітні підходи до урбаністики, гармонізація національного та європейського законодавства з акцентом на антикорупційну політику тощо;

4. стабільне економічне зростання, яке відобразатиметься у програмах підтримки та розвитку підприємництва шляхом стимулюючої регуляторної та податкової політики [1, с.124].

Кожна країна має свій унікальний досвід у повосній відбудові. Стратегія відновлення економічної сфери має бути соціально орієнтовною та носити комплексний та багатогранний підхід. Позитивний світовий досвід доводить необхідність та важливість розробки унікальної покрової та виваженої стратегії повосньої відбудови країни. Запозичення вдалого досвіду економічно розвинених країн є одним із важливих кроків у відновленні нашої країни після перемоги. При цьому слід акцентувати увагу на тому, що несвідоме запозичення та копіювання стратегій повосньої відбудови є недоцільним, а світовий досвід має бути імплементований з урахуванням національних особливостей нашої країни.

Список літератури

Бородіна О. А., Ляшенко В. І. Повоснне відновлення економіки:світовий досвід та спроба його адаптації для України. *Вісник економічної науки України*. №1. 2022. С. 121-134

Дука А. П., Старченко Г. В. Світовий досвід повоснього відновлення економіки: уроки для України. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління №6. 2022. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_6_2022

Площа окупованої України, втрати російської техніки та 17 діб столичних тривог. Вісім фактів про три місяці війни від Forbes. Інфографіка. URL: <https://forbes.ua/inside/ploshcha-okupovanoi-ukraini-vtra-ti-rosiyskoi-tekhniki-ta-17-dib-stolich-nikh-trivog-10-faktiv-pro-tri-misyatsi-viyeni-vid-forbes-infografika-24052022-6167>

Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf.

Булатова Олена,
доктор економічних наук, професор,
перший проректор
Маріупольський державний університет
o.bulatova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7938-7874>
Вишняков Олександр
аспірант
Маріупольський державний університет
o.vyshniakov@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0009-0008-1350-057X>

МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА СИСТЕМА: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Операційна система міжнародної гуманітарної системи постійно ускладнюється, що пов'язано, перш за все із зростанням гуманітарних потреб у світі. У період з 2011 по 2020 рік кількість людей, які отримали допомогу, зросла на 59 мільйонів, протягом 2021-2022 рр. їх кількість знову зросла на 74 мільйони [1]. Такий експоненціальний характер зростання пов'язаний із погіршенням кліматичних змін, поширенням конфліктів, криз, пандемій. За прогнозними оцінками до 2026 року міжнародна гуманітарна система буде спроможна задовольнити лише частину гуманітарних проблем через ресурсні обмеження з одного боку, та подальше загострення глобальних викликів – з іншого, серед яких особливо слід відзначити наступні: погіршення кліматичної кризи, повільне економічне зростання, поглиблення асиметрії та нерівностей, зростання нестабільності та поширення конфліктів, пандемії та спалахи захворювань, а також подальшу фрагментацію геополітичного ландшафту світової економіки.

Ситуація ускладнюється тим, що в умовах невизначеності кризи створюються частіше, вразливість посилюється, відповідно, ще більша кількість людей будуть потребувати гуманітарної допомоги на місцевому, національному та міжнародному рівні.

Відповідно до Global Humanitarian Overview 2023, кількість людей, що потребують відповідної гуманітарної підтримки становить 365 млн. осіб (станом на жовтень 2023 року) на суму близько 56 млрд. долл. Це максимальні обсяги, які зафіксовано за останні тридцять років спостережень та моніторингу гуманітарної підтримки в світі.

Розрив між фінансовими потребами та ресурсами наразі становить 41 мільярд доларів [2.с.3], як наслідок, виникає надскладне питання вибору – кому саме допомогти, маючи обмежене доступне фінансування.

Протягом двох останніх десятиліть кількість вимушених переміщень продовжує зростати в усьому світі. До середини 2022 року загальна кількість вимушено переміщених осіб у всьому світі зросла приблизно до 103 мільйонів (рис.1).

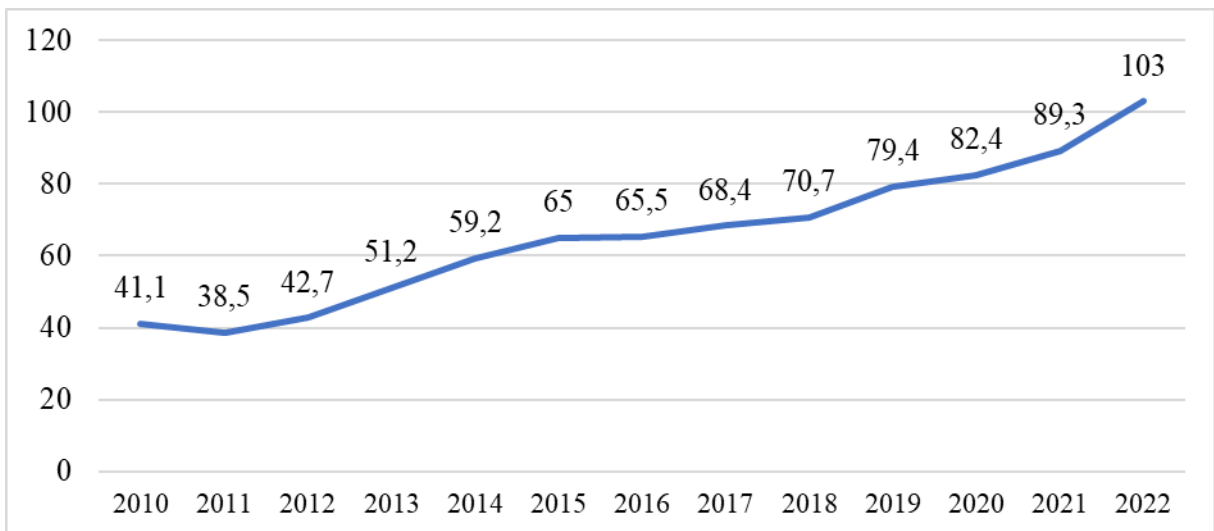

Рис.1. Динаміка кількості ВПО в світі, млн.осіб

Джерело: [2]

Стрімке зростання кількості вимушених переселенців пов'язано із війною РФ в Україні, що почалась у 2014 році із анексії Криму та окупації частини території Донецької та Луганської областей. Війна спричинила на світовій мапі нові потоки вимушеної міграції, масштаби якої вибухнули після 24 лютого 2022 року. Якщо до 24.02.2022 року міграція населення мала переважно внутрішній характер (кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становило близько 1,5 млн.осіб), то з початком відкритої фази війни кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 5,9 мільйонів [3]. За даними Міжнародної організації з міграції станом на 25 вересня 2023 року в Україні кількість ВПО оцінюється в 3,7 млн.осіб, за кордон виїхало понад 6,2 млн.українців. Визволення частини українських територій надало можливість 22% переселенців повернутись з-за кордону [4].

Найгострішим наслідком військової російської агресії стала гуманітарна криза, яка торкнулася мільйонів пересічних українців та спричинила найбільші міграційні потоки біженців та переселенців. Існуюча система оперативної гуманітарної допомоги, якої вкрай потребують українські переселенці, виявила певні проблеми у наданні гуманітарної допомоги. За даними МЗС України, лише через Європейський механізм цивільного захисту (EUCPM) за весь час повномасштабного вторгнення в Україну надійшло понад 43 тис. тонн гуманітарної допомоги. Війна змусила появу в Україні нових міжнародних благодійних організацій і фондів. Проте, згідно з результатами дослідження (проведеного Humanitarian Outcomes у травні 2022 року на замовлення Центру гуманітарних інновацій Великої Британії за підтримки Міністерства закордонних справ у справах Співдружності та розвитку Великої Британії), міжнародні гуманітарні організації, які були вже працюючи в Україні на початку активної фази війни, показали недостатню підготовленість і неефективне планування. Незважаючи на залучення значних сум грошей, міжнародні організації не змогли забезпечити швидке вливання ресурсів для зміцнення та розширення існуючих місцевих інструментів реагування. Навіть після трьох місяців війни більшість грошей міжнародних організацій залишалася невикористаною. Усе це актуалізує критичний аналіз існуючої системи гуманітарної допомоги та розробку рекомендацій щодо формування багаторівневої системи гуманітарної допомоги.

Відповідно до Стратегічного плану на 2023-2026 рр Управління ООН з координації гуманітарних питань (OCHA's Strategic Plan 2023-2026: Transforming Humanitarian

Coordination)[1] визначено шість пріоритетів трансформації координації гуманітарної допомоги:

- Послідовне гуманітарне реагування, що сприяє стійкості громади та досягненню конкретних результатів захисту людей,
  - Системне та передбачуване лідерство щодо доступу
  - Рішення для тривалого внутрішнього переміщення
  - Інклюзивне гуманітарне реагування
  - Гуманітарне фінансування, що впливатиме на життя людей
  - Стратегічний аналіз ризиків і тенденцій для адаптації до мінливого ландшафту
- Зазначені пріоритети не відображають усіх питань, які потребують вдосконалення, а визначають ті напрями роботи, що потребують трансформацій.

Список літератури

1. OCHA (2023)a. OCHA's Strategic Plan 2023-2026: Transforming Humanitarian Coordination
2. OCHA (2023)b. Global Humanitarian Overview, October Update (Snapshot as of 31 October 2023)
3. IOM (2022)a. Ukraine Returns Report (25 November – 5 December, 2022).
4. IOM (2023)b. Conditions Of Return Assessment Round 4 Factsheet (2023).

УДК 321.304

Грідіна Ірина,
докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет
i.gridina@mdu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3398-7708>

Осіпова Злата
аспірантка кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет
z.osipova@mdu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0007-7688-1747>

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ГУМОРОМ: ЯК СМІХОВА КУЛЬТУРА ПЕРЕМАГАЄ РОСІЙСЬКІ НАРАТИВИ

Відомий історик Тімоті Снайдер називає російсько-українську війну останньою колоніальною війною в Європі, бо Росія веде себе як імперія, яка прагне витіснити, домінувати та експлуатувати свою колонію [1].

Століттями український народ намагався відвоювати свою незалежність за часів Мазепи, Петлюри, Скоропадського, і ці спроби зазнавали невдачі. Радянське минуле виявилось найпідступнішою колоніальною спадщиною, якою й дотепер просякнуті чисельні наративи ментального простору пересічних громадян. В УРСР за формальним статусом національно-державної української мови та культури ховалася реальна політика позбавлення українців національної пам'яті та ліквідація українського культурного простору. Знищення української ідентичності стратегічна мета російського керівництва під час російсько-української війни. Семантичну війну російські стратеги вважають найвищим рівнем війни: «семантична війна - це війна за право давати явищам свої імена» [6]. Недарма на тимчасово окупованих територіях

перейменовують вулиці, вивозять музейні експонати, вбивають українських письменників (розстріляний на Харківщині Володимир Вакуленко, вбита під час ракетної атаки в Краматорську Вікторія Амеліна, вбитий на фронті поет Гліб Бабіч та інші). Для музею ім. Григорія Сковороди на Харківщині теж знайшлася окрема ракета³, бо війна в сучасному медійному світі – це війна наративів, семантична війна. І в цій семантичній війні сміхова культура українців, гумор як ніколи раніше відіграють роль деконструктора російських наративів [5]. Використання нетрадиційних засобів ведення війни дослідник пропаганди Пітер Померанцев описує терміном *wearonization* (перетворення на зброю) [9]. Гумор стає цим засобом завдяки своїм функціям:

- епістеміологічній – гумор є засобом збереження і передачі соціальної інформації;
- ідентифікаційній – за допомогою гумору особистість ідентифікує себе за концептом «ми-вони»;
- ідеологічній – гумор є засобом збереження і передачі цінностей;
- емотивній – гумор каналізує рефлексію суспільства та надає моральну підтримку.

Але за століття панування російсько-радянської (і знов російської) культурної експансії український гумор був явищем, найпотужніше «окупованим» «старшим братом». І тільки зараз, на дев'ятому році російсько-української війни, майже деколонізувався від російського центру, щоб стати зброєю, яка дозволить українцям не тільки вижити у цьому довгому протистоянні, але остаточно перемогти імперський диктат російських наративів.

Історія українського гумору налічує багато століть, від знаменитого листа запорожців турецькому султану до сатирично гумористичного журналу «Шершень», серед авторів якого були Іван Франко, Леся Українка, Іван Нечуй-Левицький та багато інших відомих письменників. У літературі український гумор лунав сатирою Івана Вишенського, Григорія Сковороди, Івана Котляревського та Остапа Вишні. Гумор, як носій цінностей українського народу, уособлював прагнення суспільства до свободи слова і волевиявлення, демонструючи ставлення до влади.

Зі здобуттям незалежності у 1991 році на українському телебаченні повільно починають розвиватися власні гумористичні шоу, неафілійовані з Росією, але в етері вони виходять російською мовою: «Каламбур», «Джентльмен-шоу», що свідчить про їх орієнтацію на широку російськомовну аудиторію. Переломними для української гумористичної культури стають «Шоу довгоносиків», яке виходило з 1996 по 1999 рік (пізніше фразою «шоу довгоносиків» стали називати безглузді або комічні події в українській політиці) та скетч-шоу Андрія Данилка в образі провідниці Верки Сердючки, в яких персонажі вперше починають говорити українською. Але російські наративи, російська мова там присутні, а українськість є меншовартісною: персонаж Андрія Данилка і артисти «Шоу довгоносиків» часто-густо користуються суржиком. З одного боку, це стає кроком до українізації національного гумору,

---

³ За даними Міністерство культури та інформаційної політики станом на 25 червня 2023 р., за даними обласних військових адміністрацій, зафіксовано пошкодження або руйнування понад 664 об'єктів культурної спадщини, без урахування об'єктів культурної інфраструктури, таких як бібліотеки або інші заклади, що розміщувалися в сучасних будівлях. Із 664 пошкоджених об'єктів культурної спадщини – пам'ятки архітектури – 211 об'єктів, архітектури і містобудування – 186, історії – 179, історії монументального мистецтва – 18, містобудування і монументального мистецтва – 17, археології – 16 (МКІП продовжує фіксувати пошкодження та руйнування об'єктів культурної спадщини внаслідок російської агресії. *Міністерство культури та інформаційної політики України*, 19 липня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-prodovzhuiefiksuvaty-poshkozhdzhennia-ta-ruinuvannia-objektiv-kulturnoi-spadshchyny-vnaslidok-rosiiskoi-ahresii> (дата звернення: 21.11.2023)

а з іншого, створює стереотипний образ персонажів «недалеких», маргіналізованих та неосвічених.

Прикладом «шароварного» гумору був і проєкт «Кролики» – український комічний дует 90-х років, де персонаж Володимира Мойсеєнко розмовляв російською, частіше граючи інтелігента, а персонаж Володимира Данильця послуговувався суржигом, уособлюючи менш розумних і культурних персонажів. Для глядачів старшого покоління дует викликав алузії з радянським – Штепселем і Тарапунькою і, власне, виконував ту ж саму функцію – ілюзію національного у наративі меншовартісного. Не дивно, що зараз В. Мойсеєнко та В. Данілець підтримують агресію росії.

Для українського коміка часів незалежної України єдиною можливістю потрапити на «великі екрани», а такими позиціонували себе на пострадянському просторі саме російські, був виключно російськомовний «КВН», формально - креатура О. Маслякова, а фактично – масштабний проєкт «русского мира».

Сучасний стендап комік Василь Байдак згадує, що для того, аби потрапити до Вищої Ліги, необхідно було пройти декілька етапів місцевого «КВН», участь в яких була платною, а гроші централізовано надходили до Москви. Більш того, якщо ти хочеш виступати українською, то вхід до Вищої Ліги було закрито, або ти маєш грати «недолугих» національних персонажів [2]. Українська команда КВН «Бомба», Млинів, яка стала переможцем Вищої української ліги «КВН» у 2010 році, для виступу у Вищій Лізі «КВН» у Москві переключила свій виступ з української на російську, та усе одне не отримала підтримки та симпатії російських глядачів. Інтерпретація гумору, як жодне інше культурне явище вимагає «спільних знань» і чітко ідентифікує «своїх» і «чужих».

Початок повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року став для населення України соціальним шоком, підсиленням трагічним та жахливим перебігом подій перших днів війни. Але вже за декілька днів український прикордонник, автор фрази «Русский военный корабль – иди нах...» у відповідь на пропозицію російських окупантів скласти зброю, став героєм нового українського героїчного епосу. «Привид Києва», який захищав небо столиці, літня киянка, яка збила ворожий дрон банкою консервації, неназвані роми, які вкрали трактор, відважні херсонці, які без страху лягали під ворожі танки, конотопські відьми, які погрожували загарбникам проблемами з чоловічою потенцією – створили потужні міфи, що підтримали національний дух, консолідували суспільство та мали неабиякий терапевтичний ефект, бо дали вихід злості, страху, гніву та іншим негативним емоціям.

Саме з цього часу починається деколонізація українського гумору, де мова і контекст – це індикатори друга або ворога. Починається розквіт українського стендапу, де коміки, з одного боку, діляться своїм досвідом і емоціями, пережитими через війну, а з іншого збирають гроші на допомогу ЗСУ. Тут гумор стає зброєю в самому прямому сенсі слова. Стендап — це комедія спостереження, найчастіше сольне, рідше спільне гумористичне шоу на актуальні побутові, політичні чи соціальні теми перед живою публікою. Це авторський гумор, часто про життя самого коміка або його близьких, за допомогою якого іронічно і саркастично розкривається різна проблематика, близька аудиторії. Розквіт стендапу на тлі громадянських рухів пояснюється вже згаданою вище можливістю гумору транслювати суспільні цінності. Тому не дивно, що з початком повномасштабної війни український стендап набув такої популярності і має постійно зростаючу аудиторію. «Підпільний стендап» – найбільший стендап-проєкт України, в якому зібрані кращі українські коміки, майже втричі наростив свою аудиторію на ЮТуб з 80 000 глядачів до лютого 2022 року до 211 тисяч на сьогодні [7].

Повномасштабне вторгнення викинуло з національного інфополя російських коміків відомого каналу ТНТ, замінивши на власні «Підпільний Стендап», головні зірки якого Сергій Ліпко, Настя Зухвала, Василь Байдак та Антон Тимошенко та «STAND UP Battle Club», де виступають Вадим Дзюнько, Богдан Вахнич та Олександр Дмитрович, а також багато інших менш масштабних проєктів. Причому український стендап виходить на Ютуб, незалежному майданчику, де прибуток залежить від кількості переглядів та реклами, а російський стендап на телеканалі «ТНТ» фінансується корпорацією «Газпром», більше половини акцій якої належить російській владі. Тому не дивно, що виступи російських коміків є частиною стратегічної комунікації держави, де порівнюється російський істеблішмент і американський, російські та західні цінності (сімейні проти ЛГБТ) тощо.

Одним з прикладів подібної стратегічної комунікації є також популярний у минулому гуморист Михаїл Задорнов, скетчі якого фокусувалися на висміюванні та принижуванні інших народів, зокрема американців. Тут межа між гумором і політикою нівелюється, адже саме цей гуморист підтримав агресію РФ щодо України й не гребував не лише висміюванням Євромайдану, але й жаратми щодо збитого росіянами літака МН17 [8].

Але українці більше не сміються з М. Галусяна і М. Задорнова, вони сміються з російських окупантів, які крадуть єнотів або дивуються унітазам в українських селах. Гумор, деколонізований від російського впливу, стає інструментом кенселінгу окупантів, допомагаючи українцям каналізувати напругу, злість та страх, і навіть погрози ядерною зброєю викликають сміх та плани піти на Щєкавицю. Поранених українських військових в Одесі «лікує» гумором театр «Маски» [3], а в окупованому Донецьку партизани розвішують листівки з цитатами Лесі Українки: «Щоб не плакати, я сміялась. Змагаємось за нове життя» [4]. Бо український деколонізований гумор – це зброя, на поставки якої не потрібно чекати.

Список літератури

1. Бендас К. Тімоті Снайдер: Війна Росії проти України - це колоніальна війна. Інтерв'ю. *Lithuanian National Radio and Television*. 2023, 20 листопада. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2128428/timoti-snaider-viina-rosiyi-proti-ukrayini-tse-kolonial-na-viina> (дата звернення: 21.11.2023)
2. Василь Байдак: про український стендап, терапевтичну силу гумору, комедію спостережень та КВН як інструмент русифікації. *Acast*. 2023, 23 січня. URL: <https://shows.acast.com/podcast-pomizh/episodes/8> (дата звернення: 20.11.2023)
3. Волкова К. "Висмикнути людину з війни": в Одесі волонтери спільно з театром влаштовують пораненим військовим безплатні вистави. *Суспільне. Новини*. 2023, 20 листопада. URL: https://suspilne.media/621467-vismiknuti-ludinu-z-vijni-v-odesi-volonteri-spilno-z-teatrom-vlastovuut-poranim-vijskovim-bezplatni-vistavi/?utm_source=telegram&utm_medium=ps (дата звернення: 21.11.2023)
4. Леся Українка на вулицях окупованого Донецька. *Громада Схід*. 2023, 9 листопада. URL: <https://www.facebook.com/100063672995309/posts/825760859556340/?mibextid=I6gGtw> (дата звернення: 20.11.2023)
5. Пекар В. Агресор насипає нам свої сенси й наративи, а вони просто горять, як колона російських бензовозів. *Високий замок*. 2022, 1 березня. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/453373-ahresor-nasypaie-nam-svoi-sensy-i-naratyvy-a-vony-prosto-horiat-ia-kolona-rosiiskykh-benzovoziv> (дата звернення: 20.11.2023)
6. Пекар В. Перемога України. Коли? Локальна історія. 2022, 19 вересня. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/valerii-pekara/> (дата звернення: 20.11.2023)

7. Підпільний стендап. URL: <https://www.youtube.com/@UndergroundStandUp> (дата звернення: 20.11.2023)

8. Розкладай І. У посттоталітарному суспільстві роль анекдоту має складнішу природу й коріння. *Детектор Медіа*. 2018, 7 грудня. URL: <https://detector.media/blogs/article/143183/2018-12-07-u-posttotalitarnomu-suspilstvi-rol-anekdotu-maie-skladnishu-pryrodu-y-korinnya/> (дата звернення: 20.11.2023)

9. For democracies to beat dictatorships, we need technology already used in elections or advertising. *Interview with Peter Pomerantsev by Ukrinform*. 2023, 9 листопада. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=y71o8XQdYWw> (дата звернення: 20.11.2023).

УДК 339.92

Єрохіна Діна,
аспірантка II року навчання спеціальності 051 Економіка
Маріупольський державний університет
dinarij02@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1556-9879>

АКТИВІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується посиленням ролі процесів глобалізації та регіоналізації, а також нестійким розвитком економіки у світі. Все частіше відбуваються зміни структури світового господарства, які призводять до розвитку нових інститутів у сфері регулювання відносин. Так, створення багатьох міжнародних організацій обумовлено запобіганням і врегулюванням міжнародних конфліктів, а також причин щодо їх усунення. У зв'язку із великою різноманітністю існуючих міжнародних організацій та їх посиленою роллю на розвиток економіки країни, вибір теми дослідження є доцільним та своєчасним.

Для України співробітництво з міжнародними організаціями у сфері безпеки тісно переплітається з іншими аспектами зовнішньої політики. Зокрема це стосується процесів європейської інтеграції, реформування системи відносин з країнами СНД, активізації взаємодії з країнами ГУАМ та ОЧЕС щодо підтримки безпеки у регіоні. У цьому контексті слід враховувати фокусування на європейському напрямі співробітництва, а також новий рівень взаємодії з ЄС, НАТО та США.

Україна і до останніх років мала достатньо розгалужену систему відносин з міжнародними організаціями, у тому числі у сфері безпеки і оборони. Однак відомі події змінили значущість зовнішнього співробітництва, вимагаючи переходу на новий етап. Для цього слід враховувати головні проблеми, які уповільнюють і зменшують результативність взаємодії з міжнародними організаціями, а саме: політична нестабільність, недосконалість законодавчо-правової бази, низькі темпи внутрішніх реформ та ін. Враховуючи відповідність співробітництва з міжнародними організаціями потребам України, є потрібним посилення уваги до цієї сфери зовнішньої політики та пришвидшення змін всередині країни [1]. Відомо, що сучасні міжнародні відносини характеризуються постійним розширенням сфер взаємодії держав, тому всі нові відносини чи їх форми стають об'єктом міжнародно-правового регулювання. Однією з таких, порівняно нових організаційно-правових форм, є діяльність міжнародних організацій, які є основною інституціональною формою співробітництва держав у міжнародному або глобальному базисі, а також виступають організатором міждержавного

спілкування в процесі глобальної економічної інтеграції. Виділимо головні, на нашу думку, тлумачення авторів терміну «міжнародна організація»

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на підставі певних правил та процедур і діяльність яких виходить за межі національних кордонів. Особливістю міжнародних організацій як суб'єктів сучасної глобальної економіки є те, що вони, поряд з державними органами, є її регуляторами. Але на відміну від державних органів, міжнародні організації виконують регулюючі функції на наднаціональному рівні. Як регулятори міжнародні організації мають значний вплив на розвиток і спрямованість світової економіки, оскільки вони залучають в упорядкований процес чимало держав [2].

Зауважимо, що одна організація може підходити відразу під кілька критеріїв.

Варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку світових господарських відносин, науково-технічна революція перетворила більшість національних та регіональних проблем у проблеми глобального масштабу, чим і зумовлено зростання ролі міжнародних організацій у регулюванні світових господарських зв'язків [3]. До головних цілей та функцій міжнародних організацій належать:

- 1) вивчення та застосування заходів вирішення найважливіших проблем міжнародних економічних відносин;
- 2) забезпечення стабілізації валют;
- 3) сприяння усуненню торговельних бар'єрів і забезпечення широкого товарообміну між державами;
- 4) виділення коштів на додаток до приватного капіталу для надання допомоги технологічному та економічному прогресу;
- 5) стимулювання покращання умов праці і трудових відносин;
- 6) прийняття резолюції і рекомендацій з регулювання світових господарських зв'язків.

Слід відмітити особливу роль міжнародних організацій у формуванні міжнародних стратегій економічного розвитку. При цьому на кожному етапі формування стратегії розвитку світової економіки значний вплив здійснювали Світова організація торгівлі, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Всесвітня організація інтелектуальної власності.

Таким чином, створення міжнародних організацій є об'єктивним наслідком процесу розвитку світового суспільства. Серед чинників, що ведуть до їх виникнення є: міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, політичні стосунки між країнами та глобалізація міжнародних відносин.

Зростання ролі міжнародних організацій у регулюванні світових господарських зв'язків зумовлено тим, що більшість національних та регіональних проблем перетворилися у проблеми глобального масштабу.

Діяльність міжнародних організацій дуже важлива для нашої країни, адже завдяки цьому можливо вирішити багато питань економічного, політичного, екологічного та управлінського характеру.

Список літератури

Дятлова В.В., Петрик І.В., Попов А.Д. Міжнародні організації: особливості діяльності та вплив на розвиток України. Актуальні проблеми економіки та управління: зовнішньоекономічні, інноваційні та фінансові аспекти: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу (м. Маріуполь, 22 травня 2019 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 47-56.

Дятлова В.В., Петрик І.В., Калиниченко К.Ф. Роль міжнародних організацій в інноваційному розвитку економіки України. Сучасні проблеми глобалізаційних процесів в світовій економіці: матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2019 р.). Київ: НАУ, 2019. С. 75-78.

Єрохіна Д.О., Рибалко К.О., Горковенко Д.О. Діяльність міжнародних організацій: особливості їх ролі та функціональності Соціально-економічні проблеми сучасності: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Маріуполь, 31 трав. 2020 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2020. С. 75-79.

УДК 338.1

Захарова Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет
o.zakharova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8718-0205>

ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН

Глобальні ризики сучасного світового розвитку та військова агресія російської федерації зумовили виникнення та посилення нових викликів для національної безпеки України, у тому числі її економічної складової. Це в свою чергу зумовлює необхідність створення дієвої та ефективної системи управління ризиками безпеки, ключовим елементом якої виступає система оцінювання ризиків безпеки, зокрема безпеки соціально-економічного розвитку. Ризик-орієнтований підхід, який передбачає комплексний аналіз та прогнозування наслідків впливу можливих негативних подій в різних сферах соціально-економічного життя, є найбільш доцільним в системі забезпечення економічної безпеки та стійкості соціально-економічного розвитку, бо в умовах посилення нестабільності та інтенсифікації загроз різного характеру дозволяє прораховувати можливі сценарії розвитку та розробляти систему реагування на ризикові події, що можуть мати різний характер, імовірність та наслідки.

Багато країн світу провадили відповідні національні системи оцінки ризиків та здійснюють процес оцінювання ризиків, який охоплює широке коло небезпек, зокрема природні загрози, інфекційні захворювання, промислові аварії, терористичні атаки, страйки, кібератаки, організовану злочинність або неспроможність інституцій (Aven, 2020; OECD, 2018). Такі системи діють в Нідерландах, Великобританії, Швейцарії, Новій Зеландії. Більшість країн ОЕСР результати оцінювання національних ризиків безпеки представляють у вигляді реєстру ризиків, «каталогу небезпек», профілю ризиків, матриці ризиків «наслідки/імовірність», карти ризиків тощо (Hales, 2016).

На глобальному рівні комплексну експертну оцінку ризиків глобального середовища щорічно проводить World Economic Forum, публікуючи Global risks Report, в останній редакції якого (2023 р.) наголошується на руйнівному впливі війни в Україні на глобальний розвиток, яка посилила продовольчу, енергетичну та міграційну кризи, актуалізувавши та посилівши проблеми, що вирішувались протягом останнього десятиріччя. В топ10 основних ризиків, що визначатимуть умови глобального розвитку стануть криза вартості життя, геоекономічна конфронтація та посилення торговельних війн, поглиблення соціальної поляризації та криза соціальної згуртованості, екологічні ризики, що пов'язані з стихійними лихами, подальшою

зміною клімату, негативним впливом на довкілля та кризою природних ресурсів, а також технологічні ризики, зумовлені масштабною кіберзлочинністю та посиленням викликів до систем кіберзахисту, та масштабна вимушена глобальна міграція (WEF, 2023).

На думку експертів WEF економічні наслідки COVID-19 та війни в Україні призвели до стрімкого зростання інфляції, спровокували низькі темпи економічного зростання та низький рівень інвестицій, зумовили зміни у глобальних ланцюгах поставок. Фрагментація світової економіки, геополітична напруженість і більш складна реструктуризація можуть призвести до широкомасштабної боргової кризи в наступні 10 років. Економічні війни стали нормою сучасного розвитку, однак з характеру захисних вони все частіше стають наступальними з боку одних країн з метою стримувати зростання інших, що посилює економічну, фінансову, технологічну вразливість глобально інтегрованих економік. Міждержавні конфлікти зумовлюють зростання витрат на озброєння, мілітаризацію економік, що позначається на характері економічного розвитку. Технологічний сектор залишатиметься одним з головних векторів промислового розвитку країн, що за рахунок посилення державного втручання, та інвестицій сприятиме подальшому технологічному розвитку, а з іншого боку посилюють нерівність та технологічний розрив між країнами. Швидкий розвиток і впровадження нових технологій провокують нові ризики неможливості їх ефективного захисту, зокрема подальше тісне переплетення технологій з критично важливими сферами життєдіяльності суспільства наражає населення на прямі внутрішні загрози; кібератаки на критично важливі технологічні ресурсів та послуги (водне господарство, фінансові системи, громадську безпеку, транспорт, енергетику, побутові, космічні і підводні комунікації, а також на системи зв'язку, що працюють на основі технологій) посилюють загрози стійкості суспільного розвитку в цілому (WEF, 2023).

Серед можливих сценаріїв глобального розвитку EIU в Risk Outlook 2024 зазначає такі: посилення монетарної політики, що призведе до глобальної рецесії та фінансової нестабільності (помірна ймовірність; високий вплив); перегони за субсидіями на зелені технології переростають у глобальну торговельну війну (помірна ймовірність; високий вплив); екстремальні погодні явища, спричинені зміною клімату, порушують глобальні ланцюги постачання (висока ймовірність; помірний вплив); зростання невдоволеності, поширення страйків, що підриватиме глобальну продуктивність (висока ймовірність; помірний вплив); анексія Тайваню Китаєм, що призведе до раптового глобального роз'єднання (низька ймовірність; високий вплив); зміни політики США (помірна ймовірність; помірний вплив); проникнення штучного інтелекту у виборчий процес підірве довіру до політичних інститутів (помірна ймовірність; низький вплив); українсько-російська війна переростає у глобальний конфлікт (дуже низька ймовірність; дуже високий вплив) (EIU, 2024).

Таким чином, поточний стан глобального середовища характеризується складною системою взаємопов'язаних загроз та ризиків, врахування яких в національних системах забезпечення економічної безпеки є необхідною передумовою стійкості соціально-економічного розвитку, здатності трансформувати вразливість в можливість подальшого сталого розвитку.

Список літератури

Aven T. How to determine the largest global and national risks: Review and discussion. *Reliability Engineering & System Safety*. 2020. <https://doi.org/10.1016/j.ress.2020.106905>

Hales D. Emergent Best Practices in National Risk Assessment Practices and Process Contract Report, 2016. URL: https://cradpdf.drdc-rddc.gc.ca/PDFS/unc257/p804974_A1b.pdf

Global risks Report 2023 WEF. URL:
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf

National Risk Assessments: A Cross Country Perspective, OECD, Paris, 2018. URL:
<https://doi.org/10.1787/9789264287532-en>. <https://www.oecd.org/gov/national-risk-assessments-9789264287532-en.htm>

Risk Outlook 2024. EIU URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/oct-23-risk-outlook-2024>

UDC 321.7(477)

Kubas Sebastian,
Ph.D. Habilita
Professor of University of Silesia
Institute of Political Science
University of Silesia in Katowice
sebastian.kubas@us.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-7609-4002>

INCONSISTENT PROCESS OF DEMOCRATIZATION IN UKRAINE?

After 1989, the European socialist countries started working their way to the reception of democratic principles, some of them faced another challenge which was the regaining their independence from the USSR. So, they had to tackle with a double transformation: creation of state structure and implementing democracy. Ukraine was one of such countries.

The aim of the paper is to look closer at Ukrainian evaluation of the implementation of democracy from external perspective. Special attention would be paid on the evaluation after the time of social revolts: 2004/2005 and 2013/2014. The form of external evaluation is dominant in the Western European debates on the possibility of Ukraine access to the EU. That is why our attention will focus on the quantitative analysis of two sources of such research (Freedom House and V-Dem) to juxtapose them and see if they correlate or are divergent in revealing the evaluation of Ukrainian democracy. The main thesis of the paper is that Ukrainian democracy is inconsistent which can cause inconsistent evaluations. I would like to ask two main questions: 1) how the Ukrainian democracy is evaluated in the years 2005-2022 and 2) did the Orange Revolution and Euromaidan impact the performance and then evaluation of democracy in Ukraine? The research methods are: analysis and synthesis, comparative method and quantitative-qualitative approach.

In the literature of the subject, the reception of democracy is usually referred to as the democratization process which aim is to effectively transform a non-democratic regime into a democratic one. This process is multidimensional, but also multistage. The multidimensionality refers to the transitions implementing democratic institutions and their control both in the political and cultural, social and economic area, whereas the multiplicity of stages relates to the fact that the periods of democratization differ in terms of their purposes. When it comes to the democratic process in its chronological dimension, that is the multitude of stages, it may be indicated that the process comprises such phases as: erosion of the non-democratic regime, transition and consolidation of democracy. Sometimes before the erosion liberalization of non-democratic regime may occur.

Referring to Ukrainian process of democratization, the researchers state that it has a chaotic and illogical course. Dominique Arel or Kataryna Woltchuk say it muddles on. Antonina Kolodii states the Ukrainian democracy is like a zic-zac, a situation in which actions change suddenly, and then change back again equally suddenly. The above-mentioned thesis unable us to put the classic model

of three-phased process of democratization on the Ukrainian example. Using Antonina Kolodii's model of Ukrainian democratization I would like to present own process the development of political situation in Ukraine divided into some stages. In my opinion they only show the zic-zac process of chaotic democratization. Between 1987 and 1990 there was a liberalization stage, then from 1990 to 1997 transition, then from 1997 Ukraine turned back to oligarchization. After 2005 the transition was launched again which ended in 2010 with the oligarchization again. Then in 2014 one can observe the renewal of transition, which maybe finally would end up with democratic consolidation.

The external evaluation of Ukrainian democracy is not consistent in the eyes of two indices taken into account during the research. The Nations in Transit reports with the index of state of democracy state the Ukrainian democracy has not changed much after 2005 to 2022 and is graded around 4 points (1 is the highest mark for full democracy while 7 is the lowest). Ukraine is placed among hybrid regimes. Remarkable point is that after 2010 during the presidency of Viktor Janukovich democracy started to be evaluated better than previously and the Euromaidan repercussion did not cause better evaluation of democracy after 2014 as it was graded with worse marks. Yet after the Orange Revolution Ukrainian democracy was evaluated better for few following years. The V-dem liberal democracy index has a scale from 0 to 1 where 0 means the lowest mark. Here, Ukrainian democracy scored better marks after the Orange Revolution and worse during Viktor Janukovich presidency. After Euromaidan democracy marks were rather stable with the exemption of 2022 (much progress).

	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
State of dem	4,5	4,21	4,25	4,25	4,39	4,39	4,61	4,82	4,86	4,93	4,75	4,68	4,61	4,64	4,64	4,61	4,64	4,64
Liberal dem	0,29	0,3	0,41	0,4	0,4	0,28	0,27	0,27	0,26	0,21	0,22	0,23	0,23	0,24	0,3	0,31	0,31	0,23

Table 1. The evaluation of Ukrainian democracy (Nations in Transit and V-Dem): 2005-2022

Source: Freedom House, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>, V-Dem, https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/

In short conclusion, one can state that according to the performance of Ukrainian democracy and its external evaluation of two indices (state of democracy and liberal democracy) inconsistency dominates. Difficult path of development of political regime in Ukraine cause much troubles for the experts to properly evaluate Ukrainian democracy. The same refers to the impact of revolutions on 2004/05 and 2013/2014.

References

- Arel Dominique, Ukraine: The Muddle Way, "Current History" 1998, No 8, p. 342—346.
- Kolodii Antonina, *Trajektoria demokratycznego przejścia na Ukrainie*, in: *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*. Eds. A. Antoszewski, A. Kolodii, K. Kowalczyk. Wrocław 2010.
- Linz Juan J., Stepan Alfred, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-communist Europe*, Baltimore: 1996, p. 3–7.
- Pridham Geoffrey, *The Dynamics of Democratization. A Comparative Approach*, London and New York: 2000, p. 16-20.
- Pridham Geoffrey, *The Dynamics of Democratization. A Comparative Approach*, London and New York: 2000, p. 18-20.

Przeworski Adam, *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge: 1991, p.14.

Whitehead Laurence, *Democratization. Theory and Experience*, Oxford: 2002, p. 27.

Woltchuk Kataryna, *The Moulding of Ukraine. The Constitutional Politics of State Formation*, Budapest 2002, p. 315.

UDC 327-004.247 (477)

Kubin Tomasz
PhD hab.
professor of the University
Institute of Political Science
Faculty of Social Sciences
University of Silesia in Katowice, Poland
tomasz.kubin@us.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-0984-8089>

THE PROBLEM OF UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION. A VIEW FROM POLAND

Just 4 days after Russia launched a full-scale invasion, Ukraine submitted a formal application for membership in the European Union (February 28, 2022). Four months later, in June 2022, the European Council granted Ukraine a candidate status for joining the European Union. Therefore, events on Ukraine's path to the EU have accelerated significantly – usually several years pass from submitting an application for membership to obtaining a candidate status. Does this mean that Ukraine can become an EU member just as quickly? Not, of course. The decision of the European Council to grant a candidate status to Ukraine was strictly political in nature and was intended to provide political support to a state defending itself against aggression and to show whose side the European Union is on in this war.

Accession negotiations and obtaining EU membership are a much more difficult challenge – both for Ukraine and for the EU itself. The accession process will take much longer and the political will to accept Ukraine by the EU and its member states will be a necessary but not sufficient condition. The main goal of the paper is to identify and briefly analyze the conditions (factors) that will be most important for the success of the accession process. This includes, among others, answers to questions such as: What preliminary conditions must Ukraine meet in order to join the EU? How should the EU prepare to accession a state like Ukraine? What are the most difficult political and economic problems that will have to be solved during accession negotiations? What are the greatest risks and threats in Ukraine's accession process to the EU? How will enlargement to Ukraine affect the European Union and its member states?

References

1. Application for EU membership. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en.
2. Ukraine demonstrates the necessary pace to enable a political decision to start negotiations on EU membership this year – President at the meeting of the College of the European Commission. The Presidential Office of Ukraine. URL:

<https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-demonstruye-neobhidnij-temp-shob-zrobiti-mozhlivim-86553>.

УДК 338

Мацука Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет
v.matsuka@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0953-8769>

Горбашевська Марина,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет
m.gorbachevskaya@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7612-5593>

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

У світі щорічно реалізується величезна кількість інвестиційних проєктів, які в найбільш загальному вигляді є довгостроковим вкладенням коштів для досягнення певної мети, якою можуть виступати як отримання комерційної вигоди, так і вирішення певних соціальних, економічних та багатьох інших проблем. Існує безліч видів таких проєктів. В окрему категорію можна виділити інвестиційні проєкти створення інфраструктурних об'єктів. Такі проєкти мають особливу важливість, оскільки у високій мірі сприяють економічному зростанню та розвитку країн, посиленню внутрішньо- та міждержавних взаємодій як у процесі реалізації таких проєктів, так і в результаті використання створеної інфраструктури.

Сукупність різних елементів інфраструктури є необхідною основою існування та функціонування економічних суб'єктів. Представники бізнес-середовища зокрема відзначають, що здійснення інвестицій в інфраструктуру, особливо за широкої участі державного капіталу, служить надійним способом виведення країни з кризи. Такий вид інвестування дає результати як у короткостроковому періоді, створюючи робочі місця, так і в довгостроковому, стимулюючи економічне зростання та розвиток територій. Розвиток інфраструктури сприяє підвищенню продуктивності факторів виробництва, а також нагромадженню людського капіталу. У найбільш загальному вигляді інфраструктура поділяється на виробничу та соціальну.

Один із варіантів класифікації видів інфраструктурних об'єктів: об'єкти транспортної інфраструктури (автомобільні шляхи та залізниці, аеродроми, порти); об'єкти енергетичної галузі (нафтопроводи, газопроводи, енергомережі); об'єкти соціального призначення (школи, лікарні, театри, стадіони); об'єкти комунальної інфраструктури (об'єкти переробки та утилізації, житлово-комунальні послуги, освітлення); інфраструктура зв'язку (лінії зв'язку, засоби зв'язку, підстанції).

Створення інфраструктурних об'єктів здебільшого можна віднести до великих, середньострокових та довгострокових проєктів. Для їх реалізації задіяні значні фінансові та трудові ресурси. Більше того, капіталомісткість таких проєктів визначає їхню непривабливість для більшості суб'єктів приватного сектору, що потребує залучення інвестицій держави та

найбільших національних компаній, а також міжнародних інвестицій. З іншого боку, вкладення в інфраструктуру, зазвичай, пов'язані з низкою ризиків.

Багато інфраструктурних проєктів є типовими і реалізуються за образом і подобою вже створених. Переваги таких проєктів у тому, що не потрібно винаходити якісь нові технології, всі можливі ризики, швидше за все, будуть відомі і досить легко розрахувати очікувані фінансові результати. Набагато складніша справа з мегапроєктами, які здебільшого унікальні і найчастіше неможливо з точністю передбачити результати їх втілення. Такі проєкти відрізняються довгостроковістю виконання і, відповідно, мають довгий очікуваний термін служби, вимагають колосальних витрат, також в них використовуються новітні технології.

Бюджет багатьох з таких проєктів перевищує ВВП деяких країн. При цьому можна сказати, що мегапроєкти відображають прагнення до вирішення не так виробничих та економічних, скільки соціальних завдань. Серед уже здійснених мегапроєктів можна виділити кілька наймасштабніших: тунель під Ла-Маншем (Євротунель); Готардський тунель; швидкісна залізниця Токіо-Нагоя-Осака; подвійний тунель Agua Negra; ГЕС «Три ущелини» та ін. (Zhuk, Kolesnikova, 2017). За статистикою приблизно 2/3 всіх мегапроєктів не досягають поставленої мети, а близько 20% виявляються повністю економічно провальними і нездатними як принести чистий прибуток, а й окупити вкладені кошти. Це може статися в результаті значних перевитрат, часто пов'язаних з продовженням початкових термінів виконання проєкту, а також з низьким рівнем продуктивності та працездатності кінцевого об'єкта. Зарубіжні країни мають величезний досвід здійснення великих інвестиційних проєктів. Найбільш відомі та масштабні з них – це в основному транспортні та енергетичні проєкти.

Війна в Україні завдала значної шкоди її інфраструктурі, навколишньому середовищу та суспільству. Країна постала на шлях відновлення, мета якого відбудова, відкритість, прозорість, відповідність європейським стандартам, сталий розвиток, енергетична незалежність, інклюзивність, безпека (Міністерство відновлення України, 2023). Створена міжнародна інвестиційна платформа для відновлення України (ASDE, 2023). Для подолання наслідків війни в Україні заплановано ряд міжнародних проєктів (проєкт відновлення основної логістичної інфраструктури та підключення до мережі (RELINC); проєкт «Зміцнення здоров'я та порятунк життя в Україні» (HEAL); проєкт «Аварійне відновлення мережі електропередач Укренерго»; програма NEFCO Green Recovery; проєкт «Підтримка раннього відновлення у постраждалих від війни районах» та ін.), спрямованих на відновлення важливих галузей функціонування країни (Українська правда, 2023). Ці проєкти підтримують такі міжнародні організації, як Світовий банк, ЄБРР, ПРООН, ФАО тощо.

Загалом, з основними союзниками США і ЄС Україна має всі шанси прискорити свій шлях до більш сталого майбутнього. Беручи до уваги поточний внесок у стабільність економіки та перспективні зусилля багатьох організацій по всьому світу, відновлення України за умови належного управління неодмінно втілиться в життя з кращим, яскравішим і здоровішим майбутнім для країни, яка нині потерпає від війни.

Список літератури

Інфраструктурні проєкти. Міністерство відновлення України. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Infrastrukturni-proekti.html> (дата звернення: 23.08.2023)

Ключові інфраструктурні проєкти в Україні під час війни. Українська правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/7/691202/> (дата звернення: 23.08.2023)

Створена міжнародна інвестиційна платформа для відновлення України. ASDE. URL: <https://asde.com.ua/news> (дата звернення: 23.08.2023)

Zhuk A.A., Kolesnikova I.V. International Experience in Creating Major Infrastructure

УДК 314.151.3-054.73=161.2:33.025(061.1ЄС)(043.2)

Михайлишин Лілія
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
liliiia.mykhailyshyn@pnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7944-5317>

Костючок Роман
магістр кафедри міжнародних економічних відносин
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
romankostyuchok@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0009-7015-1684>

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ НА ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В КРАЇНАХ ЄС

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну після 24 лютого 2022 року кількість українських мігрантів у країнах ЄС стрімко зросла. За кількістю людей, які виїхали з країни закордон, ця міграційна хвиля стала найбільшою з часів завершення Другої світової війни не тільки в Європі, а й в усьому світі. Головна причина міграції полягає в бажанні громадян України дістатися безпечного місця і забезпечити нормальне життя для себе і своїх дітей. Усвідомлюючи масштаби цієї хвилі, треба готуватися до можливих серйозних економічних наслідків [4].

Загалом дані щодо того, як українці впливають на економіку інших, значно відрізняються, проте, можна зробити висновок про позитивний вплив. Згідно з дослідженнями, де вивчалися наслідки трудової міграції до Польщі протягом 2013-2018 рр., тоді робоча сила зросла на 0,8% і генерувала 0,5% ВВП країни. Відповідно було зроблене припущення щодо впливу міграції на економіку інших країн, опираючись на їх кількість, хоча варто зазначити, що попередні трудові міграції і міграція 2022 року відрізняється за демографічною структурою і є вимушеною. В результаті мігранти можуть генерувати зростання ВВП на 1,2% в Польщі, Чехії та Естонії, 0,8% в Угорщині, Словаччині, Латвії, Литві та Румунії. Незважаючи на позитивні наслідки, це може стати викликом для економік країн. Витрати мігрантів стали одним з чинників, які пришвидшують темпи зростання інфляції, яка стала найбільшою за останнє десятиріччя на фоні значного зростання цін на енергоносії. Наприклад, у таких країнах, як Угорщина, Латвія, Литва та Естонія, інфляція становила більше 20%, 18% у Чехії та Польщі і загально 10% в Єврозоні. Помітний також вплив на ринок нерухомості. У Польщі та Естонії орендні ставки зросли на 20%, хоча тільки чверть біженців орендували квартиру, спостерігається значний ріст цін за оренду в багатьох містах [3].

Війна в Україні 2022 року зовсім змінила принципи стосовно біженців, за якими відбувалося керування в країнах ЄС, які вважалися незмінними та непорушними протягом останніх десятиліть. Мільйони українців мігрували до ЄС, з них сотні тисяч – до Німеччини, Італії та інших. На відміну від попереднього тривалого процесу, який включав в себе подання заяв про надання притулку, але без доступу до ринку праці, на сьогоднішній день українські біженці отримують загальний захист на тимчасовій основі, в який входять дозвіл на

проживання з доступом до роботи, а також соціальне забезпечення. Крім того, замість кримінальної відповідальності за пересування країною, біженцям з українським паспортом надається дозвіл на вільне пересування територією ЄС, причому часто безкоштовно [1].

Багато українських біженців потребують економічної підтримки, що спричинить додаткове навантаження на економіку. Було оцінено короткостроковий ефект видатків на утримання мігрантів, який розраховувався з приблизної кількості мігрантів в 4-5 млн осіб і при витратах на 1 особу 11577 євро. У висновку отримали результат, де витрати на утримання складуть 0,19-0,23% ВВП ЄС або 30-37 мільярдів євро. Найбільші втрати ВВП понесуть країни, що межують з Україною та країни Балтії. Так, витрати Латвії можуть становити 9% ВВП, Естонії – більше 7%, Чехії, Польщі та Угорщини – в діапазоні від 4% до 6%. Проте, в інших дослідженнях оцінки кількості мігрантів і витрат на їх утримання сильно відрізняються, і у висновку у Польщі, Чехії та Естонії витрати можуть становити лише близько 1% їхнього ВВП за помірними оцінками.

Незважаючи на те, що війна і велика хвиля міграції створила ряд проблем, наприклад для державних фінансів, через значне зростання робочої сили і витрат українців закордоном можна спостерігати позитивний вплив на економіку приймаючої країни. Особливо сильно цей ефект стане помітний і довгостроковій перспективі, оскільки українці почали активно інтегруватись на європейський ринок праці і сплачувати податки. Варто взяти до уваги і те, що біженці підтримують економіку іншими шляхами, переважно це відбувається завдяки приватному споживанню, зокрема, витрати українців досягли 2 мільярдів доларів США, що перевищує довоєнні показники більше, ніж у три рази. Витрати на утримання біженців стимулюють державне споживання, що включає освіту та охорону здоров'я. Це стосується головним чином дітей, оскільки вони становлять значну частку мігрантів та їхня кількість коливається від 28% до 44%, залежно від країни.

Наявність значної української діаспори в ЄС до початку війни, близьке географічне розташування на кордоні з ЄС та статус тимчасового захисту з можливістю вільного пересування сприяють збільшенню кількості працюючих мігрантів. Очікується, що в середньостроковій перспективі частка працюючих мігрантів в Єврозоні становитиме 25%-55%, тобто робоча сила ЄС зросте на 0,2%-0,8% або на 0,3-1,3 млн осіб [3].

Внаслідок війни в Україні в ЄС виникла низка проблем, які потрібно вирішити. Серед них важливе місце посідають мільйони біженців, які втекли від війни і чинять значний економічний вплив на економіки країн, не враховуючи такі виклики, як зростання цін на енергоносії, сировину, інфляція, порушення ланцюжків постачання, економічні санкції [2], війну, що продовжується вже 2-й рік, а також багато інших.

Для вирішення міграційної проблеми потрібно виділити головні пріоритети задля зменшення негативного впливу і збільшення позитивного, серед них:

Створення умов для максимальної інтеграції і працевлаштування українців в країнах ЄС, що дозволить нівелювати витрати на їх утримання і забезпечити економічний ріст, що дозволить створити нові робочі місця для більшої кількості людей;

Створення всіх умов для продовження Директиви про тимчасовий захист, зокрема максимальне сприяння роботі Платформи солідарності, яка займається забезпеченням виконання положень Директиви.

Розробити план дій щодо можливих наступних хвиль міграції і щодо сприяння поверненню громадян на територію України;

Спрощений прикордонний контроль, що дозволить ефективно контролювати перетин кордон громадянами за менший час і з максимальним комфортом і безпекою.

Створювати економічні умови для рівномірного розселення серед інших країн, щоб зменшити тиск в країнах, де знаходиться занадто багато біженців, наприклад, створення квот між країнами щодо розселення;

Вдосконалення міграційної політики ЄС з урахуванням війни, можливого погіршення економічного становища, можливого відтоку біженців в інші країни або назад в Україну.

Список літератури

1. Fröhlich, C. (2023). Migration as Crisis? German Migration Discourse at Critical Points of Nation-Building. *American Behavioral Scientist*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00027642231182886>
2. Prohorovs, A. Russia's War in Ukraine: Consequences for European Countries' Businesses and Economies. *J. Risk Financial Manag.* **2022**, *15*, 295. <https://doi.org/10.3390/jrfm15070295>
3. Tucha, Olga, et al. "Impact of Ukrainian migrants on the economies of recipient countries." *Nacionalnyj bank Ukraïny [National Bank of Ukraine]* (2022).
4. Кравченко, Ірина, and Роман Жук. "The new migration wave from Ukraine to EU countries: scale, factors, consequences." *Financial and credit activity problems of theory and practice* 6.47 (2022): 458-468.

УДК 338

Панченко Володимир,
доктор економічних наук,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет
panchenkopvg@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5578-6210>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Світовий досвід переконливо засвідчує, що інструменти стимулювання економічного розвитку на регіональному рівні є надзвичайно ефективними. Тому ті країни, які в останні два десятиліття залишили Україну далеко позаду, зробили це саме завдяки таким інструментам. Карколомний ривок у 2000-ні та 2010-ті роки у промисловому розвитку Туреччини був ініційований відкриттям понад 350 індустріальних парків. Протягом 20 років це дозволило Туреччині збільшити експорт і ВВП у 3 рази, надавши висококваліфіковану роботу більш ніж 2,5 мільйонам працівників у понад 7 000 підприємств. В'єтнам починав менш активно, ніж Туреччина, проте тепер випереджає її, не зупиняючи розвиток, створюючи левову частку ВВП і залучаючи основну частину іноземних інвестицій до індустріальних парків [1]. У 61 з 63 провінцій В'єтнаму вже функціонують 397 індустріальних парків, а 106 індустріальних парків перебувають на стадії будівництва. Центральноевропейські країни скористалися цим інструментом дуже потужно, зокрема Угорщина формує третину ВВП в індустріальних парках. Влада країн, де індустріальні парки ефективні, надає можливості по більш низьким податкам на ввезення обладнання та сировини, спрощення процедур працевлаштування, відшкодування інвестицій, фінансування створення інфраструктури в індустріальних парках тощо.

До 2020 року в Україні, незважаючи на доступність інформації про міжнародний досвід стимулювання індустріального розвитку, через переважання неоліберальних підходів формування економічної політики, індустріальні парки існували лише на папері, оскільки жодних стимулів для компаній-резидентів не передбачалось. З 52 зареєстрованих індустріальних парків реально працюючими було лише кілька, жодного впливу на національний та регіональний розвиток парки не становили.

Ситуація з використанням в Україні різноманітних інструментів стимулювання економічного розвитку, зокрема таких як індустріальні парки та локалізація, протягом 2020-2021 років, перед широкомасштабним вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 року, значно покращувалася. Було прийнято зміни до Закону про індустріальні парки, якими було передбачено стимули, перш за все у формі відсутності сплати ПДВ та мита, а також можливості для місцевих громад різко знижувати податок на землю. В умовах розгортання децентралізації і можливості для місцевих громад планувати свої інвестиції додалось також бажання багатьох прогресивних регіональних керівників розглядати витрати на створення інфраструктури індустріальних парків як окупну інвестицію органу місцевого самоврядування, яка повертається за рахунок сплати ПДФО та інших місцевих податків працівниками, які передбачено працюватимуть в парках.

З початком широкомасштабної війни до вищезгаданих причин, що спонукали до створення нових індустріальних парків, додались потреби підприємств, які здійснювали релокацію в західні області. Зростання кількості індустріальних парків в Україні досягло рекордних темпів у другій половині 2023 року, досягнувши 62.

Проте в умовах війни і катастрофічного погіршення інвестиційного клімату незважаючи на активну діяльність по реєстрації, ситуація з будівництвом і завезенням обладнання та початком створення підприємств за участі нових інвесторів, не покращилася.

Для нового циклу розвитку індустріальних парків та реального наповнення їх високотехнологічними інвестиціями потрібна інтенсивніша робота парламенту та уряду України по організації фінансування створення не лише інфраструктури (дороги, електроенергія, каналізація, водопостачання тощо), але і виробничих приміщень та зовнішніх енергогенеруючих потужностей, організації інструментів повернення фінансування, таких як регіональні інвестиційні фонди. Поштовх до активності по створенню індустріальних парків стався після публікації Програми відновлення, розробленої КМУ, в якій було передбачено 2 млрд грн в центральному бюджеті на 2023 рік. Однак зрештою фінансування передбачене не було. 1 млрд. грн., який передбачено у проекті держбюджету на 2024 рік на розвиток інфраструктури індустріальних парків, викликав нову хвилю активності. Однак рішення не остаточне і може бути переглянуте на користь більш нагальних потреб. В умовах протистояння з агресором економічний розвиток в цілому та розвиток виробництв як військового так і подвійного призначення в рамках індустріальних парків є саме такою нагальною потребою.

Фінансування створення інфраструктури індустріальних парків повинне також бути доповнене розширенням можливостей українських підприємств в рамках державних закупівель, з одночасним підсиленням стимулювання локалізації виробництв. Це тим більш важливо, що існує дуже небезпечний тренд переміщення українських підприємств спочатку в західні області, а потім – до Центральної Європи, оскільки вони не знаходять собі в Україні адекватних їх вимогам приміщень та реальних можливостей скористатись бюджетними замовленнями, які є домінуючими в умовах війни.

Список літератури

Falahatdoost S., Wang X. The long-run estimation role of industrial parks on the level of sustainability in Iran and Turkey. *Frontiers of Architectural Research*. Volume 12. Issue 4. 2023. Pp. 700-713. URL: <https://doi.org/10.1016/j.foar.2023.03.003> (дата звернення: 06.11.2023)

Закон України Про індустріальні парки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 07.11.2023)

План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 07.11.2023)

Постанова від 2 серпня 2022 р. № 861. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/861-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.11.2023)

УДК 321.21

Сальнікова Наталія
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій
Національний авіаційний
університет
natalisalnikova2601@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4931-0491>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – АКТИВНИЙ УЧАСНИК ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Україна, як держава зі своєю винятковою історією та велетенським культурним спадком, завжди прагнула до своєї незалежності та бажанням йти власним шляхом розвитку. Проте, останні роки є серйозним випробуванням для українського суспільства через події, які відбулися в історії України. Останні події в Україні остаточно визначили пріоритети та напрями подальшої орієнтації нашої держави.

Повоєнний час для нашої держави стане періодом великих змін у всіх сферах суспільства, і громадянське суспільство не є винятком. Після завершення війни, люди будуть мати унікальну можливість переосмислити цінності та прагнення, спрямовані на побудову більш справедливого та розвинутого суспільства, суспільства з демократичними цінностями.

Важливим аспектом сьогодення також є забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Важливо створити систему, яка буде гарантувати доступ до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для всіх верств населення. Це допоможе зменшити соціальні нерівності та сприятиме створенню більш гармонійного громадянського суспільства.

Зрозуміло, що громадянське суспільство в повоєнний час буде стикатися також й з політичними викликами. Важливо розвивати демократичні інституції та практики, щоб забезпечити активну участь громадян у прийнятті рішень та контролі за владою. Це сприятиме створенню стабільного та відкритого суспільства.

Громадянське суспільство повинно не лише опікуватися внутрішніми питаннями, але також активно долучатися до процесу вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність, екологічні та соціальні виклики. Лише спільними зусиллями громадян і влади можна забезпечити сталий розвиток та добробут суспільства в нашій державі.

Сьогодні громадянське суспільство намагається впровадити концепції взаємодії, відкритості та громадянської відповідальності. Однак ці завдання зустрічаються з численними викликами. Одним із найважливіших завдань є відновлення психологічного клімату в

суспільстві, яке було схильне до стресу через війну. Сьогодні нам потрібно працювати над створенням сприятливих умов для відновлення довіри та співпраці між громадянами у різних куточках нашої держави.

Однією з ключових складових успішної відбудови нашої держави є активна роль громадянського суспільства, зазначимо деякі аспекти.

По-перше, громадянське суспільство має важливу роль у формуванні громадянської свідомості, воно сприяє розумінню прав та обов'язків громадян, підтримує освітні ініціативи, спрямовані на виховання патріотизму та відповідальності перед державою. Це дозволяє «народжувати» активних, свідомих громадян, готових приймати участь у різних сферах життя держави та відбудовувати нові демократичні пріоритети.

По-друге, громадянське суспільство виступає як механізм контролю за діяльністю влади, його представники виступають на захист прав та інтересів громадян, вимагають прозорості у владних рішеннях, беруть участь у розробці законів та програм розвитку, це забезпечує більшу відповідальність та ефективність державних інституцій.

По-третє, громадянське суспільство є каталізатором змін у суспільстві, воно активно впливає на формування громадської думки, сприяє інноваціям у різних галузях, впроваджує соціальні проекти та ініціативи, такий активний вплив сприяє сталому розвитку країни та підвищує її конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Підсумовуючи, треба зазначити, що у відбудові України громадянське суспільство виступає не лише як споживач, але й як активний учасник змін. Його роль полягає в тому, щоб стати агентом позитивних перетворень, сприяючи вирішенню соціально-економічних проблем та забезпечуючи сталість у внутрішній та зовнішній політиці.

УДК 339.98:341.3

Сарбаш Сергій
аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет (м. Київ)
SarbashS@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0009-4880-8846>

ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ КОНФЛІКТІВ

У попередніх дослідженнях [1] доведено, що природа міжнародних конфліктів визначається відносинами розподілу власності, ресурсними інтересами та залежністю, рівнем соціально-економічного розвитку та зростання, екологічною дискримінацією, територіальними спорами тощо. Нові загрози та виклики знаходять своє відображення у змінах принципів розвитку економіки миру та економіки конфлікту.

За результатами щорічного моніторингу економіки миру, яке проводить Institute for Economics and Peace [4], глобальні економічні наслідки впливу воєнних конфліктів та насильства станом на початок 2022 року склали 16,5 трильйонів доларів США, що еквівалентно 10,9 % світового ВВП, або 2117 доларів на людину. Військові витрати формують більшу частину економічних наслідків насильства та конфліктів – 46,7 %, на внутрішні безпекові заходи припадає 27 %. Слід підкреслити, що вплив військових витрат має мультиплікативний ефект.

У 2021 році 132 країни світу збільшили свої військові витрати порівняно з попереднім роком, і лише 29 країн їх скоротили. Війна в Україні у 2022 вже призвела до подальшого зростання витрат на оборону в багатьох країнах. Військові витрати подвоїлися з 1980 року до

майже 2 трлн дол. Одночасно, витрати на розбудову та підтримку миру становили у 2021 році лише 41,8 млрд дол., що дорівнює лише 0,5 % військових витрат. У десяти країнах, які найбільше постраждали від насильства, економічна вартість насильства в середньому становила 34 % ВВП у 2021 році, порівняно з 3,6 % в десяти найменш постраждалих країнах.

Глобальні військові витрати, які збільшувалися помірними темпами з 2014 року, з 2022 року отримав поштовх у 2022 році. Багато країн НАТО пообіцяли збільшити свої оборонні бюджети до рівнів, ближчих або вищих за рекомендовані НАТО (2 % ВВП). За прогнозними оцінками вже найближчим часом оборонний бюджет НАТО може збільшитися на 7 % [5, с.5]. Про збільшення військових витрат оголосив й Китай – на 7,1 % порівняно із попереднім роком.

Переважно, в економічних дослідженнях основна увага приділяється встановленню прямих зв'язків між військовими витратами та економічним зростанням. Недостатня увага приділяється визначенню потенційних непрямих каналів впливу (зовнішні чинники або побічні ефекти). Причини цього полягають у тому, що кожен канал потенційно може мати двосторонній (позитивний і негативний) вплив на зростання. Так, імпорт озброєнь може сприяти залученню новітніх технологічних процесів до місцевої промисловості, хоча, найімовірніше, економіка виграє від додаткових інвестицій, в першу чергу, в цивільну промисловість, а прагнення до військових технологій може витіснити ресурси для інвестицій в цивільний сектор, що негативно вплине на показники економічного зростання [2].

У країнах, які не в змозі ефективно розвивати свої податкові інститути, зростання витрат на безпекову сферу призводить до стиснення інших секторів економіки, а втрата контролю над експортними товарами призводить до ще більшої втрати іноземної валюти. У відповідь на це, уряди намагаються покрити дефіцит шляхом випуску військових облігацій або збільшенням грошей в обігу. Останнє збільшує внутрішню інфляцію, а зростання внутрішнього боргу поглиблює наслідки імовірних ризиків, підвищуючи внутрішні процентні ставки та витісняючи приватні інвестиції. Збільшення витрат на оборону під час конфлікту, як правило, оплачується за рахунок скорочення фінансування соціальної сфери. Із скороченням витрат на охорону здоров'я і ростом попиту на медичні послуги, цей сектор, як правило, сильно страждає, що призводить до довгострокових наслідків. Тому, для підтримки мінімального рівня витрат на суспільні блага та соціальні послуги, урядам необхідна ефективна фіскальна політика, яка дозволить в тому числі задовольнити фінансові потреби військової сфери. Більший за необхідний ресурс для військових дій може сприяти затягуванню конфлікту. Тому в окремих випадках потрібно зосередитись на розробці економічних заходів, які підтримають мирні процеси [3].

Вплив конфліктів на економічний розвиток має двосторонній характер – як позитивний (фінансування військових витрат має мультиплікативний ефекти), так і негативний (людські втрати, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, порушення торгових, інвестиційних, освітніх процесів, складність постконфліктного розвитку тощо). Характер впливу військових витрат на економічне зростання має прямий (внутрішні чинники), непрямий (зовнішні чинники та побічні ефекти) та мультиплікативний ефект, кожен з яких потенційно може мати двосторонній (позитивний і негативний) причинно-наслідковий вплив на зростання.

Список літератури

Сарбаш С. М. Природа міжнародних конфліктів в сучасних умовах глобального середовища. Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. 2023. Вип. 25. С. 24–34.

Brzoska, M., 1983. Research Communication: The Military Related External Debt of Third World Countries. *Journal of Peace Research*, 20(3), pp. 271–7.

Gershenson, D. and Grossman, H. I., 2000. Civil Conflict: Ended or Never Ending? *Journal of Conflict Resolution*, 44(6), pp. 808–822.

Institute for Economics & Peace, 2021. Measuring the global economic impact of violence and conflict, Sydney [online]. Available at: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2021/01/EVP-2021-web-1.pdf>.

Institute for Economics & Peace, 2022. Global Peace Index 2022: Measuring Peace in a Complex World, Sydney [online]. Available to: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>

UDC 323(477):341.232

Szynol Monika,
PhD, Assistant Professor
Institute of Political Science
University of Silesia in Katowice
monika.szynol@us.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-4811-6304>

SECURITISING AID – AN IMPULSE TO ENHANCE SELECTED CEE COUNTRIES’ SUPPORT FOR UKRAINE?

When the OECD DAC modified its list of foreign aid recipients in 1993, Ukraine was included in its second part covering Central and Eastern European Countries and New Independent States of the former Soviet Union entitled to receive Official Aid (together with, among others, the Czech Republic, Hungary, Poland and the Slovak Republic). In 2005, when the single *DAC List of ODA Recipients* was restored, Ukraine was transferred from part II and listed in the group of Lower Middle Income Countries and Territories enabled to benefit from Official Development Assistance (ODA)⁴ (OECD, 2023a). At the same time, four indicated Central and Eastern European (CEE) countries officially became aid donors, sharing common experiences before and after 1989, obliged by the same external conditions of development cooperation, similarly identifying their comparative advantages as ODA donors, differed by nominal ODA transfers but comparable in burden on ODA expenditures.

Since 2005, all four CEE countries delivered ODA to Ukraine. However, not all of them identified Ukraine as a priority partner in their development cooperation and, according to official documents, an explicit condition for providing aid to Ukraine became sharing a border with this country. For instance, Poland indicated Ukraine as a priority partner already in 2005 (MSZ, 2023). The Slovak Republic has included Ukraine among its partner “project countries” since 2009 (putting “programme countries” higher in the hierarchy; MFEA, 2009, p. 13). Hungary does not directly indicate partner countries but selects partner regions (Western Balkans and Eastern Europe; MFAT, 2014, p. 9). The Czech Republic recognised Ukraine as a partner country only in 2014, and since 2016, it has been listed among “specific countries” (a category reflecting the government’s interest to develop partnerships and target support in post-conflict stabilisation and reconstruction processes; MFA, 2017, p. 13).

---

⁴ Official Development Assistance – according to the OECD definition – covers flows to eligible recipient countries, the purpose of which is to support the socio-economic development of these countries and which are concessional in nature. As a rule, it does not include military assistance, e.g. arms supplies (OECD, 2023b).

Notably, annual aid transfers reflected the variable circumstances of aid delivery to Ukraine (mainly the so-called Orange Revolution, the launching of the Eastern Partnership, the annexation of Crimea and the war in Eastern Ukraine). Changes in the conditions for providing aid significantly influenced the volume and nature of aid transferred to this state by the four countries. For example, the annexation of Crimea and the start of the war in 2014 forced the provision of humanitarian assistance to this country, including support for internally displaced people or food aid. At the same time, strengthening the beneficiary's resilience did not become a priority in the aid provided by the four donors to Ukraine after 2014. Most aid was still directed to support infrastructure and social services, especially education. Only two countries – Poland and the Slovak Republic – focused on, among others, supporting reforms in the security sector and enhancing border security (OECD, 2023c).

Finally, from 2005 to 2021, Poland transferred to Ukraine ODA worth USD 571.54 mln, Hungary – USD 100.54 mln, the Czech Republic – USD 65.30 mln and the Slovak Republic – USD 19.42 mln. It constituted 22.61% of total bilateral Polish aid, 7.42% of Hungarian, 4.13% of Czech and 3.99% of Slovak aid. At the same time, the four CEE countries delivered only 3.91% of total official donors' ODA to Ukraine (OECD, 2023d).

Currently, the most critical condition for providing aid to Ukraine is the full-scale attack by Russia, which started in 2022. The main consequence is the need for increased support (in terms of humanitarian aid, development aid and securing the Ukrainian refugees' stays in other countries). Total ODA to Ukraine grew significantly (OECD, 2023d), also in the case of three CEE countries – Poland (from USD 94.89 mln in 2021 to USD 226.50 mln in 2022), Czech Republic (from USD 4.08 mln in 2021 to USD 23.20 mln in 2022) and the Slovak Republic (from USD 1.54 mln in 2021 to USD 8.60 mln in 2022). Only Hungary decreased its aid (from USD 20.79 mln in 2021 to USD 14.80 mln in 2022).

Without a doubt, Ukraine, during the war, still needs and – after its end – will need international assistance. Therefore, the paper aims to consider the securitisation of aid as an impulse to enhance selected CEE countries' future aid to Ukraine. Notably, I do not use the term “securitisation” strictly, as presented originally by representatives of the Copenhagen School. Aid is not “the issue presented as an existential threat, requiring emergency measures and justifying actions outside the normal bounds of political procedure” (Buzan et al., 1998, pp. 23-24). It is not perceived as a threat in itself but as a tool for securitising problems that have been included in the development agenda. In other words, aid implements the donors' interests related to security. Securitisation understood in this way may manifest itself, for example, through political declarations related to the reasons for undertaking aid activities, justification of aid activities in strategic documents, directing ODA to specific beneficiaries and the method of shaping priorities to be achieved through ODA. This approach was also presented by S. Brown and J. Grävingholt (2016, p. 3).

Consequently, taking into account ODA delivered to Ukraine by selected CEE countries from 2005 to 2021, the current state of aid (2022-2023) and perspectives on supporting Ukraine in the future, it is crucial to answer the following questions:

- 1) Did the four donors consider assisting Ukraine before 2022 as an effort to strengthen their security?
- 2) Is the aid delivered to Ukraine by the four donors securitised since 2022?
- 3) Has there been securitisation of aid to states during/after conflicts conducted by the four donors in the past (e.g. Afghanistan, Iraq, Libya, Syria), and if so, has it generated increased financing?
- 4) How should CEE countries' aid to Ukraine be managed in the future?

5) Can the LRRD (Linking Relief, Rehabilitation and Development) concept be a valuable framework for programming aid for Ukraine?

The research is conducted as a part of the project “The Securitization of Development Cooperation. The Case of Selected Central and Eastern European Countries” financed by the National Science Centre (Poland) under the agreement 2021/41/HS5/01281.

References:

Brown, S. and Grävingholt, J. 2016. Security, Development and the Securitization of Foreign Aid. In: Brown, S. and Grävingholt, J. (eds.). The Securitization of Foreign Aid. London: Palgrave Macmillan.

Buzan, B., Waever, O. and de Wilde, J. 1998. Security: A New Framework for Analysis. London: Boulder.

MFA (Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic). 2017. Development Cooperation Strategy of the Czech Republic 2018-2030. Prague.

MFAT (Ministry of Foreign Affairs and Trade of Hungary). 2014. International Development Cooperation Strategy and Strategic Concept for International Humanitarian Aid of Hungary 2014-2020. Budapest.

MFEA (Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic). 2009. Medium Term Strategy for Official Development Assistance of the Slovak Republic for 2009-2013. Bratislava.

MSZ (Ministerstwo Spraw Zagranicznych). 2023. Polska Pomoc – Ukraina. <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/ukraina3> [accessed 25 October 2023].

OECD. 2023a. History of DAC Lists of aid recipient countries. <https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/historyofdaclistsofaidrecipientcountries.htm> [accessed 25 October 2023].

OECD. 2023b. Official development assistance – definition and coverage. <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/officialdevelopmentassistancedefinitionandcoverage.htm> [accessed 25 October 2023].

OECD. 2023c. Creditor Reporting System (CRS). <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=CRS1> [accessed 25 October 2023].

OECD. 2023d. Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE2A> [accessed 25 October 2023].

УДК 351.86(042.5)

**Тодоров Ігор,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
Ужгородський національний університет
ihor.todorov@uzhnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000000309869485>**

ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЧНА ДИНАМІКА: ВИКЛИКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КРИЗИ

Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови, безумовно потребують наукових розвідок. Втім на сучасному етапі війни вони певною мірою прислужують самозаспокоєнню. Забезпечення повоєнного відновлення є неможливим без належного врахування геополітичних вимірів міжнародних відносин. Розв'язання глобальних проблем, викликаних

російською агресією, вимагає впровадження узгоджених стратегій від міжнародного рівня до окремих країн. Лише системне вирішення питання, пов'язаного із Росією, може гарантувати настання повоєнного часу.

Поточна безпекова криза виникла внаслідок серії подій, які почалися у світі з 2008 року, призводячи до дестабілізації міжнародної системи та переміщення влади та багатства з західних демократій до Китаю. Це підвищило ймовірність військового авантюризму. Тривалі та неуспішні військові операції в Афганістані та Іраку ускладнили цю ситуацію. Для стримування майбутньої глобальної війни необхідно досягти глибокої синергії між політикою, стратегією, цивільними та військовими силами. Сучасні демократії зазнають стратегічного тиску через застосування дезінформації, обману, дестабілізації та загрози фактичного знищення. Поєднання гібридних та кібератак які вороги використовують для руйнівного впливу на вразливі відкриті суспільства.

Китай поки залишається «потенційною загрозою», тоді як Росія представляє безпосередню загрозу, навіть якщо Москва під час агресії в Україну швидко зменшує свій звичайний військовий потенціал. Разом Китай і Росія розпочали систематичну стратегію використання слабких і вразливих місць Америки як в умовах миру, так і в разі конфлікту. Серед цих заходів - втручання в американський політичний процес та спроби використати перенапруження американської армії. Китай перебуває в «очікувальній грі» з демократіями, вірячи, що співвідношення сил з часом буде на його користь (особливо стосовно Тайваню та Південно-Східної Азії). Занепад Росії свідчить про те, що Москва розуміє, що не може втрачати час в протистоянні з Заходом.

Щоб новий рівень оборони НАТО набув довіри, європейські союзники (включаючи Канаду) повинні взяти на себе більшу стратегічну відповідальність. Це передбачає глибокі зміни в культурі, спроможностях та механізмах підтримки європейських сил, зокрема в політичному мисленні лідерів. Перш за все, європейці повинні визначити себе як лідерів в Європі та навколо неї в кризових ситуаціях.

Існує розрив між звичайним військовим стримуванням НАТО та ядерним стримуванням, яке втратило свою ефективність через відсутність тактичного застосування. Це вимагає перегляду ядерної позиції НАТО та механізмів командування та контролю для забезпечення гнучкості та пропорційності засобів стримування. Обіцянки НАТО щодо інвестицій в оборону мають розглядатися як базовий рівень, а не як максимум. Необхідне поєднання існуючих інтегрованих платформ з новими стратегічними механізмами у повітрі, на морі, на землі, в кіберпросторі, космосі, інформації та знаннях [1].

Поняття «неподільності безпеки» та «спільних просторів» від Ванкувера до Владивостока, а також спроби включити тоталітаризм у демократію, слід відкинути назавжди. Історичний досвід після Другої світової війни показує, що це не можливо. Регіональні безпекові союзи можуть бути проміжними етапами, які доповнюватимуть наявну систему безпеки і поступово об'єднуюватимуться. Прикладом такого регіонального союзу є об'єднання США, Британії і Австралії. Переговори між США, Японією, Індією і Австралією можуть стати ще одним кроком у створенні глобальної системи безпеки.

Водночас західні країни і НАТО змушені вивчати уроки російсько-української війни. Природа бойових технологій XXI століття свідчить про те, що промисловість має бути невід'ємним елементом, який допомагає підтримувати бойову перевагу та готовність оборони. Варто нагадати, що останні 20 років разом країни ЄС збільшили витрати на оборону на 20%, США – на 66%, Росія – на 292% і Китай – на 592% [2].

Міжвоєнний період після холодної війни завершився і тепер настав час для реалізму. Росія та Китай руйнують міжнародний порядок, заснований на правилах. Сполучені Штати зможуть гарантувати безпеку та оборону Європи лише тоді, коли європейські країни зроблять більше для власного стримування та захисту, урахувавши виклики, які ставлять обидві автократії перед американськими збройними силами. Європейський Союз та НАТО вже починають реагувати на ці виклики за допомогою Стратегічного компасу ЄС та Стратегічної концепції НАТО 2022 року, проте рівень амбіцій обох не відповідає вимогам для відновлення довіри до стримування в глобальному стратегічному середовищі, яке швидко погіршується, змінюється та стає дедалі суперечливим, лише частиною якого є Європа і для якого є важливі партнерства з іншими демократіями, особливо в Австралії, Японії, Новій Зеландії та Південній Кореї.

На сучасному етапі розглядаються дві можливі стратегії Заходу. Перша полягає в суворому тиску на Росію, включаючи економічний тиск та повну міжнародну ізоляцію. Друга стратегія передбачає спрямування зусиль на перетворення Росії в низку незалежних миролюбних держав. Втілення цих планів вимагає новаторських підходів та політичної волі. Однак впровадження цього сценарію у практиці залишається питанням, оскільки виглядає, що більша частина західного керівництва не готова до рішучих кроків і не виявляє політичної волі для реалізації таких планів. Можливо, з часом з'являться впливові особи, які підтримають цей стратегічний план; деякі з них вже існують. Є надія, що Захід зрозуміє, що дезінтеграція Росії є необхідною передумовою для його власної безпеки.

Таким чином, обговорення поствоєнного розвитку без врахування геополітичних реалій стає позбавленим сенсу.

Список літератури

1 Report The Future War and Deterrence Conference <https://thealphengroup.com/wp-content/uploads/2022/10/WP3052-Future-War-and-Deterrence-Report-011122.pdf>

2 DEFENCE DATA 2020-2021 / KEY FINDINGS AND ANALYSIS. URL: <https://eda.europa.eu/docs/default-source/brochures/eda---defence-data-2021---web---final.pdf>

УДК 378.4.014:005.35

Трофименко Анастасія,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет
a.trofymenko@mu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9658-8974>

АСОЦІАЦІЇ ПРОГРОМАДСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПОСИЛЕННЯ ТРЕТЬОЇ МІСЦІ

Заклади вищої освіти в усіх країнах виступають важелями сталого розвитку, які здатні сприяти трансформації регіонів свого місцезнаходження та їх громад шляхом розвитку людського капіталу, передачі знань та технологій, що вимагає від університетів усвідомлення своєї соціальної відповідальності, власного внеску в вирішення нагальних питань на локальному, регіональному та глобальному рівнях, вагомої ролі в соціалізації громадян, формуванні їх політичної та громадянської свідомості. Таке розуміння університету як центру розвитку громади знайшло втілення в концепції «civic university», яка в 90-х роках ХХ ст. була обґрунтована в освітніх установах Великобританії та Сполучених Штатів Америки, які

активно розвивали відносини з державною владою, місцевим самоврядуванням, представниками бізнес спільноти та неурядового сектору задля продукування інноваційних моделей розвитку, спрямування освіти та досліджень на суспільне благо.

«Civic university» – це найвищий прояв соціальної ролі університету як третьої місії, поряд з освітнім та дослідницьким напрямком, це модель тісної кооперації між державою, регіоном, громадою та університетом, який поєднує викладання, дослідження та взаємодію із суспільством таким способом, щоб кожний напрямок посилював інші. Програмадський університет не має чіткого кордону з суспільством, передбачає активну взаємодію із громадою, усвідомлення впливу місця розташування на свою унікальну ідентичність, розуміння своєї місії за межами університету, необхідності прозорості та підзвітності своєї діяльності, використання сучасних методів комунікації зі світом тощо (Goddard, Kempton, 2016, С.13).

Третя місія університету набуває нового сенсу в контексті викликів воєнного часу та повоєнного відновлення, яке вимагає не тільки інфраструктурної відбудови, а й реконструкції людського капіталу, створення нових сенсів, пошуку ефективних шляхів відповіді на нові виклики. Означені виклики об'єктивно актуалізують питання програмадської місії сучасних українських закладів вищої освіти, посилюють їх роль як платформи для широких громадських дискусій з залученням всіх зацікавлених сторін. У цих умовах підвищується науковий інтерес до передового досвіду реалізації моделі «civic university», механізмів та інструментів її практичного втілення.

Останніми роками усе більше університетів, у тому числі і вітчизняних, позиціонують себе як «civic university». Таке позиціонування з орієнтацією на вирішення проблем і місцевої, і глобальної громади через навчання та дослідження обумовлює прагнення до створення відповідних асоціацій та мереж, спрямованих на встановлення та розвиток партнерств між програмадськими університетами, обмін досвідом, проведення спільних проєктів тощо. Розглянемо їх діяльність на прикладах глобальної, регіональної та національної асоціації.

Однією з найбільш масштабних таких мереж, що діє на глобальному рівні, сьогодні виступає організація Talloires Network of Engaged Universities (Таллуарська мережа залучених університетів), у складі якої наразі 431 очільників університетів з 86 країн, що зобов'язалися зміцнювати програмадську роль своїх закладів, серед членів мережі дев'ять закладів вищої освіти України. Діяльність цього об'єднання бере початок у 2005 році, коли 29 керівників університетів з 23 країн підписали в Європейському центрі Університету Тафтса в Таллуарі (Франція) декларацію про громадську роль та соціальну відповідальність вищої освіти, взявши на себе зобов'язання посилити використання ресурсів університетів для вирішення проблем місцевої та глобальної громади. Основною метою цієї мережі сьогодні виступає сприяння громадській активності вищої освіти. З цією метою організація проводить конференції, публікує дослідження щодо громадської активності університетів, надає фінансову та технічну підтримку регіональним університетським мережам і присуджує щорічну премію Ma net Media за ініціативи громадської активності студентів університетів. Серед заходів, спрямованих на підвищення рівня та стандартів програмадської діяльності у вищій освіті, що проводить мережа: студентські семінари та обміни, семінари з підвищення кваліфікації викладачів та персоналу, надання стипендій та грантів, проведення вебінарів та тренінгів, публікація наукових досліджень, популяризація третьої місії університетів у соціальних мережах, формування нових національних і регіональних мереж, організація міжнародних конференцій тощо (Talloires Network of Engaged Universities official website).

Прикладом об'єднання програмадських університетів на регіональному рівні виступає European Civic University Alliance (CIVIS). Альянс створено за фінансової підтримки

Європейської комісії в 2019 році в рамках проєкту із бюджетом у 5 млн. євро, у 2022 році фінансування було надано ще на чотири роки. Метою проєкту стало започаткування транснаціонального європейського кампусу, що пов'язує європейські регіони, а також налагоджує зв'язки в Європі та за її межами з увагою до Африки та Середземноморського регіону. Цей альянс наразі об'єднує 11 європейських університетів, які активно взаємодіють з громадою, сприяють соціальному, культурному та економічному розвитку своєї екосистеми, просувають європейські цінності, серед яких інклюзивність, гендерна рівність, недискримінація та соціальна рівність тощо. Університети-партнери спрямовані на вирішення як локальних, так і глобальних викликів, у фокусі їх уваги п'ять ключових сфер: навколишнє середовище та зміни клімату, охорона здоров'я, демократія та культурна спадщина, стала та інклюзивна мобільність, цифрові та технологічні трансформації. У рамках проєкту створено інноваційні модульні курси, що відповідають вищезазначеним п'яти сферам, проведено сотні курсів CIVIS в онлайн та офлайн форматах, відкрито відповідну лабораторію в кожному університеті-члені, що об'єднує вчених, студентів і місцеве громадянське суспільство, щоб забезпечити реальний соціальний вплив, створено цифровий кампус CIVIS для подолання кордонів, сприяння співпраці та полегшення міжкультурного досвіду, надано численні можливості для мобільності викладачів для підвищення викладацької майстерності тощо (CIVIS official website).

Серед національних асоціацій прогромадських університетів особливе місце належить британській асоціації Civic University Network (Мережа прогромадських університетів), започаткованій в березні 2020 року. Створенню асоціації передувало широкомасштабне дослідження, присвячене прогромадській ролі університетів Великобританії, проведене в 2018 – 2019 рр. благодійною організацією UPP Foundation, що надає гранти університетам, благодійним організаціям та іншим установам вищої освіти. Грант на створення мережі було віддано на конкурсній основі Sheffield Hallam University, першочерговою метою організації стало заохочення ефективної реакції вищої освіти на поширення Covid-19. Загальна сума гранту склала 145 тисяч фунтів стерлінгів із спільним фінансуванням від UPP Foundation, Carnegie UK Trust, Arts Council та Міністерства освіти. Асоціація підтримує зростаючий прогромадський університетський рух у Великобританії, надає безкоштовні ресурси для зацікавлених установ не тільки в межах своєї країни. На веб-сайті мережі у вільному доступі розміщені керівництва та рекомендації для розбудови третьої місії, відповідної стратегії та розробки Civic University Agreement, різноманітні вебінари, звіти, кейс-стаді тощо (Civic University Network official website).

Таким чином, міжнародні та національні асоціації, що об'єднують заклади вищої освіти з подібною візією з прогромадським акцентом, забезпечують обмін досвідом в сфері втілення моделі «civic university», створюють можливості для розширення міжкультурного діалогу, проведення спільних досліджень для відповіді на сучасні локальні та глобальні виклики. При цьому, вони слугують дієвим інструментом для посилення соціальної відповідальності не тільки університетів, що входять до них, але й популяризують та стимулюють цю діяльність серед освітніх установ по всьому світу. Через проведення різноманітних комунікативних заходів (конференцій, вебінарів, тренінгів тощо), надання грантів та стипендій, такі асоціації сприяють формуванню нових мереж та партнерств, доводячи, що врахування місцевого виміру в своїх освітніх програмах та дослідницьких портфоліо є взаємовигідним, оскільки посилює як внесок університетів у суспільний розвиток, так і їх конкурентоспроможність та привабливість для всіх внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів.

Список літератури

Калашнікова С., Литовченко О. Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструмент розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах війни. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення: препринт (аналітичні матеріали). 2022. 30–61. URL: <http://surl.li/mqutp> (дата звернення: 11.10.2023)

Трофименко М. Університети України в умовах повномасштабної військової агресії росії: загрози, виклики та нові перспективи. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2022. 14. 5-19. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/download/195/175> (дата звернення: 11.10.2023)

Civic University Network official website. URL: <https://civicuniversitynetwork.co.uk/about-us/> (дата звернення: 14.10.2023)

CIVIS. European Civic University Alliance official website. <https://civis.eu/en> (дата звернення: 14.10.2023)

Goddard J., Kempton L. The Civic University Universities in leadership and management of place. Newcastle University. 2016. URL: <http://surl.li/mquti> (дата звернення: 10.10.2023)

Talloires Network of Engaged Universities official website. URL: <https://talloiresnetwork.tufts.edu/programs/> (дата звернення: 14.10.2023)

РЕЗОЛЮЦІЯ

Міжнародна науково-практична конференція «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ», яка пройшла 07-08 грудня 2023 р. на базі Маріупольського державного університету залучила широке коло науковців, практиків і студентів – понад 200 учасників з 7 країн світу, 18 міст України, 38 освітніх і наукових установ. Широка географія, специфіка діяльності і практичний досвід учасників дозволили в повній мірі висвітлити актуальні проблеми сьогодення і запропонувати ряд рекомендацій і рішень.

Конференція мала важливе значення для обговорення та пошуку розв'язання актуальних проблем поствоєнної розбудови України. Вона стала платформою конструктивного діалогу та пошуку спільних рішень між науково-освітньою спільнотою, бізнесом та громадськістю щодо прискорення відновлення та стійкого економічного зростання нашої країни.

Основними висновками конференції стали такі:

1. російсько-Українська війна призвела до значних втрат серед мирного населення, руйнування цілих міст і селищ, пошкодження та повне руйнування житлових будинків, закладів освіти та охорони здоров'я, установ соціального захисту та соціального обслуговування; призвела до руйнування підприємств й втрату робочих місць, погіршення рівня безробіття, збільшення великої кількості внутрішньо переміщених громадян. Тяжкі соціально-економічні наслідки повномасштабної російської агресії зможуть бути подолані об'єднаними зусиллями українського суспільства, економіки та допомоги міжнародних партнерів.

2. Історичний шанс перемогти путінський рашизм, що випав на долю нашої країни, зробить можливим відновлення територіальної цілісності України, відбудову економіки і соціальної сфери та створить умови для глибокої модернізації наукової та освітньої галузей. Перемога у війні з росією зробить невідворотними зміни в архітектурі світового порядку, а Україна матиме шанс стати ключовим суб'єктом нової системи глобальної безпеки.

3. Найважливішим є позиціонування України на міжнародній арені в контексті її взаємодії з міжнародними організаціями, перспектив приєднання до ЄС, ролі громадянського суспільства у повоєнній відбудові та подолання впливу та наслідків війни на глобальну економіку і безпеку.

4. Нагального удосконалення до рівня кращих європейських стандартів вимагає нормотворча та законодавча діяльність держави, яка повинна бути спрямована на зміцнення демократичних інститутів, підвищення ефективності державного управління, формування сприятливого інвестиційного клімату.

5. Український бізнес в умовах війни зазнав суттєвих трансформацій і потребує нових підходів до управління всіма процесами від планування виробництва до побудови маркетингових комунікацій із споживачами та органами державної влади. Маркетинг здатний бути ефективним інструментом відновлення та розвитку бізнесу в Україні, так як він є засобом підтримки спільноти та соціальної відповідальності підприємства, допомагає навіть в умовах війни адаптуватися до змін у ринкових умовах, залучаючи нових клієнтів та виявляючи нові можливості. Основними його формами стають патріотичний маркетинг, цифровий маркетинг, маркетинг взаємодії.

6. В якості пріоритетів організаційно-економічного забезпечення поствоєнного розвитку України визначено питання врегулювання ринку праці України для сприяння рівноправного входження України до світового ринку праці; розробки міграційної політики,

спрямованої на нарощення власного трудового потенціалу як основи формування конкурентоспроможності національної економіки.

7. Зростання вимог до сучасних університетів потребує формування якісно нового програмадського освітнього середовища, що характеризується інноваційною, універсальністю, особистісною спрямованістю, інформаційною насиченістю, технологічністю процесів, що інтегруються у цілісний освітній процес. Нагального вирішення в умовах поствоєнного освітнього поля України потребують питання управління інноваційним розвитком освіти для забезпечення якості, розширення та зміцнення науково-методичного супроводу професійного і кар'єрного розвитку фахівців в інтересах окремої громади й України в цілому, організації суспільного діалогу навколо питань відновлення освітніх втрат України, проблеми формування нових цінностей і ключових компетентностей майбутніх фахівців, удосконалення змісту й форм їх професійної підготовки.

8. Туристична галузь виявилася частиною стійкості України і незважаючи на повномасштабну війну продовжила своє функціонування. Сьогодні фокус українських туристичних підприємств зосереджений на розвитку внутрішнього туризму, розробці автобусних турів за кордон, репозиціонуванні туристичних продуктів та туристичного іміджу регіонів. Розвиток туризму після війни потребує системної політики, значних зусиль держави й бізнесу, міжнародної підтримки.

9. Метою повоєнного відновлення природи України повинно бути не повернення довоєнного стану екосистем, а побудова абсолютно нової системи управління природними ресурсами, при якій цінність та цілісність довкілля матиме таке ж значення, як і цінність та цілісність суспільства. Виконання зазначеної мети неможливе без зміни парадигми ставлення до навколишнього середовища.

10. Провідну роль у поствоєнному відновленні країни відіграють інформаційні та комунікаційні технології. Особливої актуальності набуває подальший розвиток інформаційної безпеки України, перспективи якого слід розглянути крізь призму інституційного забезпечення. Для суспільства критично важливою є проблема автономної роботи державних електронних баз даних, які доцільно інтегрувати для економії часових та інтелектуальних витрат в процесі поствоєнного відновлення України.

Інструментами для впровадження реформ у життя мають стати:

- оновлена парадигма менеджменту для повоєнного розвитку має бути спрямована на створення конкурентоспроможної економіки, забезпечення соціальної справедливості, формування нового культурного коду;
- спрямованість публічного управління та корпоративного менеджменту в часи військової та повоєнної трансформації на посилення ролі держави в економіці, запровадження нових форм партнерства між державою, бізнесом та суспільством;
- інноваційні фінансові інструменти, зокрема гранти та кредити від міжнародних фінансових організацій, державні та приватні позики, державні інвестиції та інші, важливою умовою ефективного використання яких є прозорість та підзвітність;
- ефективні підходи до вдосконалення системи обліку, аудиту та оподаткування, зокрема, необхідно запровадити міжнародні стандарти обліку та аудиту, створити єдину систему електронного обліку, реформувати систему оподаткування, знижуючи податкове навантаження на бізнес, активно стимулювати розробку вітчизняного програмного

забезпечення автоматизації процесів обліку та аудиту;

- розвиток міжнародного співробітництва повинний бути сконцентрований на посиленні євроінтеграційних прагнень України, формуванні позитивного іміджу України на міжнародній арені, співпраці з міжнародними центрами та організаціями, участь у міжнародних проєктах, залучення іноземних інвестицій в усі сфери економіки;

- соціокультурний розвиток має бути спрямований на відновлення зруйнованих інфраструктури та соціальних зав'язків, зміцнення громадянського суспільства, формування нової ментальності.

- поствоєнний вектор трансформації освіти і науки як запорука сучасного відновлення економіки має реалізовуватися через посилення соціальної функції університету як лідера соціальних трансформацій, етичних, патріотичних, культурних осередків відродження регіонів; розширення й поглиблення міжнародного університетського співробітництва; залучення до наукових досліджень молоді та талановитих людей, розвиваючи в них навички соціальної відповідальності та лідерства; забезпечення проведення наукових досліджень у взаємодії з громадою, місцевими та національними органами влади, що спрямовані на розв'язання суспільних проблем; постійне вдосконалення та забезпечення якості вищої освіти на основі розвитку освітніх програм, впровадження прогресивних методів навчання, створення інноваційних освітніх середовищ; посилення автономії університетів як у визначенні змісту професійної освіти, так і в управлінні власною діяльністю, пошук більш продуктивного синтезу між освітою, дослідженнями та інноваціями; посилення ролі академічної мобільності для удосконалення якості викладання, обміну досвідом, збагачення міжкультурної компетенції, мотивації студентів до вивчення іноземних мов, розвитку міжнародного партнерства.

- маркетинг у поствоєнний час має орієнтувати підприємства на формування системи моніторингу та аналізу середовища існування, підвищення адаптаційних здібностей підприємств. Його ключовими інструментами для підприємств повинні стати гнучкість у створенні контент-планів та в управлінні товарним портфелем, управління клієнтським досвідом на основі цифрових технологій, посилення фокусу на маркетингові комунікації, які в післявоєнний час мають бути обережними, чутливими та пристосованими до контексту.

- в основу організаційно-економічного й трудових ресурсного забезпечення поствоєнного розвитку України має бути покладено вирішення завдання забезпечення рівноваги між економічними цілями держави і завданнями розвитку ринку праці; підвищення дієвості національних інституцій в системі регулювання міжнародного ринку праці на основі гармонізації підходів щодо оцінки трудової міграції, уніфікації статистичних даних, проведення цільових досліджень тощо.

- основними принципами національної міграційної політики мають стати такі: розширення можливостей зайнятості з урахуванням потужностей національної системи освіти, професійної підготовки і підвищення кваліфікації відповідно до потреб економіки; покращення умов праці в країні з метою створення передумов зменшення відтоку робочої сили за кордон; взаємодія з відповідними інституціями країн призначення з метою протидії дискримінації мігрантів.

- перспективними напрямками повоєнного відновлення сфери туризму в Україні повинні стати: забезпечення тісної співпраці між країнами у напрямку взаємопідтримки туристичної діяльності; створення привабливих умов для підприємництва й інвестицій,

гарантування безпеки подорожей, пошук нових методів та способів реалізації туристичних послуг.

- розробка загально-методичних підходів до збереження довкілля повинна здійснюватися з урахуванням окремими регіонами наявності та екологічного стану природних ресурсів, економічних, соціальних, політичних та інших факторів.

- розвиток інформаційної безпеки Україні повинний здійснюватися на основі вдосконалення функцій державних органів у сфері національної безпеки, створення державою достатніх умов для координації таких органів із засобами масової інформації та громадянським суспільством, розробки нових підходів до захисту таємної інформації, яка циркулює в органах державної влади та державних установ, що стає необхідним за умов посилення кібератак під час повномасштабної війни; активного використання інформаційно-комунікаційних технологій при взаємодії з громадою, зокрема, через соціальні мережі; підвищення медійної грамотності українського населення.

З урахуванням вищезазначених проблем поствоєнного відновлення України, заслухавши й обговоривши виступи, учасники Конференції пропонують конкретні шляхи досягнення поставлених задач, а саме:

Кабінету Міністрів України рекомендується:

- враховувати в процесі законотворення реальної економічної та фінансової забезпеченості суб'єктивних прав в актуальних умовах;

- провести кодифікації нормативних актів, що регулюють соціальне забезпечення громадян України, з метою системної узгодженості та усунення протиріч, а також приведення у відповідність з європейськими соціальними стандартами;

- передбачити можливість спрощення адміністративного порядку документування осіб без громадянства задля забезпечення їх суб'єктивних прав;

- розробити дієвий механізм відшкодування збитків за втрачене житло, який охоплює цивільні, кримінальні та міжнародно-правові інструменти;

- звернути увагу на доцільність активного використання різноманітних міжнародно-правових засобів забезпечення економічних інтересів України, зокрема, в частині використання заморожених російських активів;

- розробити національні рамкові вимоги та рекомендації для регіональних та локальних планів стійкого розвитку з урахуванням світового досвіду.

Міністерству інфраструктури України передбачити можливість:

- розробки і затвердження вимог використання «зелених» технологій при відбудові зруйнованих будівель, так як післявоєнний економічний розвиток має стати фундаментальним переходом України до зеленої та чистої економіки.

Міністерству інфраструктури України, Міністерству культури та інформаційної політики України й ДАРТ рекомендується:

- запустити процес меморіалізації певних місць в Україні, створити своєрідні маршрути пам'яті.

Міністерству культури та інформаційної політики України пропонується:

- переглянути державні та регіональні реєстри культурного надбання із врахуванням інтересів Української держави; сформувати перелік потенційних для встановлення монументальних об'єктів у тимчасово окупованих населених пунктах по їх звільненню, які б вписували їх у загальноукраїнський простір.

Міністерству культури та інформаційної політики звернути увагу на доцільність:

- формування реанімаційного пакету допомоги для пам'яток культури України;
- розробки рекомендації для розширення сфери використання БПЛА у задачах поствоєнного відновлення та цивільного захисту населення.

Інституту археології НАН України рекомендується:

- для вирішення завдань щодо збереження культурно-історичної (археологічної) спадщини України розробити протокол дій на законодавчому, методичному та практичному рівнях.

Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України рекомендується:

- сприяти виданню збірки матеріалів з Архіву Коша Нової Січі, що торкаються Кальміуської паланки.

Інституту історії України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України звернути увагу на доцільність:

- розробки стратегії та плану заходів щодо трансформації історичної пам'яті мешканців міста Маріуполь у співпраці з департаментами освіти та культурно-громадського розвитку, музейними установами, ЗМІ, закладами освіти, патріотичними громадськими організаціями Маріуполя.

Міністерству освіти і науки України рекомендується:

- розробити дорожню карту переходу до хмарних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти, зокрема, при дистанційному навчанні.

Закладам вищої освіти звернути увагу на доцільність:

- поширення практики міжнародного співробітництва, покращення умов для розширення збалансованої міжнародної академічної мобільності викладачів і студентів як важливої інтегрованої складової багатосторонньої та багатокультурної співпраці;

- активне залучення усіх учасників освітнього процесу до осучаснення програм вивчення іноземних мов;

- зміцнення через розвиток міжнародного співробітництва ідентичності української нації як консолідованої багатокультурної спільноти; розвиток суспільства на засадах внутрішнього діалогу, гуманістичних цінностей та толерантності;

- активне впровадження інформаційних методів у процеси науково-дослідної та викладацької діяльності; організацію на якісно новому рівні інформаційні обміни з університетами та іншими установами країн світу засобами телекомунікаційного зв'язку.

- формування у молоді екологічного світогляду на основі Концепції сталого розвитку для дієвого та ефективного використання природних ресурсів та екосистем в Україні.

Місцевим органам управління вважати за доцільне:

- розробку чітких планів відбудови на засадах сталого розвитку, які мають базуватися на рекомендаціях національного рівня та враховувати місцеві умови й потреби з усвідомленням економічних, соціальних та екологічних викликів регіонів; на пріоритеті стійкого довготривалого використання та збереження місцевих ресурсів (природних та людських).

– впровадження програм управління туристичним іміджем територій, розробку місцевих програм розвитку туризму на основі можливості просування нових туристичних продуктів (волонтерський туризм, солідарний туризм, ностальгійний тощо).

У підсумку резолюції пропонуємо відзначити, що повоєнне відновлення України є складним і багатогранним завданням. Для його успішного виконання необхідно запровадити інноваційні підходи та інструменти в усіх сферах суспільного життя. Важливою умовою успіху є консолідація суспільства та створення нової парадигми розвитку і саме наша конференція «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ» стала важливим кроком на шляху до концептуального розуміння траєкторії поствоєнної розбудови нашої країни.

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ПОСТВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ**

МАТЕРІАЛИ

*Міжнародної науково-практичної конференції
(українською, англійською мовами)*

Підписано до друку 25.01.2024 Зам. 15/23
Обсяг 29,7 друк. арк. Формат 60x84/16. Тир. – 100

Редакційно-видавничий відділ Маріупольського державного університету. Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК №7869 від 28.06.2023 р.

03037, м. Київ, просп. Повітрофлотський, буд. 31